HISTORISK ARCHIV.

Et Maanedsskrift

for populaire Skildringer af
historiske Personer og Begivenheder.

Udgivet af

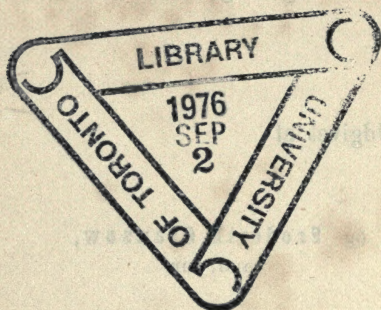
Johan Petersen og **Frederik Granzow**,
cand. theol. cand. jur.

1870. Andet Bind.

Kjøbenhavn.

Fr. Wøldikes Forlag.

1870.

I. Cohens Bogtrykkeri.

INDHOLD.

Johanna den Vanvittige, Dronning af Spanien.*)

I.

Den trettende Februar 1869 døde Vilhelm August Bergenroth i Madrid. Den engelske Regjering havde overdraget denne Lærde at anstille Undersøgelser om de politiske Underhandlinger, der fandt Sted mellem Spanien og England under Henrik VII's og Henrik VIII's Regjering (1485—1547). Han opholdt sig derfor længe i Simancas for at undersøge den derværende kostbare Archivsamling, en af de rigeste i Europa, og han havde kort før sin Død udgivet tredie Bind af sit Værk,**) der indeholder Ferdinand den Katholskes og Carl V's Correspondancer med det engelske Hof.

De spanske Archiver, især det i Simancas, indeholde mange Originaldocumenter angaaende Keiser Carl V's Moder Johanna. Lige til den sidste Tid var det imidlertid vanskeligt at komme til at undersøge dem; thi vel har Archivet i Simancas i en Snees Aar været tilgængeligt for Videnskabsmænd; men der var dog Papirer, som ikke bleve overladte

*) Efter Sybels historische Zeitschrift 1868, jfr. Revue contemporaine. April 1869.

**) Calendar of Letters, Despatches and State Papers relating to the negotiations between England and Spain, preserved in the Archives of Simancas and elsewhere. London. 1862. 1866. 1868.

Alle og Enhver til Undersøgelse, og Archivets Bestyrer havde Ret til at holde ethvert Document tilbage, hvis Offentliggjørelse forekom ham farlig. Efter sex Aars Underhandlinger, der bleve kraftigt understøttede af den preussiske Gesandt, Baron von Werthern, lykkedes det endelig Bergenroth 1867 at faae fuldstændig fri Adgang til alle spanske Archiver.

Det første Resultat af disse Undersøgelser var Opdagelsen af en Correspondance mellem Keiser Carl V og Marquien af Denia, Johannas Slotsfoged eller rettere sagt hendes Fangevogter. Det var hidtil den almindeligt antagne Mening, at Keiserens Moder Johanna elskede sin smukke Ægtefælle Philip med en sjelden Lidenskab, der endog steg til Sværmeri; hans hyppige Utroskab gik hende derfor saa dybt til Hjertet, at hun henfaldt i mørk Melancholi. Hendes Mand døde 1506, forgiftet, saaledes lyder den almindelige Beskyldning, af sin skinsyge Hustru. Men næppe var Offeret for hendes Kjærlighed død, saa gik hendes Melancholi over til aabenbart Vanvid. Hun lod Liget opgrave, lod det iføre kongelige Prydelser og sætte i sit Værelse. Her blev hun siddende Dag og Nat ved Liget og ventede paa dets Gjenoplivelse, idet hun gjenkaldte sig en Legende, som en Munk havde fortalt hende om en død Konge, der var vaagnet op efter fjorten Aars Forløb. Den Elskedes Død havde ogsaa snarere forøget end formindsket hendes Skinsyge; thi hun tillod ikke, at noget qvindeligt Væsen kom i det Værelse, hvor Liget stod. Ja, da hun engang maatte gjøre en Reise fra Burgos til Tordesillas, blev det afsjælede Legeme ikke blot ført med i Vognen, men intet Fruentimmer turde nærme sig det, og Johanna gav hellere Afkald paa den Beqvemmelighed at have qvindeligt Tyende, end hun skulde have tilladt, at en Qvinde saae til hendes Elskedes Kiste. Engang var man paa Reisen nødt til at søge Ly i et Kloster; men da hun erfarede, at det var et Nonnekloster, gav hun strax Befaling til under alle Omstændigheder at

fortsætte Reisen. Senere, da man med Magt var nødt til at tage det hensmuldrede Liig fra den ulykkelige Dronning for at bisætte det, skete dog ingen Forandring i hendes Tilstand, men lige til sin Død Aar 1555 forblev hun vanvittig.

Saaledes lød indtil den sidste Tid den almindelige Fortælling; de følgende Sider ville imidlertid vise, at Dronning Johanna aldeles ikke var vanvittig eller i ethvert Fald først blev det langt senere.

I Juli 1500 døde Don Miguel, Ferdinand den Katholskes og Isabellas Dattersøn og Spaniens Thronarving; Infantinden Johannas Ret til efter sine Forældres Død at bære Castiliens og Arragoniens Krone paa sit Hoved var nu en uomtvistelig Kjendsgjerning.

Hendes Moder, Dronning Isabella, led af en uhelbredelig Sygdom, hvis Anfald hvert Aar vendte tilbage med større og større Heftighed. Det var derfor til at forudsee, at hendes Dage vare talte, og i saa Fald maatte hendes Mand, Ferdinand den Katholske, nøies med sit eget mindre Rige, Arragonien (coronilla), medens Castiliens større Krone (corona) gik over til hans Datter Johanna.

Johannas Ægtefælle, Philip den Smukke, havde ingen anden Ret end at blive Titulærkonge i Spanien. Hans politiske Synskreds var indskrænket; men han saavel som hans Raadgivere og Hoffolk, Nederlændere, Burgundere og udvandrede Spaniere, havde længe gjort Regning paa at berige sig i Spanien. Johanna levede i aabenbart Fjendskab med dem; kunde man da vente, at hun, naar hun blev Dronning, vilde tillade dem at udplyndre sit Land og sit Folk?

Hendes Søn Carl var Arving til Østerrige, de nederlandske og burgundiske Herskaber, til Castilien og Arragonien med tilhørende europæiske og amerikanske Landsdele. I hans Omgivelser tvivlede man aldrig paa, at han engang vilde bestige Keiserthronen. Saa megen Magt og Høihed havde Gud ikke kunnet bestemme for ham af anden Grund, end for at han skulde grunde et christeligt Universalmonarchi

og derved beskytte Frelserens ene saliggjørende Kirke mod de Vantroes og Kjætternes Angreb. Fra sin tidligste Barndom havde han aldrig hørt Andet om sit Livs Opgave. I Aaret 1506 kom han ved sin Faders Død i Besiddelse af det nederlandsk-burgundiske Rige. I de østerrigske Stater og paa Keiserthronen skulde han umiddelbart følge efter sin Farfader, Keiser Maximilian. Men i Spanien skulde Regjeringen efter hans Morfaders Død først gaae over til hans Moder Johanna. Hun var ung og kunde, som det ogsaa blev Tilfældet, leve næsten ligesaa længe som han selv. Men blot at tænke paa at grunde et Universalmonarchi uden at besidde Spanien var en Daarskab.

Johanna havde saaledes den Ulykke, at hendes uomtvistelige Ret til Spaniens Throne kom i Strid med hendes Faders Herskesyge, hendes Mands Havesyge og hendes Søns formeentlige Pligter mod Gud og Verden.

Hvis hun nu imidlertid var død, var hendes Søn og ikke hendes Fader bleven hendes Efterfølger, medens hendes Mand i saa Fald vilde have mistet ethvert Paaskud til at blande sig i Castiliens Regjeringsanliggender. Ferdinand og Philip kunde derfor kun naae deres Øiemed, naar Johanna blev i Live og dog blev ude af Stand til at regjere. At ordne dette saaledes var imidlertid ikke let.

Under denne Sagernes vanskelige Stilling understøttede Gud, som man dengang saa fromt udtrykte sig, sin troeste Tjener. Philip døde den fem og tyvende September 1506, og Johanna blev i den Grad overvældet af sin Smerte, at hun mistede sin Forstand. Da hun paa denne Maade var ude af Stand til at regjere, blev hendes Fader »souverain og livsvarig Rigsforstander« i Castilien og fik derved Tid til at fuldende og befæste sit Enhedsværk. Da han døde (Januar 1516), gik alle Johannas Riger, Castilien, Arragonien, Neapel, Sicilien, Sardinien og Besiddelserne i den nye Verden, umiddelbart over til hendes Søn Carl, som derved blev sat i Stand til strax fra sin Regjerings Begyndelse at kunne

tænke paa at virkeliggjøre sin Plan om et Universalmonarchi. Johannas Afsind var saaledes den Hjørnesteen, hvorpaa Ferdinands og Carls hele Politik hvilede. Deres hele Statsbygning var øieblikkelig styrtet sammen, naar Johanna enten aldrig havde mistet sin Forstand eller senere havde faaet den igjen.

Philip havde været en slet Ægtemand, som kun havde mishandlet og forsømt sin Hustru. Der gives imidlertid Qvinder, som elske ogsaa uværdige Mænd, og Johanna kunde jo have hørt til disses Tal. Vende vi os imidlertid til hendes Samtidige, saa finde vi, at deres Efterretninger om Dronningens foregivne Afsindighed ere i høieste Grad utilfredsstillende. Maquereau, der beklædte et Embede ved Philips Hof, beskriver i sit Værk »Traité et Receuil de la maison de Bourgoigne« med stor Vidtløftighed Kongens Død, men veed Intet om Dronningens Afsindighed. Johannes von Los, Abbed i St. Lorenz ved Lüttich, havde hørt Noget om Afsindighed, men troede, at Philip og ikke Johanna var bleven angreben deraf. Peter Martyr, der med saa stor Forkjærlighed meddeler Hofhistorier, omtaler i sine Breve, der falde i Tiden ved Philips Død, ikke med et Ord Johannas Afsind. Sandoval skrev omtrent hundrede Aar senere; men han havde Documenter til sin Raadighed, af hvilke en Deel nu ikke mere kan findes, og hans »Carl den Femtes Levnet« er det første Værk om Keiseren, der trods sine store Mangler kan kaldes en Historie. Han taler om Dronningens Afsindighed, men berører denne Hovedbegivenhed i sin Helts Liv kun med syv og tredive Ord og det i et Værk, der i Antwerperudgaven tæller ikke mindre end tretten Hundrede og sex og fyrretyve Foliosider, ja selv denne korte Notits holder han det for rigtigst at svække med Tilsætningen: »som man siger« (puer dicen). Det er klart, at han nærede Tvivl, men ikke vilde udtale den. Omendskjøndt Rygtet om Johannas Afsindighed alt dengang blev udbredt

med stor Flid, fremgaaer det dog af det Anførte, at bedre underrettede Samtidige ikke fæstede Lid dertil.

Undersøgelser, der angaae Afsindighed, ere imidlertid næsten altid af en indviklet Natur; saaledes ogsaa i det foreliggende Tilfælde. Naar vi derfor ville behandle foreliggende Spørgsmaal med Sikkerhed, maae vi nøiere undersøge Hovedtildragelserne i Johannas Liv, der fra Ungdommen af havde udøvet deres Indflydelse paa hendes hele aandelige Udvikling. — Johanna blev født i Toledo Løverdagen den sjette November 1479 og levede hos sin Moder Isabella, der selv ledede hendes Opdragelse, til hendes Formæling (1496) med Erkehertug Philip. Det var dengang endnu ikke Skik, at den kongelige Familie og det hele Hof var tilstede ved Kjætternes Opbrændelse (Auto da Fé). Johanna var altsaa ikke tvungen til med egne Øine at see paa disse afskyelige Scener. Hendes Moders Hof var imidlertid det Sted, hvor de nyeste Efterretninger om Baal, Pidskning og Fængsling samledes og omtaltes med modbydeligt Bigotteri som opbyggelige Beviser paa »Kjærlighed til Christus og hans hellige Moder.« Under saadanne Omstændigheder maatte Johanna enten undertrykke sin naturlige Følelse, eller ogsaa maatte hendes bedre Natur oprøres og reise sig mod hendes Forældre og Opdragere. Ved det spanske Hof var dengang enhver fri Livsrørelse en Forbrydelse, og en saadan Modstand kunde derfor ikke taales. Dronning Isabella straffede hende med Haardhed, og hvis vi ubetinget kunne fæste Lid til Marquien af Denias Breve, anvendte hun endog Tortur mod sin Datter. (see nedf. Side 23).

Næppe var Johanna ankommen til Nederlandene, før foruroligende Rygter om hende naaede til Spanien. I Sommeren 1498 sendte derfor hendes Moder Broder Thomas de Matienzo, Underprior ved St. Cruz, til Brüssel, for at han kunde overbevise sig om hendes Datters Gjøren og Laden og føre hende tilbage paa den rette Vei. Underprioren fandt Johanna i bedste Velgaaende. Han havde ogsaa den Til-

fredsstillelse at kunne overbevise sig om, at Rygterne vare overdrevne, og at hun ikke var bleven fuldstændig vantro, men at Gudstjenesten tvertimod blev fortsat og endog høitideligholdt med stor Strenghed ved hendes Hof. Han blev imidlertid koldt modtaget af Johanna. Hun rettede ikke et eneste Spørgsmaal til ham om sin Moder eller om nogen anden Person i Spanien. Underprioren maatte afpresse hende ethvert Svar paa Isabellas Spørgsmaal, og hans Klager over Mangel paa sand Fromhed hos hende ere haarde. Johanna vægrede sig endog ved at skrifte.

Paa samme Tid havde Broder Andreas skrevet et langt Brev til Johanna. Han havde været hendes Opdrager, nærede paa sin indskrænkede Maade en hjertelig Deeltagelse for hendes Skjæbne og var dybt bekymret for hendes Sjæls Frelse. Parisertheologerne, disse Drankere, som han kaldte dem, havde udøvet en skadelig Indflydelse paa hans tidligere Elev; han besvoer hende derfor at fjerne dem og vælge sig en god spansk Munk til Skriftefader. Alle Underpriorens og Broder Andreas' Anstrengelser bleve imidlertid resultatløse.

Naar vi omhyggeligt gjennemlæse Underpriorens Breve, finde vi, at Johannas Sjælskraft var kuet ved hendes Opdragelse, men at hun stedse bevarede en klar Bevidsthed om, at der var skeet og skete hende Uret. Fra Tid til anden satte hun sig vel op derimod; men naar Øieblikket kom til virksom Handling, sank kun tilbage til sin gamle Uvirksomhed og nøiedes med en passiv Modstand, der da rigtignok til Gjengjæld var uovervindelig.

De Afvigelser fra spansk Rettroenhed, hvori Johanna gjorde sig skyldig, maae rigtignok forekomme os ubetydelige; men hendes Moder Isabella havde ladet mange Hundreder af sine Undersaatter brænde for langt ringere Forseelser. Hun kunde naturligviis ikke tænke paa at bevise sin »Kjærlighed til Christus og hans hellige Moder« ved at lade sin Datter straffe; thi hun var gift med en fremmed Souverain og ikke længere undergiven spansk Rets Myndighed; men Isabella

kunde ikke tilstede, at en Prindsesse, som hun holdt for en Kjætterske, skulde følge hende paa Castiliens Throne og tilintetgjøre hendes meest fortjenstfulde Værk, den hellige Inqvisition. Det vilde efter hendes Anskuelser have været Forræderi imod Gud. At Ferdinand og Præstepartiet havde al mulig Interesse i, at Moder og Datter ikke bleve udsonede med hinanden, er indlysende nok.

I Aaret 1501 eller senest 1502 er Isabellas Plan kommen til Modenhed. I dèt sidstnævnte Aar forelagde hun Cortes, der samledes i Toledo og i Aaret 1503 fortsatte sine Forhandlinger i Madrid og Alcalá de Hénares, et Lovudkast, ifølge hvilket Ferdinand efter hendes Død skulde blive Regent og Rigsforstander i Castilien, »i det Tilfælde, at Johanna skulde være fraværende og ikke tilsinds eller udygtig til selv at udøve sine Regjeringshandlinger.« Disse Bestemmelser bleve ikke alene vedtagne af Landets Repræsentation, men Dronningen gjorde endog et Tillæg i sit Testamente, i hvilket hun gjentog dem, men udelod de tidligere Betingelser.

Disse Bestemmelser bleve bekræftede i Rom. Det vilde have været farligt at angive den sande Grund til Johannas indirecte Udelukkelse fra Thronen; Inqvisitionen og Præstevældet var dengang endnu almindeligt forhadt, og Johannas Modstand derimod vilde i det store Fleertals Øine snarere have været en Anbefalings- end en Udelukkelses-Grund. Man maatte altsaa opfinde et Paaskud. At det bestod i den Paastand, at Johanna var vanvittig, vil fremgaae af det Følgende.

II.

Da Isabella døde 1504, var Johanna i Nederlandene. Ferdinand lod opreise en Tribune paa Pladsen udenfor Palaiet i Medina del Campo og forkyndte derfra med stor Høitidelighed for det forsamlede Folk, at han havde taget Ca-

stiliens Krone fra sit Hoved og sat den paa sin Datters, men at han for Fremtiden vilde regjere som Regent og Rigsforstander for Livstid. Cortes forsamlede sig snart derpaa (ellevte Januar 1505) i Toro. Her oplæstes høit og tydeligt de Punkter i Isabellas Testamente, der havde Hensyn til Thronfølgen; den gamle Konge holdt derpaa en fortræffelig Tale, og de Deputerede gave Bestemmelserne deres fulde Bifald. I Forening med de tilstedeværende Grander og Prælater aflagde Stædernes Deputerede (Cortés) derpaa Hyldingseden til Johanna som deres Arvedronning og til Philip som hendes Ægtefælle. Endelig sendte Cortes et Udvalg til deres nye Hersker i Nederlandene, for at det kunde aflægge Beretning om de skete Forhandlinger.

Philip protesterede imidlertid mod de trufne Bestemmelser, og i sine Instructioner til Johan Hesdin erklærede han ligefrem, at Ferdinand kun havde opfundet det løgnagtige Rygte om sin Datters Afsindighed og andre Taabeligheder for at have et Paaskud til lovstridigt at bemægtige sig hendes Krone: Vi see heraf ikke alene, at Rygtet om Johannas Afsindighed blev sat i Omløb endnu i hendes Ægtefælles Levetid, det vil sige paa en Tid, da hun utvivlsomt var ved sin fulde Fornuft, men ogsaa, fra hvilken Kilde det kom, og hvor stor Interesse hendes Fader havde af at udbrede dette Rygte.

Den otte og tyvende April 1506 landede Philip og Johanna i Havnen Coruña i Galicien. De mægtige Grander i Kongeriget delte sig mellem de to Rivaler. Villena og Najara kom til Philip med talrige og vel rustede Følger. Marquien af Astorga og Greven af Benavente lukkede deres Byporte for Regenten; men Talavera og Tendilla bleve ham troe. Ferdinand, der i saa mange Aar var vant til at sætte sin Villie igjennem overalt, kom i voldsomt Raseri, da saaledes det ene Nederlag fulgte paa det andet ved dette hans vigtigste Livsanliggende; han talte om ene at opsøge sin Svi-

gersøn med »capa*) y spada« for at bore ham Sværdet i Brystet.

Kongens Vrede var imidlertid ikke af lang Varighed. Et tredie politisk Parti var nemlig i Begreb med at danne sig under Ledelse af Castiliens Connetable, Don Bernadino de Velasco. Hans Hensigt var at fjerne begge Prætendenterne og løfte Johanna paa Thronen som Castiliens retmæsige Dronning. Af de to Modstandere, som Ferdinand nu havde, var hans Datter under alle Omstændigheder den farligste.

Hun var af Fødsel en spansk Infantinde, og hun var efter Loven sin Moders Efterfølgerske. Man kunde derfor vente, at hele det castilianske Nationalparti og alle Legitimister vilde blive hende tro, naar hun virkelig kom til Regjeringen. Philip var derimod en Fremmed og en Usurpator. Hans Held kunde saaledes vel for et Øieblik være stort; men han kunde aldrig stole paa at finde tro Tjenere i Spanien. Ferdinand besluttede derfor at forbinde sig med den mindst farlige af sine Modstandere. Natten mellem den første og anden Juni 1506 tilbragte han i den lille Flække Villafranca del Valcarcel og sendte den næste Morgen Ximenes, Erkebiskoppen af Toledo, med Tilbud om Fred til Philip.

Man kom overeens om, at en Sammenkomst skulde finde Sted mellem de to Konger i Villafafila. Den sex og tyvende Juni om Morgenen tidlig lod Ferdinand den største Deel af sit Følge blive tilbage og medtog kun sin første Statssecretair, Miguel Perez de Almazan og faa Andre. »Ikke med Vaaben, men med Kjærlighed i Hjertet og Fred i sin Haand« red han paa et Æsel til Sammenkomststedet.

Ferdinand var paa denne Tid fire og halvtredsindstyve Aar gammel. Hans lysebrune Haar var kort afklippet over Panden,

*) Hermed menes den store spanske Kappe, der ved Tvekamp vikledes om venstre Arm for at opfange og hilde Modstanderens Sværd (espada).

men bølgede ned over hans Skuldre og Ryg. Et venligt Smiil spillede stadigt om hans Læber, og skjøndt han skelede med det ene Øie og læspede, da han havde mistet en Fortand, havde hans friske, snarere fyldige end magre Ansigt med sine faa lette Furer et Tillid vækkende Udtryk. Hans tilsyneladende Ærlighed og hans simple Klædning og ringe Følge gav ham, der hyppigt bar Europas Skjæbne i sin Haand, meest Lighed med en jevn, godmodig Landadelsmand, der aldrig befattede sig med større Ting end sine Ærinder i den nærmeste Torvestad.

Philip var derimod ung, glimrende og, skjøndt han var noget corpulent og uden fine Ansigtstræk, dog i det Hele taget, hvad man kalder en smuk Mand. Han var omgiven af en heel Armee. Toget aabnedes af tydske Landsknægte i fuld Slagorden, derpaa fulgte de glimrende Skarer af castilianske Riddere, fulgte af deres vel rustede Vasaller; derpaa kom Erkehertugen paa en Stridshingst og omgivet af sin Garde; Bueskytterne og det lette Rytteri sluttede Toget.

Saasnart de første Hilsener vare forbi, indbød Ferdinand sin Svigersøn til at følge sig ind i Kirken. Det blev ikke tilladt Nogen at ledsage de to Konger; de, der holdt Vagt ved Indgangen, kunde leilighedsviis see Ferdinand og Philip og høre deres Stemmer uden dog at forstaae Noget. Kong Ferdinand talte meget og paa alvorlig og indtrængende Maade, medens Philip kun af og til gav korte Svar og aabenbart var forlegen. Ingen tvivlede paa, at Ferdinand igjen feirede en af sine store intellectuelle Triumpher. Stor var derfor Forbauselsen, da det efter Samtalen blev bekjendt, at Ferdinand ikke alene ikke havde afpresset sin Svigersøn nogen Indrømmelse, men endog frivilligt havde indrømmet ham Alt, hvad han fordrede, og Mere til. Samme Dag blev et Forlig affattet og undertegnet, ifølge hvilket Regjeringen i Castilien uden nogen Indskrænkning, der er værd at nævne, skulde tilhøre Philip, og der blev tilføiet et hemmeligt Tillæg, i hvilket det hed, at Johanna vægrede sig ved selv at regjere,

og at det Tilfælde, at hun enten selv af egen Beslutning eller overtalt af Andre skulde forsøge at overtage Regjeringen, vilde føre til Landets fuldstændige Ruin. Ferdinand og Philip forpligtede sig derfor gjensidig med forenede Kræfter og alle de Midler, der stode til deres Raadighed, til at udelukke Johanna fra Regjeringen. Som Grund til at hun var udygtig til Regjeringen anførtes hendes Sygdom; »Hensyn til Anstand og Værdighed tillod ikke nærmere at betegne den.« Der kan næppe være nogen Tvivl om, at herved sigtedes til det foregivne Vanvid. Ferdinand, der ikke havde seet sin Datter i omtrent to Aar, havde saaledes i Villafafilakirke overbeviist Philip, der hver Dag saae sin Kone, om, at han havde svævet i Vildfarelse, dengang han tvivlede om hendes Vanvid og erklærede Rygtet derom for et skammeligt Opspind. Skjøndt det ikke er klart udtalt i Forliget, erfare vi dog andetsteds fra af Ferdinands egne Breve, at der alt dengang var Tale om at indespærre Dronningen i et Taarn.

I sit Hjertes Glæde offentliggjorde Philip Forliget samme Dag, som det var underskrevet. Havde han og hans Raadgivere ikke havt altfor store Tanker om deres Statskunst, og havde de kjendt Ferdinands Charakteer fuldstændigt, vilde de strax have indseet, at han umuligt saa let kunde give Afkald paa Castilien. Det havde i Virkeligheden heller aldrig været hans Mening at holde Forliget. Ridtet paa Æslet »med Kjærligheden i Hjertet og Freden i Haanden« havde blot været en Comedie; han var kun tagen til Sammenkomsten uden Vaaben og Følge, for at han kunde paastaae, at han var falden i sin Modstanders Magt og saaledes, berøvet sin Frihed, havde været tvunget til at underskrive Forliget. Protesten mod Forliget bragte Ferdinand allerede med sig. Heri udviklede han, at Johanna imod al Ret og under falske Paaskud blev holdt fangen af Philip; trods det ham aftvungne Forlig var det derfor hans Pligt at befrie sin Datter og sætte hende paa Thronen. — Hvilken Vægt kunne vi

vel nu lægge paa Rygterne om Dronningens Afsind, naar vi see, at den Mand, der med Flid udbreder dem, gjentagne Gange selv erklærer dem for usande, naar hans egen Fordeel kræver det?

Efterat Ferdinand saaledes havde taget sine Forholdsregler, erklærede han, at han vilde besøge Neapel, der nylig var erobret af Spanien. Han vilde derved undgaae enhver Mistanke om, at han hemmeligt lagde Planer mod sin »elskede Søn«, med hvem han tog den meest rørende Afsked. Den fjerde September 1506 indskibede Ferdinand sig i Barcelona; men han lod sin gamle prøvede Statsmand, Mosen Louis Ferrer, der besad hans meest ubegrændsede Tillid, blive tilbage ved Kong Philips Hof, og han gav ham navnlig det Hverv at sørge før, at Philip udsonede sig med Johanna og levede som en god Ægtemand med hende. Hvad Ferrer udrettede for Johannas og Philips huslige Lykke, see vi os ikke istand til at meddele; med Hensyn til hans Varetagelse af Kong Ferdinands egne Interesser maa det være tilstrækkeligt at bemærke, at Ferdinand næppe var naaet til Neapel, før han fik Efterretning om, at Philip var død den fem og tyvende September 1506 efter en Sygdom, der havde varet fra Søndag Aften til Fredag Formiddag Klokken elleve. Den almindelige Mening var, at han var bleven forgivet. To Læger, der havde aabnet og balsameret Liget, erklærede rigtignok, at de ikke havde bemærket noget Spor af Gift; men de havde ikke engang faaet Tid til at undersøge Maven og Indvoldene, som strax under Balsameringen bleve nedgravne. Derfor troede man ikke alene paa en Forgivning, men talte aabenlyst derom, og Domstolene vovede ikke at skride ind, da det var et saa »kildent« Tilfælde. Frygten for at komme til at røre ved Sagen var saa stor, at man lod Personer, der vare beskyldte for andre Forbrydelser, blive strafløse, naar de blot paastode at vide, at Philip havde faaet en »Bid« (bocado), som man dengang udtrykte sig, og var død deraf.

Hvorledes det nu end forholdt sig hermed, var Johanna i alle Tilfælde en ung Enke med et Kongerige i Medgift. Det manglede hende naturligviis ikke paa Friere, blandt hvilke de vigtigste vare Henrik den Syvende af England og den af Frankrig støttede Gaston af Foix. Ferdinand vilde imidlertid ikke have vundet Noget ved Philips Død, naar hans Plads strax var bleven indtagen af Henrik eller Gaston, der begge vare farligere Modstandere end den afdøde Philip. Under saadanne Omstændigheder var det umuligt, at Ferdinand kunde samtykke i sin Datters nye Bryllup. Han skrev derfor til England og de andre Hoffer i Europa »med dyb Bedrøvelse« de Beretninger om sin Datter, der ved deres forsætlige Tvetydighed danne Grundlaget for de rørende Fortællinger om Johannas Vanvid. Til Held for den historiske Sandhed ere vi istand til at kunne modsige disse Rygter med stor Bestemthed. Paa den Tid, da Johanna efter hine Fortællinger blandt Andet skal have tvunget Castilens Stormænd til at vise Liget de Æresbeviisninger, som tilkom den levende Konge, var hun allerede en Fange, og det blev ikke tilladt nogen Stormand at nærme sig hende. Hendes Ægtefælle havde allerede holdt hende fangen, og Mosen Ferrer bemægtigede sig hendes Person strax efter Philips Død. Da Dronningens Tjenere og Damer i August 1520 uden Frygt kunde udtale sig, erklærede de, at Johanna havde været indespærret i fjorten Aar; et saa langt Tidsrum var netop forløbet siden Sammenkomsten i Villafafila. Ved en Regning efter Aar er der jo rigtignok endnu den Mulighed tilbage, at man ikke havde lagt Vægt paa et Par Maaneder meer eller mindre; men ogsaa denne sidste Indvending maa forsvinde; thi Vidnerne erklærede udtrykkeligt, at Philip havde berøvet Johanna hendes Frihed, og senere havde hun aldrig faaet den igjen.

Det er endvidere rigtignok utvivlsomt, at hun efter Philips Død i langsomme Dagsreiser er bragt fra Burgos til Tordesillas, og det staaer ligesaa fast, at hendes Mands Liig

fulgte hende paa Reisen; men naar Johanna allerede den Gang var en Fange, kan hun naturligviis ikke gjøres ansvarlig for, at hendes Mands Liig fulgte med paa Reisen; men Sagen er heller ikke saa ufornuftig, som den ved første Øiekast synes. Philip var død i Burgos, men hans Liig skulde bisættes i Kongegraven i Granada. Da Tordesillas ligger paa Veien fra Burgos til Granada, blev der sparet ikke ubetydelige Omkostninger, naar den fangne Dronnings Escorte tillige kunde ledsage Liget. I vore Dage vilde det ikke falde Nogen ind at spare paa den Maade; men dengang, da den større Pengemangel var et chronisk Onde, greb man til de meest fortvivlede Udveie for at spare et Par Tusinde Daler. Man kan desforuden ogsaa have havt andre Øiemed ved saaledes at lade Liget følge med paa Reisen. En stor Ligvogn, ved Nattetid belyst af Fakkelskin, bagefter den en fangen Dronning, om hvem de meest phantastiske Rygter vare i Omløb, maatte gjøre et dybt Indtryk paa Mængdens Indbildningskraft og gjøre den modtagelig for de mest eventyrlige Fortællinger. At man ogsaa har tænkt herpaa, er ingenlunde nogen ugrundet Formodning. Philips Liig blev nemlig flere Aar i Tordesillas, da Graven i Granada ikke var færdig; det var imidlertid ikke i Dronningens Slot, men blev bisat i Sancta Clara Kloster, i hvilket Johanna aldrig satte sin Fod. Hun talte ofte med sin Bevogter, Marquien af Denia, om sin Mand, men aldrig, som om han var en levende Person, eller som om hun nærede det Haab, at han kunde vaagne op igjen til Livet, men med fuld Bevidsthed om, at han var død, netop som enhver anden Enke vilde have talt om sin Mand. Da hun i femten Aar ikke en eneste Gang udtalte det Ønske at see sin Mands Liig, der kun hvilede nogle faa Hundrede Skridt fra hende, var det sandelig ikke nødvendigt af Hensyn til hende at hente Liget ud af Graven. Da Marquien af Denia i Januar 1522 imidlertid havde den Hensigt at flytte med Dronningen til Arevalo, skrev han til hendes Søn, Keiser Carl, at han vilde tage Li-

get med og at han derfor lod den store Ligvogn gjøre istand. Ligvognen havde paa Reisen til Tordesillas gjort saa god Tjeneste, at det syntes hensigtsmæssigt endnu engang at sætte den i Bevægelse for at virke paa Spaniernes let bevægelige Indbildningskraft.

I de ni Aar, i hvilke Ferdinand overlevede sin Svigersøn, blev Johanna holdt i saa strengt Fængsel, at hun ikke erfarede Noget om Verden, og den Intet om hende. Som vi senere ville see, (jfr. nedf. Side 25), kunde ikke engang Efterretningen om hendes Faders Død trænge ind til hende.

III.

Ferdinand døde den tre og tyvende Januar 1516. I den Tid, der laa mellem hans Død og hans Dattersøn Carls Ankomst til Spanien, var Cardinal Gonzalo Ximenes de Cisneros Castiliens Vicekonge. Han sendte Biskoppen af Mallorca til Tordesillas for at paasee, at Kong Ferdinands Bestemmelser om Johannas Bevogtning bleve strengt efterfulgte selv nu efter Kongens Død. Biskoppen fandt imidlertid, at Mosen Ferrer havde udøvet Grusomheder, der endog satte Dronningens »Liv og Sundhed« i Fare. Ximenes afsatte ham derfor. Istedetfor at slaae sig tiltaals dermed sendte Ferrer imidlertid en Retfærdiggjørelse og Besværing til Cardinalen, i hvilken han fremstillede sig som en uskyldig, forfulgt Mand; men ikke desto mindre indrømmede han med rene og tørre Ord, at han paa Ferdinands Befaling havde anvendt »la cuerda«*) mod Dronningen. »La cuerda« (Strikken) var dengang den almindeligt anvendte Pinselsmaade i

*) I det belgiske Academi oplæste for nogen Tid siden Overarchivar Gachard en Afhandling, hvori han blandt Andet paastod, at „dar la cuerda“ vil sige slappe Tøilen; Covarruviar taler imidlertid (i Tesoro 1611 og 1674) udtrykkeligt om tormento de cuerda (Pinsel med Strikken).

Spanien; den bestod, i at det ulykkelige Offer blev ophængt i en Strikke, der var fastgjort om Armene, hvorpaa man fastbandt tunge Vægte ved Benene. Denne Art Pinsel blev saaledes anvendt mod Don Antonio Acuña, Biskop af Zamora, der befalede et Troppecorps under Communernes Oprør mod Carl V (jfr. nedf. Side 31). Dommerne pleiede i Reglen at underrette den Anklagede om, at han udsatte sig for den Fare at faae sine Lemmer brudte i Stykker eller revne af Led, ja endog for at døe under de forfærdeligste Smerter. Ximenes sendte dernæst Grev Hernando de Andrada til Carl for at forklare ham Sagens Sammenhæng og forlange Bekræftelse paa Ferrers Afsættelse. Istedetfor Svar dadlede Carl imidlertid baade Biskoppen og Cardinalen, fordi de havde blandet sig i en Sag, der ikke angik dem. »Da det ikke ligger Nogen mere paa Hjertet end mig at drage Omsorg for Dronningen, min Souverains Ære, Tilfredsstillelse og Trøst, kunne de, der blande sig i denne Sag, ikke have gode Hensigter.« Man maa kjende hele den Tids Hykleri for at fatte, at Carl her taler om sin Moders Ære o. s. v., medens der i Virkeligheden er Tale om Anvendelse af Tortur. Ximenes var sandelig ikke den Mand, der skulde bryde sig synderlig meget om en kjættersk Dronning, men han var en uforsonlig Fjende af hele det arragoniske Parti i Almindelighed og af Ferrer i Særdeleshed. Imod Carls Villie vedblev Mosen Ferrer dog at være afsat fra sit Embede.

I Foraaret 1518 aflagde Carl et kort Besøg hos sin Moder, og i Marts samme Aar blev Don Bernardo de Sandoval y Rojas, Marquis af Denia og Greve af Lerma, udnævnt til Bevogter af Dronning Johannas Person og Bestyrer af hendes hele Husholdning med absolut Magt over hendes Tjenerskab samt Myndighederne og Borgerne i Tordesillas. Medens Efterretningerne om Johanna til denne Tid ere usammenhængende og mangelfulde, blive de fra nu af fuldstændige og rige. Marquien af Denias Correspondance

med Carl er af dobbelt Art; den ene var bestemt til at læses af de kongelige og keiserlige Raadsherrer, den anden var til Carl alene. Den trettende April 1518 skrev Carl til Denia, at han aldrig maatte tale med Dronningen i andre Personers Nærværelse; han fortsætter dernæst saaledes: »Og om Sager, der angaae hendes Høihed*), maae I ikke skrive til Andre end til mig selv og skulle altid sende Eders Breve ved et sikkert Bud, da Sagen er saa vigtig for mig og af en saa delicat Natur.« — Den syv og tyvende i samme Maaned svarer Marquien, at han er sig fuldkommen bevidst, hvor vigtigt det er strengt at bevare Hemmeligheden; derfor skriver han ogsaa selv alle de Breve, der kunne give Oplysninger derom, for ikke engang at gjøre sin Secretair til Medvider. Ingen, skriver han videre, erfarer Noget om Dronningens sande Tilstand. Rigtignok havde han skrevet et Brev til Infanten Ferdinand (Carls Broder) før hans Afreise til Flandern. Det havde han ikke kunnet undgaae; men Brevet havde ikke indeholdt Noget af nogen Betydning, og »om han (Infanten) end skulde blive hundrede Aar i dette Land, vilde jeg dog ikke have meddelt ham Noget af det, der foregaaer her.« Naar vi altsaa ikke ville vildledes, maae vi kun holde os til den hemmelige Correspondanse. De af Marquiens Breve, der vare bestemte til at sees af andre Personer, indeholdt iøvrigt intet Vigtigt. De handle i Almindelighed kun om Forvaltningssager og omtale kun Dronningen i faa Ord, f. Ex. »Dronningen har det som sædvanligt« eller »Hun er bedre eller slettere;« det kunde man saa udtyde efter Behag.

Det saakaldte Palais i Tordesillas var næppe mere rummeligt end en velhavende Privatmands Landsted. Fra Façaden mod Syd havde man Udsigt over Floden Duero, over hvil-

*) Først fra det Tidspunkt, da Carl blev Keiser i Tydskland (1519), begyndte man at give Spaniens Konger Titlen: Majestæt.

ken der fører en gammel Steenbro, og hinsides Floden udbreder sig en vidtstrakt, sandig Slette, der fra April til September Maaned synes noget mindre øde paa Grund af de grønne Vinbjerge men de øvrige sex Maaneder er uden al Plantevæxt. Om Vinteren er Blæsten bidende kold, om Sommeren er Heden utaalelig. Efter spansk Skik indeholdt Bygningen en stor Sal, hvis Vinduer vendte ud mod Floden, og et betydeligt Antal smaae, slet oplyste Værelser uden Ventilation. Johanna havde kun en ringe Deel af disse Værelser til sin Raadighed. De øvrige bleve beboede af hendes yngste Datter Catalina, af Marquien af Denia med Hustru og Børn, af Infantindens Skriftefader og Opdrager, af de Qvinder, som bevogtede Dronningen, og af det øvrige Hofpersonale. Skjøndt det rigtignok hed sig, at den store Sal var bestemt for Dronningen, fik hun dog ikke Tilladelse til at opholde sig der, fordi hun da maaskee kunde blive seet af en Forbigaaende og hørt af ham, naar hun anraabte ham om Hjælp og Befrielse. Hun maatte tilbringe Dag og Nat i et mørkt Værelse, der ikke engang havde Vinduer og kun blev oplyst af en Lampe. Naar hun undertiden forlod det, skete det kun under streng Bevogtning.

Til Dronningens Udgifter var der i Begyndelsen fastsat en Sum af tredive Tusinde Rigsdaler, men den blev senere gjentagne Gange formindsket; ikke den ringeste Deel af denne Sum kom i hendes egne Hænder; mange af hendes Undersaatter havde langt større aarlige Indtægter end hun, og naar vi betænke, at af denne Sum skulde først Marquien af Denia, hans Hustru, de øvrige Tjenere og Hoftyendet betales, kunne vi ikke undre os over at høre, at hun ofte led Mangel.

Antallet af de Qvinder, som skulde passe paa hende, var aldrig mindre end tolv, men hyppigt langt høiere. Det er let at begribe, at det faldt Marquien og hans Kone vanskeligt at holde Orden blandt dem. Han henvendte bittre Klager over dem til Keiseren: Naar han vilde give en af

disse »slette Qvinder« en Irettesættelse eller straffe hende, gjøre de alle Oprør »som Soldater« og erklære, »at, hvad der skeer mod En af dem, skeer mod dem Alle.« Marquiens Hovedklage imod dem er imidlertid betegnende for hele Sagen: »Der kan ikke finde et Bryllup, nogen Barnedaab eller Begravelse Sted hos Folk, med hvem disse Qvinder ere beslægtede blot i fjerde Led, uden at de ønske at være tilstede sammesteds.« For at hindre dem deri, havde Marquien befalet, at Skildvagterne skulde anholde dem; men Soldaterne adløde ham ikke. Ved saadanne Leiligheder snakkede de med deres Mænd, Veninder og Sladdresøstre om, hvad der foregik i Paladsets Indre; naar de kom hjem, snakkede de om, hvad de havde hørt ude, og man maatte stadigt være bange for, at Noget af deres Snak skulde komme for Dronningens Øren. Medlemmerne af Statsraadet skreve endvidere Marquien til og spurgte ham om Ting, som de kun kunde have hørt af Secretair Alarçon, hvis Kone var blandt Dronningens Damer. »Det er derfor ikke godt,« skriver Marquien videre, »at have gifte Qvinder om Dronningen, og allermindst saadanne, der ere gifte med Medlemmer af Statsraadet; thi det er absolut nødvendigt, at, hvad der skeer her, maa holdes hemmeligt for Alle og især for Raadet.« Hvis Johanna virkelig havde lagt tydelige Beviser paa Vanvid for Dagen, vilde da Kundskab om Sandheden have været saa farlig? Den vilde jo kun have bekræftet de udspredte Rygter. Naar derimod Dronningens Handlinger lignede en fornuftig Qvindes, kunne vi vel forstaae, hvorfor Ingen og navnlig intet Medlem af Statsraadet skulde vide Sandheden.

I Tiden fra 1518—20 var Carl den Femtes Kongedømme i Spanien ingenlunde sikkert. Paa Grund af den Maade, hvorpaa Dronningen levede, maatte hun selvfølgelig hyppigt være syg, men en Læge fik aldrig Adgang til hende. Infantinden Catalina fik Fnat; hun blev meest cureret af Qvinder; men som Følge heraf blev hun farligt syg. En Læge maatte nødvendigviis hen-

tes. Marquien gjorde sig nu megen Umage for at finde paa en Maade, hvorpaa man kunde føre en Læge ind i Paladsets Indre og dog hindre ham i at see Dronningen. Det var imidlertid umuligt og man maatte da finde en anden Udvei. I Tordesillas levede en Doctor Soto, som tidligere havde været Dronningens Livlæge, men efter Dronningens Indespærring havde faaet sin Afsked og mistet sin Gage. Da Soto sandsynligviis kjendte eller anede idetmindste en Deel af Hemmeligheden, forekom det Marquien raadeligere at raadspørge ham end at hente en Fremmed; men han holdt det for nødvendigt at bede Carl at kjøbe Lægens Taushed ved Naadesbeviisninger. Hvorledes Dronningen blev behandlet, naar hun var syg, vil blive indlysende af følgende Brev. I Aaret 1519 skrev Marquien til Carl: »Hendes Høihed har i ti Dage havt Feber, og hun ønskede, at der skulde hentes en Læge; men da Feberen tog af, har jeg ikke fundet det nødvendigt.« Marquien havde saaledes taget sig ti Dages Betænkningstid.

Var der Mangel paa Læger i Paladset, var der omvendt en Overflødighed af Præster. Broder Juan de Avila forlod aldrig Paladset, og Broder Antonio de Villegas og Andre kom og gik. Carl havde nemlig besluttet at omvende sin Moder, der tidligere kun havde vægret sig ved at skrifte, men nu hverken vilde skrifte eller høre Messen.

Den to og tyvende Juni 1518 skrev Marquien af Denia til Carl: »Hvad Messen angaaer, da beskjæftige vi os uophørligt med den. Hendes Høihed ønsker, at den maa blive læst i Corridoren, hvor Deres Høihed har seet Dronningen; det er imidlertid mit Ønske, at Messen maa blive læst i et Værelse tæt ved Siden af hendes Værelse. Paa det ene eller det andet Sted skal der imidlertid snart blive læst Messe.« Den tredivte Juli kunde han imidlertid kun berette: »Vi ere hver Dag beskjæftigede med Spørgsmaalet om Messen. Naar Sagen imidlertid trækker saa længe ud, er Grunden den, at vi ville see, om Dronningen ikke vil give sin

Tilladelse dertil. Det vilde være det Bedste; med Guds Hjælp skal hendes Høihed i ethvert Tilfælde om kort Tid høre Messen.« Endelig blev der opreist et Capel af sort Tøi i Corridoren, og den tolvte September blev der første Gang læst Messe sammesteds. Dronningen og Infantinden, der dengang var tolv Aar gammel, vare tilstede, men ellers Ingen uden Broder Antonio de Villegas, som læste Messen, Broder Juan de Avila og en Chordreng. Dronningen blev bestænket med Vievand, knælede under Gudstjenesten og fremsagde sine Bønner af en Bønnebog saa lydeligt, at alle Tilstedeværende kunde høre det; men da man efter Skik og Brug ved Messe for kongelige Personer bragte hende Evangeliet og »Pax«en*), kunde hun dog ikke beslutte sig til at kysse den, men gjorde Tegn til at man skulde række hendes Datter dem. Hvorledes denne pludselige Omvendelse var fremkaldt, erfare vi ikke af Denias Breve, og den var under alle Omstændigheder ikke grundfæstet; thi da Communernes Oprør var bleven undertrykket, og Dronningen derved havde mistet alt Haab om at faae sin Frihed igjen, reiste hun sig mod den religieuse Tvang, man udøvede mod hende. Den fem og tyvende Januar 1522 skrev Marquien til Keiseren, at Dronningen under Gudstjenesten var kommen ud af sit Værelse, havde forstyrret Tjenesten og taget Infantinden bort fra Alteret. Lignende Scener gjentoge sig, og Marquien holdt det ikke alene for nødvendigt at kalde flere Prælater til, men ogsaa at bede Keiseren om udtrykkelig Tilladelse til at turde anvende »premia« mod Dronningen, omendskjøndt det, som han indrømmer i et andet Brev af 1525, er en »alvorlig« Sag for en Undersaat blot at tænke paa at anvende et saadant Middel mod sin souveraine Herskerinde. »Premia« er nemlig hverken mere eller mindre end det techniske og juridiske Udtryk for Torturen eller »cuerda«,

*) Pax kaldes den Metalplade eller Tallerken, hvorpaa Hostien eller den indviede Oblat lægges.

som Mosen Ferrer havde anvendt.*) Carl vovede ikke at give en directe Tilladelse hertil, før Marquien af Denia i October 1527 tilskrev ham: »Naar Deres Majestæt befaler, at hendes Høihed skal behandles med Hensyn, saa handler Eders Majestæt som en god Søn; det har jeg ogsaa skrevet til Statssecretairen Covos; imidlertid maa det dog forudsættes, at jeg som god Vasal vil have at handle, som det er hendes Høihed gavnligst.« Carl kunde ikke misforstaae Meningen heraf; thi Marquien havde flere Gange tilskrevet ham »at Intet vilde gjøre Dronningen saa godt som Torturen«, og »at det vilde være at gjøre baade Gud og hende selv en Tjeneste«, og han beraabte sig herved paa det af Dronningens egen Moder, Isabella, givne Exempel. Carl, som havde saa stor Agtelse for Macchiavelli, at han endog lod hans Skrift »Fyrsten« oversætte til sit eget Brug, kunde saaledes godt anbefale en hensynsfuld Behandling mod sin Moder og dog være sikker paa, at Marquien endog vilde gribe til Pinsler, naar det gjordes nødvendigt.

Broder Juan de Avila var af den Anskuelse, at alle Midler vare retfærdige for at redde Johannas Sjæl, men at hun, naar hendes Sjæls Frelse var sikkret, burde behandles med Kjærlighed og Ærefrygt. Efterat Johanna i September 1518 havde fundet sig i at høre Messen, blev han hendes tro Tjener og Ven og formanede udtrykkeligt og oprigtigt Carl til ikke at mishandle sin Moder. Carls og hans Redskab Denias Fordringer til Dronningen gik imidlertid videre end Præstens. De ønskede at opnaae noget Mere af hende end at høre Messen. Hvad det var, er aldrig udtalt i Brevene. Carl har her henholdt sig til mundtlige Befalinger.

---

*) Gachard vil forstaae Ordet paa en mindre haard Maade og oversætter det i Henhold til Madrider-Akademiets Ordbog ved Tvang, Magt. Bergenroths Oversættelse støtter sig imidlertid paa Ramon Joaquim Dominguez's Ordbog, den eneste Autoritet for det sextende Aarhundredes Spansk.

Rimeligviis har man villet aftvinge Dronningen en fuldstændig Thronfrasigelse. Det er let at begribe, at Broder Juan under saadanne Omstændigheder maatte blive besværlig. Som Følge heraf blev han, der dog havde gjort god Tjeneste under Communernes Oprør, først mishandlet, derpaa dreven bort fra Tordesillas og endog forfulgt i sit Kloster. Hans senere Breve ligne en Druknendes Nødraab, der blive svagere og svagere, til de ikke mere kunne høres.

Dronningens yngste Datter, Catalina, deelte hendes Fængsel, til hun blev gift med Kongen af Portugal. Da hun var ti eller elleve Aar gammel, begyndte hun at skrive smaae Breve til sin Broder Carl, hvem hun aldrig havde seet, men dog elskede af sit ganske Hjerte. Disse Breve aandede en Følelse af fuldstændig Tilfredshed. Den lille Verden, i hvilken hun levede, var efter hendes Opfattelse fuldkommen. Marquien, Marquisen og deres Døttre, Broder Juan og Broder Antonio, ja selv de Qvinder, der bevogtede Dronningen, gave ikke den ringeste Anledning til den mindste Klage. Catalina var født paa hendes Moders Reise fra Burgos til Tordesillas; hun havde derfor aldrig lært andet Liv at kjende end det i Fængslet. Man beundrer her den menneskelige Naturs Bøielighed, der kan vænne sig til Alt. Endelig kommer der imidlertid en anden Løsning paa Gaaden. I August 1521 fandt Infantinden, Marquien uafvidende, Leilighed til at tilstille Keiseren en af hende skreven Beretning tilligemed et Brev. Alle hendes tidligere Breve vare aftvungne hende og deres Indhold kun Løgn. Hun blev saa strengt bevogtet, at hun ikke engang maatte tale med de Folk, der opvartede hende og Dronningen. Alle de Personer, der kom til hende, saavelsom hun selv bleve ransagede for at see, om de bragte eller hentede Breve. Marquien og hans Kone behandlede Infantinden med Overmod, ja deres Døttre toge endog hendes Klædninger og Smykker fra hende for at pynte sig selv dermed. Catalina besværger Keiseren ikke at taale, at man behandler hende saaledes i hendes Moders Huus.

Hun bønfalder ham om ikke at tillade, at Broder Juan bliver dreven bort, da han var det eneste Menneske, der kunde trøste Dronningen i hendes Ulykke. »For Guds Kjærligheds Skyld besværger jeg Eders Majestæt at tillade, at Dronningen maa gaae op og ned i Corridoren ved Floden og i den, hvor der ligger Gulvmaatter, og at man ikke hindrer hende i at trække frisk Luft i den store Sal.« Naar Dronningen gik ind i sin Datters Værelse, snege Marquisen og hendes Døttre sig hemmeligt ind og gave fra deres Skjul Qvinderne et Tegn til strax at føre Dronningen tilbage til hendes mørke Værelse. Infantinden bønfalder sin Broder om at befale, at dette ikke tiere maa skee. Til Beretningen er føiet et Brev, dateret den nittende August. Det har følgende Efterskrift med hendes egen Haandskrift. »Jeg beder Eders Majestæt tilgive, at dette Brev er skrevet af en fremmed Haand; jeg kan ikke mere!« Hvilket Liv for en opvoxende Pige, der var en Prindsesse af Huset Østerrige og bestemt til at blive en Konges Hustru.

Johanna, der ikke turde tale med Nogen uden med sin Fangevogter, havde hyppige og lange Samtaler med ham. Undertiden talte hun fem, sex Timer itræk med ham om sin Fængsling eller om Politik. Naar man læser Beretningen om disse Samtaler, skulde man troe, at man var i et Galehuus. Længst afdøde Personer staae op af Gravene, omgaaes de Levende og besørge deres daglige Dont. Men de afsindige Paastande udgaae ikke fra Johanna, men fra Marquien af Denia. Kong Ferdinand var død i Januar 1516. Til August 1520 paastod Marquien, at han var i Live og var Konge i Spanien. Dronningen nærede, uvist af hvilken Grund, nogen Tvivl derom; men Marquien gav hende sit Æresord paa, at han talte Sandhed. For Anstandens Skyld havde Carl i Aaret 1518 maattet aflægge sin Moder et kort Besøg. Hans Nærværelse i Spanien kunde saaledes ikke negtes. Skjøndt han nu dengang allerede havde været Konge i Spanien i to Aar, paastod Marquien, at han blot var kom-

men til Spanien for at bede Kong Ferdinand om at behandle hans Moder mindre grusomt. Keiser Maximilian var død i Januar 1519; men til August 1520 indfører Denia ham i Talens Løb som levende og opfandt endog en taabelig, sentimental Historie om ham. Af Kjærlighed til sin Sønnesøn Carl havde han i Aaret 1520 nedlagt Keiserkronen og bevæget Churfyrsterne til at vælge Carl til Keiser. Denia viste endogsaa Dronningen et Brev fra Maximilian, hvori han selv forkyndte sin Thronfrasigelse til Fordeel for Carl, og Denia anmodede Johanna om at skrive et Takkebrev til Keiser Maximilian.

Hvorfor blev Johanna saa systematisk ført bag Lyset og bedraget? Lad os høre Marquiens egen Forklaring. I Aaret 1519 skrev han til Carl: »Jeg har sagt vor Herskerinde, Dronningen, at Kongen, min Herre og hendes Fader, endnu lever, — for at kunne paastaae, at Alt, hvad der mishager hendes Høihed, skeer paa hans Befaling. Den Kjærlighed, hun nærer til ham, bevirker, at hun saaledes lettere bærer sin Skjæbne, end det vilde være Tilfældet, naar hun vidste, at han var død; desuden er det ogsaa i mange andre Henseender fordeelagtigere for Deres Majestæt.« Det er ikke vanskeligt at gjette, hvad det var for »andre Henseender«. Hovedbeviset for Johannas foregivne Vanvid var det Rygte, at hun ikke troede, at hendes Mand Philip var død. Naar hun derfor kunde forledes til ogsaa at tale om Ferdinand og Maximilian efter deres Død som om levende Personer, vilde det have været en værdifuld Bekræftelse paa Rygtet om hendes Vanvid; et Brev fra den afdøde Keiser vilde have været uvurdeerligt.

Det vilde ikke have været underligt, om Johanna under en saadan Behandling virkelig havde mistet sin Forstand. De stærkeste Beviser, som Marquien imidlertid kan give os, ere, at hun forsømte sin Paaklædning, at hun nød sine Maaltider paa en uregelmæssig Maade og gik i Seng til uregelmæssige Tider, samt at hun engang slog sine Qvinder.

Naar vi imidlertid betænke de Omstændigheder, hvorunder hun levede, og det mørke Værelse, hvori hun henslæbte sit Liv, maae vi have ganske anderledes stærke Beviser for hendes Afsind end de anførte.

Medens der saaledes aldeles ikke foreligger noget Tegn paa Vanvid, mangler det derimod ikke paa Kjendsgjerninger, der berettige os til den Slutning, at hun endnu havde bevaret en klar og rigtig Dømmekraft. Hun vidste meget vel, at hun var en Fange, og alle Marquiens Kunstgreb strakte ikke til for at overbevise hende om Sandheden af hans Opfindelser. I Fængslet kunde hun ikke erfare Noget af det, der foregik udenfor samme. Hun søgte derfor at overtale Marquien til at tillade hende at forlade det, selv om det kun var for en kort Tid. Alle mulige Paaskud, slet Luft, Ansigtssmerter o. s. v. bleve anvendte, for at en kort Reise til Valladolid kunde synes nødvendig. Hun erklærede sig endogsaa villig til at høre Messen i Sancta Clara Kloster i det Haab derved at faae Leilighed til at see andre Mennesker. Disse Ønsker og Klager forebragte hun ikke alene paa en fuldstændig klar Maade, men ogsaa med stor Veltalenhed.

»Hendes Ord ere saa rørende (tantas buenas) at det falder mig og Marquisen tungt at modstaae dem.« »Det er umuligt at lade Nogensomhelst komme til hende, thi hun vilde overtale ethvert andet Menneske.« »Hendes Klager opvække min dybeste Medlidenhed.« »Hendes Tale kunde røre selv Stene (mover piedras).« I saadanne Udtryk skriver Marquien selv til Keiseren. Slutningen, som han drager heraf, er imidlertid kun, at større Strenghed er absolut nødvendig. Det er let at begribe, hvorfor han bad om, at slige Breve ikke maatte vises Nogen og strax tilintetgjøres, og hvorfor han ønskede at sende Chiffere, da han ikke dristede sig til at sige den fulde Sandhed i sædvanlig Skrift.

Vi ville her endnu blot tilføie et Udtog af et Brev fra Denia til Keiseren.

»Efterat jeg havde skrevet mit sidste Brev til Deres Majestæt, lod hendes Høihed mig to Gange kalde. Hun bad mig skrive til Kongen, hendes Herre (ɔ: den afdøde Fader, Kong Ferdinand), at hun ikke mere kunde leve det Liv, hun fører, og at hun nu i saa lang Tid havde været indespærret og fanget. Da hun dog er hans Datter, burde han vise hende Kjærlighed og behandle hende bedre. Den simple Fornuft fordrede, at hun burde leve paa et Sted, hvor hun kunde erfare Noget om sine egne Anliggender.« Marquien svarede hende, at Ferdinand havde ladet hende bringe til Tordesillas, fordi denne Stad laa midt i Riget, at hun blev behandlet, som hun fortjente o. s. v. Dronningen svarede mig, »At hun kun meddeelte mig sine Klager for at lette sit Hjerte. Hun beklagede sig ogsaa over, at man havde sendt hendes Søn Ferdinand bort; thi siden hendes Konge og Herre Philips Død havde hun »ingen anden Trøst end ham og Infantinden.« »Han er nu i Flandern, og skjøndt det er et bedre Land end Spanien, ønskede jeg dog at have min Søn i min Nærhed; jeg frygter stedse for, at de skulle give ham Noget, der kan dræbe ham.« Det var i Sandhed en ganske naturlig Frygt hos hende, der var Enke efter Kong Philip, som var død af Gift, og Datter af Ferdinand, som havde forgivet sin Broder Carl, Prindsen af Viana, og sin Søster, Bianca af Castilien. Marquien vedbliver: »I nogle Dage har hun været meget urolig for Infantinden og kalder hvert Øieblik paa hende. Jeg spurgte hende, hvorfor hun gjorde det; hun svarede: »Jeg frygter for, at min Herre og Konge skal tage hende fra mig, som han har taget Infanten fra mig. Men jeg giver mit Ord paa, at, naar det skeer, styrter jeg mig ud af Vinduet eller støder mig en Kniv i Brystet,« Kun den, der veed, hvor haarde det sextende Aarhundredes Mænd vare, kan fatte, hvorledes Carl med koldt Blod kunde læse saadanne Breve om sin Moder.

IV.

Vi ere nu komne til Aaret 1520, til det skjæbnesvangre Vendepunkt i Dronning Johannas Liv.

Forsynet syntes endelig at have bønhørt hende; det gav hende Leilighed til ikke alene at befrie sig og straffe sine Forfølgere, men endog at frelse hele sit Land fra dets Undertrykkere, beskytte dets religieuse og borgerlige Friheder og føre det en lykkelig Fremtid imøde. Forfulgt og plaget lige fra sin Ungdomstid af alle sine Nærmeste, Moder, Fader, Mand og Søn, forraadt af alle sine Omgivelser, manglede hun imidlertid i det afgjørende Øieblik det Handlingens og Kraftens Mod, som udfordredes til for lange Tider at bestemme et Folks Skjæbne. Hun var vel og for hildet i sin Slægts hovmodige Tanker til at ville indlade sig med eller have de simple Borgere at takke for sin Frelse; hun satte sin Lid til Rigets Stormænd og Grander; forgjæves bønfaldt Folkets Repræsentanter hende om at redde Landet fra Fordærvelse og Undergang; da sank Spaniens borgerlige Frihed til Jorden for Adels- og Præstevældet, og i fem og tredive Aar maatte hun haardt bøde for at have svigtet sit Livs Opgave.

Med den unge Kong Carl var fulgt en stor Skare af Nederlændere, der med deres letfærdige franske Væsen, deres Rovsyge og Indbilskhed havde gjort sig høilig forhadte hos de alvorlige, gravitetiske og ceremonielle spanske Stormænd. Det var navnlig i Castilien at Misfornøielsen var betydelig. Her vare de vigtigste Embeder som den spanske Cantslerværdighed, Befalingsposten i Spaniens Hovedstad Toledo, ja selve Erkebispedømmet i Toledo, komne i Hænderne paa belgiske Junkere. De castilianske Grander maatte endog finde sig i, at et Antal Nederlændere fik Plads og Stemme ved Siden af dem i Regentskabet, dengang Carl reiste til Arragonien for at tage dette Kongerige i Besiddelse. Havde saaledes de spanske Stormænd Grunde nok til at føle sig til-

sidesatte, blev den castilianske Borgerstand paa sin Side næsten bragt til Fortvivlelse ved det haardeste Tryk, som et Land nogensinde har udholdt. Carl og hans nederlandske Raadgivere havde ikke blot berøvet Spanien dets Rigdomme, men føiede Spot og Forhaanelse til Undertrykkelsen, og Øgenavnet »Indiere« havde opflammet Spaniernes Nationalhad mod Nederlænderne til det Høieste. En anden Hovedgrund til Oprøret var det utaalelige religieuse Tryk, der hvilede paa Castilien. Siden Hadrian Boyers — Søn af en Brygger i Utrecht og Keiserens Lærer — var bleven Storinqvisitor, forfulgte Inqvisitionen Kjætterne med et Raseri, der endog overgik Torquemadas, den saa berygtede Storinquisitor paa Isabella den Katholskes Tid. Hadrians næsten vanvittige Grusomhed mod Blanchina Ruiz, en gammel Kone, der ikke mere kunde forlade Sengen og ikke vidste, hvad hun sagde, havde gjort det spanske Kirkeregimente foragtet i Europa og endnu mere forhadt i Spanien, end det før havde været. Det var kommet saa vidt, at Luther paa hiin Tid maaskee havde flere Tilhængere i Spanien end i selve Tydskland. Omendskjøndt Johanna var en Kjætterske, dannede dog den fælles Opposition mod den spanske katholske Kirke et fast Baand mellem hende og den spanske Mellemklasse, og hun kunde i det Hele haabe, at Stæderne vilde vise sig som troe Undersaatter.

Paa den anden Side havde baade Philip, Ferdinand den Katholske og Carl skjænket Adelen Krongodser, der efter de bestaaende Love ikke kunde afhændes, og dette var aabenbart skeet for at faae den til at finde sig i disse Fyrsters Tilegnelse af den kongelige Magt. Bleve nu de tre sidste Regjeringer erklærede for ulovlige, maatte de Adelige udlevere deres uretmæssige Besiddelser. Det kan desuden heller ikke betvivles, at Adelen i det Hele taget var god katholsk og ingenlunde betragtede Dronningens Kjætterier med Ligegyldighed. Under saadanne Omstændigheder kunde Dronningen ikke sætte Lid til Adelspartiet.

Allerede før Keiser Carls Afreise til Tydskland 1520 havde der hist og her i Castilien reist sig oprørske Bevægelser. Nu brøde de ud i aabenbar Opstand. Toledo gik i Spidsen for Bevægelsen og bragte en Hær af mange Tusinde Borgere paa Benene under Anførsel af to ansete Adelsmænd, Johan de Padilla og Ferdinand d'Avalos. Bevægelsen forplantede sig til Murcia og Segovia. I den sidstnævnte By vilde dens Deputerede til Cortes aflægge Regnskab for, hvad der var skeet paa den sidste Cortesforsamling; men Mængden var her som i de øvrige Byer misfornøiet med de fra Middelalderen nedarvede Bestemmelser, ifølge hvilke Communalraadene supplerede sig selv og valgte Magistraten og Borgemesteren, der atter repræsenterede Byen ved Cortesforsamlingen. Borgerstanden oprettede derfor her en Slags Republik, og selv Biskoppen af Zamora, Don Antonio Acuña, greb til Vaaben for Borgerne og oprettede endog et heelt Regiment af Præster, der senere udmærkede sig i høi Grad ved Forsvaret af Tordesillas.

Hadrian, der var Vicekonge i Spanien under Carls Fraværelse, troede med Vaabenmagt at kunne qvæle Opstanden i dens Vorden og sendte derfor den kongelige Embedsmand Ronquillo med en Hær mod Segovia. Denne Byes Borgere, der bleve understøttede af en Hær fra Toledo under Padilla, nødte imidlertid den kongelige Hær til et Tilbagetog, og Hadrian sendte nu Don Antonio da Fonseca, den Øverstcommanderende for alle kongelige Tropper, mod Segovia. Da Fonseca vilde føre det Skyts, der opbevaredes i Arsenalet i Medina del Campo, mod Segovia, gjorde ogsaa Borgerne i Medina del Campo Oprør og negtede at udlevere Kanonerne til ham. Byen blev da stormet, og de kongelige Tropper begik herved saa mange Grusomheder, at alle de øvrige castilianske Byer, der endnu ikke havde reist sig, opsagde Regjeringen Huldskab og Troskab.

Alle de Byer, der havde Ret til at sende Deputerede til den almindelige Cortesforsamling, sendte nu Udvalgte til

en Junta eller Forsamling i Avila. Man blev her enig om at fordre Afskaffelsen af alle adelige Privilegier og Forrettigheder, en bedre Ordning af de almindelige Stænderforsamlinger og Ret for disse til at raadslaae frit og uafhængigt, nye Communalforfatninger og en bedre Valgmaade af Øvrighederne, Ophævelsen af den adelige Skattefrihed og Tilbagegivelsen af de siden 1504 bortskjænkede og bortsolgte Krongodser. Disse sidste Fordringer maatte imidlertid i høi Grad opbringe Adelen, som derfor samlede sig under Kongedømmets Faner og dannede en Junta imod Byernes. »I sin Viisdom og Retfærdighed har Gud ved Verdens Skabelse indført Adskillelsen mellem forskjellige Stænder, og det er derfor enhver Christens Pligt at træde Oprøret i Støvet,« hedder det saaledes i en Skrivelse fra Marquien af Villena til Adelen.

Under disse truende Forhold maatte den Tanke at befrie Dronning Johanna og at stille hende i Spidsen for Landets Regjering ganske naturligt opstaae hos Juan de Padilla og de øvrige Ledere af Byernes Junta. I August 1520 kom Juntaen og dens Tropper til Tordesillas. Det første og vigtigste Spørgsmaal, som Byernes Udvalgte havde at afgjøre, var naturligviis, om Dronningen var vanvittig eller ikke. Hendes Tjenere og Hoffolk, der havde seet og levet sammen med hende i saa mange Aar, bleve afhørte som Vidner. Deres Udsagn har man ikke kunnet gjenfinde, og de ere rimeligviis blevne tilintetgjorte paa Keiserens Befaling; men det Væsentligste finder man dog i Hadrians Brev til Keiseren. Saaledes skriver han under den fjerde September 1520: »Næsten alle Dronningens Tjenere og Hoffolk forklare, at hendes Høihed er bleven uretfærdig behandlet og med Magt holdt fjorten Aar fangen i denne Fæstning under det Paaskud, at hendes Forstand var forstyrret, medens hun dog i Virkeligheden stadig har været ligesaa fornuftig, som hun var i Begyndelsen af sit Ægteskab.« Længere nede hedder det: »Det gjælder nu ikke

mere om et Pengetab, men om en fuldstændig og vedvarende Ruin, da Eders Høihed, efter hvad man paastaaer, har usurperet den kongelige Titel og med Magt holdt Dronningen, der er fuldstændig fornuftig, fangen under det Paaskud, at hun er vanvittig.« Lignende Forklaringer finde vi næsten i ethvert Brev fra Hadrian, og han tilføier udtrykkeligt, at man holdt Johanna for ligesaa duelig til at regjere, som hendes Moder Isabella havde været.

I de Hundrede og tre Dage, i hvilke Byernes Hær var Herre i Tordesillas, nød Dronningen en næsten uindskrænket Frihed. Marquien af Denia blev sendt bort i September 1520, og derpaa bleve ogsaa Dronningens Qvinder paa hendes egen Anmodning fjernede. Hun beholdt kun en eneste Pige tilbage. Ikke desto mindre opførte hun sig stedse som en fuldstændig fornuftig Person. I Begyndelsen var hun ganske naturlig noget ophidset ved de Tildragelser, der saaledes strømmede ind paa hende; men snart blev hun roligere, og i November finde vi omtalt, at hendes tidligere Forsømmelighed med Hensyn til Klædedragten var ophørt, og at hun viste stor Anstand ved sin og Datterens personlige Fremtræden. De Samtaler, hun førte under de Audienser, hun gav Byernes Deputerede, ere Ord for Ord optegnede af Notarerne, og disse Optegnelser fortjene fuldstændig Tillid, da Beretningerne fra Hadrians Spioner, der vare tilstede ved disse Audienser, stemme fuldstændigt med dem. Vi ville her kun omtale Audiensen den fire og tyvende September. Doctor Zuñiga fra Salamanca førte Ordet i Juntaens Navn. Han knælede for Dronningen og foredrog for hende alle Spaniens Klager mod Carl og hans Raadgivere. Hun befalede ham at staae op, for at hun bedre kunde høre ham; da Talen imidlertid var meget lang, afbrød hun ham og befalede, at man skulde bringe hende en Pude, for at hun kunde sætte sig, »thi jeg vil høre Alt roligt og grundigt.« Puden blev bragt, Dronningen satte sig, og Zuñiga endte knælende sin Tale. I sit lange Svar omtalte hun kun sit

Fangenskab med faa Ord. Hun talte om de slette Mennesker, der havde omgivet hende, holdt Faderens Død hemmelig for hende og i anden Hensigt løiet for hende. Hun havde ikke noget godt Ord at fremføre for Nederlænderne, der saa længe havde mishandlet Spanierne; hun undrede sig tvertimod over, at disse saalænge havde fundet sig i denne uværdige Behandling uden at tage Hævn derover. Om Ferdinand talte hun kun med Kjærlighed, og for at undskylde, hvad der ikke kunde negtes, slog hun paa, at hendes Stifmoder, Germaine af Foix, maaskee kunde have udøvet en skadelig Indflydelse paa hendes Fader. Forsigtigt undgik hun enhver Omstændighed, der kunde vise Carl i et ufordelagtigt Lys. Til Slutningen lovede hun, saavidt hendes svage Helbred tillod det, at ville arbeide paa at afhjælpe Mislighederne i Regjeringen. Hun opfordrede derfor de Deputerede til at udvælge fire Medlemmer af deres Midte, med hvem hun kunde forhandle om Regjeringsanliggenderne. Broder Juan de Avila foreslog, at hun skulde forhandle een Gang om Ugen med de Udvalgte; hun svarede imidlertid: »Jeg vil see dem og tale med dem, saa ofte det er nødvendigt.« — Alt dette ligner saare lidt en Forrykts Adfærd.

V.

Dronning Johanna havde nu saaledes faaet sin Frihed igjen og havde Spaniens Skjæbne i sin Haand; men hun var, som vi alt ovenfor antydede, ikke de vanskelige Omstændigheder voxen og maatte snart atter vende tilbage til sit Fangenskab. Før vi slutte denne Afhandling, maae vi dóg noget nærmere undersøge de Begivenheder, der staae i Forbindelse hermed.

Dronningen erklærede selv, at hun elskede alle Klasser af sine Undersaatter, og vi have ikke nogen Grund til at tvivle om Oprigtigheden af hendes Udsagn. Hun havde imidlertid aldrig endog blot hørt ymte om, at Advocater og

Professorer, Læger og Haandværkere havde Ret til at blande sig i Kronens Anliggender. Det tilkom i det Høieste den høie Adel og de kongelige Raader. Men hvor var Spaniens Grander og dens Adel? Dette Spørgsmaal havde Johanna idelig og idelig opkastet i sit Fangenskab; men hun har aldrig en eneste Gang spurgt: Hvor er mit Folk? Rigets Store gjorde Intet for hende, men Folket gjorde aabenlyst Opstand, sendte en Armee til Tordesillas og befriede hende. Det er nu ganske vist rigtigt, at det ikke var Hovedøiemedet med Opstanden at sætte den fangne Dronning i Frihed; men det vilde dog være en stor Feiltagelse, om vi vilde følge den senere med Flid udbredte Opfattelse, at Byernes Hær kun drog til Tordesillas, for at Juntaen kunde bruge Dronningen som Skalkeskjul for sin Opstand. Længe før Revolutionen var udbrudt, klager Marquien af Denia idelig over, at Hemmeligheden bliver bekjendt og at man offentlig skjælder ham ud for en Tyran og Fangevogter.

Havde Dronningen erklæret sig for Byerne, vilde al Modstand mod hende øieblikkelig have været til Ende. Hadrian selv skriver i ethvert Brev til Keiseren, at naar Dronningen undertegnede blot en eneste Proclamation, i hvilken hun erklærede, at hun selv vilde overtage Regjeringen, var al Kamp mod hende umulig, og han selv vilde øieblikkelig forlade Landet. Hvad Landets Store angik, vare de alle i saa Fald beredte paa at slutte Fred med Dronningen for at erholde de bedst mulige Betingelser. Johanna havde saaledes sin og Spaniens Skjæbne i sin Haand.

Men hvorledes skulde hun kunne kjende Sagernes sande Stilling og Partiernes Hensigter? Efter fjorten Aars strenge Fængsel var hun bleven rykket midt ind i Statsanliggenderne og skulde ufortøvet træffe de vigtigste Beslutninger. Marquien af Denia havde længe skuffet hende. Hvorledes kunde hun nu være sikker paa, at Byernes Udvalgte ikke forestillede hende Sagerne i et falsk Lys? Hun var kun omgivet af et Parties Tilhængere, der aabenbart havde anmasset

sig en Magt, hvortil de ikke vare berettigede efter de bestaaende Love. Kunde hun stole paa dem? Alle hendes i Ungdommen indsugede Fordomme og hendes Sympathier trak hende til det modsatte Parti. Vi have allerede omtalt, med hvilken Kjærlighed hun i sit Fængsel talte om sin Søn Ferdinand og sin Datter Catalina, men ogsaa sin ældste Søn Carl havde hun tilgivet den store Uret, han havde udøvet mod hende. Da Stædernes Udvalgte foreholdt hende, at Carl uretmæssigt havde tilegnet sig Kongetitlen paa hendes Bekostning, undskyldte hun ham mod bedre Vidende med den Paastand, at Spaniens Love tillode en Dronnings ældste Søn at kalde sig Konge allerede i hans Moders Levetid. Da de Udvalgte endvidere erklærede, at Carl havde anrettet store Ulykker i Landet, udbrød hun: »Ingen maa forsøge at sætte Splid mellem mig og min Søn. Hvad der tilhører mig er ogsaa hans, og han vil bære Omsorg for Rigets Vel.«

Stædernes Deputerede indsaae godt, at det var til stor Skade for dem, at Dronningen ikke havde nogen Leilighed til ogsaa at høre det modsatte Parti. De indbøde derfor Cardinal Hadrian til at komme med de kongelige Raader til Tordesillas for der i Dronningens Nærværelse at raadslaae om de nødvendige Forholdsregler; men Hadrian svarede, som han selv roser sig af for Keiseren, paa en Maade, der var meget forskjellig fra den, som de Deputerede havde ventet sig af ham. Medens han paa denne Maade omhyggeligt undgik enhver Underhandling, der havde kunnet oplyse Dronningen, bearbeidede han hende ideligt ved hemmelige Agenter som Broder Francisco de Leon, Broder Juan de Avila og Andre, hvis Navne med Hensigt forties. Han forestillede hende, at Borgernes Junta var Oprørere af den værste Art, hvis Hensigt det var først at gjøre Brug af hendes Navn og derpaa at kaste hende i et værre Fængsel. Paa den anden Side lovede han hende, at Landets Store vilde sætte hende i Frihed, og skjøndt han vidste, at en af hende undertegnet Proclamation vilde sikkre hende Thronen, besvoer han hende

om ikke at undertegne den, da hun derved kun vilde understøtte Revolutionen og styrte sig selv i Undergang. Carl istemmede de samme Toner. Under den syvende October 1520 skriver han: »Jeg kan ikke med Ord tolke den Smerte, som jeg føler, naar jeg tænker paa den store Frækhed og Foragt, hvormed Dronningen, min Herskerinde, bliver behandlet.« De Store gik endnu videre. Connetablen af Castilien talte f. Ex ikke om Andet end om »det hellige Foretagende« at befrie den retmæssige Dronning og Herskerinde fra »den barbariske Soldatesque«, der holdt hende fangen. Ikke et eneste Ord, der kunde hentyde paa Vanvid eller anden Hindring i at regjere, findes i alle disse Breve, der i mange Afskrifter bleve udbredte i Landet og ved Hadrian meddeeltes Dronningen. I bedste Tro til sin Søns, den fromme Cardinals og Adelens Oprigtighed vidste Johanna med en Duelighed, der maa vække Forbauselse og endog vidner om et nøie Bekjendtskab med Forretningsgangen, at holde Juntaen op med alle mulige Paaskud fra Dag til Dag, fra Uge til Uge, for at skaffe Adelen Tid til at bringe en Hær paa Benene. Da denne allerede marscherede mod Tordesillas, grebe Stædernes Udvalgte til fortvivlede Midler. De tænkte paa at unddrage hende og Infantinden al Næring, til hun offentligt og udtrykkeligt vilde erklære sig villig til selv at udøve sin Herskermagt. Da de imidlertid indsaae, at de ikke kunde skræmme Dronningen hertil, faldt de paa Knæ for hende, holdt Proclamationen, Pen og Blæk frem og besvoer hende at undertegne og derved at redde sig og Land fra Fordærvelse og Undergang. Alt var forgjæves. To Dage senere stod den kongelige Hær og Adelsmændene for Tordesillas's Porte. Juntaen havde vel i Slutningen af November sendt en Hær ud imod dem; men den kongelige Hærs krigsøvede Førere havde maneuvreret saaledes, at de afskar Juntaens Hær fra Tordesillas. Rigets Stormænd lode nu en Herold forkynde Dronningen, at de vare komne for at tjene hende som tro og loyale Undersaatter, og Johanna befalede derfor

Borgerne at aabne Stadens Porte. »Granderne og Adelen ere mine loyale Tjenere, de ville ikke tilføie Nogen noget Ondt;« men Juntaens Medlemmer og Borgerne kjendte Adelen bedre og besluttede at lukke Portene for den. Natten til den femte December blev Tordesillas stormet og plyndret. Dronningen havde ladet Portene til sit Palais aabne paa vid Gab og modtog sine formeentlige Befriere ved Indgangen til samme. Don Juan Manrique og Don Geronimo Padilla, som først kom til Palaiet, førte Dronningen og Infantinden op til hendes Værelser, der snart fyldtes med Rigets Grander og høie Embedsmænd. Johanna var lykkelig over endelig at see sig omringet af Castiliens Adel og havde et venligt Ord for Enhver; men iblandt Granderne var en Mand, hvem hun kjendte altfor godt; det var Marquien af Denia. Nogle Dage senere var hun igjen hans Fange. Et mørkt Værelse som Fængsel, hvor hun kunde begræde sin Feiltagelse, Torturen som et Middel til at holde hende rolig og lydig, det var for hende Følgerne af »det hellige Foretagende til den legitime Dronnings Befrielse.«

Juntaen og dens Hær under Padilla søgte endnu at fortsætte Kampen mod Adelen; men Tordesillas's Erobring var et dødbringende Slag for Oprørerne. Uenighed og Uorden brød løs iblandt dem; forgjæves søgte de at frelse sig ved at forene sig med Franskmændene. Padilla blev slaaet den tre og tyvende April ved Villatar og tilligemed den brave Biskop af Zamora fangen, piint og henrettet. En frygtelig Hævn og Reaction brød løs mod Byerne. En lang Tid gjorde endnu Hovedstaden, Toledo, Modstand, da Padillas Enke, Donna Maria Pacheco, indgjød baade Mænd og Qvinder i Staden det samme Heltemod og den Frihedskjærlighed, hvoraf hun selv var besjælet. Hun har gjort sig udødelig herved; men Byernes Frihed var og blev tabt; hun reddede sig med sin Søn til Portugal, hvor hun fandt et sørgeligt Endeligt.

Johannas andet Fangenskab var haardere end det første. Marquien af Denia higede efter at hævne sig for de Beskæmmelser, han havde lidt af Byernes Junta, og hans Hævn kom til at gaae ud over hans Fange og Alle, der meente hende det godt. Dronningen selv var ophidset og fandt det tungt at føie sig i Fængselsforskrifterne. Strengere Forholdsregler vare derfor nødvendige. Infantinden blev tagen fra hende og gift med Kongen af Portugal. Man havde ventet, at hun ikke vilde overleve denne Adskillelse; men hendes Skjæbne var haardere end Døden. Indskrænket til kun at omgaaes med sin Fangevogter og Dag og Nat grublende over det Bedrageri, for hvilket hun var falden som Offer, maatte hendes Forstand endelig blive rystet. I sine sidste Leveaar troede hun sig omgiven af onde Aander, der vilde forhindre enhver god Følelse i hendes Hjerte. I sin Indbildning saae hun en stor, spøgelseagtig Kat, der sønderrev hendes Faders og hendes Mands Sjæle og som ogsaa vilde ombringe hende. Af og til havde hun dog stadig Perioder, i hvilke hun var roligere og kunde fatte sin hele Elendighed. Physisk sank hun ned til et fuldstændigt dyrisk Standpunkt, forlod ikke mere sin Seng og vegeterede saaledes midt i al Smuds og Urenlighed. Det var den Lod, som ramte det habsburg-østerrigske Huus's Stammoder. Døden var hendes eneste Frelser. Endelig efter ni og fyrretyve Aars Fangenskab var hun i April 1555 sit Endeligt nær. Man burde i det Mindste have ladet hende døe i Fred; men Huset Østerrigs Ære fordrede, at hun skulde skrifte og modtage den sidste Olie. Frygtelige Scener synes at være foregaaede i hendes Dødsværelse. Hendes Raab om Hjælp bleve hørte i Nabohusene og ud paa Gaden. Ifølge et Brev fra Marquien af Denia, en Søn af Dronningens tidligere Fangevogter, synes Johanna at være død uden Skriftemaal og den sidste Olie. Efter en Skrivelse fra Prindsesse Johanna til sin Fader, Carl den Femte, skal hun derimod i sine sidste Øieblikke have

nydt Nadveren. Hvorledes det nu end forholder sig hermed, saa opgav hun sin Aand den tolvte April 1555 om Morgenen Klokken mellem fem og sex under en Takkebøn til Herren, fordi han endelig forløste hende fra hendes Qvaler.

F. Granzow.

Cardinal Mazarins Ungdom.

De fleste af vore Læsere ville sikkert vide Besked om Mazarins Historie fra den Tid, da han ved Richelieus Død traadte frem i forreste Række, saa at han i Aaret 1643 kom i Spidsen for den Statsstyrelse, hvormed Ludvig XIII's Regjering endte og Anna af Østerrigs Regentskab begyndte. De ville Alle vide, at han blev den egentlige Styrer af de franske Anliggender lige til sin Død i Aaret 1661, og at han styrede dem saa vel og saa meget i den store Richelieus Aand, at den treogtyveaarige, ærgjerrige Yngling (Ludvig XIV), som efter hans Død traadte i Spidsen for Regjeringen, fandt Midler til en Tidlang at spille den glimrende Rolle, der endog har bevirket, at man har kaldt Aarhundredet op efter ham.

Men netop fordi Læserne vide saa god Besked om alt dette, kunne de saa meget lettere falde paa at spørge sig selv: »Hvem var denne Mand da egentlig, og hvorfra kom han? Hvorledes tilbragte han sin Ungdom, og hvorledes gik det til, at han vandt Richelieus Tillid og derved forberedte sin Indtrædelse i den franske Statstjeneste?«, og da vistnok langt Færre ere bekjendte hermed, skulle vi kortelig forsøge at besvare disse Spørgsmaal, idet vi væsentlig henholde os til en Afhandling i »Revue des deux mondes« af den bekjendte franske Forfatter V. Cousin.

I.

Ligesom andre store Mænd saaledes har man ogsaa givet Mazarin et langt, men dunkelt Slægtregister. En Kjendsgjerning er det imidlertid, at hans Fader, Peter Mazarin, var en siciliansk Haandværker, der eiede et lille Sted, men iøvrigt sad i smaae Kaar. For om muligt at faae det bedre begav han sig til Rom og traadte der i Egenskab af Forretningsmand i Tjeneste hos Philip Colonna, Hertug af Palliano og Tagliacotti, Overfeltmarschal for Kongeriget Neapel; han ydede under Opholdet her sin Herre saa væsentlige Tjenester, at denne fattede Godhed for ham og lod ham ægte en Dame, der var ligesaa udmærket ved sin Fødsel som ved sin Skjønhed og sin Fortjenester, nemlig Colonnas Guddatter Hortense Bufalini.

I dette Ægteskab fik Peter Mazarin to Sønner og fire Døttre. En af disse blev Nonne, hvorimod de tre andre efterhaanden indgik fordeelagtige Ægteskaber, som endnu mere hævede den mazarinske Familie. Den yngste af de to Drenge traadte ind i Dominicaner-Ordenen og blev lidt efter lidt Klosterforstander, Ærkebiskop af Aix, Cardinal med Titlen »de Sainte Cicile« og Vicekonge i Catalonien. Den ældste af dem var Giulio Mazarino (Jules Mazarin). Han blev født den fjortende Juli 1602 i Pisina (Abruzzo). Hans Moder havde nemlig, medens hun var frugtsommelig, begivet sig derhen for at tilbringe den varmeste Sommertid i et Abbedie, der tilhørte hendes Broder, Abbed Bufalini. Under Opholdet i Abbediet nedkom hun og vendte nogle Maaneder senere tilbage til Rom, hvor Barnet blev døbt i Sanct-Sylvester Kirken, i Sanct Vincents og Sanct Anastasius' Sogn. Han var født under en lykkelig Stjerne og med to Tænder, en Omstændighed, der efter Folketroen var et godt Varsel. Man kaldte ham Giulio (Julius), enten efter en af hans Onkler, Ridderen Giulio Bufalini, eller efter hans Grandonkel,

Pateren Giulio Mazarino, en dengang bekjendt jesuitisk Prædikant og Skribent.

Da han var syv Aar gammel, satte man ham i det romerske Collegium, der ledsedes af Jesuiterne, og hvor han stadig gjorde store Fremskridt. Henimod Slutningen af hans Skoletid, da den berømte Comet af 1618 viste sig, lod Pateren Grassy, der var Jesuiterselskabets Astronom, den unge Julius Mazarin, som da var sexten Aar gammel, i Collegiets store Sal og under Nærværelse af en talrig Forsamling af Cardinaler, Fyrster og Videnskabsmænd holde offentlige Disputeerøvelser om denne interessante Gjenstand. Mazarin anvendte i sin Beviisførelse en saadan Behændighed, Sikkerhed og Veltalenhed, at man eenstemmigt applauderede ham. — Kort efter gave Jesuiterne for at feire den hellige Ignatius's Canonisation en stor dramatisk Forestilling, hvortil de indbøde alle Roms høitstaaende Personligheder. De vidste imidlertid ikke, til hvem de skulde betroe den hellige Ignatius's Rolle, Hovedrollen i Stykket. Omsider henvendte de sig til deres gamle Elev, og denne overtog ogsaa i Virkeligheden Rollen, efterat han først i nogen Tid havde gjort sig kostbar, og spillede den i alle dens Partier med en saadan Sandhed, at hele Forsamlingen blev henreven til Beundring, og den unge Skuespiller blev feteret og lovpriist som den største dramatiske Fremstiller, man endnu havde seet. — Det var den eneste Gang, Julius Mazarin optraadte paa en Scene, men hvormange Comedier af enhver Art har han ikke senere spillet i Livet, i det virkelige Liv, med samme Mesterskab og under endnu vanskeligere Omstændigheder end dem, hvorunder han fremstillede den helllige Ignatius?

I sin meest blomstrende Alder var Julius Mazarin smuk som sin Moder, paa een Gang blid og livlig, indsmigrende og dristig. Han havde et aabent Ansigt og en elskværdig Munterhed; hans Fiffighed grændsede til Rænkefuldhed, og han egnede sig vidunderlig godt til alle Ting, især til Intriguer. En saadan Person maatte ret falde i

Jesuiternes Smag! Og i Virkeligheden gjorde ogsaa alle de hellige Fædre i Jesu Selskab sig al optænkelig Umage for at vinde ham, idet de lovede ham Guld og grønne Skove. Det lykkedes dem alligevel ikke at friste ham; tvertimod skyndte han sig at forlade deres Skole, og af Frygt for at falde i deres Hænder forlod han Studeringerne, styrtede sig i Adspredelser og førte en Tidlang et Liv, der langtfra kunde kaldes opbyggeligt.

Mazarin var saa at sige næsten bleven opdraget sammen men Overfeltmarschal Colonnas Børn, der paa lidt nær vare i samme Alder som han og i høi Grad fandt Behag i hans Conversation og Aandrighed. Han for sit Vedkommende beflittede sig paa at behage dem, og fra den Tid af bemærkede man hos ham den Omhu, han altid gjorde sig for at knytte sig til Personer, der vare høiere paa Straa end han, og hæve sig op i første Række. I Paladset Colonna stiftede han mere end eet nyttigt Bekjendtskab, og han antog den store Verdens Tone og Sæder, ligesom ogsaa dens Laster. Spil var Tidens store Hovedlidenskab. Mazarin hengav sig ivrigt dertil og blev snart Mester deri; han vandt mange Penge, saa at han kunde leve paa en temmelig flot Fod: han havde altid de rigeste Dragter, Juveler og Diamanter. Det var en skjøn Spiller i Ordets fulde Udstrækning, dristig til det sidste Point og til samme Tid ædelmodig. Aldrig saae man ham skifte Farve, aldrig undslap der ham et upassende Ord; han skovlede, som man siger, Guldstykker til sig, og han pleiede at sige, at »den Pragtelskende har Himlen til Skatmester.« — Men Lykken er omskiftelig: engang vendte den sin Yndling Ryggen paa en saa besynderlig Maade, at han fandt sig ruineret og tvunget til at pantsætte sine skjønne Klæder og rige Juveler til en Jøde. Det Eneste af en Smule Værdi, han beholdt tilbage, var et Par Silkestrømper; ogsaa disse pantsatte han og fik derved nogle Smaamynter, hvormed han paany gav sig til

at spille, og det saa heldigt, at han snart fik Penge nok til at kjøbe sine Klæder og Diamanter tilbage.

Efter flere Gange at have oplevet lignende raske Omvexlinger, idet han den ene Dag svømmede i Guld og den næste Dag ikke havde en Skilling, blev han kjed af dette uordentlige Liv, besluttede at give Afkald derpaa og søgte i dette Øiemed en Leilighed til i nogen Tid at forlade Rom for at vende tilbage dertil som et nyt Menneske. Det synes, som om Lykken har bønhørt hans Ønsker, thi paa denne Tid sendte Overfeltmarschal Colonna en af sine Sønner, Don Jerome Colonna, der bestemte sig for Kirken og blev Cardinal 1627 († 1666), til Spanien for at lære den canoniske og civile Ret paa det berømte Universitet i Alcala og ogsaa for at uddanne sig til de store Forretninger ved Hoffet i Madrid, der endnu gjaldt for den europæiske Politiks Centrum, hvormeget det end var svækket og paa Heldingen. — Man gjorde dengang Reiser til Spanien paa samme Maade som et Aarhundrede senere til Italien, og man troede ikke at have fuldendt sin Opdragelse, hvis man ikke forstod Spansk. Julius Mazarins Familie greb denne Leilighed til at rive ham ud af de slette Vaner, han havde antaget, siden han forlod Collegiet; den lod ham træde i Don Jerome's Tjeneste som en af hans Kammertjenere. I en Alder af sytten Aar forlod han derpaa Rom for at ledsage sin unge Herre til Spanien, hvor de bleve i tre Aar.

Don Jerome opholdt sig skifteviis i Madrid og Alcala. Overalt behandlede han sin unge Kammmertjener (eller, som det dengang ogsaa stundom hed, Kammerherre) med en velvillig Udmærkelse, og for at drage ham ud af Kammeratskabet med de øvrige Tjenere gav han ham et særskilt Værelse. Mazarin erhvervede sig i disse tre Aar et fuldstændigt Kjendskab til den spanske Nationalcharakteer, til Landets Sæder og Sprog, hvilket han hele sit Liv skrev og talte med Lethed. Paa Universitetet i Alcala tog han Deel i Don Jerome's Studier, gjorde hurtige Fremskridt i Viden-

skaberne og gav allerede Prøver paa den store Kunst, som siden udmærkede ham: at vinde alle deres Hjerte, som nærmede sig til ham. Han forstod saa godt at vinde sine Kammeraters, Studenternes, Tillid og Hengivenhed, at han fuldstændigt kunde raade over hele denne Ungdom. Men dersom Mazarin arbeidede meget i Alcala, saa morede han sig ikke mindre i Madrid, og han oplevede der et halvt comisk, halvt sentimentalt Eventyr, som fortjener at blive fortalt.

I Madrid spillede man ligesaavel som i Rom, og Fristelsen var stor for »Seigneur Julius«, som man kaldte ham; han modstod den, saa godt han kunde, da han ikke havde mange Penge og frygtede for at miste de faa, han havde, eftersom han i Ulykkestilfælde ikke længer havde den Udvei at pantsætte sine Klæder og Juveler, saaledes som han havde gjort det i Rom, fordi Don Jerome, der førte ham med sig i de fine Selskabskredse, vilde være bleven meget misfornøiet, dersom han pludselig havde seet ham mindre velklædt og minde pyntet end sædvanligt. Imidlertid risikerede han en Dag, da Fristelsen blev ham for stærk, i Spil den Smule Penge, han havde kunnet samle, og tabte den ved det første Terningkast. Hvilket sørgeligt Uheld for vor unge Mand, som ikke mere vidste nogen Udvei, og melancholsk sagde til sig selv: »Hvad er Mennesket uden Penge?« — Han havde imidlertid stiftet Bekjendtskab med en Spanier ved Navn Nodaro, en Mand, der var velstaaende, ja endog rig, og som havde fattet et stort Venskab for ham paa Grund af hans Ungdom, hans ydre Anstand og behagelige Conversation. Denne Mand traf tilfældigviis Mazarin, og da han fandt ham modløs, bleg og bedrøvet, spurgte han ham, hvorfra hans Bekymring skrev sig, om der var tilstødt ham nogen fortrædelig Hændelse, eller om han langt fra sit Fædreland var generet i en eller anden Retning og trængte til Penge. »I sidste Tilfælde stod hans Børs til hans unge Vens Raadighed.«

Mazarin vogtede sig vel for at sige den hele Sandhed, men gjorde derimod Nodaro den falske Tilstaaelse, at han i nogen Tid havde ventet paa en temmelig betydelig Sum, der skulde overbringes ham gjennem Coureren fra Rom, og at denne Forsinkelse kom ham ubeleilig, eftersom han ikke kjendte Nogen i Madrid, der kunde forstrække ham med et Dusin Dubloner. Alt som han talte, antydede han tillige, at han hjemme havde Formue; han søgte at indgyde Nodaro Tillid og haabede, at han skulde faae en god Sum af ham, hvormed han agtede atter at indlade sig i Spil, idet han stolede paa, at han saa ufeilbarligt maatte vinde og let vilde kunne betale den enfoldige Nodaro og faae ham til at troe, at det skete ved de Penge, han modtog fra Italien.

Spanieren havde ogsaa sin Plan; da han efter den Maade, hvorpaa Mazarin optraadte og talte, ansaae ham for temmelig rig og istand til at opnaae Alt ved de Forbindelser og Protectioner, han saae ham i Besiddelse af, havde han sat sig i Hovedet at lade ham ægte sin Datter. Han greb derfor hurtigt den Indledning dertil, som Mazarin selv aabnede ham, og idet han trak en Pung fuld af Dubloner op af Lommen, sagde han til ham: »Tag disse Dubloner, min Søn; hjemme har jeg endnu flere, der ligeledes staae til Deres Tjeneste, og see deri kun et Tegn paa den rene og oprigtige Hengivenhed, jeg nærer for Dem.« — Ved dette ædelmodige Tilbud undlod Mazarin ikke at gjøre Modstand, men da den ømme Ven trængte ind paa ham, gav han tilsidst efter: han tog ti Dubloner, idet han sagde, at det kun skete for ikke at besvare en Høflighed med et uhøfligt Afslag. — Spanieren og Italieneren skiltes derpaa under tusinde Venskabsforsikkringer, idet de hver for sig af Hjertens Grund lykønskede sig til det skjønne Puds, de havde spillet hinanden. Henrykt af Glæde og fuld af de dristigste Drømme ilede Mazarin atter til Spillet for paany at friste Lykken, og han var i Virkeligheden saa heldig, at han i kort Tid vandt en meget klækkelig Sum; derpaa for-

lod han — istedetfor at riskere denne — Spillet, vendte tilbage til sit Hjem og begav sig paa den Dag, da Coureren fra Rom ankom, til sin Ven Nodaro, hvem han fortalte, at han just nu havde modtaget den Capital, han ventede. Den laante Sum blev betalt tilbage under mange Taksigelser.

Denne Punktlighed overbeviste endnu mere Nodaro om, at Mazarin havde Formue, og forøgede hans Ønske om at see ham gift med hans Datter. Denne var smuk og allerede meget erfaren i det spanske Coquetteri. De to unge Mennesker saae hinanden, fandt Behag i og elskede hinanden. Faderen begunstigede deres Kjærlighed og Sagen gik hurtigt: Ægteskab blev forlangt, tilstaaet, fastsat, og alle Arrangements bleve trufne. Mazarin manglede kun Don Jeromes Samtykke, hvilket han imidlertid var vis paa at erholde. Han skildrede sin Nodarina som en Venus for den unge Prælat og glemte derhos ikke at omtale Medgiften, der vilde kunne have passet for den bedste Adelsmand. Han forestillede ham kort sagt alle Fordelene ved dette Ægteskab med Kjærlighedens Veltalenhed og med disse indsmigrende og glatte Ord, der senere gjorde ham til en saa overbevisende Diplomat. Den tilkommende Cardinal Colonna var imidlertid klog og betænksom og nærede en oprigtig Interesse for sin unge Kammertjener; han saae, at Mazarin stod i Begreb med at forspilde sin Løbebane ved et forhastet Ægteskab, men at det vilde være frugtesløst at stille Fornuftgrunde ligeover for Lidenskaben: han gik da en Omvei, og istedetfor at mistrøste ham ved et Afslag sagde han ham, at han for en vigtig Sags Skyld, som han kun kunde betroe en saa paalidelig Mand som ham, havde Brug for ham — han maatte nødvendigviis bringe en Depesche til Overfeltmarschal Colonna i Rom, saa kunde han til samme Tid tale til sin Fader om sit Ægteskabsproject. Der var ingen Tvivl om, at han jo med Lethed vilde faae dennes Samtykke, og saa kunde han vende tilbage til Madrid og ægte den skjønne Nodarina. — Mazarin fandt Intet at ind-

vende herimod, men begav sig iilsomt afsted paa Veien til Rom brændende af Begjærlighed efter at komme der saa snart som muligt for hurtigt at kunne vende tilbage. Han overleverede Depeschen i Overfeltmarschallens Hænder og ilede derpaa hen til sin Fader, hvem han gav en saa skjøn Fremstilling af sin Elskedes Yndigheder, af hendes Medgift og af de Fordele af enhver Art, der vilde følge af denne Forbindelse, at Peter Mazarin, skjøndt han vel vidste, at hans Søn i høi Grad var en Ynder af Overdrivelser, ikke gjorde Modstand, men gav sit Samtykke.

Vor Forelskedes Glæde skulde imidlertid ikke blive af lang Varighed. Overfeltmarschallen, der af sin Søn var bleven underrettet om hele Sagen, lod nemlig den unge Mand kalde til sig, og efterat han en Tidlang havde talt om den Lykke, der ventede ham i den Løbebane, han var slaaet ind paa, antog han pludselig en streng Mine og befalede ham, idet han saae skarpt paa ham, ikke mere at tænke paa et saa taabeligt Ægteskab, men at blive i Rom og alvorligt tage fat paa Studeringerne igjen, dersom han ikke vilde føle Virkningen af hans (Feltmarschallens) Harme.

Man fatter let den stakkels Elskers Fortvivlelse. Han vidste ikke, hvilken Beslutning han skulde tage; først blev han vred og derefter nedslaaet, og han udklækkede tusinde Planer, som han dog strax igjen opgav. Tilsidst maatte han finde sig i det Uundgaaelige, og for at søge Adspredelse for Elskovssorgerne gav han sig til at arbeide med en Art Raseri. Han tog atter fat paa de Studier i den kanoniske og civile Ret, som han med Held havde paabegyndt paa Universitetet i Alcale, og da han baade Dag og Nat hængte over Bøgerne, opnaaede han i temmelig kort Tid Graden som Doctor i begge Retter (Doctor utriusque juris, nemlig baade i den kanoniske og den civile Ret).

Mazarin var imidlertid ikke skabt til at blive Videnskabsmand, og han studerede langt mindre af Tilbøielighed end for at behage sin Beskytter, Overfeltmarschallen. Saaledes

stod han da nu i en Alder af tyve Aar i Rom uden anden Hjælpekilde end sin Forstand og uden noget tydeligt udpræget Kald. Skjæbnen, der ofte vælger bedre end vi, afgjorde hans Løbebane. Paven sendte paa denne Tid en lille Armee til Lombardiet for efter Aftale med Frankrige og Venedig at hindre Spanierne, der allerede beherskede det mailandske Gebeet, i ogsaa at bemægtige sig Veltelin. Fyrsten af Palæstrina, der var af Huset Colonna, dannede et Regiment, som skulde slutte sig til de pavelige Tropper. Mazarin var ung, fuld af Iver og Mod; han havde til enhver Tid viist større Tilbøielighed for Vaabenhaandværket end for at beskjæftige sig med Jurisprudens og Literatur. Efter at have ledsaget Abbed Colonna til Spanien ledsagede han nu en anden Colonna, der gav ham et Compagni i sit Regiment, til Armeen, og saaledes blev vor unge Doctor i kanonisk og civil Ret pludselig omskabt til Infantericapitain!

Den nye Capitain havde ingen Krigserfaring, men der, som overalt andetsteds, viste han den Kløgt, hvormed han var begavet, og han udmærkede sig især ved den Orden og Disciplin, han tilveiebragte i sit Compagni. Man sendte ham vexelviis i Garnison til Loretto og Ancona, og begge Steder nøiedes han ikke med at opfylde sine Pligter, men gjorde sig ogsaa yndet af og anseet blandt sine Foresatte ved sine fine Manerer og ved at klæde sig som Adelsmand, Noget, som hans Talent og hans Lykke i Spil satte ham istand til.

Den pavelige Armee rykkede snart frem mod Mailand; den blev anført af den anseete General Torquato Conti, som blev ledsaget af den apostoliske Commissair, Frants Sachetti, en Broder til Cardinalen af samme Navn. Til Medhjælper havde man medgivet Sachetti en temmelig uduelig Undercommissair. Mazarin, der altid lagde Vind paa og var behændig til at indsmigre sig hos de Store, havde betjent sig af Fyrst Palæstrinas Beskyttelse for at introducere sig hos Overcommissairen. Denne lagde Mærke til den unge Capitains Kløgt og Activitet; han anvendte ham med Held ved

forskjellige Leiligheder, og Mazarin fordunklede lidt efter lidt Undercommissairen og fortrængte denne fra Sachettis Tillid for at sætte sig selv i Stedet. Han paatog sig — siger en af hans italienske, samtidige Biographer — som en sand Proteus de meest foranderlige Skikkelser og vexlede idelig Manerer og Sprog. Han talte Spansk med de Spanske, Italiensk med Italienerne og Fransk med Franskmændene, og han behagede Alle ved sin Høflighed og sit forekommende Væsen. Han syntes at være allestedsnærværende; overalt, hvor Tjenesten krævede det, saae man ham med korte Mellemrum, snart i Turin, snart i Venedig, Mailand eller Veltelin. Da man overdrog ham flere Forretninger med den spanske Gouverneur over det mailandske Gebeet, Hertugen af Feria, lærte han at kjende den spanske Politik med dens Ærgjerrighed, der endnu under Forfaldet var den samme som tidligere i Magtens Dage, med dens Stolthed og Rænker. I Veltelin saae han for første Gang en fransk Armee, i Spidsen for hvilken der var en Chef, værdig til at anføre den: den tilkommende Marschal d'Estrées, som da var Marquis af Coeuvres og var en ligesaa dygtig Militair som fiin Diplomat. Mazarin skaffede sig paa denne Maade Underretning om de forskjellige Interesser, der knyttedes til denne Krig, og det er saaledes ikke forbausende, at han, da han engang underholdt sig med sin General, Torquato Conti, talte saa skjønsomt til denne om Sagernes Stilling, at Generalen forlangte, at han skulde nedskrive, hvad han havde sagt, og sendte denne Memoire til Rom, hvor man blev meget tilfreds med den.

Paa denne Tid (den sjette August 1623) blev Cardinal Maffio Barbioni ophøiet til Pave under Navn af Urban VIII (var Pave til sin Død den ni og tyvende Juli 1644). — Da denne Mand indsaae, at den lille Armee i Lombardiet kostede umaadelige Summer, uden at den dog var stærk nok til at udrette noget Stort, tog han den Beslutning at aftakke den, hvorpaa den apostoliske Commissair vendte tilbage til

Rom, medtagende Mazarin. Nogen Tid efter blev Cardinal Sachetti udnævnt til Cardinal-Legat i Ferrara; til at føre Commandoen over Provindsens Tropper medgav man ham hans Broder Frants, og denne undlod ikke at føre den unge og glimrende Officeer, der nyligt havde tjent ham saa godt, med sig. De to Brødres Huus blev saa at sige, ogsaa Mazarins, og det var ham, som under Frants Sachettis Navn i Virkeligheden udøvede den militære Myndighed i Hertugdømmet Ferrara.

Denne dunkle Skueplads kunde imidlertid ikke tilfredsstille Mazarins Talent og Ærgjerrighed. Han kom ofte til Rom, og efter sin Sædvane søgte han at introducere sig hos de Mægtige. Dagens Mægtige vare Barberini'erne, den hellige Faders Neveuer, hvoraf den yngste, Thaddeus, senere ægtede Anna Colonna og blev Præfect i Rom, den næste, Cardinal Anton, senere spillede en temmelig betydelig Rolle i Mazarins Liv, og den ældste, Frants, saa at sige stod i Spidsen for den pavelige Regjering under den almindelige Benævnelse: »Cardinal-Neveuen«. Mazarin ønskede levende at træde i Cardinal Antons Tjeneste, men de talrige Hofmænd, som omgave Cardinalen, lagde Hindringer i Veien for den unge Officeer, i hvem de opdagede en frygtelig Medbeiler. — Der fortælles, at den berømte Cardinal Guido Bentivoglio var en af de høie Herrer, hvis Gunst det lykkedes Mazarin at vinde, og denne, der havde været pavelig Nuntius i Flandern og Frankrige, men nu ved Siden af den franske Gesandt varetog Frankriges Interesser i Rom, var sikkert den bedste Ven, en ung Mand kunde støde paa, og fuldkommen istand til at skimte Talentet og bane det Vei. Ifølge en Gesandtskabsberetning fra den venetianske Gesandt i Rom, en Beretning, der dog ikke er aldeles authentisk, skjøndt ikke usandsynlig, var Mazarin i dette Tidsrum af sit Liv (fra 1623—28) i Bentiovoglios Tjeneste eller dog i det Mindste denne Cardinals erklærede Yndling, og Bentivoglio skal ifølge samme Beretning have præsenteret ham

for Cardinal-Ministeren, Frants Barberini, med de Ord: »Jeg giver Dem ham, fordi jeg ikke er værdig til at beholde ham. Idet jeg giver Dem denne Foræring, troer jeg at befrie mig for en Deel af de Forbindtligheder, jeg skylder en berømt Familie.« — Cardinal-Ministeren, der blev overrasket over denne Compliment, da han endnu ikke havde hørt Tale om den unge Mazarin, svarede: »Jeg tager med Glæde imod ham, da han kommer fra Deres Haand, men siig mig, hvortil De troer, han egner sig.« »Til Alt uden Undtagelse«, sagde Bentivoglio. »I saa Fald«, vedblev Barberini, »kunne vi ikke gjøre bedre end at sende ham til Lombardiet med Cardinal Ginetti: vi trænge til en virksom Mand ved Siden af ham. Tal til ham derom paa mine Vegne.« — Bentivoglio overtog villigt denne Commission, og Ginetti medtog den unge Mazarin i Egenskab af Legationssecretair.

Ifølge denne Fortælling skulde det altsaa have været under en af den hellige Stols dueligste Diplomaters Auspicier at Mazarin traadte ind i Diplomatiet, men den almindelige Beretning derom er mere naturlig og finder større Tiltro. Da nemlig det store montferrat'ske og mantua'ske Spørgsmaal reiste sig, bestræbte det pavelige Hof sig for at besværge det blodige Uveir, der forberededes, og til at repræsentere sig under disse vanskelige Omstændigheder valgte det den Mand, som bedst kjendte de forskjellige Magter i Øvreitalien i Henseende til deres Interesser og Planer, da han tidligere havde udført et lignende Hverv sammesteds. Denne Mand var ikke Cardinal Ginetti, men Frants Sachetti. Den tidligere apostoliske Commissair blev udnævnt til overordentlig Nuntius*) i Mailand og Turin, og han forlangte, at man skulde medgive ham som Secretair den, hvis Talent han kjendte saa godt: hans unge Ven, Doctor utriusque juris og Capitain Mazarin. Saaledes betraadte Mazarin efter alle H-

---

*) Dette er som bekjendt Navnet paa de pavelige Gesandter.

storikeres (Benedetti, Priorato o. s. v.) Vidnesbyrd i Aaret 1628, i en Alder af sexogtyve Aar, den Løbebane, hvortil han var født, og hvori han har skabt sig et udødeligt Navn.

Vincentius II, Hertug af Mantua og Montferrat, stod i Begreb med at døe uden Børn, kun efterladende sig en Broderdatter (Maria, Datter af Frants IV af Mantua og Margrethe, en Datter af Carl Emanuel I af Savoyen), hvis Ret til Succession svækkedes ved hendes Kjøn. Efter hende var Carl I af Gonzaga, hvis Fader, Ludvig, havde opslaaet sin Bopæl i Frankrige og ved at ægte Henriette, Datter af og eneste Arving efter Hertug Frants af Nevers, Rethel og Hümières, var kommen i Besiddelse af disse franske Lande, den nærmeste Slægtning. Carls Ret var soleklar, men da denne Ret gav en tilsyneladende fransk Prinds en italiensk Krone, bestred Spanien den og opstillede en anden Prætendent, nemlig den længere ude med Huset Gonzaga beslægtede Hertug Ferdinand II af Guastalla, og ogsaa Carl Emanuel fornyede sine tidligere Fordringer paa Montferrat (Aaret efter Frants IV's Død (1612) havde han besat Montferrat paa sine egne, ikke paa sin Datterdatters Vegne og var derved kommen i en temmelig langvarig Krig med Spanien.) Frankrige svigtede imidlertid ikke Hertugen af Nevers, og Richelieu viste her sin sædvanlige Behændighed og Kraft, skjøndt han paa samme Tid havde en haard Dyst at bestaae mod Huguenotterne, der efter hans Mening altfor meget dannede en Stat i Staten. En fransk Agent blev i al Hemmelighed afsendt til Mantua og overtalte den døende Hertug Vincentius til selv at erkjende Carl af Gonzaga for sin Arving paa den Betingelse, at dennes ældste Søn, den unge Hertug af Rethel, skulde ægte Prindsesse Maria af Mantua, saa at alle lovlige Fordringer paa de to Hertugdømmer Mantua og Montferrat kunde smelte sammen. Vincentius II tog med Glæde mod et Forslag, der sikkrede hans høitelskede Broderdatter den hertugelige Krone; han erklærede Hertugen af Nevers for sin Arving og Efterfølger, velsignede paa sin Dødsseng Ægte-

skabet mellem sin Niece og den unge Hertug af Rethel og døde nogle Timer efter (den sex og tyvende December 1627). Den næste Dag blev Carl af Gonzaga, Hertug af Nevers, proclameret som Hertug af Mantua og Montferrat, og han selv kom nogle Dage senere til sine nye Stater og tog dem uden Vanskelighed i Besiddelse. Saaledes aabnedes Aaret 1628. —

Carl af Gonzaga tilhørte en af Italiens ældste og berømteste Familier og havde nu tillige faaet sin Søn formælet med en italiensk Prindsesse. Ogsaa i Frankrige havde han, som vi have hørt, betydelige Godser, og han efterlod desuden der en endnu kostbarere Skat: sine tre beundringsværdige Døttre, hvoraf den ene allerede var Abbedisse, og den anden, den skjønne Maria Gonzaga, som bekjendt senere blev Dronning af Polen, efterat Ludvig XIII's Broder Gaston forgjæves havde søgt at vinde hendes Haand, Noget, hans Moder, der havde udtænkt et andet Ægteskab for ham, modsatte sig. Maria af Medici nøiedes ikke med at protestere mod Gastons Formæling med Maria Gonzaga, men lod endog, for at gjøre den umulig, Prindsessen tilligemed hendes Moder fængsle og bringe til Vincennes. Paa denne Maade indtraadte i Aaret 1630 det besynderlige Tilfælde, at, medens Kong Ludvig XIII drog til Italien for at sikkre Hertug Carl I Besiddelsen af Mantua og Montferrat, forfulgte derimod hans Moder, som idetmindste formelt forestod Regjeringen i Frankrige, ved Politiets Hjælp den samme Hertugs Gemalinde og Datter. Carl af Gonzagas tredie Datter var den noksom berømte Anna af Gonzaga, hvem den bekjendte Cardinal Retz og Bossuet have gjort udødelig.

Imidlertid stemmede de Interesser, Carl af Gonzaga beholdt i Frankrige, fuldstændigt med de italienske Fyrsters Interesser og Pligter. Frankrige havde i Virkeligheden kun eet Krav hiinsides Alperne, og dette Krav faldt sammen med Italiens Ønsker og Forhaabninger: ikke at finde sig i, at den Green af Huset Østerrige (Habsburgerne), som her-

skede i Spanien, gjorde nye Erobringer og dominerede paa Halvøen, medens den anden Green (i Østerrige) beklædte Keiserthronen. Det var allerede for meget i Frankriges Øine, at Spanien besad Sardinien og Sicilien, Neapel og det Mailandske.

Paven var da Italiens sande Repræsentant; han alene var uinteresseret. Urban VIII tænkte ikke paa at udvide det pavelige Gebeet. Hans eneste Tanke, Christenhedens Fader værdig, var Freden og, saavidt det stod til ham, Formindskelse af det fremmede Aag. Han stod derfor ogsaa tilligemed Republiken Venedig i Forbund med Frankrige, og selv om Carl af Gonzaga ikke havde havt aabenbar Ret, vilde han dog kun nødigt have seet en spansk Undersaat eller Tjener som Hertug i Mantua.

Der var imidlertid en Person, som nærede ganske andre Planer: det var Hertug Carl Emunuel I af Savoyen, som kun kjendte een Interesse, nemlig sit Huses, og kun forfulgte et eneste Maal, nemlig sine Staters Forstørrelse, ligegyldigt paa hvis Bekostning, og om det skete med Rette eller med Urette. Allerede under de ligueske Uroligheder i Frankrige paa Henrik IV's Tid havde han uden mindste Paaskud og med Foragt for al Folkeret midt under Freden kastet sig over Marquisatet Saluzzo, som en høitidelig Tractat tilsikkrede Frankrige, alene fordi dette Marquisat laa ham beleiligt. Næppe havde Henrik IV i Vervins sluttet Fred med Philip II af Spanien (1598), før han reiste alvorlige Indsigelser mod dette Ran. Carl Emanuel havde gjort Alt for at omgaae dem, og gaaende over fra Vold til List var han selv kommen til Paris (1600) for at besnære Henrik med tomme Ord. Den franske Konge havde derpaa med Vaabenmagt maattet tvinge ham til at give efter, og skjøndt Henrik IV i mindre end tre Maaneder havde besat hele Savoyen, var han dog ædelmodig nok til i Tractaten til Lyon at overlade Carl Emanuel det omtvistede Marquisat mod istedetfor at erholde Landskaberne la Bresse Bugencay, Val

Romay og Alt, hvad der tilhørte Hertugen paa Bredderne af Rhone fra Genfs Porte af, ogsaa Landskabet Gex. Carl Emanuel burde have været tilfreds hermed, thi han havde styrket og befæstet Piemont ved dette Bytte, men hans Ærgjerrighed lod ham ingen Ro, og hver Gang der udklækkedes en eller anden slet Plan mod de Franske, havde han altid sin Haand med i Spillet. Det var fornemmelig ham, som ved sine Rænker ledede den bekjendte Marschal Biron i Ulykke, og senere tog han virksom Deel i alle de Complotter, der smeddedes i Europa for at styrte Richelieu og svække Frankrige. At han i Aaret 1613 besatte Montferrat, og det ikke for sin Datterdatter Maria Gonzaga, men i den Hensigt selv at beholde Landet, have vi allerede hørt. Efter en længere Kamp mod Spanien havde han imidlertid dengang været nødt til igjen at rømme Montferrat, men nu efter Vincentius II's Død troede han, Øieblikket var kommet til paany at besætte dette skjønne Landskab. I dette Øiemed indsaae han, at han maatte træffe en Forstaaelse med Italiens to dødelige Fjender. Han betænkte sig imidlertid ikke et Øieblik, og, medens Keiser Ferdinand II under Paaskud af, at Mantua var et af Keiserriget afhængigt Lehn, negtede Carl af Gonzaga Forlehningen dermed, opkastede sig til Dommer over hans og hans Medbeilers, Ferdinand af Guastallas Rettigheder og — indtil den endelige Dom faldt — erklærede Hertugdømmet Mantua under Beslag, undertegnede Carl Emanuel med den spanske Statholder i Mailand, Gonzales af Cordova, en Tractat om at dele Montferrat. Hertugen valgte for sig den Deel af denne store og skjønne Provinds, som stødte nærmest op til Piemont. Spanien skulde derimod have Byen og Fæstningen Casale, der paa den Tid tilligemed Mantua blev betragtet som den stærkeste Fæstning i Øvreitalien.

Som Følge af denne Tractat forlode to Armeer den fem og tyvende Februar 1628 Turin og Mailand og udbredte sig som en Strøm over Montferrat, medens Keiseren derimod

foreløbigt nøiedes med at protestere mod Carl af Gonzagas Besiddelsestagen og med at indlede en af de sædvanlige langsomme tydske Processer. Carl Emanuel besatte i en Fart den Deel af Montferrat, som han ved Delingstractaten havde tiltænkt sig selv; dog forsvarede Trino sig tappert, men Carl Emanuels ældste Søn, Prindsen af Piemont, Victor Amadæus tvang dem omsider til at overgive sig. Derimod gik det ikke saa let for Gonzales af Cordova med at erobre Casale. Han havde vel bestukket en italiensk Officeer i denne Fæstning ved Navn Spadino til at overgive den, men Sammensværgelsen blev opdaget, og Forræderen blev styrtet ned fra Toppen af Skandserne. Hertugen af Mantua havde kastet fire Tusinde Mand af sine bedste Tropper ind i Casale, men denne Styrke var for lille til i Længden at kunne holde Fæstningen.

Saaledes stode Sagerne, da Urban VIII besluttede at forsøge en Mægling. Den overordentlige Nuntius, Frants Sachettis Mission var meget vanskelig. Han skulde gjøre det begribeligt for Gonzales af Cordova, at Spanien ikke havde store Sager at vinde ved en Krig, der hovedsagelig vilde falde ud til Fordeel for Hertugen af Savoyen, som i Overeensstemmelse med sine velbekjendte Planer, efter først at have taget de tre Fjerdedele af Montferrat, ogsaa engang vilde tage Resten og angribe Casale. Der kunde fremdeles ikke være Tale om at forestille Carl Emanuel, hvilken Forbrydelse han begik mod sit italienske Fædreland ved at overlevere Mantua til Keiserriget og Casale til Spanien — thi et saadant Sprog vilde Hertugen af Savoyen slet ikke have forstaaet; men man kunde haabe at gjøre større Indtryk paa ham ved at forestille ham, at han ved at introducere Østerrigerne og Spanierne i Italien kaldte en ny Udlænding, Kongen af Frankrige, derind, og at denne for at hjælpe Carl af Gonzaga muligt nok kunde falde paa paany at bemægtige sig Savoyen (ligesom tidligere Henrik IV) samt vilde være meget fristet til denne Gang at beholde det. — Endelig —

og det var vel lettere, men fuldkomment ligesaa nødvendigt — maatte Frants Sachetti endnu søge at bevæge Hertugen af Mantua til at gjøre Indrømmelser, enten i Penge eller i Land, for at afvæbne alle hans Fjender.

Paa alle Sider var der saaledes umaadelige Vanskeligheder forbundne med Sachettis Mission, men Maalet var retfærdigt og stort. For at naae det udfordredes der en overordentlig Activitet og Behændighed, men her var Mazarin just paa sin rette Hylde. Han havde et stærkt Helbred og var istand til at underkaste sig alle Anstrengelser og idelig at færdes paa Veiene mellem Mailand, Mantua, Casale og Turin. Sachetti, der elskede ham, gav ham gjerne Leilighed til at udmærke sig, og den lykkelige Secretairs gode Stjerne vilde endog, at Nuntiussen, efter at have erfaret sin Broders, Cardinalens, Død og efter selv at være falden i en Sygdom, vendte tilbage til Rom og overlod Mazarin sine Fuldmagter. De tidligt modnede Talenter, han nu aflagde Prøve paa, forøgede hans Ry og vandt ham den hellige Faders Tillid. Det lykkedes den unge Diplomat at blive vel modtaget af Hertugen af Savoyen, men derimod kunde han ikke borttage det Slør, som Ærgjerrigheden havde lagt over Hertugens Øine. Mazarin tilbød forgjæves i Hertugen af Mantuas Navn Carl Emanuel store Pengesummer, ja endog Fæstningen Trino, dersom han vilde samtykke i at skille sig fra Spanien og Keiseren. Det var forgjæves, at Mazarin bestræbte sig for at gjøre Carl Emanuel begribeligt, at det af den legitime Eiers Haand at modtage en saa vigtig By som Trino, der for bestandigt vilde blive knyttet til hans Stater og engang vilde bane ham Vei til hele Montferrats Besiddelse, vilde være langt fordeelagtigere for ham end at indlade sig paa en Krig, hvis Udfald let kunde komme til at staae i grel Modsætning til den Maade, hvorpaa den var begyndt, naar en fransk Armee overskred Alperne. — Carl Emanuel foretrak at sætte Alt paa Spil for at vinde Alt, hvortil ogsaa den Omstændighed bidrog, at han i dette Øie-

blik mindre frygtede for Frankrige, som just da havde en haard Nød at knække i Beleiringen af La Rochelle, Huguenotternes faste Tilflugtssted, der blev forsvaret af hele Protestantismens Vaabenkraft og af de engelske Flaader. Inden La Rochelle blev erobret, haabede han nemlig, at Casale skulde være falden i Spaniernes Magt, og Delingstractaten fuldbyrdet, og han stolede paa, at Richelieu ikke vilde foretage Noget i det mantuaske Spørgsmaal, saalænge La Rochelle endnu var i Huguenotternes Besiddelse, og det uagtet Richelieu, da han foran La Rochelle havde faaet Underretning om Hertugen af Savoyens Forræderi, havde skyndt sig at afsende en af sine bedste Officerer, Brigadegeneral Guron, til Turin for at protestere mod Montferrats Besættelse og erklære Carl Emanuel, at Frankrig ikke vilde svigte Hertugen af Mantua, men skulde vide at forsvare eller at hævne ham. Guron havde ikke større Held med sine Forestillinger og Raad end Mazarin med sine. Carl Emanuel var aldeles forblindet af Ærgjerrighed og holdt fast ved sin Beslutning.

Det store Spørgsmaal var da, hvilken af de to Fæstninger, La Rochelle og Casale, der kunde holde sig længst, og hele Europa havde sit Blik fæstet paa disse to Byer. Det er bekjendt, med hvilken Standhaftighed og Kraft Richelieu i Midten af 1628 drev paa La Rochelles Beleiring, idet han dog til samme Tid tilbød Huguenotterne en hæderlig Capitulation, udstrakt Amnesti og Religionsfrihed, kort sagt Alt med Undtagelse af Retten til at danne en Stat i Staten og appellere til Udlandet i indre Tvistigheder. Don Gonzales udviste hverken den samme Dygtighed eller Energi ved Casales Beleiring, og denne By fik desuden en uventet Undsætning i endeel franske Adelsmænd, der paa denne Tid vare spredte over Italien, og hvem det lykkedes at kaste sig ind i Fæstningen. Derimod mislykkedes et Forsøg af Richelieu paa directe at komme Hertugen af Mantua til Hjælp. Han havde nemlig forskaffet Hertug Carl anseelige Pengesummer, hvormed Marschal Uxelles hvervede ca. tolv

Tusinde Schweitsere og andre Leietropper for at bryde igjennem de italienske Passer. Istedetfor imidlertid at rykke hurtigt frem opholdt Uxelles sig altfor længe i Dauphiné hvis Statholder, Hertugen af Crequi, desuden af Skinsyge understøttede ham slet, og da han endelig blev nødt til at bryde op, havde Carl Emanuel og Victor Amadæus, der begge vare store Feltherrer, besat Passerne med en betydelig Styrke. Ethvert Forsøg af Uxelles paa at fortrænge den savoyanske Hær mislykkedes, og hans Hær maatte tilsidst efter at have lidt store Tab opløses.

Den første November 1628 faldt La Rochelle imidlertid i den franske Konges Magt, medens derimod Casale endnu stedse holdt sig tappert, forsvaret af den ovennævnte Generalmajor Guron, der fra Turin havde begivet sig til Casale og der overtaget Commandoen, da dens tidligere Commandant, den tappre Beuvron, var falden i et Udfald, som han havde foretaget af Glæde over Efterretningen om La Rochelles Fald.

Richelieu havde nu faaet frie Hænder og kunde alvorligt tænke paa at undsætte Hertugen af Mantua. Det lykkedes ham tiltrods for Enkedronningens, Maria af Medici's, og Dronning Annas Modstand at faae Ludvig XIII til fra Paris at udstede et kongeligt Brev af sex og tyvende December 1628, hvori han takkede Casale for det heltemodige Forsvar og lovede hurtige Undsætning. Denne lod heller ikke længe vente paa sig. Richelieu lod en Deel af den Hær, der havde beleiret La Rochelle, blive tilbage for at bekæmpe Hertugen af Rohan, der i Spidsen for de Reformeerte fortsatte Krigen i Lauguedoc, Dauphiné og Provence, og med den anden Deel brød han midt i Vinterens Hjerte op mod Piemont. Han benyttede Enkedronningens, Dronningens og de øvrige Modstanderes Rænker for at forhindre en Krig med Spanien til at drage Ludvig XIII med sig til Hæren, hvor han havde ham under bestandig Opsigt, og uden at afvente de Underhandlingers Udfald, som han havde

indledet med den underfundige Carl Emanuel om Gjennemmarschen igjennem de savoyanske Passer, marscherede han i den haardeste Vintertid over Passet Genièvre og angreb Hertugen i hans Forskandsninger ved Chaumont. De fjendtlige Skandser bleve tagne, og den franske Hær naaede, trods den frygtelige Kulde og Veiens Ufremkommelighed, den sjette Marts 1629 Byen Susa. Her ventede Carl Emanuel og hans Søn Victor Amadæus (hvilken Sidste kort iforveien havde ægtet Ludvig XIII's Søster, Christine af Frankrige), bagved deres Skandser paa den franske Hær. Det kom samme Dag til en heftig Træfning, og hvor tappert end Hertugen og hans Søn kæmpede, saa seirede dog de Franske, anførte af Kongen selv og af Mænd som Marschallerne Crequy, Schomberg og Bassompierre, der styrtede sig mod Barrikaderne som simple Soldater. Hertugen af Savoyen var selv nær bleven taget tilfange af Grev de Treville, og den næste Dag overrakte Susa Kongen sine Nøgler. Efter Træfningen kappedes Richelieu og Carl Emanuel med hinanden i politisk-diplomatiske Kunster. Hertugen sendte sin Søn, Ludvig XIII's Svoger, til den franske Leir, hvor Freden i Susa blev sluttet. Carl Emanuel erholdt billige Betingelser, men maatte indrømme Franskmændene Citadellet i Susa og San Franzescos Borg som Pant. Fredsbetingelserne bestode i, at Hertugen maatte tilstaae de Franske fri Gjennemmarsch gjennem sine Passer og forsyne dem med Levnetsmidler underveis; han maatte desuden finde sig i at slutte et Forbund med Frankrige, Paven, Venetianerne og Hertugen af Mantua om at tvinge Spanien til at ophæve Casales Beleiring. Derimod forpligtede den franske Konge sig til at skaffe ham Trino og Godser i Montferrat, som aarligt indbragte femten Tusinde Ducater.

Efter Fredsslutningen i Susa brød et fransk Armeecorps op til Casales Undsætning, men ved dets Nærmelse, Natten mellem den femtende og sextende Marts, ophævede Don Gonzales Beleiringen, og Richelieu vendte, efter først ved en

Tractat af nittende April at have dannet en Art italiensk Confoederation, bestaaende af Paven, Hertugen af Mantua, Venedig og Hertugen af Savoyen, under fransk Garanti og efter at have efterladt en fransk Besætning i Susa triumpherende tilbage til Frankrige.

Mazarin havde under alle disse Begivenheder havt Leilighed til som Urban VIII's Chargé d'Affaires nærved at betragte alle de vidunderlige Fremskridt, Richelieu i mindre end et Aar havde opnaaet ved sit Talent, Mod og Energi. Han har uden Tvivl beundret Frankriges Magt, men til samme Tid erkjendt, at denne Magtfylde fornemmelig skrev sig fra dets beundringsværdige Premierminister. Formodentlig har han allerede da fattet det Ønske at træde i Frankriges Tjeneste og stifte et nærmere Bekjendtkab med Richelieu, og Ønsket skulde gaae i Opfyldelse, hurtigere, end han maaskee anede! —

II.

Man skulde have troet, at Hertugen af Savoyen vilde have følt sig tilfreds efter at have erhvervet Trino og betydelige Indtægter i Montferrat, og loyalt opfyldt de høitidelige, tractatmæssige Forpligtelser; men Aaret 1629 var næppe tilende, før han allerede havde traadt dem under Fødder og paany indgaaet et Forbund med Spanien og Keiseren. Den spanske Konge havde ikke billiget Gonzales' Rømning af Montferrat og sendte den fra Krigene i Flandern og Tydskland saa berømte Feltherre, Ambrosius Spinola, som Vicekonge til Mailand. Spinola ankom til Mailand just i det Øieblik (August 1629), da Richelieu havde faaet den indre Tvist, der i et Aarhundrede havde tæret paa Frankriges Kraft, bilagt ved Naadesedictet af Nismes, der gav Protestanterne samme Friheder som det nantiske Edict af 1598. Keiseren var paa samme Tid uforsigtig nok til i Tillid til den med Danmark sluttede Lybekker-Fred at beordre en

Deel af Wallensteins frygtelige Leietropper til Italien under Anførsel af General Colalto, der rykkede ind i Hertugdømmet Mantua og leirede sig om Søen ved Staden af samme Navn.

Venedig og Mantua, der saaledes vare directe truede, anraabte Frankrige om Hjælp, idet de beraabte sig paa Tractaten i Susa. Urban VIII rørte sig ligeledes, skjøndt han ligesaa lidt ønskede Franskmænd i Italien som Spaniere og Østerrigere og kun vilde bruge Hine til at fordrive disse. Han besluttede atter at forsøge en Mægling og for at skaffe denne større Vægt dannede han et stort Gesandtskab, i Spidsen for hvilket han satte en af sine Neveuer, Anton Barberini, som Cardinal-Legat. Under ham stod som apostolisk Nuntius Pancirolo, der siden, i 1643, blev Cardinal og under Innocents X Statssecretair. Disse to Mænd adjungerede han Mazarin med Titel af Legationssecretair, idet han allerede nu ansaae den unge Diplomats Nærværelse for uundværlig ved enhver Underhandling i Øveritalien. Paven tog ikke feil: Pancirolo, der holdt sig altfor meget til Formerne, havde intet Held med sig, og Cardinallegaten var fornuftig nok til at støtte sig til Mazarin, saa at denne endnu en Gang blev Sjælen i det pavelige Gesandtskab. Og aldrig havde nogen Mission udfordret et hurtigere og sikkrere Øiekast, større Tact, Smidighed og Snarraadighed, og i Nødsfald større Fasthed. For at faae Østerrige og Spanien til at lytte til billige Fredsforslag var man indskrænket til at true med Franskmændenes Ankomst, men Mæglerne maatte til samme Tid vel vogte sig for at hidkalde dem uden en uundgaaelig Nødvendighed, og efter Omstændighederne maatte de enten fremskynde deres Marsch eller forhindre den. Mazarin var Utrætteligheden og Ivrigheden selv, og det paa en saadan Maade, at han vedblivende søgte at være begge Partier til Behag. Colalto vilde imidlertid Intet høre om en Mægling og erklærede, at han var kommen til Italien for at føre Krig, ikke for at slutte Fred; Spinola var vel mere tilbøielig til

at opnaae en Overeenskomst, ja han forsøgte endog en Mægling mellem Keiseren og Hertugen af Mantua, men da denne mislykkedes, besatte han atter alle de Pladser i Montferrat, som Gonzales havde rømmet, og begyndte at beleire de Franske i Casale, ligesom Colalto paa sin Side beleirede Mantua.

Richelieu opfordrede forgjæves ved Marschal Crequy Carl Emanuel til at opfylde Susatractaten; Hertugen forskandsede sig tvertimod mod de Franske, og Richelieu samlede da en stor Hær i Dauphiné, og efterat han af Ludvig XIII den en og tyvende November 1629 havde faaet Titel af Premierminister og den fire og tyvende December s. A. var bleven udnævnt til »Kongens Generallieutenant, repræsenterende Kongens Person i den italienske Armee« med Ret til at afgjøre over Krig og Fred saavelsom med den udtrykkelige Bestemmelse, at hans Underskrift skulde gjælde lige med selve Kongens, begav han sig i Begyndelsen af 1630 til Hæren, medens Kongen derimod blev tilbage i Paris, omgiven af Cardinalens Fjender. Den attende Januar 1630 kom han til Lyon, og den Hær, han her forenede om sig for at bekæmpe Savoyen, den spanske Statholder i Mailand og Keiseren, var endnu langt mere glimrende end den, som Ludvig XIII selv havde anført. Under Richelieu tjente Marschallerne Bassompierre, d'Estrées, La Force, Schomberg og Crequy.

De pavelige Mæglere maatte imidlertid gjøre Alt for at afværge de frygtelige Kampe, som saaledes nærmede sig den italienske Jord. Carl Emanuel, som paany saae sit Land truet af de Franske, var denne Gang mere tilbøielig til at lytte til Mazarins Raad, og han gik beredvillig ind paa det pavelige Gesandtskabs Forslag om en Vaabenstilstand, der uden at lægge Hindringer iveien for ham i at realisere sine Planer i et beleiligere fremtidigt Øieblik befriede ham fra den nærværende Fare. Men langt vanskeligere vilde det være at faae Richelieu, der stod med Vaaben i Haanden

og havde Veien aaben, til at gaae ind paa dette Forslag. Hertugen af Savoyen, der var overbeviist om, at alene Mazarin vilde kunne gjøre noget Indtryk paa den fyrige og haardnakkede Richelieu, forestillede Pancirolo, der selv vilde føre denne Forhandling med den franske Premierminister, at en Reise i Frankrige midt om Vinteren hverken passede sig for hans Alder eller Værdighed, saasom det var nødvendigt at reise meget hurtigt, og en saadan Reise udfordrede Ungdommens Kraft og Bevægelighed. Pancirolo slog sig til Ro ved disse Grunde, og nu ilede Mazarin afsted paa Veien til Lyon, hvor han for første Gang nærmede sig til Richelieu, med hvem han havde en Samtale paa tre Timer. Mazarin udfoldede i denne Samtale saa megen Aand, forstod saa godt at indsmigre sig og bar et saadant Kjendskab til alle de italienske Forhold tilskue, at Richelieu blev høiligt forbauset derover og efter Samtalens Ophør lydeligt roste Mazarin for alle sine Omgivelser samt aflagde en for Mazarin smigrende Beretning om denne Sammenkomst, hvilken han ogsaa omtaler i sine Memorier, til Ludvig XII.

Hvad var der da foregaaet under denne berømte Samtale? Mazarin havde foreslaaet en Vaabenstilstand, under hvilken man skulde arbeide paa en Fred. Cardinalen begyndte med fuldstændigt at forkaste et saadant Forslag, idet han sagde, at den franske Armee var fuldstændig beredt til et Felttog, og at hver Dags Opsættelse vilde medføre en uhyre og frugtesløs Bekostning og desuden synes at tyde paa en Vaklen, der kunde gjøre Fjenderne dristige. »Dersom man vilde Freden, saa maatte man slutte den paa Stedet, solid og varig, og Intet var lettere end dette, dersom man virkelig ærligt vilde have Fred.« — Mazarin tog sig den Frihed at svare, at man for at opnaae en Fred dog først maatte underhandle om den, og at en Vaabenstilstand var nødvendig dertil. — Cardinalen indvendte, at alle Præliminairer vare udtømte, og at Krigen var bleven det eneste Middel til at opnaae Fred, og smilende spurgte han den unge Diplomat,

om han da ogsaa var vis paa at være i Besiddelse af Pavehoffets Hemmeligheder, siden det var paa Pavens udtrykkelige Indflydelse, at han (Richelieu) havde begivet sig paa Veien til Italien, og siden saavel den franske Gesandt i Rom som den pavelige Nuntius i Paris havde tilskyndet ham til at handle. — Uden at blive forvirret svarede Mazarin beskeden, at saaledes vare ogsaa Cardinal-Legatens Instruxer, men kun forsaavidt, som man mistvivlede om Freden; først i dette Tilfælde vilde Paven høit og offentligt hidkalde Franskmændene og betragte deres Held som sit eget, saasom han — ligesaa fuldt som Frankrig — vilde den gode Rets og Italiens Triumph i Hertugen af Mantuas Person. Det gjaldt da saaledes kun om at vide, om man absolut maatte mistvivle om Freden ved fredelige Midler, og dette troede han at turde benegte.« Han udviklede derpaa for Richelieu alle de formeentlige Grunde, som maatte gjøre Østerrige og Spanien tilbøielige til en fornuftig Fred, saafremt Hertugen af Mantua vilde gjøre Hertugen af Guastalla nogle Indrømmelser, og tilsidst, da han saae, at Richelieu var fast bestemt paa ingen Tid at spilde og utaalmodig efter at faae Opreisning for Carl Emanuels Troløshed, indskrænkede han sig til at bede ham om at sende Marschal Crequy afsted for at overbevise sig om Sagernes virkelige Stilling, og om, at det imidlertid maatte være det pavelige Gesandtskab tilladt, støttende sig til hans Autoritet og Navn, at fortsætte sine Bestræbelser for Freden. Richelieu samtykkede heri, forudsat, at enhver af de interesserede Parter imidlertid kunde handle efter Behag; hermed afskedigede han Mazarin, og for at vise, at Frankrige holdt fast paa, hvad det eengang havde erklæret, begav han sig den første Februar 1630 i egen Person til Grenoble, lod sin Stab komme sammesteds hen og Tropper marschere mod Chambéry.

Mazarin afreiste fra Lyon den ni og tyvende Januar 1630 og spildte intet Øieblik med at fortsætte de begyndte Fredsunderhandlinger. Disse ledede imidlertid ikke til Noget,

og det var følgelig forgjæves, at Mazarin i en Rapport, han den tyvende Februar 1630 aflagde Richelieu om, hvad han havde hørt og seet, vedblivende raadede til Fred. Allerede i de første Dage af Marts rykkede Richelieu frem til Susa, og Krigen begyndte. Hertugen af Savoyen havde besluttet sig til Kamp og holdt sig paa Veien fra Susa til Turin, hvor han havde forberedt en frygtelig Modstand, navnlig ved Rivoli. Han havde desuden underhaanden af Spinola faaet Tilsagn om spanske Tropper, og naar først denne Forstærkning kom, vilde han have Fordelen af et større Troppeantal saavelsom af en fastere Stilling. Den franske Armee vilde være kommen i den største Fare, dersom den var slaaet ind paa denne Vei, men for at falde i denne Fælde friede just Mazarin den, lykkelig over at kunne forene sine hemmelige Tilbøieligheder med sine offentlige Pligter: han havde gjennemtrængt Hertugen af Savoyens Hemmeligheder, og da han vidste, at de spanske Hjælpetropper snart vilde komme, gav han Richelieu Underretning derom. Cardinal-Ministeren vendte sig da istedetfor, som han først havde havt isinde, at følge Doras Dal, tilhøire mod Pignerol, en dengang temmelig betydelig Fæstning, der var en af Nøglerne til Piemont. Han rettede et kraftigt Angreb paa denne By og tvang den til at capitulere den en og tredivte Marts, i samme Øieblik, som Carl Emanuel fra Turin ilede til dens Undsætning.

Dette Held, hvormed Folttoget aabnedes paa en glimrende Maade, skyldes altsaa for en stor Deel Mazarin. Det pavelige Gesandtskab bestræbte sig nu atter for at tilveiebringe en Fred, men det var atter forgjæves, og Krigen blussede ud i fuld Flamme, da Carl Emanuel kaldte den keiserlige og den spanske Armee til Hjælp.

At fortælle alle Phaserne i denne omskiftelige Krig vilde imidlertid ikke svare til vort Øiemed, og vi maae indskrænke os til at følge Mazarins Spor. Som bekjendt vilde Ludvig XIII ikke overlade sin Minister al Æren og alle Laurbærrene i denne Krig, men indfandt sig selv med otte

Tusinde Infanterister og to Tusinde Cavallerister i Savoyen og besatte Chambéry i Slutningen af Mai 1630, ligesom kort efter ogsaa Montmelian. Forinden dette skete, havde det pavelige Gesandtskab imidlertid endnu engang sendt sin Secretair hiinsides Bjergene for at gjøre Ludvig XIII det samme Forslag, som tidligere Richelieu. Den franske Konge havde da taget særdeles vel imod den unge Diplamat, som han allerede kjendte fra Richelieus Rapport. Han blev i Grenoble modtaget i en høitidelig Audiens med samme Æresbeviisninger, som om han havde været Nuntius'en Pancirolo selv og ikke dennes Repræsentant, og det var ikke blot Ludvig XIII, der viste ham en saadan Opmærksomhed, men ogsaa den pavelige Nuntius i Frankrige, Bagni, der ledsagede Kongen og af sit Hof havde faaet Ordre til at træde i Forbindelse med Mazarin. Men alle Mazarins skjønne Ord frugtede ligesaa lidt her som tidligere i Lyon — den eneste Frugt af hans Mission var, at han nu ogsaa havde faaet Leilighed til at bibringe den franske Konge store Tanker om sine diplomatiske Talenter. Krigen fortsattes med meget afvexlende Held, men Mazarin vedblev utrættelig at arbeide paa Fred. Snart havde Pancirolo sendt ham til Hertugen af Savoyen i Veillane eller Saviglian, snart til den spanske Leir for Casale, snart til Como, hvorhen den keiserlige Feltherre havde trukket sig tilbage, snart til den franske Leir i Chambéry eller Saint-Jean-de-Maurienne, men ingensinde skulde det lykkes ham at opnaae en Fred. Den ovennævnte apostoliske Nuntius i Frankrige, Cardinal Bagni, der opholdt sig i Savoyen hos Ludvig XIII og Richelieu, dulgte tilsidst ikke længere for Mazarin det ugunstige Indtryk, som saamange frugtesløse Forhandlinger havde fremkaldt, ja han opfordrede ham endog til ikke mere at komme til St.-Jean-de Maurienne uden med rimelige og solide Fredsbetingelser. »Kongen har erklæret mig«, skrev Bagni den femtende Juli 1630 til Mazarin, »at han vilde have megen Grund til at beklage sig over Eder, dersom I kom med uantagelige For-

slag, og at han deri kun vilde see en List, opfunden for at trække Tingene i Langdrag og ved Hjælp af skjønne Ord at medføre Casales Fald.«

Mazarin havde imidlertid den Bevidsthed, at han fortjente Roes og ikke Bebreidelser, og da han havde havt en Samtale af yderste Vigtighed med Spinola, der ved denne Leilighed afgav sit Ultimatum, troede han, at det var hans Pligt øiehlikkeligt at underrette Richelieu derom, og begav sig til St. Jean de Maurienne. Han ankom den anden August. — Ludvig XIII, som kort iforveien var falden i en betænkelig Sygdom, var just afreist til Lyon, og Alt syntes at stille sig ugunstigt for Richelieu. Døde Kongen, var det ude med Cardinal-Ministeren, og Faren var ikke mindre, dersom Kongen gav efter for sin Moders Raad. Den franske Armee blev frygtelig decimeret af Pest og var ude af Stand til at hjælpe Casale, saa at denne Fæstning let kunde falde, ligesom Mantua, der var bleven taget den syttende Juli, hvorpaa Hertug Carl I havde begivet sig til Ferrara, nødt til at laane et Tusinde Dubloner af Venetianerne.

Under disse mislige Omstændigheder var det intet Under, at han var misfornøiet med de pavelige Fredsbestræbelser, som han — ikke ganske uden Grund — meente, havde forøget Vanskeligederne og hindret Frankrige i en rask Fremgang. Der fortælles derfor ogsaa, at han modtog den hellige Stols Udsending meget slet, og at der i St.-Jean-de-Maurienne opførtes en fuldstændig shakespearsk Scene, hvori Richelieu overlod sig til hele sin Charakteers Voldsomhed, medens Mazarin forstod at imponere ham ved en Blanding af Ærbødighed og Fasthed, saa at han igjen blev koldsindig og indtog en mere diplomatisk Holdning.

Bousoni fortæller, udførligere end de andre Mazarinske Biographer, denne Scene paa følgende Maade: »Efter at være introduceret hos Richelieu af Cardinal Bagni havde Mazarin først meddeelt alle Dagens slette Nyheder uden at sige et Ord om Freden. Den franske Minister fattede Mistanke om, at den

pavelige Gesandtskabssecretair havde forraadt den hellige Faders Planer og Befalinger og var bleven enig med Spanien om at lade Casale falde i disses Hænder; thi han troede denne By allerede tabt, og ophidset af Vrede lod han sig henrive til at sige, at Mazarins fordærvelige Underhandlinger havde ødelagt den franske Konges Ry og Italiens Uafhængighed, overleveret den franske Krones Allierede til deres Fjender, omstyrtet hans Raadslagninger og tilintetgjort hans Lykke. Han udslyngede de forfærdeligste Trusler mod en Mand, der syntes ham skyldig i at være i Forstaaelse med Spanien, og idet han vendte sig mod Cardinal Bagni spurgte han denne, om Paven vedblev at holde fast ved sine første Aftaler med Frankrige. Cardinal Bagni forsikkrede, at Pavens Hensigter vare de samme; derpaa tilføiede han nogle Ord til Gunst for Mazarin, idet han paa een Gang forsvarede hans Oprigtighed og hans Opfattelsesevne og erklærede ham for ligesaa meget ude af Stand til at være Spinolas Medskyldige som til at blive holdt for Nar af denne Genueser, der maaskee nok kunde være en dygtigere Capitain, men ingenlunde en større Politiker. — Mazarin søgte, efter en Tidlang at have iagttaget en ærbødig Taushed, at retfærdiggjøre sig, men det var forgjæves; uden at høre ham raabte Richelieu, at hans Forræderi eller Vildfarelse fortjente en alvorlig Revselse, og at — om ikke Paven — saa dog i alt Fald den franske Konge skulde vide at faae en retfærdig Hævn over den Fornærmelse, der var tilføiet ham. Ved disse Ord afbrød Mazarin Ministeren og sagde i en fast og bestemt Tone til ham, at, naar han havde ladet sig behandle paa denne Maade, da var det ikke skeet af Frygt, men paa Grund af den Ærbødighed, han nærede for en stor Konges Minister. »Han burde imidlertid«, vedblev han, »ikke længere finde sig i, at man i den Grad undlod at tage Hensyn til en pavelig Minister, og han maatte erklære, at han kun skulde aflægge Hans Hellighed Regnskab for sine Handlinger, og at det var af Paven, han ventede enten den Revselse

eller den Belønning, han fortjente, ligesom han ikke nærede den mindste Frygt for de Trusler, man gjorde ham.« — Disse sidste Ord fremsagde han med en saa stolt Holdning, at Richelieu under det Foregivende, at han fornærmede den kongelige Majestæt, blev greben af et Anfald af Raseri, sprang op fra Stolen, som han væltede omkuld, kastede sin røde Cardinalhue til Jorden og gav sig til at marschere op og ned af Gulvet med store Skridt, idet han vedblivende gav sin Lidenskab Luft. — Lidt efter lidt blev han dog rolig og tog sin Forstand fangen; han erkjendte, at han havde Brug for den unge Hertug af Savoyen (Victor Amadæus I; Carl Emanuel I var død i Juli 1630) som Mægler mellem Spanien og Frankrige, og at der Ingen var, som havde større Indflydelse paa den unge Hertug end Mazarin; han skiftede derfor pludselig Mine og Tone og sagde til Bagni: »De kunde have Grund til at beskylde mig for Vredagtighed, og Hr. Mazarin kunde med Rette være fortrydelig paa mig.« Derhos bad han Mazarin om Undskyldning, idet han sagde, at slige Scener ofte forefaldt mellem de bedste Venner, og at saadanne Prøver befæstede Venskabet. Han smigrede saa godt som muligt for den, han nyligt havde fornærmet, han besvoer ham om at fornye sine Underhandlinger og forsinke Casales Erobring i fjorten til femten Dage ved alle optænkelige Midler, da han imidlertid vilde gjøre en sidste Anstrengelse for at gjenoplive den franske Armee og sætte den istand til at rykke frem i Montferrat. Han forsikkrede ham, at han ikke kunde gjøre Paven, den franske Konge, Italien og sig selv nogen større Tjeneste, og da Mazarin havde det samme Hverv fra Paven, gik han gjerne ind paa Richelieus Ønske, hvorved han paa eengang opfyldte sin Pligt mod Paven, viste Frankrig en Tjeneste og befordrede sit eget Renommé.«

Kan man stole paa denne Fortælling? Richelieu hentyder ikke til denne Scene i sine Memoirer, men da han ved denne Leilighed unegteligt blottede sig, saa viser dette

blot, at Riehelieu ligesaa lidt som andre Memoireforfattere har villet aflægge Vidnesbyrd mod sig selv. Selve Fortællingen, der som sagt findes hos flere Historikere, skjøndt ikke slet saa udførligt, er maaskee noget overdreven, men den er ikke usandsynlig, da den baade stemmer mod Situationen og de handlende Personers Charakteer. Richelieu var som bekjendt mistænksom i allerhøieste Grad, og han kjendte da endnu ikke Mazarin tilbunds: han havde endnu kun Tillid til hans Forstand og Duelighed, men ikke til hans Ærlighed, idetmindste ikke til hans Oprigtighed ligeoverfor Frankrige.

Det maa imidlertid være lykkedes Mazarin enten ved samme Leilighed eller umiddelbart efter at overbevise Richelieu om, at han meente det ærligt med Frankrige, og saa var det, som det Følgende vil vise, iøvrigt Cardinalen ligegyldigt, hvorledes det gik med Ærligheden ligeoverfor de andre Magter. Umiddelbart efter Sammenkomsten i St. Jean de Maurienne gjenoptog nemlig Mazarin sine ivrige Bestræbelser for Freden, og skjøndt han vedblev at staae i Pavens Tjeneste og at mægle under dennes Navn, var han dog nu tillige en Slags fransk Agent, da Richelieu beviisligt havde forsynet ham med Fuldmagter og Ordrer, bl. A. til at love Victor Amadæus I store Fordele, dersom han oprigtigt vilde knytte sig til Frankrig, Noget, den unge Hertug paa Mazarins Forestilling viste sig tilbøielig til. Mazarin drog nu utrættelig fra den ene Hær til den anden, fra Hertugen af Savoyen til Colalto, fra Colalto til Spinola og saa fremdeles, uden at frygte for den frygtelige Pest, som da rasede blandt Tropperne, og uden at lade sig genere af Reisens Besværligheder. Hans militaire Kundskaber og Rang kom ham udmærket tilgode ved hans Underhandlinger. Baade Spanierne og Østerrigerne ønskede da Fred, fordi de havde Brug for deres Tropper i Tydskland, og det lykkedes derfor Mazarin efter mange møisommelige Underhandlinger den fjerde September 1630 at faae afsluttet en Vaabenstil-

stand, der skulde vare til den femtende October, og som var meget fordeelagtig for Richelieu og overeensstemmende med de Ordrer, han havde modtaget af denne. De Franske i Casale vare nemlig blevne saa haardt trængte af Spinola, der imidlertid kort efter blev farlig syg, og plagedes i den Grad af Hunger, at Byen allerede maatte være falden i September, dersom der ikke var bleven sluttet Vaabenstilstand. Denne gik ud paa, at dersom Casale ikke blev undsat inden den femtende October, skulde den paa denne Dag overgives til Spanierne, men kun saaledes, at Franskmændene maatte trække sig tilbage til Citadellet og der skulde forsynes med Levnetsmidler af Spanierne. Var Freden ikke sluttet den femtende October, skulde Enhver kunne begynde Krigen paany, og inden denne Tid kunde Richelieu med Bestemthed vente friske Tropper fra Frankrige.

Denne for Frankrige saa lykkelige Vaabenstilstand, som Spinola rigtignok ikke vilde anerkjende, men som blev bifaldet af hans Efterfølger, Marquien af Sancta Croce — Spinola var død den fem og tyvende September — skyldtes efter Alles Tilstaaelse Mazarin, og nu var der ikke længere Tale om Mistanke hos Richelieu og Ludvig XIII.

Kort efter tog Ludvig XIII's Sygdom en saa farlig Vending, at han var Døden nær, og denne Omstændighed bevægede Richelieus bekjendte Agent, Pater Joseph, til i Forening med den franske Gesandt, Brulart, at slutte Fred med Keiseren i Regensburg, hvilken Fred ogsaa indeholdt Betingelser for Spanien. Disse Betingelser erholdt imidlertid senere ikke den spanske Ministers Bifald, og da Ludvig XIII kom sig, var ogsaa Richelieu saa langt fra at bekræfte den, at han tvertimod gjorde Brulart de haardeste Bebreidelser derfor, og at selv Mazarin ikke kunde faae ham til at bekræfte den.

Da derfor Vaabenstilstanden nærmede sig sit Udløb, var der al Udsigt til, at Krigen vilde blusse op igjen. Mazarin var fortvivlet, han saae allerede i Tanken Franskmændene

befrie Casale, kaste sig over det Mailandske og beleire Mantua og paa den anden Side Østerrige og Spanien af al Magt ruste sig til Kampen. Men jo mere Freden flygtede for Mazarin, desto mere forfulgte han den med en utrættelig Energi. Han ilede uophørligt fra Franskmændene til Spanierne, fra Spanierne til Franskmændene, altid tilhest, trodsende Pesten og Geværilden, stedse udfindende forsonlige Mæglingsforslag, som kunde behage begge Parter, og som Ingen bedre end han kunde fremkomme med, da han med sine militaire Kundskaber kunde tale til de forskjellige Generaler om deres respective Kræfters virkelige Tilstand. Richelieu tilstaaer selv i sine Memoirer, at Mazarin ofte bragte Schomberg rimelige Fredsforslag, som imidlertid strandede paa, at Marschallen først og fremmest fordrede, at Spanierne skulde give Hertugen af Mantua Casale tilbage (Citadellet holdt de Franske endnu besat, men selve Byen var bleven besat af Spanierne ifølge Vaabenstilstandsbetingelserne). Lykkeligviis var Marquien af Sancta Croce mere eftergivende, og da hertil kom, at Colalto kort efter døde, at de tydske Anliggender efter Wallensteins Afskedigelse toge en for Keiseren meget ugunstig Vending, og det virkelig lykkedes Schomberg at fortrænge Spanierne fra Casale, tildeels ved Mazarins Snildhed, saa blev tilsidst alle Parter saa tilbøielige til Fred, at de i Begyndelsen af 1831 sendte Befuldmægtigede desangaaende til Chierasco. Hertugen af Savoyen mødte i egen Person, Pancirolo og Mazarin for Paven.

Her begyndte nu en Række temmelig langvarige Underhandlinger, under hvilke Mazarin gjentagne Gange blev complimenteret af Richelieu, navnlig da han i Januar 1631 af Paven blev sendt til Paris for med Richelieu at forhandle om et af Victor Amadæus stillet Forlangende om, at den franske Konge skulde besætte Genua for Hertugen mod til Erstatning at faae Pignerol. Ved det første Ord om dette besynderlige Forslag blev Richelieu vred og sagde til Mazarin, at han i Virkeligheden kunde have sparet sig Uleilig-

heden med et lignende Project. Mazarin svarede koldblodigt, at han ikke var i den Grad udmattet af Reisen, at han jo endnu meget godt kunde stige tilhest igjen og vende tilbage til Piemont, og idet han øieblikkeligt reiste sig, hilste han Cardinalen og trak sig tilbage. Men denne lille Scene endte endnu hurtigere end den tidligere i St. Jean de Maurienne: Richelieu lod hurtigt En sende afsted efter ham, skjændte paa ham for hans Utaalmodighed, bad om Undskyldning for sin egen Heftighed og overøste ham derpaa med Lovtaler for hans skjønne Opførsel ved Casale og i Montferrat. At hans Reise ikke blev aldeles uden Frugter for Hertugen af Savoyen, fremgaaer noksom af Fredsbetingelserne, der ogsaa vise os Mazarin og Richelieu som fuldkomne Diplomater i Ordets meest udstrakte og rigeste Betydning. De offrede nemlig, for at holde Franskmændene Veien til Italien aaben, uden Betænkelighed Hensynet til den franske Protegés, Hertugen af Mantuas, Fordeel for at tilfredsstille Hertugen af Savoyen. I Slutningen af Marts 1631 blev man nemlig enig om en offentlig Fredstractat under Pavens Garanti, men til denne knyttedes der en mellem Richelieu og Savoyen afsluttet hemmelig Tractat, som de andre contraherende Parter Intet fik at vide om, og hvilken Mazarin ligeledes undlod at meddele Pancirolo, saa at den heller ikke kom til Pavens Kundskab. For den offentlige Fredstractat var Regensburger-Freden lagt til Grund, saa at paa den ene Side Franskmændene skulde rømme Alt, hvad de havde erobret i Italien, altsaa ogsaa Pignerol, Susa, Saluzzo og Savona, og Carl af Mantua paa den anden Side skulde have Hertugdømmet Mantua og Markgrevskabet Montferrat udeelt med Undtagelse af Trino og nogle faa andre Pladser. I den hemmelige Tractat bestemtes det derimod, at de vigtigste Dele af Montferrat, blandt Andet Byen Alba med hvad dertil hørte, skulde tilfalde Hertugen af Savoyen, mod at denne aftraadte Pignerol med den dertil førende Vei til de Franske. For imidlertid at være sikker

paa, at Victor Amadæus ogsaa virkelig overlod Franskmændene de Pladser, som Paven midlertidigt skulde besætte, maatte Hertugens to yngre Brødre reise som Gidsler til Paris, og for at skjule det Bedrageri, som derved blev spillet Keiseren og Hertugen af Mantua, toge Mazarin og Richelieu senere deres Tilflugt til et sindrigt udtænkt Kneb. Da alle Bestemmelserne i den offentlige Fredstractat til Chierasco nemlig Casales, Mantuas og Montferrats Overgivelse til Hertugen af Mantua og dennes Forlehning dermed af Keiseren, vare blevne udførte, og Paven ikke blot havde bortsendt de Personer, han havde modtaget som Gidsler, men ogsaa den franske Armee var draget bort, kom paa een Gang tre Hundrede Franske, som man iforveien havde skjult i Pignerol og forsynet med Levnetmidler for en Maaned, frem af deres Skjul og besatte denne By paany. Derover nedlagde Hertugen af Savoyen da en tilsyneladende meget heftig Besværing; ja, han nøiedes end ikke hermed, men under Foregivende af, at der sandsynligviis var blevet endnu flere Franskmænd tilbage, foretog han paany Rustninger og søgte Hjælp hos den spanske Statholder i Mailand, Hertugen af Feria. Denne syntes i Begyndelsen villig til at sende ham Penge og Tropper, men afstod igjen derfra, da Victor Amadæus og Mazarin skyndte sig at skildre Faren derved som altfor stor. Ved disse overdrevne Skildringer lykkedes det dem tillige at bevæge Hertugen af Feria til i October 1631 at gaae ind paa at indrømme Franskmændene Pignerol, hvad Spanien hidtil havde negtet. Ogsaa ved denne Leilighed gik Richelieu og Mazarin underfundigt tilværks; thi i Overeenskomsten var der kun fordret en Besiddelse paa sex Maaneder af det, som de Franske dog vilde beholde for bestandigt, nemlig foruden Pignerol, Forterne Riva, Budenasco og della Perosa samt Dalen Perosa.

Det forstaaer sig, at Richelieu under disse Omstændigheder maatte være tilfreds men Mazarin. I selve Paris udtalte Cardinalen lydeligt denne Tilfredshed og roste Mazarin

for hans værdige Optræden, hans Koldblodighed, Fasthed, vidunderlige Skarpsyn og tidligt modne Erfaring. Han ansaae ham for fuldstændig skikket til de vigtigste diplomatiske Forretninger og gjorde Alt for at knytte ham til sig. Han fordrede, at Mazarin i Paris skulde boe hos ham, foreslog ham, hvis han vilde nedsætte sig i Frankrige, det da ledige Bispedømme i Rabors, eller, dersom han vilde vedblive at være i Pavens Tjeneste, et rigt Abbedi i Frankrige i Lighed med flere andre romerske Prælater paa den Tid. Mazarin vægrede sig imidlertid »ædelmodigt« ved at modtage nogensomhelst anden Foræring end den store Ministers Agtelse, og Richelieu, hvis Ord var saa sikkert at stole paa, erklærede ham da, at han for Fremtiden skulde staae under Frankriges Beskyttelse, og at han (Richelieu) skulde vide at give ham Beviser derpaa saavel i Rom som i Paris. Ludvig XIII sluttede sig til Richelieu i at gjøre Ære af Mazarin og tilbød ham et Agtelsesbeviis, som han ikke kunde vægre sig ved at modtage: ved hans Afreise lod han ham tilstille et smukt, med Ædelstene indlagt Guldhalsbaand, forsynet med Kongens Billede, samt en prægtig Kaarde.

Rigtignok havde Mazarin paa samme Tid, som han gjorde sig yndet ved det franske Hof, lagt sig ud med Spanierne, der, som vi have hørt, ikke uden Grund tilskrev ham den væsentligste Andeel i Casales Befrielse og Montferrats Rømning samt i den hemmelige Tractat af en og tredivte Marts 1631. Et ligesaa comisk som betegnende Beviis herpaa fik han, da han en Dag aflagde et Besøg hos Hertugen af Feria i Mailand. Medens han ventede i Hertugens Forgemak, saae han pludselig en af Hertugens Sønner, der endnu var ganske ung, træde ind med sin lille Kaarde i Haanden; han spurgte leende Drengen, hvad han havde isinde at gjøre med dette Vaaben. »Jeg vil dræbe Mazarin, som forraader Kongen,« svarede Barnet, som formodentlig gjentog, hvad han hørte sige omkring sig. — Mazarin kunde imidlertid let trøste sig herover — for ham kunde Valget

mellem Olivarez og Richelieu, mellem Spanien og Frankrige naturligviis aldrig være tvivlsomt!

I Slutningen af 1632 kom Mazarin tilbage til Rom med Nuntius'en Pancirolo. Han fik en glimrende Modtagelse; thi han var nu ikke længere den unge, ubekjendte Mand, som vi have søgt at skildre, medens han fattig søgte at bane sig Vei og brændte af Begjærlighed efter at indlægge sig Fortjeneste og gjøre sig bemærket — det var en allerede berømt Diplomat, som stod i høi Anseelse hos Italiens, Frankriges og hele Europas første Statsmænd, og det i en Alder af kun tredive Aar. Det var let at forudsee, at han havde en glimrende Løbebane for sig, og at denne tilsidst maatte føre ham til Frankrige.

Th. Bøggild.

De Keiserlige i Jylland 1627—29.

Ved Troløshed, Frafald og uheldige Stedforhold maatte Kong Christian IV den syv og tyvende August 1626, ledsaget af nogle faa Mænd, af hvilke En frivilligt lod sit Liv for ham, forlade Slagmarken ved Lutter am Barenberg, hvor han nogle Timer tidligere havde drømt sig som Seirherre. Rigsdagene i Odense og Ringsted bevilgede ham vel yderligere Pengemidler og vedtoge endog en almindelig Reisning af alle vaabenføre Mænd; Fyrsten af Mansfeld trængte ind i Mähren, og General Bauditz tog Kleinglogau, Troppau og Rosenberg, men de smaae Fordele, som den danske Hær med Vaaben i Haand kunde tiltvinge sig, forsvandt som Draaber i Havet ligeoverfor de Keiserliges Fremgang.

Tilly slog Bro over Elben, gjorde de der efterladte Danske til Fanger og tvang Kongen til at vige; det troløse Hamborg aabnede krybende sine Porte for Erobreren og forsynede ham uden Indvending med alle Fornødenheder. Markgreven af Badens lille Hær adsplittedes, og Kong Christian selv maatte, lige saa meget tvungen af sine egne Folk som af de forfølgende Fjender, fra Kolding trække sig tilbage til Fyen med fjorten Tusinde Mand. Det ringe Bolværk, der havde skjærmet Sønder- og Nørrejylland mod de fremtrægende Horder, var nu brudt. Ditmarskerne, der

modigt og energisk benyttede sig af det Forsvar, deres Land gav dem, modstode en Tid, men da en stærk Østenvind drev Vandet fra Grøfterne ud i Havet, maatte de bøie sig for Fjenden. Wallenstein, der ikke skjøttede om at have Fjender i Holsteen, kom Hertugen af Gottorp imøde med en Venlighed, som denne fuldt gjengjældte. Luften var nu for saa vidt reen, og Hertugen af Friedland behøvede blot at marschere fremad mod Nord: der laa intet Halmstraa ham iveien.

Levningerne af den danske Hær, som ikke tidligere var rømmet, delte sig nu i forskjellige Skarer og undflyede for Størstedelen fra flere Steder. I lang Tid havde de ingen regelmæssig Lønning faaet, Klæderne hang i Laser omkring dem, al Disciplin var forbi, og de manglede Alt. Under saadanne Omstændigheder er det klart, at de nødvendigviis ofte maae have taget, hvad de behøvede, hvorved deres Marsch ligesaa meget kom til at ligne et Plyndringstog som en Rømning. Klager herover førtes da ogsaa fra mange Steder; dog synes Aalborg at være bleven haardest medtagen. Hertug Bernhard af Weimar og General Bauditz udskibede sig med deres Tropper fra Aarhuus, Andre længere Nord paa; selv Kong Christian siges paa denne Tid at have været i Viborg, hvor han med fornærmende Ord tiltaltes af en Adelsmand (hvem, nævnes ikke); da Kongen opbragt herover greb efter sin Klinge, pegede Ridderen paa sit Sværd og sagde: »Her er Magen«. At Kongen paa denne Tid skulde have været i Viborg, synes forøvrigt ikke rimeligt, da han bevislig tidligere var seilet til Fyen; han maatte da atter være vendt tilbage til Jylland.

Wallenstein befalede imidlertid sin Hærfører, Grev Schlick, at sætte efter de Flygtende, og i ganske kort Tid marscherede denne frem til Viborg. Da han her hørte, at en Slump Danske havde sat sig fast i Hals Skandse, efterlod han alt sit Tros i Byen og drog imod dem. Efter nogen Modstand maatte de Faa bukke under for den overlegne

Styrke og overgive sig. Alle dem, der endnu kunde føre Vaaben, sendte Greven under stærk Bevogtning til Wallenstein, og af ham bleve de stukne ind i forskjellige Afdelinger og saaledes nødte til at kæmpe imod Fædrelandet.

Efter denne Kamp drog Schlick tilbage til Viborg, der under hele Occupationen vedblev at være de Keiserliges Hovedqvarteer.

Omtrent paa denne Tid var det, at det danske Rigsraad — vistnok uden Kongens Vidende og Villie — skrev et Brev til Hertugen af Friedland i Kolding og opfordrede ham til at rømme Jylland, idet de tillige søgte at undskylde sig paa bedste Maade, men den stolte Herre svarede ikke et Ord og holdt endog Afsendingen ni Maaneder i Fængsel.

Trindt fra hele Jylland haves Beretninger om, at Officerer og Menige efter »høiere Ordre« ɔ: efter Wallensteins Bud, tvang Bønderne til at drive deres Jord, pløie og saae som sædvanligt, men hvad de ikke fortalte, var, at Feltherren selv vilde høste; det har uden al Tvivl været en af hans Planer, naar Roligheden nogenlunde var oprettet paa Halvøen og det øvrige Danmark hans Herredømme underlagt, at beholde denne frugtbare Landsdeel for sin egen Mund, og det laa da i hans Interesse, at den var i saa god en Stand som muligt. For at naae dette Maal maatte han imidlertid først have Skibe, der kunde føre hans Tropper til Øerne og dække Grændserne, og vi see ham derfor opkjøbe Fartøier hos Hansestæderne, ligesom den sidste Fyrreskov paa Øen Fur i Limfjorden faldt for de Keiserliges Øxe.

Christian maatte nu dele sin Virksomhed: han maatte for det Første forhindre alle Wallensteins Forsøg paa at skabe og anvende en Flaade, og dernæst maatte han forhindre Fjenden fra at blive Herre over de faa Punkter mod Syd, der endnu ikke havde givet tabt. Admiral Pros Mund sendtes derfor ud med en Flaadeafdeling, og det lykkedes

ham at ødelægge Warnemündes og Wismars Havne; desuden opbrændte han mange af de Skibe, der stode under Bygning, og borede en Transportflaade, der skulde til Lolland, fuldstændigt i Sænk. Kong Christian selv gik med fjorten Skibe til den slesvigske Kyst, bemægtigede sig Femern og forsøgte, men uden Held, en Storm paa Kiel. Ditmarskerne, skjøndt betvungne, fik nyt Mod, da de saae, at Danmark tog alvorligt fat, udrustede hemmeligt et Par Skibe, stak i Søen og tilføiede som Fribyttere de Keiserlige megen Skade. Danmark havde saaledes Intet at frygte til Søes — idetmindste ikke for det Første — og kunde derfor anvende større Styrke paa Forsvaret af de enkelte, endnu ikke beseirede Punkter.

Tilly holdt den lille Fæstning Stade, der commanderedes af General Morgan, indesluttet, og Kongen søgte derfor at undsætte den ved med tretten Skibe at seile op ad Elben; men de Keiserlige, der strax bemærkede de danske Fartøier, aabnede, saa snart de vare indenfor Skudvidde, en saa voldsom Ild, at Kongen maatte vende om med uforrettet Sag, og Morgan, som en Følge heraf, capitulerede nogle Dage efter. Paa dette Sted gik det saaledes uheldigt, ligesom ogsaa Ahlefeldt den fjortende November maatte overgive Krempe; men paa tvende andre Punkter, der vare af ulige større Vigtighed, lykkedes det at fordrive Fjenden: den tappre Marquard Rantzau, der allerede i lang Tid var bleven holdt indesluttet i Glückstadt, bragte det ved heldige Udfald saa vidt, at Beleirerne trak sig tilbage og lode Byen i Fred, og alle Wallensteins Bestræbelser for at vinde Stralsund mislykkedes fuldstændigt.

Allerede den tolvte Mai havde han indesluttet denne By og søgte at formaae Landsherren, Hertug Bugislav, til at yde Hjælp, men Borgerne i Stalsund truede med at opsige denne Lydighed, hvis han sluttede sig til Wallenstein, og bade baade Danmark og Sverige om Hjælp, der ogsaa tilstodes. Endelig besværede de sig for Keiseren over, at de,

6*

der ikke havde sat sig op imod ham, men kun værnede om deres Ret, behandledes som Fjender. Dette havde til Følge, at Keiseren bød Wallenstein ufortøvet at opgive Beleiringen, en Befaling, denne dog aldes intet Hensyn tog til. Han overtalte endog Nogle af Raadet til at stikke Ild paa Byen, men de kjække Indbyggere lode Husene brænde og kæmpede saa tappert, at Beleiringen den fire og tyvende Juli opgaves.

Disse Begivenheder kunne synes ringe og uvæsentlige, men det er dog rimeligt at antage, at Wallenstein, naar han havde havt fuldkommen frie Hænder, vilde have opbudt al sin Magt, List og Dygtighed for at naae det Maal, hvorfor han stred: Danmarks fuldkomne Undertvingelse, og var dette naaet, havde Alt været tabt. Nu derimod, da han idelig var sysselsat, og Danmark saa at sige førte en Guerillakamp, maatte han udsætte sine Planer — for bestandigt. Thi da Gustav Adolph efter Overeenskomst med Christian IV tog de danske Soldater i Stralsund i sin Tjeneste, mærkede Wallenstein, at denne derved traadte op imod ham og Keiseren, og ilede derfor med at afvæbne Danmark ved en Fredsslutning; den to og tyvende Mai 1629 sluttedes derfor Freden i Lübeck, hvis vigtigste Bestemmelse var, at den danske Konge skulde opgive sin Stilling som Kredsøverst og dermed Krigen mod Keiseren.

Seer man hen til den forholdsviis ringe Styrke, Landet havde havt at opbyde imod Verdens mægtigste Fyrste, og til den Ære, som den ridderlige Konge indlagde sig ved at kæmpe for Sandhedens og Retfærdighedens Sag, maa man indrømme, at Danmark gik heldigt ud af Kampen; men tager man Hensyn til den Skade, Jylland — Krigenes stadige »Friholt« — led ved de keiserlige Tropper, bliver Resultatet sørgeligt. I næsten hele to Aar oversvømmedes Halvøen af Fjender, der selv i de Lande, hvor de kom som Venner, betragtedes med den største Rædsel, og for hvem Rov og Plyndring var en Livsbetingelse.

Hvor langt de ere komne mod Nord, kan ikke afgjøres; man veed kun, at Viborg var Hovedqvarteer, og at Wallenstein selv næppe har været høiere end ved Kolding.

Veile holdtes besat fra anden October 1627 indtil Juli 1629, og her, som flere andre Steder, forskandsede Fjenden sig ved at befæste Kirken og Raadhuset. To Hundrede Bygninger sagdes at ligge øde ved Bortmarschen.

Aarhuus besattes den femte October af Johan Ernst von Scharffenberg, der opkastede den Skandse, som endnu den Dag idag feilagtig bærer Navn af Wallensteins. En Corporal Fischer huserede her saaledes hos en Borger, at dennes Kone og Datter druknede sig.

Randers, hvis Befæstning var i Forfald, toges ligesom alle de andre Byer i Besiddelse uden Sværdslag.

I Grenaa satte de Keiserlige Ild paa Kirken, der fuldstændigt nedbrændte.

Om Tilstanden i Æbeltoft efter Fjendens Afmarsch siger Pontoppidan: halve Gader ligge efter den Tid øde, og Steenmure af de gamle Huse lukke de adspredte Bygninger tilsammen.«

Viborg commanderedes først af Schlick, senere af Camillo Strozzi; selv Tilly var i denne Stad. Som ret betegnende fortjener det at nævnes, at det i et Manuscript fra den Tid hedder: »Al Tiende gik til Fjenden.«

Her er kun i korte Træk samlet de sparsomme Efterretninger, der ere os levnede fra hiin Underkuelsens og Elendighedens Tid, men det Manglende kan let og sikkert suppleres, naar man læser Schillers »Wallenstein« og hensætter de deri skildrede Soldater til et Land, hvor de ustraffet kunde give deres Tilbøieligheder Tøilen, mishandle og brandskatte de Svage, plyndre Kirker og Borge, som de selv havde antændt.

S. Bauditz.

Historiske Meddelelser om Gottorp.

Som Indledning til nedenstaaende Meddelelser om Gottorp Slot turde det maaskee ikke være Læseren ukjært at faae et kort Overblik over den Borgs Historie, der gav Gottorp Navn, og hvis Ødelæggelse foranledigede dets Opførelse, nemlig Gammel-Gottorp.

Omtrent en halv Miil nord for Slesvig, tæt vesten for Chausseen til Flensborg, ligger den lille Herregaard Falkenberg (bekjendt fra Frederik VII's Dannevirke-Maneuvrer), og atter nogle faa Hundrede Skridt vesten for denne findes Voldstedet af den gamle Bispeborg, Gammel eller Store Gottorp, eller som den ogsaa kaldes: Waterberg, Waterburg ɔ: Vandborg, hvilket sidste Navn Borgen har faaet af den omboende Befolkning paa Grund af de naturlige locale Omgivelser, idet den nemlig til sin Tid paa alle Sider har været omgiven af Vand, dog ikke af nogen egentlig Borggrav som Middelalderens Ridderborge, men af et naturligt, nutildags til Eng og lavtliggende Pløieland forvandlet Vandbelte, der i større eller ringere Udstrækning har dannet en lille Sø udenom Borgen.

Adgangen til Borgen har været imod ONO., hvor man endnu i forrige Aarhundrede har fundet Levninger af en Pælebro. Hele Øen — saaledes ville vi endnu kalde Stedet — skjøndt denne Benævnelse ikke passer i vore Dage, er ca. otte Hundrede Skridt i Omkreds. Hovedvoldstedet er næsten cirkelrundt og maaler i Omkreds ved Foden tre Hundrede

og tyve Skridt; Høiden beløber sig til tredive Fod. For Tiden er Voldstedet bevoxet med forskjellige Slags Buske og Træer og ganske jevnt og fladt undtagen paa den venstre Kant, hvor Borgkjælderen i Begyndelsen af dette Aarhundrede styrtede sammen med et stort Brag. Flere Stene, rimeligviis Levninger af Borgen, ligge adspredte deels paa Bakken, deels i Graven; nogle ere kileformede, andre ovale, hvilket i Forbindelse med Voldstedets runde Form turde tyde paa, at selve Borgen ogsaa har været rund. Bakken er meget steil og heelt omgiven af en i vore Dage kun ti Fod bred og sex til otte Fod dyb Grav, udenom hvilken der atter paa de tre Sider har været en lille Ydervold, kun i faa Favnes Afstand fra det forhen omtalte Vandbelte. Det er rimeligt, at denne Ydrevold har skullet tjene til Dækning for dem af Borgens Forsvarere, der paa en eller anden Maade vare komne udenfor selve Befæstningen. Paa den fjerde, den nordre Side af Graven (og Hovedvoldstedet) sees en anden, for Tiden ganske med Grantræer bevoxet Bakke, der er mere oval og mindre høi end Hovedvoldstedet; uden-tvivl har her staaet et Udenværk, deels for at dække Adgangen til Borgen, deels for at styrke denne selv paa dette Punkt, hvor et Angreb lettest kunde iværksættes, da det omgivende Vandbelte her har havt sin mindste Brede.

Hvem der har ladet Gammel-Gottorp (i Nærheden af Lyrskovshede) opføre, og hvorlænge det har staaet, er vanskeligt at sige. At Borgen skylder de slesvigske Bisper sin Oprindelse, og at den har tjent dem som et Tilflugtssted under Stridighederne med Kongemagten, er temmelig sikkert. Saxos Beretning om Borgens Ødelæggelse lader formode, at den opførtes af Bisp Esbern, i hvis Tid den i ethvert Tilfælde gik til Grunde. De nærmere Omstændigheder herved vare i Korthed følgende: I de Stridigheder, der reiste sig i Anledning af et nyt Pavevalg efter Hadrian IV's Død 1159, idet Cardinalerne og de paveligt Sindede valgte Alexander III, men Keiser Frederik Barbarossa lod Victor IV udraabe

til Pave, stod Erkebisp Eskild og den største Deel af Landets Geistlige, deriblandt Bisp Esbern i Slesvig, paa de Paveliges Side, medens Valdemar den Store, Absalon o. Fl. heldte til Keiserens Parti. Striden førtes især haardnakket i Tydskland og Italien, men den kaldte ogsaa Nordboerne under Vaaben. Kongen rustede sig og drog imod Erkebispen, der dog snart maatte falde til Føie. I Stiftet Slesvig og især i selve Byen Slesvig kom det ligeledes til Haandgribeligheder imellem de Kongelige og de Biskoppelige; dog have sandsynligviis ogsaa private Stridigheder mellem Bisp Esbern og Nicolaus Ratzeson, Kongens Befalingsmand i Slesvig, været medvirkende til Stridens Fortsættelse.

Niels eller Nicolaus drog med sine Krigsfolk ud imod Bispeborgen, beleirede og indtog den, hvorpaa den fuldstændig plyndredes og ødelagdes. Derpaa befalede han sine Folk at bortføre alt Bispens Gods paa Vogne; men den fornemste af de tilstedeværende biskoppelige Tjenere (Bispen selv var fraværende) eller, som det ogsaa hedder, en af Esberns Slægtninge, der formodentlig var Slotsbefalingsmand, søgte at forhindre dette og gjorde med et i Hast sammenbragt lille Mandskab heftig Modstand. Medens denne Strid stod paa, blev Nicolaus Ratzeson dræbt, hvorpaa Esbern, af Frygt for Kongens Vrede, tog Flugten og døde i Landflygtighed.

Dette skete i Aaret 1161. Borgen blev aldrig opført senere, men flyttet nærmere til Slesvig til det Sted, hvor det nuværende Gottorp ligger. Hvad selve Gammel-Gottorps Historie efter 1161 angaaer, da skjænkede Kongen dets Tilliggende efter Esberns Flugt til St. Michaelis Kloster i Slesvig; da senere Guldholm Kloster blev oprettet ved Langsøen (i Nærheden af Isted Hede), gik det over til dette, dog kun fra 1196 til 1210, og da Guldholm paa Grund af Fugtighed maatte nedbrydes og blev flyttet til Ry (det senere Lyksborg), kom det fra 1210 til 1268 atter under Bispestolen; fra 1268 til 1663 var det hertugelig Eiendom, og fra

dette Aar indtil vore Dage er det gaaet over i private Hænder og er nu indlemmet i Herregaarden Falkenberg.

Det nuværende Gottorp Slot — i Modsætning til hiint ogsaa kaldet Ny- eller Lille-Gottorp ligger ved Slesvig, nordvest for den store Slidæmning, paa en lille Ø, hvis Omfang i vore Dage udgjør rigelig femten Hundrede Skridt, og som er omgiven af en betydelig Slotsgrav, der atter mod N., NV., V. og SV. begrændses af de saakaldte Pølenge. De ældste Broer, hvorved Øen sattes i Forbindelse med Fastlandet, gik imod Øst og Syd. Endnu i dette Aarhundrede har man fundet Levninger af en Pælebro, der gik imod Øst ligefra den nuværende Gade Lollfuss, bagved Postgaarden eller Stadt Hamburg (Madame Esselbachs Hotel); Forbindelsen imod Syd iværksattes ligeledes ved en Pælebro. De nuværende Slidæmninger ere ikke ret gamle.

Det er meget sandsynligt, at det var Occo (Aage), Esberns Eftermand paa den slesvigske Bispestol, der i Tidsrummet fra 1161 til 1167 lod Gottorp Slot opføre. Hvad Slottets oprindelige Beskaffenhed angaaer, da har en grundig archæologisk Undersøgelse, deels af selve Slotsbygningen, deels af Slottet vedrørende Documenter, godtgjort, at Hovedbygningen, hvoraf enkelte Grund- og Ydremure endnu existere i Slottets venstre Fløi, der ogsaa jevnlig kaldes Bispefløien, har været en langagtig, firkantet Bygning, et Hundrede og halvfemsindstyve Fod lang og fire og tresindstyve Fod bred, beliggende i en sydsydvestlig og nordnordøstlig Retning. At Slottet ogsaa dengang har havt Sidefløie, kan vel næppe feile, men om deres Beliggenhed og Forhold til Hovedbygningen vides Intet; det Samme gjælder om Befæstningsværkerne, der efter al Rimelighed have bestaaet i en Jordvold og et Palisadeværk ud til Slien.

I Hundrede Aar, nemlig til Aar 1268, tilhørte Gottorp Bispestolen og eiedes i dette Tidsrum af Bisperne Occo

(Aage), Frederik, Valdemar, Niels, Tyge, Otto, Johannes, Eskild, Niels (Nicolaus) II og Bundo, men det er høist sandsynligt, at Gottorp ikke var deres egentlige Opholdssted (dette var den saakaldte Bispegaard ved Kathedralkirken), men snarere et Slags Lystslot eller et Tilflugtssted i farefulde Tider. Den tyvende November 1268 blev Hertug Erik Eier af Slottet ved Mageskifte. Da Hertug Abel nemlig havde ladet Kongsgaarden i Slesvig omdanne til et Augustinerkloster, havde Hertugerne, der nu vare Lehnsbesiddere af den største Deel af Sønderjylland, ikke længere nogen passende Bolig, hvortil kom, at de nu for Alvor begyndende Stridigheder med Kongehuset maatte gjøre det ønskeligt for Hertugerne at have et af Naturen saa vel forvaret Slot til Residens. Iøvrigt have Hertugerne ogsaa før denne Tid havt Ophold eller rettere sagt Tilhold paa Gottorp; saaledes veed man, at Abel opholdt sig paa Gottorp, da hans Broder Erik toges til Fange, hvilken Fængsling dog næppe skete paa selve Gottorp, men paa Abels Borg Jørgensborg paa Maageøen i Slien. Fra 1268 og lige til Begyndelsen af det attende Aarhundrede (1713 tog Kong Frederik IV selv Slottet i Besiddelse) har Gottorp været Residensslot for Hertugerne og har erholdt det ærefulde Tilnavn »Danmarks Riges Laas og Lukke«, hvilket det idetmindste burde og kunde have været.

Den første Hertug, der boede paa Gottorp, var altsaa Erik, men han døde snart, nemlig 1272; dog har han ifølge en pavelig Efterretning fra en Munk i Ry Kloster (det senere Lyksborg) i disse faa Aar anvendt store Summer paa Slottets Restauration og Ombygning og navnlig sørget for en bedre og mere tidssvarende Befæstning. I de ti følgende Aar — under Hertug Valdemars Mindreaarighed — lod den statskløgtige Dronning Margrethe Sprænghest baade Gottorp og Dannevirke yderligere befæste, ligesom hun jo bestandigt stræbte hen til at grundfæste det danske Herredømme i Slesvig. Men kort efter at den unge Hertug Valdemar selv havde overtaget Styrelsen af Hertugdømmet og navnlig efter

Kongemordet 1286 i Finnerup Lade, begyndte han at gjøre Slottet endnu fastere og stærkere. Træværket (Pallisaderne?) skjænkede han til Byen Slesvigs Befæstning, nedrev næsten hele den gamle Bispegaard og opførte saa at sige et heelt nyt Slot med tre Fløie og stærke Befæstningsværker.

Ved at sammenholde de historiske Efterretninger om de Forandringer og Ombygninger, Gottorp har været underkastet i de sidste Aarhundreder, med selve de architektoniske Forhold i Slotsbygningen, kan man endnu gjøre sig en temmelig tydelig Forestilling om den Valdemarske Bygning. Denne bestod nemlig af den gamle venstre Fløi fra Bispetiden som Hovedbygning, af tvende med den sammenbyggede Sidefløie, et Hundrede og firsindstyve Fod lange og fyrretyve Fod brede, af tvende Taarne, et mindre og et større, og endelig af en østre Fløi, halvfemsindstyve Fod lang og fyrretyve Fod bred (imellem de tvende Taarne), indeholdende Capellet og Portbygningen. Af denne Valdemars Bygning kunne endnu flere Levninger paavises, saaledes i den østre Fløi: det gamle Capels Grundmure og den østre Ydermuur samt Grundmurene i den gamle Portbygning; i den nordre Fløi: Grundmuren ved Øst-Enden, der tillige var en af det mindre Taarns Grundmure; i den søndre Fløi endelig: den vestre Ende-Grundmuur samt en under den nuværende Portal liggende Kjælder med Levninger af en Trappe og en Dør imod Øst, der er gaaet igjennem det store Taarns venstre Muur op i selve Taarnet.

Hertug Valdemar døde i Aaret 1312 og efterfulgtes af sin Søn Erik. Efter dennes Død 1325 begyndte under Hertug Valdemars Mindreaarighed og hans Morbroder Grev Geert af Holsteens Formynderskab de Stridigheder, der fremkaldte de første Beleiringer af Gottorp Slot.

Den første Beleiring af Gottorp under Anførsel af selve Kongen, Christopher II, der vilde gjøre Greven Formynderskabet stridigt, skete fra det saakaldte Hestebjerg, en Bakke i ca. to til tre Hundrede Alens Afstand fra den østre Borggrav, i Aaret 1325. Selve Beleiringen gik forresten uhel-

dig; Kongen besatte hverken Dannevirke-Passet eller Passagen over Maageøen (ad Rendsborg til), saa Grev Geert uhindret kunde ile det beleirede Gottorp til Undsætning. Kongen blev slaaet og flygtede som bekjendt til Tydskland, hvorpaa den unge Hertug Valdemar ved Geerts Hjælp i nogen Tid blev kaldt »Konge til Danmark«.

Fra 1326—29 holdtes Gottorp besat af Geert, men fra 1329—31 beboedes det atter af Valdemar, der dog ved Christophers Tilbagekomst ikke alene maatte give Afkald paa Kongetitlen, men 1329 anden Gang blev beleiret i sit Slot af Christopher II, Bisperne Jacob Splied og Svend, under Anførsel af Marsken Ludvig Albrechtson. Denne Beleiring løb imidlertid ligesaa uheldig af som den første; Greven ilede Hertugen til Hjælp, de Danske bleve slaaede og en stor Mængde tagne til Fange, — rimeligviis som Følge af et Forræderi fra Anførernes Side. Det er fra hiint Aar, at man endnu har en latinsk Smædevise, hvis sexten Vers omtale den ynkelige Rolle, Gottorp var kommen til at spille som »Danmarks Riges Laas og Lukke«.

Efter Slaget paa Lohede, der ikke har Noget med Gottorp at gjøre, kom Slottet igjen i flere Decennier i de holsteenske Grevers Magt, og det er ret interessant at lægge Mærke til, at saavel de holsteenske Grever paa den ene Side, som de danske Regenter (Christopher II, Valdemar Atterdag, Dronning Margrethe og Erik af Pommern) paa den anden Side i alle de med Hertugerne indgaaede Overeenskomster bestandig stærkt ivrede for, at af alle de til dem af Hertugerne pantsatte Byer, Slotte m. m. skulde Gottorp indløses tilsidst, idet de Første fuldtvel indsaae, at de i Gottorp havde et fast Tilflugtssted imod Hævneren nordfra, de Sidste ligesaa fuldt saae et stærkt Værn i Gottorp imod de fjendtlige An- og Overgreb sydfra.

Det er noksom bekjendt af Historien, at Valdemar Atterdag i Aaret 1374 formaaede Henrik, Hertug Valdemars Søn, til at overlade sig Indløsningsretten til det til Greverne

pantsatte Gottorp med hele dets Tilliggende af Stæder, Byer, Slotte, Kirkelehn m. m., at Greverne ikke vilde tage imod den budte Indløsningssum, at de efter Kongens Død af den tydske Keiser egenmægtig lode sig forlehne med den største Deel af Sønderjylland, Gottorp indbefattet, at Dronning Margrethe vel af politiske Hensyn forlehnede Grev Henriks Søn, Gerhard, med Hertugdømmet 1386, men dog senere, (efter Gerhards Død 1404) forbeholdt sig Flensborg og Gottorp under Formynderskabet for Hertugens tre umyndige Sønner Henrik, Adolph og Gerhard, at Erkehertuginden Elisabeth »imod Værgemaal, Ed, Tro og Slotslove« udelukkede Dronningen fra Gottorp, og at Krigen snart kom til Udbrud, men dog foreløbig standsedes ved Dronningens Død 1412.

Da den unge Hertug Henrik ikke var tilfreds med Udfaldet af det i Nyborg 1413 afholdte Retterthing, der frakjendte ham og hans Slægt Retten til Sønderjylland, blev Sværdet draget, og vi see saaledes, omtrent et Hundrede Aar efter Christopher II's Beleiringer af Gottorp, atter en dansk Konge og en dansk Hær udenfor Gottorps Mure. At Gottorp i den forløbne lange Aarrække fra 1331 i Virkeligheden eiedes af de holsteenske Grever som Panthavere, og at de kun af Naade og Barmhjertighed lode Hertugerne af den Abelske Stamme beboe Slottet, indtil de, efter denne Stammes Uddøen med Hertug Henrik og Forlehningen i Aaret 1386, fuldstændigt opsloge deres Residens paa Gottorp, fremgaaer tildeels af det Foregaaende. Hertug Henrik, der ikke vilde afvente, hvad Kongen af Naade vilde tildele ham, gjorde 1414 et Indfald i Frisland. Kongen satte naturligviis Magt imod Magt og erobrede 1415 hele Hertugdømmet paa Byen Slesvig og Gottorp nær, hvilke tvende Punkter vel ikke ligefrem bleve beleirede, men indesluttede ved Hjælp af flere i Omegnen opkastede Forskandsninger, navnlig ved Slimynde, Stubbe i Svansø, Kønigsburg ved Mysunde og Vedelspang ved Landeveien imellem Slesvig og Flensborg.

Næste Aar, 1416 i Juni Maaned, lagde Kongen sig derimod foran Slesvig og Gottorp. En Deel af Hæren posteredes paa det i fortificatorisk Henseende vigtige Punkt Maageøen (St. Jørgensø) i Slien, men Hovedstyrken stod paa Hestebjerget, altsaa paa samme Sted, hvor Christopher II omtrent hundrede Aar tidligere havde posteret sin Beleiringshær. Maageøen blev vel erobret og Kongens derliggende Skibe brændte, men desto fastere besluttede Erik at gjøre Stillingen paa Hestebjerg, idet han i ca. tre Hundrede Alens Afstand fra den østre Slotsgrav lod opføre Borgen Hattersborg for herfra fuldstændig at indeslutte Gottorp og afskjære det fra al Forbindelse med Byen. Ikke destomindre blev ogsaa dette Aars Felttog uden Betydning; den vankelmodige Konge besatte vel Hattersborg men drog selv andetsteds hen.

Felttoget 1417 tegnede ligeledes til at blive storartet, idet Kongen udrustede en meget betydelig Flaade, med hvilken han den femtende Juli løb ind i Slien; han indtog efter tre Dages Forløb Byen Slesvig og vilde efter al Sandsynlighed ogsaa have kunnet bemægtige sig Gottorp, saafremt Angrebet var bleven fortsat med Eftertryk og Slottet indesluttet ogsaa fra Søsiden. Den tolvte November blev der sluttet Vaabenstilstand; Kongen trak sine Tropper tilbage fra Byen Slesvig og lod kun en Besætning blive tilbage paa Hattersborg, hvilken den troløse Hertug ved Juletid overrumplede og lod springe over Klingen, hvorpaa han sløifede Borgen. Istedetfor at tugte denne Troløshed indlod Kongen sig paany i Underhandlinger med sin trædske Fjende, og efter endeel Fjendtligheder paa Femern og i Mellem-Slesvig blev Sagen indanket for Keiseren, som den otte og tyvende Juni 1424 afsagde den Dom, »at Hertugdømmet Slesvig tilligemed Frisland og Øen Als samt Alt, hvad dertil hørte, var en integrerende Deel af Kongeriget Danmark, hvorfor Greverne af Holsteen aldrig kunde faae noget Krav paa disse Lande, ligesom de aldrig havde havt nogen Rettighed til dem.«

Det er bekjendt, at Hertugen ikke var tilfreds med

denne Kjendelse, saa Sværdet atter maatte drages. I Juli Maaned 1426 rykkede Kongen ind i Hertugdømmet og ankom den en og tyvende foran Slesvig, hvor han atter opslog sin Leir paa Hestebjerget. Denne Gang opførtes dog ingen Borge, men betydelige Volde, Grave og befæstede Leirpladser i Omegnen af Gottorp, hvor vi paa det saakaldte »Munkeland«, »Skyttekobbelen«, »Nyværk«, »Dyrehaven« see meget betydelige Levninger af dem. Hertugen havde imidlertid forudseet, hvad der vilde komme, saa baade Slesvig og Gottorp vare vel befæstede og forsynede med en stærk Besætning; desuden lod han Slimundingen tilstoppe, saa en Transportflaade kun med stor Vanskelighed ankom til Slesvig, medførende en Kanon. Beleiringen fortsattes nu ivrigt til ind i November, men baade Hansestæderne og Hertugen af Brunsvig sendte en Flaade og Hjælpetropper til Hertugens Undsætning, saa den danske Beleiringshær truedes baade fra Land- og Søsiden. Kongen, der ikke selv var tilstede, gav den vistnok overilede Ordre til sine Tropper foran Slesvig og Gottorp, at de skulde sløife alle Forskandsninger og trække sig tilbage. Dette skete, og saaledes endte den største Beleiring, Gottorp ikke alene i sine langvarige Stridigheder, men overhovedet har maattet udholde, uden at det lykkedes de Beleirende at indtage det.

Aaret efter, 1427, blev Hertug Henrik dræbt under Beleiringen af Flensborg, og nogle Aar senere, 1435, sluttedes som bekjendt Freden i Vordingborg, ifølge hvilken Henriks Broder, Hertug Adolph, beholdt den Deel af Hertugdømmet, som Holstenerne paa den Tid havde besat, samt Femern og hele Frisland, saa længe han levede, og hans Slægt to Aar efter hans Død.

Det lykkedes Hertug Adolph uden Vanskelighed af Christopher af Baiern (1440) og af Christian I (1455) at blive forlehnet med hele Hertugdømmet. Gottorp var naturligviis hans Residens, og her blev ogsaa Christian I opdragen. Hvad selv Slottet angaaer, da haves ikke mange

Efterretninger om det fra hiin Tid; kun saa Meget turde være vist, at Hertug Adolph i Aaret 1449 lod opføre et stort Taarn paa Gottorp; da vi imidlertid savne alle Efterretninger om, hvor det har staaet, er det muligt, at der foreligger en Forvexling med det gamle, store Slotstaarn, der af Adolph blev grundigt udbedret.

Christian I opholdt sig ikke sjeldent paa Gottorp, saaledes i Paaskeugen 1460 og atter i Slutningen af samme Aar, ligesom han her den fjerde Marts 1461 stadfæstede alle de Byen Slesvig hidtil givne Privilegier.

Det er bekjendt, at Christian I for at kunne betale sine Brødre en Afstaaelsessum for Afkald paa deres Arverettigheder til Hertugdømmerne samt for at kunne afholde andre presserende Statsudgifter pantsatte de fleste Byer og Slotte i Holsteen og Slesvig til forskjellige Adelsmænd, og man har hidtil været af den Mening, at ogsaa Gottorp hørte til de pantsatte Slotte, hvilket imidlertid ikke var Tilfældet. Rigtignok hedder det i Reimer Kochs Krønike, at Kongens Broder Gerhard den femtende August 1467 indtog Gottorp og flere »Huse« paa Kongens Vegne, men deels maa man huske paa, at den daværende Befalingsmand paa Gottorp, Henrik Rantzau, ikke var nogen Ven af Grev Gerhard og ikke har kunnet troe, at Kongen virkelig skulde have givet sit Samtykke til, at den oprørske, trædske Greve fik det vigtige Gottorp i Besiddelse, deels see vi af Documenter i Geheimearchivet, at Kongen netop i hine Aar bestandig taler om sin Amtmand paa »vor Borg Gottorp«, ligesom han baade dengang og senere jevnligt gjæstede Slottet, ja der siges ligefrem, at Gottorp Slot og Fogderi, i Modsætning til Tolden ved Gottorp og andre til Slottet hørende Tilliggender, der vare pantsatte, havdes inde af Herrerne, d. e. Kongen, Hertug Adolph og Grev Gerhard, saa det ikke kan have været pantsat til nogen Adelsmand, hvilket netop ogsaa i hine Tider vilde have været baade forunderligt og ligefrem uklogt. Derimod pantsatte Kongen Gottorp den første December

1480 til sin Dronning Dorothea, der havde foranlediget, at hendes yngste Søn Frederik tilligemed nogle unge Adelsmænd blev opdragen paa Gottorp, da han efter Forældrenes Ønske var bestemt til Hertug over Slesvig og Holsteen. Gottorp blev da ogsaa Hertug Frederiks Residens.

I to Aarhundreder havde Gottorp trodset Tidens Tand, fjendtlige Angreb og Beleiringer uden, saavidt vides, at være undergaaet nogen væsentlig Forandring: dette skete under Hertug Frederik, senere Frederik den Første. I Aaret 1492 ødelagdes nemlig en Deel af Gottorp ved Ildebrand, og skjøndt vi ikke have sikkre Efterretninger om, hvilke Bygninger der ramtes af Ulykken, er det sandsynligt, at Ilden greb meest om sig i den venstre Fløi, altsaa i den gamle Bispebygning, thi det var netop den, der i Aarene indtil 1510 blev gjenopbygget og udbedret. Derimod er det mærkeligt, at ingen af de mange Forfattere, der omtale Gottorp, vide det Mindste om den Fløi, der opførtes af Frederik I i Aaret 1530, og dog haves herom et fuldgyldigt Vidnesbyrd i Kongens Skrivelse til Esge Bilde, Befalingsmand paa Bergenhuus, hvor det hedder, at Esge Bilde skulde lade Apostelkirken i Bergen nedbryde og til Slottet Gottorp sende saa mange Steen, »som vi behøffue till thet nye Huss vii nu bygge lade«. Der kan ingen Tvivl herske om, at det var den søndre Fløi, hvortil de omtalte Steen skulde anvendes, da denne Fløi ikke er bleven forandret fra 1698 tilbage til det sextende Aarhundrede. Af en Tegning af Gottorp fra 1584 sees, at Fløien ikke var ret stor, idet den kun havde een Etage foruden Kjælderen og Stue-Etagen; paa den søndre Side vare flere Karnapper anbragte, hvilke fjernedes 1698. Det, der i den nuværende søndre Fløi er tilovers af Frederiks Bygning, er de stærkt hvælvede Kjældere og den ligeledes hvælvede Stue-Etage, begge Dele dog kun fra Portalen imod Vest — den østre Ende af Fløien hidrører heelt og holdent fra Ombygningen 1698—1703. Hvad Slottets Befæstningsværker angaaer, da begyndte den

regelmæssige Befæstning med Bastioner allerede dengang, hvilket vides deraf at Hertugen i den nord-østre Bastion lod henlægge den Mønt, der af ham tidligere var anlagt i Husum. I Christian II's sidste Regjeringstid var Gottorp ofte Samlingsstedet for den misfornøiede Adel, og her samledes den fjortende April 1523 Prælater, Ridderskab og Adel for at opsige ham Huldskab og Troskab og hylde Frederik I. Iøvrigt have Gottorp Slotsannaler ikke synderlig Andet at berette fra Frederik I's Tid, end hvad der allerede er sagt, og at denne Konge Skjærtorsdag 1533 afgik ved Døden samme Sted. To Aar senere døde en anden vigtig Person i Nordens politiske og kirkelige Historie paa Gottorp, hvor han saaret og fangen var ført hen efter Slaget ved Øxnebjerg, nemlig den tidligere Erkebisp af Upsala, Gustav Trolle.

Christian III, hvis Ungdomsaar for Størstedelen vare henrundne paa Gottorp, opholdt sig ofte her, især før Delingen 1544. Han lod baade selve Slottet, men især Befæstningsværkerne udbedre, hvilket Sidste skete i Aaret 1538; alene Eiderstedt maatte i denne Anledning yde et Pengebidrag af 7000 Mark, medens Nordstrandingerne maatte arbeide paa Befæstningsarbeiderne i fjorten Dage. Denne Befæstning af Gottorp var øiensynligt foranlediget ved Churfyrst Frederik af Pfalz's Fordringer paa Danmark og Keiserens truende Holdning. Det var sikkert ogsaa i denne Anledning, at Christian III opholdt sig næsten hele Foraaret og en Deel af Sommeren 1538 paa Gottorp.

I Aaret 1544 tilfaldt Gottorp ved Delingen Kongens Broder, den dygtige, men ikke altid imod Danmark ærlige Hertug Adolph, og det er ham den nuværende nordre og tildeels den østre Fløi af Gottorp skylder sin Tilværelse. Da Hertugen nemlig den en og tredivte December 1564 holdt sit Bilager med Christina af Hessen, udbrød der Natten efter, altsaa Nytaarsnat 1564—65 en voldsom Ild paa Slottet, der lagde den østre og en Deel af den nordre Fløi i Aske. Fra det store sydøstre Hjørnetaarn indtil Ca-

pellet, som dengang laa i den østre Fløi, altsaa den Deel, hvorunder Porten fandtes, brændte Fløien heelt ned til Grundmuren, medens den øvrige Deel kun lagdes i Aske indtil Hvælvingerne. Hertugen lod nu i Løbet af Aarene 1565—68 baade den østre og den nordre Fløi opføre i en aldeles ny Skikkelse, nemlig i italiensk Stiil, i hvilket Øiemed han hidkaldte de tvende Architekter Antonius Pupe og Thomas de Orea, og fra nu af indtil 1703 blev den nordre Fløi Hovedbygning istedetfor den vestre. Arbeidet skal have kostet halvanden Million Rigsdaler. Den østre Fløi beholdt samme Brede som tidligere, hvorimod den nordre, hvorhen nu Capellet blev forlagt, næsten blev udvidet til det Dobbelte. Ikke alene Kjælderne, men selv Fløien i første og anden Etage forsynedes med brandfrie Korshvælvinger. Af en i Geheimearchivet opbevaret Inventarie-Fortegnelse, optagen Aaret efter Hertug Adolphs Død, sees, at Porten endnu 1587 fandtes imod Øst (d. v. s. den gamle Port, der senere indrettedes til Beboelse) og at hele Slottet indeholdt halvfemsindstyve større og mindre Gemakker, hvortil kom visse »Lossements« for de ufrivillige Beboere, nemlig fire Fængsler, omgivne af tykke Indremure og stærke Hvælvinger. Selve Bygningen, der var forsynet med Karnapper og smaae Gavle paa Siderne, af hvilke man endnu seer sex imod Slotsgaarden og syv paa den ydre Side, og desuden prydet med en Mængde runde og firkantede Smaataarne og Spiir, der hist og her stak frem af Taget, og af hvilke nogle vare forgyldte, blev som sagt færdig 1568. Et Par Aar senere, 1573, foretog Hertugen store Forbedringer ved Fæstningsværkerne, idet han lod Bastionerne udbedre og et stærkt Steenhuus opføre ved den søndre Bro. Aaret efter opførtes det store runde Taarn, der endnu staaer ved den vestre Ende af dets nordre Fløi.

Hertug Adolph døde 1586 paa Gottorp Slot. En af hans Sønner, Johan Adolph, indlagde sig en særlig Fortjeneste af Gottorp derved, at han i Aaret 1616 stiftede det be-

kjendte gottorpske Bibliothek, der var opstillet i Stue-Etagen i den søndre Fløi; han lod ogsaa Boldhuset opføre ved den sydvestre Bastion ved Ridehuset. Langt større vare dog de Forbedringer og Nybygninger, der foretoges af hans Søn, Hertug Frederik den Tredie, nemlig 1626 og 1651. Første Gang skete det med Kongens Vidende og Samtykke, men uden at han anede, at han snart selv skulde komme til at beleire denne vigtige Kongeborg. I den saakaldte keiserlige Krig slog Hertugen sig nemlig paa Wallensteins Parti. Det lykkedes imidlertid Kongen 1629 at fordrive Fjenden fra Femern, medens hans Feltherre Morgan rensede Marskegnene; derefter landede Kongen ved den saakaldte »Ø« i Slimundingen, rykkede igjennem Angel og lagde sig foran Gottorp. Paa det saakaldte »lille Hestebjerg« anlagde han en Skandse og ledede personlig Foretagendet imod Slottet. Han vovede sig langsmed Dæmningen for at see, om den kunde undermineres, men sendte først en Trompeter til Slottet med Opfordring til at overgive Fæstningen. De Beleirede vilde dog ikke give efter; Stormen paa Slottet blev derfor bestemt til den ottende Juni, men imidlertid blev Freden sluttet i Lybek og Beleiringen af Gottorp (der havde varet en Maaned) selvfølgelig hævet. I Aarene 1650 og 1651 bleve Fæstningsværkerne satte i bedre Stand og næsten alle Gemakker reparerede og paa det Kostbareste meublerede; udvendig blev Slottet prydet med Smaagavle og skjønne Statuer; det gamle forfaldne Slotstaarn blev tildeels nedrevet, hvilket ogsaa skete med den gamle Portbygning i den østre Fløi; desuden byggedes Ridehuset, Tøihuset, Laboratoriet, Rustkammeret og Kornhuset; den søndre Bro blev repareret og den nordre anlagt, hvilken Sidste førte ud til den for sin Skjønhed berømte Slotshave »Nyværk«, der var fuld af Alleer, Spadseregange, Terrasser, Statuer, Cascader, Springvand, Fiskedamme, Lysthuse o. s. fr. Det var ogsaa denne Hertug, der i Aaret 1651 lagde Grunden til

det gottorpske Kunstkammer, der i Aaret 1749 tilligemed Bibliotheket førtes til Kjøbenhavn.

I Svenskekrigen 1658 besatte de allierede Tropper Slesvig og Gottorp; Hertugen, der var flygtet til Tønning, døde der Aaret efter. Hans Søn, Christian Albrecht, der var gift med den danske Prindsesse Frederikke Amalie, lod 1665 ved den berømte Ingenieur Nouack foretage store Forbedringer paa de i Forveien stærke Volde. Fra Slutningen af 1675 maatte Hertugen imidlertid paa Grund af de politiske Forhold i en lang Aarrække opholde sig i Holsteen og Hamborg. I fire Aar holdt Kong Christian V Gottorp besat med sine Tropper; ja, da Hertugen ikke vilde falde til Føie, erklærede Kongen ved Patent af tredivte Mai 1684, at han saae sig nødsaget til at inddrage den hertugelige Deel af Hertugdømmet, og lod atter Gottorp besætte. Hertugen vendte først tilbage til Gottorp den ni og tyvende October 1689, men det er rimeligt, at han undertiden har opholdt sig paa Slottet i Mellemtiden, idetmindste findes hans Navnechiffer med Aarstallet 1686 anbragt over flere Portaler m. m.

Christian Albrecht døde 1694 og efterfulgtes af sin Søn Frederik IV, under hvem der foretoges storartede Forbedringer, saavel med selve Slotsbygningen som med Sidebygningerne og Fæstningsværkerne. Navnlig maae vi fremhæve, at i Aarene 1698—1703 hele den søndre Fløi og det gamle Slotstaarn bleve nedrevne, den første til Stue-Etagen, den sidste til Grunden. Arbeidet begyndte i Februar; Fløien blev gjort et Par Alen bredere, idet der tilføiedes en Corridor imod Nord, og næsten dobbelt saa lang som forhen, saa dens samlede Længde kom til at udgjøre omtrent fire Hundrede og fem og tyve Fod. I Midten sattes et Taarn, hvorunder Hovedporten anbragtes, ligesom denne Fløi fra nu af blev Hovedbygningen. Samtidigt indrettedes tre Fængsler: et for Forbrydere, et for de lavere Hoffolk og et for Bønder. Den ældre Cancellibygning, der havde været over den lange Port i den

søndre Vold, blev fjernet og Pladsen beplantet med Kanoner; endelig blev den sydvestre Bastion og den østre imod Hestebjerget vendende Befæstningsvold tilstrækkelig udbedret —, en Foranstaltning, der var en ligefrem Følge af Hertugens Forhold til det danske Hof. Hertugen afskaffede Dannebrog, lod opføre Skandser ved Husum, Stapelholm og Nord for Gottorp, saa Kong Frederik IV i Aaret 1700 gjorde Alvor af sine Trusler, indtog og sløifede Skandserne og i April Maaned samme Aar lagde sig foran Gottorp, hvilket han lod beskyde med Bomber fra Hestebjerget. Slottet, som paa Grund af de Arbeider og Ombygninger, der foretoges, ikke var synderlig skikket til at udholde en længere Beleiring, overgav sig strax, hvorpaa det tilligemed Byen Slesvig blev besat med danske Tropper.

Den nittende Juli 1702 faldt Hertug Frederik i Slaget ved Klissov, og da hans Søn Carl Frederiks Formyndere spillede under Dække med Fjenden, tog Kong Frederik IV ved Patent af trettende Marts 1713 det hertugelige Slesvig i Besiddelse, og fra den Tid ophørte Gottorp at være Residens for Hertugerne, hvorimod det beboedes af de kongelige Statholdere og iøvrigt afgav Localiteter til de forskjellige Regjeringscollegier. Det er bekjendt, at Kongen den fjerde September 1721 af Prælater, Ridderskab og de adelige Godseiere hyldedes paa Gottorp Slot, en Handling og Høitidelighed, der i Henseende til Vigtighed og Betydning endnu ikke havde havt sin Lige i Slottets Annaler. Siden den Tid blev Gottorp ikke underkastet synderlige Forandringer, uden forsaavidt de nødvendige Reparationer bleve foretagne; thi den i Aarene 1851—55 skete Omdannelse til Caserne, berørte meest Gemakkernes indbyrdes Forhold og Sidebygningerne, hvilke sidste alle fjernedes for at optage store og rummelige Stalde, Ride- og Fægtehuse, m. m. paa deres Plads. Endvidere have vi at bemærke, at Kronprinds Frederik (VI) den en og tredivte Juli 1790 viedes til Marie Sophie Frederikke i Gottorps Slotscapel, i hvilken Anledning der var

store Forstligheder paa Gottorp i flere Dage, og den ottende April 1818 fødtes Kong Christian IX i den østre Fløi af Gottorp Slot, der beboedes af hans Fader, Hertugen af Holsteen-Bek.

Med Aaret 1842 ophørte Gottorp at være en Fæstning, idet Voldene efter kongelig Befaling tildeels bleve sprængte; en stor Deel af de i Volden og Bastionerne siddende Kampesteen bleve anvendte til Byens Fortouge. Paa Levningerne af Voldene blev der paa nogle Steder anlagt mindre Kjøkken- og Blomsterhaver, enkelte Partier benyttedes til Exerceerplads eller til Ridebane. Paa enkelte Levninger nær, nogle kantede Jordforhøininger og adspredt liggende Kampestene, minder Intet udenfor Slotsbygningen om, at Gottorp til sin Tid var et Bolværk, der kunde trodse Beleirernes Angreb. Slottet er nu, som hele Hertugdømmet, i Preusssernes Vold, men den Tid kan vel komme igjen for vort kjære Fædreland, da Gottorp som i gamle Dage kan siges at være »Danmarks Riges Laas og Lukke.«

Chr. L. Lorentzen.

Savonarola.*)

Byen i den blomstrende Arnodal var i det trettende, fjortende og femtende Aarhundrede bleven mægtig ved Klogskab, Vaaben og Vindskibelighed. Vel var Firenze eller Florents kun en enkelt By, men efter hine tre Aarhundreders Forløb adløde tusinde befæstede Pladser dens Bud, og da det fordum søbeherskende Pisa var betvunget, banede den florentinske Handel sig fri Vei til Havet.

Efterat Florents havde gjort sig uafhængig af det i Nærheden truende Fiesole, af det fjerne Keiserdømme i Østen og af Bispevælden indenfor sine egne Mure, var Bispevælden i mere end et Aarhundrede i Hænderne paa den ridderlige Adel; men under dennes Partikampe udviklede der sig et Borgerskab med Laug, som midt i det trettende Aarhundrede sluttede et Eedsforbund som »popolo«, Folk, og snart havde dette alene Magten i sin Haand. Thi efter at Adelen og Folket i nogle Aartier havde bestaaet som selvstændige Magter ved Siden af hinanden, fortrængtes omsider hiin fra enhver Deeltagelse i Statsstyrelsen, og medens mange af dens Familier indtraadte i de borgerlige Laug, erklæredes omvendt undertiden ansete Borgerslægter for adelige og bleve derved udelukkede fra Adgang til offentlige Stillinger.

Statens Grundlag var det arvelige Borgerskabs lovgi-

*) Efter Dr. Karl Hases: Neue Propheten.

vende og vælgende Forsamling, der holdtes paa Torvepladsen foran det nybyggede Folkeslot »palazzo del popolo«. Forvaltningen skete ved det valgte Folkeraad, hvis Medlemstal undertiden naaede tre Hundrede; Forstanderskabet indbefattede Laugenes otte Priorer, der benævnedes »Signoria«, og havde en »Gonfaloniere di Guistizia« til ledende Formand. Fordelingen af Embeder gik for sig ved Lodtrækning; dog vare ikke Alle valgbare, men kun de Borgere, der ved en særlig Census forud vare godkjendte af et qvalificeret Fleertal. Embedstiden var fire Maaneder, for et Medlem af Signoria kun to; man vilde nemlig undgaae Grundlæggelsen af personlig Magt, som kunde true den almindelige Frihed.

Midt i denne skinsygt bevarede, ofte ved blodige Opstande og afhuggede Hoveder forsvarede Fristat udviklede Mediciernes frygtelige Magt sig i Begyndelsen af det femtende Aarhundrede ligesaa fredelig som naturlig.

Det herskende Byfolk bestod fornemlig af Uldvævere, som fik Ulden fra Norden og udskibede Klædet til Østerlandet, og af Silkefabrikanter, som fik Silken fra sidstnævnte Egn og sendte Tøierne til Vesten, samt endelig af dem, der dreve Pengehandel, og som efter denne Forretnings Væsen ogsaa grundede udenbyes Filialer. En saadan Kjøbmand var Cosmo eller Cosimo dei Medici, der ved heldige Foretagender hurtig havde forøget sin arvede Rigdom i en umaadelig Grad. Næsten i alle større Byer sade hans Agenter; Kongen af England, Paven og andre Fyrster laante han rede Penge mod Pant i Statsindtægter; Italiens Bjergværker bleve paa hans Regning gjorte frugtbringende, hans Skibe hjemførte Østerlandets Rigdomme; ikke blot stode Mange umiddelbart i hans Tjeneste i Hjemmet, men Enhver, som trængte, som var talentfuld eller anseet, blev hjulpen af hans Kasse. Herved kom talrige Huusholdninger i Afhængighed af ham. En saadan Borgers Magt kunde ikke bestaae med det ligeberettigede Borgerskab. Engang i Aaret 1434 blev han fængslet, og allerede svævede over hans Ho-

ved en af hine blodige Domme, som man undertiden troer nødvendige i Republiker for at redde den almindelige Frihed. Men nogle af Førerne for det fjendtlige Parti gave efter for hans Guld; han blev kun forviist. Man tænkte vel paa at inddrage hans Godser for at overskjære Nerven i hans Magt; men denne flygtige Pengevælde var ikke omsluttet af Florents's Mure; næsten som en aandelig Magt fandtes den paa tusinde Steder og fulgte den Forviste til Venezia, hvor han modtoges som en regjerende Herre. Hans Fjernelse viste blot Florentinerne hans Uundværlighed; inden et Aars Forløb krævede Folket ham tilbagekaldt, hans Modstandere flygtede eller forvistes, og Cosimo vendte hjem i Triumph, hilset som Fædrelandets og Folkets Fader. Siden den Tid blev Florents Italiens politiske Midtpunkt, idet Cosimo holdt Ligevægt mellem Halvøens forskjellige Fyrster og Stater ved at understøtte de Svage og Truede med sine Skatte. Republikkens Form vedligeholdtes som i det romerske Keiserdømmes første Dage; vi see Cosimo beklæde snart dette snart hiint mere eller mindre beskedne Embede i fire eller to Maaneder; men en Folkeforsamling, aldeles behersket af det mediceiske Parti, havde overdraget Valgene til fem Valgmænd, og Retten til at udnævne disse havde Cosimo, saa at alle Embeder i Virkeligheden uddeeltes af ham.

Denne Regjeringsmaade var imidlertid meget fordeelagtig for Communen: Cosimo lod opføre pragtfulde offentlige Bygninger, og naar Statens Beskyttelse eller Udvidelse fordrede det, hvervede han Soldater for sin Handelskasse. Hans monarkiske Herredømme viste tillige sin moralske Berettigelse ved at sikkre Privatlivet og ved den Høide, hvortil det bragte Kunst og Videnskab.

Da den middelalderlige Kirkes skjønneste Barn, Billedkunsten, fødtes, var Florents Plastikens Vugge. Her omdannedes ogsaa den byzantinske Skoles geniale, men unaturlige Helgenbilleder til menneskelig Sandhed og Skjønhed.

Allerede før den mediceiske Tid havde Florents fuld-

bragt sine to middelalderlige Storværker: sin Domkirke og Dantes guddommelige Komedie. I begge dæmre allerede Erindringen om den gamle Tids sunkne Herlighed: Bygmesteren har sat Pantheon paa Kæmpesøiler, og Virgil fører Kirkens førstefødte Søn blandt Digterne til Paradisets Port. Det var forbeholdt den mediceiske Tid at feire den classiske Oldtids fulde Gjenopstandelse, og Cosimos Palads, hvis store, simple Former staae uforstyrrede til vor Tid, har fremfor Alt været hiin Gjenfødelses Arne. Her beredtes et Hjem for de Grækere, som flygtede for Tyrkernes Barbari med deres Forfædres allerede næsten begravede Aandsskatte: naar fra Livorno et mediceisk Skib meldtes med et antikt Gudebillede ombord eller med et nysfundet Haandskrift fra Grækenland, var der en Fryd som over en vunden By; her feiredes Platons Fødselsdag ved et platonisk Symposion; her opførtes terentiske Komedier, og da man vilde ledsage disse med Fløitespil, opfandtes Operaen. Her, hvor man talte Græsk og Latin, dannedes det rene Tungemaal, i hvilket Florents blev den Toneangivende for Verdens klangfuldeste Sprog.

Kjøbmandsfyrsten i Florents var af Politik og Tilbøielighed tillige Fyrste i Kunstens og Videnskabens Riger. Privatlivet fandt i denne ædle Stræben en værdig Tilfredsstillelse, ligesom paa Dantes Tid enhver betydningsfuld Mand maatte deeltage i Statsstyrelsen; og Florentinerne fandt sig i at lyde en Herre, som tillige var Bærer for den nyeste Dannelse, og som forherligedes af den taknemlige Videnskab. Denne Tilbøielighed og denne Berømmelse var tilligemed den øvrige Arv gaaet over paa Cosimos Sønnesøn, Lorenzo, som med en svagere Fader til Mellemled atter hævede sig til Farfaderens høie Stilling. Meget var dog anderledes. Gjenvakte Erindringer om den fordums Republik maatte med Magt holdes nede. Lorenzos Broder var falden for en Sammensværgelse (Pazziernes), og han selv undgik med Nød dennes Dolke; men endnu reiste Folket sig for ham,

og udøvede en frygtelig Hævn paa hans Fjender. Lorenzo kaldtes med det paa Italiensk tvetydige Navn »principe«, men endnu bestode de republikanske Former, og han skrev til sin Søn Pietro: skjøndt Du er min Søn, er Du dog Intet uden en Borger i Florents ligesom jeg.« Forøvrigt var han gift med en Fyrstinde Orsini, og Kjøbmandsforretningerne, som han længe havde ladet Andre besørge under sin Opsigt, bleve nu heelt opgivne, og Pengene sattes i Landeiendomme. Medens Cosimo havde forstrakt Staten med Penge, brugte Lorenzo af dens Midler til sit Huushold; store Laan optoges, de derfor udstedte Statspapirer tabte ved Rentefodens Nedsættelse deres halve Værdi, og Lorenzo lagde selv Beslag paa flere milde Stiftelsers Capitaler med fjern Udsigt til Godtgjørelse; hvad Slægten tidligere havde udlaant, havde alt Lorenzos Fader begyndt at indkræve. Medens det mediceiske Herredømme paa denne Maade undergravedes, opretholdt dog Lorenzo Florents's og Italiens Fred ved Varetagelsen af alle verdslige Interesser. Hans vordende Efterfølger, Pietro, var smykket med ethvert Sjælens og Legemets Fortrin; den yngre Søn Giovanni, med samme heelt verdslige Sands og Dannelse, blev i sit trettende Aar Cardinal og senere Pave (Leo X), og endnu var Mediciernes Palads Midtpunktet for en aandrig, ved Kunst og Videnskab forherliget Livsnydelse.

Paa denne Tid, en Foraarsqvæld, kom en Vandrer ned over Apenninernes sidste Høie, idet han gik hen imod Florents, hvis Domkirkes Kuppel og Folkeslots høie Taarn ragede op over talrige Bygninger, der krandsedes af Olivenskove. Vandreren var en Tiggermunk, temmelig lille og spinkel af Væxt; Ansigtet var blegt, den høie Pande var mærket af tidlige Furer, Øinene skinnede klart, Næsen var stærkt bøit. Det var Savonarola eller, for at kalde ham med hans Klosternavn: Fra Girolamo. Han tilhørte en gammel og ædel Slægt i det lærde Padova; Bedstefaderen havde staaet i stor Anseelse, først i sin Fødeby, dernæst i Ferrara

som Naturgransker og Læge ved Hoffet. Barnebarnet syntes vel skikket til at vandre i Slægtens Spor; han havde tidlig gjort sig bemærket ved Kundskaber, men ogsaa ved uforstaaede Særegenheder. Da var han en Dag pludselig forsvunden fra Fædrenehjemmet, og al Søgen bragte intet Spor. Endelig kom der Brev fra et Dominicanerkloster i Bologna, hvorhen han havde begivet sig: formedelst Verdens, især Italiens Fordærv havde han valgt Armoden til sin Kjærligheds Brud; for at redde den udødelige Sjæl vilde han give sit Liv. Nogle Digte, som Moderen senere fandt blandt hans efterladte Sager, udtalte samme Anskuelser, deels om Verden, deels ogsaa om Kirkens Fordærv saavel som samme brændende Kjærlighed til det Evige, til Gud, til Christus og til Madonna.

Hans Hensigt var kun at tjene Klosteret som Lægbroder, sysselsat med at sye Kutter eller dyrke Haven for ikke fra Verdens Aristokrati at komme midt ind i Kirkens; dog har han vistnok snart ved sine Foresattes Paavirkning begyndt de theologiske Studier, som vare nødvendige for en Prædikemunk. Saaledes gled fjorten Aars Klosterliv stille hen for ham, idet han undertiden holdt Forelæsninger deels over hvad man kaldte Philosophi, deels og helst over Propheterne i det gamle Testamente, og undertiden som Fasteprædikant, uden at han med sin svage og hæse Stemme vandt synderlig Indgang hos Tilhørerne. Engang overtalte han dog atten Soldater, med hvem han seilede over Pofloden, og som dreve deres raae Spotterier, til at høre paa sig en halv Time; den var endnu ikke udløben, da elleve af dem laae for hans Fødder, under angerfuld Bekjendelse af deres syndige Levnet. Nu var han i sit syvogtredivte Aar bleven kaldet til San Marco-Klosteret i Florents som Lærer for Novicerne.

Han begyndte sine Foredrag under en Rosenbusk i Klosterhaven, men da ogsaa Lægfolk strømmede til, drog man ind i Kirken. Her begyndte Savonarola den første Au-

gust 1489 at udlægge Gaaderne i Johannes's Aabenbaring. Grundtanken i hans Udlæggelse var: »Guds Kirke maa fornyes; først vil Gud tugte Italien med frygtelig Svøbe; begge Dele ere nær for Haanden.«

Tanken om en Reformation af Kirken opfyldte hele det femtende Aarhundrede; Kirken var afvegen saa vidt fra sit Forbillede, at den christelige Aand kun viste sin Tilværelse ved Følelsen af Nødvendigheden af at slaae ind paa en ny Vei: »Jeg kunde vise Eder«, siger Savonarola, »at, om Kirken vedblev saaledes en Stund endnu, maatte Troen ganske gaae under, og derfor maa den fornyes.« Johan Huss var alt falden som Martyr for den Reformation, han paa egen Haand havde begyndt; men den samme store Kirkeforsamling, som idømte ham Martyrdøden, ønskede selv at fuldføre Kirkens Reform og afsatte en Pave, som, bedækket med enhver mulig Skjændsel, næppe har troet paa den Gud, hvis Statholder paa Jorden han kaldte sig.

Da Savonarola følte sit Kald som kirkeforbedrende Prophet, stod den Grundtanke, af hvilken Reformationen senere fsemskjød, ham strax klar: at den hellige Skrift fører til Christus, ikke til Helgene eller Madonna; at, hvis Christus ikke giver Syndsforladelse, da hjælper ikke Menneskenes Absolution, og at det ikke er Gjerningerne — Romerkirkens, Jødedommens eller Hedenskabets Gjerninger — men Troen, som frelser. Derimod tænkte han ikke paa at omstøde de Sætninger, hvori Vestlandenes Christendom i omtrent et Aartusinde havde ordnet sine Forestillinger; den Forbedring, han troede paa, var en sædelig-religieus, som skulde føre hver Kirketjeneste tilbage til den oprindelige Bestemmelse, som ved Kirkens overflødige Rigdom skulde lindre Fattigdom, som skulde medføre almindelig Bodsøvelse og atter lade den christelige Kjærlighedsaand herske over Menighederne. Derfor blev hans Reformationsprædiken til Bodsprædiken. Den bevæger sig i den simple, grelle Modsætning mellem det Himmelske og det Jordiske, Christus og

Djævlen. Han udmaler Sjælens tomme Liv, naar den fortaber sig i det Timelige, og Rædselen, naar endelig Timen slaaer og Djævlen henter sit Bytte — hvorledes da selv Anger er forgjæves, Gud hader den Døende, og Ingen tør bede for ham; og til Modsætning stiller han den Tro, som agter Alt for Intet uden Gud, er lykkelig under enhver Sorg og glad gaaer Døden imøde.

Som man ofte har bemærket hos enfoldige, endogsaa ubegavede Mennesker, at de ved at blive Bærere af en stor Tanke begeistres saaledes af den, at ligesom en høiere Aand taler igjennem dem, saaledes rørte sig ogsaa i hiin Munk, efterat Haabet om Kirkens Gjenfødelse havde grebet ham, Kræfter, hvis Tilstedeværelse han ikke selv havde anet. Der var i hans Bibelforklaringer altid endeel Eensidigt og Smagløst, som passede heelt ilde sammen med Florents's fine verdslige Cultur. De Dyder, som fordredes for at gjøre Republiken fri og Folket enigt, vare forlængst bukkede under for Dannelsens og Velstandens Tillokkelser; der laa tillige i den mediceiske Pengevælde Noget, som virkede slappende og fornedrende paa Sjælene, saa at intet Kunstens eller Videnskabens Sving kunde hæve dem igjen. Hedenskabets Literatur havde ogsaa bragt sine Guders Sandselighed med sig. Man pleiede vel ikke at bryde med Kirken; men man affandt sig daglig med den ved at høre en Messe og gik saa med freidigt Sind til Dagens Erhverv og Glæde.

Men i denne selvtilfredse Tilværelse kastede Savonarola Følelsen af Øde og Tomhed; der var noget Oprindeligt, noget Uimodstaaeligt i hans Begeistring og Frygt for Folkets evige Sjælefrelse. Naar han i Vrede omtalte, hvorledes Biblen var altfor enfoldig for denne aandrige Dannelse, hvorledes Troen agtedes at være Munkes og følsomme Qvinders Sag, og naar han sagde om deres »hellige« Kunstnere: »De male Guds Moder med Vellystens Mærker«, naar han skildrede enhver Alders og Stands forfængelige Higen og ved slaaende Bibelsteder fremstillede Hjertets skjulte Hemmeligheder

eller foreholdt selve de Troende, at de nok vilde gjøre Vel, men ikke lide Ondt: da bleve Tilhørerne ofte grebne som af Rædsel og brøde ud i lydelig Graad. Den Mand, som har opbevaret os nogle af hans Taler, siger, at han henreven af Talens Ild og qvalt af Taarer ofte ikke har formaaet at fastholde Slutningen. Klosterkirken blev snart for trang, og i Domkirken maatte man sætte høie Stilladser for at rumme de Masser af Mennesker, som alt Løverdag Nat droge ned fra Bjergene for her at søge Livsens Brød.

Et Aar efter sin Ankomst blev Fra Girolamo Prior i San Marco. Man erindrede ham om den Skik at anbefale sig og Klosteret til Byens Overhoved, hvis Stammefader havde bygget det; men han svarede: »Er det Gud eller Lorenzo, som har tildeelt mig dette Embede? Lad os anbefale Klosteret til den Høiestes Naade.« Lorenzo frygtede Munkens aandelige Magt og lod for at vinde ham en stor Sum Guldpenge lægge i Klosterets Almissekasse. Ved dennes Aabning skilte Prioren Smaapengene fra Guldet og sagde til Munkene: »Hine ere nok til vort Behov; bringer dette til Fattigforstanderne i San Martino, at de kunne fordele det blandt de Fattige.« I næste Prædiken sagde han: »En tro Hund gjøer bestandig for at forsvare sin Herres Huus, og kaster en Røver et Been for den, skyder den det tilside og holder derfor ikke op at gjøe.« Ligesaa stormende som han var paa Prædikestolen, ligesaa mild og ligefrem var han i det daglige Liv, saa at Flere, som kom med Haan til ham, gik forsonede bort; men dybt var hans Had til Mediciernes Huus, som den Verdslighedens og Gudsfornegtelsens Kilde, hvis Strøm bredte sig over hele Staden; det tiltog i Styrke, efterhaanden som han levede sig ind i Florents's Minder og i Kjærligheden til den republikanske Frihed. Ikke sjeldent slog hans Tales Lyn ned i det mediceiske Palads, hvorfor Lorenzo fik nogle ansete Borgere til, som af sig selv, at formane Munken til mere Maadehold baade for Klosterets og den offentlige Freds Skyld; men han svarede: »Jeg prædiker

mod Lasten, som det var Skik i den gamle Kirke; hverken for Statens eller for Klosterets Skyld ere I komne; Lorenzo har sendt Eder; beder ham gjøre Bod, ellers vil Gud straffe ham og hans.« Man advarede ham om, at Lorenzo vilde landsforvise ham; han svarede: »Det bekymrer mig ikke; Eders Land er kun et Lindsekorn mod den øvrige Jord; men det skal Lorenzo vide: »Han er Borger og den Første i Byen, jeg en fremmed, fattig Munk; dog vil jeg blive her, medens han maa gaae bort.« Disse to Mænd, som stode i Spidsen for saa modsatte Retninger, have dog gjensidig skattet hinandens Værd; Savonarola sagde engang om Lorenzo, at han aldrig havde fundet noget andet Menneske, hvem Gud havde udstyret saa rigt med timelig Naade, og denne om hiin: at det var den eneste sande Munk, han havde truffet. Lorenzo døde den ottende April 1492, og Pietro godkjendtes strax i sin Faders Stilling. Han improviserede smukt, viste gjerne sin stadselige Skikkelse i festlige Optog og Ridderspil og kunde maaskee beherske Florentinerinderne; men til at sammenholde det Parti, hvorpaa hans Huus's Magt beroede, havde han hverken Omsigt eller Kraft; hans Attraa var ved den neapolitanske Konges Hjælp og med Tilsidesættelse af de republikanske Former at grunde et virkelig arveligt Fyrstendømme, og allerede Lorenzo havde til Fortrolige beklaget sig over Sønnens Uforstand og Anmasselse, som nødvendig maatte hidføre hans Huus's Undergang.

Naar Savonarola efter de gamle Propheters Viis talte strengt om Feilene i Statens Styrelse og truede med Herrens Sværd, som snart vilde komme over Jorden, talte han ogsaa undertiden om en Konge, som med dette Sværd i Haanden vilde komme over Bjergene for at tugte Italiens Tyranner og reformere Kirken. Saaledes havde han alt længe prædiket i en Tid, der var nedsunken i den dybeste Fred, da Carl VIII af Frankrig i Aaret 1494 med en mægtig Hær drog over Alperne, hvorved Begyndelsen skete til en Omvæltning af alle Italiens Statsforhold.

I Frankrig havde der længe været Tale om Arveret til Kongeriget Neapel, og i Italien hilsedes den unge Konge med Jubel af alle Misfornøiede, som den, der skulde bringe dem Frihed og Eenhed. Pietro Medici var forbunden med Neapel; men da han mærkede, hvorlidet Florentinerne vare tilsinds, at komme ham kraftig tilhjælp, saae han den eneste Frelse i Kongens Naade, ilede uden Fuldmagt til den franske Leir og indgik der et Forlig, efter hvilket han overgav alle faste Pladser, saalænge Krigen varede, og lovede to hundrede Tusinde Ducater. Da Efterretningen herom naaede Florents, brød Misfornøielsen ud i lys Lue.

For at skille Statens Interesse fra Pietros, sendte Signoriaet egne Ombud til den franske Konge med Prioren af San Marco som Ordfører. De traf alerede Kong Carl VIII i Pisa. Savonarola tiltaler ham i Prædiketone som den af Gud Udsendte, der skal frelse Italien og Kirken. Han opfordrer ham til at styrte de Hovmodige og ophøie de Ydmyge, men Alt med Mildhed i dens Aand, som har udsendt ham; han siger fremdeles, at Gud har aabenbaret sin ringe Tjener, at han ved svare Hjemsøgelser vil rense sin Kirke, hvilket hele Byen kan bevidne, at han længe har forudsagt; rigtignok har han hidtil ikke nævnt den Konges Navn, ved hvilken det skulde skee, men visselig var det den franske Magt, han skjult havde hentydet til.

Kong Carl, som var i sit to og tyvende Aar og aaben for hvert ædelt Indtryk, havde hidtil havt meget lidet Udseende af at komme som Guds Sendebud; men det var ham som Erobrer gavnligt, at Folkets mægtige religieuse Interesser knyttedes til ham, og han modtog Savonarola som sin Prophet. Imidlertid var Pietro Medici vendt tilbage til Florents, hvor han fandt Alt forandret; Regjeringspaladset var lukket for ham, der kastedes Steen efter ham, og medens han maatte samle sin Garde, væbnede Folket sig. Efter at være flygtede for Overmagten erklæredes Brødrene Medici for Forrædere, en

Priis sattes paa deres Hoveder, og deres Rigdomme og Kunstskatte faldt i Pøbelens Hænder.

Savonarola havde ingen Deel heri. Den niende November, da det mediceiske Huus's Stjerne syntes at slukkes, var han endnu i Pisa: men vist er det, at, næst Medicierne selv, har han mest undergravet deres Magtsfyldes moralske Grundvold. Et ved ham istandbragt Forbund med Kongen sikkrede denne Tilstand og overlod det til Florentinerne selv efter de Franskes Afmarsch at ordne deres Forfatning.

Det mediceiske Parties Flertal havde kun ladet sit Overhoved i Stikken, fordi han var bleven ubeleilig og overflødig, og eftersom de sade inde med alle Embeder, fik det ved et Gjøglebillede af en Folkeforsamling valgt tyve Valgmænd af sin egen Midte, som herefter skulde besætte alle offentlige Bestillinger.

Men Prioren fra San Marco sammenkaldte en virkelig Folkeforsamling i Domkirken. Som en Folketribun og som en Prophet taler han om Regjeringsmaaderne. Han priser Monarkiet, som har den guddommelige Verdensstyrelse til Forbillede, idet Petrus er indsat til Overhoved for alle Troende; men de eiendommelige Forhold i Florents fordrede en Folkestyrelse, som ikke udelukkede Nogen, der var dygtig til at tage Deel deri, og Statens Velgjerninger skulde komme hele Folket, ikke alene enkelte Slægter tilgode: »Gud alene vil være din Konge, Florents, som han fordum var Israels; hidtil har man vaklet mellem Enkeltmands Anmasselse og Folkets Tøilesløshed; herefter skal Staten grundes paa Gudsfrygt og Kjærlighed til Næsten.« Og endnu under Partiernes Rasen fordrer han almindelig Amnesti; alle Forviste, kun med Undtagelse af Medicierne, skulde kaldes tilbage. »Du har udsaaet Blod nok, uden at høste Fred derfor. Jeg har med klare Grunde viist dig, at et Rige bliver stærkt ved aandelig Magt, at dets Magt forøges, jo fastere det slutter sig til Gud. Men Ingen kan slutte en Pagt med Gud, som ikke har Fred med sin Næste.«

For Folket var dette et Ord fra Himlen. Valgherrerne traadte tilbage, den ene efter den anden, og forligte sig med Munken. Forfatningen gjennemførtes efter hans Ideal: intet Demokrati i nyere Forstand, men et, der var bygget paa det historisk Givnes Grund. Han betragtede Standsforskjel som indført af Gud; fra Arilds Tid havde af de omtrent ti Tusinde Familiefædre i Florents kun de tre Tusinde faaet fuld Borgerret; de øvrige havde blot faaet Lov til at boe i Byen. Af hine Borgere skulde nu ikke Andre end de, som selv, eller hvis Forfædre havde styret Embeder, danne det store Raad; det var lidt over to Tusinde, og de udgjorde altsaa det souveraine Folk, hvem Lovgivning, Bestyrelse, Dommermyndighed i sidste Instans og Uddeling af Embeder tilkom. Forvaltningen skete ved et snevrere Raad paa firsindstyve, ved de otte Priorer i Signoria og ved en Gonfaloniere. For alle høiere Embeders Vedkommende optoges atter den maanedlige Vexlen, »thi,« sagde Munken »en Stat er velordnet, naar dens Styrere vide, at deres Handlinger om kort Tid ville blive bedømte.«

Savonarola blandede sig ikke i Forvaltningens Enkeltheder; dem afviste han som Noget, han ikke forstod sig paa. Men Staten lededes efter hans Planer, der bragtes i Udførelse af Francesco Valori, en graahærdet Statsmand af hensynsløs Redelighed, som stod i Spidsen for det folkelige Parti. Samtidige, som fra forskjellige Standpunkter bedømte Sagen, saasom Guicciardini, Italiens nøgterne Historieskriver, og Machiavelli, hvis Studium det var, hvorledes saavel den despotiske som den frie Stat skulde grundes paa Basis af reen verdslig Interesse, vidne med Undren om Munkens moralske Magt, om, hvorledes uretfærdig erhvervet Gods afstodes midt under den demokratiske Republiks feberagtige Spænding, om Dødsfjender, som forsonedes, og om den vidunderlige Kjærlighed til det evige og timelige Fædreland, som opfyldte Menneskene.

I Savonarolas egen Bevidsthed var der skeet den Over-

gang, at han fra at have været Reformationens Prophet skred frem til selv at blive Reformator. Endnu stod han paa streng katholsk Grund, han skærpede Klosterlivet og bevægede sine Munke til i Ordenens oprindelige Aand at afstaae al egen Besiddelse. San Marcos Pragtbygninger vare ham for verdslige, og da tillige Novicernes Antal krævede større Plads, lagde han Grunden til et nyt Marcuskloster, der skulde være fattigt som Stalden i Bethlehem. Hvad han selv havde kjært af Bøger og Helgenbilleder, gav han bort, og da hans Ven, den gamle Fyrst Pico af Mirandola, lagde to Tusinde Guldstykker i hans Hænder til Uddeling blandt Fattige og bad ham bruge de fire Hundrede til at udstyre sine Søstre, afslog han det. Han havde ved Pavens Gunst opnaaet sin Ordensafdelings Adskillelse fra den lombardiske Congregation, som Dominicanerklostrene i Toscana før havde været undergivne, og kunde derved som General-Vicar for Florents og Fiesole uhindret indføre den strenge Regel, og være sikkret mod en lignende Forflyttelse som den, der engang havde ført ham til Florents.

Her havde nu næsten al Lystighed Ende, selv de aarlige Skuespil og de af Folket saa meget yndede Hesteløb paa St. Hansdag, hvilket bragte det i haard Strid med sine egne Beslutninger. Ogsaa paa Landet forstummede Folkeviser og Kjærlighedssange; man hørte kun Psalmer. Lysten til Faste voxede saaledes, at Slagternes Taxt i Florents maatte nedsættes, og mange Osterier lukkedes. I Julen 1496 deeltoge indtil tretten Hundrede Børn under atten Aar — thi først i denne Alder blev de Voxnes Klædebon anlagt — i den hellige Nadvere. Til Carnevalet gik disse Børn omkring i de forskjellige Qvarterer og bade beskedent om Anathema, d. e. det Forbandede. Mændene gav dem Kort, Terninger og Brætspil; Qvinderne vellugtende Vand, Sminke og falsk Haar; ligeledes fik de Strengelege, Boccaccios Noveller, Ovids »Kunsten at elske«, Samlinger af Elskovssange og Drømmebøger. Efter gammel Skik blev paa Tirsdagen i Fastelavns-

ugen et Baal tændt paa Torvepladsen, om hvilket Ynglinge og Piger dandsede, idet de sang Ballader, som Lorenzo til Folkets Opmuntring havde digtet. Nu var der reist et pyramideformet Stillads, hvorpaa alle hine Herligheder lagdes; Folket var samlet, Signoriaets Mænd rakte de hvidklædte, med Oliegrene smykkede Børn Fakler til at tænde Pyramiden, som brændte under Trompetskrald, medens Børnene dandsede Runddandse om Baalet og sang Savonarolas fromme Sange.

Man forsikkrer, at der ved denne Verdslighedens Auto da Fé blev opbrændt mange for Efterverdenen uerstattelige Malerier saavel af Baccio*), mere bekjendt under sit Klosternavn Fra Bartolommeo, senere en Ven og Lærling af Rafael, som af andre ædle Mestre. En Samtidig siger i denne Anledning, at »hele det florentinske Folk synes at være gaaet fra Forstanden af Kjærlighed til Christus.« »Og dog,« tilføier Savonarola, »gives der ingen høiere Viisdom end denne Taabelighed for Christi Skyld.« Overfor en saadan Yderlighed maatte ogsaa den i Florents tidligere herskende Aand gjøre sig gjældende. Om Savonarola havde der samlet sig et ham aldeles hengivent Parti, som af Modstanderne kaldtes Piagnoni eller Hylere. I Spidsen for Oppositionen stod den fornemme og rige Ungdom, der følte sig ligesaa hindret af Folkevælden som af de strenge Sæder, og som kaldte sig Arrabiati, de Rasende, fordi de vare forbittrede over Munkens

---

*) Baccio della Porta var selv en ivrig Beundrer og Ven af Savonarola, gik i Kloster af Sorg over hans Død og afholdt sig her fra alt Arbeide. Hvis virkelig, som angivet, nogle af hans Arbeider skulle være blevne brændte, kan det kun have været Ungdomsværker, da han var født 1469. Han kan heller ikke med Rette kaldes en Lærling af Raphael, da denne først 1504 som en tyveaarig Yngling kom til Florents, og Fra Bartolommeo dengang alt var den udviklede Kunstner; men derimod paavirkede de vel hinanden gjensidigt. Alle Bartolommeos Arbeider ere Andagtsbilleder. Red.

Narreregimente. Folkets store Fleertal heldede endnu til denne; dog forøgede Nedsættelsen af den borgerlige Myndighedsalder fra tredive til fire og tyve Aar hans Modstanderes Tal i Folkeforsamlingen, og en ligegyldig Mængde stod snart midt imellem, spændt paa Stridens Udfald, da Savonarola æggede en ny, truende Fjende til Angreb.

Florents var ham som Italiens Hjerte den Guds Hjord, fra hvilken Kirkens og Verdens Fornyelse skulde udgaae; men hans Straffeprædikener maatte fremfor Alt træffe dets Hoved, hiint nye Babel, i hvilket alle det gamle Roms Laster gjentoge sig i stigende Maalestok. Alexander VI havde kjøbt den tredobbelte Krone af Cardinalerne og sagde spøgende, »at som Christi Efterfølger havde han ikke blot givet sit Gods til de Fattige, men ogsaa til de Rige.« Saavel han som hans Børn, hine høitbegavede og ryggesløse Borgia'er, vare plettede af Meeneed, Mord og Blodskam. I sin politiske Stilling fandt Paven det rigtigst at tilkjøbe sig den mægtige Munks Tavshed og lod ham tilbyde Cardinalhatten. Savonarola svarede: »Gud forbyde, at jeg skulde blive utro i min Herres Kald; jeg ønsker ingen anden rød Hat end den, som er farvet i min egen Martyrdoms Blod.« Derpaa indbød Paven ham til sig i Rom for, da han havde erfaret, at Savonarola ved guddommelig Aabenbaring kunde forkynde tilkommende Ting, at tale med ham og ved ham komme til Erkjendelse af, hvad der behagede Gud; han vilde modtage ham med faderlig Kjærlighed.

Prioren fra San Marco undskyldte sig med, at efter alle gode og forstandige Borgeres Raad tillod Statens endnu vaklende Tilstand ham ikke at forlade Florents. Men ikke øinende Andet fra Rom end Fordærv for Kirken, skrev han paa samme Tid til Kongerne af Frankrig og Spanien og til Keiseren, at istedetfor at tilbede det Uhyre, der nu beklædte St. Peders ophøiede Stol, og som ikke var Præst, ja ikke engang Christen, da han ikke troede paa Gud, skulde de ifølge et guddommeligt Bud sammenkalde et frit christeligt Concilium til

Reformation af Kirkens Hoved og Lemmer. Kongen af Frankrig var ikke utilbøielig dertil og raadspurgte Doctorerne i Paris om sin Ret i saa Henseende; et Brev desangaaende blev opsnappet og forelagt Paven.

Herpaa fulgte følgende Brev i October 1496 til Conventet af San Marco: »Savonarola, som forkynder tilkommende Ting og derved har stiftet Tvedragt, som uden kirkelig Bekræftelse paastaaer at være sendt af Gud og at tale med Gud, og at Christus selv maa lyve, om han lyver — skal indtil Udgangen af den mod ham anlagte Undersøgelse afholde sig fra al Prædiken, under Straf af Bansættelse.« Ligeledes blev den florentinske Ordensafdelings Adskillelse tagen tilbage som en snildt anlagt List, og den blev atter underlagt den lombardiske Congregation. I sit Forsvarsskrift gjør Savonarola gjældende, at det ikke var forbudt at vide tilkommende Ting, og at Gud talte med hvem ham behagede; dog havde han aldrig udgivet sig for en Prophet og aldrig ubetinget paastaaet, at, om han løi, maatte ogsaa Christus lyve. Han maatte ved sine politiske Fjender være bagvasket i Rom. Gjenforeningen med den lombardiske Afdeling kunde paa Grund af Uligheden i Sæderne aldrig bringe Velsignelse. Den hellige Fader maatte paavise, hvori han var faret vild; han vilde da tilbagekalde det for den romerske Kirke og det hele Folk. Men han formaner tillige Paven til ikke længer at forsømme sin egen Sjæls Frelse.

Paven havde angrebet Reformatoren der, hvor der var noget Uklart og Tvetydigt ved ham. I sine Prædikener har han rigtignok bestandig frasagt sig Navn af Prophet: »Jeg er ingen Prophet, heller ikke Søn af en Prophet, men det er jeg vis paa, at jeg taler Sandhed til Eder og ikke kan tage feil.« Stemmer fra Rom bebreidede ham, at han havde rystet mange Mennesker ved at aabenbare skjulte Synder, som han var kommen til Kundskab om gjennem Brud paa Skriftemaalets Hemmelighed. I hans Prædikener findes ikke Spor deraf: han skildrer kun et syndefuldt Livs

mørke Punkter, som Enhver kjender dem, der randsager sig selv, og som især den katholske Præst ved de mange Hemmeligheder, der tilhviskes ham, maa komme til bestemtere individuel Anskuelse af. Han siger engang efter en saadan Skildring: »Jeg nævner Ingen, men jeg er som et Hagl; hvo, som ikke vil træffes, maa beskytte sig med Dydens Kappe.«

Dog, tilkommende Ting havde han forkyndt, og Troen paa, at han var Prophet, et Middel for den guddommelige Aabenbarelse, var det, som gav Folket i hans Hænder. Tvungen til nærmere Forklaring har han tilstaaet at have faaet mangen overnaturlig Veiledning, men at Aanden kom og gik; i det daglige Liv kunde han feile som andre Mennesker, og kun hvad han med den hellige Skrift som Grundlag høitidelig havde prædiket om Straffedom og om Reformation, deraf vilde ikke det Ringeste blive uopfyldt. Heller ingen bestemt Tid paa Maaneder og Dage kan han sige, da Dommen vil bryde ind; han siger kun: »snart og hurtigt, thi den kommer, før I vente den.« Machiavelli, som med sit klare Blik stod ved Siden af ham, dømmer saaledes: »Folket i Florents er hverken uvidende eller raat, og det er dog overbeviist om, at Fra Girolamo taler med Gud. Om dette er rigtigt eller falsk, vil jeg ikke bedømme, thi om saa stor en Mand bør man tale med Ærefrygt. Utallige troe det; skjøndt Ingen nogensinde havde seet noget Vidunderligt ved ham, var hans Liv, hans Lære, hans Tendens tilstrækkelig til at overbevise.« Hvad Florents's Statssecretair her lader henstaae tilsyneladende uafgjort, efterlader dog ingen Tvivl hos os. Hvad Savonarola forkynder om Fremtiden og tildeels fremkalder ved sine Spaadomme, det var hans Hjertes Længsel, hans Hengivelse i Gud og hans geniale Forudfølelse. Men hvad der kun i Tusmørke gik op for ham, selv som Følelsessag, maaskee ogsaa legemlig betinget, thi han er stundom under Bønnen faldet i lange Besvimelser, har stillet sig for hans anspændte Aand som guddommelig Indskydelse ligesom

de Billeder, der under lange Nattevagter ere dragne forbi hans indre Syn, have forekommet ham at være Aabenbarelser. »O Florents!« raaber han, »kunde Du see Alt, hvad der rører sig i mig, da vilde du see, at jeg er som et nys tillukket Fad med Most, der gjærer og syder og intetsteds kan faae Luft. Men seer ikke paa mig, den ringe Broder, et syndigt, taabeligt Menneske! Gud har villet, Florents, at Du skulde skue min Taabelighed for bedre at erkjende, at det er ham, ikke mig, som gjør Alt, og at han har aabenbaret mig det Skjulte.« Han har, som han siger, for Spotternes Skyld paaviist mange af sine Spaadomme som tagne af Biblen eller blot afledede af en naturlig Betragtningsmaade af Tingene; hvad der fra Først af stod tilhyllet for hans indre Syn, da han ved Bøn, Faste og Spægelse tilintetgjorde det Kjødelige i sig, er blevet lyst og hævet over al Tvivl.

Paa denne Maade har han tilligemed det Folk, blandt hvilket han levede, troet paa sig selv og paa Tilfældet, som undertiden opfylder et dristigt Ord mere bestemt, end det er meent, har hildet ham endnu fastere i denne Tro, medens dog, da Opgjørelsens Dage kom, den menneskelige Videns Ufuldkommenhed stærkt paatrængte sig ham.

Hvad Paven ikke kunde laste gjordes gjældende af den anden Tiggerorden, som misundelig saae paa Dominicanernes voxende Magt; Franciscanerne dadlede Savonarolas Indblanden i Statssagerne: »En Guds Stridsmand befatter sig ikke med verdslige Anliggeder.« Hertil svarede han, at Deeltagelse i Statsstyrelse paa rette Maade ikke var at dadle; det havde mange Hellige gjort; hvad der gjordes til Guds Ære og for Næstens Velfærds Skyld, kunde ikke kaldes et verdsligt, men var et christeligt og helligt Formaal. Hermed vare begge Dele lastede: hans Spaadomme og hans politiske Færd, som havde hævet Munken saa høit, og som tillige bar hans Undergang i sig.

Efter det romerske Forbud ophørte han en Tidlang med

sin Prædiken og benyttede Pressen for sin Sag; dog gjælder hans vigtigste Skrift »Om Korsets Seir« ikke ham selv, men Christus, og det er oprindelig ikke skrevet i Modersmaalet. Derpaa begyndte han atter at prædike, thi Prædikestolen er hans Throne: »Det bliver mig formeent at tale, men jeg tør ikke tie; Guds Aand lader sig ikke kue. Paven er ført bag Lyset. Da jeg undlod at prædike, hævede sig atter de verdslige Lyster, mine Lam faldt i Ulvens Kløer: det er imod Kjærligheden at tie, og et Bud mod Kjærligheden er ugyldigt i sig selv.«

Meget skete ogsaa, som bidrog til at undergrave hans Anseelse. Kongen af Frankrig havde erobret Syditalien og ladet sig krone som Konge af Neapel. Men kjede af de Fremmede, forenede Italiens Stater sig med Paven i Spidsen for denne nationale Liga, og Carl VIII maatte slaae sig igjennem sine Fjender for om mulig at see Frankrig igjen. Paa dette Tilbagetog revsede Savonarola ham med haarde Ord, fordi han ikke havde fuldført Guds Sag, hvorfor nu ogsaa Straffen kom over ham; dog lod han sig bringe til Taushed ved Kongens Løfter om snarlig Tilbagekomst. Denne havde i godmodig Letsindighed lovet Pisanerne Frihed, hvorpaa de havde styrtet de florentinske Løver i Arnoen, og de vilde nu, idet de fremfor Alt frygtede Florentinernes Hævn, ikke lade den franske Besætning drage bort, som næsten imod Kongens Villie holdt Borgen i Pisa besat. Medens saaledes Florentinernes vigtigste By holdtes tilbage af Franskmændene, indtil Venetianerne tog den, og medens det florentinske Omraade rundt om truedes af mægtige Fjender, og enkelte Byer fulgte Pisas Exempel, skrev Savonarola rigtignok truende Breve til Carl VIII, at Gud vilde lade svære Straffedomme komme over ham, hvis han ikke vendte tilbage til Italien; men sin Forudsigelse tro, holdt han dog fast ved det unationale Forbund med Frankrig, og Florents hed dengang i hele Italien »Forargelsens Klippe«.

Mediciernes Tilbagevenden forekom Arrabiaterne at

være det sidste Middel til at bryde Munkens Magt, og de forenede sig i dette Øiemed med Levningerne af det gamle mediceiske Parti, som ikke kunde taale, at kjække, driftige Haandværkere for nogle Timer lagde Skjødskindet fra sig og toge Plads i Thinget, og at de vigtigste Sager afgjordes, ikke efter Stemmernes Vægt, men efter deres Tal. Pietro havde tidligere selv henvendt sig til Savonarola om Tilbagekaldelsen af sin Forviisning; da han kjendte og ærede ham, havde han kun lovet ham at leve rolig som simpel Borger, medens han havde budt Andre umaadelige Summer for sin Gjenindsættelse. Munken havde svaret, at han ikke vilde staae i anden Forbindelse med ham, end at han vilde bede for hans Sjæl. Nu skulde Pietro med en hemmeligt hvervet Rytterskare komme for Florents om Natten og, understøttet indefra, i en Haandevending tage Byen. Ved en Pladskregn blev han opholdt nogle Timer, og en Flygtning kom ham i Forkjøbet. Da Signoriaets Medlemmer i deres Skræk sendte Bud til Prioren af San Marco, sad denne og læste i en Bog, hvorfra han ganske rolig saae op og sagde: »I Lidettroende! Gud er med Eder! Mærk mine Ord! Pietro vil komme til Byens Port, og da vil han vende om!« Endnu engang opfyldtes hans Spaadom; da Pietro inden Daggry kom, fandt han Portene lukkede samt Murene besatte, og da indefra ingen Haand rørte sig for ham, var det Eneste, han kunde gjøre, at drage bort igjen.

Men inde i Byen indlededes en Proces mod Medviderne. Fem agtede Mænd, blandt dem en ærværdig Olding, der for tre Maaneder siden havde været Gonfaloniere, dømtes til Døden. Efter Forfatningen stod det dem frit for at appellere til det store Raad; men man havde Grund til at frygte, at Folket da af Medlidenhed vilde frikjende dem og holdt i saa Fald Medicinernes Tilbagevenden for uundgaaelig. Derfor sagde det herskende Parti, at de som Høiforrædere havde forbrudt Borgernes Ret, og de henrettedes i August 1497. Savonarola havde mulig kunnet redde deres Hoveder, men

han havde tiet, sagde hans Fjender, medens han tillige havde forvansket en Lov, som han nogle Aar tidligere havde sat igjennem som gavnlig og nødvendig for Friheden. De Henrettedes Blodhævnere truede stadig hans Liv, og hans Tilhængere fulgte ham bevæbnede paa Prædikestolen.

Pest og Hungersnød rasede i Mellemitalien; Savonarola havde ingen andre Midler herimod end Hengivelsens og Kjærlighedens Gjerninger; en ved ham gjennemført Beslutning om at modtage og pleie de til Florents strømmende Fattige forøgede kun Nøden og forbittrede Hjerterne.

Da man i Rom kom til Kundskab om den vaklende Folkestemning, vidste Paven, at hans Tid var kommen. Han sondrede Savonarola fra Kirken som den tørrede Green fra Stammen paa Grund af haardnakket Ulydighed og mistænkeligt Kjætteri. Fra alle Prædikestole i Florents skulde denne Banlysning forelæses, og alle Christne maatte skye den Forbandede under Trusel af lignende Straf.

Næste Søndag uddeelte den Banlyste den hellige Nadvere og besteg Prædikestolen i Domkirken: Uretfærdig Excommunication erklærede han for ugyldig og beraabte sig paa gamle hellige Exempler; han vilde ikke staae imod Kirken, men meget mere kæmpe mod den sataniske Magt, som havde den i Vold, og manede til at vende sig fra den jordiske Pave til den himmelske, det er Christus. Franciscanerne og andre Munke havde strax høitidelig forkyndt Banlysningen i Domkirken under Klokkelyd og ved at slukke brændende Fakler, som de havde medbragt. Savonarolas Modstandere, som saae sig i den Nødvendighed at sætte en italiensk Politik istedetfor en fransk, formeredes daglig, havde undertiden Fleertallet i Herreraadet og forbød ham at prædike. Dog fik hans Tilhængere, ved Embedernes hurtige Skiften, atter Overhaand; de reiste igjen de nedbrudte Forhøininger i Kirken og lode Paven forestille, at Fra Girolamo havde reddet Florents fra Hedenskabet. Alexander VI svarede med Trusel om at udtale Interdict over Florents og at standse al

Gudstjeneste, naar man ikke gav Slip paa den banlyste Munk.

Hans Prædikener fra denne Tid ere mørke, heltemodige, fattede paa Døden: »Jeg er kommen ud paa det dybe Hav og længes tilbage til Havnen; jeg seer mig om overalt, men øiner ingen Mulighed for at komme tilbage. Spørge I mig, hvad Enden vil blive for os Alle paa denne Kamp, saa svarer jeg: Seir! Spørge I for mig i Særdeleshed, saa svarer jeg: »Død, thi naar Mesteren, som fører Hammeren, har brugt den, kaster han den tilside. Saaledes gjorde han med Jeremias, hvem han lod blive stenet, da hans Prædiken var endt. Men Rom vil ikke slukke denne Ild, og bliver den slukket, vil Gud tænde en anden, ja den er allerede tændt paa alle Kanter; kun vide de det ikke.« Saaledes prædikede han i Marts 1498, trængt tilbage i sin Klosterkirke.

Paa denne Tid, da Verden begyndte at vende ham Ryggen, fremkaldte han selv Tanken om en Gudsdom. Med Sacramentet i Haanden paa Marcuskirkens Balcon anraabte han den allestedsnærværende Gud om, at Himmelens Ild maatte fortære ham, hvis han havde prædiket eller talt Usandhed. Da tilbød en Franciscaner at bestaae Ildprøven imod ham; rigtignok vilde han omkomme derved, men det vilde ikke gaae hans Modstander bedre, om ikke et Vidunder beviste hans Spaadommes Sandhed. Savonarola kaldte det at friste Gud; thi for at bevise, at Banlysning var ugyldig, behøvedes ingen Ildprøve; det havde han beviist ved Grunde, som endnu ikke vare gjendrevne, hverken her eller i Rom; sine Spaadomme tvang han Ingen til at troe paa, han havde kun formaaet til et christeligt Levnet, dette var det Under, som ogsaa havde ført til Troen paa hans Ord og paa Alt, hvad der kommer fra Gud. Men Fra Dominico, Prior i Klosteret i Fiesole, en alderstegen Munk af hellig Vandel, en fyrig Prædikant i Savonarolas Aand og saa fast i Troen paa ham, at han pleiede at sige, at før vilde Englene og den hellige Jomfru falde ned fra Himmelen, end at

et Ord af, hvad Fra Girolamo havde udtalt, ikke skulde skee — tilbød sig til Ildprøven; »thi«, sagde han, »Prioren i San Marco var bevaret til en større Sag«; Munkene i San Marco tilbøde sig ligeledes hver og en med Navns Underskrift; ogsaa en Masse Koner og Piger ønskede at bestaae Prøven for ham: han kaldte det Mord. Men altfor ofte tidligere havde han troende forsikkret, at Gud, om fornødent gjordes, vilde stadfæste hans Sags Sandhed ved at føre ham uskadt midt igjennem Ilden, til at han nu kunde unddrage sig de Troendes Opfordringer. Efter at der i Franciscanerens Sted var traadt en Anden og atter en Anden af samme Orden, besluttede man endelig den frygtelige Gudsdom, men uden den rette Tro derpaa, og uden at Kirken paa den Tid erkjendte den for andet end et Sagn fra den tidlige Middelalder. Overeenskomsten nedskreves høitidelig af Herreraadet, som beherskedes af Munkens Modstandere; de syv Artikler, som Fra Dominico vilde slaae fast ved Ildprøven, indeholdt det Væsentlige af, hvad der bevægede Sindene, nemlig: Guds Kirke behøver en Reformation, den vil efter store Hjemsøgelser atter blomstre; de Ugudelige ville blive omvendte til Tro paa Evangeliet; Florents vil blive hjemsøgt og atter blomstre; Alt dette vil skee i vore Dage; Bansættelsen af Prioren af San Marco er ugyldig, og de, som ikke rette sig efter den, synde ikke.

Middagsstunden den syvende April var bestemt til Prøven; paa Torvepladsen vare to Baal reiste, gjennemtrukne med Olie og Beg i en Længde af fyrretyve Fod; mellem begge var en Vei, næppe bred nok for et Menneske, og gjennem denne skulde de to Guds Stridsmænd gaae tæt efter hinanden. Bevæbnede omgave Pladsen, Raadsherrerne indtoge deres Stole, Pladsen, alle Huse, alle Tage vare fulde af Mennesker, som i spændt Forventning oppebiede Udfaldet. Fra den modsatte Side kom Dominicanere og Franciscanere, som sang Psalmer, hvis Omqvæd Folket med mægtig Røst istemte. Da nu Baalet var tændt, og den svære Gang skulde

begynde, opfordrede Franciscanerne deres Modstander til at tage en Kutte af deres Orden paa, da hans Klædebon maaskee kunde være beskyttet ved Trolddom. Efter at dette var ordnet derved, at han byttede Dragt med en Ordensbroder, vilde Dominico tage Crucifixet med i Ilden, og da dette misbilligedes, foreslog Savonarola, at han skulde bære Monstransen med Hostien. Herved opstod mellem begge Ordener en lang Strid om, hvorvidt det var tilladt at udsætte Herrens Legeme for at brænde op. Under denne Strid var det blevet Aften, en Pladskregn kom til, og Herreraadet befalede, at begge Partier skulde begive sig hjem.

Man kan let tænke sig, hvilken Harme der bemægtigede sig hiint lidenskabelige, halvt troende, halvt tvivlende Folk, da det saae sig skuffet i Forventningen om et Mirakel eller dog et frygteligt Skuespil. Hvad enten dette Udfald var beregnet af Fransiscanerne eller var en Følge af alle Deltagernes naturlige Frygt for Ilden, faldt hele Vægten af den skuffede Forventning dog paa Savonarolas Parti, thi kun dette havde paaberaabt sig det Vidunderlige.

Da forlod Folket sin Prophet. Allerede paa Hjemveien forhaanedes Dominicanerne, og Prioren truedes. Næste Dag, Palmesøndag, bevæbnede Arrabiaterne sig, enkelte Piagnonier (Savonarolas Tilhængere) sloges ned, og ved Vespertid stormede hele den fjendtlige Mængde mod San Marco. Her ringedes med Stormklokken, de sidste Trofaste ilede til med Vaaben, der tændtes Ild i Porten, og de Rasende trængte ind. Medens Savonarola kun vilde vide af aandelige Vaaben og laa bedende i Choret, kæmpedes der paa Liv og Død i Kirken til Midnat. Endelig sendte Signoria'et sin Vagt med Befaling om, at alle Lægfolk strax under Dødsstraf skulde forlade Klosteret, men Prioren og Fra Dominico skulde bringes til Paladset. Da bød Savonarola at lægge Vaabnene og gav sig i Fjendens Haand. Paa Veien beskyttedes hans Liv med Nød og næppe; de, som sloge ham, raabte: »Spaa nu, hvem det var, der slog dig!«

Det Følgende er en Revolution, som iklæder sig Rettens Former: Herreraadet nedsætter en overordentlig Undersøgelsescommission og udstøder to Hundrede af Munkens Tilhængere af det store Folkeraad for at sikkre sig de næste Valg. Med Savonarola angreb man Folkestyrelsen, Forbundet med Frankrig, den haarde Sædelære og Fremtidens Kirke. Hans Tilstaaelser forelæstes den nittende April for sex Munke fra San Marco og for ærværdige Borgere, Tilstaaelser, efter hvilke hans Forudsigelser ikke hidrørte fra Aabenbaring, men fra Granskning i Fornuft og i den hellige Skrift, og efter hvilke Berømmelse og Herskermagt havde været hans eneste Maal. Mistanken om en Forfalskning af denne Protocol udtaltes strax; det kommer ikke an derpaa, og Savonarola har ikke benyttet den eneste Leilighed, han havde til at erklære dette. Men syv Gange i den stille Uge spændtes han paa Pinebænken; af dette Rædselssteds Hemmeligheder er intet Sikkert trængt ud til os uden hans Suk: »Herre, er det nok, saa tag min Sjæl!« Han var brudt paa Sjæl og Legeme. Da han førtes bort, sagde han til Munkene: »Beder inderlig for mig til Gud, den hellige Aand har ganske forladt mig!« En raabte efter ham: »Jeg har troet paa dit Ord, og paa dit Ord ophører jeg igjen at troe!« Man lod ham ogsaa vide, at Carl VIII pludselig var død paa den samme Dag, da den ikke bestaaede Prøve havde dømt imod Propheten; dog blev den Tvetungethed, som hænger ved enhver Mirakelforklaring, tilbage; Nogle sagde: at Kongen var straffet ved en tidlig Død, fordi han tilligemed Munken havde narret det florentinske Folk; Andre, at Straffen var kommen over kam, fordi han ikke havde agtet paa den Formaning, Herren gjennem Savonarolas Mund havde sendt ham. Den sidste Afgjørelse blev forhalet derved, at Paven, hvis Begjæring om at faae den falske Prophet udleveret blev afslaaet, da hans Fjender vilde see ham døe, maatte love at sende en Undersøgelsescommission.

I Fængslet skrev Savonarola en Udlægning af den en

og halvtredsindstyvende Psalme. Det er en Efterklang af: »Min Gud, hvi har Du forladt mig!« det er Stemmen af en ængstet Sjæl, der er omspændt af Tvivl, som raaber til Gud, som anklager sit tidligere Liv for Hovmod, og som endelig finder Fred i Christus. Vistnok har han kæmpet mod Ærgjærrigheden, denne Lidenskab, som allersidst forlader det høitbegavede Menneske. I Tilstaaelserne paa Pinebænken hedder det ogsaa: »Bestandig bevægede min Aand sig om hine store, almeennyttige Ting.« Hans Ærgjerrighed er gaaet ud paa atter at skaffe Italien Frihed og Kirken den apostoliske Christendom. Det Vigtigste af hans Efterladenskaber var en Hjerneskal af Elphenbeen. »Den«, har han undertiden i lykkeligere Dage sagt, »er mig et Middel imod den forfængelige Æres Tillokkelser.«

Dominicaner-Generalen var af Paven afsendt til den geistlige Undersøgelse med disse Ord: »Og om han var Johannes den Døber selv, maa han døe! Paven sendte tillige fuldt Aflad saavel for de Voldsgjerninger, der vare skete for at kuldkaste Savonarolas Parti, som for dem, der havde holdt med ham; og Mangfoldige ilede hen for at faae Aflad for den Synd at have hørt hans Prædikener. Ved Undersøgelserne og den gjentagne Tortur for den pavelige Commission har Savonarola paastaaet at have sagt Meget, som kun var ham aftvunget paa Pinebænken, hvor hans Aand ikke var sig selv mægtig. I Retten foreslog en Stemme, at man skulde begrave Munken i en Fæstning: »der vilde han endnu kunne skrive Meget til Guds Ære, og som kunde blive Italien til Gavn og Fryd.« Men man henviste til den Fare, som ligger i Folkets bevægelige Stemning. »Kun et dødt Menneske kan ikke føre Krig.«

Den tre og tyvende Mai, Dagen før Himmelfartsdagen, var bestemt til Dommens Fuldbyrdelse; Fra Dominico og endnu en Munk, en Søvngænger og Visionair, vare bestemte til at dele Savonarolas Skjæbne. Om Morgenen rakte han sig selv og sine Lidelseskammerater den hellige Nadvere.

Han sagde: »Herren vilde døe for mine Synder, skulde jeg da ikke ville hengive det usle Liv af Kjærlighed til ham.« En Biskop, tidligere Savonarolas Elev, tog efter Pavens Befaling den præstelige Værdighed fra de tre Munke som Ugudelighedens Sønner, som den hellige Kirkes Forfølgere og Folkets Forførere. Idet han tog Savonarola ved Haanden, sagde han: »Saaledes skiller jeg Dig fra den seirende Kirke!«, men han svarede: »Fra den stridende, ikke fra den seirende Kirke; thi det formaaer Du ikke!« Men da Munkekutten toges af ham, græd han. Derefter udtalte Dominicanergeneralen den geistlige Kjendelse, der fordømte dem som Kjættere, og sluttelig oplæste Herreraadet Dødsdommen for almindelige Skjændselsgjerninger, paa Grund af hvilke den geistlige Ret havde overgivet dem til den verdslige.

Paa Pladsen foran Folkeslottet var atter reist et Baal, over hvilket Galgen ragede høit i Veiret i Form af et Kors. Paa Siderne heraf hængtes Munkene, i Midten Savonarola. Af Mængdens raae Skrigen hørte man Raabet: »Nu, Munk, er det paa Tiden at gjøre Mirakler!«, og mange af hans Tilhængere ventede et Under af ham. Han døde uden at have bekjendt sin Skyld for Folket, uden at have bevidnet sin Uskyld og befalede ogsaa sine Lidelsesfæller, som ikke ophørte at troe paa ham, at døe i Taushed, ligesom Christus, der dog var langt uskyldigere end de og lod sig føre som et Lam til Slagterbænken uden at oplade sin Mund. Flammerne sloge iveiret, og Asken strøedes i Arnoen.

Strax efter Henrettelsen skrev Dominicaner-Generalen til Paven, at Munken havde engang formastet sig til at sige, at, om han løi, vilde Gud lade hans Liv ende ved en Strikke og hans Legeme brænde til Aske samt udstrøes for Vind og Regn — Alt dette havde man fuldbragt, for at der ikke skulde mangle Noget i hans Spaadom.

Men hans Ven, den store Maler Fra Bartolommeo, gik fra Retterstedet til sit Værksted, hvor endnu Vennens Billede stod. Og han tog en Pensel og drog en klar, gylden Stribe om hans

ædle Hoved. Saaledes hænger dette Billede, som fremstiller en forsonet Sjæls klare Ro, beskyttet ved Florents's Minder og ved Dominicanernes modige Sammenslutningsaand, endnu til vore Dage i Fra Girolamos Celle. Og en saadan Glorie har idetmindste ligesaa megen Magt som en pavelig Bulle; »thi,« som Luther skriver i sin Fortale til Savonarolas Udlægning af den en og halvtredsindstyvende Psalme: »Christus kanoniserer ham ved os, om saa Paven og Papisterne maatte briste derved.« Prioren af San Marcos Undergang var en nødvendig Begivenhed. I det Væsentlige, hvor han var sikker paa ikke at tage Feil, har han heller ikke gjort det: men et andet Folk og en ung Mand, hvis Hjerte alt dengang slog Evangeliet imøde, var det forbeholdt at gjennemføre Reformationen. Savonarola var den sidste Prophet.

Oversat af H. F.

Nakskovs tvende Overgivelser.

I.

1658.

Ligesaa overmodigt og tillidsfuldt det danske Folk 1657 havde begyndt Krigen med Sverige for at føre sig dette Riges formeentlige Forlegenhed til Nytte i det Haab derved at faae den ulykkelige Fred til Brømsebro udslettet, ligesaa hurtigt og fuldstændigt tabte det alt Mod og Besindighed, da den tappre Kong Carl X Gustav kastede sig ind i Danmark og ilede fra Halvøen over til Øerne paa den Iisbro, Forsynet paa en saa vidunderlig Maade slog for ham.

Nakskovs skammelige Overgivelse i Aaret 1658 kan tjene som et Vidnesbyrd om den Forsagthedens Aand, der havde grebet hele Folket, og som i Historien kun finder et Sidestykke i Preussernes Optræden efter Slagene ved Jena og Auerstädt. Man har hidtil antaget, at Fæstningen blev overrumplet i den Grad, at man ikke vidste af Svenskerne at sige, førend de stode foran Byens Porte, og at Corfitz Ulfeldts Overtalelser fuldendte, hvad den paniske Skræk havde forberedt; men om Ulfeldts Nærværelse foran Nakskov tier Historien, og hvad Overrumplingen angaaer, saa er det nu blevet beviist, at man i Byen i saa god Tid vidste Besked om Svenskernes Ankomst til Laaland, at man allerede havde truffet de nødvendigste Forberedelser til at modtage dem,

ja endog samlet Landbefolkningen, for at denne kunde være Besætningen og Borgerskabet behjælpelig med Byens Forsvar. Kun Aanden, der skulde lede dette, manglede aldeles; for Ammunition og Fæstningsværkerne var der sørget længe forud.

Allerede under en og tredivte Marts 1651 skriver Kong Frederik den Tredie saaledes til Erik Rosenkrands*): »Eftersom vi ere komne i Forfaring, Nakskovs Fæstning at være *meget brøstfældig***), saa bør den snarest sættes i tilbørlig Stand.«

Den otte og tyvende Juni 1653 tilskreves der Frederik Barnevitz fra Kjøbenhavn saaledes: »Vor Gunst tilforn: Vi bede Dig og naadigst ville, at Du med Adelen i vort Land Laaland handler og taler, at de ville bevillige deres Bønder, at arbeide og reparere den Fortification udi vor Kjøbstad Nakskov.«

Det var imidlertid ikke alene til Adelen, at en saadan Befaling udgik; thi i den følgende Maaned fik Flemming Ulfeldt og ovennævnte Frederik Barnevitz Ordre til at rette en lignende Anmodning til Borgerne i de laalandske Kjøbstæder.

Man seer imidlertid, at Regjeringen ogsaa paa andre Maader greb Sagen an med Forsynlighed, thi den sjette November 1653 fik Axel Urop Brev om snarest muligt at skikke

---

*) Smaalandske Tegnelser VIII Fol. 22, velvillig meddelte Forf. i Afskrift fra Geheimearchivet af Hr. Cand. theol. Jantzen. Erik Rosenkrands til Rosenholm var Landcommissarius og Rigsraad, Lehnsmand paa Halsted Kloster 1642—58. Rhodes Samlinger, ny Udgave.

**) Fremhævet i selve Brevet, hvis Bogstavering er ombyttet med den nu brugelige. De følgende Uddrag skyldes ligeledes Hr. Cand. Jantzen

***) Til Rudbjerggaard og Fredsholm, Befalingsmand over Nykjøbing Lehn, Landcommissair i Laaland og Falster 1653. Rhodes Samling.

en Ingenieur til Nakskov »som om Værkerne der sammesteds saavel som om hvis Andet dertil udkræves kan gjøres nødvendig Anordning«, og under samme Dato tilskreves der Flemming Ulfeldt »om Nogen af Borgerskabet i vor Kjøbstad Nakskov for nøieste Priis muenligt er at handle om en Plads og fornødent Huusrum, hvorudi de Stykker »Gevehr« og anden Munition kan forvares, ophænges og henlægges.«

For ogsaa at skaffe fornøden Plads for Besætningens Proviant fik Flemming Ulfeldt fra Nykjøbing paa Falster den tredivte October 1656 Ordre til at lade Kornhuset i Nakskov forlænge; men det er imidlertid næppe gaaet saa rask med denne og de øvrige Foranstaltninger, navnlig Fæstningsværkernes Udbedring af Adelen og Borgerne, som Regjeringen har ønsket og ventet, thi under tre og tyvende Mai 1657 udgik der fra Kjøbenhavn en Skrivelse til Lehnsmændene om »at paaskynde, at de Forskjellige, hvem det tilkommer i deres Lehn, gjøre deres tilskikkede Part af Nakskov Byes Fortification færdig.«, og en lignende Opfordring udgik senere (den fire og tyvende October s. A.) til Kjøbstæderne paa Øen.

Man seer heraf, hvorledes Fæstningsværkerne efterhaanden, skjøndt meget langsomt, fik den Styrke, som gjorde Byen saa stærk ligeoverfor fjendtlige Angreb; men Regjeringens Omsorg for dens Sikkerhed var dermed ingenlunde forbi; thi allerede den fjortende Juni s. A. skrives saaledes til Frederik Urne: »Vi bede Dig og naadigst ville, at Du paa vore Vegne begjærer af Adelen, som Gods haver paa vort Land Laaland, at de ville bevillige, ligesaavel som Adelen i vore Lande Sjælland og Skaane bevilliget haver, at af hver Gaard strax udleveres til Nakskov Fæstnings Fornødenhed sex Palisader, fem Qvarteer tykke omkring og fem Alen lange, eftersom det dem selv som det ganske Land er magtpaaliggende«, og under syv og tyvende November 1657 tilskrives der den Samme, ligeledes fra Kjøbenhavn: »Vi bede og naadigst ville, at Du lader forsikkre vor Fæstning Nak-

skov paa en Ø ved Enden af Broen, som derimellem og bemeldte By over gaaer, til hvilken Ende Du og der paa Øen det Fornødne og til desto bedre Forsikkring haver at henlægge, tagende ingen Forsømmelse herudi, eftersom høieste Magt derpaa er anliggendes.«*)

Hvad Krudt angaaer, da var Byen allerede bleven forsynet dermed i rigelig Mængde, hvilket sees af et Kongebrev, dateret Kjøbenhavn den attende November 1657, som bemyndiger Christopher Steensen**) at hæve sytten Hundrede Daler af Landkisten, for hvilke han havde kjøbt Krudt til Laalands og Falsters Fornødenhed.

Da Alt saaledes syntes ordnet til Fæstningens Forsvar stod der kun tilbage at faae en dygtig Commandant udnævnt, men en saadan traf Regjeringen ikke i Ridder og Oberst Franciscus Edmond, som ifølge et Kongebrev af ni og tyvende November 1657 skulde forsynes med fornødent Qvarteer og Underholdning i Byen.

Som vi vide, tog Krigen, der var bleven erklæret den første Juni 1657, en saa fortvivlet Vending, at man i Danmark maatte være forberedt paa enhver Eventualitet, og det kan derfor ikke undre os at læse følgende Kongebrev, dat. Kjøbenhavn den første Februar 1658, til Erik Rosenkrands: »Vi bede Dig og naadigst ville, at Du gjør dit Bedste til at sammendrage alt det Laalandske og Falsterske Landfolk i vor Fæstning Nakskov, saa og der at lade indføre al den Fourage, som af Landet meest tilkommes kan«, og den tredie samme Maaned fik Erik Rosenkrands yderligere følgende

---

*) Denne Ø er det saakaldte Færgeland, til hvilket Broen blev anlagt 1629 og senere forsynet med en Vinde, nærmest for i paakommende Tilfælde at afbryde Communicationen, da Seiladsen paa den Tid og ad den nu inddæmmede Aunedefjord maa have tabt al Betydning.

**) Rimeligviis Oberst og Eier af Frederiksdal. (Kbhvns. Saml. ny Udg.)

Brev: »Vi bede Dig osv., at Du Dig strax henbegiver til os elskelige Fru Anna Elisabeth v. d. Groben*), der Du Flid gjøre hende at bringe til at stande alle sine Stykker, samt alt Andet, hvad »Gevehr« og Munition hun haver, til vor Fæstning Nakskov, hvortil Du og haver at anordne det strax ved Nat og Dag at did forskaffe.« Denne Skrivelse var ledsaget af en anden af samme Dato til Fruen selv, saalydende: »Vi bede Eder og naadigst begjære, at Eder ville lade beqvemme til at forunde os alle Eders Stykker saavel som al anden »Gevehr« og Ammunition med Underlaget, som paa Eders Gaard Oreby findes, og det til vor Kjøbstad Nakskov at være følgagtig, naar os elskelige Erik Rosenkrands det begjærendes er, hvor vi igjen vil lade Eder forsyne til nøiagtig Betaling i Fredstid.«

En Deel af Landboerne, rimeligviis de fra nærmeste Sogne, sees vel at være komne til Nakskov for at forsvare den, hvorimod Fjendens Hurtighed forhindrede, at Stykkerne fra Orebygaard førtes ind i Fæstningen. Efter al Rimelighed kom ikke engang følgende Brev til den, der skulde have det, endsige at det, hvorom Skrivelsen taler, blev anskaffet. Brevet er stilet til Erik Rosenkrands, dat. Kjøbenhavn den tredie Februar 1658, og lyder saaledes:

»Vi bede Dig osv., at Du gjører Din yderste Flid til at forskaffe Commandanten i vor Fæstning Nakskov saameget Jern, som han til Fæstningens Fornødenhed uforbigjængeligen behøver. Vi ere og naadigst tilfredse, at fem Tusinde Palisader af Riis, Eeg og Bøg maae hugges i Halsted Klosters Skove, havendes derhos Indseende, at paa Fæstningen, til dens Defension arbeides saavidt meest muligt er og i Synderlighed, at den ved den Side imod Stranden forsikkres.«

Det sidste Kongebrev, som haves før den første Over-

---

*) Til Gundersholm, gift med Hr. Flemming Ulfeldt „en stille sygelig Herre.“ Rhodes Samling n. Udgave.

givelse skete, er dat. Kjøbenhvn den sjette Februar, netop Dagen før Byen capitulerede, og indeholder en Ordre til Christopher Lindenov om at samle Folk og Proviant i Nykjøbing.

I »Danske Samlinger« første Hefte 1865 findes et Selvforsvar af Oberst Henrich Volrath Both, der giver værdifuld Oplysning om denne Overgivelse, hvis Skammelighed derved fremtræder i et endnu sørgeligere Lys, idet man seer, at det alene var Feighed hos Garnisonen og Borgerskabet i Forbindelse med en sørgelig Raadvildhed hos Commandanten, som foraarsagede, at denne stærke, velforsynede Fæstning overgav sig saa skjændig, at man endog maatte lede efter Fjenden for at faae en Capitulation afsluttet og Svenskerne ind i Byen.

Det vil være overflødigt her at aftrykke dette mærkelige Actstykke, hvori Forfatteren naturligviis saa meget som muligt har søgt at rense sig, Garnisonen og Commandantskabet, og vi skulle derfor blot fremhæve de mærkeligste Punkter i samme.

Saasnart Oberst Both fik Underretning om, at Fyen og Langeland vare indtagne, ilede han ned til Færgestedet, rimeligviis Taars*), hvor han efter sit Skjøn umuligt kunde forhindre Fjendens Landgang, om den forsøgtes. Han lagde et Compagni Bønder som Strandvagt paa dette Sted, opstillede et andet Compagni en Fjerdingvei fra Nakskov paa Veien til Færgestedet og gjorde alt Muligt for at bevæge Ridefogderne til at sende Bønderne til Fæstningen, hvor der, nogle Ryttere fraregnede, kun synes at have været et Par Hundrede indfødte danske Soldater; — men det blev ved gode Løfter. Faa eller ingen kom.

Den fjerde Februar kom Svenskerne trods Oberstens

---

*) Paa Vestkanten af Laaland, halvanden Miil fra Nakskov, og det nærmeste Overfartsted til Langeland. Red.

Foranstaltninger (!) iland, plyndrede Gaarden Grimsted, det nuværende Frederiksdal, hvorfra de bortførte den unge Junker Steensen, og om Lørdagen kom i Dagbrækningen endog en Afdeling af tredive Ryttere foran Udenværkerne af selve Fæstningen og skjøde efter Besætningen. Saasnart Obersten hørte dette, var han gaaet til Bønderne, der paa tredie Nat havde holdt Vagt paa Voldene i denne strenge Kulde, og, da han var det danske Sprog mægtig, havde han fordeelt dem til deres Faner og opmuntret dem til Tapperhed. De bade blot om Øl og Brød, eftersom de havde opbrugt al deres medtagne Proviant, men lovede derhos, at de skulde forsvare Voldene ved Borgernes Side.

Nu gik Obersten tilligemed Commandanten og Lehnsmanden fra Aalholm foruden flere Officerer til Commissairen samt Borgemester og Raad, for hvem de indtrængende frembare Bøndernes Ønsker; men der var Intet at opnaae af dem.

Klokken to om Eftermiddagen meldtes der nu, at flere fjendtlige Skarer tydeligt lode sig see paa Isen og nærmede sig Fæstningen ogsaa ad andre Veie; Rytterne ved Stranden trak sig derfor tilbage, og Commandanten lod Portene lukke. Man omhuggede en Deel store Træer og nedrev noget Plankeværk, der kunde tjene Fjenden til Dækning, Forholdsregler, som man tidligere forgjæves havde anmodet Borgemester og Raad om at besørge.

En Time senere kom en svensk Trompeter for at opfordre Fæstningen til Overgivelse; men han fik et djærvt Afslag af den tilfældigviis (!) tilstedeværende Commandant.

Oberst Both gik nu atter hen til Bønderne, hvem han paa det Kraftigste opfordrede til Tapperhed. Disse lovede Alle som Een at ville slaaes til sidste Mand, naar de blot maatte faae de forønskede Levnetsmidler, og Borgerne vilde kæmpe ved deres Side; men efterat Obersten havde lovet dem, at begge Dele skulde skee og for denne Sags Skyld atter var gaaet til Borgemester og

Raad, stødte han paa en Skare Borgere, der havde omringet Commandanten, som om de vilde ombringe ham, idet de i Heftighed spurgte ham, hvorfor man havde fornaglet tre Kanoner paa Voldene, og hvorfor han ikke havde raadført sig med Borgerskabet, før han havde svaret Trompeteren, som skeet var. Obersten fik dem nogenlunde stillede tilfreds; men nu begyndte alle Borgerne at forlade Voldene, og da han derefter kom til Bønderne igjen, vare ogsaa Mange af disse løbne deres Vei; de Tilbageværende erklærede, at ogsaa de øieblikkelig vilde gaae hver til Sit, dersom ikke Borgerne atter kom tilbage til dem; Obersten ilede paany til Commissairen, Borgemesteren og Raadet, der vare samlede i den gamle Borgemesters (Niels Nielsens) Huus, hvor ogsaa mange Adelige fra Landet og de fornemste Borgere vare tilstede; men uagtet Flere af de Sidste sluttede sig til ham, da han raadede dem til at forsvare Fæstningen, bleve han og de samt Commandanten aldeles overstemte, og Borgerne udnævnte fire Mænd af deres Midte, som skulde reise ud til Svenskerne for at overgive dem Fæstningen (!)

Som en af de værste Skrighalse ved denne Leilighed nævner Obersten en »Visiter« ved Navn Severin Persen. — Selv drog den tappre Oberst et Qvarteer senere ud af Byen.

Medens denne Beretning kaster al Skyld for denne lumpne Overgivelse udelukkende paa Borgerskabet, seer man fra andre Kilder, at dette lægger Ansvaret for denne ligesaa bestemt paa Garnisonen. Den ene Part kan her næppe bebreide den anden Noget; men Historien maa dog udtale sin største Fordømmelse over Militairet og da fornemmelig over Commandanten. Thi man blev ikke, som man tidligere har antaget, overrumplet af Svenskerne; man vidste i betimelig Tid, at man kunde vente Fjenden foran Voldene, og med den Aand, der rørte sig hos Bønderne, det eneste Lyspunkt i denne sørgelige Historie, kunde en eneste bestemt og kraftig Charakteer have indgivet Alle i Byen det Mod, der siden saa glimrende stod sin Prøve, da Borgerne skulde

til at hævne den Skam, der ved denne Overgivelse var overgaaet Byen.

Der blev iøvrigt senere talt meget om Forræderi, en Beskyldning, der i Reglen følger i Hælene paa enhver Krigsbegivenhed, hvor den sunde Fornuft i første Øieblik forgjæves søger efter andre og bedre Grunde for et skeet Uheld, og see vi hen til Borgernes Fortørnelse over de tre fornaglede Kanoner, er saa Meget klart, at Tanken om Forræderi iblandt Militairet, mulig endog af Commandanten selv, opstod i Byen ligesaa tidlig som Svenskerne kom for dens Porte.

Den mærkeligste Uovereensstemmelse imellem dette vigtige Actstykke om Fæstningens Overgivelse og de Efterretninger, man har derom fra andre Sider, er den, at Obersten sætter Svenskernes Ankomst for Byen til Lørdag Morgen tidlig, medens det udtrykkelig hedder i Kirkebogen, som endnu opbevares, at Anskriget om, at Svenskerne vare for Byens Porte, skete om Søndagen den syvende Februar, medens Menigheden var i Herrens Huus, »og forvoldte dette et saa stort Røre i Kirken, at Fadderne til et Barn, som var døbt, løb ud af Kirken med alle de Andre, saa at der ikke blev offret.« Man kan ikke bringe disse to Datummer i Overeensstemmelse ved at antage, at det var den svenske Garnisons Indrykning, som først fandt Sted den syvende Februar, medens Opfordringen til Overgivelse blev gjort Dagen forud; thi deels er det uantageligt, at Garnisonens Ankomst til Fæstningen kunde foraarsage et saadant Røre i Kirken blandt de Tilstedeværende, som jo Alle maatte være forberedte derpaa, og dernæst stemmer Alt overeens i det Punkt, at Svenskerne rykkede ind i Byen samme Dag som Overgivelsen skete.

Lægge vi endnu hertil, at det er vist, at den svenske Konge overnattede paa Frederiksdal Natten imellem den sjette og syvende, og at Deputationen forlod Byen Klokken ti Formiddag, efter at man blot en Times Tid havde holdt Raadslagning om dette vigtige Skridt, føres vi paa mange

Maader til at antage, at Obersten har forhusket sig angaaende Dagen; men kunde han begaae en saa grov Hukommelsesfeil i een Retning, ligger det nær at antage, at han kan have husket lige saa meget feil i andre Henseender, og man maa derfor modtage hans Fremstilling om hans Forhold i Fæstningen og hvad der foregik i den med al mulig Forsigtighed.

Deputationen, hvoraf Præsten, Mag. Lauritz Mortensen Vidsted, var Medlem, traf den svenske Konge paa Veien til Mariebo, og man kan tænke sig Borgernes Ærgrelse, da den indrykkende Garnison, som bestod af to Regimenter, kunde fortælle dem, at Kongen aldeles ikke havde tænkt paa at angribe Byen, der saaledes vilde være sluppen for at udrede en Brandskat paa tyve Tusinde Daler — en meget betydelig Sum paa den Tid for en saadan By — dersom Indbyggerne, hvad en gammel Borger skal have raadet til dem, »havde ventet med at tage Hatten af, til man saae Manden.«

Havde Svenskerne derimod villet angribe Byen, vilde denne med sin islagte Fjord og blottet, som den var, for Garnison, næppe have kunnet holde sig længe. Dette var vistnok ogsaa Manges Mening før Overgivelsen, men kun til liden Trøst, da de fik at vide, at der intet Angreb var paatænkt. Imidlertid kogte mangen brav Borgers Sind af Harme, saa ofte han tænkte over denne Begivenhed, og denne Forbittrelse i Forbindelse med den overalt i Danmark vaagnende Folkeaand var den mægtigste Drivfjeder til det følgende Aars Storbedrift, ved hvilken Borgerne i deres eget Blod afvaskede den Plet, som deres egen og Andres Raadvildhed og Modløshed i det forrige Aar havde sat paa deres gode Navn og Rygte som troe og tappre danske Mænd.

II.

1659.

Før vi skride til at beskrive Beleiringen i 1659, vil det være nødvendigt at kaste et Blik saavel paa Fæstningens og Borgernes Vilkaar paa den Tid, som paa de Mænd, der bleve kaldede til at spille en mere fremtrædende Rolle under Beleiringen.

Nakskovs Befæstning skriver sig fra Christian III's Tid, men først under Christian IV og Frederik III fik denne en saadan Styrke, at man kunde regne Byen for en Fæstning idetmindste af anden Rang.

Christian IV lod 1629 Voldene meget forhøie og paa forskjellige Maader forbedre. Han anlagde desuden en Ydervold udenfor den gamle, hvor han fandt det nødvendigt, de saakaldte Mariebo's og Tilegades Runddele samt »Brudesengen« og anlagde end yderligere ved Indløbet til Havnen en ny Bastion, der fik det underlige Navn »Ølkarret.«

Som vi alt have seet, gik Frederik videre i samme Retning. Fæstningen havde imidlertid svage Punkter, Søsiden og Veilegadeport. For saa meget som muligt at styrke det sidstnævnte Punkt opførtes »det skjønne Hornværk« umiddelbart foran denne Port; men alligevel blev dette Punkt det svageste i hele Befæstningen og derfor det, paa hvilket de Svenske rettede deres hele Angreb, da de først begyndte at gribe Sagen an med fornøden Alvor.

Imod Søsiden var og forblev derimod Byen, nogen Palisadering fraregnet, aldeles aaben og altid udsat for en overhængende Fare, saasnart Svenskerne kunde komme i Besiddelse af Steensø, der blot er skilt fra Byen ved Havneløbet og ligger i endnu kortere Afstand fra »Færgelandet«, den lille Ø, hvortil den tidligere omtalte Bro førte, men som rimeligviis ifølge Kongens tidligere anførte paatrængende Forlangende var bleven forsynet med Forskandsninger; men med Alt dette er og bliver det ubegribeligt, at Svenskerne

ikke kunde udrette Mere imod Byen og »Færgelandet«, end de gjorde, og at Borgerne og Garnisonen med sine faa til Raadighed staaende Kræfter kunde forsvare de vidtløftige Fæstningsværker og den ubeskyttede Havneside samt »Færgelandet« med sine to nærliggende Holme, »Mellemlandet« og »Stubbelandet«, imod alle fjendtlige Anfald.

Det er ogsaa ganske vist, at Svenskerne knyttede store Forventninger til Steensøens Erobring, og naar disse glippede, kommer det vist deraf, at Svenskerne ikke vovede at sende en Styrke af nogen Betydning derover for derfra at forsøge noget Alvorligt, af Frygt for, at den hollandske eller danske Flaade pludselig skulde komme Byen til Undsætning og derved afskære en saa stor Troppestyrke fra Fastlandet, at hele Beleiringen, dersom denne Styrke blev fangen, derved maatte aldeles opgives.

Skjøndt Byen havde lidt et forfærdeligt pecuniairt Tab ved den det foregaaende Aar betalte Brandskat, ved den svenske Garnisons Forpleining endog længe ud over Freden og det Skattepaalæg, som den ulykkelige Krig udkrævede, maatte Byen alligevel betragtes som en af de mere velstaaende, i Besiddelse af et kraftigt Borgerskab og flere meget velstaaende Kjøbmænd.

Iøvrigt vare Byens Vilkaar ganske vist som enhver anden dansk Kjøbstads af Mellemstørrelsen paa den Tid.

Byens Styrelse var i Hænderne paa to Borgemestre og fire Raadmænd. Gaderne vare ikke brolagte, i det Mindste høist ufuldstændigt, og fra Byens Torv, der i Grunden dannede en colossal Mødding, gjorde en Skare Sviin Fourageringsvandringer rundt om i Gaderne. Efter al Sandsynlighed fandtes der mange Bygninger, idetmindste Bagbygninger, med Strataag, en uheldig Omstændighed for en By, der kan vente en Beleiring; men det Mærkeligste af Alt er dog det, at man maatte vælge en Deel af Kirkens Chor til Opbevaringssted for Fæstningens Krudtforraad, hvorved denne Byg-

ning sidenhen udsattes for den største Fare, saasnart Svenskerne havde faaet Nys herom.*)

Der var tre Borgere, som paa den Tid spillede fremragende Roller i Byen, nemlig Borgemestrene Niels Nielsen og Peder Mortensen samt Skomageren Diderik v. Essen, der var den ene Stadscapitain.

Byens Archiv bærer mange Vidnesbyrd om denne Mands store Indflydelse paa det menige Borgerskab baade før og efter Beleiringen, idet han altid optraadte som dens uforfærdede Talsmand ligeoverfor »Borgemester og Raad«, navnlig imod den anden Borgemester, Peder Mortensen, og ved given Leilighed ogsaa ligeoverfor Garnisonens Overgreb imod Borgerskabet. Derimod tier Archivet aldeles om hans Forhold under Beleiringen, men det Samme er ogsaa Tilfældet med Niels Nielsen, og dog veed man fra andre Kilder, at det var ham og Oberst Kørber, hvem Byens kraftige Modstand især skyldtes. Det er desuden aldeles uantageligt, at en saa kraftig Charakteer som Diderik v. Essen i sin fremragende Stilling som den ene Stadscapitain ikke har sluttet sig til Forsvaret med al sin Energi og rimeligviis har været En af de Faa, der, ifølge Oberst Boths Udsagn, 1658 holdt paa at forsvare Byen, i ethvert Tilfælde var han den, som efter Byens Capitulation fremfor Andre led »megen Ubarmhjertighed« af de Svenske, der berøvede ham hele hans Formue og tilsidst endog kastede ham i Fængsel, maaskee som Tak for Sidst for hans mandige Forhold under Beleiringen. Han døde siden (1688) i saa stor Armod, at Skatterne i de sidste Aar bleve ham eftergivne, men det gik her, som det saa ofte gaaer, at man først efter Mandens Død kom i Tanke om hans Fortjeneste af Samfundet, og ved en glimrende Begravelse søgte man at gjøre den Forglemmelse god, i hvil-

*) Nærmere om Byens Vilkaar i den Tid see J. J. F. Friis: „Mindeblade om Nakskovs Fortid“ 1852 og Rhodes Samlinger til Laalands Historie, anden Udgave.

ken han var falden hos den yngre Slægt i den gamle By. — Ogsaa Borgemesteren, Niels Nielsen, døde som en saa fattig Mand, at hans Arvinger maatte træde til for at afgjøre hans Mellemværende med Byen. Han var en Mand, der ubetinget nød Borgernes Tillid og Agtelse og var ganske vist den første Mand i Byen. Den tumultuariske Raadslagning om Byens første Overgivelse holdtes, som man veed, i hans Huus, og under Beleiringen husede dette mange af de Adelige, som vare flygtede fra Landet ind i Byen for at undgaae Fjendens Overlast eller bringe deres Liv og Gods i Sikkerhed. De kom, som man siger, fra Dynen og i Halmen.

Ligeover for den anden Borgemester, den myndige Peder Mortensen, optraadte Niels Nielsen imidlertid næppe med den Bestemthed, som kunde have været ønskelig; men saavel dette som denne sidstnævnte Mands hele Færd hører til Byens indre Historie og vedkommer os derfor ikke her.

Niels Nielsen var omtrent halvfjerdsindstyve Aar paa Beleiringens Tid og døde den fem og tyvende Januar 1671, ligesom de andre velfortjente Mænd uden anden offentlig Anerkjendelse end den, Datiden og Historien har givet dem. Dog, Tiden var ulykkelig, Landet fattigt og de dygtige Mænds Antal stort; men Eftertiden har ikke oprettet Fortidens Feil, thi endnu savner man deres Navne paa en Mindesteen paa et eller andet af de smukke Steder, af hvilke Nakskovs Volde have saa mange.

Af Officererne have vi fornemmelig at fremhæve Jochum Kørber og Oberstlieutenant David v. Bernbach, skjøndt ogsaa mange Andre fortjente at nævnes, saasom Oberst Daniel v. Rehden, Major Ketzer, Lieutenant Rech og Ritmester Vardøhuus — altsaa, mulig ligesom Jochum Kørber, en dansk Mand. Oberstlieutenant v. Bernbach udnævntes til Byens midlertidige Commandant efter Oberst Mønnichhausen i Mai 1658 og afløstes i Commandantskabet af Oberst Kørber, som igjen i November overgav denne Myndighed til Oberst Daniel v. Rehden, der midt i November ankom til

Nakskov med sit Regiment, bestaaende af otte Compagnier, i hvilke han endnu skulde indlemme otte Hundrede Bønderkarle fra Øerne samt modtage et Compagni Soldater, som hidtil havde staaet under Oberst Kørbers umiddelbare Commando.

Det er imidlertid af mange Omstændigheder klart, at det var Oberst Kørber, som ved Siden af Borgemester Niels Nielsen og Oberstlieutenant Bernbach ledede hele Forsvaret under Beleiringen. Datidens Meddelelser dvæle udelukkende ved disse Navne, medens v. Rhedens og de Andres kun nævnes i Forbigaaende; men da v. Bernbach faldt under Beleiringen, kan Historien kun give de to andre Mænd den største Ære for Fæstningens tappre Forsvar.

Oberst Kørber, der under ottende December fik Commandoen over alt Rytteri paa Øerne*), blev end yderligere under tredivte December udnævnt til Overcommandant i Fæstningen, saa at den Indflydelse, som han udøvede under hele Beleiringen, saa meget lettere lader sig forklare. Af et Kongebrev, dat. Kjøbenhavn den tredie Juli, til Frants Brochenhuus seer man, at han alt da maa være kommen til Nakskov, hvor han dannede et Compagni af hvervede Folk, der efterhaanden skulde afløse de i Fæstningen værende Landfolk.

Ved Freden i Roeskilde var Nakskov atter bleven tilbagegivet de Danske, og ifølge et Kongebrev, dat. Kjøbenhavn første Marts 1658, bemyndigedes Erik Rosenkrands og Philup Barstorff til den fjerde Marts at modtage Nakskov Fæstning af de Svenske, »og den Anmodning gjøre, at det Meste af Landfolkene muligt er igjen at samle og derudi igjen at indlægge.«

---

*) Af en Kgl. Befaling af attende December sees, at dette Rytteri fornemmelig har bestaaet af de saakaldte Sogneryttere, som Adelen, Præster „og Andre“ skulde udruste; selvfølgelig kan det ikke have været stort bevendt med dem.

Da Nakskov saaledes var modtaget, gjorde Regjeringen sig al Umage for at faae de svenske Tropper saa hurtig som muligt bort fra Øen, hvilket tydeligt fremgaaer af flere Kongebreve. Saaledes skrives allerede under fjerde Marts fra Frederiksborg til de førnævnte to Herrer samt Christopher Lindenov om at indqvartere to svenske Regimenter paa Øerne, eftersom Isen forhindrede dem i at komme bort strax, og der tilføies, at de »imidlertid udi alle Havne haver at lade bestille alle de Færger og Skuder udi Beredskab, som muligt er at bekomme, at de Svenske derved strax kan overføres, tagende ingen Forsømmelse herudi, eftersom høieste Magt paaligger.« Dette indskjærpes end yderligere i et senere Kongebrev til Lehnsmændene, hvori der tillige befales dem ufortøvet at forfærdigede fornødne Broer, hvorved Hestene kunde føres i Skibene, og i Mai Maaned fik de samme Lehnsmænd en lignende indtrængende Ordre til at sende Skibe fra Øerne til Langeland for at føre Svenskerne over til Holsteen.

Saasnart Svenskerne vel vare ude af Fæstningen, begyndte de danske Tropper efterhaanden at rykke ind i Byen, hvis Volde indtil da havde været betroede Borgerskabet, der baade før og siden trykkedes stærkt af det besværlige Vagthold. Det er derfor intet Under, at de prellede de Reisende for Drikkepenge og gjorde militair Honneur for dem, naar disse ydedes (!).

Den tiende Marts fik Erik Rosenkrands Ordre til at forskaffe Commandanten i Nakskov, Oberst Christopher Mønnichhausen, et Hundrede og tresindstyve Mand af Landfolket til »vor Fæstning Nakskovs Fæstning og Garnison med deres tilbehørende Officerer, desligeste ogsaa at Du være heel beforderlig med hvis hannem til fornævnte Fæstnings Defension kan fornødent gjøres«, og under ottende August befales det Frants Brochenhuus »strax at forføie sig til Nakskov tagende »Lod og Krudt« herfra med sig, være Gouverneur og sørge for, at Alting med Defensionen i fornævnte Fæstning forsvarligen tilgaaer.« —

Den anden svenske Krig var imidlertid udbrudt, og i August Maaned opfordrede Kongen alle Stænderne paa Laaland og Falster i kraftige Ord til ikke alene at bevare deres Troskab og være ved godt Mod, men ogsaa at gjøre Fjenden al den Skade, de formaaede, tilsigende dem i saa Fald sin Huld og Naade. Desuden udstedtes flere Kongebreve ligesom tidligere til enkelte Personer om at tage sig af Fæstningens Forsyning og Forsvar, og Alle uden Hensyn til Kjøn og Stand opfordredes til »udi vor Fæstning Nakskov at henflytte alt deres Gods og Formue, for at Fjenden deraf Intet skulde blive mægtig.« Der tilføies: »Vi formode og, at I som vore troe og oprigtige Undersaatter secundere Fæstningen med hvis Korn, Fæ og Andet, som dertil behøves og I udi Forraad have kan, og ellers udi alle Maader gaae Commandanten udi Fæstningen tilhaande og gjøre ham al mulig Assistance udi hvis han Eders Tjeneste kan behøve. Vi ville det ikke aleneste, naar Gud giver bedre Tider, tilbørlig betale lade; men endog Enhver efter Stand og Condition med al Kongelig Naade vide at erkjende.«

Det synes imidlertid, som om Opfordringen til at forsyne Fæstningen ikke har fundet stor Anklang; thi under sex og tyvende September indskærpes Fæstningens Forsyning yderligere Christoffer Lindenov og Philup Jochum Barstorff, og det forbydes at udføre Korn af Landet, selv som Betaling for Munition til Fæstningen.

Af dette og andre Kongebreve seer man tydeligt, hvor høilig det var Regjeringen magtpaaliggende at faae Fæstningen forsynet baade med Mandskab, Fødemidler og Ammunition; der blev paa kongelig Befaling foranstaltet en »rigtig Huussøgning« uden nogen Persons Anseelse, »saa at fuldkommeligen vides kan, hvad Forraad hos Enhver findes paa alt Slags Korn og Proviant, Fæstningen til desstørre Forsikkring.« Men hvor lidet alt dette hjalp, sees bedst af et nyt Brev af syvende November, som indeholder Ordre til at

gjøre militair Execution hos dem, der ikke vilde levere Proviant, Fourage og Korn til Fæstningen.

Under syttende November fik Frants Brochenhuus Ordre til at skaffe Pallisader til Fæstningen »saa at den Side ved Stranden bliver ganske forpallisaderet«*), og paa samme Tid ankom Major i Artilleriet, Abraham Buchvitz, tilligemed sin Lieutenant og en Ingenieur til Byen, hvorfra Gyldenløve noget tidligere tilligemed fire Compagnier Soldater var kaldt tilbage til Kjøbenhavn. Buchvitz blev udnævnt til Stykmajor i Fæstningen.

Som man vil erindre, havde Regjeringen i Begyndelsen af 1658 henvendt sig til Fru Groben paa Ørebygaard om at udlevere sine Stykker, og hvad dertil hørte, til Fæstningens Brug, uden at dette dengang kunde skee paa Grund af Fjendens Ankomst til Øen. Den samme Anmodning stilledes hende imidlertid i Begyndelsen af Aaret 1659, og skjøndt man Intet med Sikkerhed veed derom, er dog forhaabentlig Alt nu kommet Fæstningen tilgode.

Af de mange Kongebreve, der trods den svenske Beleiring alligevel kunde finde Vei til Nakskov, men som blot omtale mindre vigtige Gjenstande, Forsvaret og Forholdene sammesteds vedkommende, skulle vi blot fremhæve et, i hvilket Oberst Rehden den anden April 1659 kaldes til Kjøbenhavn »hvor Du videre vor naadigste Villie skal erfare.« I hans Fraværelse overtoges Commandantskabet af von Bernbach.

Man vil af det Foregaaende have seet, hvorledes Regjeringen ved de Midler, som stode til dens Raadighed, og paa den da brugelige Maade paa det Bedste havde sørget for Nakskovs Befæstning, endog paa en Tid, da den selv ængstedes paa mange Maader og saa at sige selv havde Fjendens Sværd over sit Hoved.

Byen var bleven forsynet med Commanderende, der

*) Som man vil erindre, var denne Side meget svag.

viste sig at være deres Plads voxne ligeoverfor Fjenden, og som — hvad der var ligesaa vigtigt — forstode at vinde Borgerskabet for sig, og dette Borgerskab ønskede Intet hellere end ved et tappert Forsvar at kunne bringe den sidste Overgivelse i Glemme.

Der skal have ligget halvtredsindstyve Kanoner paa Nakskovs Volde, men man har næppe havt tilstrækkelig Ammunition til disses tarvelige Fornødenhed og til Soldaternes Brug. Derimod var Byen velforsynet med Fødemidler af ethvert Slags, og der anføres udtrykkelig i Archivet, at Svenskerne efter Indtagelsen i høi Grad undrede sig over det Forraad, som endnu var tilbage, og at dette bidrog Sit til, at de udsugede Byen, som de gjorde, da de ansaae den for at være langt mere velstaaende, end den virkelig var og under de daværende Forhold kunde være.

Man har tidligere paastaaet, at der kun var fem Hundrede Mand Militaire i Byen. Dette ringe Antal synes ligesaa urimeligt som den Paastand, at Garnisonen ved den første Overgivelse bestod af to Tusinde Mand; thi hvad skulde bevæge Regjeringen til at lægge en saa stærk Besætning i en saa afsides liggende Fæstning paa en Tid, da den havde Brug for alle sine Tropper imod Fjenden, og ligesaa urimeligt er det paa den anden Side at antage, at Regjeringen, hvad det end skulde koste, ikke vilde forsyne Byen med en større Garnison end fem Hundrede Mand, der paa Grund af Borgernes egen ringe Styrke vilde være aldeles utilstrækkelig til at forsvare de vidtløftige Fæstningsværker, den blottede Strandside og de alt nævnte fire Smaaøer, især da den havde Tid nok til at recrutere sig fra alle Smaalandene. Man kunde derfor let antage, at Forholdet havde været omvendt: fem Hundrede Mand ved den første Overgivelse og to Tusinde Mand under Beleiringen, dersom vi ikke af de ovenfor citerede, hidtil utrykte Actstykker vidste det bedre.

Om Styrken ved den første Overgivelse er alt talt, og

regne vi med Hensyn til Beleiringen, hvorom nu Talen bliver, et Compagni Ryttere til Hundrede Mand og et Compagni Fodfolk til et Hundrede og tyve, vil Byen have havt en Besætning af sex Hundrede Ryttere, som udgjorde Ahlefeldts Regiment, og vel elleve Hundrede Mand Fodfolk, thi v. Rehdens Regiment udgjorde otte Compagnier, hvortil endnu kom et Compagni, som Oberst Kørber afleverede til ham. Da imidlertid otte Hundrede Landfolk skulde indordnes i de samme Compagnier, opstaaer der en Formodning om, at disse blot have bestaaet af Stammen for de vordende Compagnier, hvert især bestaaende af et større eller mindre Antal saakaldte »prøvede«, hvervede Soldater, hvortil de »mindre paalidelige« danske Landfolk skulde slutte sig. Er denne Anskuelse, der kun gives for, hvad den er, rigtig, kan Fodfolket næppe sættes til et mindre Tal end elleve Hundrede, snarere noget høiere.

Det Eneste, som strider mod dette Antals Rigtighed, er den Omstændighed, at Soldaternes Tab var langt ringere under Beleiringen end Borgernes og Otto Kulds*) Bønderkarles; thi selv om man vil antage, at Borgerne og hine Bønderkarle for fælles Sikkerheds Skyld udvalgte sig de farligste Poster, som vare Strandsiden, Færgelandet og Hornværket, er der dog et saa stort Misforhold mellem de Faldne paa begge Sider, at det synes at tale for, at Garnisonens Styrke ikke kan have været saa stor, som hine Angivelser tyde paa, medens den — vi gjentage det — heller ikke kan antages at have været mindre, naar Regjeringen med Kraft vilde forsvare Fæstningen. Hvad Borgerskabets Antal angaaer, da er man her endnu mere henviist til Gisningernes Omraade, hvilket dog især gjælder Spørgsmaalet om Otto Kuld og hans Bønderkarle, der næppe kunne have udgjort mere end et

*) Forf. har ikke sparet sig nogen Møie med at komme paa Spor efter denne Mand, der omtales saa kort og bestemt i Kirkebogen, hvor en falden Mand af hans tappre Skare næv-

Par Hundrede Mand i det Høieste, medens Borgerne, fordeelte i tre Compagnier, hvoraf det ene, som kaldtes »Branderne«, stod under Niels Nielsens specielle Overcommando, næppe kunne have været stærkere end tre Hundrede Mand, naar vi see hen til Byens ringe Befolkning paa den Tid*).

De to andre Compagnier commanderedes af de to Stadscapitainer, Kjøbmanden Hans Horn og den tidligere omtalte Skomager Diderik von Essen, og efter Datidens Forhold maa man antage, at Haandværkerne især fandtes i dennes Compagni. Af disse Compagnier fremhæves »Branderne« som dem, der især gavnede Byen under Beleiringen, og det anføres udtrykkelig, at det fornemmelig skyldes deres Udholdenhed og Mod ved Siden af de »priisværdige« Foranstaltninger, som Rigsraaden Otto Krag, Admiralitetsraad Müller og Cantsler Christopher Urne til Aasmark i Forveien havde truffet for at slukke opstaaede Ildebrande, at Byen ikke gik op i Flammer under det frygtelige Bombardement, hvorfor den under Beleiringen var udsat.

Stormen paa Kjøbenhavn var afslaaet, og medens Kong Carl laa for denne Byes Volde og ikke kunde opgive sit

---

nes, at han maa have været en velkjendt og velanseet Personlighed. Det hører til de sørgeligste Kjendsgjerninger i Historien, at en saadan Mand kan forsvinde ligesaa pludselig, som han fremtræder, og det bliver altid en Bebreidelse imod den utaknemmelige Samtid, at den ikke nær havde saa meget Øie for det borgerlige Mod og den borgerlige Fortjeneste som for en Adelsmands Slægtregister eller en Præsterække. Navnet Kuld findes endnu hist og her som Stammenavn iblandt Bønderne i Omegnen af Nakskov. Maaskee har Otto Kuld været Ridefoged paa et nærliggende Gods, i hvis Archiv man mulig engang støder paa hans Navn. Sine tappre Bønderkarle har han rimeligviis samlet i et Compagni ude i Byen.

*) 1660 havde Byen 1858 Indb., men antager man ogsaa, at en Deel var rømt bort, kan dette Antal dog næppe sættes høiere end til et Par Hundrede. Der bliver saaledes et Indbygger-Antal tilbage af 15 à 1600 Personer, som vanskelig kunde stille en større Styrke paa Benene end den antagne.

stolte Haab om Danmarks Erobring, anvendte han sin Tid og sine Kræfter til at undertvinge det øvrige Rige, Noget, som Hollænderne lode ham uforstyrret have den bedste Leilighed til, idet de trøstede de Danske med, at Svenskerne nok skulde komme til at give det Altsammen tilbage i den endelige Fred, »og, hvad Undersaatterne ved slige Leiligheder kunde komme til at lide, maatte de finde sig i.« —

Ved Guldborgsund gjorde Svenskerne, under Kong Carls egen Anførsel, Landgang og adspredte, vistnok med Lethed, den Styrke, hvormed Oberst Kørber her ventede dem, idet den hovedsagelig bestod af de paa Laaland udskrevne Ryttere og det øvrige opbudne Landfolk, hvis Bevæbning sagtens har svaret til dets Krigskyndighed. At Oberst Kørber allerede der har gjort, hvad han kunde, derom vidner det Saar, han ved denne Leilighed fik.

Saasnart Fjendens Ankomst rygtedes i Nakskov, kom Alt i den livligste Bevægelse, og Borgernes og Besætningens Mod styrkedes ikke lidet derved, at Otto Krag og Müller forlode Byen med det bestemte Løfte, at Fæstningen skulde blive undsat om tre Dage, Noget, de forresten maatte indsee, var en fuldstændig Umulighed, selv om Hollænderne vilde ile ligesaa meget dermed som med Kjøbenhavns Undsætning i sin Tid.

Den første Mai 1659 ankom Fortropperne af Beleiringshæren foran Nakskov. Den commanderedes af Admiral Wrangel, som bekjendt een af Sveriges meest udmærkede Hærførere, og udgjorde ni Regimenter Ryttere, det dengang meest ansete Vaaben, og tre Regimenter Fodfolk, en Styrke, der maatte ansees for at være den stillede Opgave fuldstændig voxen, uagtet intet af Rgimenterne kunde kaldes fuldtalligt. Wrangel tog sit Hovedqvarteer paa Helgenæs*) og lagde sin Hovedstyrke paa den saakaldte »Madeskov«**) hvis ringe Træ-

---

*) En Herregaard en halv Miil Vest for Nakskov.
**) Nordvest for Byen ved Veien til Taars.

væxt derved aldeles tilintetgjordes. Han detacherede tre Regimenter til Landsbyen Arninge i Sønderherred hiinsides Fjorden, deels for at ængste Fæstningen fra den Kant, deels for derved at tilintetgjøre ethvert Forsøg paa at komme den til Undsætning fra Sønderstrand (Østersøen) over Holmene i Fjorden. To Escadroner af Livregimentet afsendtes fra Arninge til Fredsholm (SV. for Byen) det meest fremskudte Punkt imod Fæstningen fra denne Kant. Et fjerde Rytterregiment blev indqvarteret paa Sæbyholm, en halv Miil Øst for Byen.

For at afspærre Staden fra Søsiden opkastedes Forskandsninger paa de to Holme: »Barneholmen« og »Hestholmen«, imellem hvilke det eneste, næppe to Hundrede Alen brede Seilløb, »Sibben« kaldet, fører ind til Byen; men disse Forskandsninger, hvoraf der endnu findes tydelige Spor, og som forstærkedes end yderligere ved et Krigsskib, der henlagdes i ovennævnte Løb, vare dog ikke farligere, end at en Flottille med en gunstig Vind let kunde have tiltvunget sig Adgang til Byen, selv om den ikke vilde have foretrukket at gjøre Landgang paa Holmene og tage deres Besætning til Fange, saafremt de havde ladet det komme til en saadan Yderlighed.

Den sjette Mai begyndte Kampens blodige Leg, idet Ritmester Vardøhuus paa en Fouragering i Banderslev Skov, der, ligesom saamange andre Skove overalt i Riget, dengang blev aldeles ødelagt, traf paa en Deel svenske Ryttere ved Abildtorp, hvilke han efter flere gjentagne Angreb kastede, og hvoraf han førte en Ritmester og en Menig, der siden døde af de her modtagne Saar, med sig ind i Byen. De Danske havde flere Saarede og to Faldne, hvoriblandt en Cornet.

Samme Dag, som denne ærefulde Træfning forefaldt, søgte de Svenske at bemægtige sig Stubbelandet; men maaskee har dette blot været et Skinangreb fra de Svenskes Side, thi der siges udtrykkelig, at Fjenden blev med Lethed kastet tilbage, Noget, der med Svenskernes Styrke paa denne Kant ikke saa let havde kunnet lade sig gjøre, hvis de

havde tilsigtet et kraftigt Angreb paa denne nøgne og fjerntliggende, men for Byens Sikkerhed høist vigtige Ø.

Det er i det Hele taget klart og indrømmet af Borgerne selv, at Byen trods den tappre Modstand ikke havde kunnet holde sig saalænge, som den gjorde, dersom Svenskerne havde grebet Beleiringen an med den Plan og den Orden, som de siden maatte anvende. Det er aldeles aabenbart, at de ikke ventede at finde den Modstand, som mødte dem, eller at denne i alt Fald snart vilde blive brudt, naar man havde skudt nogle Kugler ind i Byen. Kun paa denne Maade kan det forklares, at Wrangel spildte en heel Maaned med frugtesløse Stormløb og Kanonade, og at han stundom maatte holde aldeles op med denne af Mangel paa Ammunition. Medens Borgerne og Garnisonen gjorde uafladelige Udfald, deels for at fouragere og deels for at undersøge Fjendens Stilling, og ved et saadant nær vare faldne i et Baghold, som de dog vare heldige nok til at undgaae, tilføiede Wrangel Byen en stor Fortræd, idet han efter den tappreste Modstand var saa heldig at sætte sig i Besiddelse af Steensø, hvor Borgerne havde opkastet en Forskandsning paa den sydostlige Side for at forsvare Overgangen til Fredsholm og Saunsø. Angrebet foretoges Natten imellem den trettende og fjortende Mai og kostede Garnisonen flere Døde, hvoriblandt en Fændrik; men Tabet af selve Øen var langt betydeligere og foraarsagede Byen den allerstørste Ulempe, saalænge den var i Fjendens Magt. Wrangel indsaae ligesaagodt som Borgerne Betydningen af denne Erobring, og efter at han havde opkastet to Batterier imod Byen, det ene paa sex det andet paa ti Kanoner, hvorved denne kom under en formelig Krydsild, opfordrede han Borgerne paany til Overgivelse, som om intet Bedre nu var for dem at gribe til. De svarede imidlertid kort og godt, at »de vilde blive ved Kong Frederik«, og Wrangel maatte nu see paa anden Maade at bringe dem til Eftertanke. Han lod endnu den samme Aften Byen beskyde med gloende Kugler; men

da der samtidig dermed faldt en heftig Regn, foraarsagede denne første Hilsen ingen anden Ulykke, end at et Barn blev saaret og en Staldbygning tændt i Brand.

Fire Dage efter forsøgte Fjenden endog at tage Byen med Storm, og saameget foragtede de Svenske dengang Besætningen, at de foretoge disse Angreb uden videre Forberedelser, ja endog rettede dem imod de to stærkeste Punkter i Fæstningen, rimeligviis fordi de troede, at man mindst havde ventet dem der. Det Hele bar Præg af en forsøgt Overrumpling; men da denne mislykkedes, maatte den ogsaa have et betydeligt Tab for de Svenske tilfølge. Selv mistede de Danske ingen Folk.

Fredagen før Pintse bombarderedes Byen paany, men aldeles uden Virkning, idet Bomberne enten sprang i Luften eller faldt ned i Havnen, før de naaede Byen; men efterat Svenskerne vare blevne forsynede med ny og maaskee ogsaa bedre Ammunition, begyndte Bombardementet for Alvor igjen første Pintsedag, dog uden bedre Lykke end første Gang, og da denne Ammunition dermed var opbrugt, havde Byen nogenlunde Fred i en Ugestid. Den tredivte Mai begyndte en forfærdelig Tid for den ulykkelige By, som hver Nat overøstes med en Hagel af Bomber, »Fyrbolde« ɔ: gloende Kugler og lignende Projectiler, medens der den foregaaende og efterfølgende Dag uafladelig sendtes »Lænkekugler«, ja store Steen og Kugler ind i Byen, saa at man stundom kun frelste Livet ved tilfældigviis at bøie om et Hjørne, medens netop et saadant Skridt ofte bragte en Anden Døden.

Som vi vide fra Kjøbenhavns Beleiringer og andre Steder, foraarsagede de første Bombefald en uhyre Forskrækkelse hos Alle; men det varede ikke længe, før man saa aldeles kom sig af denne Rædsel, at man passede sin huslige Gjerning ligesaa uafbrudt som under den dybeste Fred og sov ligesaa rolig som i denne, efterat man først havde befalet sig Gud i Vold. Thi det var ikke Fortvivlelse eller

Sløvhed, der frembragte denne Sindsro hos Mænd og Qvinder i den beleirede By. En brændende Lyst til at afvaske det forrige Aars Skam og den vaagnende Folkeaand gav i Forening med Religionens Trøst Byens Indvaanere det høie Mod og den Sindsro, der satte dem istand til at bære saa tunge Tider.

Hvor mægtig Religionen har virket hertil, seer man af den Omstændighed, at Kirken altid var fuld deels af Besøgende for at høre Herrens Ord og deels af Gjæster ved hans Naademaaltid.

I Begyndelsen søgte man vel ogsaa til Kirken for der at finde Beskyttelse mod Ildregnen, og Trængselen skal da stundom have været saa stor, at man kun med Nød kunde skubbe sig frem i Gangene, men ikke saasnart havde Svenskerne faaet dette at vide, og faaet Oplysning om, at Krudtet gjemtes der, før de rettede alle deres Bombekast imod denne ene Bygning, som det dog aldrig skulde lykkes dem at faae sprængt i Luften, og som endnu den Dag i sine Mure bærer flere Bomber som Minder om hiin Trængselstid.

Paa Grund af disse Svenskernes Bestræbelser blev Kirken netop det allerfarligste Sted for Byens Befolkning at opholde sig paa, og naar vi desuagtet høre, at den altid var fuld af Besøgende, ligger det nær at antage, at det ene var Trang til i Fællesskab at opbygges, som førte dem derhen endog med en øiensynlig Død for Øie.*)

Den første Juni omtrent Klokken to faldt den første Bombe ned i Kirken, men sprang imod en af Pillerne, saa at kun en Officeersfrue af den i Kirken forsamlede Menne-

---

*) Den ene af Byens Præster, Hr. Saxtrup († 1686), har givet en rimet Beskrivelse af denne Beleiring, over hvis Poesi Holberg med Rette gjør sig lystig, men som alligevel er et Kildeskrift til dens Historie paa Grund af de Notitser, hvormed Poul Rogert (død som Præst i Lilleløitofte) har ledsaget den. Den anden Præst, Mag. Widsted, blev senere dømt fra Embedet paa Grund af Æresfornærmelser imod sin Capellan.

skemasse blev saaret og dræbt; den tredie Juni faldt atter en Bombe ned, denne Gang endog tæt ved Krudtet uden dog at anrette anden Skade end det, Hvælvingens Gjennembrud foraarsagede; men imidlertid brændte Byen paa forskjellige Kanter, især rundt omkring Kirken. De uforfærdede »Brandere« tabte imidlertid ikke et Øieblik Mod eller Besindighed. Med Møg og raae Oxehuder, udblødte i Salt og Vand, sikkrede de de faretruede Huse mod Branden fra Nabostederne, og Vandkarrene for hver Mands Dør gave dem altid rigelig og hurtig Hjælp til selve Ildens Slukning. Naar man seer hen til, hvor mangfoldige Bomber der i denne frygtelige Tid kastedes ind i Byen, kan man kun tænke sig Artilleriets lave Standpunkt paa den Tid som den eneste Aarsag til, at Kirken ikke ramtes af flere Bomber end Tilfældet var — saavidt vides ni —, medens den Omstændighed, at alle Bomber rettedes imod dette ene Punkt, har været en mægtig Grund til, at Ilden altid kunde beseires af de raske »Brandere«, eftersom den derved concentreredes paa et Sted, saa at de med samlede Kræfter kunde betvinge den. Havde Ilden derimod samtidig udbredt sig paa forskjellige Steder i Byen, vilde Arbeidet for dem naturligviis have været langt vanskeligere og Udfaldet vel mere tvivlsomt.

Det var først paa denne Tid, at Svenskerne tænkte paa at aabne Løbegravene foran Fæstningen; men næppe havde de den fjerde Juni begyndt derpaa foran Veilegades Port, før de allerede Dagen efter fik Besøg af de Danske. Desværre kronedes dette Udfald ikke med Held; de Danske kastedes tilbage med et Tab af to Døde, og de Svenske fortsatte Arbeidet.

Den paafølgende Nat havde Borgerne bedre Held med sig, idet de ved et Udfald fra Søndergades Port fik de to derværende Møller, der alene vare til Nytte for Fjenden, skudte ibrand.

Den niende Juni forsøgte Borgerne et nyt Udfald fra Veilegades Port. De Svenske bleve overrumplede i deres

Arbeide, og det er derfor intet Under, at de Danskes Tab var saa lidet og de Svenskes saa stort. Fjenden mistede et Hundrede og tyve Mand foruden tredive Bønder, der havde gjort Tjeneste i Løbegravene og nu med det Samme slap ind i Byen, hvor deres Arme nok kunde bruges. Om Fjendens Tab var saa stort, som det er opgivet, kan man maaskee betvivle; men vist er det, at ikke saa ganske Faa bleve indbragte som Fanger, hvoriblandt »en lærd Major«, der var saaret, en Capitain, en Fændrik, en Sergeant og en Corporal. Af de menige Fanger døde siden tre af deres Saar. De Danske mistede kun een Borger, der faldt, og een, der toges tilfange. Et stort Tab led de imidlertid dog derved, at Oberstlieutenant Bernbach, der rimeligviis har ledet Udfaldet, ved samme Leilighed faldt for en fjendtlig Kugle. Hele Byen hensank derover i dyb Sorg, og naar hans Tab i Datidens Beretninger skildres som uerstatteligt, seer man deraf bedst, hvilken Betydning han har havt for Beleiringen.

Den følgende Dags Middag begyndte Bombardementet igjen med forøget Kraft, deels fra Steensø og deels fra Batteriet foran Veilegades Port, og det varede uafbrudt i hele tre Døgn. Til Slutning deeltoge alle de fjendtlige Batterier rundt omkring den lille By i Kanonaden, saa at Kugler og Bomber paa Kryds og Tvers udslyngedes imod den, dog bestandig uden det forønskede Resultat: at forvandle Staden til et Flammehav og sprænge Kirken i Luften.*)

*) Det var i disse forfærdelige Dage, at en Kone blev skudt, idet hun sad i sin Seng og gav sit Barn Die, saa at dette, badet i hendes Blod, siden blev fundet i sin døde Moders Arme, endnu diende hendes kolde Bryst, men iøvrigt uskadt. Om dette Barn hedder det paa et andet Sted i Byens Kirkebog, at „hun var den „Cathrine Slagter“, som døde fem og firsindstyve Aar gammel i Byens Fattighuus — en tynd Lykke efter en saa vidunderlig Frelse.“ Til hvilken Tid af Beleiringen følgende Begivenhed skal henføres, som Bircherod omtaler i sine Dagbøger,

Medens dette Bombardement var i bedste Gang, var Byen imidlertid nær bleven erobret ved en Krigslist. Da Svenskerne mærkede, at de Bønder, de pressede til Tjeneste i Løbegravene, stjal sig ind til Byen, naar de kunde see deres Snit, og at de modtoges med aabne Arme af Borgerne, besluttede de sig til at benytte denne Omstændighed for om muligt derved at overrumple Byen, eller i det Mindste et Udenværk. En Dag lode de derfor den ene Flok Bønder efter den anden løbe ind i Byen, og da disse som sædvanlig bleve optagne, forklædte nogle af deres dristigste Vovehalse sig som Bønder og gik, bevæbnede til Tænderne, bag efter dem ind i Fæstningen. Men Otto Kulds Bønderkarle, som havde Post i Ravelinen, opdagede de vilde, fremmede Ansigter under de side Hatte; der gjordes Anskrig, og et forfærdeligt Myrderi begyndte i den snevre Ravelin; thi Svenskerne, som vidste, at det gjaldt Liv eller Død, og som vistnok ogsaa alle fandt Døden, kæmpede med Fortvivlelsens Tapperhed. Bønderkarlene havde fire Døde. De tililende Svenske forhindredes ved Kanonskudene fra Voldene i at komme deres Kammerater tilhjælp, og den saa snildt lagte Plan mislykkedes aldeles.

Efterat de Svenske havde allarmeret Byen ved to Skinangreb, det ene ved Søndergades Port og det andet fra Steensø imod de faa Skuder, som laae i Byens Havn, forsøgte de den attende Juni det første Stormløb imod »Hornværket«. Tre Gange fornyede de uforfærdede Fjender Angrebet, og den ene Gang lykkedes det virkelig Nogle af dem at bestige Voldkanten; men efter en rasende Kamp Mand imod Mand kastedes de tilbage med et forfærdeligt Tab. Hvormange der faldt paa begge Sider, vides vel ikke; man

vides derimod ikke. Han skriver saaledes, at en Underofficeer fik en Kugle igjennem Svælget ned i Maven, som den igjen forlod ad den naturlige Vei uden mindste Skade for den Paagjældende. (?!)

kan kun slutte sig til, at det har været Borgerne og Bønderkarlene, som her have været talrigst tilstede; men at det svenske Tab maa have været mange Gange større end Forsvarernes, forstaaer sig af sig selv, og naar man dertil veed, at der i dette Angreb alene faldt tre svenske Majorer, som siden bleve jordede i Nakskov Kirke, kan man derefter slutte sig til deres Tab af lavere Officerer og Menige*).

Dagen efter truedes Byen af en anden ligesaa stor Fare; thi ret som Menigheden var forsamlet i Herrens Huus og sang en Psalme, i hvilken de paa det Inderligste anraabte Guds Barmhjertighed, faldt en Bombe**) ned tæt ved Krudtkammeret. Præsten, Hr. Vidsted, som stod for Alteret, blev baade paa Hovedet og den ene Arm saaret af den gjennembrudte Hvælvings Steen, en Skoledreng saaredes af Stumper af en Liigsteen, der knustes ved Bombens Fald, og en Tjenestepige blev ligeledes slemt medtagen. Alle styrtede ud af Kirken, der mere end ellers var overfyldt af Mennesker, thi syv Børn skulde døbes, og flere end et Hundrede og tredive Communicanter vare mødte til Altergang. Men uagtet Forsynet ogsaa denne Gang holdt sin Haand over Kirken, blev den dog medtaget værre end nogensinde før. Altertavlen tilligemed den paa Alteret staaende Kalk og Disk samt en Alterstage bleve slemt medtagne, saagodtsom hele Chorets Hvælving blev knust, og »Capellanens Stol blev i Splinter sammendænget«, umiddelbart efter at Hr. Saxtrup var ilet ud af den. Han frelstes kun som ved et Vidunder. Da Ligstenen, hvorpaa Bomben faldt, brast med et stort

*) I Nakskov Kirke hang endnu i Mands Minde en Mængde Faner over de under Beleiringen faldne danske og svenske Officerer; men ved en Restauration bragtes de ud som unyttigt Skrammel.

**) Det svære Projectil, der er henved ti Tommer i Diameter og meget tyk, opbevares endnu i Kirkens Chor. Det er kun ufuldstændigt sprunget, idet næppe en Fjerdedeel af Skallen mangler. Red.

Brag, troede han nemlig, at det var Bomben, som var sprungen: men ret som han var kommen ud af Stolen, hvor han havde kastet sig ned, sprang Bomben ved hans Fødder uden at tilføie ham mindste Skade.

Natten mellem den en og tyvende og to og tyvende Juni gjorde Svenskerne et forstilt Angreb paa »Færgelandet« for desbedre at kunne faae deres Plan imod Byens Skibe udført samme Nat. Ligesom første Gang gjordes Forsøget mod Skibene med Brandere; den første Gang var det lykkedes Borgerne at skyde Styrmanden paa Branderen og bemægtige sig denne, og det Sidste blev ogsaa Tilfældet denne Gang. Samme Skjæbne havde endnu en Brander, der udsendtes den følgende Nat, paa det nær, at den opbrændtes i Havnen uden nogen Nytte.

Da Svenskerne imidlertid nu ogsaa havde begyndt at nærme sig Søndergades Port med deres Løbegrave, forsøgte de Danske at forstyrre dem deri ved forskjellige Udfald, men stedse uden Held, hvorimod de bedre fik Lykken med sig ved et Angreb paa Steensø, som de ved et rask Overfald bemægtigede sig med Tabet af en Mand, der fik begge Fødderne skudt af sig paa Overfarten til Øen.

Som man vil erindre, havde Batterierne paa denne Ø været Byen til stor Plage, og da Sognepræsten oftere havde henledet Opmærksomheden paa, hvor nyttigt det vilde være, om den igjen kom i Borgernes Besiddelse, og man dertil havde faaet Underretning om, at Fjenden havde bortført sin største Styrke derfra, gik en Deel af Besætningen, understøttet af en Afdeling Borgere, som det hedder, under den gamle Borgemester Niels Nielsens egen Anførsel, i Baade over paa Øen, hvorfra Svenskerne efter en kort Modstand ilede bort, efterat de dog havde faaet Tid til at fornagle Kanonerne, af hvilke endnu een skal findes paa Fredsholm, som der menes med sin indeværende Ladning.*)

*) See J. J. F. Friis: Mindeblade om Nakskovs Fortid, S. 70.

Saasnart Øen var bleven tagen, sløifedes naturligviis alle Fjendens Batterier derovre, medens andre opkastedes for at sikkre sig dens Besiddelse. Øens Erobring blev selvfølgelig til stor Lettelse for den betrængte By, som hidtil havde ligget aaben for alle Kuglerne derfra.

De Svenske vare imidlertid komne saa langt ind under Ravelinen, at de kunde tænke paa at anlægge Miner. Med de første havde de imidlertid intet Held. Man mærkede, hvor de gravede, ved Smaamynt, som bleve lagte paa Trommer. Den ene Gang fyldte Borgerne Minerne med Vand,*) den anden Gang stak Major Ketzer ned til dem med lange Spyd, saa de i deres underjordiske Gange »gave sig som Rotter og Muus«; men desuagtet vare de dog saa heldige den tredivte ved en ny Mine at faae frembragt saa stor en Breche i Ravelinen, at en ny Storm kunde forsøges. Den blev imidlertid afslaaet med den sædvanlige Tapperhed, men kostede ogsaa meget Blod paa begge Sider. Blandt de faldne Danske beklagede Borgerne især Tabet af Lieutenant Rech, som modig var ilet Fjenden imøde med sine Folk og synes at have været meget afholdt i Byen.

Under et fortsat Bombardement gravede Svenskerne sig imidlertid stedse nærmere ind under Hornværket, og det var derfor intet Under, at dette endelig faldt i deres Magt. Den niende Juli overrumplede Fjenden Ravelinen foran samme, hvilken de bemægtigede sig efter en morderisk Kamp, og nu kunde baade Ven og Fjende indsee, at Fæstningens Overgivelse kun var et Tidsspørgsmaal. Paa Besætningens Opfordring indgik General Steenboch, der havde afløst Wrangel i Commandoen og iøvrigt omtales med Velvillie af Borgerskabet, en to Dages Vaabenhvile. Thi de trofaste Bor-

---

*) Sagnet siger, at Navnet „Ølkarret“ er kommet deraf, at en nærboende Brygger heldte sit Øl istedetfor Vand i den Mine, der blev gravet under Bastionen, eftersom det gjaldt om snarest muligt at faae Krudtet gjort ubrugeligt.

gere kunde ikke troe, at de aldeles skulde lades i Stikken baade af deres Konge og hans Allierede, og ventede lige til det Allersidste, at der vilde komme Undsætning. Kong Frederik havde heller ikke et Øieblik tabt den brave By af Sigte, men da Hollænderne endog havde truet med et ville modsætte sig ethvert Forsøg paa at undsætte Fæstningen, maatte Kongen med sammenbidte Læber i Uvirksomhed være Vidne til sine trofaste Undersaatters fortvivlede Kamp.

Efter at disse havde fundet Leilighed til at skildre ham den Fare, hvori Fæstningen svævede, see vi ogsaa af et Brev til Hans v. Ahlefeldt, dat. Kjøbenhavn den ottende Juli, at Kongen for Alvor havde tænkt paa Fæstningens Undsætning, thi i dette befaler han Ahlefeldt uopholdelig at lade sit Rytteri marschere til Kiel for derfra at overføres til Nakskov og saa selv indskibe sig med det Fodfolk, der er hos ham, tilligemed Mogens Krags Regiment, der hidtil havde ligget paa Femern og skulde afløses af Ernst Albrecht v. Ebersteins Folk.

Formodentlig have Borgerne vidst Besked om dette Forehavende, og Hensynet hertil bragte dem sikkert til at anholde om den ovenomtalte Vaabenstilstand. Dersom Hs. Majestæts Skrivelse til Oberst Kørber af tiende Juli ogsaa er kommen til Byen under Vaabenstilstanden, bliver Borgernes Vægring ved at capitulere endnu mere forstaaelig. Dette mærkelige Brev lyder saaledes: Eftersom vi af yderste Flid lader arbeide paa vor Fæstning det allerforderligste muligt er at lade secondere, saa bede vi dig, og naadigst formode, at Du bemeldte Fæstning imod Fjendens Attaqver saaledes holder og forsvarer, som vi erfarer Dig hidindtil at have gjort og som Cavalier egner og velanstaaaer, saa at Du udi sin Tid for dine gode Forhold tilbørligen kan vorde recompenseret og aflagt, til hvilken Ende Du og alle Over- og Underofficerer deri Fæstningen saavelsom Borgerskabet der sammesteds haver at formane, at Enhver værer tiltænkt sin Skyldighed imod os at efterkomme, hvilket vi og billigen

ved Naade ville vide at erkjende, og Intet efterlade, hvorved os kan skee Tjeneste og Fjenden Afbræk.«

Uagtet Oberst Kørber erklærede Borgerne, at Byen umulig kunde holde sig til Undsætning kom, fordi Garnisonen og Borgerskabets Kræfter i høieste Grad vare medtagne, og at Betingelserne maatte blive endnu haardere, naar man afslog dem, der vare tilbudte, maatte han dog give efter for Borgerskabets Forestillinger og fortsætte Kampen.

Følgerne viste sig snart. Allerede Natten imellem den trettende og fjortende Juli indtoge Svenskerne efter en rasende Kamp det tidtomtalte Hornværk, og nu kunde Fjenden endog skyde med Geværkugler ind i selve Byen. Den følgende Dag sprængte en Lænkekugle endnu en Hvælving bag Choret, hvori der nu ikke var fire Tønder Krudt tilbage, og da den tydske Deel af Garnisonen endog begyndte at blive uvillig, og man fra Kirkens Taarn, der havde tjent til Udkigssted under hele Beleiringen, ikke var istand til at opdage nogen Undsætning hverken fra den ene eller den anden Kant, maatte de brave Borgere give efter og med tungt Sind modtage de Betingelser, som det maatte behage Seirherren at foreskrive. Betingelserne vare ikke saa haarde, som man kunde have befrygtet: Garnisonen maatte forlade Fæstningen med klingende Spil for at overføres til Kiel, og Borgernes Liv og Gods skulde forblive ukrænket, imod at der betaltes en ny Brandskat paa to og tyve Tusinde Daler. Hvad den første Post angaaer, da overholdtes denne nøiagtig, idet Oberst Kørber ifølge kgl. Befaling af en og tyvende Juli fik Ordre til at stille sig under Hans Schachs Commando; men den anden overtraadtes paa det Skjændigste, især efter at Steenbok atter havde overgivet Commandoen til Wrangel, og Byens egentlige Trængselstid begyndte først nu.

Hvormeget Fæstningens Erobring har kostet Fjenden, kan ikke siges med Bestemthed. Svenskerne angive selv Menneske tabet til atten Hundrede, men man kan ganske vist sætte det endnu høiere. Af Kirkeregnskabsbogen fra 1659, der opbevares

i Byens Archiv, seer man, at der blev bisat i Byens Kirke: tre Majorer, fem Capitainer, en Ritmester, fire Lieutenanter, to Fændrikker og en Cornet, men disse kunne kun have været saadanne Officerer, der vare indbragte i Fæstningen som Saarede og siden vare døde af deres Saar eller i ethvert Tilfælde faldne ved de sidste Angreb paa Ravelinen og Hornværket. Da den daværende Kirkeværge bad den svenske Commandant om en »Discontion« til Kirken for disse mange Liigs Hensættelse i denne, fik han det korte Svar, at de afdøde Herrer havde betalt deres Hvilesteder med deres Liv og altsaa saa dyrt som muligt.

Hvad Byens og Garnisonens Tab af Faldne angaaer, da var dette ingenlunde saa stort, som man efter Alt, hvad Byen havde gjennemgaaet, skulde antage. Det hele Antal udgjorde en og firsindstyve Personer, hvoriblandt en Oberstlieutenant, to Lieutenanter, tre Fændrikker og en Cornet; deraf hørte kun den ene Fændrik til Borgerskabet; han faldt »ret som han sad og drak sig en Snaps.« Af de andre Faldne skulle vi nævne: en Sergeant, tre Corporaler, en Gefreiter, to Constabler, fire og tyve Indvaanere — af disse hørte mærkeligt nok kun en til »Branderne« —, to og tyve Bønder og »Brandersoldater«, otte Ryttere, otte Soldater tilfods og fem Fruentimmer.

Undertiden finder man i Kirkebogen anført det Sted, hvor de Faldne fandt Døden, og man seer deraf, at der faldt Syv ved Stranden, En paa Steensø, Fem paa »Færgelandet«, Elleve ved Veilegade Port og dens Udenværker, Syv ved Søndergade Port og ligesaa Mange ved Udfald og Fouragering, To paa »Ølkarret«, To i Huse, En i Kirken, Tre paa Voldene, deriblandt en Tjenestepige, som blev skudt midt under sit Arbeide; thi ligesom ved Kjøbenhavns Beleiring arbeidede Qvinderne ved Siden af Mændene overalt, hvor det gjordes fornødent; i Kuler og Grave faldt Ni.

Saasnart Kong Carl havde faaet Underretning om Fæstningens Overgivelse, kom han selv til Byen, hvis Befæst-

ningsværker han tog i Øiesyn hvorpaa han gav Befaling til at anlægge andre paa forskjellige Steder for at sikkre Fæstningen imod ethvert Forsøg fra de Danskes eller deres Allieredes Side. Hans Ophold kostede Byen blot et Hundrede Rigsdaler daglig i de tre Dage, han var i Byen, hvorimod Admiral Wrangels Frue fik fire Tusinde Daler for de ti Dage, hun beærede Nakskov med sin Nærværelse.

Det er i det Hele taget utroligt, hvad den ulykkelige By saaledes maatte udrede; naar den ikke kunde det, kastede, man dens Øvrighed og fornemste Borgere i Fængsel og plagede dem paa anden Maade, og naar Borgerne da beklagede sig derover, mindede man dem — a la Bismarck i vore Dage — om, at de skulde huske paa, at de vare overvundne. Væ victis! er et gammelt Ord, der altid viser sig som sandt, hvor cultiverede Tiderne end ere.

Hver Dag maatte Byen levere Garnisonen i og udenfor Byen syv Tønder Øl, 6,360 Pund Brød, 4,224 Pund Kjød eller forholdsviis Flæsk foruden et passende Qvantum af Ærter og Gryn m. M. Der gaves Intet, hvortil Svenskerne i Øieblikket trængte, uden at det blev reqvireret og maatte præsteres. Man finder saaledes i Archivet Reqvisitioner af de utroligste Ting, saasom Hjulbøre, Seletøier og saa fremdeles. Alt dette var dog Intet imod, hvad der desuden skulde udredes i selve Husene til de indqvarterede Soldater, der med deres Venner levede flot paa Værternes Bekostning og ved Siden heraf udpinte den sidste Hvid af dem med den største Raahed.

Over- og Underofficererne skulde i Qvartererne have tre Maaltider Mad hver Dag foruden alt det Øl og Brændeviin, de gad drikke, og desuden skulde Værterne betale deres halve Sold.

Da alle Penge og Sølvtøiet snart gik med paa den Maade, maatte Indqvarteringen tage Varer in natura istedetfor anden Betaling; men da Svenskerne selv satte Taxt paa de falbudte Gjenstande, bleve Borgernes Vilkaar derved for-

værrede i den yderste Grad, og de skammeligste Udsugelser fandt Sted. De gave saaledes kun en Skilling for et Pund Fjer, to Daler for en Kakkelovn, o. s. v.

Nogle Soldater havde bemægtiget sig Byens Archiv, men Commandanten, Oberst Gorgas, var dog saa retsindig at sørge for, at det kom tilbage igjen; dog havde Soldaterne iforveien afrevet Silkesnorene, hvormed Documenterne sammenholdtes. Derimod forlangte han fem Hundrede Tønder Hvede for Byens Klokker, og da disse ikke kunde leveres, sendte han tre af Borgerne som Arrestanter til den svenske Leir ved Kjøbenhavn. De bleve vel satte paa fri Fod i Nykjøbing paa Falster, hvor de mødte Fredsbudskabet, men Hveden, der var ansat til fire Skilling Skjeppen, blev alligevel ydet.

Samler man Alt i en Sum, kan man ikke sætte Byens hele Tab under Beleiringen og den fjendtlige Occupation til ringere end et Hundrede og halvtredsindstyve Tusinde Daler; thi foruden Alt, hvad Borgerne saaledes havde at udrede, maae vi ogsaa huske paa, at Byens Gaarde og Huse vare i høi Grad medtagne. For blot at tage et Exempel ansattes den Skade, Borgemester Peder Mortensens Gaard havde lidt, til emtrent en Trediedeel af det, den var taxeret for. Ulykken ved disse tunge Forhold forøgedes end mere ved den Bitterhed og Tvedragt, de fremkaldte mellem Borgerne selv. Med ligesaa stor Heftighed som den, hvormed man Aaret iforveien havde bebreidet de Mænd deres Letsindighed, der havde raadet til den forhastede Overgivelse, kastede man sig nu over dem, der havde modsat sig Steenbochs første Tilbud om Overgivelse, uagtet Alt tyder paa, at Svenskerne ligefuldt havde brudt Capitulationens Bestemmelser.

Borgerne indsaae vel, at de med Ære havde afvasket Skampletten fra det forrige Aar, men meente ligesaa bestemt, at denne Ære var kjøbt alt for dyrt. Med Alt dette bevarede dog Borgerskabet i sin Heelhed sin Troskab imod Konge og Fødeland, og de givne Exempler paa det Modsatte

bevise bedst Sandheden heraf. Man veed f. Ex. kun, at to Borgere saaledes gik de Svenske tilhaande under deres Ophold i Byen, at de fandt det raadeligst at fortrække med dem. Større Forargelse vakte derimod Borgemester Peder Mortensen, der afkjøbte Svenskerne den ene af de to Hestemøller, som Borgerne før Beleiringens Begyndelse havde bygget til deres og Garnisonens Brug; »thi«, sige Borgerne i deres Klage derover, »paa den Maade kunde den hele By være bleven solgt.« En stærk Mistanke for anden Uredelighed nærede Borgerskabet ogsaa senere imod den samme Mand, af hvem man forgjæves begjærede Regnskab for de Udgifter, som Byen paa forskjellig Maade havde udredet til Svenskerne, navnlig med Hensyn til Brandskatten.

Af alle de Svenske, som mishandlede Borgerne og udpinte den sidste Skilling af dem, har dog Ingen opført sig saa oprørende som en Ritmester Dreyer, hvis Skjændigheder vare saa afskyelige, at Øvrigheden fandt sig foranlediget til at optage Forhør*) derover og tilstille den svenske Regjering en Udskrift deraf, uden at man dog veed, om det har frugtet Noget. Det er ikke meget sandsynligt.

Der blev iblandt Andet beviist, at han først havde holdt Bonden Niels Eriksen af Skovlænge otte Uger i Fængsel for at udpresse Penge af ham, og da dette ikke hjalp, saaledes hugget ham med sin Sabel, at han døde deraf nogle Dage efter. Efter at han ligeledes havde mishandlet Bonden Hans Raag fra Arninge og kastet ham i Fængsel for at pine Penge af ham, mishandlede han af samme Grund dennes høitfrugtsommelige Kone saaledes med Hug og Slag, at det kostede hende og Barnet Livet. Da den Kone, hos hvem han var i Qvarteer, var flygtet bort fra ham, søgte han ved

*) Denne Sag var den første, som foretoges den første Gang, da der atter holdtes Ret i Byen, hvilket skete den fjortende September 1660. Siden den trettende April 1659 havde der ingen Ret været holdt i Nakskov. See iøvrigt Mindebladene S. 83 ff.

de skjændigste Mishandlinger at tvinge hendes Tjenestepige til at sige ham, hvor hendes Frue havde skjult sig, og da dette ikke hjalp, greb han dennes elleveaarige Søn, som han lod klæde nøgen af og paa anden Dag saaledes lod hænge i en Jernlænke, der var gjort fast i en Stolpe, at Barnet vilde være bleven qvalt, hvis det ikke var lykkedes Skomager Andreas Olufsen at faae »en Knub« stukken under hans Fødder. I Sandby havde han foruden mange andre Voldshandlinger stukket Øiet ud paa en Bonde og i Ordets egentlige Forstand pryglet en anden ihjel.

Hvor stor Elendigheden har været i den ulykkelige By, sees bedst deraf, at Borgerne endnu 1662 maatte patrouillere om Natten for at passe paa de mange Huse, som stode øde og tomme, og at der endnu 1664 fandtes et Hundrede og tresindstyve saadanne Bygninger.

Men saae det fortvivlet ud i Nakskov selv, var Jammeren ikke mindre i Egnen rundt omkring. Af Ritmester Dreyers Historie have vi allerede Beviis herpaa, men mange flere kunde endnu meddeles. Gaarde og Huse vare enten nedrevne eller afbrændte, Qvæget røvet, Korn og Straa bortført, Høns, Gjæs og Ænder fandtes ikke paa hele Øen, næppe nok Sviin. De Bønder, som ikke vare komne ind i Byen, bleve som Slaver drevne til Arbeide i Løbegravene og ved Forskandsningerne, hvor de ofte satte Livet til, og da Svenskerne forlode Landet, toge de baade der og andetsteds under de forskjelligste Paaskud en heel Deel unge Mænd og Karle med sig, som ikke Alle siden kom tilbage igjen.

Som en Følge af alle disse Elendigheder kan det ikke undre Nogen, at al Handel og Vandel laa stille, og at der i det følgende Aar blev en saadan Hungersnød, at de Fattige i Nakskov maatte søge deres Føde i Byens Rendestene, og hvor der ellers fandtes Affald fra Huusholdninger; thi da hele Riget var haardt medtaget af de Svenske og de danske Allierede, kunde man intetsteds fra vente nogen Bistand,

enten af det Offentlige eller af den private Godgjørenhed, der i de Tider heller ikke optraadte med den Kraft eller den Udstrækning som nu omstunder. Det varede altfor længe, inden der blev ydet Byen nogen offentlig Hjælp, og indtil da maatte den endogsaa ubønhørligt udrede de Skatter og Afgifter, som Landets almindelige Nød udkrævede til det fælles Bedste. Men hvor dybt Byens Skatteevne var sunken sees bedst deraf, at Nakskov i 1657 havde en Skattetaxt af tre Tusinde og fyrretyve lødige Mark, men endnu 1664 kun af sex Hundrede og halvtredsindstyve*). Først 1667 blev der givet Byen fuldstændig Eftergivelse for alle kongelige Skatter i de første otte Aar og Fritagelse for det Halve for de derpaa følgende sexten Aar, men den største Begunstigelse blev dog Staden forundt derved, at der samme Aar skjænkedes den en Stapelstads Rettigheder, ifølge hvilke den blev Oplagssted for Produkter fra Laaland og Falster, saa at Kjøbmændene i de øvrige Byer maatte hente disse Varer i Nakskov. Skjøndt dette Privilegium kun varede faa Aar paa Grund af de andre Kjøbstæders stedse voxende Klager, kom Byen alligevel derved hurtig til Velstand igjen, og nu har man kun i de gamle Volde, som stedse mere og mere forvandles til Lystanlæg i selve Byen, Minder tilbage om en svunden Tids Kamp og Trængsler.

---

*) Af en Klage over Borgemester Peder Mortensen seer man, at der før Aaret 1665 maa være kommet fire Hundrede og fem Tønder Rug og en Tøude Byg fra Fredericia til Byens og Borgerskabets Bedste, ja Borgemesteren vilde endog paastaae, at der var bleven uddeelt tretten Hundrede og fem og tredive Tønder imellem Borgerne; men da Byen efter Borgemesterens Død anlagde Sag imod Boet for det førstomtalte Qvantum, ere Borgerne ganske vist blevne bedragne for en Deel af dette, ligesom Borgemesteren tidligere havde bedraget Indvaanerne ved Brandskattens Paaligning. Ogsaa Præsterne paa Øen synes at have indbetalt nogle Penge for at hjælpe Byen i dens første Nød, og dette er da rimeligviis skeet ifølge et kongeligt Magtbud.

Det varigste Minde har dog Byen selv sat sig i Historiens Aarbøger, og saalænge danske Mænd og Qvinder kunne glæde sig ved Forfædres Stordaad, vil Nakskovs Navn til sene Slægter altid nævnes med Ære og Glæde.

J. J. F. Friis.

Duellerne under Keiserdømmet.

Da Tourneringerne i sin Tid ophørte, traadte Duellerne i deres Sted, og vare de end ikke saa glimrende som hine, saa vare de i Sandhed lige saa farlige. Enhver, der bar en Kaarde ved Siden, greb enhver Leilighed til at vise sit Mod og sin Færdighed, og et Ord, et Blik eller en Mine, der indeholdt det allermindste Fornærmelige, havde strax en Duel paa Liv og Død tilfølge. Uagtet der udstedtes strenge Forbud imod Dueller, nyttede det dog Intet, og i Frankrige kunde Richelieu, tiltrods for sin Vælde, ikke forhindre at de hyppigt fandt Sted. I Keiserdømmets Dage trivedes Duellerne mere end nogensinde, og Nedenstaaende, der er et Uddrag af »La vie militaire sous l'empire« af E. Blaze, giver nogle Exempler herpaa.

»I alle Regimenter var der en Mand, for hvem Soldaterne nærede en ligesaa stor Agtelse som for deres Oberst, og denne Mand var Fægtemesteren. Ved min Ankomst til Regimentet anmodede jeg denne, Hr. Malta, om at give mig Underviisning i Fægtekunsten, da min Færdighed i saa Henseende var temmelig ringe, og han lærte mig da ogsaa, hvorledes man skulde bære sig ad med at dræbe sin Modstander uden selv at blive dræbt. Han hyldede den af en berømt Fægtemester, Jourdairs, opstillet Læresætning: »Hele Hemmeligheden ved Fægtekunsten bestaaer kun i to Ting, nemlig: at give, men aldrig at modtage Noget. For aldrig at modtage

Noget, er det nødvendigt at holde Modstanderens Klinge borte fra sit Legeme, og dette beroer kun paa en lille Dreining med Haandleddet enten udad eller indad.«

Hr. Malta var en stor Original. De Ting, som han satte en Ære i og roste sig af, vilde en hæderlig Mand rødme ved at tilstaae. Han havde yppet Strid med sin Tids berømteste Fægtemestre og dræbt dem i Hobetal. Vel troer jeg, at han overdrev, naar han angav Tallet paa dem, som han havde sendt til den anden Verden, men jeg kan forsikkre, at, naar Talen var om en eller anden berømt Slagsbroder, var det hans høieste Ønske at komme til at maale sin Klinge med hans. Jeg viste megen Iver og Lyst ved Underviisningen, og han lod til at være tilfreds med mine Fremskridt. »Hr. Lieutenant,« sagde han en Dag til mig, »dersom De bliver saadan ved, saa skal jeg om to Maaneder lære Dem Ceremoniellet.« Derved forstod han den Hilsen med Vaabnene og alle de Høflighedsformer, som i Reglen gaae forud for Duellen. Da jeg omsider var kommen saa vidt, at han meente at kunne forsvare at lade mig blive bekjendt med Ceremoniellet, opfordrede han mig stadigt til at spile Øinene op, naar jeg hilste. »Hr. Lieutenant, aabn Deres Øine . . . mere endnu . . . lidt endnu. . . . Naar De hilser, maa De gjøre Øinene saa store som Uhrglas, det gjør altid et godt Indtryk.« Naar man vilde ærgre ham, behøvede man blot at rose en eller anden Fægtemester ved en anden Afdeling; Hr. Malta trak da paa Skuldrene til Tegn paa Foragt og endte i Reglen med at sige: »Ingen at disse Fyre er værdig til at feie min Fægtesal.«

Han havde flere Underlærere til sin Assistance, og iblandt disse indtog Tambour Dupré en meget fremragende Plads. Det var hans Medhjælper, Efterfølger og den præsumptive Arving til hans store Navnkundighed. I Værtshusene tvang Dupré den Første den Bedste til at tractere med Drikkevarer, og naar han traf paa en Gjenstridig, opfordrede han ham til at gaae lidt udenfor »for,« som han be-

hagede at udtrykke sig: »at forfriske sig med Kaardestød eller Sabelhug.« Han var en Duellant i Ordets rette Betydning. En Fægtemester (maître d'armes) var i de fleste Tilfælde tillige Duellant, hvorimod det Omvendte ingenlunde behøvede at være Tilfældet.

— See, derhenne sidder en Kyrasseer og drikker ganske alene, sagde Dupré engang til sin Kammerat d'Etoile, da de sade inde paa et Værtshuus; jeg kunde have Lyst til at gjøre det af med ham.

— Vær forsigtig, min Ven! Dersom han falder ovenpaa Dig, kan han knuse Dig med sit svære Legeme.

— Jeg skal nok med min Klinge sørge for, at han falder paa Ryggen.

Dupré gaaer hen til Cavalleristen, tager hans Glas og stikker det ud i eet Drag. Det maa her bemærkes, at en Infanterist greb enhver Leilighed til at yppe Klammeri med en Cavallerist, da han betragtede en Saadan som sin svorne Fjende. At dræbe en Kyrasseer ansaaes navnlig for en meget prisværdig Handling, og jo større Kyrasseren var, jo større var Æren.

— Du tager vist feil, Kammerat!

— Det er nok snarere Dig, der ikke seer rigtig klart!

— Du forvexler vist mig med en Anden?

— Ingenlunde min Ven!

— Det er altsaa Din Hensigt at yppe Klammeri?

— Truffet! Nu begynder Du at komme efter det!

— Hvis jeg nu arresterede Dig ved at sætte Dig ned i min ene Støvle?

— Pas paa, at Du ikke er død, førend jeg kommer derned!

— For Pokker!

— Saa sagte, min Ven, gjør ikke saadan Allarm; Franskmænd pleie at tage den Slags Sager paa en anden Maade. Kom udenfor og viis mig Din Støvle og lad mig see, om jeg kan faae Plads i den.

Fem Minutter efter udstødte deu kæmpestore Kyrasseer sit sidste Suk.

Dupré fandt dog engang sin Mester. En ung Soldat, som han havde udfordret, rendte ham sin Kaarde igjennem Livet. Da vi erfarede denne Nyhed, blev der almindelig Glæde, og Alle sagde, at det havde den Slyngel længe fortjent. Overlægen ved Regimentet begav sig imidlertid hen til den Saarede for at see, om der var Noget for ham at gjøre. Han saae nu, at Dupré havde faaet et Stød i Brystet, og at Kaardeklingen var gaaet ud igjennem Ryggen. Det var ikke muligt at trække Staalet ud af Saaret, da Kaardespidsen havde bøiet sig under Legemets Vægt, da han faldt. Man lod nu hente en Smed, som rettede Klingen, og Doctoren gav sig da ifærd med at trække den ud. Operationen varede længe og maa have været yderst smertefuld, hvilket dog ikke forhindrede Dupré i at være i godt Humeur; han fortrak ikke en Mine i sit Ansigt, men opfordrede endog Lægen til ikke at tage noget Hensyn til ham, men blot at gjøre Pinen kort. Omsider lykkedes det at faae Klingen trukken ud, og han blev forbundet. Dupré laa nu paa Lazarethet i to Maaneder, blev helbredet og var, da han gik ud derfra, om muligt en endnu større Slyngel end før. Af den Slags Folk som Dupré gaves der Mange.

Man maa imidlertid ikke troe, at disse Slagsbrødre udviste den samme Kamplyst, naar de skulde i Fægtning. Den Mand, som, stolende paa sin Overmagt, ypper Strid med en Svagere, maa nødvendigviis være en feig Karl ligeoverfor Faren, og det viste sig da ogsaa her. De vidste altid at finde et eller andet Paaskud til at være bagved paa Slagdagene, og man saae dem i Reglen ikke før Dagen efter, da de atter dukkede op uden at vise Spor af Undseelse over deres krysteragtige Adfærd. Enhver anden Soldat vilde i lignende Tilfælde være bleven gjennembanket og haanet af sine Kammerater, hvorimod Ingen vovede at gjøre det

imod en Duellant, da man forud vidste, at han vilde forsvare sin Opførsel med Kaarden.

Trommeslageren var i Reglen meget duelig i Fægtning og Hugning og blev som Følge deraf anseet som Andenlærer paa Fægtesalen. Han var nemlig kun bevæbnet med en Sabel, og da han anvendte hele sin Fritid til at øve sig i Brugen af denne og Fleuretten, opnaaede han en langt større Færdighed deri end de andre Soldater, og enhver Leilighed til at give Beviser paa sin Duelighed greb han med Begjærlighed. Naar han viste sig, førte han altid to Fleuretter med sig, der vare forsynede med Korktolde paa Enderne for at beskytte disse imod Rust. Naar man tænker sig en ægte Parisergadedreng i Uniform, har man et temmelig tydeligt Billede af en Trommeslager paa den Tid.

Jeg har seet Fægtemestre slaaes for Alvor uden at være vrede paa hinanden og uden at have Spor af Grund til at duellere; de sloges kun for at prøve hinandens Duelighed. Det endte da i Reglen med, at den Ene blev dræbt, og den Overlevende glædede sig over denne nye Tilvæxt i Tallet paa dem, som vare faldne for hans Haand. Jeg har engang seet To, der øvede sig med Fleuretten, komme i Disput om Anvendeligheden af et eller andet Stød; efter fælles Overeenskomst ombyttede de Fleuretterne med Kaarder, og nu var det Alvor. En Hob Mennesker var tilstede og lod dem ganske uforstyrret slaaes uden at gjøre det allerringeste Forsøg paa at forhindre dette Optrin. »Nu vil Du vist ikke længere negte, at det Stød er anvendeligt!« sagde Seirherren, idet han stødte sin Modstander Kaarden i Brystet. Det vilde i Sandhed være unyttigt at ville negte at gjøre en saadan Indrømmelse, naar Modparten fører saa gyldige Beviser.

Man havde tilladt Hr. Maltas Søn at indtræde i Regimentsmusiken i Egenskab af »Triangel«, en stor Gunst, hvortil denne brave Yngling viste sig lidet værdig. Han drillede de ældre Spillemænd og spillede dem allehaande

Puds, og naar de foreholdt ham det Upassende i hans Adfærd, tilbød han dem strax Opreisning med Kaarden. Jeg klagede engang over ham til Faderen og opfordrede ham til at vaage over Sønnen. »Hr. Lieutenant,« sagde han, »jeg indrømmer, at han er en lille Slyngel. Men veed De, hvorfor man har saa megen Respect for ham? Det er, fordi han bærer mit Navn. Han har saa gode Anlæg til Vaabenbrug, at jeg ikke tør lære ham Mere, thi jeg er vis paa, at han, hvis jeg gjorde ham bekjendt med nogle Finter og Stød, som jeg alene kjender, ikke vilde tage i Betænkning at udfordre mig, hans egen Fader. Saalænge jeg beholder disse Hemmeligheder for mig selv, kan jeg holde ham i Respect. Jeg har forresten anvendt megen Omhu paa hans Opdragelse, og naar han ikke arter sig bedre, er Skylden ikke min.

Da jeg en Dag spadserede paa Stettinerbroen, mødte jeg en Fyr, der var Andenlærer i Fægteskolen, Sapeur, Drukkenbolt og en stor Slyngel. Han havde som sædvanlig drukket for Meget og dinglede fra den ene Side til den anden.

— Hvorledes! sagde han, idet han trak i sit lange Skjæg, der er ikke en Eneste i hele Garnisonen, som vil gjøre mig den Tjeneste at slaaes med mig? Det gaaer tilbage! I forrige Tider kunde jeg faae Ti for Een dertil, men I ere nogle Pavesoldater. Hvis jeg var i Keiserens Sted, saa puttede jeg Eder Allesammen i en Kanon for at hjælpe lidt paa Eders Opdragelse.

— Hvad er der i Veien med Dig, min Ven? sagde en af hans Kammerater, der sad for Enden af en Bro og fiskede.

— Hvad der er i Veien! Du spørger, hvad der er i Veien? Det skal jeg saamænd sige Dig: Jeg har nu i to Timer ledt efter et Menneske, som jeg kunde faae til at gaae lidt afsides med et Par Kaarder, men jeg har ikke fundet en Eneste, der er villig dertil.

— Dersom Du saa gjerne vil have det, saa skal jeg bevise Dig den Tjeneste.

— Du er min Ven? Jeg vidste jo nok, at jeg kunde stole paa Dig. Lad mig omfavne Dig, Du er en Franskmand.

— Vent blot et Øieblik medens jeg ruller min Snøre sammen, saa skal jeg strax være hos Dig.

— Det kan man kalde en flink Fyr. Det er en Grenadeer, som han bør være! — Vi gaae ned i den lille Skov histnede, der kunne vi slaaes uden at generes af Forbigaaende. Din Sabel er vel dygtig skarp?

— Ja, vær Du kun rolig.

— Det glæder mig, thi min er saa skarp, at jeg kan barbere mig med den.

— Det er, som det bør være. Lad os nu komme afsted.

Jeg troede naturligviis, at det var Spøg, og at Fiskeren, der var saa koldblodig under hele Samtalen, kun lod, som om han gik ind paa den Andens Forslag for at have ham til at følge med hjem, men ingenlunde! Om Aftenen erfarede jeg, at de to Fyre havde duelleret for Alvor og saaret hinanden, hvorefter de Arm i Arm vare vandrede hjem sammen til Casernen under de høitideligste Venskabsforsikkringer.

De ærede Læsere betvivle maaskee Sandheden af Meget af det, som her er fortalt, men dersom de havde havt Leilighed til som jeg at studere Livet paa Casernen og paa Vagten, vilde de have kunnet opleve mange lignende Exempler.

Imellem Officererne vare Duellerne iøvrigt ligesaa almindelige som i de lavere Classer. Jeg har kjendt Officerer, hos hvem Lysten til at duellere var bleven en fuldstændig Mani, og som troede, at de i det Mindste en Gang om Maaneden maatte have en Æressag. Om de end ikke vare active Deeltagere, saa vilde de dog være Vidner, og de betragtede det som en Fornærmelse, naar en Duel havde fundet Sted, uden at de vare anmodede om at være Dommere. Som en Følge af, at de tilbragte deres meste Tid med at øve sig paa Fægtesalen, følte de undertiden Trang

til at slaaes for Alvor for at have noget Udbytte af deres deri erhvervede Færdighed. Undertiden hændtes det rigtignok, at Fægtemestre, der kjendte alle mulige Fif og Kneb ved Vaabnenes Brug, maatte falde for en Modstander, der i Erfaring ikke kunde maale sig med dem.

Der gaves ogsaa Generaler, der betragtede det som en behagelig Tidsfordriv at dræbe et Menneske i en Duel, og Følelsen af at have dræbt en Modstander satte ingenlunde deres Sind mere i Bevægelse, end om de havde skudt en Agerhøne. En General slog engang paa Pistolen for en ung Advocat. »Min Herre,« sagde Generalen, »De er den Fornærmede og har Ret til at skyde først, men jeg raader Dem til at tage godt Sigte, thi hvis De skyder forbi, er De dødsens.« — Den unge Mand skjød. — »Deres Kugle sidder i et af Træerne, min vil ramme Dem paa den tredie Knap i deres Frakke og gaae lige ind i Hjertet, saa jeg indestaaer Dem for, at De ikke vil komme til at lide meget.« For yderligere at pine sit Offer sigtede Generalen længe paa sin Modstander. »Det maa være ærgerligt for Dem, at døe, naar De er tredive Aar gammel, har gode Udsigter, er forlovet med en smuk Pige . . . og jeg kan saa godt forstaae, at De hellere vilde leve lidt endnu. Belav Dem nu imidlertid paa at gaae over i den anden Verden.« Han fyrede, og den unge Jurist styrtede død til Jorden.

Ved en Frokost hos en General, hvor en Deel Officerer vare samlede, kom man under Maaltidet til at tale om Pistolskydning og Dueller, og Alle roste sig af deres store Færdighed i denne Retning. Generalen opdagede, idet han saae ud af Vinduet, en Grenadeer, der gik forbi med en lille Pibe i Munden, og vinkede til ham, at han skulde komme ind. Soldaten traadte ind, rettede sig og skjulte Piben i den ene Haand. »Bliv kun ved at ryge af Din Næsevarmer,« sagde Generalen; »stil Dig derhen og vend Siden til, men rør Dig ikke af Pletten.« Generalen tog

derpaa en Pistol, skjød og knuste Hovedet paa Grenaderens Pibe.

— Der har Du en Louisdor i Drikkepenge. Mine Herrer, det kalder jeg at skyde med en Pistol!

— Tak, Hr. General, svarede den forbausede Grenadeer; en anden Gang skal jeg nok vogte mig for at gaae forbi Deres Qvarteer med Pibe i Munden.

En mærkværdig Duel paa Pistoler fandt engang Sted imellem to Officerer, hvoraf den Ene var meget lille og spinkel og den Anden en complet Kæmpe. Da man var kommen til det Sted, der var fastsat for Duellen, stillede Kæmpen sig op ad en Muur og anmodede sin Secundant om med Kridt at aftegne et Omrids af hans Figur paa Muren. Da dette var gjort, sagde han til sin Modstander: »De vil slaaes med mig, men De maa indrømme mig, at De har Fordelen paa Deres Side; jeg er meget større og sværere end De, og mit Legeme frembyder som Følge deraf en dobbelt saa stor Overflade som Deres. For at gjøre Partiet lige, maa de stille Dem indenfor det paa Muren tagne Omrids af min Figur, og de maa give mig Deres Æresord paa, at De, hvis min Kugle rammer indenfor Tegningen, uden dog at ramme Dem, vil lade, som om De var saaret og lade Dem bære bort paa en Bærebør og ligge tilsengs i to Maaneder. Den Anden fandt Forslaget billigt og gav sit Samtykke.

Duellen fandt Sted og endte med, at Kæmpen slap uskadt, men satte sin Kugle lige over Hovedet paa den Anden, saaledes at den utvivlsomt vilde have ramt en Mand af Kæmpens Størrelse lige i Brystet. Sit Løfte tro lod den Lille sig bære bort og holdt Sengen i to Maaneder.

I de Dage, som gik forud for Slaget ved Vagram, var Armeen ivrigt beskjæftiget med at arbeide paa Befæstningen af Øen Loban. En ung Ingenieurofficeer, der ledede Arbeiderne, fandt, at Grenadererne udhvilede sig mere, end de arbeidede, og irettesatte dem derfor. Disse bleve i høi Grad

fornærmede og klagede til deres Capitain over den Maade, hvorpaa de vare blevne behandlede af Hr. Problème.*)

Capitainen blev rasende over, at en Ingenieurofficeer havde vovet at behandle Grenaderer paa en saa ugalant Maade, og ilede hen til Ingenieurlieutenanten for at kræve ham til Regnskab.

— Min Herre, De har tilladt Dem at sige til mine Grenaderer . . . . .

— At De ikke arbeidede, som de skulde. Ja, min Herre, det har jeg sagt, og det var Tilfældet.

— Jeg skal lære Dem, Grønskolling, at moderere Deres Udtryk, naar De taler til mine Folk.

— De vover at kalde mig en Grønskolling.

— Ja, De er en Grønskolling, og det skal jeg vise Dem, om De ønsker det.

— De troer maaskee, Hr. Capitain, at De kan imponere mig med et Par store Knebelsbarter? De bilder Dem vist ind, at man bliver bange for Dem, fordi De ikke har barberet Dem i fjorten Dage? De kan jo godt indsee, at, dersom jeg vilde, saa kunde jeg ogsaa lade være at rage mig.

— Træk fra Læderet! Naar jeg har jaget min Klinge igjennem Deres lærde Legeme, saa haaber jeg nok, at De ikke siger flere Vittigheder i denne Verden.

— Jeg er meget villig til at trække blank, men jeg vil dog først tillade mig at gjøre den Bemærkning, om det ikke var bedre at vente til imorgen, thi i dette Øieblik er Partiet ikke lige, eftersom jeg er fuldstændig rolig, medens De er i en meget ophidset Tilstand.

---

*) Officererne stode i Reglen paa et temmelig lavt Dannelsestrin, naar undtages Ingenieurofficererne; derfor vare disse temmelig ilde seete af de andre Officerer, der altid, naar de omtalte dem, betegnede dem ved et eller andet Øgenavn, der havde Hentydning til deres store Lærdom.

O. A.

— Imorgen har Du været død i fire og tyve Timer, og mine Grenaderer have begravet Dig under Dine egne Fæstningsværker.

— Ja, naar De endelig vil, saa er jeg parat.

Grenadererne grebe med Glæde Leiligheden til atter at lade Arbeidet hvile og sloge en Kreds om de Kæmpende for at være Vidner til, at Ingenieurlieutenanten blev tugtet.

Det første Udfald, som Capitainen gjorde, parerede Ingenieurofficeren, men idet han tog Paraden, faldt Klingen ned paa Capitainens Haand og saarede ham.

— De er saaret, min Herre, sagde Ingenieurofficeren, og hvis De ønsker det, kunne vi jo holde op.

— Elendige Karl! Veed De ikke, at et Hug over Haanden er forbudt i Duellerne.*)

— Min Herre, jeg kjender aldeles ikke disse Love; det er første Gang, jeg slaaes; jeg hugger, hvor jeg kan, og vil raade Dem til at gjøre det Samme.

— Gjem Deres Raad til en Anden! Jeg skal strax vise Dem, hvorledes man paa lovlig Maade gjør det af med en saadan Karl.

— Min Herre! De er saaret, Partiet er ulige, lad os i det Mindste opsætte det.

— Dæk Dem, eller jeg hugger Dem ned, som De staaer!

— Nu vel!

Duellen fortsattes og endte med, at Capitainen fik et Saar, hvis Lovlighed han ikke kunde bestride, da det tvang ham til, under de heftigste Eder og Forbandelser over Hr. Problème, at lade sig bære bort fra Kamppladsen.

Man maa imidlertid ingenlunde troe, at det var Reglen, at den Skyldige blev den Beseirede i en Duel, hvilket Følgende giver et Exempel paa.

---

*) Et Hug over Haanden (un coup de manchette) var strengt forbudt i Duellerne, og det derved bibragte Saar blev ikke regnet for Noget, men betragtedes som et Skrædderhug.

En Capitain havde netop hævet femten Hundrede Francs hos Intendanten og var paa Veien hjem, da han mødte sin Lieutenant, der erindrede ham om, at han om fem Minutter skulde møde ved Vagtparaden. Capitainen giver Lieutenanten Pengene med de Ord: »Da De nu gaaer hjem og gaaer forbi min Bopæl, saa kunde De gjøre mig den Tjeneste at gaae op til min Kone og levere hende disse Penge.«

Lieutenanten begav sig hen til Fruen og lagde, da han kom ind i Stuen, Pengene paa Bordet. Damen var meget smuk, og Lieutenanten tog deraf Anledning til at udfolde hele sin Elskværdighed, og det endte omsider med, at han kastede sig for hendes Fødder og bønfaldt om Tilladelse til at kysse hende. Han vilde give sit Liv for den Lykke, ja, hvad mere var, han vilde give hende de femten Hundrede Francs, som laae paa Bordet, og som — fortalte han — vare nogle Penge, der tilhørte ham.

De fleste Damer vilde have fundet dette Tilbud meget uforskammet, men denne tænkte anderledes. Hendes Mand gav hende nemlig meget faa Penge til hendes Paaklædning, og hun havde derfor ofte den Krænkelse, at hun tiltrods for sin Skjønhed var den Tarveligste i Selskaberne. Hun saae her en Udvei til at forskaffe sig det Forønskede, i Retning af Kjoler, Shavler, Hatte o. s. v. Hun betænkte sig, og Lieutenanten forstod at benytte Øieblikket; hun var svag nok til at give efter.

Tilfældet vilde, at Capitainen den følgende Dag, lige som han var afløst, traf sammen med sin Lieutenant; i en Samtale om Tjenestesager faldt der nogle haarde Ord imellem dem, og det endte med, at Capitainen dicterede Lieutenanten otte Dages Arrest. Da Capitainen kom hjem til sin Kone, var han i en opbragt Sindsstemning.

— Hvad er der i Veien med Dig, min Ven? spurgte Konen.

— Den Slubbert, jeg skal lære ham noget Andet.

— Hvem?

— Min Lieutenant! Jeg har ladet ham arrestere.

— Hvorfor har Du dog gjort det?

— Det kan Du altid faae at vide! — Hvor ere de femten Hundrede Francs?

— Hvad! udbrød den overraskede Kone.

— Har han maaskee ikke givet Dig femten Hundrede Francs?

— Hvad mener Du med det?

— Har han givet Dig dem, eller har han ikke — Ja eller Nei?, udbrød den rasende Capitain.

— Der har Du dem, sagde Konen og faldt for sin Mands Fødder. Tilgiv mig, han benyttede et Øiebliks Svaghed — . . .

— Hvad siger Du?

— At han er en Skurk, naar han har fortalt det til Dig. Konen fortalte nu Alt i det Haab derved at erholde Tilgivelse, og havde Capitainen ikke før været rasende, saa blev han det nu. »Han skal døe for min Haand!« sagde Konen.

— Lad det være min Sag, jeg skal nok afstraffe ham, og saa tales vi ved bagefter.

Den fornærmede Ægtemand iler hen til sin Rival. En Duel kommer istand, og to Minutter efter at man var mødt paa Pladsen svømmede Capitainen i sit Blod.

Naar Duellerne paa den ovennævnte Maade havde taget Overhaand i Frankrig paa dette Tidspunkt, da var det en naturlig Følge af, at der ikke fra Regjeringens Side var taget tilstrækkelig kraftige Forholdsregler derimod. Ville vi nemlig betragte Forholdene i et Land, hvor man paa en energisk Maade har søgt at forhindre denne Uskik, f. Ex. i Rusland, da stiller Sagen sig anderledes. Naar her to Personer kom i Strid, var enhver Tilstedeværende under uhyre streng Straf forpligtet til at anmelde Sagen for Gouverneuren i Byen eller for Regimentschefen. Der blev da sammenkaldt en Æresret, hvor de stridende Parter mødte og maatte afgive deres Forklaringer. Hvis Sagen var uden

alvorlig Betydning, dømte Retten de to Parter i Sagen til, at de skulde give hinanden Haanden til Forlig og give deres Æresord paa, at de dermed vilde lade Sagen fare. Hvis Retten derimod kom til det Resultat, at der var tilføiet en af Parterne en alvorlig Fornærmelse, da lød Dommen paa, at de skulde duellere. Præces i Retten udtalte da de Ord: »Mine Herrer, imorgen ved Paraden afgjøres Sagen med Vaabnene.« Alle i Garnisonen værende Tropper bleve da samlede og formerede en Firkant, indenfor hvilken de to Modstandere stillede sig. En Herold traadte frem og sagde: »Mine Herrer, De have nu Lov til at slaaes, men kun den Ene maa gaae levende herfra.« Hvis en af de Kæmpende blev saaret, var Sagen ingenlunde endt dermed, men kun udsat; naar han var helbredet, hed det atter: »Imorgen ved Paraden afgjøres Sagen med Vaabnene.« Herolden gjentog atter: »Kun den Ene maa gaae levende herfra.« Saaledes blev man ved, indtil en af de stridende Parter havde opgivet Aanden.

Denne Lov, der udstedtes af Catharine II, gjorde, at Duelmanien kjølnedes betydeligt i Rusland, thi mangen En, der giver sig Mine af at være en frygtelig Slagsbroder, fordi han i Stilhed nærer det Haab at slippe derfra med at faae eller give en lille Rift, betænker sig meget paa at indlade sig i en Kamp, hvor han har den sikkre Udsigt enten selv at blive dræbt eller at dræbe den Anden.

I Frankrig trodsede man derimod de af Regjeringen udstedte Forbud, fordi man vidste, at der fra Regjeringens Side aldrig blev taget rigtig alvorligt fat paa Sagen, selv om en stedfunden Duel undtagelsesviis kom til Regjeringens Kundskab. Naar en Duel havde fundet Sted, og Deeltagerne deri erfarede, at det var kommet Regjeringen for Øre, forsvandt de over Grændsen, da de ellers nok kunde risikere at blive anholdte. Vedkommendes Familie ordnede da Sagen paa høiere Steder, og de Bortrømte vendte atter uantastede tilbage, ja, de havde yderligere den Tilfredsstillelse, at de vare

Gjenstand for Omtale og Beundring blandt Damerne i de høiere Kredse.

Efterhaanden som Tiden er skreden frem har Culturen mere og mere hævet denne Uskik; thi en Uskik er man berettiget til at kalde Duellerne, naar de foretages i det Omfang og af saa ubetydelige Aarsager som ovenfor beskrevet. I vore Dage ere Duellerne blevne en Sjeldenhed, og man maa haabe, at de kun maae finde Sted, naar Aarsagen dertil er saa alvorlig, at de stridende Parter møde paa Pladsen med den Overbeviisning: »Kun een af os maa gaae levende herfra« — thi saa er Duellen berettiget.

V. Lemvigh.

Don Lopez og Landkrigen i Paraguay*).

Den blodige Krig, der i fem Aar har hærget Paraguays Bredder, er nu endt; Greven af Eu's sidste Seire have været afgjørende. Med Hensyn til de politiske Resultater, de have skabt, ville upaatvivlelig Erobrings- og Uafhængighedskrigene spille en større Rolle i Amerikas Historie end den, hvorom her vil blive Tale, men med Hensyn til de Offre, denne Krig har kostet de deeltagende Parter, overgaaer den langt alle tidligere Krige i Sydamerika. Dersom man kan henholde sig til de Tal, som et Blad i Buenos-Ayres har opført, og som efter dets Paastand ere fuldkommen nøiagtige, har Krigen mellem Paraguay paa den ene og Brasilien, den argentinske Republik og Republiken Uruguay paa den anden Side fra dens Begyndelse i 1864 til den første September 1869 kostet de Allierede et Hundrede og ni og firsindstyve Tusinde Mennesker og næsten atten Hundrede Millioner Francs. Hvad de ulykkelige Paraguiter angaaer, da er det, endogsaa blot tilnærmelsesviis, umuligt at angive deres Tab; man veed kun, at deres Land er ødelagt for en lang Aarrække, at overalt, hvor de allierede Tropper trænge frem, træffe de kun en Befolkning, der er udtæret af Sygdom og Elendighed: de sørgelige Levninger af et

*) Af Xavier Raymond. Efter Revue des deux mondes.

Folk, der næsten er tilintetgjort, og som kun kan leve ved Seirherrens Medlidenhed. Nu da Dramaet er endt, ville vi give en sammentrængt Skildring deraf og dertil benytte de Oplysninger, som senest ere komne for Dagen.

I.

Den Mængde Vidnesbyrd, der bestandig fremkomme, lade ikke mere nogen Tvivl tilbage om, at Præsidenten i Paraguay har været Aarsag til den ødelæggende Krig. Til Trods for sin Benævnelse repræsenterede den republikanske Regering i Paraguay kun den rene Despotisme. I det ulykkelige Land vare Love og Institutioner kun tomme Ord, beregnede paa at skuffe Fremmedes Lettroenhed; Overhovedets Villie var almægtig, han herskede uindskrænket. Han raadførte sig ikke med Nogen, og han vakte ligesaa meget sine Undersaatters som sine Modstanderes Forbauselse ved sin Beslutning at begynde Krig.

Den nylig faldne Præsident i Republiken Paraguay var det ældste af de fem Børn, som Præsident, Don Carlos Lopez, efterlod sig. Denne havde i 1840 efter sin Slægtning, den berømte Dr. Francia, arvet Præsidentskabet eller rettere Enevælden. Han synes ikke i høi Grad at have misbrugt sin Almagt, i alt Fald ikke overfor den Enkelte; han tog omtrent saa meget Hensyn til Individet, som en Despot kan gjøre. I Forholdet til sine Naboer viste han Klogskab; det lykkedes ham at faae Republiken Paraguay anerkjendt af Brasilien i 1846, af den argentinske Republik i 1852 og næsten umiddelbart derefter af de øvrige Magter. Nu aabnede han regelmæssige Forbindelser og afsluttede Tractater med Udlandet, og i 1853 blev Farten paa Sydamerikas Floder aabnet for alle Flag. Det var en vigtig Begivenhed i den nye Verdens Politik, og maaskee vilde der have været endnu Mere at sige til Fordeel for Lopez I.'s Regjering, naar han

ikke havde havt den sørgelige Idee at indrette en militair Tilstand, der var uforholdsmæssig efter Landets Behov. Han troede maaskee at handle klogt, men han førte, uden at ane det, sin Søn ind i Fristelser, der maae medregnes blandt Aarsagerne til hans Ødelæggelse.

Denne Søn, Marechal Don Francisco Selano Lopez II, blev født 1827. Efter hans Portrait at dømme var det en Mand af et smukt Ydre, med regelmæssige Træk, et klogt, dog ikke aabent Ansigt; hans sorte Øine straalede i lidenskabelige Øieblikke med en levende Glands, men vare ellers tilslørede og indgøde ingenlunde Tillid. Hans Væsen var fuldt af Ynde og Værdighed; man saae strax, at det var en Mand, der ikke havde kjendt til Livets smaae Sorger, og som fra sin første Ungdom havde været vant til at herske. Naar han vilde, kunde han være indsmigrende, overtalende; men som oftest var han kold, tilbageholdende, uigjennemtrængelig. Skjøndt han havde stærke Lidenskaber, forstod han dog at beherske dem, som det anstaaer en »Hidalgo«, et Overhoved af »sangre azul«. Tage vi Opdragelsen i den europæiske Betydning af Ordet, da har Marechal Lopez's Opdragelse været meget ufuldkommen. De stedlige Forhold og den faderlige Svaghed førte det med sig.

Man maa imidlertid ikke glemme, at hans Barndom henrandt under Dr. Francias Regjering, en Tid, da al Oplysning systematisk blev qvalt, og at han, næppe atten Aar gammel, blev udnævnt til Krigsminister og kom til at dele Faderens Enevælde.

Da Brigadegeneral Don F. S. Lopez (det er først senere, at han har taget Titel af Marechal) havde beklædt denne Stilling i ti Aar, besluttede hans Fader at sende ham halvandet Aar til Europa med det Hverv at ratificere de Tractater, Paraguay havde afsluttet med Italien, Frankrig og England angaaende fri Skibsfart for alle Flag paa Sydamerikas store Floder.

Lopez var dengang otte og tyve Aar, hans Aand og

Charakteer havde fæstnet sig i Sædvaner, og det er et Spørgsmaal, om denne Reise, der ti Aar tidligere og under andre Forhold kunde have været gavnlig for ham, nu ikke snarere har været ham skadelig. Den faldt i Aaret 1855 under Krimkrigen, da hele Europa gjenlød af Vaabenbrag, og denne Side af vor Civilisation tiltalte den unge Reisendes Sind meest, thi det synes, som om Studiet af militaire Spørgsmaal var hans eneste Beskjæftigelse under hans Ophold i Europa. Han blev modtaget med Nysgjerrighed og Interesse i de høieste Selskaber og frydede sig uendeligt over den Opsigt, han troede at vække, ligesom den glimrende Stilling, der var skabt ham, smigrede hans Forfængelighed. Skjøndt han var meget ung, havde han i ti Aar havt Generalsrang, og de, man forestillede ham som de yngste Generaler, vare alle modne Mænd. Han var befuldmægtiget Minister, accrediteret som saadan, og mellem de Diplomater, han efter Etiquetten var ligestillet med, traf han kun Mænd, der vare graanede i Tjenesten og skyldte Arbeide og Erfaring deres Stilling. Istedetfor at disse Contraster skulde have bragt ham til Eftertanke og til at faae Øie for Fødselens og Lykkens Luner, betragtede han den ydre Glands, der omgav ham, som en Hyldest til hans egen Dygtighed. Han lod sig fuldstændig henrive af Egenkjærligheden og alle Slags Forførelser, saa at hans Fader, Præsident Don Carlos Lopez, troede at burde kalde ham tilbage til Paraguay for at udrive ham af dette Babylon og Capua. Han førte med sig ved Afreisen en gift Dame, der rigtignok var skilt fra sin Mand. Hun var af Fødsel en Irlænderinde, men opdraget i Frankrig, og har senere, under det antagne Navn Madame Mary Lynch, spillet en vigtig Rolle i Paraguays Anliggender. Med hende havde Lopez fem levende Børn og efter Rygtet desuden med andre Qvinder endnu flere, som han imidlertid ikke anerkjendte.

Mod Madame Lynch's Børn viste han sig altid meget kjærlig, og det er ikke usandsynligt, at han havde ægtet

deres Moder, dersom hun havde været fri, eller hvis den katholske Kirke tilstedede Skilsmisse. Lopez var hende stedse meget hengiven; hun var maaskee den Eneste, der havde nogen Indflydelse paa ham, og senere deelte hun modigt hans Ulykke.

Ved sin Tilbagekomst til Paraguay betragtede den unge Lopez paa Grund af de Erfaringer, han troede at have indhøstet i Europa, sig som høit ophøiet over sine Omgivelser, og, opfyldt af farlige Drømme, kastede han sig med Heftighed ind paa den Vei, hans Fader uheldigviis havde aabnet ham. Han overtog atter Commandoen over Hæren og Krigsstyrelsen, paaskyndede Anlæget af Fæstninger, der vare foreslaaede eller paabegyndte, hvervede Fremmede af alle Nationer til at skabe Støberier og Fabriker samt forfærdige Krigsmateriel og fordoblede Antallet af Infanteri-, Artilleri- og Cavalleri-Regimenterne. Saaledes forløb de sex Aar, der laae imellem hans Tilbagekomst til Amerika og hans Faders Død 1862. Han udviklede en saadan Virksomhed og Utrættelighed, at det tilsidst synes at have vakt nogen Mistanke hos hans Fader.

I dette Land, hvor Jesuiterne have øvet en langvarig og mægtig Indflydelse, kan man ikke undre sig over, at Spioneriet var blevet en mægtig Kraft i den indre Politik, og det vilde have været mærkeligt, om Arvingen til Magten, man kunde næsten sige Kronen, ikke havde været Gjenstand for en særlig Opmærksomhed. Den gamle Lopez stolede ikke ganske paa Nogensomhelst; han gjorde paa alle Tider af Dagen og Natten sin Søn de meest uformodede Besøg, han tog alle mulige Forholdsregler for ikke at blive røbet, han forbød Adjutanterne og Tjenerne at melde sig og faldt som en Bombe ned i sin Søns Værelse; han snappede hans Papirer og gjennemløb dem med feberagtig Ivrighed, som om han ventede at komme paa Spor efter et Forræderi. Vi maae tilføie. at han aldrig fandt noget Compromitterende, og at selv Marechal Lopez's ivrigste Mod-

standere aldrig have vovet at beskylde ham for at have givet sin Fader den mindste Grund til Mistanke.

Da Lopez den Anden var kommen til Magten, anvendte han endnu sex Aar til at ruste sig, og da han endelig i December 1864 troede at være færdig, begyndte han at handle. Man fortæller, at, da han befalede at beslaglægge den brasilianske Paquetbaad »Marquez de Olinda» — den første fjendtlige Handling —, tøvede han længe og bestemte sig først efter gjentagne Gange at have yttret ved sig selv: »Jeg har aldrig været saa godt forberedt dertil, jeg vil aldrig finde saa gunstig en Leilighed.»

II.

Lopez troede at være forberedt, fordi han havde en ordnet Hær paa firsindstyve Tusinde Mand, medens de Modstandere, som forenede sig imod ham, dengang ikke havde Fjerdeparten at stille mod ham, og fordi han i sine Magasiner og paa Humaïtas, Curupaïtis og andre Fæstningers Volde havde mere Ammunition og mere Skyts, end man kunde vente at finde i samtlige Fæstninger og Arsenaler i Brasilien, den argentinske Republik og Republiken Uruguay. De to sidstnævnte Stater havde ingen regulaire Tropper, men kun Milits, og Brasilien havde til Beskyttelse af og til at overholde den indre Orden paa et Territorium saa stort som fem Sjettedele af Europa kun sytten Tusinde Mand, fordeelte i smaae Afdelinger over hele Landet, og hvoraf endda den mindste Deel kunde gjøres mobil. I Modsætning hertil stode Lopez's Tropper samlede paa et Terrain, som af Naturen var fortrinligt egnet til Forsvar. Endvidere tænkte han at drage Fordeel af de endnu svævende Stridigheder imellem Banda-Oriental og Brasilien, i hvilke det ikke syntes umuligt, at den argentinske Republik vilde blande sig, og at benytte sig af den Skinsyge, de andre Stater følte over Brasiliens Overlegenhed. Han stolede kort sagt paa denne

Misstemning og paa sin bedre Væbning for at naae sin Ærgjerrigheds store Maal.*)

Følgerne viste, at disse Planer kun vare tomme Drømme, Frugter af Hovmod og Uerfarenhed. Den Maade, han valgte at angribe sine Fjender paa, førte kun til at skabe Fred imellem dem og forene dem imod ham; den førte til det forbausende Resultat — en fast, urokkelig Alliance mellem Portugiserne i Brasilien og Spanierne i den argentinske Republik og Uruguay. Den, der før Lopez's Overfald vilde have forudsagt en saadan Alliance, vilde man have leet lige op i Ansigtet. Det var imidlertid Følgen af den paraguayitiske Dictators taabelige Adfærd; den sunde Fornuft og hans Forgængeres Exempel burde have lært ham, at hans Naboers indre Stridigheder vare Borgen for hans Sikkerhed, og at han paa enhver Maade burde undgaae at blande sig deri. Hans militaire Planer ere ikke lykkedes bedre end hans politiske, men det synes ogsaa at være Toppunktet af Dumdristighed, naar Overhovedet for en lille Befolkning paa en Million og to Hundrede Tusinde fattige, lade, uvidende Mennesker uden Handel og Industri vil udfordre tolv til tretten Millioner ganske anderledes virksomme og oplyste end Paraguays Guaranier, ganske anderledes rige og vindskibelige, med et stort Budget og en stor Credit, og som fra første Øieblik kunde indespærre ham og afskjære ham fra al Forbindelse med den øvrige Verden.

Fra Fornuftens Standpnnkt vare hans Planer uoverlagte, fra den moralske Side var Sagen endnu værre. Dengang han begyndte Fjendtlighederne uden foregaaende Krigserklæring, var han ikke indviklet i nogen alvorlig Tvist med sine Naboer. Der havde vel været nogle Grændsespørgsmaal, men man syntes stiltiende at være kommen overeens om at lade dem sove hen i Archiverne. Man var

*) Jfr. nærmere „Historisk Archiv, 1870. I. Side 335—36.

ikke uenig om Noget, og Diplomatiet førte ingen Underhandlinger, der kunde tyde paa det mindste Uveir. Det var under den dybeste Fred, at Lopez angreb den brasilianske Provinds Matto-Grosso; det var under den dybeste Fred, at han med Kanonskud bemægtigede sig den argentinske Flaade i de argentinske Farvande og oversvømmede den argentinske Stat Corrientes. I de Skrifter, han senere har ladet udgaae for i den civiliserede Verdens Øine at retfærdiggjøre eller idetmindste forklare sin forunderlige, mod de første Regler i Folkeretten stridende Handlemaade, har han kun kunnet anføre daarlige Grunde. Den Læser, der ønsker nøiere at undersøge dette Punkt, behøver kun at benytte de Vidnesbyrd, som de neutrale, navnlig de engelske Agenter have afgivet; de have fra første Færd anvendt al Flid paa at være upartiske og aldrig blandet sig i Striden uden for at søge at gjenoprette det gode Forhold. De havde hverken andre Instructioner eller andre Interesser. Depecherne fra Admiral Elliot, Commandeuren for den engelske Station paa la Plata, fra Dhrr. Thornton og Gould ere enige i at fordømme Marechal Lopez og endog at modsige de Begivenheder, han paaberaabte sig som Støtte. Agenterne fra de forenede Stater have fældet samme Dom. Mr. Washburn, en af disse, der er fra Landet selv og har seet Krigen begynde og fulgt den i alle dens Phaser i flere Aar, er endnu strengere end Englænderne i sine Domme om Dictatoren.

Følger nu heraf, at Marechal Lopez, da han greb til Vaaben, kun gjorde en dum Streg uden Maal og Meed? Sikkert ikke; men da han ikke har udtalt sig eller forklaret sine Bevæggrunde og Planer i noget authentisk Actstykke, kan man kun danne sig Formodninger om hans sandsynlige Planer. Naar man samler alt det, der allerede er bekjendt, er det imidlertid ikke vanskeligt at gjøre sig en Forestilling om den Chimaire, han har forfulgt. Den er ikke fostret af en almindelig Aand; den er ikke blottet for ærgjerrig Storhed,

men Lopez begik den utilgivelige Feil ikke at forstaae at bringe Retten paa sin Side og den ikke mindre at styre mod et Maal, som han ikke kunde naae, at ville gribe Mere, end han kunde favne. Maalet for hans Ærgjerrighed har sandsynligviis været at udvide sin Grændse mod Syd til La Plata ved at erobre de to argentinske Stater Corrientes og Entre-Rios, hvor han alt havde knyttet mange Forbindelser og ventede Støtte af Befolkningen, der ligesom i Paraguay for en stor Deel bestaaer af Guaranier. Hvorom Alting er, saa kom Begivenhederne ligefra Begyndelsen til at vise, hvor falsk den militaire Tanke var, hvorpaa Marechal Lopez havde bygget sin Operationsplan og sine Drømme om Udvidelse. I enhver Krig, hvor man vil gjøre Erobringer, maa man skride til Angreb og besætte Fjendens Territorium. Nu, da han begyndte at sætte sine Tropper i Bevægelse, opdagede han snart, at, da han ikke havde tænkt paa at skaffe sig en Sømagt, der satte ham istand til at kæmpe paa Floderne, var han blokeret i sit eget Land, uden at det kostede Fjenden synderlig Anstrengelse. Hans lille Escadre af lette Fartøier var langtfra tilstrækkelig. De Expeditioner, han som Følge af sin Beliggenhed udsendte mod Matto-Grosso og senere mod Corrientes, bleve enten hurtig tilintetgjorte eller dømte til Uvirksomhed ved de stedlige Forhold.

Ved den første Expedition bemægtigede Lopez sig et Land*), hvor han paastod, at Brasilien samlede en Hær for derfra at erobre Paraguay. Han traf kun en Afdeling paa 400 Mand, der efter at have tilbageviist Paraguayiternes

---

*) Matto-Grosso, d. v. s. den store Skov, er en brasiliansk Provinds, som ligger Nord for Paraguay og næsten er dobbelt saa stor som Frankrig, men kun har 100,000 Mennesker. Største Delen af Landet er i vilde Indianerstammers Besiddelse, og kun den midterste Deel er af nogen Betydning paa Grund af de rige Guld- og Diamantvaskerier, som findes der. Red.

første Angreb paa deres Stilling ved Coimbra, skyndte sig med at benytte Natten for paa to smaae Dampbaade, de havde til deres Raadighed, at bringe sig i Sikkerhed langt op ad Floden Paraguay.

De efterlode et næsten øde, udyrket Land, som Paraguayiterne tilsidst selv rømmede, da de ikke kunde finde Underhold der. Den anden Expedition blev ikke mindre resultatløs, uagtet den var anlagt efter en betydelig større Maalestok. Det var en heel Hær, Marechal Lopez førte mod Staten Corrientes*), da han aabnede Krigen mod den argentinske Republik. Han paaberaabte sig som Motiv til Angrebet deels de Fornærmelser, som Pressen i Buenos-Ayres udslyngede mod ham, deels den Recrutering, der efter hans Udsagn fandt Sted der for Brasiliens Regning, og endelig et Afslag, som den argentinske Regjering, der ønskede at forblive neutral, havde givet ham saavel som Brasilien paa en Begjæring om at maatte passere Republikens Territorium. Hans Armee var fyrretyve Tusinde Mand stærk, under Commando af General Robles; Avantgarden rykkede ind i Byen Corrientes Langfredag den fjortende April 1865. Paraguayiterne erklærede sig for Venner, kaldte deres Brødre Correntinerne til Vaaben, lovede at befrie dem fra Buenos-Ayres's Aag, forpligtede sig til at betale Alt, hvad de forbrugte, proclamerede tilsidst en provisorisk Regjering og afventede derpaa den Virkning, disse Løfter og de Forbindelser, Lopez's Regjering havde knyttet i Landet, vilde have. Ingen rørte sig imidlertid, hverken i Corrientes eller Entre-Rios; den tidligere Præsident i den argentinske Republik, General Urquiza, hvis Medvirkning Lopez havde haabet paa og havde lovet sine Undersaatter, gjorde Mine til at ville samle sine Tropper, og General Caceres, een af dem, man havde bestemt til Med-

*) Lige Syd for Paraguay ligger Corrientes, som er en af Republiken La Plates fjorten Stater; den er tre Gange større end Danmark, men har næppe 100,000 Indbyggere. Red.

lemmer af den provisoriske Regjering, opfordrede Befolkningen til at gribe til Vaaben mod den fjendtlige Indtrængen. Da Paraguayiterne saaledes vare skuffede i deres Forhaabninger, indskrænkede de sig til forsigtigt at udbrede sig paa Paranas venstre Bred, og detacherede under Commando af Oberst Estigarribia et Corps paa tolv Tusinde Mand mod Øst. Det skulde marschere gjennem Corrientes mod Uruguay. Udnævnelsen af General Venancio Flores — der støttede sig til Brasilien og den argentinske Republik — til Præsident i Uruguay, var anført som Krigsgrund af Marechal Lopez.

Det er lettere at tænke sig end at beskrive den Virkning, som Efterretningerne om disse Overfald, — som man fik næsten Slag i Slag, — frembragte i de paagjældende Lande. Den offentlige Mening gav sig Luft i støiende Demonstrationer og Raab om Hævn; men for at kunne hævne sig saa hurtig, som Stemningen fordrede, maatte man have havt en militair Organisation, og den manglede ganske.

Om det nu end paa den ene Side næsten var uundgaaelig nødvendigt, at de tre saa haardt krænkede Stater maatte slutte sig sammen mod den fælles Fjende, saa var det paa den anden Side ikke mindre vist, at hver af Staterne havde forskjellige Interesser ved Spørgsmaalet, og at den Afstand, hvori de vare beliggende fra hverandre og fra Begivenhedernes Skueplads, fordrede Tid, for at man kunde komme til en Overeenskomst. Fra Buenos-Ayres til Montevideo er der henved fyrretyve Miil; en Dampbaad kan tilbagelægge Veien i tolv til femten Timer; men fra disse Byer til Rio-Janeiro, hvorfra de Allierede hovedsagelig skulde have deres Mandskab og Materiel, var der ikke mindre end tre Hundrede Miil, ligesom der er sytten Miil fra Buenos-Ayres eller Montevideo til Corrientes, som det var af Vigtighed saa hurtigt som muligt at naae for at bekæmpe og standse Indfaldet. Heldigviis befandt der sig netop paa Laplatafloden en brasiliansk Escadre, som man kunde drage Nytte af.

Den blev commanderet af Admiral, Baron Tamandaré, og var ankommen i disse Farvande paa Grund af nogle Stridigheder mellem Brasilien og Regjeringen i Montevideo; efterat disse nu vare bilagte, ventede den kun paa Seilordre fra sin Regjering.

Man kan derfor ikke undre sig over, at de Allierede først kunde vise sig for Fjenden i de første Dage af Juni 1865, sex Uger efter Indfaldet i Corrientes; tvertimod maa man rose den Hurtighed og Kraft, hvormed de fattede og udførte deres Beslutninger, og de Allierede begyndte med glimrende Held. Lopez begik den Uklogskab at sende en lille Flotille paa otte Skibe, hvoraf der ikke var et, der egnede sig til Krigsbrug, mod den brasilianske Escadre; Sammenstødet*) fandt Sted ved Riachuelo paa Paranafloden, nogle Miil Syd for Corrientes. Trods den Tapperhed, Paraguayiterne her som overalt i Krigen udviste, bleve de totalt slagne, deres Skibe bleve tagne, ødelagte eller gjorte ukampdygtige. Chefen, Capitain Alesa, døde nogle Dage efter af sine Saar i et Fængsel i Humaïta, hvorhen Lopez havde sendt ham i sit Raseri over Nederlaget. Den sande Ophavsmand til Ødelæggelsen var imidlertid Lopez selv, der havde givet Ordre til at vove den ulige Kamp; men saaledes var Lopez's Adfærd under hele Krigen: hvor det gjaldt Andre, var han dumdristig og fremfusende; han ødslede uden Nødvendighed med sine Soldaters Blod og forlangte Umuligheder af dem, medens han samtidig var meget forsigtig paa sine egne Vegne og meget betænkt paa sin personlige Sikkerhed. Hans Modstandere, der havde saamange Generaler dræbte og saarede, bebreidede Marechal Lopez, at han aldrig viste sig i Ilden. Hans Adjutanter, deriblandt Oberstlieutenant Thompson, bemærke hertil, at det havde sin gode Grund, da Marechallen altid

---

*) Dette Søslag er nærmere beskrevet i Historisk Archiv 1870 I Side 342—45.

holdt sig omhyggelig afveien og, selv naar han var ved Armeen, altid holdt sig i en ærbødig Afstand udenfor Kononskuds Distance, altid bestræbte sig for ikke at blive opdaget af Fjendens Kikkerter og kun red med et Følge af to eller tre Personer for ikke at lede Opmærksomheden paa sig; Hans Hundred-Garde maatte forandre Uniform og ombytte sine Hjelme med de i Landet brugelige Straahatte, da han frygtede, at Fjenden ved at see dem komme og gaae skulde gjætte sig til Beliggenheden af hans Hovedqvarteer.

Kampen ved Riachuelo aabnede General Robles's Øine for den virkelige Stilling. Da han ingen Understøttelse fandt i Landet, men hver Dag saae Fjendens Stridskræfter forøges og var skilt fra sin Operationbasis ved Parana, som han havde i Ryggen, frygtede han for at blive afskaaret fra sine Forbindelser af den brasilianske Flaade, der var paa Floden, og begyndte derfor Forberedelser til at rømme Corrientes og trække sig tilbage til Paraguay. Da Marechal Lopez kom til Kundskab herom, faldt han i det heftigste Raseri; han afsendte øieblikkelig Oberst Bruguez for at overtage Commandoen, lod General Robles kaste i Fængsel og sex Maaneder senere skyde tilligemed hans to Adjutanter. Maaskee har Robles været lidt for overilet, thi det lykkedes Bruguez at holde sig i Landet til Slutningen af October. Argentinerne, der commanderedes af General Panuero trængte ikke paa; de vare endnu svagere i Antal og anvendte kun med den største Forsigtighed deres Tropper, der vel vare ivrige nok, men først nylig udskrevne og næsten ganske uøvede. Indtil Rømningen indskrænkede Krigen sig til Forpostfægtninger, hvorved der paa begge Sider udvistes megen Tapperhed og blev udgydt meget Blod; men til nogen alvorlig Kamp kom det ikke.

Hvad var der imidlertid blevet af de tolv Tusinde Mand, der vare afsendte under Oberst Estigarribias Anførsel? Efter en rolig, men anstrengende Marsch igjennem

øde og oversvømmede Egne var Colonnen naaet til Bredden af Uruguay; her slap imidlertid Mundforraadet op, og Hæren stødte paa de samme Vanskeligheder, som havde mødt den Afdeling, der angreb Matto-Grosso. For at skaffe sig Underhold maatte man dele sig i to Colonner, der droge frem hver paa sin Bred af Uruguay. Medens de nu besværligt rykkede frem paa denne Maade, stræbte Regjeringerne i Brasilien og Uruguay at finde Midler til at ile de angrebne Landsdele tilhjælp. General Flores var først færdig; han var nærmest ved Skuepladsen og havde paa Grund af de nylige Kampe nogle Tropper til sin Raadighed. Han rykkede mod Paraguayiterne paa den høire Bred af Uruguay og stødte den femtende August 1865 paa den ene af deres Colonner, som han slog fuldstændigt i Kampen ved Yalay. Næsten alle de Paraguayiter, der ikke bleve dræbte eller saarede, faldt i Fjendens Hænder. Faa Dage efter indesluttede Keiseren af Brasilien, der med sine to Svigersønner, Greven af Eu og Hertugen af Sachsen-Coburg, var ilet til fra Rio-Janeiro, den anden paraguayitiske Colonne i den lille By Uruguayna og tvang den, den femte September, til at overgive sig som Krigsfanger. Disse Fanger ventede at blive førte i Slaveri; men mod al Forventning bleve de godt behandlede af Brasilianerne, dannede nogle Maaneder senere en Legion af den allierede Armee og kæmpede med Troskab under hele Krigen. Da Lopez erfarede disse Begivenheder, lod han Estigarribia erklære for Landsforræder; og idet han nu indsaae, i hvilken betænkelig Stilling Afdelingerne i Corrientes befandt sig, gav han dem Ordre til at gaae tilbage over Parana. Som Venner vare Paraguayiterne rykkede ind i Landet, som Fjender droge de ud deraf. De brandskattede alle Byerne, plyndrede Husene og førte over hundrede Tusinde Qvæghøveder, Landets væsentligste Rigdom, med sig. Rømningen, der begyndte den en og tredivte October, udførtes næsten uden Hindring. Man kan let forstaae, at General Panuero med sin ringe Styrke ikke troede at burde

forfølge den overlegne og bedre organiserede Fjende altfor hastigt; uforklarligere er det derimod, at den brasilianske Flaade, der var Herre paa Floden, ikke ivrigere søgte at forurolige Fjenden og hævne en Deel af den Skade, der var tilføiet de Allierede.

I de ni Maaneders Felttog havde Marechal Lopez, uagtet der ikke var leveret nogen større Kamp, dog lidt betydeligt. Istedetfor at bibringe sine Modstandere et føleligt Slag havde han lidt meget alvorlige Tab. Han var nødt til at opgive Offensiven, der er af saa stor Betydning i Krigen, og maatte indskrænke sig til at forsvare sig selv; han havde ved disse frugtesløse Forsøg mistet henved tyve Tusinde Mand, Fjerdeparten af sin Armee. Paa den anden Side havde hans Modstandere, som han ikke havde kunnet gjøre uenige, faaet Tid til at træffe foreløbig Aftale og afslutte en Tractat, der næsten udelukkende var rettet mod hans Person og hans Magt. De havde gjort store Laan og rundtomkring kjøbt Vaaben og Krigsmateriel, de havde reist Tropper, som de alt begyndte at organisere, ved Hjælp fra de forenede Stater, Frankrig, England og andetsteds. Lykken havde erklæret sig for dem: men efterat de saa let havde tilbageviist Paraguayiternes Indfald, skulde de nu paa deres Side erfare, hvad det betød, navnlig med nylig skabte Kræfter, at føre Krig med et Folk, der var bestemt paa at forsvare sig, og i et Terrain, som Naturen selv synes at have dannet til Forsvar.

III.

Paraguay kan anslaaes til en Størrelse af omtrent sex Tusinde Qvadratmiil, men har næppe mere end tolv til tretten Hundrede Tusinde Indbyggere. Det har Form af en Vinkel, hvis Aabning vender mod Nord, og hvis Been dannes næsten regelmæssigt af Paraguay og Parana, der nøiagtigt danne Landets vestlige og østlige Grændse. Næst-

efter Amazonfloden ere disse Floder de betydeligste i Sydamerika.

Disse to mægtige Vandløb flyde sammen i Vinkelens Toppunkt, og længere mod Syd danne de med Uruguay la Platas uhyre Munding efterat have gjennemløbet de argentinske Stater Corrientes og Entre-Rios, hvilke Navne tydeligt angive disse Landes topographiske Skikkelse. Af Paraguays Form fremgaaer, at det paa det nuværende Trin af Amerikas Civilisation hverken kan angribes fra Nord, Øst eller Vest.

Mod Nord have vi seet, hvad der mødte Paraguayiterne, da de vilde operere mod de meget svage Detachementer i Matto-Grosso. Fra Øst, det vil sige ved Paranas øvre Løb, vilde et Angreb ikke være lettere. Man finder hverken Veie, Indbyggere eller nogensomhelst Hjælpekilder; man finder kun Skove, Vandløb og oversvømmede Strækninger, der ere ufremkommelige for det Materiel, en Armee maa føre med sig. Desuden havde Dr. Francia,*) idet han med despotisk Strenghed gjennemførte det System for politisk og commerciel Afspærring, han havde indført i Paraguay, i sin Tid ladet de enkelte Foreningspunkter for Befolkningen, som Jesuiterne tidligere paa Grnnd af den lette Transport paa Parana og dens Bifloder havde grundet i Egnen, tilintetgjøre eller bortflytte.

---

*) Da Revolutionen i Begyndelsen af dette Aarhundrede udbrød i alle spanske Provindser, erklærede ogsaa Paraguay sig uafhængigt (1811), og det lykkedes Advocaten Dr. Francia at vinde saa betydelig Indflydelse, at han i 1814 blev udnævnt til Dictator paa tre Aar, og i Aaret 1817 til Dictator paa Livstid. Han var paa een Gang Kirkens Overhoved, Anfører for Armeen og Bestyrer af hele Forvaltningen. Han regjerede med despotisk Strenghed, og, Jesuiternes System tro, havde han næsten gjort Landet utilgængeligt for Fremmede og holdt selv fremmede Lærde mod deres Villie i Aaringer tilbage. Hele Handelen blev dreven for hans Regning, og han alene sørgede for Folkets Fornødenheder. Red.

Mod Vest, fra Paraguaysiden, vil ethvert militairt Foretagende være endnu mere umuligt, hvis man kan tale om Grader i Umulighed. Paa denne Side begrændses Paraguay af en umaadelig Ørken, der strækker sig fra Andesbjergenes Fod til Flodens høire Bred, og hvor Paraguayiterne kun have nogle enkelte usle Anlæg. Det er Ørkenen Store-Chaco. Levninger af Indianerstammer, der for at undgaae Civilisationens Aag ere flygtede til dette Hav af Græs, Søer, Moradser og Strømme, flakke her omkring. Floden Paraguay er den eneste Vei, der er aaben for fjendtligt Indfald.

Guaranierne, der danne den overveiende Deel af Befolkningen i Paraguay, ere Efterkommere af en indiansk Race, der tidligere synes at have spillet en vigtig Rolle i disse Lande og været udbredt over en langt større Landstrækning end nu. Vi have alt nævnet, at man træffer en betydelig Deel Levninger af dette Folk i de argentinske Stater Corrientes og Entre-Rios, hvor deres Sprog er meget udbredt; vi kunne tilføie, at det Samme er Tilfældet i en stor Deel af Brasilien, hvor for Exempel Størstedelen af de Stednavne, som Portugiserne ikke have forandret, ere guaraniske, et uforkasteligt Vidnesbyrd om dette Folks Tilstedeværelse og Opholdssted. Det er en paa een Gang tapper, blid og lærvillig Race, hvis Undertvingelse hverken synes at have kostet Jesuiternes Missionairer eller de fremmede »Conquistadores« store Anstrengelser. I Paraguay vise disse Erobrere sig i Modsætning til andre Steder ikke som strenge Herrer; de ere heller ikke meget talrige. De første Opdagere gjorde meget Væsen af deres Opdagelse, de lovpriste den i saa høie Toner, at den spanske Vicekonge for nogle Aar troede at burde flytte Vice-Kongerigets Regjeringssæde, der fra Begyndelsen var bestemt til at være i Buenos-Ayres, til Assuncion. Grunden hertil var egentlig, at man haabede ved Hjælp af Paraguay og dens Bifloder at finde en nemmere Vei til Peru, Guldlandet, og derved spare de Reisende den besværlige og lange Omvei om Cap Horn; men man

havde gjort Regning uden Ørkenen Store-Chaco, der dengang næppe var kjendt af Navn, og til hvilken man endnu den Dag idag kun har meget ufuldkomment Kjendskab. De Vanskeligheder, man stødte paa der, tilintetgjorde snart alle Illusioner; Regjeringens Sæde forlagdes atter til Buenos-Ayres, og Eventyrerne forlode snart en Vei, der ikke førte til Noget. Paraguay blev nu kun en Eiendom, der blev bestyret af Buenos-Ayres og meget forsømt, uagtet man efter Jesuiternes Fordrivelse 1767 havde føiet den til Missionsprovindsen. At Regjeringen i Buenos-Ayres saalænge vægrede sig ved at erkjende Paraguay som en uafhængig Stat, havde sin Grund i, at den paastod at have arvet det forrige Vice-Kongeriges Rettigheder over Landet.

Et Held endnu havde Guaranierne; man opdagede nemlig ikke ædle Metaller i deres Land. De fik Intet at gjøre med de graadige Guldsøgere, der for at tilfredsstille deres Begjærlighed lode Millioner af Mennesker omkomme i Nød og Elendighed i Peru og Mexico. De, der nedsatte sig i Paraguay, nøiedes med at være Lehnsherrer og synes ikke at have været strenge Herrer. Det Livegenskab, som de paanødte Befolkningen, vilde støde det nittende Aarhundredes Følelser, men var maadeholdent for den Tid og har holdt sig til vore Dage med Undtagelse af de Forandringer, som Republikens Præsidenter have underkastet det, efter at de have tilranet sig Enevælden. Bevillinger, udstedte i Kongens Navn, deelte hele Landet og Befolkningen i »encomiendas« (eller Godser af »yanacona'er«) og i »eucomiendas« (eller Godser af mitaya'er). Yanaconaerne, Mænd, Qvinder og Børn, vare Livegne i Ordets fulde Betydning, man kunde næsten sige Slaver. Der var kun den Forskjel, at Eierne ikke kunde sælge dem. Efter Mitayasystemet kunde Besidderne kun benytte Mandens Arbeide fra hans attende til hans halvtredsindstyvende Aar, og det endda kun i tresindstyve Dage af Aaret. Lode de sig christne, vare de forøvrigt frie fter to Generationers Forløb, og det er den

meer eller mindre samvittighedsfulde Udførelse af denne Bestemmelse, der har dannet Grundlaget for den frie Befolkning i Stæderne. Da den berømte Dr. Francia kom til Roret efter Spaniernes Herredømme, forandrede han tilsyneladende Intet i denne Tingenes Tilstand, men i Virkeligheden forandrede han den fra Grunden af i sin mistænksomme og tyranniske Politiks Interesse. Han forbød saaledes sine Undersaatter at reise, at drive Handel, at vedligeholde Forbindelser med Nabofolk, medens han samtidig ved Monopoler og Confiscationer til Fordeel for Statskassen gjorde sig næsten til Eneeier af Landet, som han alt var den eneste Fabrikant og den eneste Kjøbmand. Aristokratiet, forsaavidt som det endnu existerede, blev næsten ødelagt herved, uden at dets Ruin paa nogensomhelst Maade gavnede de lavere Klasser. Dog, det var endnu ikke Alt. Han gik endnu videre i sin Plan at kue og splitte Personer og Familier indtil Afmagt. Hele Befolkningen blev inddeelt i fire Kaster: Hvide, Mulatter, Indianere og Sorte; han forbød enhver Forbindelse mellem disse Kaster indbyrdes, men forbeholdt sig iøvrigt Ret til efter Forgodtbefindende at foretage Forandringer i denne første Inddeling, det vil sige at kunne sætte en Familie, der vakte hans Mistanke, ned i en lavere Kaste; og da han troede at kunne tillade sig Alt, paabød han endvidere, at Ingen selv indenfor Kastens Omraade maatte indgaae Ægteskab uden hans Tilladelse. Saaledes var Regimentet i den saakaldte Republik Paraguay, et Herredømme, der endnu bestod i sin fulde Strenghed under Marechal Lopez.

Hvad de Missioner angaaer, som Jesuiterne havde anlagt, da bleve de bestyrede af de ærværdige Fædre efter den reneste, meest absolute Communisme. Trods den Modbydelighed, vi maae føle for en saadan Tilstand, kunne vi dog ikke sige, at Indianerne materielt have lidt derved; idetmindste er der ingen Exempler paa Bevægelse eller Oprør, der kunne tyde paa, at de have baaret det fremmede

Aag med Utilfredshed; tvertimod tyde alle Vidnesbyrd — men vi maae tilføie, at de stamme fra Jesuiter — hen paa, at Indianerne lettelig fandt sig i Systemet og endogsaa nøde et Slags Velvære, navnlig naar man sammenligner det med det Liv, de tidligere førte i deres Skove. De bleve ikke udplyndrede af deres Herrer; det var Lydighed, ikke Penge, Jesuiterne forlangte. Enkeltviis bleve de behandlede som Børn, det Hele derimod som en Hjord; men Frugten af deres Arbeide, der ikke var strengt, blev redeligt anvendt til Forbedring af deres Kaar, med Undtagelse af, hvad der medgik til Kopskat og andre Afgifter til Statskassen. Missionairerne selv levede passende, men simpelt, og, efter Beretninger fra Reisende, der nylig have gjennemstreifet disse Egne, synes de ærværdige Fædre kun at have efterladt venlige Minder. Hvad enten nu Guaranierne have en eiendommelig Charakteer, eller denne Bestyrelsesmaade ikke var saa fuldstændig slet, som vi ere vante til at tænke os, saa bestod den længe efter Jesuiternes Forjagelse og blev først afskaffet i 1848 af Præsident Carlo Lopez, sandsynligviis af Finantshensyn. Hans Søn havde saaledes den Fordeel at kunne virke med en Befolkning, der af hans Forgængere var fortrinlig indøvet i Lydighed, hvad den ogsaa gav glimrende Beviser paa, medens den kraftig forsvarede sin Arne.

IV.

Den Slette, hvor Lopez ventede de Allierede, danner en Firkant, der i Vest er begrændset af Paraguay, i Syd af Parana og i Øst og Nord af Tebicuary, et mindre vigtigt Vandløb, der udspringer paa de paraguayanske Cordillerer og falder i Paraguay efter at have løbet langs Foden af en Bjergstrækning, i hvis Indre der findes dyrkede og beboede Strækninger.

Den er over Tusinde Qvadratmile stor og frembyder

et fuldstændigt Øde; der findes hverken Boliger eller Mennesker, kun undertiden sees i den tørre Aarstid enkelte Hjorde, der søge derhen for at græsse i de af Vandet forladte Moradser. Der er mere øde, sørgeligt og usundt end selv i Toscanas Maremmer eller Roms Campagne; ikke engang en Ruin fængsler den Reisendes Opmærksomhed. To eller tre Høider hæve sig ubetydeligt over det flade Land, forøvrigt er Alt Søer, Kjær og umaadelige Moser, som man efter deres Vegatation og den Grad, hvortil de udtørres i den tørre Aarstid, kalder enten »esteros eller carrisals.« I Regntiden oversvømme de store Strømme, der begrændse Landet, det næsten fuldstændigt. Ved Tilstrømningen fra deres utallige Bifloder fra Nord stige de i Regntiden over deres Bredder og styrte sig gjennem hundrede Aabninger med overordentlig Voldsomhed over det flade Land, som de oprode og gjennemfure. Idet Vandene mødes og gjensidig standse hinanden, fastholder Vegetationen i Floden det Bundfald, de føre med sig, og saaledes har der i Aarenes Løb dannet sig Forhøininger i Terrainet, naturlige Diger, alle i lang Afstand fra hverandre; enkelte Træstammer ere skudte frem, der tjene den Reisende til Veiledere og ere det Eneste, der afbryder Ørkenens Eensformighed. Forsvaret af denne Slette, som Naturen alt havde gjort saa vanskelig at bemægtige sig, støttede sig til forskjellige Befæstninger. Vi vide, at Paraguay frembød den eneste Vei, ad hvilken man kunde omgaae den stærke Stilling, der dækkede det indre Land; det var derfor ved Floden, ved Byerne Curupaïti og Humaïta, at Lopez havde anlagt sine Befæstninger.

Curupaïti, der ligger fem à sex Miil Nord for Flodernes Sammenløb, talte henved halvtredsindstyve Kanoner paa sine Volde. Da den var bygget paa den steile Bred og stadig beskyllet af Strømmen, var det umuligt derfra at tage den med Storm, og der var ikke Tanke om at kunne erobre den med Skibe, selv Pantserskibe; fra Landsiden

var den fuldkommen sikkret mod Overrumpling, hvad de Allierede senere kom til at erfare. Imidlertid var den dog kun at betragte som et Forværk, der dækkede Adgangen til Humaïta, som i lige Linie ligger to Miil nordligere, men dobbelt saa langt ad Flodveien.

Humaïta var Nøglen til hele Forsvaret, og man havde Intet forsømt for at gjøre den saa stærk som mulig. Den var bygget paa et Fjeld, tredive Fod over Vandet ved en Bøining af Floden, i Form af en Hestesko, saaledes at de hundrede Kanoner, hvormed Voldene vare bestykkede paa den concave Side, alle kunde rettes mod eet Maal. Den rivende Strøm og Sneverheden af det seilbare Farvand — der her kun har en Brede af fire à fem Hundrede Alen — forøgede endvidere Stillingens Styrke. Hertil maa endnu føies, at Floden var oversaaet med Torpedoer og spærret med Jernkjæder og Forpælinger fra den ene Bred til den anden, samt at der bag disse laae Brandere og »Chataer,«*) der førte Kanoner — rede til at styrte sig over Fjenden. Toppen af det steile Fjeld, hvorpaa Humaïta er anlagt, strækker sig i en Længde af tre Tusinde Alen og er mod Nord og mod Syd begrændset af »carrisals« eller Moradser, der staae i Forbindelse med Floden og i Regntiden ere oversvømmede.

Mod Landsiden eller det Indre har Fjeldet en Udstrækning af en halv Miil i Længden og en Fjerdingvei i Bredden; udenfor er Alt Moradser og Strømme; Vandet fra disse fyldte Gravene ved de Fæstningsværker, af hvilke Stillingen var fuldstændig omsluttet, og som med deres ind- og udgaaende Vinkler havde en Udstrækning af henved syv Fjerdingvei. I det Indre af disse Værker fandtes Caserner, Hospitaler, en Kirke, Magasiner og andre Bygninger, beregnede paa en Besætning eller snarere en Armee paa tyve Tusinde Mand. Først flere Mile fra Humaïta, saavel opad

*) See Hist. Archiv 1870. I. p. 337.

som ned af Floden, fandtes Steder, der egnede sig til Udskibning, som forøvrigt efter Landets Naturforhold ikke vilde lede til Noget; man kunde kun nærme sig fra Øst, over den opblødte Slette, vi have beskrevet, og for at sikkre sig fra denne Side, var der anlagt to detacherede Forter: Tugucué og Tayb eller Establiciemento, som først maatte tages, forinden man kunde rykke frem mod Humaïta.

Havde Lopez end været nødt til at trække sig tilbage til sit eget Land, indseer man let, at han med Tillid kunde afvente Fjenden i disse stærke Stillinger. Han ventede længe, thi først i Midten af April 1866, fem Maaneder efter Paraguayiternes Afmarsch, rykkede de over Parana ved Itapiru, der ligger tæt ved de to Floders Sammenløb og en halv Miil fra Pasode la Patoria, en Landsby, der tjener til Oplagssted ved Farten paa de argentinske og paraguaytiske Floder. Lopez, der havde havt Tid til at forberede sig, havde dækket dette Punkt med Feltforskandsninger og havde navnlig samlet et betydeligt Artilleri; men da den allierede Armee fra Itapiru brød frem i hans Flanke samtidig med at den brasilianske Flaade beskjød ham i Fronten, trak han sig, næsten uden Kamp, tilbage, efterladende de Allierede alle sine Magasiner og en stor Deel af Materiellet.

Den allierede Arme, der commanderedes af General Bartolomeo Mitre, Præsident for den argentinske Republik, talte dengang henved halvtredsindstyve Tusinde Mand. Marechal Lopez's var betydeligt svagere i Antal, thi foruden de tyve Tusinde Mand, han alt havde mistet ved Expeditionerne til Matto-Grosso og Corrientes, havde han efter Udsagn af Oberst Thompson, der tjente under ham, endnu tabt henved tredive Tusinde Mand ved Sygdomme og de anstrengende Arbeider, han lod udføre i det usunde Land. Trods den overordentlige Strenghed, hvormed han drev Udskrivningen, havde han næppe tredive Tusinde Mand.

Uden at give sig Tid til at sikkre Overgangsstedet eller tilveiebringe Forbindelse med den argentinske Flod-

bred rykkede de Allierede skyndsomt efter Fjenden, der endnu fuld af Tillid kom dem imøde paa Halvveien og selv gjorde Begyndelsen. Der paafulgte nu, den anden og fire og tyvende Mai, to blodige Fægtninger, hvori Vaabenlykken erklærede sig for de Allierede, uden at disse dog havde nogen væsentlig Fordeel deraf. Paraguayitiske Officerer paastode, at Armeen efter Kampen den fire og tyvende, der langtfra var den betydeligste, var aldeles opløst, og at der Intet havde været til Hinder for, at de Allierede, naar de istedetfor at standse havde forfulgt deres Seir, kunde være trængte ind i Humaïta sammen med de Slagne.

Det vanskelige Terrain, den Tilstand, hvori den allierede Armee befandt sig, og de Midler, der stode til deres Raadighed, gjorde en Forfølgelse næsten umulig. En Seir, selv om den er nok saa fuldstændig, opløser altid til en vis Grad den Seirende, navnlig naar der har været stort Mandefald. Dertil blev Armeen hærget af Sygdomme, saa at den i Juni Maaned sank ned til tredive Tusinde Mand. Tilførsler og Forpleining vare heller ikke i Orden; af et Brev fra General Flores, der commanderede Uruguays Contingent, erfares det, at hans Tropper i tre Dage ingen Forpleining havde faaet.

De Allierede troede, hvad nu Grunden har været, ikke øieblikkeligt at burde forfølge deres Fordeel videre.

De gjorde Holdt paa Kamppladsen, — to Mile Nord for Udskibningsstedet — og sikkrede sig ved Feltforskandsninger. Til Forsvar var Stedet, der hedder Tuyuti, godt valgt. Det er en Landtunge, der er omflydt af Estere-Bellaco og deres Bifloder, som vel dækkede de Allierede, men vanskeliggjorde Fremrykningen, hvad der er en stor Ulempe for en Hær, der tidligere eller senere maa gaae angrebsviis tilværks. Dette skulde man snart bringe i Erfaring; thi da General Flores i Juli Maaned angreb Fjenden, der havde taget Stilling ved Potrero-Santo, i de Allieredes venstre Flanke, hvorfra han beherskede Udgangene fra Tuyuti, mi-

stede Paraguayiterne vel fem og tyve Hundrede Mand, men holdt Stillingen.

Efter dette Nederlag forandrede de Allierede for en Tid Operationsplan, idet de opgave at trænge frem i Fjendens Front, men derimod ved Hjælp af de brasilianske Pantserbaade begyndte at omgaae hans høire Fløi. Som Erfaringen senere viste, var Tanken rigtig, men kunde ikke udføres, saaledes som det først blev forsøgt. Marechal Lopez indsaae ogsaa, at dette var hans Stillings svage Side, og at den uundgaaelige Følge af Fjendens Fremtrængen paa Floden vilde være, at han uden at løsne et Skud maatte rømme det Terrain, hvor han haabede, at hans Fjender skulde oprives af Anstrengelser og Sygdomme. I nogen Tid havde han været ivrigt beskjæftiget med at forøge og forstærke de ovenfor beskrevne betydelige Fæstningsværker ved Floden. Saaledes havde han nylig omskabt et Kystbatteri ved Curuzu til en befæstet Leir med femten Stykker Skyts foruden Feltskytset og en Besætning af fire til fem Tusinde Mand under General Diaz's Commando. Det var en stærk Stilling, dækket næsten paa alle Sider af Floden eller af »carrisals«; den eneste tilgængelige Vei førte ad et smalt Dige. De Allierede besluttede imidlertid at angribe den. Et Corps paa fjorten Hundrede Mand, commanderet af General Porto-Allegre og understøttet af syv Pantserbaade, skulde gjøre Forsøget, og det lykkedes. Under Kampen blev et af de brasilianske Skibe, »Rio-Janeiro«, ramt af en Torpedo og sank næsten øieblikkeligt med hele sin Besætning. Det er det eneste Exempel i denne Krig paa, at en Torpedo har gjort Skade, trods den Rundhaandethed, hvormed Paraguayiterne, ofte til deres egen Skade, anvendte dem. De tabte i denne Kamp to Tusinde Mand Døde, Saarede og Fangne; Resten reddede sig langs Flodbredden til Curupaïti. Lopez lod ved Efterretningen om Udfaldet Mandskabet af en Bataillon, som han beskyldte for at have viist Feighed, deci-

mere og Halvdelen af Officèrerne skyde som Landsforrædere. Offrene bleve udtagne ved Lodtrækning.

Lopez indsaae Vigtigheden af det Slag, der var bibragt ham, og udbad sig en Sammenkomst med General Mitre. Den fandt Sted den tolvte September 1866, men førte ikke til Noget. Den argentinske General tilbageviste ethvert Forslag, der ikke ledede til Afslutningen af den Fredstractat, de Allierede vare komne overeens om. Men da Tractaten vel tilbød Paraguay Fred og garanterede dets Uafhængighed og Selvregjering, men ufravigelig fordrede Marechal Lopez's Forviisning, var dette naturligviis et Punkt, han ikke vilde gaae ind paa.

Den sidste Seir havde givet de Allierede Mod, og kort Tid efter, den to og tyvende September, forsøgte en talrig Styrke, commanderet af General Mitre i egen Person, at gjentage det Forsøg, der var lykkedes saa godt mod Curuzu, mod Curupaïti, men han stødte her paa langt større Vanskeligheder. Værkerne vare anlagte med den største Omhu, for Størstedelen forsynede med Muurværk, havde større Garnison og mere Artilleri; alene paa Voldene fandtes saaledes ni og fyrretyve Stykker svært Skyts.

Flotillens Ild gjorde næsten ingen Virkning paa Værkerne, og de Stormendes Colonner, der vare indeklemte paa den eneste smalle Vei, der førte til Værkerne, bleve knuste af den fjendtlige Ild, hvis Skud samtlige maatte træffe de dybe Masser. Forgjæves rykkede de argentinske Batailloner, der stode forrest i Colonnen, frem med det største Heltemod; forgjæves trængte de frem til Graven, de kunde ikke overskride den og maatte endelig trække sig tilbage med Valpladsen besaaet af Døde. De Allieredes Tab ved denne frugtesløse Storm var meget betydeligt; de angive i deres Beretning fire Tusinde, men Paraguayiterne paastaae at have opsamlet mere end fem Tusinde Døde og Saarede. Af de Sidste slap næppe et Dusin derfra med Livet. Nøden havde føleligt begyndt at indfinde sig i Paraguayiternes Leir; de

dræbte de Saarede for lettere at bemægtige sig deres Brødposer, deres Vaaben og Klæder.

Efter dette Nederlag standsede de Allierede Operationerne til Juli næste Aar, et Tidsrum paa ti Maaneder, fuldt af store legemlige og sjælelige Lidelser. Først og fremmest syntes deres Forbindelse meget truet. I den argentinske Republik udbrød et Oprør, der gjorde det nødvendigt, at en Deel af dens Contingent drog tilbage. Forholdene i Buenos-Ayres kaldte i November 1866 General Mitre tilbage, og Rygtet gik, at han tænkte paa at trække sig ud af Alliancen. Man sagde eller lod sige det Samme om Uruguay, der kun vanskelig kunde underholde det temmelig svage Corps, det havde ladet støde til Hæren. Brasilianerne vare næsten ene om at bære Krigens Byrder, og naar man sammenligner Størrelsen af de Offre, de havde bragt, med Ubetydeligheden af de Resultater, de havde tilkæmpet sig, var det ikke urimeligt at antage, at ogsaa de vilde opgive Foretagendet. En Landspids i en pestbefængt Egn, to Miil fra deres Udskibningssted, og Curuzu, var Alt, hvad de Allierede havde vundet i to Aars Fettog. Og var man sikker paa disse Punkter? Naar Regntiden kom, vilde Curuzu blive bortskyllet og Tuyuti oversvømmet. Foruden de Sygdomme, der allerede rasede imellem Tropperne, indfandt sig, for at sætte Kronen paa Ulykkerne, Choleraen med en saadan Heftighed, at de Allieredes Hospitaler i Mai Maaned 1867 talte tretten Tusinde Syge. Hvad skulde man gjøre i denne kritiske Stilling? Romme Stillingen eller, naar man havde Mod og Udholdenhed, forblive i den og sørge for at forbedre Veiene og Opholdsstederne? Det var denne sidste Udvei, man valgte.

Marechal Lopez's Stilling var ikke mere smilende. De Tab, han allerede havde lidt, gjorde et Angreb fra hans Side umuligt. Landet var allerede blottet for Mænd, og han var nødt til at tage Børn til at udfylde sine svækkede Regimenter med. Han maatte opløse de Afdelinger, der

havde lidt meest, for at styrke de andre Regimenter. I sin Nød greb han endog til at udskrive Fruentimmer til Militairarbeidere; det var et militairt Train, der slæbte Materiellet afsted paa Hovedet eller paa Ryggen, naar de ikke brugtes i Hospitalerne eller vel endog ved Arbeidet paa de Forskandsninger, hvormed han oversvømmede Landet.

I dette Tidsrum udfoldede han en forbausende Virksomhed.

Ved en uafbrudt Række Forskandsninger, der i en Bue paa over tre og en halv Miil snart i en enkelt, snart i en dobbelt Linie strakte sig fra Curupaïti til Humaïta, søgte han at dække disse vigtige Punkter. For at sikkre sig i Tilfælde af et tvungent Tilbagetog anlagde han endvidere en militair Vei i Ørkenen Store-Chaco paa den høire Flodbred. Den udgik fra et Punkt, der kaldes Timbo, to Miil Nord for Humuïta, og gjorde det muligt for Paraguayiterne frit at kunne bevæge sig paa begge Bredder af Floden. Det var et uhyre Arbeide af ikke mindre end tolv Miles Omkreds, hvor man havde maattet overskride en Mængde Moradser og bygge ikke mindre end fem store Broer foruden den, der førte over Vermejo, Paraguays betydeligste Biflod paa den høire Bred. Disse Arbeider vidnede om Opfindsomhed, Virksomhed, Haardnakkethed, men ikke om Klogskab og Forsigtighed. Fremtiden viste, hvor let disse Forskandsninger kunde omgaaes, og de uhyre Arbeider nødvendiggjorde, at hele den rørige Deel af Befolkningen maatte opholde sig i Leiren, hvor en stor Deel af den omkom af Sygdom. Agerdyrkningen blev derved forsømt, og der indtraf en forfærdelig Hungersnød; ved at sprede sine Kræfter paa saa store Strækninger berøvede Lopez sig endvidere Midlerne til at kunne benytte sig af sine Modstanderes Svækkelse. Havde han samlet sin Styrke og foretaget et alvorligt Angreb paa Tuyuti, medens de Allierede befandt sig i den sørgelige Forfatning, vi ovenfor have skildret, er

det høist rimeligt, at han havde tvunget dem til at gaae tilbage over Parana.

Man maa imidlertid ikke troe, at disse ti Maaneder forløb, uden at der vexledes et Skud; tvertimod forefaldt der næsten daglig Forpostfægtninger, som uøvede Tropper ere saa tilbøielige til at indlade sig paa. Det er kun de øvede Tropper, der forstaae at spare paa deres Kræfter og Blod, til de kunne føre det afgjørende Slag. Denne unyttige og blodige Leg fandt Marechal Lopez Behag i; han troede, at han derved gjorde sine Folk krigsvante og tænkte ikke paa, at han ikke havde saa betydelige Stridskræfter at raade over som hans Modstandere, og at hans Soldater, der for Størstedelen var bevæbnede med Steenlaasgeværer, ikke kæmpede paa lige Fod med Fjendens bedre, riflede Vaaben. Ved denne planløse Plaffen mistede han for mange Folk. Saaledes gik Tiden til Slutningen af Juli 1867, da General Mitre vendte tilbage fra Buenos-Ayres med Forstærkninger, der bragte Hæren op til over fyrretyve Tusinde Mand, og atter overtog Ledelsen af Operationerne. Han forandrede nu fuldstændig sin første Krigsplan. Istedetfor at udvikle sig til Venstre, som han først uden Held havde forsøgt, besluttede han at drage til Høire. Vel maatte han paa denne Maade næsten gjøre Afkald paa Flaadens Understøttelse og være tvungen til at rykke meget langsomt frem, da han Fod for Fod maatte anlægge de Veie, der vare nødvendige for Armeens Fremrykning, men han havde den Fordeel at bevæge sig paa et frit Terrain og kunde nære Haab om ved sin numeriske Overvægt at kunne indeslutte Humaïta og tage den og dermed alle de Stillinger, hvortil den var Nøglen. Denne Betragtning var afgjørende. Han efterlod tolv til tretten Tusinde Mand i Leiren ved Tuyuti, der i den forløbne Tid var bleven fuldstændig forskandset, og marscherede med tredive Tusinde Mand mod Tuyucue, der kun blev svagt forsvaret og taget uden Anstrengelse.

Medens de Allieredes høire Fløi rykkede frem paa denne Maade, gjordes paa den venstre Fløi et Forsøg, hvis heldige Udfald skulde have de vigtigste Følger. Havde end General Mitres Angreb det foregaaende Aar medført et Nederlag, saa havde det paa den anden Side givet en Lære, som man vilde drage sig til Nytte. De Pantserskibe, der havde været i Ilden mod Curupaïty, havde vel ikke med deres Skyts, hvor svært det end var, kunnet gjøre nogen Virkning paa denne Fæstnings Mure, men paa den anden Side havde dennes store Kanoner heller ikke gjort Skibenes Pantser synderlig Skade. Man drog deraf den Slutning, at, ligesaavel som det havde viist sig ørkesløst at sende Pantserskibene i Kamp mod Landbatterierne, ligesaavel kunde Skibene næsten uden Fare udsætte sig for Værkernes Ild og, naar de forsigtigt gik forbi et eller to farlige Steder, gjøre sig til Herrer over Farvandet, Fjendens vigtigste Communicationsmiddel. Den væsentligste Hindring bestod i at proviantere de Skibe, man agtede at sende frem paa denne Maade, men man kunde bøde derpaa ved at anlægge en Vei paa den høire Flodbred, ad hvilken disse hurtige, usaarlige, flydende Fæstninger kunde provianteres. Man skred til Værket, og næppe var Veien anlagt, førend en lille brasiliansk Eskadre den femtende August gik forbi Curupaïtis Volde uden at lide synderlig Skade.*)

Opgaven var løst. De Forsvarsanlæg, Marechal Lopez havde udført med saa store Offre af Mennesker og Penge, vare eller vilde blive omgaaede, tagne i Ryggen og gjorte unyttige.

Den overordentlige, næsten uforudsete Rolle, Pantserskibene spillede i denne Krig, ikke ved deres Angrebskraft, men ved deres Usaarlighed, fortjener Opmærksomhed af Alle, der beskjæftige sig med Krigsstudier. I Forbi-

*) Jfr. nøiere Hist. Archiv 1870 I. Side 353.

gaaende sagt havde Artilleriet ikke mere Lykken med sig end Torpedoerne. De to Armeer vare dog rigeligt forsynede med Modeller af det forskjellige Skyts, der i den sidste Tid var opfundet i Europa og Amerika; de benyttede det meget, og Forbruget af Ammunition var umaadeligt, hvad der næsten altid er Tilfældet med unge Tropper. Ikkedestomindre gav det kun middelmaadige Resultater. Lede Brasilianernes pantsrede Skibe ikke Meget, saa toge Paraguayiternes Fæstningsværker heller ikke synderlig Skade.

Da Humaïta overgav sig, var der udskudt femten til tyve Tusinde Projectiler af svært Kaliber mod den, og dog saae man næsten ikke Spor af alvorlig Beskadigelse. Dette kan for en Deel finde sin Grund i, at den kun blev beskudt paa lang Afstand; men dette er ikke tilstrækkeligt til at forklare Artilleriets ringe Virkning, især naar man erindrer, at Brasilianernes blænderede Kanonbaade næsten uskadte gik tæt forbi Landbatterier med Kanoner af meget svær Kaliber. I denne Krig har i Virkeligheden kun Feltskytset, brugt imod Tropper, ikke imod Hindringer, vist nogen Virkning. Imidlertid rykkede de Allieredes høire Fløi fremad, dog kun langsomt, paa Grund af det besværlige Terrain, og fordi de maatte tilbagevise de Udfald, som Paraguayiterne næsten daglig foretoge. Først efter tre Maaneders Møisommeligheder og Kampe naaede de — efter paa Veien at have taget Fortet Establiciemento — Tayi, et Punkt paa Paraguays høire Bred ovenfor Humaïta. Den hele Strækning, de paa denne besværlige Marsch fra Tuyuti havde tilbagelagt, beløb sig til henved tretten Miil; men den brasilianske General Menna-Barreto fik Leilighed til paa selve Ankomstdagen, den anden November, at vise, hvor vigtig den Bevægelse, de havde tilendebragt, var, idet han beskjød to paraguayitiske Dampere, der slæbte Baade, ladede med Materiel, til Humaïta. Den paraguayitiske Armees Forbindelser vare saaledes, om ikke afskaarne, saa dog meget truede.

Hvor vigtigt det end var, kostede det dog de Allierede

mange Penge at naae dette Punkt. Fra Tuyuti til Tayi beløb Omkostningerne ved Transporten af en Kanonkugle paa et Hundrede og halvtredsindstyve Pd. sig til fem og tresindstyve Francs, af en Tønde Kul til otte Hundrede og femogtyve Francs, og det Øvrige stod i Forhold dertil.

Lopez indsaae fuldkomment Stillingens Farer. Dagen efter at de sex Tusinde Brasilianere under General Barreto havde sat sig fast i Tayi, befalede han et Udfald i Masse mod Tuyuti. Tanken var fuldkommen rigtig, naar han havde kunnet udføre den; den vilde sikkert have tvunget de femogtyve til tredive Tusinde Mand, som de Allierede havde spredt paa Sletten, til at trække sig tilbage til deres Operationsbasis; men for at Forsøget kunde lykkes, behøvedes der større Styrke end den, Marechal Lopez kunde raade over: kun otte Tusinde Mand. Paraguayiterne styrtede med deres sædvanlige Mod og Heftighed frem til Angreb, de bestege paa flere Steder Brystværnet, og der paastaaes, at de sandsynligviis vilde have erobret eller afbrændt Leiren, hvis de ikke, forledte af deres Nød, havde opløst sig for at plyndre Fjendens Magasiner. Vist er det imidlertid, at Leirens Besætning fik Leilighed til at tage dem i Flanken og tvang dem til at trække sig tilbage med et Tab af to Tusinde Mand.

Da der var gjort noget Bytte og medtaget tre Faner fra Fjendens Volde, udstedte Lopez en pralende Proclamation, som om han havde vundet en stor Seir. Han vidste imidlertid meget godt, at det var et Nederlag, og istedetfor at tvinge Fjenden til at samle sig, blev han nu selv nødt til at gjøre det. Han gav derfor Ordre til at rømme den første Forsvarslinie og føre Størsteparten af hans umaadelige Artillerimateriel — meer end et Hundrede Stykker — tilbage til Humaïta. Paraguayiterne udførte dette uden at blive foruroligede af de Allierede, der benyttede de tre følgende Maaneder til roligt at befæste sig i deres Stillinger og sende Forraad af alle Slags til den vigtige Stil-

ling ved Tayi. Man kunde have troet paa en stiltiende Vaabenstilstand, naar den uophørlige Kanonade, der lod sig høre paa alle Punkter af den store Skueplads, ikke havde været; det var imidlertid en Beskydning paa lang Afstand og som Følge deraf uden Virkning.

Resten af Aaret forløb med disse indre Arbeider og lige saa kostbare som unyttige Demonstrationer.

Aaret 1868 bragte derimod store Forandringer i de Krigsførendes gjensidige Stilling. Det aabnedes med General Mitres Bortgang. Han blev kaldt til Buenos-Ayres, den argentinske Republiks Regjeringssæde — ved Vicepræsidentens pludselige Død. Den fjortende Ianuar 1868 overgav han Commandoen over den allierede Armee til Marechal Caxias, der hidtil havde havt Commandoen over den brasilianske Hær og Flaade. Det var den meest Anseete i den brasilianske Armee, den ældste Officeer og den Høieste i Grad. Han havde allerede gjort sig bekjendt ved den Dygtighed og Kraft, hvormed han under Don Pedro II's Mindreaarighed havde undertrykket et Oprørsforsøg i Provindsen St. Paul. Dette havde gjort ham velseet ved Hoffet, og siden den Tid var han stedse bleven benyttet, hvor der var noget Alvorligt paafærde.

Han førte saaledes det brasilianske Contingent i Kampen ved Casserosi 1852, hvor Dictator Rosas Herredømme blev styrtet. Han havde havt Held med sig i alle sine Foretagender, og nu sidst havde han med virkelig Dygtighed ledet den omgaaende Bevægelse, der havde ført General Barreto til Tayi.

Han havde den Fordeel at overtage en Armee, der var prøvet i tre Aars Strabadser og Kampe, og som ved betydelige Forstærkninger, der nylig vare ankomne, var bragt op til næsten halvtredsindstyve Tusinde Mand.

Den Plan, han vilde følge, syntes at bestaae i: ikke at give Operationerne tillands, der allerede i en Kreds omfattede alle de paraguayitiske Stillinger, større Udstrækning,

men derimod søge at udbrede sig paa Floden. Den trettende Febrnar 1868 ankom tre pantsrede Kanonbaade, der vare byggede i Rio-Janeiro, derfra og passerede strax uden Uheld Farvandet ved Curupaïti, hvorpaa de forenede sig med dem, der i August i det foregaaende Aar vare gaaede igjennem; samtlige Kanonbaade løb den attende Februar forbi Humaïta.*) Af de sex Fartøier, som gjorde Forsøget, blev eet tilbage, ikke fordi det havde lidt nogen Skade, men kun fordi dets Maskine var for svag til at føre det mod Strømmen, der er meget stærk paa dette Sted. De Andre slap igjennem uden væsentlig Beskadigelse, uagtet de paa Grund af Flodens Krumninger i to og fyrretyve Minutter vare udsatte i en Afstand af kun fire à fem Hundrede Alen for Ilden af det talrige Artilleri, der spækkede Humaïtas Volde.

De forenede sig derpaa med den Afdeling, der alt befandt sig i Tayi. Følgen heraf var, at Lopez's Armee var næsten fuldstændig omringet; den kunde kun slippe ud af Kredsen ved Humaïta og ad den Vei, der var anlagt paa den høire Flodbred til Store-Chacos Grændse. Stillingen var bleven meget kritisk, saameget mere, som General Barreto samme Dag, som den brasilianske Flaade gik forbi Humaïta, havde bemægtiget sig Redouten ved Ciervo, en Mellempost mellem Tayi og Humaïta, og Pantserskibene, der nu havde Veien aaben, den to og tyvende viste Flaget for Hovedstaden, Assuncion, der fremtidig var priisgivet dem.

Paa et Par Punkter nær vare de Allierede Herrer paa Floden fra dens Sammenstød med Parana til Landets yderste Grændse. Lopez følte Faren, og maaskee indsaae han nu, at han havde begaaet en Feil ved at anvende saa mange Mennesker, saa megen Kraft og saa mange Penge paa Arbeider, der snarere bleve ham til Byrde end til Gavn, thi, da han nu kun havde femten til tyve Tusinde Mand, kunde han hverken besætte eller forsvare dem. Han befalede derfor

---

*) See nøiere herom Hist. Archiv 1870. I, 355—59.

at rømme Curupaïti og samtlige Værker, der vare opførte Syd for Tebicuary, og beholdt kun Humaïta, hvor han foreløbig efterlod en Besætning af sex eg tredive Hundrede Mand, der senere endnu blev formindsket, da Dictatoren skulde sørge for sin personlige Sikkerhed. I stor Hast drog han virkelig den anden Marts igennem Humaïta, naaede Store-Chaco, opad hvilken han drog tyve Mile, førend han vendte tilbage til den høire Bred med de Tropper og det Materiel, han slæbte med sig. Rømningen fandt Sted om Natten under Forhold, der maatte være meget ydmygende for Lopez's Stolthed. Man paastaaer, at han, da hans Vanheld havde naaet denne Høide, tænkte paa at opgive Spillet og drage gjennem Store-Chaco til Bolivia og derpaa til Europa. Har en saadan Tanke rørt sig i ham, maa man beklage, at han ikke har fulgt den; han vilde have sparet sit Folk, de Allierede og sig selv smertelige Offre. Det være nu som det vil, saa træffe vi ham snart igjen Nord for Tebicuary, hvor han havde opslaaet sit Hovedqvarteer, ved et Punkt, der kaldes San-Fernando og ligger paa Veien fra Passo de la Patria til Assuncion. Med Virksomhed og Kraft vilde han forsøge at komme paa Fode igjen; han vilde afvente de Følger, Hnmaïtas Forsvar kunde medføre, men hans Sind, der iforveien var bittert, blev endnu mere opirret; der skete stadig nye Henrettelser, og under Paaskud af Sammensværgelse lod han sin Broder Benigno arrestere og bevogte i Lænker i sin Nærhed.

De Allierede lode ham forblive der uden at forurolige ham; alle deres Anstrengelser vare rettede mod Humaïta, som de indesluttede saa stærkt, som de stedlige Forhold tillode det. Ved Hjælp af Pantserskibene og Batterier, de havde anlagt paa Andas, en lille Ø i Kanonskuds Afstand fra Fæstningen, lykkedes det dem at besværliggjøre Forbindelsen mellem de to Flodbredder i høi Grad; men Paraguayiterne tabte ikke Modet; da de ikke længere kunde iværksætte Rømningen i Humaïtas Farvand, dannede de sig Veie

gjennem de Vandløb og Moser, der indesluttede Fæstningen paa Landsiden, og som ved flere Aabninger stode i Forbindelse med Floden. I nogen Tid lykkedes det dem under Skjul af »Carrisal'ernes« og »estero'ernes« Plantevæxt og ved at benytte henved tredive Baade, som de endnu havde, at unddrage deres Foretagender Fjendens Opmærksomhed; tilsidst bleve de dog opdagede, og Fjenden forfulgte dem med Skibsbaadene paa deres Smutveie. Herpaa fulgte talrige Kampe, der forhalede Fæstningens Capitulation til den femte August. Besætningen, der var sunken ned til tolv Hundrene Mand, overgav sig med alle militaire Æresbeviisninger, som den ogsaa fuldkomment havde fortjent. I nogen Tid havde Levnetsmidlerne været slupne op, og i de sidste fire Dage af Forsvaret vare to Hundrede Mand bogstavelig døde af Sult. Humaïtas Fald var den vigtigste Begivenhed, der hidtil var indtruffen, og det staaer til at antage, at de Allierede vilde have kunnet føre et afgjørende Slag, hvis de havde udviklet større Kraft.

Men nu gjentog sig atter, hvad vi flere Gange siden Krigens Begyndelse have seet, og som maaskee kan finde sin Forklaring i det besværlige Terrain. Man skulde have troet, at der var sluttet Vaabenstilstand, og at begge Parter vare blevne enige om ikke at forstyrre hinandens Foretagender. De Allierede benyttede ganske roligt hele August og den første Deel af September til at indrette sig i Humaïta; de førte deres Materiel, Forraad og Hospitaler dertil; da de dernæst den tre og tyvende September havde undersøgt den nye Stilling, Lopez havde indtaget, og som de ikke meente at burde angribe i Fronten, beskjæftigede de sig næsten udelukkende med at anlægge og forbedre Veie paa den høire Flodbred, der kunde føre dem i Ryggen af Paraguayiternes nye Værker. Lopez havde sat sig fast en halv Snees Mile Syd for Assuncion bag Tykysyky, en østlig Biflod til Paraguay. Det er kun en lille og smal Strøm, men den er meget dyb; den er egentlig kun Afløb for Søen

Ypoa, der strækker sig fem Mile ind i det Indre og med de tilgrændsende Moradser danner en uoverstigelig Skranke. Tæt ovenfor Tykysykys Munding danner Floden en stærk Bue, næsten en ret Vinkel; Stillingen er saaledes paa tre Sider dækket af stærke Forhindringer. Den eneste Vei, der satte den i Forbindelse med det Indre, kunde kun ad lang Omvei naaes af de Allierede og tilbød Paraguayiterne et sikkert Tilbagetog. Stillingen var saaledes meget stærk, og Lopez skyndte sig desuden med sin sædvanlige Iver at styrke den med Forskandsninger, som han besatte med henved et Hundrede Stykker Skyts: for at forsvare Mundingerne af Tykysyky og Buey-Muerto, en Arm af Paraguay, lod han opkaste mægtige Batterier ved Angostura og Villeto.

Man kan anslaae Marechal Lopez's Armee paa den Tid til henved ti Tusinde Mand, for Størstedelen nylig udskrevet Mandskab. Da han havde nærmet sig sine Magasiner og det beboede Land, led han nu mindre end længere mod Syd af Mangel paa Levnetsmidler, men han havde ingen Ammunition. Krudt og Projectiler vare blevne saa sjeldne, at man ikke havde kunnet forsyne hver Kanon med Hundrede Skud, og det havde kostet den største Møie at tilveiebringe fyrretyve Bundter Patroner til hver Mand. De Allierede vare forholdsviis bedre forsynede; men de halvtredsindstyve Tusinde Mand, de talte i Januar Maaned, vare ved Sygdomme og Fægtninger svundne ned til to og tredive Tusinde Mand. Det var naturligviis Brasilianerne, der som de stærkeste i Antal ogsaa havde maattet afgive de fleste Offre. Vi kunne ikke opgive Tallet, men vi erfare af en Tale, Krigsministeren holdt i Deputeretkamret i Rio, at Brasilien til August 1868 havde sendt fire og firsindstyve Tusinde to Hundrede og ni Mand til Feltarmeen; men hvor Mange vare endnu ilive deraf?

Fjendtlighederne begyndte atter i December Maaned og bleve førte med megen Kraft af Marechal Caxias. Armeen rykkede frem paa den høire Bred af Paraguay, gik

over Floden ved San-Antonio, et Punkt omtrent fem Fjerdingvei Nord for Villeta, og der paafulgte nu en Række blodige Kampe, der vedvarede indtil den syv og tyvende. Alle disse Fægtninger faldt ud til de Allieredes Fordeel, men kostede dem Meget; thi de mistede henved otte til ti Tusinde Mand, Døde og Saarede.

Paraguayiterne forsvarede sig i disse tyve Dage med beundringsværdigt Mod og største Haardnakkethed; de bleve fuldkomment tilintetgjorde, og der undslap kun enkelte Flygtninge og Sprængte. Lopez, der havde svoret sine Tropper, at seire eller døe med dem i denne Kamp, flygtede, forinden Ødelæggelsen var almindelig, og efterlod Seierherrerne sin Bagage, sine Papirer, sine Vogne, ja endogsaa flere af sine Slavinder. Forinden han vendte sin Hest mod Cerro-Leon, havde han imidlertid paa sædvanlig Maade taget Hævn over Skjæbnens Ugunst: stadig forfulgt af Syner om Sammensværgelser, dømte han Flere, deriblandt sin Broder Benigno, til Døden.

Man kan ikke godt forstaae, hvorfra Marechal Caxias, som den 27de December, Dagen før den afgjørende Kamp ved Ita-Yrate, som Guaranierne, eller Lomos Valentinas, som Spanierne sige, havde tre til fire Tusind Mande Cavalleri under sig, ikke lod Marechal Lopez forfølge. Han var maaskee overbeviist om, at Krigen var endt, da han havde bemægtiget sig Flodløbet og alle Fjendens befæstede Punkter, sprængt og tilintetgjort hans Hær og erobret eller ødelagt Størstedelen af hans Materiel. Idetmindste skyndte han sig med i en Dagsbefaling, der blev offentliggjort, at erklære det, og efter at have ladet sig nøie med at holde et høitideligt Indtog i Assuncion den anden Januar 1866 — indskibede han sig til Rio-Janeiro uden at afvente sin Regjerings Bemyndigelse.

V

Havde Marechal Caxias ventet at blive modtaget som en Triumphator, saa blev han skuffet, da han den ellevte Februar 1869 steg iland i Rio-Janeiro. Hans Modtagelse var, om ikke saarende, saa dog meget kold. Den almindelige Mening — og den tog ikke feil — vilde ikke troe, at Krigen virkelig var endt. Den sunde Sands gjorde sig det snart klart, at man, naar Alt kom til Alt, efter saa mange Seire, kun var Herre over Floderne, at det Indre af Landet ikke var besat, ja ikke engang berørt, og at Marechal Lopez, støttet af sit Folks forbausende Opoffrelse, i sin Halsstarrighed kunde finde nye Hjælpemidler til at gjenoptage Kampen der. Efter nogle Dages Tøven besluttede man derfor at gjenoptage de militaire Foretagender og føre dem tilende; det var Krigens tredie Standpunkt. Saavel fra politisk som militair Side var, under denne Stemning, Valget af en General lige vigtigt. Jo større hans personlige Stilling var, jo mere indlysende vilde det blive for Alle, at man forpligtede sig uden Forbehold. Man kom da i Tanker om Greven af Eu, som lige fra Krigens Begyndelse indtrængende havde ansøgt om at blive sendt til Paraguay, men kun havde deeltaget i Felttoget ved Parana i 1865. Den unge Prinds havde, skjøndt han var Keiser Don Pedros Svigersøn, maattet føie sig efter Ministrenes Villie, thi den parlamentariske og constitutionelle Styrelse udøves med megen Alvor i Brasilien. Vi vide ikke, hvorfra den Modstand, han mødte, skrev sig, men vi troe at kunne forklare den ved hans politiske Meninger, der aabent vare beskyldte for Frisindethed, og ved den Bestemthed, hvormed han havde kundgjort sine negervenlige Følelser i Slavesagen; thi det var just ikke Maaden at sætte sig i Yndest paa hos de daværende Ministre. Man vilde imidlertid finde ham beredt, naar man havde Brug for ham.

Greven af Eu — Gaston af Orleans — ældste Søn af den

franske Konge Louis Philippes anden Søn, Hertugen af Nemours, er otte og tyve Aar gammel. Sin militaire Uddannelse har han faaet i Artilleriskolen i Segovia i Spanien; ved Afgangen derfra lykkedes det ham at blive ansat ved General O'Donnels Stab, medens denne commanderede den spanske Armee i Afrika. Den unge Prinds deeltog i dette Felttog med megen Hæder; samme Dag, han stødte til Hovedqvarteret, blev han paa Valpladsen decoreret for udmærket Vaabendaad. I 1864 ægtede han sin Cousine, den keiserlige Prindsesse Isabella, ældste Datter af Keiser Don Pedro II og Arving til den brasilianske Krone. Den to og tyvende Marts 1869 blev han udnævnt til commanderende General for den brasilianske Armee i Paraguay, dog uden Myndighed til at deeltage i Landets Bestyrelse, der var betroet Statsraad Paranhos; han skyndte sig at afreise og ankom den fjortende April til Assuncion. Han forefandt ikke Sagerne i nogen opmuntrende Tilstand. Den varme Aarstid, der netop var tilbagelagt, havde anrettet forfærdelige Ødelæggelser i Armeen, og hvad mere var, en stor Deel Officerer, ja selv Soldater havde, da de saae Marechal Caxias afreise med flere af de meest fremragende Generaler, troet at turde tillade sig at følge deres Foresattes Exempel. Den virkelige Styrke var derved, iberegnet de Syge, gaaet langt under fem og tyve Tusinde Mand. Lydigheden stod paa svage Fødder, som en naturlig Følge af at de, der skulde opretholde den, vare dragne bort, og Disciplinen, der aldrig havde været de unge Troppers meest glimrende Egenskab, bar stærke Spor deraf. Administrationen, Forpleiningsvæsenet og de andre specielle Bestyrelsesgrene, der kun meget uregelmæssigt modtoge Meddelelser og Leveringer, vare komne meget i Uorden, og hvad Hestene angik, hvoraf der ved Krigene i Amerika bruges et overordentlig stort Antal, var der langtfra nok til det nødvendige Behov. Kort sagt, næsten Alt maatte begyndes forfra og ordnes paany.

Medens den unge General beskjæftigede sig hermed, havde Marechal Lopez vidst at drage Fordeel af den Frist, der var forundt ham. Istedetfor at flygte til Bolivia, som Rygtet var gaaet efter hans Nederlag ved Lomos Valentinas, havde han, da han saae, at han hverken blev forfulgt eller foruroliget, meget hurtigt fattet Mod til atter at forsøge sin Lykke. Forblindelsen var om end aftagen ved de Nederlag, han havde lidt, dog ikke svunden, og »Supremo eu«, som Paraguayiterne i daglig Tale kaldte deres Overhoved — kunde endnu gjøre Regning paa sit Folks forbausende Lydighed. Da Greven af Eu ankom til Assuncion, havde Dictatoren allerede samlet de Flygtende, foretaget nye Udskrivninger, sammenskrabet Resterne af sit Materiel og atter faaet Fodfæste.

Havde Lopez været den kjække, fædrelandssindede Fører, som man undertiden har villet gjøre ham til, vilde han have kastet sig imod Sydost i Retning af den Jernbane, han tidligere havde begyndt at bygge for at kunne forene sin Hovedstad med de beboede og rige Dele af Landet, og hvor man endnu ikke havde hørt de Allieredes Kanoner. Der kunde han have gjort et maaskee ulykkeligt, men i ethvert Tilfælde hæderligt Forsøg paa at ordne Modstanden, forsvarende Terrainet Fod for Fod og til det Sidste delende sine Trofastes Skjæbne; det vilde have været at yde Offer for Offer. Saaledes tænkte han ikke. I Tilfælde af, at Vaabenlykken skulde vedblive at være ham ugunstig, kunde han maaskee falde i de Allieredes Hænder, og det var en Fare, han for ingen Priis vilde udsætte sig for. Han satte sig fast i Cerro-Leons Passer, Nord for Jernbanen, fem Miil fra Assuncion, i Egne, som den tynde Befolkning endnu ikke havde taget i Brug, paa Grændsen af de øde Egne, der tilbøde ham størst Rimelighed for at undslippe, hvis Skjæbnen skulde være ham imod. Regjeringens Sæde, der efter Humaïtas Fald havde været i Jernbanestationen Luque, blev forlagt til Peribebuy, bag Cerro-Leons

Høider, og med sin sædvanlige Driftighed anlagde han to Krudtværker i Caacupe og Ibicuy, to nærliggende Pladser. Hans Tropper og Hovedqvarteret vare skudte frem til Passene ved Ascurra med Front mod Jernbanen og dækket af en stor Sø, der sikkrede mod Frontangreb. Høire Fløi, i Retning af Assuncion, støttede sig til de »Esteros'er« der strække sig mellem Peribebuy og Manduvira, to østlige Bifloder til Paraguay, og venstre Fløi til næsten øde Bjerge, bedækkede med Urskov. Fra et reent militairt Standpunkt var Stillingen meget stærk, men den befandt sig i en Egn, hvor det var vanskeligt at opdrive Levnetsmidler. Da den nye Overgeneral overtog Commandoen over de Allierede, havde Lopez, hvad man syntes reent at have glemt, samlet henved tolv Tusinde Mand og firsindstyve Kanoner. I fire Maaneder havde man trods den korte Afstand ladet Dictatoren fuldkommen uforstyrret.

Der skulde nu begyndes et nyt Felttog under ganske andre Forhold. Man kunde ikke gjøre Regning paa den Medvirkning, Flaaden hidtil havde ydet ved at tilføre Levnetsmidler, bortføre de Syge og Saarede og bane Veien, saaledes at Fjendens Forskandsninger faldt næsten af sig selv. Da Skibene vare for dybtgaaende til at kunne gaae op ad Bifloderne, indskrænkede deres Opgave sig fremtidig næsten udelukkende til at bevogte Paraguay for at forhindre Lopez i at undslippe til Store-Chaco. For at kunne drive Lopez ud af hans Stilling og forfølge ham maatte man trænge ind i det Indre, der, om end ikke fuldstændigt øde, dog kun var meget tyndt befolket, gjennem et Land, over hvilket man hverken havde Kort eller nøiagtige Beskrivelser. Det Hele, man vidste, var, at det var opfyldt med uigjennemtrængelige Moser, Vandløb og Urskove, og at det vilde blive vanskeligere at rykke frem og skaffe sig Underhold der end at slaae Fjenden.

Man kunde imidlertid drage Nytte af den ti—tolv Mile lange Jernbane, som Lopez havde anlagt, men nu, til Støtte for

sit Forsvar, var ifærd med at ødelægge, Naar man havde gjort sig til Herre over den, kunde den benyttes som Udgangspunkt for Bevægelserne. Dog, der hørte Tid ikke alene hertil, men ogsaa til at ordne Tilførslerne, drage Forstærkninger til sig og forsyne sig med Ammunition. En ganske eiendommelig Hindring stødte endnu til. I 1869 herskede der en overordentlig Tørke i hele Paranas Leie; paa Grund heraf blev en stor Deel af de Skibe, der de foregaaende Aar havde kunnet befare Floden, standset af den lave Vandstand, og Paraguay, der ikke fandt den sædvanlige Vandstand ved sin Munding væltede med ukjendt Voldsomhed og i store Masser sine Vande i Parana. Virkningen heraf sporedes et Hundrede og halvtredsindstyve Mile op ad Floden.

Trods den Iver, hvoraf Greven af Eu var besjælet og som han havde forstaaet at meddele sine Undergivne, forløb der over fire Maaneder, forinden man saae sig istand til at rykke frem. Efter en Række Smaafægtninger og endeløse Arbeider i Mark og i Stue, var det lykkedes at naae Jernbanens yderste Grændse, at gjøre den istand, bygge en stor Bro, anlægge Magasiner og Vaabenpladser og ved Forskandsninger sikkre Linien mod Overrumpling. Efterat have bragt en Armee paa sytten til atten Tusinde Mand paa Benene deelte han den i to Corps, hvoraf han selv commanderede det ene, og den argentinske General Emilio Mitre, det andet, og kunde endelig den anden August sætte sig i Bevægelse for at udføre den Plan, han, støttet til de foretagne Recognosceringer, havde udkastet. Stolende paa sin numeriske Overvægt vilde han samtidig omgaae Fjendens høire og venstre Fløi; Fronten var, som vi erindre, dækket af Søen Icaparay. Det høire Corps, som han selv commanderede, satte sig først i Bevægelse. Veien var meget besværlig, man brugte hele fem Dage for gjennem Bjergene og Skovene at naae Valenzuela, der kun ligger tre og en halv Miil fra Paraguay, hvorfra de vare gaaede ud.

Paa hele Veien havde de maattet drive Fjendens Blænkere tilbage, og flere Tusinde Alen havde de været nødte til at bane sig Vei med Øxen i Haanden. Der var Meget vundet ved at være naaet til Valenzuela; thi Cerro-Leons Snevringer vare nu tilbagelagte, og man behøvede kun at rykke ind i Peribebuydalen for at omgaae Fjendens Stilling og tage den i Ryggen. Fire hele Dage maatte man endnu kæmpe og arbeide for at tilbagelægge de fem Miil, der ere imellem Valenzuela og Peribebuy, Lopez's nye Hovedstad, som han havde omgivet med Forskandsninger, besatte med et talrigt Artilleri. Stormen paa Peribebuy foretoges den tolvte August i tre Colonner; den ene commanderedes af General Osorio, der blev saaret, den anden af General Menna Barreto, der faldt, og den tredie af Greven af Eu, der forblev uskadt, uagtet han udsatte sig med en Iver, der svarede bedre til hans Ungdom end til hans Stilling som commanderende General. Hans Officerer knurrede vel noget, men det hindrede ham ikke i, under Soldaternes Jubelraab at være een af de første paa de fjendtlige Skandser. Kampen havde været meget blodig; hele Besætningen i Peribebuy blev dræbt, saaret eller fangen; ikke Een undkom. Stillingen med Alt, hvad den indeholdt af Materiel, Lopez's Papirer, hans og Madame Lynchs Bagage etc. faldt i Fjendens Hænder.

Lopez var ikke personlig tilstede i Peribebuy. Anende Faren havde han skyndsomt trukket sig tilbage til Caacupe for at bortføre det meest Mulige af det Materiel, han havde samlet der i de sidste fire Maaneder. Den næste Dag, den trettende, gav han Hæren Ordre til at rømme Ascurra og forene sig med ham i Caraguatay, halvanden Miil Nordost for Peribebuy, hvorhen han havde forlagt Hovedquarteret; men denne Gang havde han at gjøre med en General, der var bestemt paa at forfølge ham saa langt og saa heftigt som muligt. Den sextende overraskede Greven af Eu ham nogle Mile fra Caraguatay, og der fandt en morderisk Kamp Sted, hvori Brasilianerne bleve Seierherrer. Da der ikke

havde været uddeelt Levnetsmidler i otte og fyrretyve Timer, holdtes der Rast den syttende Marts for at udhvile og for at oppebie General Emilio Mitres Corps, der ikke havde kunnet komme tidligere, da det var stødt paa større Hindringer, end der var forudseet. Det medbragte heldigviis nogle Levnetsmidler, og den næste Dag, den attende, fandt en Fægtning Sted, hvori Paraguayiterne mistede et Dusin Kanoner, og endelig sprængtes Lopez's Armee aldeles i Kampen den fem og tyvende. Man forsøgte at fortsætte Forfølgelsen nogle Mile forbi Caraguatay; men man hildede sig i de Moradser, der strække sig lige til San-Estanislao henved tolv Mile derfra, hvorhen Lopez var flygtet, og Tropperne kunde ikke trænge frem paa de Veie, de Flygtende havde benyttet. Man manglede Levnetsmidler og Fourage til Hestene, der omkom i stort Antal, og da man tilmed i saa kort Tid havde fjernet sig betydeligt fra sin Operationsbasis, maatte man opgive denne Plan.

I disse saa hurtigt paa hinanden følgende, glimrende Kampe var Lopez's sidste Armee ødelagt, alt hans Materiel tilintetgjort, han selv dreven bort fra det beboede og dyrkede Land; han kunde altsaa nu ikke mere være at frygte — men han var dog undsluppen. Da Greven af Eu forlod Caraguatay, drog han gjennem Manduviradalen, hvorved han til Transporten af sine Syge og Saarede benyttede nogle Baade, som man havde gjort brugbare, og satte sig fast i Rosario ved Paraguay, hvor det Hele var samlet den ellevte September. Han haabede i kort Tid at erholde Proviant, men uagtet han nedbragte den lette Colonne, han vilde føre med sig paa den nye Expedition, til det mindst Mulige, kunde han dog ikke blive færdig før den ottende October.

Fra Rosario, hans Udgangspunkt, til San-Estanislao, der nu var hans Maal, er der i lige Linie ikke mere end ni Mile, og da Veien efter Forholdene der i Landet var god, naaede han dette Punkt den fjortende October. Lopez havde ikke afventet Fjenden, men havde den syvende October trukket

sig tilbage sex à syv Mile mod Nordost til Bjergene ved Curuguaty. Man paastod, at der ogsaa her i San-Estanislao havde fundet flere Henrettelser Sted, og at denne Gang hans Broder Venancio var blandt Offrene.

Greven af Eu forlod San-Estanislao den sextende og rykkede frem til Capivira, men Landet blev næsten ufremkommeligt; man traf kun Urskov og Ørkener, der ikke frembøde nogensomhelst Hjælpekilde. Lykkeligviis ankom der den tyvende en Sending Levnetsmidler, der sikkrede hver Mand en halv Ration i nogle Dage. Der blev Glæde i Leiren. Greven af Eu bestemte sig til kun at virke med mindre Afdelinger, der kunde overspænde en stor Strækning og havde lettere ved at skaffe sig Underhold. En af disse Afdelinger, commanderet af Oberst Fidelis da Silva, blev rettet mod Curuguaty, og den sex og tyvende October lykkedes det ham at overrumple Lopez's Leir, som han sprængte; men Lopez selv undkom. Greven drog nu tilbage til Leiren ved Capivira for at erstatte sine Tab og hente Levnetsmidler; men der fandtes kun en ringe Beholdning, og hvad der gjorde Forlegenheden endnu større, var, at tre Tusinde Indvaanere af alle Aldere og Kjøn, der flygtede for Lopez's Tyrrani, vare ankomne i den elendigste Forfatning og bade om Beskyttelse. Bevægelserne maatte som Følge heraf standses, og først mod Slutningen af November kunde Oberst Fidelis da Silva atter fortsætte Forfølgelsen af Lopez, der var dragen til Igatimi henved sex Mile Nord for Curuguaty. Den otte og tyvende November stod den sidste Kamp i Felttoget; det var mellem det brasilianske Cavalleri og Levningerne af Lopez's Armee. Som sædvanlig undslap han denne Gang til Skovene, hvor det syntes frugtesløst at forfølge ham.

Igatimi ligger i lige Linie et halvt Hundrede Mile fra Valenzuela, hvor denne lange Række Kampe var begyndt, og er den sidste Landsby, det sidste beboede Sted, Paraguay ubestridt eier mod Nord. Der begynde de Landskaber,

som baade Brasilien og Paraguay gjøre Fordring paa, vidtstrakte Landstrækninger, hvor hverken den Ene eller den Anden nogensinde har været, opfyldte af Skove og Bjerge, hvis høie Toppe, Cordilleras de Macaruju, danne Vandskjellet imellem Paraguays og Paranas Floddale. Civilisationen er endnu ikke trængt dertil, og enkelte uafhængige Indianerstammer færdes her i Kløfterne og Skovenes Skygge. Nogen Understøttelse af dem kunde Dictatoren ikke vente, og de allierede Magter betragtede derfor fra Aarets Slutning Krigen som hovedsagelig endt. Endnu i nogen Tid streifede Dictatoren om i disse fjerne Egne, forfulgt af et flyvende Corps Brasilianere. Den første Marts 1870 blev han, som dog endnu havde et Tusinde Mand om sig, overrumplet af General Camera. Hans Følge adspredtes, han selv blev omringet og, da han vægrede sig ved at overgive sig, fældet af en brasiliansk Landseneer.

De allierede Tropper vare imidlertid i Slutningen af 1869 vendte hjem, og kun nogle faa Batailloner bleve tilbage som Støtte, for den provisoriske Regjering under dens Arbeider til Landets nye Ordning. Ogsaa den unge Fyrste endte dette anstrengende Felttog med en Seir af en anden Art, som tiltaler os mere end hans krigerske Triumpher. Den tolvte September 1869, midt under Operationerne, tilsendte han den provisoriske Regjering, der siden tolvte August var constitueret i Assuncion, følgende Brev:

»Mine Herrer! Paa flere Steder af dette Lands Territorium, som jeg gjennemdrager i Spidsen for de brasilianske Stridskræfter, der operere imod Dictator Lopez, er det oftere hændet, at jeg er stødt paa Personer, som sagde, at de vare Slaver af Andre, og en Deel af dem har henvendt sig til mig for at bede mig tilstaae dem Friheden og skaffe dem en gyldig Grund til at slutte sig til den Glæde, som den paraguayanske Nation føler ved at see sig befriet fra den grusomme Regjering, der undertrykkede den. Havde jeg havt Myndighed dertil, vilde det have været mig en kjærkommen

Leilighed til at tilfredsstille mit Hjertes Følelser ved at tilstaae dem deres Bøn; men da den provisoriske Regjering — som er betroet Deres Excellencer — lykkeligviis er indsat, er det den, det tilkommer at træffe Afgjørelsen i alle de Spørgsmaal, der omfatte Landets borgerlige Bestyrelse. Jeg kan derfor ikke handle rigtigere end ved at henvende mig til Dem, hvad jeg herved gjør, for i det Øieblik, hvor der ikke er Tale om Mindre end hele Paraguays Frigjørelse, at henlede Opmærksomheden paa disse Ulykkelige; tilstaae De dem den forønskede Frihed, ville De høitidelig bryde med en Indstiftelse, som ved Aarhundreders Despotisme og beklagelige Uvidenhed er gaaet i Arv til flere af det frie Amerikas Folk. Ved at fatte denne Beslutning, som kun vil indvirke lidet hemmende paa dette Lands Udvikling og materielle Hjælpekilder, ville deres Excellencer paa en værdig Maade indvie en Regjering, der har til Opgave at læge alle de Saar, et langt Tyranni har slaaet, og at føre den paraguayanske Nation ind i Sporet af den Civilisation, der fører Verdens øvrige Folk med sig. Gud bevare Deres Excellencer.

Gaston af Orleans.«

Dette ligefremme og værdige Brev besvarede den provisoriske Regjering den tyvende October ved en Lov paa fire Paragrapher, der paabød den øieblikkelige og fuldstændige Ophævelse af Slaveriet paa hele Republikens Territorium. Det var en moralsk Seir, Menneskekjærligheden her vandt over Barbariet, og som sikkerligt ikke er mindre værd end de Seire, der vindes ved Kanonskud. Der laa endnu Mere deri: det var en Forpligtelse, som Greven høitidelig paalagde sig lige over for Brasilien, hvor der endnu findes en Million og otte Hundrede Tusinde Slaver. Lader os haabe, at det hoimodige Værk til Ære for ham og hans Adoptiv-Fædreland snart maa tilendebringes

Oversat af Capt. L. Hornemann.

Fra den nordamerikanske Søkrig*).

Sjeldent har en Marinebestyrelse begyndt en Krig med et forholdsviis ringere Materiel, og maaskee aldrig har nogen Marinebestyrelse under en Krig udviklet en større Virksomhed end Nordstaternes under den sidste Krig, men heller aldrig er der blevet stillet større og vanskeligere Fordringer til en Flaade, thi ikke alene skulde en vældig Modstander knuses — en Modstander, der baade paa Land og Hav mere end eengang syntes at være Nordstaterne overlegen, men det var Orlogsmændene forbeholdt moralsk at vise det gamle Europa, at Republiken ikke vilde taale fremmed Indblanding i hvad der var dens egne Anliggender.

Man havde efterhaanden i Nordamerika vænnet sig til at ansee Krig for en Umulighed. En Haandfuld Soldater, hvis Hovedopgave det var at holde Indianerne i Tømme og til Handelens Beskyttelse en lille Flaade, hvis Skibe for største Delen vare spredte over hele Jorden, var Alt, hvad Regjeringen havde til sin Raadighed, da Oprøret udbrød, og i Marts 1861 var der kun een eneste ordentlig Orlogsmand seilklar hjemme; dog — den Marine, der paa den Tid i Alt kun talte sex og tyve Orlogsdampere, hvoriblandt rigtignok flere af sin Tids største og kraftigste

*) Kilder: Officielle Rapporter og Boyntons „history of the Navy during the rebellion“.

Skibe, bestod ved Krigens Slutning af mellem sex og syv Hundrede Skibe! Størstedelen af disse var Dampere, frembragte i Hast af den private amerikanske Industri, og vare mange af Flaadens Bestanddele saaledes naturligviis mangelfulde, saa bestod dens Kjerne foruden af nogle af de hurtigste og sværest bevæbnede Træskibe af Pantserskibe, der have opvakt Alverdens Beundring. Aldrig har noget Vaaben løst sin Opgave bedre og mødt beleiligere paa Krigsskuepladsen end Ericsons første Monitor.

De sex og tyve Orlogsdampere bestode af: fem Skruefregatter, fjorten Skruecorvetter og syv Hjuldampere, og lægger man hertil en Deel Seilskibe, der allerede i 1861 vare aldeles forældede, saa har man den Styrke for sig, der ikke engang var tilstede i Hjemmet, og som skulde bekæmpe de Confoedererede og blokere en Strækning, større end Afstanden fra Gibraltar til Nordcap; intet Under derfor, at man fornemmelig i England, især deleshed i Krigens Begyndelse kunde forsøge paa at latterliggjøre en saadan Blokade, som man kaldte en Papirsblokade.

Det var Materiellet. Med Personellet havde det ogsaa sine store Vanskeligheder, thi skjøndt Matroserne kun aldeles undtagelsesviis svigtede Unionens Sag, gik for det Første mange Officerer, hvis Interesser knyttede sig til Syden, ligefrem over til deres Hjemstavn, og, hvad værre var, flere bleve tilbage for saaledes bedre at kunne spille under Dække. Men Regjeringen var paa sin Post, og flere Officerer, der havde Commando paa de Orlogsmænd, som bleve hjemkaldte fra fjerne Stationer, bleve øieblikkelig satte ud af Virksomhed ved en Skrivelse, hvori Marinesecretairen beklagede at være tvungen til at gribe til overordentlige Forholdsregler, men hvori han paa samme Tid erklærede at ville gjøre den formeentlige Uret mere end god igjen, hvis Vedkommende blev Nordstaterne tro.

Intet giver imidlertid tydeligere Beviis paa, hvilke Snarer Administrationen var omgiven af, end Følgende: Om

Aftenen den første April 1861 bragte Præsidentens Privatsecretair i egen Person Marinesecretairen, Gideon Welles, en Ordre til at lade Commandeur Stringham afløse af Capitain Samuel Barron. Stringham var, hvad vi omtrent vilde kalde Chef for det Personelle og saaledes inde i Marinesecretairens Anskuelser om mange vigtige Punkter, og da Stringham var en høist brugbar og loyal Officeer, forundrede det Gideon Welles meget, at han netop i dette Øieblik skulde byttes om med Barron, der var Sydstatsmand. Ordren lød paa, at Stringham skulde sendes tilsøes paa en fjernere liggende Station. Marinesecretairen gik derfor øieblikkelig til Lincoln, hvis første Udbrud var: »Naa, hvad har jeg nu gjort galt!« Det kom til en Forklaring: Præsidenten havde den Dag undertegnet saa mange Papirer i Tillid til dem, der havde forelagt ham disse. Stringham beholdt sin Stilling; kort efter gik Barron over til Fjenden, men han var saa uheldig at blive tagen tilfange lige i Krigens Begyndelse.

Selve Kampens Charakteer stod heller ikke strax klar for Enhver, og Mange maatte ligefrem overbevises om, hvilken storartet Opgave Marinen havde at løse. Da saaledes Marinesecretairen i Foraaret 1861 ganske naturligt henvendte sig til nogle af New Yorks største Skibsrhedere for at hente Raad hos dem angaaende Anskaffelsen af Skibe til Flaaden, gjorde f. Ex. den Anskuelse sig gjældende, da man havde opkjøbt tyve Skibe, at, naar man anskaffede »tredive Seilskibe til«, kunde Blokaden holdes. Og denne Blokade var vanskeligere at holde end nogen tidligere, thi det var ikke blot den uhyre Kyststrækning med dens utallige Indløb, der maatte bevogtes, men bagved denne laa en Skjærgaard af Smaaøer, hvor Handelen kunde gaae sin Gang, hvis ikke mangt et lille Sund holdtes lukket, og her gjorde fjendtlige Pantserskibe af betydelig Styrke, Kanonbaade, Landbatterier, Torpedoer og alle Slags Forhindringer Blokadeskibene stor Uleilighed. Kommer hertil, at den engelske Skibsbygnings-

industri gjennem de bekjendte Blokadebrydere opbød Alt for at skaffe Nutidens hurtigste Dampere tilveie, bliver den Blokade, Nordstaterne holdt Aar ud og Aar ind paa en stormfuld Kyst, et af Krigens største Vidundere, og var denne Marinens Opgave berøvet Kampens »éclat«, saa tør man vel nok paastaae, at Unionen var bleven brudt, takket være Englands Handelspolitik og Frankrigs Occupation af Mexico, hvis ikke Sømanden havde røgtet sin møisommelige Gjerning godt, en Gjerning, der har sin egen tause Historie af Udholdenhed og Savn. Det var første Gang i Historien, at en saa udstrakt og saa langvarig Dampblokade blev holdt, og erindrer man, hvor fjernt de fleste Skibe laae fra Nordstatshavnene, vil man let forstaae, hvor vanskeligt det var at vedligdholde en regelmæssig Forbindelse med Skibene for at forsyne dem med Kul, Proviant og alle de utallige Fornødenheder, uden hvilke det vilde have været umuligt at holde Søen. De »halvhundrede« Seilskibe bleve efterhaanden tifold forøgede, for det Meste med Dampere, hvoraf en Deel i Hast bleve satte istand til at føre meget svært Artilleri, og slap end Blokadebryderne gjentagne Gange igjennem de forskjellige Rækker Blokadeskibe, vidnede ved Krigens Slutning Bomuld til en Værdi af tre Hundrede Millioner Dollars i Guld noksom om, hvorledes Blokaden blev holdt, efterhaanden som Krigen udvikledes.

Et Par Oplysninger, som Marinesecretairen i sin officielle Rapport af Foraaret 1866 forelagde Congressen, turde være af almindelig Interesse. Fra første Mai 1861 til Krigens Slutning blev der opbragt elleve Hundrede Skibe og Fartøier, hvoraf to Hundrede og ti Dampskibe og sex Vædder- eller Pantserskibe. Paa samme Tid blev der brændt, sænket eller paa anden Maade ødelagt tre Hundrede og fem og halvtredsindstyve Skibe, hvoraf fem og firsindstyve Dampskibe og ni Vædder- eller Pantserskibe; ialt blev altsaa ødelagt eller opbragt femten Hundrede og sex Skibe. I Krigen 1812 mod England udrustede Nordamerika fem

Hundrede og sytten Kapere, og disse opbragte fjorten Hundrede og otte og tyve Skibe, men det var under en Krig med Verdens største Handelsnation. Betænker man selve Sydstaternes begrændsede Handel under Krigen, afgive de ovenstaaende Talstørrelser et godt Beviis for det »neutrale« Englands Forhold: næsten alle de værdifuldeste Priser vare byggede i de saakaldte neutrale Havne. Værdien af de opbragte Skibe beløb sig til fire og tyve og en halv Million Dollars, af de ødelagte til syv Millioner, og af disse en og tredive en halv Millioner Dollars bærer England sin gode, velfortjente Part.

Skjøndt Blokaden saaledes i og for sig selv tydeligt nok godtgjorde Nordstaternes Ret til at kaldes en af Verdens første sømilitaire Nationer, var det Flaaden forbeholdt at spille en mere glimrende Rolle ved militaire Foretagender baade langs Kysterne og paa Vestens store Floder. Fod for Fod blev Sydens Kraft brudt, det ene Pantserskib ødelagdes efter det andet, og stærkt forsvarede Havne og Indløb bleve fravristede Fjenden efter haarde Kampe for atter at aabnes for Verdenshandelen. Den Spire til Navnkundighed, som de amerikauske Officerer udsaaede i heltemodige Kampe mod de engelske Fregatter i Aarhundredets Begyndelse, skjød de kraftigste Skud i Sømænd som Farragut, Porter og mange Andre, hvis Navne Efterverdenen vil gjemme som sin Tids meest uforfærdede og talentfulde Admiraler, der i de militaire Operationer, de udførte enten med Flaaden alene eller i Forbindelse med Hæren, paa den fyldigste Maade fattede Nutidens Krav i Kraft af de nye Vaabens Anvendelse og brøde med nedarvede Traditioner og Routine. Det er med nogle faa af disse Foretagender, at vi i det Følgende ville beskjæftige os, idet vi bede Læseren fastholde, med hvor ringe en Styrke Krigen begyndtes, og hvor mange forskjellige Fordringer der stilledes til Flaaden.

Den lille Eskadre, der i Marts 1861 bestod af sex og tyve Dampskibe, var allerede i December Maaned samme

Aar voxet til to Hundrede og fire og tresindstyve Skibe, i Slutningen af 1862 til fire Hundrede og syv og tyve, i Slutningen af 1863 til fem Hundrede og otte og firsindstyve og endelig den første Januar 1865 til sex Hundrede og en og halvfjerdsindstyve Skibe, en Flaade, hvis Kjerne var en Maskine, der skulde vende op og ned paa Menneskealderes ophobede Erfaring, og som næsten fra alle Sider, og ikke mindst af Sømanden selv, mødte den kraftigste Modstand. Den sidste europæiske Krig, hvori Englands og Frankrigs store Flaader optraadte, affødte Napoleon III's ufuldkomne, firkantede, pantsrede Batterier og gav den engelske Capitain Coles en god Idee, der ikke kom til Udførelse under Krigen; den amerikanske Monitor derimod sprang fuldrustet ud af Ericsons Hjerne, og fire Maaneder efter at Kjølen var lagt, stod den navnkundige Turnering paa Hampton Roads. Vil man skildre en og anden Episode af den store, nordamerikanske Søkrig, stiller sig ganske naturlig fremmest i Rækken: den første Kamp mellem to Pantserskibe paa Hampton Roads, den niende Marts 1862.

For at stille Ericsons Monitor i det rette Lys bliver det nødvendigt at kaste et Blik paa Pantserskibsspørgsmaalet, saaledes som det forelaa i Aaret 1861 baade paa denne Side af og hiinsides Atlanterhavet; dog ville vi ikke derfor gaae tilbage til de romerske Galeiers pantsrede »rostrum« eller til de franske Flydebatterier, der angrebe Gibraltar i Slutningen af forrige Aarhundrede. Træskibenes Dødsdom blev først underskrevet i Begyndelsen af Tyverne, da den franske Artillerioberst Paixhans indførte Granatkanonen til almindelig Skibsbrug. Han udtalte allerede dengang: »Granatkanonen, der saa let ødelægger og brænder Træskibet, vil seent eller tidligt indføre Skibe, der ere tilstrækkeligt pantsrede til at kunne modstaae Artilleriet«, og i en høist læseværdig Bog »souvenir d'un amiral« og sikkert mangt et andet Sted staaer anført følgende, for Aaret 1824 interessante Udtalelse af Fregatcapitain Montgéry: »Dampskibe, Granaten, metalklædte

Skibe og undersøiske Fartøier ville foraarsage lige saa store Omvæltninger i vort Aarhundrede, som Compasset, Krudtet og Bogtrykkerkunsten fremkaldte for Aarhundreder tilbage.« Montgéry siger videre: »Det Exempel, som de tre Stormagter (England, Frankrig og Rusland) have givet, vil snart blive efterfulgt af alle Andre, og Granaten vil blive indført overalt, men kun for en Tid*), da man snart vil komme til Erkjendelse af, at Granaten ikke kan gjøre det af med Skibe pantsrede med Jern eller Staal.«

See, det er Udtalelser, saa bestemte og slaaende, som om de vare skrevne en Menneskealder senere; var Krimkrigen kommen tidligere, og havde den varet længere, vilde Pantserskibene ogsaa sikkert tidligere være fremstaaede, og de vilde da efterhaanden have viist sig i en mere forklaret Skikkelse end Keiser Napoleons fladbundede Batterier, der gjorde saa stor Opsigt ved at bringe de russiske Landbatterier ved Kinburn til Taushed. Netop denne samme Affaire var det, der gav den engelske Marinecapitain Coles sin gode Kuppelidee; han foreslog endog at angribe Kronstadt med Flaader, byggede af Tønder; paa Flaaden skulde hans pantsrede »Kuppel« beskytte Kanonen; Ideen var snild nok, thi bleve nogle Tønder skudte sammen, vilde de øvrige alligevel bære det besynderlige Fartøi oppe. Admiralitetet kaldte ham hjem fra Sortehavet for at blive nærmere bekjendt med hans Planer, men Krigen endte, og da Freden kom, varede det mange Aar, inden han kunde skaffe sin Idee Indpas.

Imidlertid viste den bekjendte franske Marineingenieur Dupuy de Lôme's første Pantserfregat »la Gloire« sig paa Søen 1860. England følte, at det var blevet seilet agterud, og »Warrior« blev den første, mangelfulde engelske Pantserfregat, og snart forøgedes Flaaderne paa begge Sider af Canalen med store Pantserfregatter. Fregatten var i 1861

*) M. tænkte ikke dengang paa riflede Kanoner.

Typen paa det europæiske Pantserskib, og betragter man de storartede Forandringer, denne Classe Skibe har undergaaet i det forløbne Decennium, maa man kun blive yderligere opfyldt af Beundring for Ericsons Monitor; thi var den første af disse, der efter at have gjort Epoche i Verdenshistorien gik tilbunds ved det stormfulde Cap Hatteras, ikke i alle Retninger saa fuldkommen som dens Efterfølgere, saa var den alligevel det fyldigste Udtryk for Monitorprincipet: høieste Grad af Usaarlighed forenet med Evne til at føre det sværeste Artilleri i et meget lavtgaaende Skib. Skildret i grove Træk stod Spørgsmaalet saaledes i Foraaret 1861, da Borgerkrigen udbrød, og vi ville nu gaae over til at see, hvorledes Sagerne stode paa den anden Side af Atlanterhavet.

Amerika eiede intet Pantserskib. Allerede 1816 skal rigtignok Mr. Stevens i New-York have foreslaaet et flydende, pantsret Kyst- og Havneforsvar, og i 1843 sluttede Regjeringen en Contract med samme Firma om for fem Hundrede Tusinde Dollars at levere et Pantserbatteri. Kjølen lagdes, men Omkostningerne bleve langt betydeligere end Overslaget; Regjeringen syntes, der var sat Nok i det Project, og Foretagendet blev aldeles lagt paa Hylden. Endelig kom Krigen med sine betydelige Krav; de første Pantserskibe byggedes paa Vestens store Floder, og disse Skibes og Monitorens Tilblivelse giver et storslaaet Beviis paa, hvilke Tjenester den private Industri kan yde Staten.

I forrige Tider var det overalt i Verden Regjeringsværfternes Privilegium at skabe Orlogsflaaderne, og i militair Betydning kunde dengang de private Værfters Tilstand være saa temmelig ligegyldig. Kun sjeldent gav det private Værft sig af med at fremstille de store Orlogsmænds svære Materiel; tvertimod var det f. Ex. i Frankrig for en Menneskealder siden kun Regjeringen, der kunde præstere Ankere, der vare svære nok til de største Handelsskibe. Et Handelsskib paa Tusinde Tons var dengang et anseeligt Skib, medens Great

Eastern nu er tyve Tusinde Tons. Nu stiller det Hele sig anderledes: de største Kanoner, de største Maskiner, de største Pantserskibe og Paketter og de største Flydedokker leveres nu ligesaa godt, ofte endog bedre af den private Industri, og det Land, der ikke har en betydelig Jernskibsbygningsindustri i Ryggen, vil efter det første alvorlige Sammenstød med Fjenden være høist ilde farent. Vil man i vore Dage paa rette Maade sammenligne to Flaader, der kunne see temmelig eens ud med Hensyn til Skibenes Styrke og Antal, da glemme man ikke at undersøge de to Landes Hjælpekilder, thi støtter det ene sig kun til sine Orlogsværfter, og har det andet desforuden en betydelig Skibsbygningsindustri, da er det sidste Lands Marine ubetinget — alle øvrige Forhold lige — overlegen. Lad os antage, at Ruslands, Italiens og Frankrigs (hvis private Industri forresten udvikler sig betydeligt) Flaader vare Englands sideordnede, og at det kom til Kamp, hvori begge Parters Skade i det første store Slag var lige betydelig, vilde en Appel til den storartede engelske Industri som ved et Trylleslag skabe en heel ny Jernflaade, maaskee lige saa hurtigt, som de tre førstnævnte Staters Regjeringsværfter havde repareret den lidte Skade. Og i Nordamerika var der en privat Industri, uden hvilken enhver Tanke om Krig saa at sige vilde have været en Umulighed, deels fordi flere Orlogsværfter vare i Sydstaternes Hænder, og deels fordi de nordamerikanske Værfter i det Hele taget ikke havde Evne til at møde de Fordringer, Krigen stillede til Marinen, thi, som vi have berørt i Begyndelsen, var den amerikanske Flaade kun meget lille, og paa Pantserskibsbygning vare Orlogsværfterne saa at sige aldeles uforberedte.

I St. Louis levede en Mr. Eads, der, som saa ofte i Amerika, fra fattig, barbenet Dreng ved sin praktiske Dygtighed havde erhvervet sig baade Penge og Navn som en af Vestens fremragende Mænd. Til ham henvendte Regjeringen sig allerede i April for at faae Oplysning om for-

skjellige Forhold paa de store Floder, og da der skulde bygges Pantserskibe for at aabne Amerikas Pulsaare, som de Confoedererede havde lukket, viste Mr. Eads's Tilbud sig som det fordeelagtigste. Uden at omtale de Træskibe, han byggede for Regjeringen, skulle vi anføre, at, da han den syvende August 1861 undertegnede Contracten om at bygge syv Pantserskibe i fem og tresindstyve Dage, vare de Træer ikke fældede, der skulde levere Tømret. Krigen havde allerede hæmmet Fredens Gjerning; mange Arbeidere tjente i Hæren, men snart arbeidede fire Tusinde Mand Dag og Nat i Mr. Eads's Tjeneste; amerikansk Foretagelsesaand gjorde det Umulige muligt ved Dampens og Telegraphens Hjælp, og den tolvte October 1861, fem og fyrretyve Dage efter at Kjølen blev lagt, løb det første amerikanske Pantserskib af Stablen med Kjedler og Maskiner ombord, i Carondelet i Staten Missouri og blev af Admiral Foote kaldet »St. Louis«. Ti Dage senere var nok et færdigt; de fem øvrige leveredes efter Løfte, og et ottende, større og kraftigere Skib var endda blevet paabegyndt! Det var just ikke Smaaskibe der byggedes: et Hundrede og fem og halvfjerdsindstyve Fod lange (længere end vore gamle Seilfregatter), en og halvtredsindstyve og en halv Fod brede, sex Hundrede Tons Drægtighed med sex Fods Dybtgaaende; Pantsret var halvtredie Tommer tykt; de førte tretten svære Kanoner, hvoraf de ti vare ni og ti Tommers Kanoner i Cassemat med heldende Sider, og Kanonerne kunde skyde baade for og agter ud og til Siderne. Disse Skibe gjorde ypperlig Gavn under Flodkrigen.

Medens saaledes »the far West« paa sine mægtige Floder saae Unionens Flag vaie fra det første amerikanske Pantserskib, skulde Oceanet i Skikkelsen af en uhyggelig Flaade med et Taarn paa Midten bære Nutidens største Vidunder i sømilitair Henseende. Allerede paa Krimkrigens Tid havde Ericson sendt Keiser Napoleon en Monitor-Tegning, men Europa havde ikke Brug for hans Opfindelse;

Sagen blev lagt hen, og man kan vel med nogenlunde Sikkerhed paastaae, at en amerikansk Krig og den overhængende Fare, der et Øieblik truede Nordens store Byer med Overfald af de Confoedereredes Vædderskibe, var bedre skikket end enhver anden Omstændighed til at bringe Ericsons Talent til at glimre, thi sæt, at endog en amerikansk Marinebestyrelse i Fredstid var gaaaet ind paa Ideen, mon der da i dette Øieblik havde flydt mere end en ganske enkelt Monitor paa Søen? Der skulde i hvert Fald Krigens alvorlige Prøve til at rokke Samtidens paa Aarhundreders Erfaring støttede Anskuelser: man fører dog Søkrig med Skibe, og var en Monitor et Skib?

Det var forresten ikke den første Gang, at Europa havde forsmaaet den store Ingenieurs Ideer. I August Maaned 1837 løb Ericsons første lille Skruedamper af Stabelen paa Themsen og forbausede Alverden under sine Prøvefarter i den Grad ved sine gode Egnnskaber, at Admiralitetet ikke kunde være uvidende derom. Admiralitetslorderne og en Deel høie Officerer deeltoge i en af disse Prøvetoure: fra Somersethouse stege de høie Herrer ned i Admiralitetets prægtige Chaloup, Ericsons lille Damper spændtes for, og med ti Miles Fart gik Reisen ned ad Themsen, men nei! Skruen var ikke dengang Noget for den engelske Orlogsmarine, og kjed af Modgang og Fortrædeligheder gik Ericson til Nordamerika, hvor hans Plan mødte en gunstigere Modtagelse, og Nordamerika fik Æren af at have sat den første Skrueorlogsmand i Vandet.

Da Sydstaterne i Krigens første Aar bemægtigede sig Norfolks vigtige Orlogsværft, fik de i den store Skruefregat »Merrimack« et Skibe der godt egnede sig til at omdannes til et Pantserskib, og med stor Iver arbeidedes der ved Hjælp af den engelske Industri paa at skabe et pantsret Søforsvar i de sydlige Havne, og Syden fik paa en Maade et Forspring for Nordstaterne i denne Retning. Imidlertid voterede Congressen halvanden Million Dollars til pantsrede Skibe; der blev

indgivet mangfoldige Forslag, og en Commission af nogle Søofficerer blev nedsat for at overveie disse Forslag, hvoraf kun tre bleve tagne tilfølge: to Forslag til Bredsideskibe og saa Ericsons. Dette sidste blev i Særdeleshed antaget, da Ingenieuren i den korte Frist af hundrede Dage lovede at fuldføre et skudsikkert Fartøi, og Tiden var kostbar, da »Merrimack« i Vinteren mellem 1861 og 62 nærmede sig sin Fuldførelse og truede Nordens Havne. Den nye Krigsmaskine vakte kun liden Sympathi, ikke mindst blandt Officererne; det syntes dem at være en Degradation fra en Orlogsmands stolte Skandse at gaae ned i et Slags Ligkiste, og det vilde være høist ubilligt at dadle en saadan Følelse hos Mænd, der levede og virkede i Skibe, som ikke havde det Mindste tilfælles med, hvad Ericson foreslog, og som selv de dueligste Skibsbygmestre rystede paa Hovedet af. Marinebestyrelsen tilkommer der den Roes, at den saae Sagen fra et lysere Standpunkt og afsluttede en Contract om Monitorens Bygning, men ikke desto mindre staaer det dog fast, at paa hiin i Søkrigshistorien uforglemmelige Dag paa Hampton Roads var Monitoren ikke Statseiendom! Fem og tyve Procent af Betalingen henstode ubetalte, thi Maskinen var ikke prøvet, og Monitorens første Prøve blev Ildprøven mod dens langt større Modstander.

Monitoren blev paabegyndt i October 1861, løb af Stabelen i Greenpoint den tredivte Januar 1862, Hundrede Dage, efterat den var paabegyndt, og bestod af en et Hundrede og tre og halvfjerdsindstyve Fod lang og tre og fyrretyve Fod bred, med tre til fem Tommers Pantser beskyttet Kasse, der hvilede paa en Jernbund, som var et Hundrede og syv og tyve Fod lang og sex og tredive Fod bred; Dækket var atten Tommer over Vandet og bar det med ti Tommer Jern pantsrede Taarn*), hvis Armering bestod af elleve Tommers glat-

*) Saavel i Nord- som i Sydstaterne bestod Pantseret af flere Lag tyndere Plader, istedetfor fuld Plade, der, skjøndt mere skudsikker, stillede for store Fordringer til Fabricationen.

løbede Kanoner; Dybtgaaendet var ti Fod, Prisen to Hundrede og fem og halvfjerdsindstyve Tusinde Dollars.

Blokaden, der ikke i Begyndelsen var saa effectiv som senere, tillod Sydstaterne at udføre Bomuld og Tobak og at indføre en Deel Krigsmateriel fra England, og som vi senere skulle see, byggedes der under Krigen en betydelig Deel kraftige Pantserskibe. Typen for disse var et Skib med et lavt Skrog, hvorpaa der hvilede en større eller mindre, firkantet, pantsret Cassemat med Skydeporte baade for og agter og til begge Sider; i denne Cassemat, der havde heldende Sider for at gjøre den mere skudsikker, stode Skorstenen, Rattet og som oftest omtrent et Dusin svære, riflede engelske Kanoner, gjerne Hundrede og Hundrede og halvtredsindstyve-pundige. Disse Skibe havde en meget solid Forstavn, vare indrettede til at bruges som »rams« eller Vædderskibe og havde en betydelig Drægtighed. Planen i Begyndelsen af Krigen var med nogle af disse at bryde Blokaden og at vise sig for Nordstatshavnene, og »Merrimack«, som vi strax ville faae med at gjøre, var af denne Slags med fire Tommers Pantser og Vædderapparat; dets Drægtighed var over tre Tusinde Tons, omtrent tre Gange saa stor som den lille Monitors.

Den ottende Marts 1862, da »Merrimack« havde foretaget sit forfærdelige Angreb mod Nordstaternes Træskibseskadre paa Hampton Roads, var udentvivl den Dag under hele Krigen, hvor det saae sortest ud for Unionens Sag. Den store Potomac-Armee stod uvirksom efter Nederlaget ved Bulls Run, og Landet, der nærede store Forhaabninger til Mac Clellan og opbød Alt for at bringe hans Hær i en fortrinlig Stand, ventede utaalmodigt paa, at han skulde rykke frem. Lincoln befalede Generalen at tage Offensiven, men denne modsatte sig Regjeringens Anskuelser, og støttet paa et almindeligt Krigsraad indgav han sin egen Operationsplan, der imidlertid ikke kunde iværksættes, medmindre Flaaden beherskede Hampton Roads, Potomac, Rappahannock,

Yorck og James Floden. Ericsons »Monitor« kom først om Aftenen den ottende paa Hampton Roads; det var dens første Prøvetogt, og da Solen gik ned, troede Mange Unionens Sag tabt.

Oprørerne jublede, Telegraphen sendte Efterretninger om Unionseskadrens totale Nederlag over hele Landet; Mac Clellans projecterede Bevægelse mod Richmond syntes tilintetgjort, og mange Sydstatsmænd saae i Aanden Washinton erobret, Blokaden hævet og New-York brandskattet. Til at møde det truende Uveir havde Nordstatsregjeringen kun et Experimentalskib, som hverken Søofficerer eller Skibsconstructeurer havde synderlig Tiltro til, og Monitoren var tilmed endda kun underveis.

Den ret anseelige Blokadeeskadre i Nærheden af Hamton Roads bestod den ottende Marts om Morgenen af Skruefregatterne »Minnesota« og »Roanoke«, hver paa halvtredsindstyve Kanoner, og to af sin Tids skjønneste og største Mønsterfregatter; endvidere af Seilfregatterne „Congress« (halvtredsindstyve Kanoner), »St. Lawrence« (tolv Kanoner) og en stor Corvet »Cumberland« paa fire og tyve Kanoner; hertil kom nogle Bugseerdampskibe. Orlogsmændene vare armerede med otte og ni Tommers Kanoner som Sideskyts og ti Tommers Dreiekanoner og vare saaledes udentvivl nogle af de sværest armerede Træskibe, der fløde paa Søen. Tidlig paa den skjæbnesvangre Dag laae »Congress« og »Cumberland« tilankers under Landet, medens de tre øvrige Skibe laae halvanden til to Mile borte, nærmere Fort Monroe.

Klokken ni om Formiddagen fik »Cumberland« to Dampere isigte, der laae tilankers tre Mile borte op ad James Floden. Klokken tolv fik samme Skib tre Dampere isigte, der stode ud mod Eskadren, og tre Qvarteer senere vare de fjendtlige Skibe synlige fra »Minnesota«, og man opdagede snart, at det var den frygtede »Merrimack«, ført af Capitain Buchanan, og to Kanonbaade. Der blev øieblikkelig gjort klar til Kamp. »Minnesota« stak Kjæden fra sig; »Roanoke«,

hvis Maskine var i Uorden, blev taget paa Slæb af to Bugseerdampere, og begge Fregatter skyndte sig at komme op til »Congress« og »Cumberland«. En Bugseerbaad blev ogsaa saa snart som muligt sendt efter »St. Laurence.«

Tre Hundrede og sex og halvfjerdsindstyve Mand ombord i »Cumberland« og fire Hundrede og fire og tredive Mand i »Congress« stode rede til at optage en Kamp, saa haabløs en Kamp, som nogensinde er blevet udkæmpet. De vidste, at en forfærdelig Modstander nærmede sig, saa meget mere forfærdelig, som Ingen ret kunde forudsige, hvorledes han vilde angribe. Lidt over Klokken to var han paa Kardætskskuds Afstand fra »Congress«; ikke en Lyd var at høre i det til Undergang viede Skib, og med Laaselinien i Haaden stod hver Kanoncommandeur klar til at give Ild, indtil »Merrimack« affyrede en af sine svære Kanoner og spredte Død og Ødelæggelse paa Træskibets Dæk. Pantserskibet fortsatte imidlertid sin Cours og styrede paa »Cumberland«. »Congress« gav hele sit Lag, men de sværeste Kugler prellede som Ærter af mod Pantserskibets Sider, og Enhver følte, at Kampen var endt, og at der kun var Tale om at overgive sig eller om at blive ødelagt. »Merrimack« vedblev Ilden med frygtelig Virkning paa det korte Hold, men en nordamerikansk Fregat med halvtredsindstyve Kanoner kunde ikke saaledes overgive sig. Paa en Afstand af omtrent fire Hundrede Alen passerede »Merrimack« »Congress« og løb lige paa »Cumberland«. Aandeløs afventede dette Skibs Besætning Virkningen af det glatte Lag, men uskadt nærmede Pantserskibet sig, borede sin Vædder i Corvettens Side paa samme Tid, som det affyrede sine forreste Kanoner og satte derpaa Cours paa »Congress«. Vandet strømmede ind igjennem den aabne Side, Corvetten begyndte at synke, men Kanonerne bleve ladte endnu engang, og da Vandet naaede Kanonmundingerne, affyrede den heltemodige Besætning det sidste Lag og Corvetten gik tilbunds

med Flag og Vimpel vaiende, og med Flaget netop staaende i Vandskorpen.

»Congress« tilsatte strax Mersseil og Jager, da »Cumberland« blev boret isænk, og en Bugseerdamper søgte at slæbe Fregatten paa Grund under heftig Ild fra Kanonbaadenes riflede Kanoner. »Merrimack« lagde sig nu omtrent to Hundrede Alen ret agterfor det hjælpeløse Skib og skjød det i Brand paa flere Steder; ikke en Kanon kunde bære mod Fjenden, Chefen var falden, og da al Modstand var umulig, blev Flaget strøget for den overlegne Styrke. En fjendtlig Dampbaad kom paa Siden, Mandskabet blev bragt derombord, snart efter naaede Ilden Krudtmagasinet, og Skibet sprang i Luften. I mindre end to Timer havde Vædderskibet ødelagt to store Skibe med tilsammen fire og halvfjerdsindstyve svære Kanoner, men Dagværket var endnu ikke til Ende, og »Merrimack« og Kanonbaadene gik løs paa Dampfregatten »Minnesota«, der var kommen haardt paa Grund. Men til al Lykke for denne kunde Pantserskibet som Følge af sit større Dybtgaaende ikke komme nærmere end omtrent tre Tusinde Alen, og denne Omstændighed alene frelste »Minnesota«. Efterat Pantserskibet og Kanonbaadene havde tilføiet Fregatten betydelig Skade, trak de sig tilbage, da det blev mørkt for at begynde forfra den følgende Dag.

Saaledes endte denne mindeværdige Dag, og med den begyndte et nyt Afsnit af Søkrigshistorien. Det saae fortvivlet ud for Nordstaterne; men naar Nøden er størst, er Hjælpen nærmest: om Aftenen Klokken ni indtraf den berømte »Monitor«, ført af Lieutenant Worden, fra New-York og ankrede Kl. to om Natten langs »Minnesotas« Side. Det var allerede til nogen Trøst for Fregattens Besætning at have et, ligegyldigt hvilket, Pantserskib hos sig, men efter at man havde været i Kast med det store Vædderskib, syntes Monitoren lovlig ubetydelig.

Den niende Marts oprandt: »Cumberland«s Flag vaiede endnu over Vandet og betegnede det store Gravsted; »Min-

nesota« stod paa Grund, ilde tilredt, »Roanoke«s Maskine var ubrugelig, »St.Lawrence« var en Seilfregat, og det var klart, at kun den lave, uanseelige Flaade med sit Taarn staaende op i Midten kunde bringe Redning; men de ældste Søfolk rystede paa Hovedet, naar de kastede nysgjerrige Blikke paa det lille vidunderlige Pantserskib. Om Morgenen Klokken sex viste »Merrimack« sig igjen og søgte at nærme sig »Minnesota«, men Monitoren lagde sig derimellem, og med en beundringsværdig Tillid til sit lille Skib satte Worden Cours lige paa Vædderskibet, der mindskede Fart, ligesom for nærmere at betragte, hvad det egentlig var, det havde for sig. De forreste Kanoner bleve affyrede, men denne Gang var Maalet ikke en stor Fregat; det var næsten kun Taarnet, der ragede op af Vandet; intet Skud traf; Monitoren kom hvert Øieblik nærmere, og endelig sendte den en elleve Tommers Fuldkugle mod Modstanderens Side, der vel ikke blev gjennemskudt, men dog rystedes i sin Forbinding. Lag paa Lag fulgte nu paa hverandre; de enkelte Kugler glede af mod Taarnets cylindriske Side, og til »Merrimacks« Forundring blev Monitoren oven Vande uden at lide det Mindste. Efter i nogen Tid at have ligget Side om Side og vexlet en heftig Ild begyndte begge Skibe at maneuvrere for at opnaae een eller anden Fordeel, og en sand Turnering begyndte, men uden Resultat. Monitoren led Intet, og skjøndt »Merrimack»s Pantser syntes at være noget beskadiget, var Skibets Kraft derfor ikke brudt. Da Monitoren lod til at være uovervindelig, skulde den ulykkelige »Minnesota« igjen holde for; Vædderskibet styrede mod Fregatten, og en Artillerikamp begyndte, hvori denne sidste led betydeligt, og en Bugseerbaad, der laa langs Siden, blev sprængt i Luften. Men Moniteren var ikke ledig, den lagde sig atter imellem de Kæmpende og tvang Vædderskibet til at forandre sin Stilling, hvorved det kom paa Grund, og da det kort derpaa kom flot, tog det Flugten, forfulgt af sin lille Modstander. Dog dette syntes »Merri-

mack« for Meget; den vendte om, løb med fuld Fart mod Monitoren for at forsøge paa at løbe den ned, men Stødet blev skraat, og det lille flydende Batteri gled klar af Vædderskibet og aabnede igjen Ilden mod dette, medens Skibene næsten berørte hinanden. En heftig Artillerikamp begyndte nu atter, men forgjæves. Endnu engang blev Coursen sat imod den saa ofte truede »Minnesota«, ombord paa hvilken man belavede sig paa at ødelægge Skibet, hellere end at lade det falde i Fjendens Hænder, men pludselig vendte Sydstatsskibet om og trak sig tilbage. »Merrimack«, paastod man, var bleven læk under Forsøget paa at løbe Monitoren ned, men ligesaa rimeligt er det, at Skaden skyldes Monitorens Kanoner; Vædderskibet viste sig aldrig mere og blev et Par Maaneder senere sprængt i Luften, for at det ikke skulde blive erobret tilbage af Nordstaterne.

Det sidste Skud, der faldt fra »Merrimack«, saarede Lieutenant Worden, som netop saae ud af et Udkigshul i Commandotaarnet, farlig i Hovedet. Da han kom til sig selv, var hans første Spørgsmaal: »Er »Minnesota« reddet?« Han blev strax ført til Washington, og her indtraf en lille Hændelse, der viser Lincolns herlige Charakteer. Der var Cabinetsmøde, og da Præsidenten hørte, at Monitorens saarede Chef var i Byen, reiste han sig øieblikkelig og tog sin Hat med de Ord: »Undskyld mig, mine Herrer, jeg maa hen til ham!« Lincoln blev ført ind til Worden, der laa med Bind for Øinene, og greb hans Haand. »Hr. Præsident«, sagde Lieutenanten, »De beviser mig en stor Ære ved dette Besøg.« »Min er Æren,« svarede Præsidenten med taarefyldte Øine.

Saaledes endte den nyere Tids mærkeligste Kamp. Et ubetydeligt Skib med en Besætning af næppe Hundrede Mand gjorde det meest totale Nederlag til en glimrende Seir, hvor Ericsons Geni var den egentlige Seirherre, og vakte Monitorens Bedrift den største Opsigt i Nordamerika, saa gik der i første Øieblik — skjøndt man snart trøstede

sig — en isnende Følelse gjennem alle de europæiske Mariner, der havde ligesom en Fornemmelse af, at Slaget havde ramt dem selv. Thi skjøndt »Merrimack« var Sydstaternes, havde dette Skib Meget tilfælles med det europæiske Bredsidesystem og aldeles Intet tilfælles med Monitoren; hertil kom yderligere, at Vædderskibets Kanoner vare engelske og Monitorens de nye, glatløbede amerikanske, og skjøndt Spørgsmaalet om det svære Artilleri nu har faaet en anden Løsning, saa stod ubetinget de svære, glatløbede amerikanske Kanoner til den Tids Pantserskibsbrug over enhver Kanon, der var ombord i nogen europæisk Orlogsmand. En Flaade af »Warriorer« eller »la Gloirer« kunde ikke have frelst »Minnesota«, dertil stak de for dybt; den lavtgaaende Monitor var ene istand dertil, og Slaget ved Hampton Roads er et slaaende Beviis paa, hvad een eller to Fods større eller mindre Dybtgaaende kan faae at sige for en Orlogsmand. Det var maaskee ikke saa faa af »Merrimack«s Besætning saa temmeligt, for ikke at sige aldeles ligegyldigt, om deres Skib stak f. Ex. tyve eller to og tyve Fod, dengang de hiin Morgenstund dampede mod den fjendtlige Eskadre, men hvor meget havde de ikke Alle givet for den ottende Marts om Aftenen at have ligget blot en Smule lettere paa Vandet! Intet kunde da, saavidt menneskelig Beregning rækker, have reddet »Minnesota«.

Som Monitorens første Daad var slaaende, saaledes skulde denne Klasse Skibe under hele Krigen indlægge sig Berømmelse, og den Uvillie, Søofficererne endnu i nogen Tid vedbleve at nære mod de uhyggelige Skildpadder, bortveiredes efterhaanden, som det nye Vaaben blev Veien til Ære og Hæder. Men vi ville ikke opholde Læserne ved de rosende Udtalelser, der snart lød fra næsten alle Kanter, og det fra de meest competente Folk; maaskee var en stor Deel af disse Udtalelser Resultatet af, at Monitoren var saa ægte amerikansk; men aldrig har noget Skib med mindre Skade udholdt heftigere Beskydninger, det være sig fra Landbat-

terier eller Skibe — der er Monitorer, der bære Mærke af at være ramte over to Hundrede Gange — og heller aldrig er nogen Opfindelse kommen i et beleiligere Øieblik. Den ene Monitor byggedes nu efter den anden, og de commanderende Admiralers Forlangende, naar de skulde foretage en eller anden vigtig Operation, lød altid paa: »Giv mig en Monitor.« Intet Vaaben passede bedre til de amerikanske Forhold, og i Europa lærte man efterhaanden ikke at rynke paa Næsen ad den amerikanske Idee. Ericsons Monitor fik som saa Meget i denne Verden sine ivrige Modstandere og sine ivrige Tilbedere, men vor Tid er Svingningernes Tid, og man gjør sikkert bedst i ikke at fæste sig for meget til noget Bestemt, thi, med det foreliggende Æmne for Øie, ere nogle faa Aar mere end tilstrækkelige til at vende op og ned paa Anskuelsernes Retning: for ikke ti Aar tilbage svoer den engelske Marinebestyrelse ved sine Bredsidefregatter, nu er Typen der i den seneste Tid stærkt ifærd med at blive Taarnskibet, og i Monitorens Hjem lyder Marinesecretairens Begjæring den Dag i Dag paa store Pantserfregatter! — Hver Ting til sin Tid og til sit Brug.

Inden vi slutte dette Afsnit, skulle vi blot antyde et Par af de confoedererede Vædderskibes Historie, saa meget mere, som man heraf faaer et godt Indblik i den Aand, der besjælede Nordstaternes Marine. Den syttende Juni 1863 viste Vædderskibet »Atalanta«, der var en forbedret »Merrimack«, sig paa Savannah Floden, men dennegang overraskede ikke Vædderskibet nogle Træskibe, men den traf to Monitorer paa Post. »Atalanta« blev fulgt af to Dampere, fulde af Nysgjerrige, der skulde nyde »Yankee«-Monitorens Nederlag.

Monitorerne stak strax Kjæderne fra sig, og den forreste af dem, »Weehawken«, Capitain Rodgers, tog ene Deel i Kampen, der næppe varede et Qvarteers Tid, idet »Weehawken« paa nogle Hundrede Alens Afstand afskjød sin femten Tommers Kanon, og dens Kugle knuste Vædderskibets

Side, skjøndt denne bestod af fire Tommers Jern paa atten Tommer Træ og heldede ni og tyve Grader. Fem Skud, der udspredte Død og Ødelæggelse vare nok til at bringe »Atalanta«, som efter nogle Beretninger skal være kommen paa Grund under Fægtningen, til at stryge. »Atalanta« blev vurderet til tre Hundrede og halvtredsindstyve Tusinde Dollars, vundne paa mindre end femten Minutter, uden at en eneste Mand blev saaret ombord i Monitoren, og uden at denne led det Ringeste af Fjendens Artilleri, der dog bestod af sex og syv Tommers riflede Kanoner. Det var den større Kanon i det mindre Skib, der beseirede den mindre Kanon ombord i det større Skib. »Weehawken« havde forresten kort Tid efter en sørgelig Skjæbne, idet den en skjøn Dag i Magsveir pludselig sank, uden at man nogensinde ret kom efter Grunden hertil; fem og tyve af den Hundrede Mand store Besætning druknede.

Et andet Vædderskib, »Albemarle«, skulde gjøre en heel Deel Ulykker, inden det blev gjort skadesløst. I April 1864 var Pantserskibet færdigt, og en Sydstatsstyrke paa ti Tusinde Mand gjorde en fremadgaaende Bevægelse og belavede sig paa at besætte Plymouth (Nord Carolina), der var i Nordstaternes Hænder, saasnart »Albemarle« beherskede Sundene omkring Plymouth — og Planen lykkedes. Nordstatsregjeringen havde ikke kunnet afsee nogen Monitor trods den commanderende Søofficeers, Contreadmiral Lee's, indstændige Anmodning. En tapper Officeer, Lieutenant Flusser, anførte paa den Tid Søstyrken ved Plymouth og laa der med fire smaae, men med elleve Tommers glatløbede og hundrede-pundige riflede Kanoner armerede Kanonbaade: »Miami«, »Southfield«, »Ceres« og »Whitehead«.

Den nittende April signaliserede den paa Forpost liggende Kanonbaad, at Vædderskibet var isigte, og med »Miami« og »Southfield« surrede sammen med Kjæder tøvede Flusser ikke et Øieblik med at gaae sin Modstander imøde. Han vidste vel, at hans Skibe ikke kunde maale sig med

»Albemarle« i Størrelse og Styrke, men han haabede paa kort Hold dog at kunne gjøre Virkning med sit Artilleri. Skibene bleve surrede sammen, for at det enes Maskine kunde hjælpe begge frem, hvis det andets Maskine kom i Uorden. Med fuld Fart dampede han nu mod Vædderskibet for saa kort Tid som muligt at være udsat for dettes Ild. Vædderskibet kom roligt dampende ned mod sin Fjende med lukkede Porte, som om det ikke værdigede sine smaae Modstandere et Skud. Endelig mødtes Skibene: »Albemarle« løb mod »Miami«, Stødet blev skraat og gjorde ingen betydelig Virkning, men øieblikkelig derpaa løb Vædderskibet sin Stevn i »Southfield«, der sank paa Stedet, idet Surringen til »Miami« sprængtes. Forgjæves søger man fra Kanonbaadene at skyde »Albemarle«s Folk ned med Revolvere, Skibene berøre hinanden, men Portene vedblive at være lukkede, Flusser affyrer selv sine Kanoner mod Uhyret, men Kuglerne prelle af eller brydes i Stumper og Stykker for at kastes tilbage paa dem, der udsendte dem; den tappre Officeer bliver dræbt af en saadan Stump, og »Miami« priser sig lykkelig ved at undslippe. Berøvet Kanonbaadenes Assistance faldt Plymouth den tyvende i Sydstaternes Hænder.

Da man maatte være belavet paa, at »Albemarle« snart igjen vilde vise sig, gjorde Commandeur Melancthon Smith, der gjentagne Gange havde udmærket sig i høi Grad, sig klar til at modtage Fjenden med en Træskibseskadre af »doubleenders« — et Tusinde Tons hurtige Hjulbaade med Roer baade for og agter, byggede til at maneuvrere med Lethed i snevre Farvande — og Kanonbaade; alle Skibene havde den almindelige svære Armering. Den ottende Mai kom »Albemarle«, fulgt af en mindre Orlogsmand, igjen dampende ned ad Floden, og Flagskibet »Mattabesett«, »Sassacus«, »Miami« og »Commodore Hull« optoge Kampen. Vædderskibet aabnede Ilden med god Virkning mod Flodskibet, hvis Kanon imidlertid hurtig gjorde det af med

»Albemarles« lille Følgesvend. Paa kun to Hundrede Alens Afstand gav Melancthon Smiths Flagskib sit Lag, dog uden synderlig Virkning, og lagde sig derpaa langs »Albemarle«s bagbords Side. Doubleenderen »Sassacus« kommer nu til: den giver sin Ild; Vædderskibet søger at løbe den ned, men »Sassacus« undgaaer Stødet ved sin overlegne Hurtighed og løber med fuld Fart lodret mod »Albemarles Side, Vædderskibet krænger over, og Vandet staaer op til Dækket: »Sassacus« holder sin Maskine i Gang med fuld Kraft og holder »Albemarle« nede, medens man forsøger at kaste Haandgranater ned i Skorstenen og Lugerne; men den dristige »double-ender« bliver skudt igjennem fra for til agter, en Kjedel er truffet, den udstrømmende Damp skolder en Deel Mennesker, og »Sassacus« maa ilde tilredt trække sig ud af Ilden. Alle Skibene kappes imidlertid om at komme Fjenden paa Livet: »Miami« forsøger gjentagne Gange paa at anbringe en Torpedo, men »Albemarle« bliver ypperligt manøuvreret og undgaaer ethvert Stød. »Mattabesett« og »Commodore Hull« prøve paa at bringe Skruen i Uorden ved Hjælp af Net og Liner, men Pantserskibet er en for overlegen Modstander mod Træskibene, hvor dristigt disse saa angribe, og efter to Timers haardnakket Kamp, under hvilken Vædderskibet bliver bogstaveligt klemt inde mellem Træskibene, og disse opbyde Alt for at ødelægge det, maa Commandeur Smith, da det bliver mørkt, trække sig tilbage med stort Tab, hvorimod »Albemarle« gaaer saa at sige uskadt tilbage til Plymouth, skjøndt der er affyret over tre Hundrede svære Skud paa kort Hold mod det.

Den fire og tyvende Mai foretog Vædderskibet sig nok en lille Tour, men vendte om af Frygt for Torpedoer. Dagen derpaa forsøgte fem Mand at sprænge Skibet i Luften; to af dem svømmede nemlig over Roanoke-Floden overfor Plymouth med en Line, hvormed de halede en Torpedo over til sig, hvilken skulde drive ned mod Skibet; men deres Anslag blev opdaget. Frygten for at løbe paa udlagte Torpe-

doer holdt nu sandsynligviis Skibet liggende stille ved Plymouth, hvor det laa fortøiet ved Værftet med svære Bomme omkring sig i tredive Fods Afstand fra Skroget for at holde Torpedobaade borte. Foruden Besætningen stod Soldater paa Værftet Vagt ved Skibet, og om Natten brændte et Baal iland, for at Ingen skulde nærme sig uden at blive seet. For at komme »Albemarle« nær maatte man endvidere op ad et to danske Mile langt Sund, der kun var nogle Hundrede Alen bredt, og hvis Bredder vare besatte af Fjenden.

At nærme sig Skibet med en Baad syntes næsten en Umulighed, men den en og tyveaarige Lieutenant Cushing, der tidligere havde udmærket sig ved en Uforfærdethed, som næsten grændsede til Dumdristighed, ansøgte om Tilladelse til at prøve sin Lykke med en Torpedobaad, bemandet med i Alt tretten Frivillige, og saa gjerne vilde Matroserne med, at Flere bød en Maaneds Hyre til de Folk, Cushing havde udvalgt, for at komme til at deeltage. Den 27de October om Natten afgik den lille Damper paa sin farefulde Reise, og som ved et Mirakel slap den lykkelig forbi Alt, lige indtil »Albemarle«s Udkig gav sig til at praie. Pantserskibet laa belyst af Baalet, der viste Cushing Bommene; Allarmtrommen rørtes, man kimede med Klokker, Folkene sprang til Kanonerne, og en heftig Geværild aabnedes mod Baaden, der med fuld Fart satte mod Bommene. Et Kardætskskud affyredes paa faa Alens Afstand mod den lille Helteflok, men uden at standse den; Bommen gav efter for Baadens Stød, Cushing sprang til, firede Torpedoapparatet i Vandet, Torpedoen sprang og aabnede »Albemarle«s Side, men Torpedobaaden blev ødelagt, og kun Lieutenanten og en Mand reddede sig iland ved Svømning og slap efter nogle Gjenvordigheder ombord i deres Skibe. For denne Bedrift fik Cushing Congressens Tak, en Løn, der under Krigen blev given elleve Søofficerer, og som vilde sige det Samme som Chargeforhøielse.

Saaledes endte dette Pantserskib sin Løbebane efter at have gjort betydelig Skade. I det Hele taget byggede Sydstaterne i Løbet af Krigen en halv Snees kraftige Vædderskibe, der ofte voldte Nordstaterne meget Bryderi, men da nogle af de Andres Skjæbne falder sammen med større Krigsoperationer, ville vi hermed slutte dette Afsnit af Pantserskibskampe, der allerede tydeligt nok betegner nogle af de væsentligste af de Omvæltninger, som de nye Vaabens Opfindelse har indført i Krigen paa Søen.

O. Irminger.

Jacques Coeur.*)

Den høit fortjente Borger Jacques Coeur danner et Lyspunkt i Frankrigs ellers baade i moralsk og politisk Henseende trøstesløse Historie i det femtende Aarhundrede og repræsenterer paa en for hans Tidsalder overraskende Maade to af vor Tids Yndlingsidealer: »Reformernes Mand« og »Capitalens Heros«. Han fortjener derfor at drages frem for danske Læsere af det Mørke, der omgiver ham.

Den Impuls, som den »udødelige Jomfru« havde givet til Frankrigs Gjenfødelse, var vel bleven knækket i Spiren, men havde dog bevaret saa megen Livskraft, at en Forening af fædrenelandskjærlige Mænd og Qvinder, der i Bourges**) omgave den charakteerløse Carl VII, baarne af den vaagnende Nationalaand atter vovede at optage Kampen mod England med en desorganiseret og demoraliseret Armee, et af Krig, Pest og Hungersnød udmattet Folk og et tomt Skatkammer. Men for Fædrelandskjærligheden existerer der — som Franskmændene paastaae om den Berusede — et eget Forsyn, der hjælper den til at løse de værste Opgaver. Ved visse Anordninger havde man under den femaarige

*) Efter Du Clercq og de nyeste Kilder.

**) I denne Afkrog havde Kongen begravet sig, og Raabet lød: „Hvor er Kongen? I Rom eller Jerusalem?“ medens Englænderne kaldte ham „Kongen af Bourges“.

Vaabenstilstand med England foreløbig paa Papiret reorganiseret Armeen, ved humane Paabud søgt at beskytte det betrængte Folk mod Soldaternes Udplyndring og Mishandling, ved Ophævelse af de ødsle kongelige Dotationer, Møntens Reducering til dens sande Værdi osv. bragt Orden i Finantserne, ved reglementariske Bestemmelser simplificeret Rettergangen og ved at statuere Exempler paa de Store hævet Modet hos Borgerne; men da saaledes Alt var forberedt, stod man foran den uoverstigelige Klippe: Umuligheden af at føre Krig med et tomt Skatkammer.*) Man appellerede til de »Store og Rige«, men mødte kun Udflugter. Da henvendte Kongen sig til Jacques Coeur, en for sin Rigdom berømt Handlende i Bourges, om et nok saa lille Laan. »Hele min Formue staaer til Deres Majestæts Tjeneste!« lød Kjøbmandens Svar; han forstrakte Kongen foreløbig med — ni Millioner i Nutidens Penge og blev derved den egentlige Frelser af sit Fædreland; thi faa Aar efter var Frankrig befriet for Englænderne.

Hvem var denne Mand? En Peltsværkshandler i Staden. Sin Ungdom havde han tilbragt i Faderens Boutik, og efter dennes Død associerede han sig med »Møntmesteren« i Byen, der foruden denne Mønt eiede Mønterne i de vigtiste franske Stæder. I denne nye Stilling blev han som de Fleste af dem, som Forsynet har udseet sig til et særligt Redskab, taget i Christi Skole — Ydmygelsernes. Uden Tvivl ledet af Forkjærlighed for Faget, da der findes Spor af, at Møntningen er bleven drevet i hans Slægt**), indlod han sig nemlig i denne Entreprise,

---

*) At dette ingen Talemaade er, fremgaaer af det historiske Factum, at Kongen engang næppe havde taget den ene af et Par nye Skoe paa, før Skomageren, der mærkede, at det havde lange Udsigter med Betalingen, atter trak den af ham og gik sin Vei med dem begge; og Folkesangen lader Dronningen forundret see efter Skomageren og spørge: „Hvad gik der af Manden?“

**) 1374 forekommer en Jean Coeur, „Møntmester i Paris“, der

som hans Compagnon drev efter den gode gamle Regel: Kongen flaaer Folket, og Møntmestren Kongen« uden at tænke paa Muligheden af, at Kongen kunde strøe Salt paa Iglen, naar den var bleven for trind; og denne Skjæbne ramte de to Forretningsmænd netop kort efter, at de havde associeret sig: de bleve anklagede for at have »forvansket Kongens Mønt« og slap kun for anden Straf ved en uhyre Pengebøde: henved to Hundrede Tusinde Francs i vore Penge. Afklædt til Skindet og bedækket med Skjændsel blev der intet Andet tilovers for Jacques Coeur end at forlade sin Fødeby og fjerne sig langt bort fra sit Fædreland. Til Damascus begav han sig; vi finde ham allerede 1432 i Beyruth i Begreb med at stikke i Søen med en kostbar Ladning af Specerier, og allerede nogle faa Aar efter see vi ham med tolv Skibe exploitere den uudtømmelige Guldgrube, som den orientalske og især den ægyptiske Handel dengang dannede. Allerede i Besiddelse af en kolossal Formue blev han i Aaret 1440 optaget i Adelsstanden, udnævnt til kongelig Commissair overfor Languedocs Stænder og betroet de høieste Tillids- og Æresposter i Provindsen. Da var det, at han 1449 gjorde Kongen det ovenomtalte uhyre Forskud, og, have Penge nogensinde viist sig som »Tingenes Nerve», da var det her. De fædrelandsksindede Mænd og Qvinder med den herlige Richmond i Spidsen saae sig nu istand til at realisere deres »fromme« Ønsker og gjorde det med fransk Energi, men med et Maadehold og en Viisdom, der ikke altid har dannet Cardinaldyden hos dette mærkeligt begavede Folk. Blandt de Reformer, der altid charakterisere den vaagnende Nationalaand, adopterede de ogsaa den, at de aabnede Borgerlige Adgang til Kongens Raad; en »Skriver« blev Datidens største Artillerist, den til sin Dødsdag altid seirrige Bureau og Kjøbmanden Jacques Coeur fik ligeledes Adgang; og den Førstes Kug-

---

havde deeltaget med „Nogle af Kongens Huus" i et Slagsmaal med Slagterne.

ler adresserede den Sidstes Vexler med en saa uimodstaaelig Nøiagtighed til de indtrængte Fjender, at de maatte opgive den ene Fæstning efter den anden og tilsidst over Calais vende hjemefter, fulgte af hans Afskedshilsen paa Veien. Fra nu af var det, at Jacques Coeur udviklede en saa alsidig Virksomhed, at der næsten intet Gebeet var, materielt eller ideelt, paa hvilket han ikke foranledigede et Opsving, der danner en Epoche og minder om hiin sjeldne Borger, der deelte det Held med Jacques Coeur, at »hver Spire, han lagde i Jorden, blev til et frugtbart Træ*). Foruden som Intendant for den kongelige Civilliste og Medlem af Statsraadet anvendte han sin private Indflydelse til at hæve Frankrigs materielle Velvære til en ukjendt Høide ved at bringe Orden i al Pengeomsætning, opmuntre Industri og Handel og aabne Landet hidtil ukjendte Afsætningskilder for dets Producter. Han indførte saaledes den hidtil ukjendte Skik, at Regjeringen foregik Adelen med et godt Exempel og betalte Alt ikke med Vexler og Anviisninger, men contant og med god Mønt; Indlandets Arbeidere uddannedes og beskjæftigedes af Regjeringen, og det viste sig her som andetsteds, at dette Middel var det meest practiske til at hæve Industrien og fortrænge Udlandet. Ved i et Tidsrum af otte Aar at bygge sig et kolossalt Slot, der den Dag idag hører til Frankriges ældste Mindesmærker, tog han Anledning til at indføre en ny Stiil i Bygningskunsten, den efter dens Tilblivelses (Frankriges Gjenfødelses) Tid saakaldte Renaissance, en Bygningsmaade, der vidste at opnaae Ridderborgenes Soliditet med Undgaaelse af deres massive Former og ved aldeles eiendommelige Ornamenter over sine Værker at udbrede en original Ynde, der længe blev denne Stiils Kjendemærke. At Sculpturen, Malerkunsten*) og især Glasmaleriet ligeledes

*) Afdøde Collin.

**) Jaques Coeur og flere af „Kongens Raad" understøttede Van-Eyck og flere af hans Disciple, og en Lov fritog Malerne for enhversomhelst Skat og Afgift „af hvad Navn nævnes kan".

nøde godt af hans næsten mediceiske Rundhaandethed, er en Selvfølge, og Træskjærerne, Guldsmedene, Vaaben- og overhovedet Metal-Fabrikanterne modtoge af ham en saa kraftig Impuls og dreves tillige af hans reformatoriske Aand ind paa saa nye Baner, at de længe efter beholdt Overvægten i Europa. Alt dette lader sig bevise af hans efterladte Regnskaber; men hvad man kun ved at opfatte Mandens Charakteer i dens hele Eiendommelighed kan slutte sig til, er hans store Indflydelse som Medlem af Statsraadet paa den Mængde fortrinlige Love, der charakterisere Carl VII's Regjering og sigtede til at hæmme den uhyre Ryggesløshed, der havde udbredt sig gjennem alle Stænder, som en Følge af den lovløse Tilstand, i hvilket det af Krig, Pest og Hungersnød hærgede Land alt i en Række af Aar havde befundet sig, sikkre Eiendommen, stække Adelens Overmod og afskaffe Hoffolkenes og Embedsmændenes Udplyndringer, hævde den verdslige Jurisdiction ligeoverfor den anmassende Geistlighed og paabyde Forbryderes Afstraffelse med ubønhørlig Strenghed — lutter Love, der i Lighed med Christian II's sigtede til at beskytte og hæve Borger- og Almue-Klassen, men ikke som denne ulykkelige Fyrstes faldt til Jorden med deres Skaber, idet de tvertimod dannede Udgangspunktet for Frankriges moralske Gjenfødelse og den rastløse Lovgivervirksomhed, som Ludvig XI senere udviklede.

En saadan rig Velgjører blev Jacques Coeur for sit Fædreland og netop i den beleiligste Stund; men ogsaa dets enkelte Individer nøde Godt af hans altid aabne Haand: lige fra Prindserne og Hoffolkene, der alle i mere eller mindre høi Grad vare i hans Gjæld, indtil Embedsmændene og Borgerne af alle Arter. Intet Under, at en saadan Mand, Alles Ven, Intet frygtede og troede, at Alle vare interesserede i, at den Kilde, hvoraf de alle øste, hans umaadelige Rigdomme, vedblev at flyde rigeligt; og han forregnede sig heller ikke, saalænge han nød sin Lykke med Maadehold og nøiedes med at formere sine Skatte istedetfor at bære dem tilskue. Med

en sjelden Ædruelighed modstod han i en Aarrække Selvberuselsen. Efter den Grundsætning, han havde indgravet i Muren paa sit Slot: »Lukket Mund, aabent Øre, aaben Haand og Sværd i Balgen!« gik han fordringsløs og uanfægtet sin Bane og var Gjenstand for Alles Beundring og Kjærlighed — da var det, at han blev adlet og sendt som Gesandt til Paschaen af Ægypten og Paven, og Hovmodsdjævelen overlistede ham. Han opgav sit storartede, saa gunstigt beliggende Handelsetablissement i Marseille og flyttede til sin uanseelige Fødeby, sandsynligviis for at feire sin Triumph der, hvor han havde lidt sin Æres Nederlag; han byggede der det førnævnte kolossale Slot, kjøbte sig ikke blot Godser, men store Landstrækninger, saa at han tilsidst eiede næsten det Meste af den Provinds, for hvilken hans Fødeby var Hovedstaden (Berry), og fik sin Søn udnævnt til Erkebiskop af Bourges. Saaledes optraadte han, der hidindtil havde formælet sine Døttre med sine Handelsbetjente og Skibscapitainer. Men det blev ikke derved: han dannede sig et adeligt Vaaben af tre røde Hjerter (coeur) med den Devise: »For det modige Hjerte er Intet umuligt«*), lod sin kolossale Rytterstatue opstille i Midten af sin Slotsgaard, og paa en af Væggene i sin Pragtsal tillod han sig endog den overmodige og for denne Tourneringernes Tidsalder dristige Skjemt at lade fremstille en Tournering mellem Æsler.

Nemesis udeblev ikke. Ulykkeligviis fik en Deel af Hofmændene Blod paa Tanden, da det var lykkedes dem at sønderrive en uhyre rig, men uredelig Skatte-Casserer og dele hans confiskerede Formue mellem sig. Trykkede og ydmygede af deres Gjældsforhold til Jacques Coeur vaagnede deres Misundelse og Rovbegjærlighed ved dette Held, og de dannede et talrigt Complot imod ham, der forstærkedes ved nogle Medlemmer af Kongens Raad og nogle af hans udenlandske

---

*) Der gik det Sagn blandt Folket, at han havde indgaaet en Pagt med Djævlen, og at hans Heste vare skoede med Guld.

Concurrenter, de store italienske Huse. En Skattekræver fra Toulouse, der ønskede at fortrænge ham som Intendant for Civillisten og virkelig blev hans Efterfølger, stilledes i Spidsen. Paa samme Tid indtraf den for Christenheden nedslaaende og ydmygende Efterretning om, at Tyrkerne havde indtaget Constantinopel, og man benyttede sig heraf til at rette den almindelige Forbittrelse mod Jacques Coeur som den, der havde understøttet de Vantroe ved at forsyne dem med Vaaben og Ammunition. Imidlertid holdt de Sammensvorne sig i Baggrunden og efter at have forberedt Terrainet hos Kongen ved at beskylde Jacques Coeur for ved Gift at have ombragt Kongens uforglemmelige Elskede, Agnes Sorel, og at staae i Forbindelse med den Kongen forhadte og, som han troede, hans Magt og Liv fjendtlige Søn, Dauphinen, senere Ludvig XI, skjød man en Grevinde af Montague, hvis Mand var en af Jacques Coeurs største Skyldnere, frem imod ham. Med fræk Pande traadte denne op og anklagede Jacques Coeur for Giftmord og en Række mere eller mindre opdigtede Forbrydelser. Til Trods for sine store Fortjenester af Landet og Kongen saa kort i Forveien og trods sin hele hæderlige Charakteer og Vandel blev Jacques Coeur arresteret; men det maa erindres, at dette skete under den samme elendige Konge, der lod Jomfruen af Orleans i Stikken uden at røre en Haand, uagtet han kunde have frelst hende, hvem han skyldte sin Krone. Det lykkedes imidlertid Jacques Coeur med Lethed at bevise sin Uskyldighed, saa at endog hans Anklagerinde for sit falske Vidnesbyrd blev dømt til Døden; men dersom man troer, at Sagen dermed var afgjort, tager man feil, thi nu blev der nedsat en Commission for at undersøge hans hele Færd, og af Commissionens Raadslagning fremgik en formelig Anklageact for Høi- og Landsforræderi, idet han beskyldtes for at have staaet i Handelsforbindelse med Landets og de Troendes Fjender (Englænderne og Saracenerne), for at have »forvansket Kongens Mønt« (en ny Optagelse af den alt paa-

dømte Sag fra hans Ungdom), for Mord paa Agnes Sorel, Majestætsforbrydelse ved at understøtte Kronprindsen mod hans Fader (med Pengelaan), Bestikkelse (idet han som kongelig Commissair havde modtaget Hædersgaver af de lauguedocske Stænder) etc. etc. Forlods confiskeredes hans Formue og inddroges i den kongelige Kasse, vel at mærke, efter at hans Anklagere havde faaet deres Andeel ved at lade sig hans Eiendomme tilslaae ved de offentlige Auctioner; en Skare af Vidner, bestaaende af hans Fjender, Concurrenter, Debitorer, Skalke og Ugjerningsmænd skrabedes sammen fra alle Kanter mod den Ulykkelige, der slæbtes fra Fængsel til Fængsel og endelig under idelig Trusel med Tortur fremstilledes for en Ret sammensat af hans Anklageres Creaturer. Hvor vare nu alle hans Venner og Skyldnere, ja hans Søn Erkebiskoppen? Ingen mødte, men skjøndt hele Verden forlod ham, tabte han ikke Modet, og uagtet man havde negtet ham enhver juridisk Bistand, vidste han som practisk Mand at gjøre enhver Ret gjældende, som han var i Besiddelse af. I sin første Fortvivlelse over den Skam, der var overgaaet ham i hans Ungdom, maa han være tyet til et Kloster; thi det viste sig, at han havde været beklædt med en af de største geistlige Værdigheder. Han benyttede sig heraf, vægrede sig ved at staae til Rette for en verdslig Domstol og henskjød sig under Paven, med hvem han ved hiin Ambassade var kommen i Forbindelse. Og virkelig intervenerede denne paa det Kraftigste og gjentagne Gange til Fordeel for ham, men Alt forgjæves, ja man gik endog saa vidt, at man negtede ham ethvert Hjælpemiddel til sit Forsvar, navnlig hans Regnskaber og Handelsbøger. Ikke destomindre vedblev han at føre sit Forsvar til det Yderste; da ramtes han af et haardt Slag: hans elskede Gemalinde døde af Græmmelse over hans sørgelige Skjæbne; han opgav den unyttige Kamp, og den ni og tyvende Mai 1453 faldt hans Dom. Kongen havde offentlig erklæret, at Alt skulde være ham tilgivet, naar det kun viste sig, at han var uskyldig i Agnes

Sorels Mord. Det fremgik af Acterne, at Agnes var død som en Følge af en ulykkelig Nedkomst, og at Jacques Coeur til det Yderste havde staaet i et saa venligt Forhold til hende, at hun endog i sit Testamente havde bestemt ham til en af Executorerne; men paa Grund af, at Kongen havde benaadet den dødsdømte Grevinde, der falskelig havde støttet sin Hovedklage mod ham paa Beskyldningen for denne Forbrydelse, saae Kongen sig ikke i Stand til at hæve nogen Dom over hans Skyld med Hensyn til denne Sigtelse, som det hedder i Acterne. Med Tilkaldelse af nogle Medlemmer af Parlamenterne fældte den Utaknemmelige i et høitidelig sammenkaldt Statsraad en Dom, ifølge hvilken Jacques Coeur erklæredes skyldig i Udpresning af Penge, Udførsel af ædle Metaller (for leverede Producter) og Vaaben (med Kongens og Pavens udtrykkelige Tilladelse) til de Vantroe, Majestæts-Forbrydelse (ved Mordet paa Agnes og Laan til Kronprindsen) etc., men paa Grund af Pavens Henvendelse og adskillige beviste Tjenester blev bemeldte Jacques fritaget for Dødsstraf, imod at han gjorde Bod paa offentligt Torv, knælende med en Fakkel i Haanden i bar Skjorte og med blottet Hoved, betalte et Hundrede Tusinde Daler i Erstatning og tre Hundrede Tusinde (tilsammen to og en halv Million Francs i Nutidens Mønt) i Bøde; til evig Tid skulde han være forviist Landet og have al sin Eiendom og alt sit Gods forbrudt til Kongen. Virkelig blev denne ligesaa barbariske som uretfærdige Dom exequeret nogle Dage efter, den fjerde Juni, paa Torvet i Poitiers for det af Skræk og Forbauselse lamslaaede Folk. Endnu lod man ham atten Maaneder hensmægte i Fængslet; da lykkedes det ham forklædt at flygte derfra, men han gjenkjendtes paa Flugten og frelste sig kun ved at flygte til et Kloster, hvis Asylret man for saa vidt respecterede, som man blot opstillede Vagt udenfor det for at forhindre hans Flugt. Imidlertid maa denne Respect for Klosteret eller Munkenes Beskyttelse ikke have været ganske til at stole paa; thi efter kort Tids Forløb modtog en

af hans Slægtninge og Hovedfactorer gjennem en Munk en Tavle, paa hvilken der stod de Ord: »Frels mig, det gjælder mit Liv!«, og han modtog paa samme Maade det Svar: »Stol paa Hjælpen, den kommer!« Alt i Forveien havde de mange Betjente, Disponenter og Factorer, Skibscapitainer og alle de hæderlige Mænd, der havde staaet i hans Tjeneste og deels af ham vare blevne fremhjulpne til, deels selv efter hans Fald havde beredt sig en uafhængig Stilling og for en stor Deel alt havde arbeidet sig op til Velstand, forenet sig for at frelse »Vrag-Stumperne« for deres Herre, og desuden havde de sammenskudt en Sum for at sætte ham istand til indtil sin Død at fortsætte sin vante Leveviis som Rigmand. En Deputation af disse, henved tyve Mand, besteg nu et Skib og begav sig hen til Klosteret, hvor de nedsablede Vagten og befriede deres Herre, som de i Triumph bragte til Nizza og derfra til Rom. Her ventede dem en Modtagelse, der langt overtraf deres Forventning. Med Æresbeviisninger ganske som om han endnu havde været fransk Gesandt, modtoges Jacques Coeur af Stadens Autoriteter, der i høitideligt Optog ledsagede ham til Vaticanet, hvor han med faderlig Godhed modtoges af Paven og fik en Fløi indrømmet til Beboelse for Resten af sit Liv. Pludselig fik den franske Konge, sandsynligviis foranlediget ved denne Modtagelse, et Anfald af Skamfølelse, under hvilket han skjænkede ham »saameget af hans Formue, som var flydt i Kongens Kasse«. At denne Ædelmodighed har været illusorisk og vistnok nærmest beregnet paa at stikke Udlandet Blaar i Øinene, fremgaaer klart af den store Erstatningssum, der senere under Ludvig XI tildømtes Jacques Coeurs Børn. Det lader imidlertid til, at Kongen snart har følt Savnet af den skammeligt lønnede Mand; thi istedetfor den Besindigheds, Retfærdigheds og Maadeholds Aand, der havde behersket Kongens Raad, saalænge denne i Livets Skole modnede Mand havde sit Sæde deri, indtraadte nu en Voldsomhed og Uredelighed, der indviklede Kongen i Stridigheder baade med Ind- og Udlandet;

men føleligst ramte Nemesis med sin frygtelige Svøbe den Uskjønsomme i Faderhjertet; thi forgjæves strakte han mod Slutningen af sit Liv Haanden ud mod sin ubønhørlige Søn og døde under idelig Frygt for dennes Efterstræbelser — navnlig for at han skulde blande Gift i hans Mad — Hungersdøden.

Den kraftige Jacques Coeur havde imidlertid efter nogle Maaneders Forløb forvundet sine Fjenders og Skjæbnens Mishandlinger og begyndte at see sig om efter et nyt Maal for sin rastløse Virksomhed. Det nye Hverv, der overdroges ham, er et mærkeligt Vidnesbyrd om Mandens practiske Dygtighed og Alsidighed. Flere europæiske Fyrster udrustede nemlig en Flaade mod de Vantroe, tilskyndede dertil af Paven — hvem Sultanens Afskedshilsen til Janitscharerne: »Paa et snarligt Gjensyn i Rom!« sandsynligviis har lydt truende i Øret —, og Jacques Coeur udnævntes til Overbefalingsmand for den. Han begav sig modig paa Veien, men kom ikke længere end til Rhodos, hvor en dødelig Sygdom hjemsøgte ham. Han endte sine Dage paa Chios, og saaledes kom den af sit Fædreland saa høit fortjente Mand foreløbig ikke til at hvile i dets Skjød; men hans Død tildrog sig saaledes hans Medborgeres Opmærksomhed, at der endnu i det attende Aarhundrede mellem Historikerne opstod en forbittret Kamp om, hvorvidt hans Ophold i Vaticanet og den dertil knyttede »Fabel« om hans Ansættelse som Flaadeanfører og hans Dødsmaade havde mindste Hold;*) ja den aandrige Michelet, der dog anerkjender den Fortjeneste hos Jacques Coeur, at han »grundlagde Frankriges Statistik ved sin Fortegnelse over Landets Ressourcer og bragte Orden i Landets Finantser«, behandler ham endnu 1841 med en vis gjennemgaaende Ironi, ja kalder ham »une personnage équivoque«. Det var imidlertid den nyere Historie forbeholdt at sprede et sandere Lys over Mandens Charakteer og Værd

*) See memoires hist. T. 9 p. 519.

og et af dens bedste Midler dertil blev den Rehabilitations Proces, som Ludvig XI lod anstille, og hvis Acter senere ere fundne. Ved den blev den tidligere Dom erklæret for død og magtesløs og en betydelig Godtgjørelse tildømt hans Børn.

Nu hviler Jacques Coeur i sit pragtfulde Familiecapel i sin Fødebyes Hovedkirke; paa en af de med kostbare Glasmalerier prydede Ruder findes han afbildet i Skikkelse af St. Jacob, Pilegrimmenes Helgen; og vel er disses Symbol, Muslingeskallerne, farvede sorte, men de røde Hjerter, der ere anbragte imellem dem, skinne seirrigt frem. Hans Gravskrift vidner om en ædel Stolthed hos hans Slægt; thi som om den skyede at bringe hans Minde i nogensomhelst Forbindelse med den utaknemmelige Konge, betegnes han i denne, med Forbigaaende af alle hans Embeder, Titler og Værdigheder i Kongens Tjeneste, blot som »Kirkens Geneneralcapitain mod de Vantroe« (Ecclesiæ capitanus contra infideles).

Meddelt af J. H. G.

Carl Albert, Konge af Sardinien 1831—49.*)

Det er bekjendt, at det italienske Kongerige skylder Keiser Napoleon III og Grev Cavour sin Gjenfødelse; men Historikeren seer i disse kun de lykkelige Kæmpere for en stor Sag, i hvis Tjeneste Mangen har tilsat sit Liv, og naar man følger Begivenhedernes Strøm tilbage til deres Udspring, vil man finde mangen en Martyr for den samme Sag. En af de interessanteste Personligheder iblandt disse er Carl Albert, der lagde Grundstenen til den Bygning, som nu er reist.

Efter den store Napoleons Fald blev Italien atter deelt imellem sine mange Fyrster, og Enhedstrangen, der var vakt tillive under Keiserdømmet, blev derved tvungen til at conspirere; de gjenindsatte Dynastier forsøgte at regjere efter de i Blod og Kamp overvundne absolutistiske Fordomme, og Frihedsfølelsen blev derved nødt til at være revolutionair. Hele Lombardiet og Venedig tilfaldt Østerrige, og Nationalfølelsen maatte derfor først og fremmest yttre sig som en Kamp imod de fremmede Undertrykkere. Herfra skriver sig den sydende, gjærende og ulmende Charakteer, som Italiens Historie bærer i Aarene 1815—1866.

I Kongeriget Sardinien viste den samme Gjæring sig.

*) Efter en Artikel i „Revue des deux mondes“.

Det sardinske Dynasti var uagtet dets ringe Betydning absolutistisk og reactionairt som faa andre. Under Victor Emanuel holdtes det endnu lidt itømme ved Kongens Skinsyge imod Østerrige, der truede Landets Uafhængighed, men under hans Efterfølger, Broderen Carl Felix, lod det sine Tilbøieligheder have frit Spil, og den unge og liberale Slægt fæstede derfor sine Øine paa Carl Albert som den, af hvem der kun kunde ventes Forløsning og bedre Tider.

Carl Albert, Fyrste af Carignan, nedstammede fra Prinds Eugen og blev født den anden October 1798. Han blev opdragen i Frankrig og var Dragonofficeer, da Napoleon blev styrtet. Han vendte nu tilbage til Italien og indtog sin betydningsfulde Stilling ved Hoffet i Turin som den udkaarne Thronfølger. Hans Opdragelse havde nærmet ham til den nye Tid, og ved sin frie, forekomne og aabne Optræden, ved sin Sympathi for den italienske Nation, ved sin Interesse for alle militaire Anliggender, ved sit aabne Øie for de materielle Forbedringer, hvortil Landet trængte, og ikke mindst ved ligefrem at kritisere mange af Regjeringens Foranstaltninger henvendte han snart alle italienske Patrioters Øine paa sig.

I Marts Maaned 1821 brød Gjæringen ud i Sardinien; Kongen antog et frisindet Ministerium, men dette kunde ikke standse Bevægelsen, og den tolvte Marts udbrød Revolutionen. Kongen nedlagde Regjeringen, og da Carl Felix befandt sig i Modena, tilfaldt Ledelsen af Statens Anliggender i de første Øieblikke Fyrsten af Carignan.

Det var en daarlig Gave, Patrioterne havde givet ham. Som den, der stod Thronen nærmest, og som engang skulde bære Ansvaret for, hvorledes han førte sit Land og sit Folk igjennem Politikens Hvirvler, havde han indseet, at Revolutionen var et umodent Forsøg, hvis Spil ikke vilde kunne fortsættes i en Maaned; men som en to og tyveaarig Yngling, der her for første Gang saae sine Ønsker iklædte Liv og Blod, maatte han sympathisere med Bevægelsens Idee.

Herfra skrev sig en tvetydig Opførsel, der bragte ham Bebreidelser fra alle Kanter og isolerede ham. Han opløste de revolutionaire Juntaer og hyldede Carl Felix som Konge, men han gav Landet en fri Forfatning, han erklærede Hærens Opførsel i Alessandria for Oprør, men tilgav Lederne og gjorde Formanden Santa-Rosa til Krigsminister osv.

Det var umuligt at Carl Albert ved en saadan Optræden kunde føre Revolutionen til en lykkelig Udgang. Han indsaae det selv og forlod Turin ganske hemmeligt den en og tyvende Marts. Carl Felix vendte tilbage fra Modena. Østerrigerne marscherede ind i Landet og sprængte Santa-Rosas Tropper fra hinanden ved Novara den ottende April. Italiens Sag var tabt, og Reactionen var igjen ved Roret i Sardinien.

Østerrige, der saae en Repræsentant for Italiens Uafhængighed i Carl Albert, vedblev fremdeles at udspeide hans Handlinger og forsøgte endogsaa at udelukke ham fra Thronen; Carl Felix og alle Kongeligsindede betragtede ham med Mistro; alle Liberale beskyldte ham for at have sviget Frihedens Sag. Han blev saaledes stødt tilbage fra alle Sider, og kun ved en klog, taalmodig Tilbageholdenhed lykkedes det ham at styre imellem alle de Klipper, der laae paa hans Vei. Men under dette førte han et bevæget indre Liv. Tilsyneladende trak han sig tilbage fra Hoffet og det offentlige Liv for at leve for sine Børn, for hvilke han skrev nogle »moralske Fortællinger«, men i Virkeligheden havde han dybt udspeidet Forholdenes Natur og besluttet at styre mod sit Maal: Italiens Uafhængighed, Skridt for Skridt, rolig afventende Tidens Fylde, men beredt til at træde frem, naar Tidspunktet var kommet.

Den syv og tyvende April 1831 tiltraadte Carl Albert Regjeringen, hvis Charakteer var en Dobbelthed, hvortil han havde Nøglen. Absolutismens og Hofceremoniellets Fordringer bleve overholdte paa en næsten latterlig Maade, samtidig med, at enhver revolutionair Yttring blev druknet i Blod,

men de liberale Ideer bleve understøttede, og allerede i de første Dage af sin Regjering afskaffede Kongen Confiskationer og oprettede et Statsraad. I Aaret 1832 blev Villamarina, Carl Alberts Ven, Krigsminister; men først i 1835 lykkedes det ham i Gallina at faae en Finantsminister efter sit Hjerte, og kun imod, at han paa samme Tid tilfredsstillede Østerriges Mistænksomhed ved at taget en udpræget Absolutist, Solar della Margueritta, til Udenrigsminister. I Ministeriet var der stedse Splid, og midt imellem modstridende Meninger gik Carl Albert forsigtig Skridt for Skridt frem paa sin bestemte Vei: at være parat, naar Tiden kom. Han levede som i et Drømmeliv; thi hans Sjæl gjemte glødende Tanker, uopnaaelige Ønsker, Foragt for Verden, Sympathie for sit Folk, og enhver Begivenhed saaes kun igjennem disse Følelsers forstørrende Glas. Med Tanken mod sit Maal dreiede og snoede han sig omkring den Modstand, han kunde møde, vindende Tid, passende Øieblikket, indtil hans Plan blev udført; han syntes ofte at være falsk, at lege med Menneskene, men det var kun politiske Kneb, hvortil han tog sin Tilflugt. Han overholdt Ceremonien ved Hoffet saa strengt, at et heelt diplomatisk Felttog begyndte, fordi den russiske Ministers Gemalinde havde vovet at bære hvide Kniplinger (kun tilladt kongelige Personer); men personlig var han Simpelheden og Nøisomheden selv; hans Leie var haardt, han undte sig kun liden Søvn, og hans Spise var næsten kun Fisk, Riis og Vindruer. Efterhaanden som han blev ældre og mere og mere hengav sig til religieuse Tanker, fik hans Levemaade et Tilsnit af Selvplageri; men Sværmer blev han aldrig, kun Drømmer. Selv ved Religionen kunde man ikke fængsle ham, han var ligesaa bange for »Jesuiternes Chocolade som for Carbonariernes Dolke« og styrede kun frem imellem begge, gaadefuld for Betragteren; thi der var altid som et Slør udbredt over Kongen, og naar han talte, lukkede han Øinene.

Men det er ikke givet Nogen at skjule sit Livs Hem-

melighed eller et Livs Stræben, og Kongen selv forraadte sig. Solar della Margueritta skrev: »Jeg var ikke en Mand efter Kongens Hjerte . . . han vilde være fri for al fremmed Indflydelse, og han nærede i sin Sjæl en dyb Modbydelighed for Østerrige. Han levede i Illusioner om at befrie Italien for dets Herredømme. Aldrig har han yttret, at man skulde jage Barbarerne ud af Landet, men ethvert af hans Ord forraadte hans Hemmelighed.« Efter 1835 blev det ogsaa øiensynligt for hans Modstandere.

Med dette Aar begyndte nemlig det utrættelige daglige Arbeide, der skulde hæve Sardinien, idet Kongen nu var mere fri i sine Bevægelser. Han arbeidede troligt paa at udvikle Landets Hjælpekilder i enhver Retning og gjøre det skikket til engang at bære en fri Forfatning. Den »albertinske Lovbog« — et udmærket Værk — blev forfattet: Domstolene bleve gjorte uafhængige af den udøvende Magt; Provindsialstænder oprettedes, Lehnsvæsenet paa Øen Sardinien blev ophævet, Industrien blev ophjulpen, Monumenter reistes, Videnskaberne bleve understøttede osv. Med største Iver vaagede Kongen over Finantserne og Hæren, og han var sig sit Maal vel bevidst; thi han sagde selv: »Lader os indføre i Finantserne en saadan Regelmæssighed, Sparsommelighed, Redelighed og Strenghed, at vi derved kunne blive satte istand til at udføre store Ting.« Af Budgettet paa fem og halvfjerdsindstyve Millioner slugte Hæren de syv og tyve, men medens Kongen gjorde sig elsket af Soldaterne, imellem hvem han blandede sig, skrev hans Modstandere: Kongen drømmer om en umulig Fremtid, og medens han venter paa, at den skal oprinde, ødelægger han Landet ved Udgifterne til en Hær, der ikke behøves.« Selv Østerrige blev uroligt. Det havde altid Officerer tilstede ved de sardinske Maneuvrer og søgte ved alle Midler at overbevise Kongen om, at hans Opgave burde være den at være Østerriges Forpost i Italien, og hans Hær dets Avantgarde; men da det i 1840 forlangte, at Kongen under de truende Krigsud-

sigter skulde erklære sig, sagde Carl Albert: »Alt, hvad man gjør, fører sandsynligviis til Intet; men den store Dag vil engang oprinde, og vi bør da ikke have fordærvet vor Stilling« — hvorpaa han erklærede sig neutral.

Overalt stod Østerrige imod Sardinien. Der førtes en hemmelig Kamp, som Carl Albert vel vogtede sig for at lade udbryde, og hvis Gjenlyd i den offentlige Mening han derfor undertrykte, men som han altid førte saa aabent, at Italienernes Blikke maatte fæstes paa ham og Sardinien. Jernbanerne kom paa Dagsordenen. Østerrige kæmpede for en Linie langs Adriaterhavet, Sardinien for en Linie langs det toscanske Hav, igjennem de uafhængige Stater, der derefter skulde samles til et Toldforbund, hvorfra Østerrige skulde være udelukket. Sardinien lagde Planen til en Jernbaneforbindelse fra Ostende, langs Rhinen, over Turin til Genua for at hæve denne Havn paa Triests Bekostning, men overalt traf det i sine Underhandlinger paa Østerriges Modstand. Spørgsmaalet om Tolden paa Salt og Viin vedligeholdt i længere Tid end et Aar en heftig Gjæring i Norditalien, og tilsidst maatte Østerrige lade Sagen falde. Efterhaanden forsvandt Forsigtigheden, og Kongens hemmelige Tanker fik Luft. I et Brev skrev han: Det gjør mig ondt for den stakkels Fyrst Metternich, han vil blive vred; men jeg er bestemt paa til Trods for det lille østerrigske Parti at gaae frem paa Udviklingens Vei og hæve Nationalaanden, arbeidende paa Folkets Lykke«. — I et andet Brev skrev han: »Hvad jeg meest ønsker, er at see den Uafhængighedsaand udvikle sig, der vil give os en uhyre Kraft, naar vi engang skulle forsvare vor Nationalitet« —, og under sine Stridigheder med Erkebiskoppen i Turin, Franzoni, sagde han: »Jeg frygter ikke Østerrige, jeg er beredt paa alene at begynde en Uafhængighedskamp, og jeg skulde frygte Marquis Louis Franzoni! O, det vilde være latterligt! — Paa en Medaille, han lod slaae til Kunstnerne, var Indskriften: »Jeg venter min

Skjæbne«, en Indskrift, hvis Betydning var klar saavel for enhver italiensk Patriot som for det østerrigske Parti.

Endelig blev det efter elleve Aars Anstrengelser (1835—1846) tydeligt, at Arbeidet havde baaret Frugt. Italien var undermineret i de dannede Stænder, der forstode, hvad det nu kom an paa, og hvorledes Kampen skulde føres. Gioberti skrev: »Carl Albert er tyve Aar forud for Skribenterne, der arbeide paa Italiens Eenhed. Disse have sat hans Handlinger i Ord, det er ikke ham, der har sat deres Ord i Handling.« Og saaledes var det. Der dannede sig en oplyst Mening, en fri Presse, Ønsket om en lovbunden Frihed, om gavnlige Reformer, og overalt var der en ulmende Opposition imod de gamle reactionaire Regjeringer. Grev Palfy i Venedig betegnede Tilstanden godt i en Rapport, hvori han skrev: »Man har flyttet Kampen over fra Voldsomhedens og Magtens Terrain til det moralske Terrain, der ligger i et udholdende, fredeligt Arbeide . . . Giften trænger sig Draabe for Draabe ind i Gemytterne ved den literaire Propaganda, vel kun langsomt, men den bemægtiger sig da ogsaa paa en eiendommelig Maade de fredsommeligste Mennesker og især Ungdommen, der er saa modtagelig for nationale Indtryk.«

Den syttende Juni 1846 blev en frisindet Pave valgt i Rom. Gjæringen i Italien tiltog, Østerrige besatte Ferrara. Paven protesterede, og Carl Albert tilbød ham sin Hjælp for at kæmpe »til det Sidste«. Begivenhederne tiltoge nu i Betydning. Den niende October afskedigede Carl Albert sin gamle Modstander, Solar della Margueritta, som han havde taalt i elleve Aar, og den tredivte October offentliggjordes en Række Reformer, der sigtede til at simplificere Bestyrelsen, indføre Offentlighed i Retsforhandlingerne, bestemme Politiets Myndighed og ordne Communalbestyrelsen. I November Maaned oprettedes et Toldforbund imellem Kirkestaten, Toscana og Sardinien, og endelig offentliggjordes den niende Februar 1848 Grundtrækkene til en fri Forfatning.

I Turin blev der oprettet en Nationalgarde, og den syv

og tyvende Februar fandt der i denne Anledning en stor Festlighed Sted. Kongen bivaanede Processionen, hvori der var Deputationer fra alle Stænder og Byer, og hvori ogsaa en Mængde lombardiske Flygtninge deeltog, da en pludselig Bevægelse udbredte sig iblandt Mængden ved Rygtet om Februarrevolutionen i Paris. Sydende og gjærende bølgede nu Folkestemningen i den følgende Tid, og hver Dag fremkaldte nye, utvetydige Udbrud af de undertrykte Længsler og Lidenskaber; thi Sicilien gjorde Oprør, Kongen af Neapel gav sit Folk en fri Forfatning, Sardiniens Constitution blev vedtagen den fjerde Marts, en Opstand udbrød i Wien og Mailand, der blev fulgt af Venedig, som reiste sig, saa at Østerrigerne vare forjagne den to og tyvende Marts og trængte tilbage til Verona.

Det var umuligt for Carl Albert, hvis han ikke vilde fornegte hele sit Liv, at undlade at reise Uafhængighedsfanen. Til Trods for de fremmede Gesandters Forestillinger erklærede han derfor Østerrige Krig den tre og tyvende Marts ved at udstede en Proclamation til Beboerne i Lombardiet og Venedig, der begyndte med de dybtfølte Ord: »Italiens Time er kommen« og endte med de Ord, der senere skulde blive Feltraabet: »Italien er sig selv nok«. Drømmen var endt, Virkeligheden var indtraadt.

Den ni og tyvende Marts overskred Carl Albert Tessin, den ottende April stod han foran Peschiera, men kunde nu ikke komme videre. Den sex og tyvende Juli tabte han Slaget ved Custozza, og allerede den niende August befandt han sig bag Tessin, sikkret ved en sex Ugers Vaabenstilstand mod den forfølgende Fjende.

Felttoget var saaledes tabt, og det ikke saa meget ved de sardinske Generalers Uerfarenhed, Hærens mindre Dygtighed og den erfarne Marechal Radetzkys Overlegenhed som ved, at »Italien ikke gjorde sit Bedste.« Der strømmede vel en Mængde Frivillige til Hæren; men om den end derved blev talrigere, blev den dog ikke bedre; Paven

udtalte sig imod Krigen, Kongen af Neapel trak sine Tropper tilbage, Storhertugen af Toscana var kun lunken, Stridigheder og Uenighed fik Overhaand, Stemningen bearbeidedes af Mazzini og hans Hjælpere for at skabe en Republik, og de sardinske Kamre svækkede Energien ligesom alle parlamentariske Forsamlinger. Endelig kom hertil, at de nye Ideer kun fandtes i Byerne og ikke deeltes af den store Landbefolkning.

Bag Tessinofloden var nu Kongen henviist til sin egen Hjælp. Den uheldige Krig bragte Partispaltningen frem, og for ikke at synke hen i Anarchi og republikanske Rørelser blev der dannet et conservativt Ministerium, der igjennem Englands og Frankrigs Mægling søgte at slutte Fred. Det lykkedes ikke, og der dannedes derfor et demokratisk Ministerium, som af alle Kræfter søgte at sætte Landet istand til at optage Krigen paany. Kongen selv var ikke tvivlraadig. Han kunde ikke taale Vægten af sine Nederlag. Kronen og Livet havde mistet Værdien for ham, han længtes kun efter at spille Spillet tilende, nu da Timen var kommen. Han skuffede sig ikke med tomme Forhaabninger. Han lod forfærdige en Sørgedragt til Dronningen, før han afreiste til Hæren for at søge Døden; thi leve efter at enhver Tanke om at see sin Drøm virkeliggjort havde maattet opgives, — det kunde han ikke.

Han afreiste altsaa til Hæren, opsagde Vaabenstilstanden den tolvte Marts og kæmpede ved Tessinos Bredder den tyvende, en og tyvende og to og tyvende. Hæren maatte stedse vige, og Kongen forudsaae tydelig, hvad Udfaldet vilde blive. »Der skal staae et Slag, før de naae Turin,« sagde han, »saa kan man slutte Fred; for mig er Alt forbi.« Den fem og tyvende stod Slaget ved Novara. I otte Timer søgte Kongen Døden, men den flyede ham. Midt i Kugleregnen stod han ubevægelig og taus. General Durando bønfaldt ham om at trække sig tilbage. »Alt er unyttigt,« svarede Kongen, »lad mig døe her, jeg overlever ikke denne

Dag. Og dog overlevede han den og fulgte med den sidste Bataillon Bersaglieri tilbage fra Novaras Mure. En kort Vaabenstilstand blev sluttet, men Østerrigerne vilde kun standse deres seirrige Marsch paa saa haarde Betingelser, at Carl Albert ikke kunde beqvemme sig til at modtage dem. Han nedlagde da Regjeringen til Fordeel for sin Søn og afreiste strax igjennem Frankrig og Spanien til Oporto, hvor han vilde leve i frivillig Landflygtighed.

Carl Albert var allerede aandelig død, da han ankom dertil. Døden var hans eneste Ven, og han brød sig ikke om at mildne sine sidste Øieblikke. Han afslog enhver af Dronningens Bønner om at maatte dele Landflygtigheden med ham. Udtæret, graanet, overanstrengt, grublende over sit lange, trættende Arbeide og dets ringe Frugter, tømmende sin uhyre Skuffelses Bitterhed til sidste Draabe, sad han i en ringe Bolig til tre Hundrede Rigsdaler i Leie om Aaret, manglende enhver Beqvemmelighed, kun eiende to Sølvskeer og Gafler. Han saae sit Liv i Mindets Belysning og udbrød: »Mit Liv har været en Roman — man har ikke forstaaet mig — o, Italien vil aldrig faae at vide alt det, jeg har gjort for det.« Efterhaanden levede Haabet op paany, og kort før sin Død sagde han: »Mit Folk kan have havt bedre Fyrster end mig, men Ingen har elsket det høiere end jeg. Jeg har med Glæde bragt det ethvert Offer. Jeg misundte Perrona hans Skjæbne, da han faldt ved Novara; jeg søgte Døden, men fandt den ikke. Da erkjendte jeg, at jeg ikke havde Andet tilbage end at nedlægge Kronen. Forsynet har ikke tilladt, at Italien skulde gjenfødes nu; jeg haaber at det vil skee senere, og at den forbigaaende Modgang blot skal opfordre Italienerne til næste Gang at være mere enige for at være uovervindelige.«

Allerede den otte og tyvende Juli samme Aar udaandede Carl Albert. Hans Liig førtes til Turin, hvor det modtoges med den største Hæder. Nu hviler det i Basilikaen i Superga.

Saaledes endte dette Martyrium for en stor Tanke, saaledes opbrugtes et Menneskeliv og en Sjæl for at bane Veien for de kommende Slægter; men som i ethvert Martyrium var netop Døden den befrugtende Kraft for de friske Spirer. I det Øieblik, Kongen nedlagde Kronen i sit Telt, overtog hans Søn den Forpligtelse ikke at svigte Fædrelandets Sag, og Enhver, der stod ham ved Siden, indviedes til den samme Gjerning. Ved Slaget ved Novara og Carl Alberts Død havde Italiens Uafhængighedstanke faaet et Evighedens Præg, der forhindrede den fra at kunne tilintetgjøres; den levede og udbredte sig dybt og sikkert, og ti Aar efter Kongens Død blev Lombardiet fraravet Østerrige af det lille Sardinien, der ved at gaae frem paa den af Carl Albert anviste Vei havde viist Europa, at Sardiniens Regjering var lige saa langt fra at være stillestaaende reactionair som ødelæggende revolutionair.

August Wolff.

Robert Blake.*)

Stridighederne mellem Konge og Parlament i Midten af det syttende Aarhundrede deelte England i to Leire og kaldte alle Borgerkrigens Elendigheder ned over et Folk, der under Elisabeths kloge og kraftige Regjering havde været stolt af sin Fyrstinde, mægtigt ved sit Sammenhold og følt sig som Eet. Men dette Sammenhold skyldtes unegtelig Elisabeths Person eller personlige, store Hersker-egenskaber; thi Gjæringsstofferne fandtes allerede dengang i Bunden; de katholske og protestantiske Religionsanskuelser stode allerede dengang spændte overfor hinanden, men en kraftig Arm og et klart Blik for i Forhandlingerne med Parlamentet at fastholde det Væsentlige og lade det Uvæsentlige falde beviste, at Dronningen formaaede at beherske Situationen og tilfredsstille Gemytterne, og Elisabeth lukkede sine Øine i Fred (1603). Efter hende kom de skotske Stuarter. De kjendte ikke Englænderne, og Englænderne kjendte ikke dem. Jacob I's og Carl I's Theori om Kongedømmet af Guds Naade og Folkets Rettigheder af Kongens Naade stemmede kun slet med Parlamentets Væsen, og Kampen mellem disse to Magter maatte tidligt eller seent ende med den Enes Undergang. Det blev her Kongen, der

*) Efter Reinhold Pauli: Aufsätze zur englischen Geschichte. Leipzig 1869.

trak det korteste Straa. Overmodig og tillidsfuld, saalænge ingen Fjende viste sig, opløste Carl I tre Parlamenter efter hinanden, uden at nogen alvorlig Modstand mødte ham, men da han var ubesindig nok til at gribe ind i de kirkelige Forhold i Skotland og vække den religieuse Fanatisme, reiste Skotterne sig og droge snart hele den reformeerte Deel at England med sig. Da blev Kongen raadvild, og denne Raadvildhed overfor de energiske Modstandere i det »lange« Parlament, fornemmelig Oliver Cromwell, kostede ham hans Throne og hans Liv. Den tredivte Januar 1649 faldt hans Hoved, men hans Tilhængere, de saakaldte »Cavalerer« vedbleve endnu i nogen Tid at føre Kampen med Parlamentetspartiet, Puritanerne eller, som de kaldtes, »Rundhovederne«, en Kamp, der endte med Republikens og Cromwells Seir. Det var i disse indre Stridigheder og senere endnu mere i Republikens ydre Kampe, at den Mand udmærkede sig, om hvem vi nedenfor skulle fortælle.

Robert Blake blev født i Byen Bridgewater ved Parretfloden i Nærheden af dennes Udløb i Bristolcanalen. Hans Slægt var gammel og ædel; under Henrik VIII eiede Stamfaderen til Slægten, Humphrey Blake, et Riddergods i Somersetshire; senere indlod Familien, som saa mange andre Medlemmer af den engelske Gentry, sig paa Handelsspeculationer og nedsatte sig i Bridgewater, hvor Leiligheden let tilbød sig til at deltage i de betydelige Handelsforetagender, som dengang bleve drevne fra Byerne ved Severn og Bristolcanalen. Her blev Robert født i Slutningen af August 1598; han var den Ældste af en stor Børneflok.

Fra Vinduerne i sit Fædrehjem saae Drengen de stolte Seilere, der glede ned ad Parretfloden og ud i Havet, eller vendte hjem med rige Ladninger, stundom stærkt medtagne af Storme eller fjendtlige Kugler. I de lange Vinteraftener fortalte Faderen eller hans Venner ved Kaminilden om deres Reiser og Eventyr i fjerne Lande; thi dengang var Søfarten fuld af en mægtig Romantik, der med

uimodstaaelig Magt drev mangen en Englænder bort fra Hjemmet. Endnu sværmede de mauriske Corsarer med deres gamle Had til Christendommen og de Christne omkring paa Middelhavet og Oceanet, og endnu laae Spanierne og Maltheserridderne i stadig Kamp med disse forvovne Vantroe. Selv Christne gik ud paa Kapertogter mod Christne for at hævne virkelig eller indbildt Uret; Nationalitet og forskjellig Tro havde affødt et Had mellem de havbeherskende Spaniere, Englændere og Hollændere, der var langt stærkere og mere truende end det fælles Had til de Vantroe. Derfor maatte den Enkelte, selv naar han fredeligt seilede sin Cours, føre Vaaben ombord og være fattet paa Alt, thi der herskede overalt en maritim Feidetilstand, der havde ført Næverettens Principer ud paa Oceanet. Protestantismen, der allerede under Elisabeths Regjering havde ansporet den engelske Sømand til mangen en Stordaad, havde siden den Tid slaaet endnu dybere Rod i Gemytterne, og den strenge puritanske Gudsfrygt, der levede i Blake's Familie, var for alle dens Medlemmer en Rettesnor baade i deres hjemlige og offentlige Optræden.

Under saadanne Forhold og saadanne Paavirkninger voxede den unge Robert op. Efter at have faaet en omhyggelig Underviisning i sin Fædrestads Skole kom han i sit syttende Aar til Universitetet i Oxford, hvor han med Lyst og Iver kastede sig over Studiet af Latin og Græsk. Enhver Tilbøielighed til practisk Virksomhed syntes overvunden, efter at han i hele ni Aar med Flid og indre Glæde havde gjennemgaaet sit Universitetscursus; men skjøndt hans Tilbøielighed drog ham til Bøgerne, undlod han dog ikke efter den engelske Ungdoms Viis at styrke sit Legeme og oplive sit Sind ved Jagt, Fiskefangst og andre lignende, mandige Idrætter. Det er høist sandsynligt, at Blake vilde være bleven en lærd Mand, ja maaskee endog have bestemt sig for den geistlige Stand, dersom Tiden ikke havde været saa stærkt spaltet i religieus Retning; men han bevarede altid

med Kjærlighed Mindet om sine Ungdoms Studier, og det var ikke saa sjeldent i Leiren eller paa Skandsen at høre ham komme med et eller andet træffende Citat af Horats eller Juvenal. Men Forsynet havde bestemt ham til ganske andre Ting. Alene den Omstændighed, at han ikke havde Held med sig, da han søgte et rigt Embede ved Morton-Collegiet, ingenlunde fordi han manglede Dygtighed, men fordi han ikke havde mægtige Forbindelser, kan ansees for et Slags Fingerpeg. Da døde hans Fader, hvis Erhverv i de senere Aar, vel nærmest paa Grund af den charakteerløse stuartske Politik, havde ligget stille, og til Sorgen over at have mistet sin Forsørger kom nu tillige den Fordring til den sex og tyveaarige Robert, at han skulde bestyre en forgjældet Eiendom for at skaffe sig og syv Brødre, der tildeels vare Børn, Underhold. Men med en sjelden Samvittighedsfuldhed paatog den unge Mand sig det besværlige Hverv, og han havde idetmindste den Tilfredsstillelse af sin Stræben, at han gjorde alle sine Sødskende til dygtige Folk. En af dem blev Soldat, en anden Sømand, en tredie Kjøbmand, en fjerde Videnskabsmand, og der skal endnu i Carolina i Nordamerika leve Efterkommere af een af Brødrene, som forlod Fædrelandet for at søge Lykken i den nye Verden.

Da Blake vendte hjem fra Oxford, havde hans Væsen allerede antaget den Grundcharakteer, som det senere beholdt. Hans kraftige Legeme indesluttede en alvorlig, jernfast Villie, som ikke bævede tilbage for Noget. Dog blev hans strenge Væsen stundom mildnet af lunefulde Bemærkninger, der ved deres Korthed, Sandhed, Kraft og Hensynsfuldhed paa en Gang vidnede om hans varme Hjerte og om en gjennemgaaende Dannelse. Da de svære Uveirsskyer, som hang tungt over England, endelig ved Carl I's Thronbestigelse trak sig tættere og tættere sammen, var Blake's religieuse Overbeviisning fuldstændig fast, og hans skarpe, træffende Bemærkninger om Stuarternes Regjeringsførelse lode ingen Tvivl tilbage om hans Anskuelser. Ligesom for hans store Sam-

Nakskov Fæstning

efter Resen,
sammenholdt med Opmaalinger fra den nyere Tid.

De stærkt optrukne Linier svare til Resens Tegning af Fæstningen, de svagere optrukne derimod til senere Opmaalinger.

Madeskov
Hornværk
Vei til Taars
Slusegrav
Ölkarret
Vei til Maribo
Brudesag
Nygade
Voldgade
Klostergade
Bredgade
Torvet
Söndergade
Kirken
Havnegade
Nakskov Fjord
Færgelandet
Mellemlandet
Ny Vei
Steensö

100 200 300 400 500 600 700 800 900 1000 Alen

Trykt paa litografisk Hurtigpresse i Svendsen & Allers Etabl.

Fr. Woldikes Forlag.

tidige, Milton, stode Roms og Athens mægtige Skikkelser levende for Blake's Øine, og ligeoverfor Jacob I's og Carl I's absolutistiske Theorier om Stat og Kirke skjulte den fromme Presbyterianer Spiren til en republikansk Troesbekjendelse. Dog lod han sig paa ingen Maade henrive til at bryde med det Bestaaende hurtigt og hensynsløst; tvertimod, hans praktiske Sands holdt ham i en lang Aarrække borte fra umiddelbar Indblanding. Skjæbnen vilde dog, at Biskop Laud netop paa samme Tid, som Blake forlod Universitetet, blev kaldet til Bath og Wells og i denne sin nye Stilling gjorde Alt for at underkue det vestlige Englands puritanske Aand, der kun saare lidet stemmede overeens med hans høikirkelige Ideer. Han blev rigtignok allerede 1628 kaldet til en større Virksomhed i London, men en af hans Efterfølgere, Pierce, traadte i hans Fodspor og skred aabenlyst ind imod tvende yndede puritanske Geistlige i Bridgewater, ja vilde endog tvinge en af Blake's Brødre, der var Kirkeforstander, til offentlig Bod. En saa hensynsløs Fremgangsmaade af de af Kongen støttede høikirkelige Geistlige vakte naturligviis almindelig Forbittrelse i hele England, og man reiste en almindelig Opposition derimod. I Grevskabet Somerset stod Blake's Familie og da navnlg Robert Blake i Spidsen for Modstanden, en Stilling, der tvang ham til at bryde med sine Naboer og gamle Bekjendte, Stawell'erne og Wyndham'erne, der havde stillet sig i Spidsen for det kongelige Parti.

Paa denne Maade begyndte de store Begivenheder, der skulde bringe den engelske Nation i Vaaben mod sin Konge. Som Repræsentant for sin Fødeby indtraadte Blake i det »korte Parlament«, som Carl I, der behøvede Penge til den skotske Krig, havde seet sig nødsaget til at sammenkalde (1640), men snart atter opløste; i det »lange Parlament« indtraadte han først 1643 som Medlem for Taunton, efterat hans Modstander, Oberst Wyndham, var bleven valgt for Bridgewater. Men allerede før dette Tidspunkt havde han, ligesom Cromwell, kastet sig ud i Livets Storme og alt

forskaffet sig et Navn. Thi saasnart Urolighederne vare brudte ud i 1642, havde han ligesom Hampden i Buckshire og Cromwell i Huntingdonshire samlet de med ham Ligesindede i Nabolaget og dannet et Ryttercorps af disse Mænd, der villigt sluttede sig sammen om ham og under hans Ledelse snart bleve til ypperlige Soldater.

I det første Felttog havde Kongen Overhaand i Vestengland, thi baade tog Størstedelen af det derværende Ridderskab og Adelen gjerne hans Parti, og dernæst lykkedes det ham at bemægtige sig de fleste Byer. Allerede havde man renset Landet omkring Severnfloden for Rundhoveder, og Bristol, som dengang i Betydning og Indvaanerantal var Rigets næststørste By, haabede man at vinde for en ringe Priis. Blake, som hidtil med sine Ryttere og Dragoner havde leveret en Mængde Skjærmydsler i aaben Mark, befandt sig mellem Byens Forsvarere, og ved denne Beleiring lærte han at kjende en af Cavalerernes forvovneste Forkæmpere, Prinds Rupert af Pfalz, tredie Søn af »Hjertedronningen« Elisabeth Stuart, en eventyrlig Herre, ret et Stykke vandrende Ridder, der var kommen til Onklens, Carl I's Hof tilligemed sin Broder Moritz. Han var dengang kun to og tyve Aar gammel, men havde allerede da bestaaet mangfoldige Kampe og Eventyr. I en Alder af fjorten Aar havde han været i Spidsen for et Rytterregiment og taget Deel i Trediveaarskrigen, hvor han havde høstet rig Krigserfaring; men han var bleven taget tilfange af de Keiserlige og var nu uden Hjem og uden anden Eiendom end sin Rang og sit Sværd kommen til Onklen. Biskop Laud havde havt i Sinde at gjøre en anglicansk Bisp af ham, men da han ifølge sit hele Væsen kun lidet syntes om den geistlige Stand, havde Lord Arundel foreslaaet ham til Vicekonge af Madagascar — naar denne Ø blev erobret. Hvorom Alting er, saa blev Kong Carl I meget glad ved sin Neveu's Komme, thi han fik i ham en tapper og erfaren Fører for sine Riddere, og Prinds Rupert var virkelig i mange Hen-

seender ogsaa en Feltherre, som Kongen og Hæren kunde være tjent med.

I Juli 1643 rykkede Prindsen mod Bristol. Aldrig havde Kongens Sager staaet saa godt, thi overalt havde Rundhovederne maattet trække det korteste Straa overfor Cavalerernes Forbittrelse og bedre Organisation, og i Østengland havde Parlamentets Tilhængere maattet anspænde deres yderste Kræfter for ikke at blive kastede fuldstændigt til Jorden. Af denne Grund kunde den kongelige Armee, tyve Tusinde Mand stærk og vel forsynet med Artilleri, rykke for Bristol og storme den kun slet befæstede By fire Dage itræk. Fiennes, Parlamentets Gouverneur i Byen, capitulerede. Men Blake, som paa Priors-Hill havde opkastet nogle Forskandsninger og plantet et Par Kanoner paa disse, forsvarede sig med en rasende Haardnakkethed. Storm efter Storm blev afslaaet, og da Kanoner og Musketter taug, sloges man Bryst mod Bryst med Adelsmændene. Overalt var Blake i Spidsen og vedblev fire og tyve Timer, efterat Fiennes havde overgivet sig, at fortsætte sin Modstand trods Prinds Ruperts Trusel at ville hænge ham, saasnart han havde overgivet sig. Til Prindsens egen Skade skete dette imidlertid ikke; men Blake og hans Tropper fik fri Afmarsch, og den lille Helteskare kunde paany sætte Liv og Eiendom paa Spil for at værne om sin religieuse Overbeviisning.

Paa samme Tid begik Kongen en Feil, der blev skjæbnesvanger for ham og hans Dynasti. Istedetfor med alle sine Stridskræfter at vende sig mod London, Hovedarnestedet for Puritanernes Modstand, blev hans Armee i Vestengland. Men der blev ogsaa Robert Blake. Parlamentet, der havde indseet denne Mands Værd, havde udnævnt ham til Oberstlieutenant i Regimentet Popham og betroet ham at modtage Skatterne i Grevskabet Somerset. En Dag viste han sig i Spidsen for en Eskadron i sin Fødeby, Bridgewater, og gjorde den ham velbekjendte Gjæstgivergaard »Svanen« til sit Hovedqvarteer, trods dette Steds farlige Beliggenhed

lige under Kanonerne paa Fæstningen, til hvilken Wyndham havde trukket sig tilbage. Imidlertid var hans yngre Broder Samuel redet ud i Landet for at besøge sin unge Hustru, men erfarede paa Veien i en Landsbykro, at to kongelige Hververofficerer for ganske nylig havde været paa dette Sted. Dumdristig red han efter dem, angreb dem og faldt for en Pistolkugle. Da Efterretningen om hans Død kom til Bridgewater, stode Blakes Officerer i smaae Grupper paa Torvet, men Ingen vilde være den Første til at melde Obersten Ulykken. Men det undgik ikke dennes Opmærksomhed, at der var Noget paafærde; han traadte ud af sin Dør, og spurgte om, hvad der var hændet. »Sam havde Intet at gjøre der!« sagde han tørt, da man havde fortalt ham den sørgelige Sandhed, og vendte om; men da han kom til sit Værelse, lukkede han sig inde og raabte jamrende som fordum David: »Abner er død, som en Daare døer!«*) Som en ægte Puritaner, streng udadtil og fast i Ulykken, men blød i Sindet, søgte han Trøst i sin Bibel; men det var en bitter Stund for ham, da han atter forlod sin gamle Fødeby.

Han fik dog snart Leilighed til at glemme sin Sorg for alvorlige Pligter. I Foraaret 1644 kastede han sig med fem Hundrede stridsvante Mænd ind i det lille Fiskerleie Lyme ved Kysten ved Dorset, for at forsvare dette Punkt mod Moritz af Pfalz. Efter at denne nemlig forgjæves havde forsøgt sig paa Plymouth, troede han at kunne oprive sin Fjende ved en hurtig Anvendelse af en betydelig Styrke og et talrigt Artilleri; men han traf en seigere Modstand, end han havde ventet, thi det ene Angreb blev slaaet tilbage efter det andet; Uger, ja næsten to Maaneder forløb, og endnu holdt den lille Helteskare sig godt i den Deel af Landsbyen, som endnu ikke var ødelagt. Da

---

*) Samuels anden Bog, C. 3. V. 33.

bragte Flaaden under Jarl Warwick Blake Hjælp. Prindsen maatte opgive et Foretagende, der havde draget Alles Øine i England hen paa sig, og som ikke alene havde kostet Kongen to Tusinde af hans bedste Tropper, men endogsaa berøvet Moritz en stor Deel af hans Krigshæder. Blake's Navn var paa Alles Læber, medens hans Modstanders kortvarige Lykke lidt efter lidt tilintetgjordes. Vel havde Greven af Essex's Infanteri, der var bleven trængt ud imod Kysten, maattet strække Gevær ved Plymouth, men allerede flere Uger iforveien havde Cromwell tilføiet Royalisterne i Norden et afgjørende Nederlag, medens Blake med en uhyre Seighed havde holdt sig fast i Nærheden af sin Hjemstavn og overrumplet den strategisk vigtige By Taunton. Her skulde han nu aflægge den tredie Prøve paa sit Talent som Forsvarer, og ligesom denne Daad var hans sidste paa Fastlandet, var den ogsaa den største. Cavalererne vendte seirsberusede hjem efter deres heldige Kampe mod Sydvest og meente, at den lille Haandfuld Folk, som stod i hiint Hjørne af Landet kunde man ganske »en passant« gjøre det af med paa Hjemtouren; men de skulde snart lære at agte den dødsforagtende Tapperhed hos de Mænd, der havde flokket sig om Blake.

I en Fart vare nogle Fæstningsværker opkastede, forinden Wyndham kom og opfordrede Byen til Overgivelse. Svaret var naturligviis benegtende, og Taunton blev indesluttet. Ved Hjælp af en kjæk hollandsk Officeer, Vandruske, der uventet var stødt til Blake, lykkedes det denne at gjøre et Udfald og gjennembryde Fjendens Forhugninger, hvorved han opnaaede, deels ved en heldig Kamp paa flad Mark at indgyde sine Tropper Mod og deels at inddrive Proviant, hvortil han trængte. Hidtil havde man i den kongelige Hær med Foragt omtalt Blakes dumdristige Holdning og antaget det for en let Sag med et kraftigt Angreb at kaste ham ud af Byen; nu saae man, at det var hans Alvor at forsvare sig, og at man havde begaaet en stor Feil ved at lade hele

Maaneden gaae hen uden at foretage sig Noget. Den »frygtelige« Lord Gorings Ankomst med ti Tusinde Mand forbedrede ikke de Kongeliges Sager; thi dette Corps var saa berygtet for sin Grusomhed og dets Fører for sine evindelige Kjævlerier med andre Befalingsmænd, at mange af Omegnens Landmænd i deres Angst og Forbittrelse flygtede med deres Eiendom ind til Taunton og med Glæde grebe Sværdet for at hævne sig over Cavalerernes Skjændselsgjerninger. En gudfrygtig Geistlig, hvem de Kongelige havde berøvet Alt, opflammede Besætningen ved sine begeistrende Taler, og da Beleiringshæren endelig efter en indtrængende Anmodning af Prindsen af Wales begyndte at tænke paa en Storm, var Byen vel beredt til at modtage denne og Forsvarerne fulde af Tillid. Samtidig hermed var Parlamentets Hær fuldkommen organiseret, og Cromwell rykkede tilligemed Waller mod Vest. Den Sidste maatte Goring nu opholde, medens han samtidig beleirede Taunton, og det blev derfor i et Krigsraad afgjort, at Byen skulde stormes — i Løbet af et Par Dage maatte den jo falde. Men Dagene bleve igjen til Uger, og Ugerne til Maaneder. Til Trods for den heftigste Beskydning Dag og Nat, til Trods for bestandige Fægtninger, i hvilke Forstæderne bleve erobrede og mangt et Huus styrtede sammen og begravede sine Beboere, til Trods for Alt dette holdt dog den egentlige By og Fæstning sig haardnakket. Hunger og Sygdom begyndte at rase mellem de Beleirede, og dog imødesaae Alle dristigt det sidste Angreb. Historien har opbevaret flere sjeldne Træk fra denne Beleiring. Da en Trompeter blæste til Overgivelse, svarede Blake lakonisk, at han havde endnu fire Par Støvler; de tre maatte først være fortærede, førend der kunde være Tale om Overgivelse. Da man truede ham med, at kun syv Mennesker vilde blive ilive, naar Byen var erobret, bad han om, at man vilde nævne dem, saa skulde deres Liig øieblikkelig blive sendte ud i Leiren. Royalisterne vare naturligviis rasende over denne haardnakkede Modstand, der

spredte deres Stridskræfter i et Øieblik, da Alt beroede paa at sætte den eftertrykkeligste Modstand mod Parlamentshæren, men alle deres Anstrengelser vare forgjæves.

Endelig fik de Beleirede Undsætning. Den ellevte Mai 1645, en Søndag Morgen, gjennembrøde fire Rytter-Regimenter, sendte af Parlamentshæren under Fairfax, Beleirernes Linie og bragte den betrængte Stad Hjælp. Præsten til St. Mariekirken prædikede netop over den Text: »Jeg er Herren, der ikke lyver, og det skal ikke være ude med Jacobs Børn*), da Besætningen blandet med Rytterne trængte ind i Kirken og raabte »Forløsning! Forløsning!« Alle faldt paa Knæ, og Jubelen opløste sig i brændende Takkebønner. Den glade Stemning meddeelte sig til hele Landet; i London afholdt man en Fest i Anledning af Seiren, og Parlamentet voterede Blake og hans Krigsfæller Tak og Belønning. Gorings senere Angreb paa Taunton havde naturligviis endnu mindre Held med sig end de foregaaende, og i Slaget ved Naseby blev den kongelige Hær endelig tilintetgjort og Vestengland befriet. Tauntons heltemodige Forsvar havde bidraget Sit dertil.

I Løbet af de følgende Fredsaar gjorde Blake — charakteristisk nok for Manden — ingen Brug af sin Stilling som Parlamentsmedlem, hvorimod han fra Taunton af beroligede Somerset og den nærmeste Omegn. Han var ikke ærgjerrig og deeltog ikke i det almindelig Væddeløb for at opnaae Indflydelse og Magt. Som hiin gamle Romer trak han sig tilfreds med sin Hæder tilbage til sit Hjem, da hans Tjeneste ikke mere behøvedes. Forøvrigt begyndte ogsaa hans politiske Anskuelser at afvige en Deel fra den nye Magthavers, Cromwells. Blake var utvivlsomt en ægte Republikaner, og han nærede den faste Overbeviisning, at Carl I, som ikke engang Ulykken havde kunnet gjøre klogere, engang for alle havde forskjertset Kongemagten, men han var i høi Grad forbittret over Skotternes og Englændernes

*) Malachias 3 C. 6 V.

Opføreel imod den fangne Monark, og hans Henrettelse kunde efter Blake's Mening aldrig forsvares. Man har endog hørt den Yttring af ham, at han ligesaa gjerne vilde have givet sit Liv for at bevare Kongens, som han forhen i Skandsen vovede det for at frelse Parlamentet. Cromwell gjennemskuede maaskee Blake; men han kunde ikke undvære den energiske og redelige Mand, og istedetfor at forgribe sig paa ham satte han ham paa en Plads, der for bestandigt skulde knytte Hæderen til Blake's Navn. Det var Fædrelandet, der kaldte gjennem Protectorens Mund, og Blake adlød.

Flaaden havde under hele Borgerkrigen indtaget en ganske særegen Holdning. Krigsskibene og deres Mandskab havde ligesaavel som Søstæderne øieblikkeligt stillet sig paa Parlamentets Side, og skjøndt Flaaden ikke havde taget nogen umiddelbar Deel i Kampen, havde den dog havt det Hverv at afholde de fremmede Magter fra mulige Indblandinger i de engelske Stridigheder. Søfolkene vare først og fremmest Englændere og saa Partigængere, eller, som Lord Clarendon saa træffende siger: »De ere en Nation for sig«. De vare det dengang og ere det endnu, hvad der forøvrigt er let forstaaeligt paa Grund af deres særegne Livsstilling. Paa Flaaden, som Stuarterne fuldstændig havde forsømt i Modsætning til Elisabeth, der med megen Forkjærlighed havde taget sig af dette Englands Hovedværn, vare baade det absolute Kongedømme og Høikirken grundig forhadte, thi de engelske Søfolk vare næsten uden Undtagelse Presbyterianere; men derfor maa man ikke troe, at Flaaden nærede demokratiske Tendenser. Paa et Skib maa der nødvendigviis herske Oligarchi eller Despoti; thi naar Faren kommer, maa Sømanden see hen til sine Befalingsmænd og gjøre sig til et lydigt Redskab for deres Ordrer — derfor brød Flaaden ikke aabent med Kongedømmet, medens den seirrige Landhær blev independentistisk og demokratisk, og der viste sig paa dette Tidspunkt en vis Antipathi mellem Land- og Søværnet, som forøvrigt ikke er enestaaende i den engelske Historie.

Jarlen af Warwick havde utvivlsomt indlagt sig store Fortjenester af Fædreland og Parlament under den første Borgerkrig; efter ham fulgte den kongeligt sindede Admiral Batten, der atter maatte vige, da man i Aaret 1648 frygtede for, at Kongen, som var paa Øen Wight, ved et »coup de main« skulde blive befriet. Men næppe var Oberst Rainsborough, »en independent Landkrabbe« af reneste Vand, kommen ombord tilligemed nogle andre Officerer for at heise sin Stander, førend Flaaden, der laa i Themsmundingen, brød ud i aabenbart Mytteri og erklærede sig for Konge, Parlament og Covenant*). Omtrent Halvdelen af den gik til Holland, tog Prindsen af Wales og hans Broder ombord og vendte atter tilbage til Englands Kyster.

Det var nogle angstfulde Dage, Landet gjennemlevede, da Warwick, som havde reddet den anden Halvdeel af Flaaden, tilligemed Batten lagde sig overfor de Kongeligsindede. Men de oprørske Matroser gik snart over til deres gamle, høit agtede Anfører, mange bragte deres Skibe med, Royalisterne vendte tilbage til Holland, og den kongelige Magt syntes ogsaa paa Havet at være tilintetgjort. Da tilbød den tidligere nævnte, eventyrlige Tydsker, Prinds Rupert af Pfalz, at skaffe sin kongelige Fætter en Flaade. At det just var Familiekjærlighed, der drev ham, tør vel ansees for tvivlsomt, og af Taknemmelighed handlede han heller ikke, thi Carl I havde behandlet ham meget hensynsløst, uagtet han dog havde gjort den kongelige Sag væsentlige Tjenester. I Aaret 1645 var han ligefrem bleven jaget bort, efterat han allerede tidligere paa Grund af Bristols Capitulation var falden i Unaade, men formodentlig har Lysten til nye Eventyr været stærkere end Uvillien mod Fætteren, og naar han skulde vælge et Parti, kunde han kun vælge det royalistiske. Trods sin Armod fik han dog et Par Skibe samlede, nogle Hollændere stødte til ham, og i Forening med disse og Resterne

*) Et skotsk Forbund (1638), der skulde virke for den rene presbyterianske Kirkes Gjenoprettelse.

af den oprørske Flaade gik han tilsøes og betraadte Dækket med samme Freidighed, hvormed han hidtil havde siddet paa Ryggen af en Hest. Han drev Fribytteriet i stor Stiil; thi han opbragte ikke alene engelske Skibe — enten deres Besidder hørte til Parlamentets eller Kongens Parti — men ogsaa spanske, franske og svenske, ja selv de protestantiske Nederlande bleve plyndrede. Naar Matroserne ikke havde faaet deres Lønning i rette Tid og begyndte at blive urolige, lod Rupert dem gaaae løs paa den første den bedste Seiler, som viste sig i Horizonten. Siden de gamle Vikingers Tid havde der ikke været nogen frækkere Sørøver i de nordiske Farvande end denne tydske Prinds.

Sligt kunde naturligviis ikke ret længe gaae ustraffet hen. Den kraftige republikanske Regjering, som efter Carl I's Henrettelse havde afløst Kongemagten, greb strax energisk fat og arbeidede paa at afskaffe mangfoldige af de Misbrug, som havde indsneget sig paa Flaaden, der maatte reorganiseres, ligesom Landhæren var bleven det for kort Tid siden. Til at udføre dette vanskelige Hverv valgte Cromwell den tappre Robert Blake. Vel var han Soldat og havde i sit halvtredsindstyvende Aar aldrig lært at styre et Skib; men hans Mod gjorde ham egnet til Stillingen, og under Titlen »Flaadegeneral« tiltraadte han sit Embede. Hans Krigerberømmelse, hans sjeldne Organisationstalent og Omsorg for sine Undergivne var bekjendt, og alene af den Grund taalte Matroserne hans Udnævnelse; men da han havde fuldendt Udrustningen af fire stærke Eskadrer under paalidelige Førere, og selv i April 1649 stak i Søen under den engelske Fristats Banner, et rødt Kors i hvid Grund, da elskede hans Folk ham, som om han havde været En af deres Egne. Det var Blake's Plan at fange Prinds Rupert, og Cavalerer og Rundhoveder skulde saaledes mødes tilsøes, ligesom de tidligere vare mødtes tillands; men Prindsen laa med sine Skibe i Kinsalebugten paa Irlands Sydkyst, enten maaskee fordi han troede, at den kongelige Sag skulde seire paa

denne Ø, eller fordi han vilde bringe sine røvede Skibe i Sikkerhed: nok er det, han var der, og Blake holdt ham indesluttet hele Sommeren fra Søsiden, medens Cromwell selv gjorde reent Bord tillands. Først midt om Vinteren, da en Storm havde forslaaet Blokadeeskadren over til Wales' Kyst, undkom Rupert med et Tab af tre Skibe og flygtede ind i den portugisiske Flod Tajo, hvor nu paany det foregaaende Aars Skuespil begyndte, men i et mildere Klima og i mere storartede Omgivelser. Saa sært det lyder, tilsikkrede den katholske Braganza, Johan IV af Portugal Sørøveren og Kjætteren Rupert sin Beskyttelse. Robert Blake viste sig med femten Skibe. Hans Instruxer gik i Almindelighed ud paa, at England fra umindelige Tider havde havt Herredømmet i disse Farvande, og at han maatte anvende passende Midler, for at Staten ikke skulde lide noget Tab. Nu var der vistnok et Parti ved Hoffet i Lissabon, som fandt det utilraadeligt at begynde en Krig med England føruden den, man allerede førte med Spanien og Holland, men den modsatte Mening gik af med Seiren, og Rupert, der fra sit Dæk bestandig kunde see Republikanerne, som spærrede Floden for ham, fik endogsaa Portugiserne til at ruste sig. Da gjorde Blake sig ikke mere den Uleilighed at være hensynsfuld overfor Kong Johan, men opbragte en Deel store Skibe, som netop vendte hjem fra Brasilien. Et Forsøg paa at hævne det lidte Tab og skaffe Prindsen af Pfalz Luft mislykkedes, Portugal maatte slutte et ydmygende Forlig med Republiken, og det blev betydet Prinds Rupert, at han skulde fjerne sig. Han adlød, men det lykkedes ham paany at slippe forbi de engelske Skibe.

I nogen Tid fortsatte Prindsen sin Omflakken i Middelhavet; men ogsaa her fik Republikanerne Overhaand. Overalt var Blake ham lige i Hælene, og saasnart Spanierne eller Franskmændene beskyttede ham, fik de strax en Tugtelse af Blake, hvem det endelig lykkedes at tilintetgjøre Størstedelen af Cavalerernes Flaade i Bugten ved Carthagena.

Rupert undkom imidlertid med tre Skibe og begav sig først til Vestkysten af Afrika, hvor han lurede paa Ostindiefarerne eller sloges med Negrene, indtil han endelig seilede til Vestindien, hvor han haabede at kunne bevare et Par af de smaae Antiller for Kongens Sag. Men efter at Moritz, der overalt havde fulgt Broderen, var gaaet under i en Storm, havde Rupert kun et eneste Skib tilbage, og paa dette vedblev han at drive sit Fribytteri, indtil han endelig, da han intetsteds saae det kongelige Flag mere, søgte og fandt Ro ved det franske Hof. Hans gamle Modstander, der nu var saa god en Sømand som Nogen, fik dog derfor ingen Hvile. En anden Skare tappre, forvovne Cavalerer havde efterlignet Ruperts Exempel og, da de havde tabt ethvert Haab om at kunne udrette Noget i deres Fædreland, havde de vendt dette Ryggen og vare gaaede over Havet for at finde et nyt Hjem. Saaledes havde de sat sig fast paa Scilly-Øerne i det atlantiske Ocean og paa Jersey og Guernsey ved Frankrigs Kyst i Canalen. Paa disse høie, klippefulde Øer havde de enten benyttet de gamle Fæstningsværker eller opkastet nye for at dække Adgangen. Carl I's Flag vaiede paa Toppen af Klipperne, deres Skibe laae sikkert i de snevre Bugter, og ligesom Ørne levede de af Rov, som de deelte med deres landflygtige Høvidsmand, Prinds Rupert. Det blev Blakes Opgave i Sommeren 1657 at ødelægge disse Røverreder. Det lykkedes ham virkelig, og han gav derved Beviset for Muligheden af med Skibe at kunne bringe Landbatterier til Taushed.

Først med Tilintetgjørelsen af disse adelige Røverbander fik Borgerkrigen Ende, thi man maa jo dog regne Blake's Virksomhed tilsøes for en Fortsættelse af hans Bedrifter tillands, selv om det kongelige Parti som saadant havde ophørt at existere som krigsførende Magt efter Slaget ved Naseby. Men nu trak et nyt Uveir op mod England, og det syntes at blive saa meget farligere, som det kom fra den Magt, der da var Verdens største Sømagt og i mange Hen-

seender gjaldt for Englændernes Mønster. De syv forenede nederlandske Stater stode dengang paa deres Blomstrings Høidepunkt; deres Venskab var eftersøgt, deres Fjendskab frygtet; ved Colonier og Erobringer paa begge Halvkugler havde de ikke alene erhvervet sig uhyre Oplagssteder og Forraadskamre, men de havde ogsaa i deres Hænder al Fragtfart paa de fleste europæiske Lande, og i alle Dele af Søvæsenet gjaldt Hollænderne for Verdens Læremestre. Det vilde have været rimeligt, om den unge engelske Republik og Nederlandene, hvis politiske og religieuse Meninger i saa mange Retninger faldt sammen, havde indgaaet et inderligt Forbund; hvilket mægtigt Drivhjul vilde da ikke være blevet sat i Bevægelse for Friheden i Europa, hvilke Fremskridt vilde Protestantismen ikke have gjort? Men der var paa den anden Side Meget, som kunde vække Anstød og Skinsyge mellem de to Nationer og tidligere eller senere maatte hidføre et Brud. De fordrevne Stuarter levede uhindret hos deres Slægtninge i Haag; Tilhængere af Republiken bleve ustraffet haanede og myrdede i Hollands Hovedstad af Cavalerer; men hvad Mere var, Handelsskinsygen mellem de to Nationer vaagnede mere og mere; det syntes, som om Oceanet ikke var stort nok til at rumme dem begge, og Cromwells berømte Navigationsact gjød kun Olie i Ilden, da den nærmest syntes at være rettet imod Holland og ligefrem satte en Skranke for dette Lands Handelsforetagender. Desuden vilde Hollænderne ikke hilse de engelske Orlogsmænd først ved at sænke Vimplen i Havet, og saa kom det til Krig.

Efterat Fjendtlighederne*) vare begyndte, udsendte Generalstaterne en Flaade paa to og fyrretyve Skibe under den berømte Admiral Martin van Tromp. Endnu var der ikke afsendt nogen officiel Krigserklæring, endnu forhandlede den nederlandske Gesandt med Regjeringen i London, da Tromp

*) En Afhandling om hele denne Søkrig mellem England og Holland vil blive optaget i et af Tidsskriftets nærmeste Hefter.

en Eftermiddag paa Høiden af Dover traf Robert Blake. Forgjæves forlangte denne ved Kanonsignaler den paabudte Hilsen, men nærmede sig dog Hollænderne, da Tromp kom nærmere, som om han ønskede at tale med ham. Blake var næppe traadt ind i sin Kahyt, førend et glat Lag slog ind i hans Skibsside. »Det er meget uhøfligt af Tromp at slaae Vinduerne ind i mit Flagskib, som om det var et Bordel!« sagde Blake roligt, idet han atter gik op paa Dækket og commanderede »fyr!« Ved Nattens Frembrud vare to fjendtlige Skibe tagne, og den følgende Dag lod Tromp sig ikke mere see. Nu brød Kampen løs paa alle Punkter, hvor de to Flag mødtes. Blake og Tromp traf i Sommeren 1652 hinanden ved Ørkneyøerne, hvorhen Hollænderne havde convojeret en Deel Fiskere og Kjøbmænd, men netop som Kampen skulde begynde, adsplittede en heftig Storm Skibene og drev Tromp hjemad i en halv ødelagt Tilstand. Mismodig nedlagde den tappre Søhelt Commandoen, og Ruyter og de Witt overtog Befalingen over Flaaden. Den otte og tyvende September kom det til et stort Slag ved Kysterne af Kent (North Foreland); der blev udøst Blod i Strømme, og begge Flaader sloges glimrende, men Englænderne beholdt Valpladsen, og de Witt maatte ved sin Tilbagekomst dele Tromps Skjæbne. Det var klart, at man i Holland maatte gjøre uhyre Anstrengelser for ikke at miste meget Mere end Krigeræren; men Anstrengelserne bleve gjorte; den gamle Tromp tog igjen Commandoen, og i November 1653 løb han med Hundrede Krigsskibe fra Texels Rhed over imod Themsens Munding.

I England havde man i sin Seirsruus allerede begyndt at tænke paa Afvæbning, og det var kun med Møie, at Blake fik sat tredive Fregatter under Bygning og ikke ligefrem blev hindret i sine Anstrengelser for at gjøre Søværnet saa kraftigt og veløvet, som nødvendigt var. Desuagtet gik det ham slet, da han i December Maaned ved Essex's Kyst af den overmægtige Fjende blev tvungen til Slag. Han mistede fem Skibe, og kun Mørke og Taage frelste ham fra et større

Nederlag — det første og sidste i hans Liv. Men derfor opgav han ingenlunde den vældige Tvekamp. Med klar Bevidsthed om, hvad Grunden til hans Nederlag var, arbeidede han med en uhyre Energi paa at formere Skibenes Antal, forstærke Besætningerne, og — hvad der maaskee var det Vigtigste — han fjernede dem af de Commanderende, som havde viist Svaghed eller Mangel paa Beslutsomhed i deres Optræden. Selv hans egen Broder maatte forlade sit Skib, og Disciplin og Bestyrelse opnaaede en hidtil ukjendt Fuldkommenhed. I Februar 1653 viste Blake sig atter trods den bidende Kulde i Spidsen for en Flaade paa tresindstyve Skibe, af hvilke en Deel i Størrelse og Bevæbning stod over Hollændernes. To Generaler, Monk og Deane, befalede under ham. Tromp var i Canalen med en Flaade, der i Skibenes Antal langt overgik den engelske, og den attende Februar begyndte den gigantiske Kamp tversover Canalen fra Portland til La Hogue. De to Flagskibe, »Brederode« og »Triumph« lagde Side om Side; overalt entredes, brændtes og sank Skibe, og paa Kysterne lyttede Befolkningen til den uhyre Kamp. Om Aftenen havde Hollænderne mistet otte Skibe, Englænderne kun eet; men Døden havde raset forfærdeligt paa begge Sider; selv Blake var haardt saaret, men dette forhindrede ham dog ikke fra den næste Dag, da Søen var noget roligere, paany at gaae løs paa Tromp. Atter maatte denne miste en Deel Skibe og blev dreven til Boulogne. Den tredie Dags Kamp splittede endelig hans Flaade fuldstændigt, og Resterne af den søgte Tilflugt i franske, belgiske og hollandske Havne.

Seiren havde kostet Meget og var dog, naar Alt kom til Alt, ikke afgjørende. Det er muligt, at Cromwell's Stridigheder med Parlamentet, der endte med den bekjendte Fogedforretning og Aflaasning af Dørene, bidrog til at svække Seirens Frugter, nok er det, at Hollænderne allerede det næste Foraar havde et Hundrede og tyve Skibe i Søen, anførte af Tromp, Ruyter, de Witt og Evertsen. For sidste

Gang gik Blake imod dem og tilkæmpede sig Seiren, men skjøndt hans Bedrifter vel for største Delen vare Skyld i Krigens Tilendebringelse, commanderede han dog ikke i det sidste Slag, ved Scheweningen, da han var bleven bragt i Land farlig syg som Følge af hans anstrengende Virksomhed. Hollands Sømagt var knækket; dets Coffardiflaade havde mistet sexten Hundrede Seilere, dets Handel var truet med Tilintetgjørelse, og Admiral de Witt erklærede Generalstaterne, at Englænderne vare baade Havets og Nederlandenes Herrer. Saa gav man efter i alle Punkter og gik saavidt muligt ind paa Cromwell's Politik. Men England havde ved sin Helts Bedrifter hævet sig til Verdens største Sømagt; derfor hyldede Folket ham med en Begeistring, der anstaaer en stor Nation.

Blake reiste sig atter fra det Sygeleie, paa hvilket Saar, Skjørbug, Feber og en begyndende Vattersot havde kastet ham, og han tilbragte nu en lykkelig Tid paa det skjønne Gods Knoll nærved det kjære Bridgewater med sine Slægtninge og sine Bøger. Han blev Medlem af det første Parlament, Cromwell sammenkaldte, og deeltog som Befuldmægtiget i Korstoget mod »de uvidende, uduelige og forargelige Præster« i Landet. Ogsaa paa dette Omraade synes den puritanske Sømand at have afskaffet Misbrug og Slendrian med ligesaa megen Duelighed som paa Værfter og Skibe. Dog var dette fredelige Intermezzo kun af kort Varighed, thi efter et kort Krigstog i Foraaret 1654 blev han igjen kaldet til en større Virksomhed. Det strengt protestantiske Englands Forhold til de katholske Stater blev nemlig bestandig mere og mere spændt, og Cromwell lod endelig til sine Naboers Forfærdelse en betydelig Expedition udruste. Man havde en Anelse om, at den gjaldt Spanien. Blake, hvem Kampen mod de i saa mange Henseender beslægtede Hollændere bestandig havde været imod, jublede nu i sin inderste Sjæl ved Tanken om engang at komme i Kast med en katholsk Modstander. Mod Slutningen

af Aaret 1654 gik han ombord paa St. Georg for at tage Commandoen over tyve store Skibe. Hans Ordrer løde paa Middelhavet, medens Penn med en endnu større Flaade, med et Troppecorps under General Venables og forseglede Ordrer, satte Cours mod Vestindien.

Endnu var Krigen ikke erklæret, men det gjaldt om at være forberedt paa alle Muligheder og at bevare den allerede tidligere vundne Indflydelse i de sydeuropæiske Farvande. Blake tænkte først paa at forekomme et Angreb af Franskmændene paa Neapel, men medens han laa og krydsede langs de italienske Kyster, faldt det ham ind, at han havde en gammel Regning at afgjøre med Livorno, hvor i sin Tid de to pfalziske Eventyrere, Rupert og Moritz, havde solgt engelske Priser, og trods al Modstand maatte Toscana give Eiermændene den forlangte Erstatning. Da det Selvsamme forøvrigt var skeet i Kirkestaten, kunde Blake ikke negte sig den Glæde, at indjage Hans romerske Hellighed (Alexander VII) en lille Forskrækkelse, og han løb derfor med Flaaden til Civitavecchia. Den Forfærdelse, som opstod i Rom ved Efterretningen om de fremmede Krigskibes Ankomst, lader sig lettere forestille end beskrive: Folk og Præster valfartede til Civitavecchia for at see Fjenden, og baade Paven og Cardinalerne gjorde sig al mulig Umage for at faae de ubudne Gjæster bort — forgjæves! Først efter at Blake havde modtaget tyve Tusinde Pistoler, den eneste Sum, der — saavidt vides — nogensinde er vandret fra den pavelige Kasse over i det brittiske Skatkammer, drog Admiralen bort, og efter at han endnu havde givet Florentinerne en alvorlig Formaning om at lade Protestanterne i Fred, hvad enten disse opholdt sig i selve Byen eller kom til Republikens Havne, vendte han sig i Begyndelsen af Foraaret 1655 mod de tyrkiske Røverstater paa Afrikas Nordkyst for at fordre nogle fangne Englændere udleverede.

Deien af Tunis, der stolede paa sine faste Slotte, Goletta og Porto Ferino, som lukkede Indløbet til Havnen,

afviste haanligt Blakes Fordringer, ja negtede ham endog Tilladelse til at indtage Vand. Da strøg Admiralen med Haanden over sit Skjæg — hvilket han pleiede at gjøre, naar han blev vred — og svarede: »Gud har givet alle Skabninger Lov til at drikke Vand; det er nedrigt, naar det ene Menneske negter det andet det!« Han fjernede sig imidlertid for at skuffe Tunesernes Aarvaagenhed; men den tredie April, om Eftermiddagen, saaes hans Flaade paany, og den næste Morgen rykkede han mod Fæstningsværkerne. Medens Blake ved Bombardement og Landgang søgte at bringe Batterierne til Taushed, trængte Robaade lige ind i Havnen og lode hele Sørøverflaaden gaae op i Flammer. Efter en slig Tugtelse af den tunesiske Magthaver holdt Despoten i Tripolis det for raadeligt udenvidere at tilfredsstille alle Blake's rimelige Forlangender, og da Admiralen paany fremkom med sine Fordringer i Tunis, ansaae Deien det for bedst snarest muligt at komme til en mindelig Afgjørelse. Algier viste sig ligesaa høflig; thi Deien satte ikke alene alle engelske Galeislaver i Frihed mod en rimelig Løsesum, men han tillod ogsaa en Deel Hollændere, som vare flygtede fra Slaveriet og havde fundet venlig Modtagelse ombord hos deres fordums Modstandere, at blive løskjøbte ved en Sum, som Besætningen paa Flaaden høimodigt havde sammenskudt i den Anledning. Efter at Blake havde aflagt et Besøg i Venedig og talt et Ord med Maltheserridderne, der ikke saa ganske opfyldte deres Mission i Middelhavet, men stundom paa en sørøverisk Maade sammenblandede Protestanter med Mohammedanere, var Tiden til Udførelsen af hans Hovedforetagende kommen, og i Juni ankrede han op i Bugten ved Cadix.

Admiral Penn, der var gaaet ud samtidig med Blake, havde netop da i Amerika slaaet sit første Slag. Det befalede Angreb paa Hispaniola var rigtignok mislykket for ham — om Grunden dertil var for ringe en Styrke eller Forræderi, er ikke afgjort — men han havde frarevet Spanierne Jamaica.

Blake, der nu skulde begynde de fjendtlige Foretagender paa Spaniens Kyst, lurede forgjæves paa at møde en fjendtlig Styrke eller den fra Peru hjemvendende Sølvflaade, men da man allerede var kommen ind i Efteraaret, og Admiralens Helbred var svagt, medens Flaaden trængte stærkt til at eftersees, vendte han hjem til England. Som Sagerne imidlertid stode, kunde Fædrelandet dengang mindst undvære sin tappre Søn, og Blake gik tidligt det næste Foraar atter tilsøes, beredt til at offre sin sidste Kraft i Gammel-Englands Tjeneste. Efter at have betydet den upaalidelige portugisiske Regjering, at den for sit eget Bedstes Skyld burde forholde sig rolig, blokerede Blake Spaniens Havne og gjorde denne Stat megen Fortræd ved at opsnappe adskillige rige Ladninger. Det var, som alle Blokader, hverken nogen let eller taknemmelig Tjeneste; først i September Maaned lykkedes det Blake's Viceadmiral ved Cadix at opsnappe en Deel af Sølvflaaden. Hvor forbauset blev ikke Befolkningen i London, da en skjøn Dag otte og tyve med Sølv ladede Vogne under stærk Bevogtning førtes gjennem Hovedstadens Gader til Tower? Men for Sømændene ved Spaniens Kyster forløb den stormfulde Vinter uendelig langsomt og uden Afvexling. Endelig seilede Admiralen i April 1651 ud i Oceanet. Han anede vel, at det snart maatte være forbi med ham; men endnu en stor Daad skulde sætte Kronen paa hans Helteliv. Da han havde faaet at vide, at en anden Afdeling rigt ladede Galioner laa ved de canariske Øer, besluttede han ikke alene at opsøge disse, men fattede den Plan at tilføie den spanske Styrke paa disse Øer et føleligt Slag. Den tyvende April 1657 viste Englands hvide Flag med det røde Kors sig for Santa Cruz. Den spanske Admiral havde benyttet sin fordeelagtige Stilling med Dygtighed: Havnen, der var formet som en Hestesko, var trindt omkring beskyttet af Batterier og Forter, hvis Skyts blev betjent af dygtigt Mandskab; Skibene, der havde udlosset deres Ladning, laae i Slagorden inderst i Bugten og vendte Bredsiderne mod

Havet. Stillingen var altsaa meget stærk; men Blake bævede ikke tilbage for den. Efter at hans Folk efter Sædvane havde holdt en kort Morgenandagt og spiist Frokost, gik de til det blodige Dagværk. Blake selv foretog Angrebet paa Forterne, medens Stayner, Viceadmiralen, fik det Hverv at ødelægge den fjendtlige Flaade. Det var en forfærdelig Kanonade; men efter syv Timers Kamp havde Englænderne seiret; Forternes Ild var ophørt, og efter at to spanske Skibe vare borede i Sænk, gik Resten op i Flammer. Selv uden at lande havde Englænderne løst deres Opgave, og en gunstig Vind hjalp Flaaden ud af dens farlige Stilling uden noget Tab, der er Omtale værd.

Ingen af Blake's Bedrifter har opvakt Sam- og Eftertidens Beundring i saa høi en Grad som denne. Selv de stuartske Historieskrivere istemme hans Roes med Ordene: »Den ædle Blake's dristige Foretagende staaer ikke tilbage for noget andet af den Art«, og Lord Clarendon undrer sig høilig over, at en fornuftig Mand har kunnet indlade sig paa et Foretagende, der grændsede meget nær til Dumdristighed: »Han er den Første, der har faaet en Flaade til at ringeagte Landbatterier.« Men hvilken Begeistring blev der ikke i England over det stolte Spaniens Ydmygelse! Blake blev hævet til Skyerne; allerede havde han modtaget en egenhændig Skrivelse fra Cromwell, i hvilken denne bevidnede ham sin Tak for hans Bedrifter og priste Gud for den Naade, han havde viist Helten ved at vælge ham til sit Redskab; allerede holdt han i sin Haand den Juveel, Cromwell havde sendt ham istedetfor en Orden; hele England beredte sig til at modtage ham — da døde Helten paa Hjemreisen, netop som Cornwalls grønne Klipper og Plymouths Masteskov viste sig i Kimingen. Ligesom senere den store Nelson naaede Blake kun som Liig sit Fædrelands Kyster, men Festlighederne til hans Modtagelse forandredes til en storartet Ligbegængelse, der værdigt sluttede i Westminster Abbedi. Her hvilede hans Been ved Siden af Henrik VII's,

og ikke langt fra Dronning Elisabeths, indtil den i Aaret 1660 gjenindsatte Stuart — den samme Konge, under hvem en hollandsk Flaade haanligt løb ind i Themsen, og London forfærdedes ved Lyden af fjendtlige Kanoner — fnysende af Hævnfølelse lod dem optage og kaste sammen udenfor Kirken med Levningerne af Cromwells Moder og John Pym. Men Tyrannen, der forstyrrede Gravens Fred, kunde dog ikke forstyrre det, som aldrig forgaaer: »Dommen over død Mand.«

Utvivlsomt er Robert Blake en af Puritanismens ædleste Repræsentanter. Den alvorlige, fromttroende Retning hos hele hans Parti gjennemtrængte hans Liv i alle Henseender: man seer det i hans Ord, hans Breve og Handlinger, og hans Religieusitet gjennemtrængte selv Livet ombord. Dagen begyndtes med Bøn; der var Bods- og Fastedage og skjøndt ingen af hans Folk nogensinde bandede eller drak Brændeviin, have de dog hjulpet deres elskede Chef — Landhelten — med at udføre Bedrifter, som seent ville glemmes. Han ophjalp de engelske Matrosers Stilling og sørgede som en Fader for sine Undergivne; derfor elskede disse ham af deres hele Sjæl. Hans varme Hjerte yttrede sig ogsaa i hans Kjærlighed til Hjemmet, ved hvilket han hang med en rørende Bestandighed lige til det Sidste. Paa Bordet i hans Kahyt fandtes saavidt muligt kun Brød, Ost og Øl fra Somersetshire, og saa ofte det kunde skee, indbød han til sig en eller anden Ven fra Bridgewater for at høre denne fortælle om Hjemmet. Ombord, eller naar han var hjemme, følte Blake sig i høi Grad oplivet ved fortrolige, som oftest alvorlige Samtaler, og hans gamle Tjener satte sig ved saadanne Leiligheder altid, naar han havde bragt sin Herre et Glas Canarisect og en stoppet Pibe, ved Bordet, indtil man gik i Seng. Dog havde Helten veemodige Øieblikke. Var det, fordi han stod ene i Verden uden Hustru og Børn, som Følge af, at han saa tidligt havde maattet træde sine Sødskende i Faders Sted? Eller var det, fordi han sørgede

over at maatte tilbringe sine Dages Aften i uophørlige Kampe uden dog at see Fædrelandets Skjæbne afgjort? Hvem veed det; men den redelige Republikaner blev dog befriet for den største Sorg, der kunde have truffet ham; thi Stuarterne kom ikke tilbage førend flere Aar efter hans Død, og han fik heller ikke Cromwells Liv at see afsluttet. Skjøndt Blake ikke i alle Henseender var enig med Protectoren, tør man dog næppe mellem de to store Mænd forudsætte et langvarigere spændt Forhold, der kun blev forhindret fra at bryde løs ved Begges rolige Overlæg. Om at tugte Katholikerne vare Begge ligesaa enige som i Spørgsmaalet om Krigen mod Holland. Vi have tidligere omtalt, at Blake kun med Ulyst førte denne Krig; Cromwell var ikke ivrigere, hvad hans personlige Sympathier angik, men hans Stilling som første Mand i det frie England maatte nødvendigviis medføre Navigationsacten, dersom England ikke skulde seiles agterud af Holland, og Holland kunde paa sin Side ikke besvare Acten paa anden Maade end med skarpe Kanonskud. Forøvrigt kan det tjene som et Exempel paa det gode Forhold mellem de to Mænd, at Blake i Aaret 1654 var Gjæst ved Cromwells private Taffel, og at Protectoren ærede den heltemodige Sømand paa enhver Maade, som de republikanske Former tillode. Ogsaa deres Skrivelser til hinanden synes at have været oprigtigt meente. Har Blake derfor i Hjertet været Cromwell mindre venlig sindet, medens han dog uden Betænkning ydede ham sin betydningsfulde Hjælp, hvor det gjaldt Fædrelandets Ære og Fordeel, saa har denne Selvovervindelse været saa meget smukkere, som ingen Englænder paa den Tid udrettede større Ting for Republiken og Cromwell end Robert Blake.

Johan Petersen.

Birger Jarl og hans Sønner.*)

I.

Birger Jarl.

Sverige var gjennem den tidligere Middelalder stadig hjemsøgt af indre Uroligheder. Der herskede altid Strid og Skinsyge mellem de to Folkestammer Svear og Gøter; som oftest havde disse, naar Thronen var ledig, hver sin Prætendent at opstille, og den Stamme, hvis Yndling ikke vandt Seir ved Valget, forsømte aldrig at hindre den Valgte saa meget som muligt i hans Udøvelse af Kongemagten, ja forsøgte vel endog, hvis det lod sig gjøre, at overvinde hans Parti og med det Samme styrte ham selv i Støvet. Fra Midten af det tolvte Aarhundrede seer man saaledes tvende Slægter, Sverkers Æt og Eriks Æt, i en uophørlig Kamp om Thronen, og denne Tilstand varer ved i et heelt Aarhundrede. Det er ganske naturligt, at Kongens Magt under slige Forhold kun var saare ringe, og at der kun levnedes ham liden Tid og Evne til at opretholde Ro og Orden i Landet. Derimod opstod den ene mægtige Adelsslægt efter den anden, og indbyrdes Feider mellem disse hørte til Dagens Orden, hvorfor Landets indre Tilstand var alt Andet end gunstig for fredelig Idræt; Borger og Bonde bleve udpinte af Kon-

*) Efter Geijers: Swenska folkets historie, Fryxells: Berättelser ur Swenka historien og Afzelius': Swenska folkets sago-häfder.

gerne, og deres Indtægtskilder standsede ved den idelige Ufred. En af de mægtigste, for ikke at sige den allermægtigste og tillige den voldsomste og meest krigerske af disse Slægter, var Folkungerne, der i lang Tid havde tilrevet sig factisk Eneret til det mægtige og indflydelsesrige Jarleembede. Den gamle fyrstelige Jarleværdighed var den fornemste Tjeneste ved Hoffet og med det Samme i Statsstyrelsen. Den, der beklædte denne Post, førte Titel af »Svenskernes Jarl, Svears og Gøters Jarl, Hertug af Sverige af Guds Naade«, og hele den kongelige Magt gik efterhaanden over til denne Undersaat, medens kun en Skygge af Magt og Kongenavnet levnedes Rigets Overhoved. Den sidste af disse Jarler var Birger Månsson til Bjelbo af Folkungernes vældige Æt.

Folkungernes Udspring taber sig i Oldtidens Mørke. Den, der nævnes som denne Slægts Stamfader, er Folke Filbyter, hvis Sønnesøn Folke den Tykke, der var gift med den danske Konge Knud den Helliges Datter Ingrid, var Jarl hos Kong Inge den Ældre og Sveriges mægtigste Mand paa sin Tid. Hans Slægt beklædte nu ogsaa de fleste Lagmands- og Bispeembeder, og dens Magt og Indflydelse var i stadig Tiltagen. Dens Rigdom forøgedes stærkt derved, at dens Medlemmer vare de Første, der fik Øinene op for at drage Nytte af de svenske Metalgruber og bringe de i Jorden skjulte Rigdomme frem for Dagens Lys. Folke den Tykkes Sønnesøn, Birger Brosa Jarl, var gift med den norske Konge Harald Gilles Datter Brigitta, og han modtog paa sin Gaard baade norske og danske Prindser, der søgte Hjælp og Beskyttelse hos ham. Knut Johansson den Lange, der hørte til samme Slægt, stødte endogsaa den sidste Konge af Eriks Æt, Erik Erikson den Læspende eller den Halte, fra Thronen Aar 1229 og var i Besiddelse af Kongeværdigheden, indtil Erik ved dansk Hjælp igjen kom til Magten efter Slaget ved Sparsätra 1234.

Birger Brosas Broder, Måns Måneskøld, boede med sin

Hustru, Ingrid Ylfva, paa sin Gaard Bjelbo i Østergøtland. Denne Ingrid var en særdeles begavet Qvinde, der anvendte en for den Tid usædvanlig Omhu paa sine Børns Opdragelse, og Sagnet tillægger hende en bestemt Forudfølelse af sine Ætlingers Berømmelse og Magt. De skuffede heller ikke hendes Forventninger, og hendes ældste Søn, Birger, blev den dygtigste og ædleste Mand af hele Slægten. Under Krigen mellem Erik den Læspende og Knut den Lange var han ikke at formaae til Frafald fra sin Konge, hvem han havde svoret Troskab, og til Løn fik han Kongens Søster Ingeborg til Hustru. Dog opnaaede han ikke strax Jarleværdigheden; thi ved Forliget med Knut den Langes Parti havde Kongen forpligtet sig til at lade Knuts Jarl, Folkungen Ulf Fasi, beholde sit Embede, og denne var en saa streng og egenraadig Mand, at Alle maatte bøie sig for ham.

Da Erik den Læspende ingen Børn havde, var Ulf Fasi overbeviist om, at hans Slægt vilde komme i Besiddelse af Kongeværdigheden. Men til al Uheld for denne ærgjerrige Mand, døde han før Kongen (Aar 1248), og endskjøndt hans Søn, Carl, med Tilnavnet den Unge, var en smuk og tapper Riddersmand og af Mange anseet for en Pryd for sin Slægt, blev han forbigaaet til Jarleværdigheden, formodentlig fordi den syge og svage, men ret fornuftige Konge ikke havde kunnet lide Ulf og troede, at Sønnen vilde blive ligesaa egenraadig som sin Fader. Birger Månsson blev i hans Sted udnævnt til Jarl. Denne Tilsidesættelse foraarsagede vel ikke ligefrem Uroligheder, men der opstod dog Nag og Mistro mellem Jarlen og Junker Carl.

Saasnart Birger var bleven Rigets ypperste Mand, greb han strax Statens Roer med kraftig Haand, og fra det Øieblik var han factisk Sveriges Hersker. Først tog han fat paa at ordne Kirkevæsenet, der var kommen i høi Grad i Forfald. Paven førte ofte Klagemaal over det svenske Folks »utæmmelige Haardhed«, og disse Klager gik ikke mindre ud over de Verdslige end over Kirkens Tjenere. Geistlig-

heden beskyldtes altfor ofte med Rette for Drab, Voldsomheder, uordentligt og lastefuldt Levnet. Præsterne optraadte ikke sjeldent som Sagførere for de borgerlige Domstole, og istedetfor at vogte og frede Kirkens Eiendom reve de saa Meget som muligt til sig deraf og lode deres Gods med Embede og alt Tilbehør gaae i Arv til deres Børn. Det uforholdsmæssig store Tal af Præstekald voldte, at man ikke kunde være nøieregnende nok med Valget af disse Kirkens Tjenere. Præsterne i Sverige meente at have en gammel pavelig Tilladelse til at indgaae Ægteskab, hvilken Paven erklærede ikke at kjende Noget til. De Geistlige, hvis Giftermaal man ikke vilde see igjennem Fingre med, indgik Forbindelser med Friller, og da Bisperne ivrede derimod, indgik de Foreninger med den gjensidige Forpligtelse ikke at adlyde og at betale Bøder, hvis de gave efter for deres Foresattes Tilhold. Endelig klagede Præsterne over Overgreb af Bisperne ved Visitatserne, og der herskede stadig et fjendtligt Forhold mellem dem og Klosterbrødrene, som paa den Tid i Sverige forøgedes med de to Tiggermunkeordener, Graabrødrene og Sortebrødrene. I Anledning af disse uheldige Forhold sammenkaldte en hidsendt pavelig Legat, Cardinal Vilhelm, Biskop i Sabina, et Kirkemøde i Skenninge (1248), der bivaanedes af Jarlen og flere verdslige Herrer. Præsteægteskaberne bleve forbudte under Straf af Banlysning, og Studiet af den kanoniske Ret blev anbefalet, ifølge hvilken Bisperne uden al verdslig Indblanding skulde vælges af Domcapitlerne, af hvilke der skulde findes eet ved hvert Bispesæde. Det varede imidlertid meget længe, før disse Bestemmelser bleve almindelig gjennemførte, og som en mærkelig Følge af Forbudet mod Præsternes Ægteskaber kan anføres, at Paven fandt det nødvendigt ved en Bulle at mildne Straffen for deres Frillelevnet. Saavel ved denne Leilighed som senere spillede Birger Jarl Kongens Rolle, og Cardinalen sagde udtrykkelig, at »gjennem ham styredes hele Landet«.

Paa denne Tid var der opstaaet Fjendskab mellem Kong Erik af Sverige og Kong Hakon af Norge, fordi Wärmlænderne ofte havde hjulpet Ribbungerne, et oprørsk norsk Parti, hvorfor Hakon havde hævnet sig ved et Indfald i deres Land. Den norske Konge sendte nu Bud til Birger og forlangte hans Datter Richissa til Hustru for sin ældste Søn, Hakon, og desuden bad han om en Sommenkomst med Kong Erik for at faae alle Stridigheder bilagte. Det første Forlangende optog Jarlen meget gunstigt og lovede at tale med Kongen om det andet. Den følgende Sommer (1249) reiste Kong Erik og Birger Jarl til Mødestedet, Gamle Lødøse ved Gøtaelven, og de fik snart Efterretning om, at Hakon nærmede sig med en stor Krigsflaade. Da en saadan Udrustning snarere syntes at tyde paa voldsom Færd end paa en fredelig Sammenkomst, drog Erik strax tilbage ind i Landet, og Birger Jarl trak sig tilbage til Westergøtland, da Hakon kom nærmere. Jarlen sendte dog et Bud til den norske Konge og gav den Befaling, at Sendemanden blot skulde sige de faa Ord: »Kong Erik er dragen hjem.« Da Budet havde følt denne lakoniske Tiltale og var vendt om med en dyb Hilsen, blev Hakon meget misfornøiet og sendte sin Slægtning, Gunnar, til Jarlen med Ordre til at tale ligesaa kort. Gunnar opsøgte Birger i Westergøtland og anmodede om et nyt Møde, men Jarlen undskyldte sig med, at Kongen alt var i Østergøtland, og man kunde dog ikke forlange, at han skulde vende om igjen saa lang en Vei. Gunnar handlede nu tvertimod sin Konges Bud og begyndte at overtale Jarlen med den Bemærkning, at »i Sverige var Birger baade Konge og Jarl«. Birger lod sig røre og reiste til Lødøse til Hakon. Først aftalte man det Fornødne med Hensyn til Giftermaalet, derpaa sluttedes der Fred mellem begge Riger, og der vedblev fra den Tid altid at være god Forstaaelse mellem Hakon og Jarlen.

I Åbo i Finland var paa den Tid en Englænder, ved Navn Thomas, Biskop. Det var en meget nidkjær, men

undertiden heftig og uforstandig Mand. Ved et paveligt Brev havde han faaet Lov at lægge alle de Eiendomme, omvendte Hedninger gave ham, ind under Bispesædet, og denne Ret benyttede han ofte med Voldsomhed og Egenraadighed. Desuden udvirkede han en Befaling fra Paven, ifølge hvilken de Christne ikke maatte have noget Samqvem med Hedningerne i Finland eller sælge Livsfornødenheder til dem. Herover bleve Hedningerne yderligere opbragte og Tawaster, Kareler og Esther gjorde et Indfald i Nyland og den søndre Deel af Finland, og Mord, Rov og Brand fulgte i deres Spor. Smaae, døbte Børn bleve uden Barmhjertighed dræbte; af ældre Folk udskar man, medens de endnu levede, Indvoldene for at offre dem til Afguderne. Paa Præsterne stak man Øinene ud, huggede Hænderne og Fødderne af og indviklede dem derpaa i Halm og stak Ild deri. Skræk og Jammer udbredte sig trindt omkring, og Thomas flygtede til Wisby paa Gottland, hvor han kort efter døde.

Da Paven fik dette at vide, skrev han til Kong Erik og formanede ham til at foretage et Korstog for at værne om de Christne og omvende de grumme Hedninger; han lovede Alle, der toge Korset ved denne Leilighed, de samme Goder, der faldt i deres Lod, der droge til det hellige Land. Kongen og Jarlen vare ikke utilbøielige til at gjøre et saadant Tog, deels for at beskytte deres christne Undersaatter og deels, fordi de frygtede, at Hedningerne skulde plyndre de svenske Kyster. Pavens Brev blev altsaa kundgjort over hele Riget, og Kongen og Jarlen opbød hele Folket til Korstog. Den gamle krigerske Aand luede atter op hos Svenskerne, og Folket blev grebet af en stærk Lyst til at tage Deel i Toget; mangt et gammelt Sværd, der i lang Tid havde hængt paa Væggen, blev taget ned og pudset, Hjelme og Pantsere støvedes af, Snekker og Skuder bleve skudte i Søen, og mangen tilsnøret Pengepung blev aabnet. Krigernes Afsked fra Slægt og Venner var saare veemodig,

der flød mange Taarer, og Mange vred deres Hænder; men det var en stor Trøst, at Alt skete for Guds Æres Skyld.

Der blev saaledes samlet en stor Flaade, som under Jarlens Anførsel seilede opad den bottniske Bugt og landede nærved det nuværende Wasa. Ved Landgangen lod Birger opreise et Kors af Træ som Tegn paa, at han kun var kommen for at christne Landet, og Stedet blev kaldet Krytsberg eller Korsholm. Hedningerne vare underrettede om hans Komme og modtoge ham i Hobetal, men de bleve overalt slagne, da Birger drev paa Værket med Klogskab og Kraft. Da han nu ogsaa forkyndte, at Alle, der antoge Christendommen, skulde beholde Liv og Eiendom, blev den christne Tro idetmindste tilsyneladende i Løbet af to Aar indført i Tawastland og Østerbotten. For at sikkre sig Landets Lydighed befæstede han Korsholm, byggede Borgen Tawastehuus og anlagde en svensk Nybygd i Østerbotten. Ligeledes byggede han den første Kirke i dette Land. I denne Krig gjorde Svenskerne ogsaa et Indfald i Rusland, men efter de russiske Krøniker blev Birger slaaet tilbage af Storfyrst Alexander Newsky, der endog selv skal have saaret ham i Kampen.

I Vaaren 1250 fik Jarlen Budskab om, at Kong Erik Eriksson var død Kyndelmissedag (anden Februar); men han var sikker paa, at man ikke turde skride til at vælge en ny Konge før hans Hjemkomst. Det viste sig imidlertid, at han tog feil deri. Der var Mange, der gjorde sig Haab om Kronen; men Folkungernes Æt var i Besiddelse af en saadan Indflydelse og Vælde, at ingen anden Slægt med Sikkerhed kunde gjøre Regning paa at komme i Betragtning. Derimod kunde det maaskee være vanskeligt nok for denne Familie at blive enig om, hvo af dens mange mægtige Medlemmer der burde foretrækkes. Nogle virkede for Birger Jarl, Andre for Birger Brosas Sønnesøn, Måns Brok, atter Andre for Junker Carl, og man havde Grund til at vente, at store Uroligheder skulde bryde ud.

Ved Enkøping laa dengang paa en Ø i Hagafjorden en Gaard ved Navn Grøneborg, hvor den mægtige Adelsmand Ivar Blå boede. For at forebygge alle Uroligheder og Anslag fra Folkungernes Side sammenkaldte denne Stormand et Møde ved Morastenen for at faae en Konge valgt. Han kunde vel selv være bleven valgt, men Birger Jarl var en indflydelsesrig Mand, og da han havde Hæren paa sin Side, kunde han let komme hjem og tilintetgjøre Folkets Beslutning. Birger vilde han ikke have til Konge, da han agtede baade sig selv og mange andre af Rigets Herrer ligesaa høit som ham. Derfor udraabte Lagmanden i Tiunda, Niels Sixtensson Sparre, Jarlens Svoger, om hvem man sagde: »Hr. Niels til Tofte, om hvem Godt spurgtes ofte«, Birger Jarls Søn, Valdemar, til Konge, og man udfærdigede et Budskab til Jarlen om Valget. Birger drog strax hjem med den største Deel af Hæren, høilig forbittret over, at han ikke selv var bleven valgt. Han sammenkaldte dem, der havde fremmet Valget, og spurgte, hvem der havde dristet sig til at holde Kongevalg i hans Fraværelse, og hvorfor de havde taget et Barn til Konge. Da reiste Ivar Blå sig op og svarede, at han havde foranstaltet Valget, og han føiede til: »Vi ansee Dig visselig for meest værdig til Kronen; men Du er en gammel Mand og kan ikke leve saa længe som Din Søn.« Saasom Birger endnu ikke var tilfreds dermed, sagde Ivar: »Hvis dette imidlertid mishager Dig, saa tag Din Søn og gjør ved ham, hvad Du finder for godt. Vi skal nok vide at faae en anden Konge.« Jarlen taug en Stund stille, men saa spurgte han: »Hvem ville I saa tage til Konge?« Ivar svarede uforsagt: »Under den blaae Kappe, jeg bærer, kunde man vel ogsaa finde en Konge.« Dette Svar bragte Jarlen til Eftertanke, og da han frygtede paa den Maade at forspilde Kronen baade for sig selv og sin Søn, erklærede han sig tilfreds med, hvad der var skeet, og for at sikkre sin Søn hans nye Værdighed, lod han ham med stor Pragt krone i Linkøping Domkirke (1251), da Upsala Kirke kort

iforveien var brændt. Ikke længe efter lod han Junker Carl Ulfsson med stor Pragt og rig Medgift føre sin Datter Richissa til den norske Grændse, hvor hun blev modtaget af begge Kongerne Hakon, Fader og Søn, og hendes Bryllup med den Sidste blev feiret med stor Høitidelighed.

Omtrent samtidigt dermed døde Birger Jarls Moder, Ingrid Ylfva (1252). Det var en almindelig Tro, at hendes Ætlinger skulde beholde deres store Magt og Indflydelse, saalænge hendes Hoved vendte iveiret; derfor lod Birger hendes Legeme indmure i en Pille i Bjelbo Kirke, saaledes at hun altid maatte komme til at staae opreist, for at hendes Hoved aldrig skulde falde ned.

Som tidligere antydet kunde Birger Jarl vente at finde de fleste Medbeilere til Magten i sin egen Slægt, og dette viste sig ogsaa tilfulde, idet de andre Folkunger af Nid over hans og hans Søns Ophøielse besluttede at bekrige ham, endskjøndt de ingenlunde vare paa det Rene med, hvem de vilde sætte paa Thronen, hvis Seiren blev deres. Hovederne for Oprørspartiet droge først til Norge for at søge Hjælp hos Kong Hakon; men denne vilde ikke svige sine nære Slægtninge. De vare heldigere i Tydskland og Danmark, og da de kom tilbage og landede i det øvre Sverige, sluttede Mange sig til dem. Birger Jarl samlede ligeledes en stor Krigsmagt og mødte Oprørerne ved Herrevads Bro i Vestmanland, saa at Säfva-Aaen adskilte Hærene. Jarlen var ikke fuldkommen sikker paa Seiren, hvis det kom til en Kamp, da Oprørshæren var stærk og Anførerne dygtige og tappre Mænd, og derfor sendte han sin Kantsler, Biskop Kol af Strengnäs, over til dem for at forlange en Sammenkomst, da man saa muligviis kunde komme tilrette uden at udgyde Blod. Folkungernes Høvidsmænd vare godtroende nok til at fæste Lid til Bispens Løfter om Sikkerhed, og de fulgte vaabenløse med ham over Broen. Saasnart de havde sat Foden paa den modsatte Bred, lod Birger Jarl dem imidlertid gribe og halshugge uden at bryde sig om Bispens Løfter (1252).

Blandt de Dræbte vare Knut Johansson den Langes Søn, Philip, og Måns Broks Søn, Knut. Birger angreb strax den høvdingløse Hær og vandt en let Seir. Han skaanede Svenskerne og Danskerne, men Tydskerne bleve uden Barmhjertighed nedhuggede. Nu syntes han at have sikkret sine Ætlingers Adkomst til Thronen; men for at udsone sit Edsbrud maatte han underkaste sig den Bod, som Ærkebispen Lars Lilje paalagde ham.

Biskop Kol følte stor Anger og Sorg over, at han var bleven Redskabet for et saa nedrigt Forræderi og var ikke at bevæge til at læse Messe eller forvalte Sacramenterne fra den Stund af. Han byggede Kollbäcks Kirke ved Herrevads Bro for at udsone sin Synd; men han kunde dog ikke finde Ro og Fred mere. Tilsidst nedlagde han sin Bispestav, forlod sit Fædreland og begav sig paa Reisen til den hellige Grav; men Døden overraskede ham, førend han naaede sit Maal.

Junker Carl, Ulf Fasis Søn, havde vel i sit Hjerte holdt med de andre Folkunger, men da Slaget ved Herrevads Bro stod, var han i Norge som Richissas Brudefører, saa at han undgik sine Slægtninges Skjæbne. Fælles Venner mæglede Forlig mellem ham og Jarlen, og denne viste ham tilsyneladende stor Hæder og Tillid, men det gamle Nag kunde ikke glemmes, og der siges endog, at de hemmeligt stræbte hinanden efter Livet. Denne Tilstand blev tilsidst Carl utaalelig, og han besluttede at forlade sit Fædreland for i Udlandet at vente paa den Tid, da han kunde komme til sin Ret. Sin Gaard, Sko, skjænkede han til Skokloster, for at Munkene skulde læse Messe for hans Sjæls Salighed, sine øvrige Eiendomme solgte han for at udruste sig og sine Svende. Han drog over Havet til Preussen, hvor Sværdridderne havde faaet en Landstrækning overdraget imod at omvende de hedenske Esther og Lithauer til Christendommen og indføre Civilisation og fredelige Sæder blandt dem. Der var netop dengang Krig mellem Ridderne og

Lithauerne, og kort efter Carls Ankomst kom det til en haard Kamp, i hvilken Hedningerne vare langt overlegne. Før Slagets Begyndelse spurgte en af Ridderne Carl, om han vilde med i Kampen eller blive hjemme, hvortil han gav det Svar, at han vilde med, og at han vel nok kunde gjøre en eller anden Hedning Skade. Var det ham bestemt at falde, vandt han jo Himmerige derved, og det var en stor Vinding. Slaget blev saa blodigt, at man bogstaveligt vadede i Blod, og Carl stred lige saa vel som Ridderne med stor Tapperhed, men Seiren syntes dog at helde til Hedningernes Side paa Grund af deres Overlegenhed i Tal. Da raabte en af Ridderne til Junker Carl, at han skulde flygte ud af Kampen, fordi der ikke mere var noget Haab om Seir. Junkeren saae sig om og sagde: »Jeg seer Ingen af Eder flye, hvorfor give I mig da et saa skammeligt Raad?« Han fik af Ridderen det Svar: »I skal vide, Junker, at vi Ordensbrødre have svoret en hellig Ed paa ikke at frygte Døden eller vige for Hedninger, om de end ere Hundrede mod Tre. Desuden vide vi for vist af Skriftens hellige Ord, at den Kjedel, der koger i Helvede, er Hedningens Lod; men vi høre Herren til, og vort Blod kjølnes ikke paa Jorden, før vore Sjæle ere gaaede ind til Herrens Glæde.« Herpaa svarede Junker Carl: »Det samme Haab har ogsaa jeg, og have I svoret at vise en saadan Tapperhed, saa er den mig i Blodet baaren. Maa altsaa Ingen af Eder flye, kunne I være forvissede om, at det heller ikke kan falde mig ind.« Han begyndte derpaa at kæmpe med fornyet Liv, og der blev siden brændt hele Dynger af Hedninger, faldne for hans Haand, men tilsidst blev han overvunden og faldt tilligemed alle de Riddere, der havde været i Striden.

Da Birger Jarl fik dette at vide, sagde han til sin Hustru: »Gud glæde hans Sjæl i Himmerige! Godt er det, at vi bleve adskilte!« Derpaa lod han Junker Carls Jordefærd feire med Klokkeklang og Sjælemesser og den størst mulige Høitidelighed.

Birger Jarls første Hustru, Prindsesse Ingeborg, døde 1254, og syv Aar efter giftede han sig med den danske Kong Abels, Brodermorderens, Enke, Mechthilde. Sagnet fortæller meget Ondt om denne Qvinde og beskylder hende blandt Andet for at have styrket sin første Ægtefælles onde Anslag. Da hun fra det Kloster, hvortil hun efter Abels Død havde trukket sig tilbage, havde givet Jarlen sit Ja, blev hun hentet af Ivar Blå. Et Aars Tid senere udsøgte Jarlen en Brud til sin Søn, Kong Valdemar, nemlig den danske Konge, Erik Plovpennings skjønne og livsglade Datter, Sophia. Hendes Bedstefader, Hertug Albrecht af Brunsvig, førte hende med et stateligt Følge af Herrer og Fruer til Jønköping, hvor Brylluppet blev feiret med hidtil uhørt Pragt. De svenske Hofmænd straalede i prægtige Dragter af Silke, Fløil og Sindal, syede efter fremmed Mode, der paa den Tid begyndte at faae Indpas i Sverige, og der var ingen Mangel paa god Mad, Dands, Leg og favre Ord, ligesom hele Festen sluttede med prægtige Ridderspil og Tourneringer. Alt gik til med Tugt og Høviskhed, som Skik var hos Adelen paa den Tid, da Ridderskabets Sæder vare ifærd med at slaae Rod i Norden, efterat de alt længe havde hersket i Syden og Vesten.

Nu var Birger Jarl den mægtigste Mand i Norden. Hans Datter var gift med den norske Konge, hans Søn var Konge i Sverige og gift med en dansk Prindsesse; — han selv, der var enevældig i sit Fædreland, havde først været gift med en svensk Prindsesse, og nu var en dansk Enkedronning hans Hustru. For endnu mere at forøge sin Anseelse antog han Hertugtitlen, men Bønderne kaldte ham for det Meste Konge, da han styrede hele Riget og oven i Kjøbet var gift med en Dronning. Hans store Magt og Anseelse var Riget til megen Gavn, og det havde stadigt Fred og Ro, da Ingen vovede at angribe ham. Tvertimod blev han ofte taget til Voldgiftsmand i Naboernes Stridigheder; han bilagde nogle Tvistigheder mellem Kongerne af Norge

og Danmark, og da den danske Kong Christopher I kom i Strid med Ærkebisp Jacob Erlandsen af Lund, sad Jarlen formelig til Doms over dem i Fjellhem i Halland og lod dem skifteviis fremføre deres Besværinger; men det Forlig, han fik bragt istand, havde ikke synderlig Varighed. Ved slige Leiligheder mødte han altid ledsaget af et stort Følge af høibaarne, nordiske Høvdinger, ja han havde endog blandt sine Omgivelser en russisk Prinds, Alexander Newskys Broder, Andreas Jaroslawitsch, der havde søgt Beskyttelse og Frihed ved hans Hof. Han sikkrede Kysterne mod Indfald af hedenske Sørøvere, deels ved at anlægge faste Pladser, deels ved sine Tog mod Hedningerne selv. Finnerne vare endnu saa frygtede, at Paven i Aaret 1259 fandt det fornødent ved en Bulle at opfordre Kongerne af Danmark og Sverige til at foretage Rustninger for i Fællesskab at beskytte Sveriges Kyster. Derimod undgik Birger med Flid Krig med sine Nabokonger, uagtet Mechthilde af Had til Dronning Margrethe Sprænghest, den danske Konge Erik Glippings kjække Moder, søgte at bevæge ham til at blande sig i Danmarks indre Uroligheder. Fred udadtil ansaae han for en nødvendig Betingelse for at kunne forbedre Sveriges indre Tilstand og skaffe det den Ro, det saa høilig trængte til efter de langvarige Borgerkrige.

Lovgivningen var saare mangelfuld, og Jarlen søgte at bøde derpaa ved at forbedre flere af de gamle Landskabslove, især Upplands- og Østgøtaloven; desuden gav han mange nye, af hvilke den mærkeligste er hans Stadsret, der var sammensat af de forhen gjældende Handelsretter.

Tidligere havde det været Skik i Norden at tage sig selv til Rette over sine Fjender, og Selvtægt var ikke engang forbudt i Lovene, da det endog blev anseet for mere ærefuldt at søge sin Opreisning ved egen Hjælp end at paakalde Lovens Bistand; især var det i Tilfælde af Mord de nærmeste Slægtninges Skyldighed at tage Blodhævn over Morderen, og deraf opstod ofte langvarige og blodige Familie-

21*

feider, der truede hele Rigets Fred og Ro. For at standse dette Uvæsen forbød Birger Jarl al Selvtægt og befalede, at Enhver skulde søge Opreisning for den Uret, han havde lidt, ved de offentlige Domstole. Han indførte dernæst en almindelig Landefred, der blev bekræftet ved Kongens og alle svenske Stormænds Eed, og derved indskjærpedes særligt Kirkefred, Qvindefred og Thingfred.

Han bød nemlig, at Ingen maatte bruge Vold ligeoverfor anden Mand i Kirken, paa Kirkegaarden eller paa Veien til og fra Kirken. Den, der syndede mod dette Forbud, skulde erklæres fredløs, og om han laa paa sin Gjerning, havde hans Drab ikke nogen Straf til Følge. Dette kaldtes Kirkefred, og dens Indførelse gav Anledning til mange Handelsstæders Opkomst, da Kjøbmændene opsloge deres Boder i Ly af Kirken som det Sted, der ydede størst Sikkerhed. Paa den Tid blev det almindelig Skik og Brug at aflægge sine Vaaben, før man gik ind i Kirken, og de bleve da under Gudstjenesten forvarede i et dertil opført Forhuus, der den Dag idag kaldes Vaabenhuset.

Det var Skik i Norden, at den, der ønskede en Qvindes Haand, ikke spurgte om Brudens, ja ikke engang om hendes Forældres Samtykke. Rustet fra Top til Taa og væbnet til Tænderne mødte Beileren, ledsaget af nogle tappre Venner; fik han ikke den Elskede med det Gode, bortførte han hende med Vold, og ikke sjeldent maatte hendes Fader og Brødre bide i Græsset. Det er naturligt, at en saaledes røvet Brud ofte ved given Leilighed tog grusom Hævn over sin paatvungne Ægtefælle, om der end gik lang Tid forinden. Slige Qvinderøverier foregik hyppigt, naar Brudeparret drog til Kirke for at blive viet, idet den forsmaaede Beiler saa lagde sig i Baghold med sine Venner ved Veien, overfaldt Brudeskaren, dræbte Brudgommen og bortførte Bruden. Derfor ledsagedes Bruden som oftest af en Skare unge, raske Svende, de saakaldte Brudesvende eller Brudetjenere, der skulde forsvare hende i paakommende Tilfælde. Nu bød

Birger Jarl, at Ingen maatte paa saadan Viis forulempe eller bortføre nogen Qvinde, og for Forseelser mod dette Tilhold blev fastsat samme Straf som for Brud paa Kirkefreden. Dette kaldtes Qvindefred.

For at indføre Retssikkerhed og Tryghed for Liv og Eiendom i Almindelighed blev det under samme høie Straf forbudt at overfalde nogen Mand, hans Hustru, Børn eller Tyende i hans Huus og paa hans Grund. Det var Hjemfred eller Husfred.

Endelig forbød han under samme Straf al Voldsomhed mod dem, der vare paa Veien til Thinge eller paa Thinget selv — det var Thingfred.

Birger Jarl forbedrede ligeledes Beviisførelsen ved Domstolene. Forhen brugtes mange forskjellige Beviismaader. Undertiden befalede Dommeren, at Sagerne skulde afgjøres ved Tvekamp, i den Tro, at Gud vilde staae den Uskyldige bi; men der mødte ved Domstolene Leiekæmper, der paatoge sig slige Kampe for Betaling, og den var da sikker paa at vinde sin Sag, der havde Raad til at hyre den stærkeste Slagsbroder. Sommetider fandt Dommeren det hensigtsmæssigst at anvende Jernbyrd, der bestod i, at den Anklagede med bare Fødder gik over ni gloende Plovjern eller bar et gloende Jern i den blottede Haand. Kom han uskadt derfra, ansaaes hans Uskyld for at være bekræftet af Gud selv. Disse Beviismaader vare allerede forbudte før Birgers Tid, men bleve ikke detstomindre anvendte; han afskaffede dem aldeles.

I de ældste Tider kunde Fædrene ofte ikke efterlade deres Børn Andet end deres Vaaben, hvilke som oftest bestode i Pile, der paa gammel Svensk kaldes »Arf«, hvorfor alt Efterladenskab den Dag idag kaldes med dette Navn. Eftersom Døttrene ingen Brug havde for disse Vaaben, opstod den Skik, at de Intet fik, men at Alt, som Østgøtaloven siger, »gik Hat til og Hue fra.« Qvinden havde desuden ikke Ret til Nogetsomhest i sin Mands Huus, men ansaaes

for at have faaet, hvad der tilkom hende, ved Morgengaven eller Andendagsgaven. Ved Kong Valdemars Bryllup med Sophia (1262) gav Jarlen Døttrene halv Arveret med deres Brødre og bestemte, at Ægtehustruen skulde have Eiendomsret til en Trediedeel af Boet. Det var ligeledes Skik før den Tid, at fattige Folk frivillig hengave sig i Trældom og Livegenskab hos de Rige for at faae Underhold og Beskyttelse, men Birger forbød, at der maatte findes slige »Gavetrælle«, da han ansaae det for nedværdigende for et Fornuftvæsen at være Træl. Det havde ogsaa været Skik og Brug, at Kystboerne plyndrede strandede Skibe og gjorde Besætningerne til Trælle, men denne umenneskelige Sædvane søgte Birger af al Magt at tilintetgjøre, og Geistligheden understøttede trolig hans Bestræbelser, saa at Ærkebispen endog tilsagde dem, der hjalp de Skibbrudne, Hundrede Dages Aflad, medens de, der plyndrede dem, skulde banlyses tilligemed deres Sognebrødre, og hvis de døde under Banlysningen, skulde deres Liig kastes i Havet. Ved alle disse Love og Bestemmelser fremkaldte Jarlen mildere Sæder og større Sands for Ret og Billighed hos Folket, og samtidig dermed fik de ydre Samfundsforhold et mere civiliseret Præg. Det er allerede bemærket, at fremmede Moder begyndte at paavirke det svenske Folks Klædedragt; paa samme Tid fandt man paa en hensigtsmæssigere og hyggeligere Indretning af Boligerne, ligesom ogsaa Bægrene traadte istedetfor de gamle Drikkehorn. Vi see altsaa, at Jarlens Regjeringstid i mange Henseender danner et Vendepunkt i Sveriges indre og ydre Forhold.

Stockholms Anlæg tilskriver man Birger Jarl, medens det dog er sandsynligere, at Stedet, hvor denne By ligger, allerede er begyndt at bebygges Aar 1187, da finske Sørøvere ødelagde Sigtuna. Denne Byes husvilde Beboere skulle dengang have gjemt en stor Deel Guld og Sølv i en udhulet Træstamme eller Stok og kastet den i Mälaren i den Hensigt at sætte Bo paa det Sted, hvor Træstammen landede; deraf

skal Staden have faaet sit Navn. Den fløđ iland paa en lille Holm i Mälarens Munding, der som en Følge deraf blev kaldet Stockholmen. Denne lille By blev nu forsynet med Fæstningsværker for at tjene til Værn mod Sørøverne, navnlig for at holde dem borte fra Mälaren, og den derved tilveiebragte Tryghed i Forbindelse med Stedets heldige Beliggenhed for Handel og Skibsfart bevirkede, at Byen snart kom i stor Fremvæxt og endnu den Dag idag afgiver et Vidnesbyrd om dens Anlæggers store Fremsynethed. Den første Kirke, den nu saakaldte »Storkyrkan«, er bygget af Birger Jarl. I det Hele taget begyndte Stæderne paa den Tid at blomstre, og Grunden til Borgerstanden blev lagt. Jarlen forsømte ingen Leilighed til ogsaa i denne Retning at virke for sit Fædrelands Opkomst; han sluttede Handelsovereenskomster med Lybek og andre Medlemmer af det mægtige Hanseforbund, der netop skriver sig fra hans Tid, og derved skaffede han sine Landsmænd store Fordele. Han traadte ligeledes i Forbindelse med England, og der var i hans Regjeringstid livligt Samqvem mellem de tre nordiske Broderriger.

Den høiere Geistlighed stod stadig Jarlen bi i hans Bestræbelser for at skaffe Ro og Orden tilveie i Landet; til Gjengjæld var han altid Kirkens tro Ven og betænkte Kirker og Klostre rigelig med Gaver i Penge og Jordegods, ligesom han ogsaa lod en af sine Sønner blive Medlem af den geistlige Stand.

Alle Birger Jarls Brødre vare dygtige og berømmelige Mænd. Hans ene Broder, Eskil, var Lagmand i Vestergøtland og gift med en høibaaren norsk Qvinde. Han havde det Lov paa sig, at »seent fødes hans Lige«, og det fortjente han tilfulde, thi han havde viist sig som en Helt i flere Slag, ligesom han var elsket af Indbyggerne i sit Lagmandsdømme som en Fader, fordi han ved enhver Leilighed værnede dem mod Vold og Uret. Han var i Besiddelse af grundigt Kjendskab til Sveriges gamle Love og stod sin Broder

trolig bi ved hans Lovgivningsarbeider. Den anden Broder, Carl, var Biskop i Linkøping, og Søsteren Ragnhild var gift med den rige Härved Ulf eller Trolle, Stamfaderen til den mægtige og vidt udbredte Trolleæt. Sagnet fortæller, at Härved Ulf, da han skulde hjemføre sin Brud, blev angrebet af en Skare Krigsmænd, der forklædte som Trolde kom frem af en Skov for at røve Bruden. Härved lod sig imidlertid ikke forskrække, men gav Bandens Anfører et saadant Hug over Halsen, at Hovedet fløi af, hvorpaa de andre Røvere skyndsomst flygtede ad Skoven til. Fra den Stund af forandrede Härved sit Skjoldmærke, der før havde været en springende Ulv, til en hovedløs Trold og antog Navnet Trolle istedetfor Ulf.

Birgers tredie Broder, Bengt, havde Gaarden Ulfåsa som Arv efter sin Fader og var Lagmand i Østergøtland. Han fattede en heftig Kjærlighed til en ung, deilig Qvinde, Sigrid, paa Grund af sin vidunderlige Skjønhed kaldet den Fagre, der vel var af adelig Byrd, men dog ingenlunde i Herkomst kunde maale sig med Folkungeslægten. Birger Jarl vilde ikke høre Noget om dette Giftermaal, da han ikke fandt Sigrid af tilstrækkelig høi Fødsel til at komme ind i en Familie, der var beslægtet med Nordens Kongehuse; Bengt brød sig ikke derom, men ægtede sin Fæstemø imod sin Broders Villie. Denne lod da forarbeide en Kappe, hvoraf den ene Halvdeel var gjort af kostbart Gyldenstykke, medens den anden var af grovt Vadmel, og sendte den til Bengt for billedlig at antyde sin Misfornøielse med hans Giftermaal og bevæge ham til at forskyde Sigrid. Istedetfor andet Svar sendte Bengt Kappen tilbage efter at have ladet Vadmelet besætte med Guld, Perler og ædle Stene, saa at det overstraalede den anden Halvdeel. Jarlen blev vred og lod sine Heste sadle for at besøge sin Broder paa Ulfåsa og revse ham for hans Gjenstridighed. Da Bengt fik at vide, at Birger nærmede sig, drog han selv til Skovs og skjulte sig der, saa at Sigrid var ene hjemme for at modtage den forbittrede

Svoger. Hun pyntede sig med sine prægtigste Klæder og kosteligste Smykker, hvorved hendes naturlige Ynde blev endnu mere forøget, og da Jarlen red ind paa Gaarden, gik hun ud og hilsede ham med al mulig Ære og Hoviskhed. Han blev saa rørt ved hendes Skjønhed, at han glemte sin Vrede, sprang af Hesten og omfavnede sin Broders Hustru med de Ord: »Havde min Broder ikke gjort dette, skulde jeg selv have gjort det.« Sigrid førte ham nu ind i Huset. Bengt blev hentet hjem fra Skoven, og det gode Forhold mellem Brødrene blev øieblikkelig gjenoprettet. Bengt og Sigrid levede mange Aar sammen paa Ulfåsa i Fryd og Glæde, og en af deres Døttre blev i Ægteskab med Birger Pedersson Brahe til Finsta Moder til den hellige Brigitta.

Ved et Testament havde Birger Jarl 1254 deelt Riget mellem sine Sønner, for at de kunde overstraale alle andre svenske Herrer i Magt og saaledes lettere hævde Kongemagten for Slægten. Han tænkte ikke paa, at en saadan Deling kunde blive yderst skadelig for Riget, om hvilket iøvrigt Danmarks Tilstand, efter at Valdemar Seir havde begaaet samme Feil, kunde have belært ham. Det varede heller ikke længe, førend Sverige kom til at lide under denne ukloge Handling. Valdemar blev Konge, Måns eller Magnus Hertug over Sødermanland, Bengt, der oprindelig var bestemt for den geistlige Stand, fik Hertugdømmet Finland, Erik fik Småland. Saalænge Jarlen levede, gik Alt godt; han førte Regjeringen, saa at Valdemar knn var Konge af Navn, og hans faderlige Myndighed holdt det ulmende Fjendskab itømme. Han døde den en og tyvende October 1266, savnet og begrædt af sine Landsmænd, der nu fuldstændig slog en Streg over, hvad de havde dadlet hos ham i levende Live; Gammel og Ung sørgede over ham, og Qvinderne, hvis Ret og Fred han havde værnet om, bade, for hans Sjæl. Hans jordiske Levninger bleve nedsatte i Warnhems

Klosterkirke ved Siden af hans første Hustrues, Prindsesse Ingeborgs.

II.

Birger Jarls Sønner.

Nu skulde Valdemar til at føre Regjeringeu selv; men han var kun slet skikket dertil. Han var en smuk og velskabt Mand, venlig og behagelig i Omgang, især overfor Qvinder, men han var i høieste Grad magelig og letsindig, hengiven til Vellevnet og Fornøielser. Det viste sig snart, at Brøderne, der ved Faderens Død tiltraadte de dem tildeelte Besiddelser, indskrænkede Kongens Omraade i høi Grad, og det gode Forhold mellem dem og Kongen varede kun kort. Kongens Mangel paa Villiefasthed og Handlekraft gjorde det endnu mere vanskeligt for ham at staae sig imod disse mægtige og jevnbyrdige Vasaller, af hvilke navnlig Magnus var en driftig og rask Mand, der desuden var i Besiddelse af en farlig Ærgjerrighed. Han holdt et pragtfuldt Hof paa Nyköping Slot, hvor Ridderspil og Tourneringer hørte til Dagens Orden, og dette krigerske Liv bidrog meget til at øve hans Folk i Vaabendygtighed, ligesom ogsaa alle tappre og kjække Mænd hellere flokkedes om ham end om den blødagtige Broder, hvis kjæreste Opholdssted var mellem Qvinderne i Fruerstuen. Magnus kunde ikke maale sig med Valdemar i Legemsskjønhed; han var en lang, mager Mand med skarpe, dybtliggende Øine, rødt Haar og et langagtigt, mørkfarvet Ansigt, hvorfor den vittige og livsglade Dronning Sophia kaldte ham Kjedelbøderen eller Kobbersmeden, men Magnus, der var yderlig forbittret derover, lovede, at han nok ved Leilighed skulde bøde sin Svigerindes Kjedler. Sin anden Svoger, Hertug Erik, der var en from og fredelig Mand, og for hvem ethvert Ord af Magnus var en Lov, kaldte hun Hr. Erik Ingenting. Bitterheden mellem Brødrene

tog daglig til, hvilket voldte Bengt af Finland, der var en lærd og forstandig Mand, stor Sorg.

Dronning Sophia havde en Søster ved Navn Jutta, der var Nonne i St. Agnete Klosteret i Roeskilde. Livet der var hende altfor strengt og regelbundet; hun forlod derfor Klosteret og tog det Gods tilbage, hun havde skjænket dertil. Man vilde overtale hende til at ægte en af hendes mange fornemme Beilere; men hun erklærede, at hun vilde vedblive at være Jomfru, og hendes Hu og Længsel stod til at besøge hendes Søster i Sverige. Hun blev da udrustet med sømmelig Pragt og ledsaget did af et prægtigt Følge, og da hun var skjøn som en »Engel fra Himmerige«, gjorde hun stor Lykke, men desværre navnlig hos sin Svoger, Kong Valdemar. Hun var letsindig nok til at indgaae en brødefuld Forbindelse med denne charakteerløse Mand, der allerede havde flere Børn med sin Hustru, og Frugten af denne Elskovshandel blev en Søn, der fik Navnet Erik. Hele Landet blev grebet af Sorg og Afsky over denne Misgjerning, der ligeledes paadrog Valdemar Kirkens Vrede, saa at han maatte gjøre en Pilegrimsreise til Rom for at søge Tilgivelse hos Paven. I hans Fraværelse styrede Hertug Magnus Riget, og Valdemars Kongeværdighed var factisk til Ende, enskjøndt han under sit Ophold i Rom udvirkede en pavelig Bulle af niende Januar 1274, der forbød Svenskerne at vælge nogen Konge i hans Sted. Den ulykkelige Jutta og hendes Søn holdtes siden fangne paa Laholm Slot i Halland, men Erik fik dog tilsidst Marks Herred i Vestergøtland samt Stæderne Malmø og Trelleborg til Lehn, og han blev Stamfader til Slægterne Lewenhaupt og Lejonhufuvud, medens Jutta endelig fandt Ro i Graven, efter i mange Aar at have begrædt sin uheldsvangre Kjærlighed.

Efter Valdemars Hjemkomst havde han i Strengnäs en Sammenkost med sine Brødre i Sommeren 1274. Bisperne og de høie Herrer søgte forgjæves at mægle Forlig, og Bengts Tilbud om at give sit Hertugdømme til Deling mellem sine

Brødre for at bringe Enighed tilveie var ligesaa frugtesløst. Valdemar drog til Stockholm, og Magnus tog sin Tilflugt til den danske Konge, Erik Glipping, der understøttede ham med Krigsfolk mod Løfte om sex Tusinde Mark Sølv. Han faldt med en dansk Hjælpehær under Marsken, Stig Andersen, ind i Vestergøtland, hvor han fik Hjælp af Hertug Erik, der var forbittret, fordi Dronningen kaldte ham »Hr. Ingenting«, medens Kongens Hær stod ved Hofva for at forsvare Indgangen til Skoven Tiveden. Kongen slog sig til Ro med sit Hof i Ramundaboda, og Bondehæren, der tilmed var uden Anfører, blev snart slaaet af Magnus's harniskklædte Ryttere. Valdemar laa og sov, og Dronningen spillede Skak og haanede af og til »Kobbersmeden«, da der pludselig kom Melding om, at Magnus havde adsplittet deres Tropper. Strax flygtede Kongen og Hoffet gjennem Värmland ad Norge til; men da Valdemar ikke engang under de allermeest kritiske Forhold kunde negte sig Mad eller Søvn, blev han i en By i Värmland, medens han sad til Bords, indhentet af nogle Ryttere, som Magnus havde sendt efter ham. Levningerne af hans Hær vare flygtede i spredte Hobe til Nerike, hvor de bleve aldeles tilintetgjorte. Valdemar blev ført til sin Broder og maatte modtage de Vilkaar, der bleve ham budte, hvilke endda ikke vare saa haarde, eftersom han beholdt hele Gøtarike; men Magnus lod ham høre, hvorlunde han kunde takke sin Hustru for sin Ulykke. 1276 blev Magnus kronet til Konge i Upsala, og han skaffede sig Geistligheden til Ven ved at stadfæste alle dens Friheder og Rettigheder.

Valdemar opslog nu sin Bopæl som Konge i Gøtarike paa den gamle Borg Ettack ved Tidaelven i Westergøtland, hvor han tidligere havde tilbragt mange glade Dage, men hvor ligeledes Grunden var lagt til hans Ulykke ved Bekjendtskabet med Jutta. Freden mellem Brødrene blev dog kun af kort Varighed. Valdemar drømte om at vinde hele sit Rige tilbage og henvendte sig først til den norske Konge om Hjælp; denne søgte ved fredelige Forhandlinger

at faae Magnus til at give Kronen tilbage, men da han naturligviis negtede dette, vilde Normanden ikke føre Krig for at tvinge ham dertil. Et langt villigere Øre fandt Valdemar hos Erik Glipping af Danmark, der feidede med Magnus, fordi denne ikke havde betalt de sex Tusinde Mark lødigt Sølv, han havde lovet som Vederlag for de danske Hjælpetropper, der under Marsk Stigs Anførsel havde hjulpet ham paa Thronen ved at vinde Slaget ved Hofva. Dankongen modtog Valdemar med stor Venlighed, og denne lod sig forlyde med, at han vel nok ved dansk Hjælp kunde vinde sit Rige igjen, ligesom han var bleven skilt af dermed. Men Krigen blev ikke drevet videre end til grusomme Røver- og Plyndringstog ind i Grændseprovindserne, og Magnus lovede at betale sin Gjæld til Erik Glipping, hvormed denne foreløbig lod sig nøie. Valdemar maatte da 1279 formelig afstaae sin Deel af Riget til sin Broder, men for dette Tab trøstede han sig ved en ny Elskerinde, Christina, og drog til Danmark. Efter den Tid fløi han fra den ene Elskerinde til den anden, og samme Ustadighed viste han i alle sine Forhold, idet han flere Gange paany gjorde Fordring paa Sverige og atter gav Afkald derpaa. Tilsidst blev han sat fast paa Nyköping Slot; hans Fængsel var mildt og blev efter Magnus's Død endnu mildere, men hans ældste Søn blev da greben og maatte dele hans Skjæbne. Valdemar døde i Fængslet 1302, hvorpaa Sønnen fik sin Frihed og drog til Norge, hvor han opholdt sig i flere Aar. Siden finde vi ham i Sverige som en af Magnus Smeks Raadsherrer.

Kong Magnus beilede kort efter sin Kroning til Hedvig, en Datter af Grev Gerhard af Holsteen, og holdt strax Bryllup med hende. Med denne tydske Prindsesse fulgte der, som det i Reglen har været Tilfældet, et heelt Slæng af fremmede Lykkeriddere, der havde saa meget lettere ved at stige i Magnus's Gunst, som han i Forveien havde stor Forkjærlighed for Pragt og alt udenlandsk Væsen. Blandt

disse Eventyrere var en djærv og voldsom Krigshøvding, Peder Porse, der fra Slottet Axevalla røvede og plyndrede i Omegnen, ganske som de tydske Riddere pleiede at gjøre i Middelalderen. Han havde en stor Pengesum tilgode hos Erik Glipping, der havde henviist ham til Kong Magnus, som endnu ikke havde betalt de sex Tusinde Mark. Han indbød da den svenske Konge til et Gjæstebud paa Axevalla, og ved Maaltidets Slutning erklærede han ham for sin Fange, indtil han havde betalt sin Gjæld til Dankongen. Han vedblev alligevel mærkeligt nok at staae i stor Yndest hos Magnus. Denne holdt dog endnu mere af en anden dansk Mand ved Navn Ingemar Nielsen, hvem han endog gav sin Frænke, Helena, til Hustru og store Forlehninger paa den svenske Adels Bekostning. Han gjorde sig meget forhadt saavel ved sit Overmod, som ved sin Overlegenhed i ridderlig Færd. Folkungerne, der endnu vare saare mægtige, bleve især forbittrede og klagede til Kongen over, at han fortrinsviis yndede Udlændinge, og til Ingemar sagde de reentud, »at de gjerne vilde vide, hvorfor Kongen foretrak ham for dem selv; han maatte vide, at de ikke i nogen Maade gave efter for ham, og de vilde ikke længere taale ham.« Ingemar svarede uforfærdet, at han takkede Kongen, men ingenlunde dem for sin Ophøielse; de maatte for hans Skyld vredes saa meget, de lystede; det vilde ikke gavne dem synderligt.«

Ikke længe efter kom Dronningen med sin Fader til Kongsgaarden Gjällqvist ved Skara, og Ingemar var i deres Følge. De forbittrede Folkunger overfaldt med deres væbnede Svende det fornemme Selskab. Dronningen undslap og fandt Beskyttelse i et Kloster i Nærheden, men Ingemar blev slæbt ud af Salen og dræbt. Hertugen blev tagen tilfange og ført til Ymseborg ved Søen Ymsen i Vestergøtland, der tilhørte Johan Philipsson, Anføreren for Folkungerne. Da Oprørerne desuden indtoge Jønkøping Slot og lode sig forlyde med, at at de godt kunde faae isinde at

gjenindsætte Valdemar paa Thronen, blev den ikke synderlig modige Magnus bange og indledede Underhandlinger med de oprørske Adelsmænd. Han skrev til dem, at »han roste deres Færd; han kunde godt lide, at de vare nidkjære over Fædrelandets Ære og forstode saa godt at fordrive Udlændinge og fremmede Lykkeriddere.« Ved disse sledske Ord opnaaede han at faae Dronningen og Svigerfaderen frigivne, og derpaa lokkede han Oprørets Ledere til sig i Skara, efter at han endnu mere havde dysset deres Mistro i Søvn ved at aflægge et venskabeligt Besøg paa Herresædet Idø hos Johan Philipssons Broder, Birger, der rigtignok synes at have sveget sine Venner og været i Forstaaelse med Kongen. Denne anrettede et Gjæstebud for de godtroende Folkunger paa Gjällqvist, hvor netop Ingemar var bleven myrdet, men de bleve snart overfaldne af Kongens Folk og førte til Stockholm, hvor fire af dem bleve halshuggede, og Mange mistede Gods og Eiendom. Magnus anvendte mærkeligt nok den romerske Lov mod Høiforræderi (lex Julia majestatis) ved denne Leilighed. Ved dette Brud paa Gjæstfriheden vandt Kongen kun ringe Ære og Yndest hos Folket, men Mange hadede og frygtede ham tvertimod som en hævngjerrig og svigefuld Mand, som Ingen kunde lide paa. Dette var det sidste Oprør af Folkungernes mægtige Parti, og fra den Tid hører man ikke mere dette Navn nævne, endskjøndt mægtige Medlemmer af Slægten overlevede dette Nederlag. For at forebygge slige Reisninger for Fremtiden udgav Magnus 1285 i Skenninge en Forordning, der under haard Straf forbød »hemmelige Forbund«, især mellem Adelsmænd, da det var et indgroet Onde, hvoraf Riget længe havde lidt. Den, der gik ind i en saadan Forening, skulde have sit Gods forbrudt, og han skulde selv være fredløs til evige Tider, medmindre Kongen benaadede ham.

Foruden den gamle mægtige Adel, der ofte havde viist, at den havde Evne til at afsætte Konger og hæve Mænd af sin egen Midte paa den ledige Throne, hvorved den

saa godt som heelt og holdent var bleven af kongelig Slægt, lagde Magnus Grunden til en ny Hof- og Tjenesteadel, der var knyttet nær til hans Person og skyldte ham den meest udstrakte Lydighed, men til Gjengjæld fik fuldkommen Frihed for al Skat og Afgift. Fra Oldtiden af havde den Forpligtelse paahvilet enhver kongelig Undersaat at gjøre Krigstjeneste tilfods, saasnart Kongen kaldte ham i Leding; men netop paa Magnus's Tid naaede Virkningerne af den Forandring i Krigsførelsen, der allerede for længe siden var indtraadt i Syd og Vest, op til det høie Norden. Man førte nu hovedsagelig Krig tilhest, og i Broderkrigen, der satte Magnus paa Valdemars Throne, havde den danske Rytterskare under Stig Andersens Anførsel viist, hvad en saadan Afdeling tilhest, iført Pantser og Hjelm, væbnet med Sværd og Landser, formaaede overfor en Hob Bønder tilfods med den gamle Udrustning og med Vadmelskoften som et daarligt Værn mod Sværdhug og Landsestød. Kongen indsaae, at han maatte følge med Tiden, og han lovede Enhver, Adelsmand eller Bonde, der paa egen Bekostning vilde udruste sig som Rytter og stille sig til hans Raadighed mod Landets Fjender, for sig og sit Gods Frihed for enhver Skat og Tynge. Den gamle høibaarne Fødselsadel, de saakaldte »Store«, »Rigets Friherrer og Adel«, »høi- og velbaarne Mænd«, havde naturligviis under de mange indre Uroligheder opnaaet en saa stor Magt, at deres Evne til at unddrage sig alle Afgifter havde svaret til deres Villie dertil; men ved Folkungernes sidste Nederlag havde den faaet et saadant Knæk, at det nu var lettere for Kongen at bringe i det Mindste en Deel af dens Medlemmer til at træde ind i den nye Hof- og Tjenesteadel. Magnus's glimrende Hof udøvede ogsaa en mægtig Tiltrækningskraft paa Adelen, der mere og mere fik Smag paa den Ridderskabets Luftning, som nu først fra Sydens og Vestens Lande var ført op til det kolde Sverige. Han var den Første, der gav Ridderslag i Sverige, og derved fik den allerede i andre Lande brugelige Ind-

deling af Adelsmændene i Riddere og Væbnere eller Svende Indgang i dette Land. Saavel Riddere som Væbnere kaldes »velbaarne Mænd«. Jarleværdigheden fandtes ikke mere; men de høieste Hofembedsmænd, Marsken og Drosten, havde en saa stor Magt, at Jarlen kun af Navn kunde siges ikke mere at være til. Magnus vidste fuldt vel, at der var Mange i Riget, der ikke kunde glemme den Maade, hvorpaa han var kommen paa Thronen, og hans Samvittighed var i dette Punkt ingeulunde den bedste. Han var i stadig Frygt for Oprør og Angreb, og for at sikkre sig derimod var det, at han stræbte at knytte Adelen til sig, ligesom han ogsaa viste Geistligheden stor Opmærksomhed og overøste Kirker og Klostere med Gaver, hvorfor han ogsaa undertiden kaldes den hellige Kong Magnus. Han oprettede fem Klostere, af hvilke Sanct Clara Nonnekloster og Graabrødreklosteret paa Riddarholmen vare de vigtigste, og af hans i Aaret 1285 oprettede Testamente seer man, at han har gjort Løfte om et Korstog til det hellige Land, til hvis Befrielse en Tiendeafgift blev indsamlet af pavelige Udsendinger. Paa Grund af denne Venlighed mod Kirken understøttede Geistligheden ham paa enhver Maade, saa at Paven endogsaa ved en Bulle tog ham under sin særlige Varetægt og truede Alle, der satte sig op mod ham, med Banstraalen.

Magnus's egentlige Fortjeneste af Riget var hans Stræben efter ved gode Love og en streng Overholdelse af dem at tilveiebringe indre Orden og Sikkerhed. Han stadfæstede sin Faders Fredslove og haandhævede dem med Kraft. En ung Adelsmand ved Navn Folke Algotsson, der hørte til en mægtig og anseet Slægt, brød Qvindefreden ved at bortføre Ingrid, en Datter af Østergøtlands Lagmand, Svante Polk, og forlovet med den danske Rigsdrost, David Thorstensen, hvorfor han ikke alene selv maatte rømme Landet, men tillige saa godt som alle hans Slægtninge maatte betale store Bøder eller forlade Riget. Han paabød almindelig Fred i hver Landsdeel, hvor Kongen indfandt sig for at holde Møde

med Folket, saa at endog dødeligt Fjendskab skulde høre op mellem Alle, »hvor høibaarne de end maatte være«, ja de maatte endogsaa under Straf af Eiendomsfortabelse og evig Fredløshed nedlægge deres Vaaben. Ingen maatte indfinde sig ukaldet, og han bestemte, hvor stort et Følge hver enkelt Herre maatte medtage, nemlig: en Hertug fyrretyve, en Biskop tredive, en kongelig Raadsherre tolv, en Ridder eller en Kannik fire Ryttere. Disse Lovbud sigtede til at forhindre, at Herrerne skulde benytte den Leilighed, der gaves ved slige Sammenkomster, til at møde med deres krigerske Følge og udkæmpe de Stridigheder, der allerede bestode imellem dem, eller yppe nye, hvilket forhen ofte var skeet, naar »Kongen sammenkaldte sit Rige til et Møde.« Han forbød al Selvtægt og befalede, at enhver Strid skulde henvises til Domstolen, og Enker, faderløse Børn og gamle Mænd tog han under sin særlige Beskyttelse. Der havde længe hersket den Uskik, at Alle, der vare paa Reiser, om de end vare nok saa rige, vilde have Kost og Herberge uden Betaling, saa at de »i en liden Stund fortærede, hvad den fattige Bonde surt havde trællet for.« Dette nødtvungne Gjæsteri forbød han aldeles, og der blev i hver By ansat en Gjæstgiver, der havde at bestemme, hos hvilken Bonde hver Reisende skulde have Herberge, og paasee, at han betalte Huusly og Fortæring. Fordi Magnus saaledes værnede om Bøndernes Sikkerhed og friede dem for Vold og Overlast, erhvervede han sig efterhaanden en sikker Støtte i dem, og som den, der sikkrede Bondens Lade mod Plyndring og Rov, fik han Tilnavnet »Ladulås« (Ladelaas), af hvilket Navn han, efter en gammel Krønikeskrives Ord, »har havt større Hæder og Priis, end om han var bleven kaldet en romersk Keiser. Thi der findes ikke Mange i Verden, der fortjene Navnet Ladelaas; Ladebrud har altid været almindeligt.«

I sit Ægteskab med Hedvig af Holsteen havde Magnus Ladelaas syv Børn, af hvilke en Søn og en Datter døde

i den spæde Alder, medens de øvrige endnu ikke vare voxne ved Faderens Død. Af de tre Sønner førte Birger allerede i Faderens levende Live Kongetitel, medens Erik og Valdemar vare udnævnte til Hertuger. Af Døttrene blev Richissa med stor Høitidelighed viet til Nonne i Sct. Clara Kloster i Stockholm, og Ingeborg blev 1296 gift med Kong Erik Menved af Danmark, i hvilket Land hun vandt almindelig Velvillie og Kjærlighed. — Da Kongen, skjøndt endnu en ung Mand i sin kraftige Alder, mærkede, at hans Dage vare talte, sammenkaldte han sine Stormænd, anbefalede dem sine Børn og indsatte Marsken, Thorkel Knutsson, til Sønnernes Formynder. Saaledes syntes han at have sikkret sine Efterkommere den Krone, han røverisk havde frataget sin Broder og fæstet paa sin Isse ved Forræderi mod sine Slægtninge og ved at udgyde deres Blod. Den attende December 1290 døde han paa Visingø, og Bønderne bare hans Liig under Taarer til Stockholm, medens Herrerne i store Skarer dannede Følget. Han blev efter sit udtalte Ønske begravet i Graabrødreklosteret i Stockholm under store Høitideligheder, med hvilke den taknemmelige Geistlighed hædrede sin Velgjører. Selv havde han yttret det Haab, at »hans Minde ikke maatte forgaae med Klokkeklangen over hans Grav.«

Chr. Ramsgaard.

Den Ebelske Sect.

Et Billede af Sværmeriet i det nittende Aarhundrede.*)

I Kønigsberg fandt for nogle Aartier siden en sælsom Begivenhed Sted, hvis Hovedpersoner endnu tildeels leve, og med hvilken man endnu ikke er ganske færdig. De vigtigste Handlende i Dramaet vare: paa den ene Side to høitstillede og veltalende Geistlige, Archidiakon Vilhelm Ebel og Heinrich Diestel, Præst ved Haberbergerkirken; paa den anden Side Overpræsident Heinrich Theodor von Schøn og Professor Sachs, den saakaldte Mephistofeles-Sachs. De to Geistlige vare Anklagede i en Proces, som Schøn i det Væsenlige førte, og i hvilken Sachs var Hovedvidne. Hvad der forelaa for Domstolen, var en skandaløs Anklage, som ikke blot var skeet mod de tvende Indstævntes Lære, men som ogsaa angreb deres Livs Vandel. Og den angik ikke blot dem, men der var en lang Liste paa Personer, som indirecte vare indviklede i Sagen, baade Mænd og Qvinder af høi Byrd og i ansete Stillinger i Østpreussen. Det er de Begivenheder, der gik forud for denne Proces, som vi ville give en Fremstilling af, efter først at have gjort nogle indledende Bemærkninger til bedre Forstaaelse af det Følgende.

Af vor Tids religieuse Bevægelser, der have til Hen-

*) Bearbeidelse efter W. H. Dixon: Spiritual wives.

sigt at forbedre Menneskeslægten, er der blandt Andet opstaaet tre mærkelige Selskaber: i Kønigsberg, England og Nordamerika. Skjøndt de have Meget tilfælles med hverandre, begyndte de dog uden Aftale i Egne, der laae fjernt fra hinanden. De udsprang fra Universiteterne og Skolerne, angik Familielivets Former og stode under Geistliges Ledelse. Enhver af disse Bevægelser gjaldt hos sine Tilhængere for at være den meest fuldendte Frugt af den opvakte Aand. Støvets Arvinger vare blevne Lysets Børn, de tilhørte ikke mere Jorden, stode ikke mere under dens Regler og Love, og de kjendte ikke mere Smerte, Sygdom og Død. De vare opstegne i den evangeliske Friheds høiere Sphære, hvor de levede som paa en ny Jord og under en ny Himmel. Eiendom var Intet, Ægteskabet Intet, Alt dette var kun Ruiner af en forsvunden Verden. Og for dem Alle var der opgaaet et nyt Lys i Spørgsmaalet om »Sjælebrudene« eller »de aandelig Hustruer«; thi Qvindens høiere Forhold til Manden i det nye Guds Rige var blevet dem klart.

Læren om Sjælebrude lader sig forklare med faa Ord. Efter den sædvanlige Forestilling er den lovlige Forbindelse mellem Mand og Qvinde en Forening, der gjælder for Livet; ved Alteret love de hinanden at holde sammen i gode og onde Dage, indtil Døden adskiller dem. Men hermed siges jo, at Løftet kun gjælder for Livet. Varer det til Graven, saa ender det med Graven, og Døden gjør igjen Mennesket frit. Nu er denne Anskuelse af Ægteskabet fuldstændig utilfredsstillende for visse exalterede Gemytter. Hvor der ikke er nogen stor Kjærlighed mellem Mand og Hustru, ingen fiin Forstaaelse, intet inderligt Fællesskab, der see Ægtefællerne, om end ikke med Længsel, saa dog uden Smerte hen imod Graven, som gjør Ende paa deres Løfte. Men her komme Mystikerne og sige, at der overhovedet ikke har været noget sandt Ægteskab. Hvor der derimod har været et Hjerteforbund, hvor to unge Sjæle ere blevne Eet i Følelse, Ønske og Længsel, der er den Tanke, at dette

skjønne Sjæleforbund nogensinde kunde ende, næppe til at udholde. Der kan ikke finde nogen Adskillelse Sted, selv om det skulde være i en bedre og skjønnere Verden. Dersom Kjærligheden er evig, hvorfor skulde da den Forbindelse, ved hvilken den gjøres synlig, ende med hiin lange Søvn? I Mystikernes Øine er Ægteskabet en Forbindelse, der gjælder for enhver Verden, saavel for Himlen som for Jorden. Derimod ere ulykkelige Ægteskaber, hvor det rette Sjæleforbund mangler, slet ikke Ægteskaber, om de end nok saa meget ere indviede af den kirkelige Velsignelse. Der kunde reises mange Indvendinger mod disse sværmeriske Paastande. Men religieuse Vildfarelser bekæmpes bedst med Guds Ord, derfor minde vi blot om, hvad det hedder Matth. 22, 29: »Men Jesus svarede: I fare vild, idet I ikke kjende Skrifterne, ei heller Guds Kraft. Thi i Opstandelsen skulle de hverken tage tilægte ei heller bortgiftes; men de ere ligesom Guds Engle i Himlen.«

Det fulde Navn paa Stifteren af den Sect, hvis Historie her skal fremstilles, var Johan Vilhelm Ebel. Han blev født 1784 i en Præstegaard nær ved den polske Grændse, hvor hans Fader var Landsbypræst. Vilhelm var en smuk Dreng, og som Præstesøn var han tidlig bleven vænnet til at fremsige Bønner og synge aandelige Sange. Da han var ti Aar gammel, kunde han mange Bibelsprog udenad, ja endog lange Stykker af Propheterne, Psalmerne og Høisangen. Saasnart han kom i Skole, viste han saa stor Tilbøielighed til Studeringerne, at Naboerne raadede hans Fader til at sende ham til Hovedstaden. Saa stolt den gode Præst end var af sin Søn, havde han dog store Betænkeligheder derved; thi der var en tvivlende og materialistisk Aand i den store Stad, og sand Religieusitet var næsten ubekjendt derinde. Imidlertid gav Faderen efter i det Haab, at Sønnen vilde bevare et sundt Hjerte og blive en brugbar Guds Tjener.

Vilhelm var fattig men havde store Anlæg til at komme frem i Verden. Paa de Tider førte en theologisk Student

et surt Liv, da Theologerne i Reglen skreve sig fra de lavere Klasser, fra smaae Grundeiere og Haandværkere. Mange af dem maatte leve af hundrede Daler om Aaret. Et Værelse kostede ugentlig omtrent fire Mark; til Middag kunde de spise ved et Fribord, og de nødvendige Bøger maatte de laane. Hovedudgiften var til Øl. I Tydskland høre nemlig omtrent alle Studenter til en Forening, der samles to til tre Gange om Ugen for at snakke om Politik og Philosophi, røge Tobak og drikke Øl. Øllet er billigt, men Tørsten stor, og en ung Videnskabsmand, der synger fædrelandske Sange eller beviser Materiens Subjectivitet, kan godt i Løbet af Aftenen tømme en halv Snees Seidler.

Ebel maatte naturligviis slutte sig til en af de fattigste Foreninger; men dette krænkede ham ikke. Hvad der bevægede hans Hjerte, var den Opdagelse, at mange af hans Kammerater, selv Theologer, loe ad hans Bønner og spottede Bibelen. Selv var han ikke rolig, men pintes stundom af Tvivl, thi hvem skulde afsløre Livets Hemmelighed for ham? I hvilken lærd Bog skulde han finde Forsoningen mellem Tro og Viden? — Disse vaagnende Tvivlsmaal qvalte dog ikke den gode Sæd i hans Hjerte, og medens han dyrkede Sprog, Historie og Logik, vare de første Kirkefædre og de gamle tydske Theologer hans Yndlingsforfattere. Naar han grublede over de Helliges Liv eller studerede Mystikernes Skrifter, kunde han hele Dagen hensynke i Drømmerier, og da følte han en Fred, som Verden ikke kunde give eller tage. Men ved Siden af sine Studier gav han private Timer hos adelige Familier og underviste i Religion i Pigeskoler.

En af hans høie Velyndere var Grev Dohna. Ebel blev Huslærer for dennes Sønner, og efter endt Opdragelse fik han et Præstekald, hvortil Greven havde Kaldsret. Men han savnede Bylivet og Pigeskolerne, og da der blev et Embede ledigt i Kønigsberg, foretrak han dette trods den ringere Løn. Snart fyldte den unge Præst den tidligere upaaagtede Kirke med ivrige Beundrere. Men saasnart han havde en

Dag fri, ilede han til sit Hjem for at tale med sin Fader om sine Udsigter, Betænkeligheder og Tvivl. Dan gamle Præst sagde sin Søn Navnet paa en Mand, der fik en afgjørende Indflydelse paa hans senere Liv. Denne Mand stod i Ry for at have løst Verdens Gaade og fundet en stor Hemmelighed, ved Hjælp af hvilken han kunde forklare Alt. Han hed Johan Heinrich Schønherr, og den unge Ebel mærkede sig dette Navn.

Ved sin Tilbagekomst til Kønigsberg fik han Ansættelse ved Altstädter-Kirken, hvor den fornemme Verden i Pelsværk og Silke gjorde Bod i Sæk og Aske. Det var ingen let Stilling, da den udkrævede en Mand med smuk Skikkelse, vindende Fremtræden og Veltalenhed for at tilfredsstille den kræsne Adel. Men Ebel var i Besiddelse af disse tre Egenskaber. Den unge Præst var høi, anseelig og smuk, en taalelig Lærd og begavet med en Veltalenhed, der havde et Anstrøg af Djærvhed i Udtrykket. Han var dristig, sentimental og original og forstod snart at fylde den store Kirke med Tilhørere. Paa de høitideligste Steder i hans Taler mødte man en Vending fra det borgerlige Liv, et gammelt Ordsprog eller et Vers; men al hans Stræben syntes at gaae ud paa at vække Sjælene til et høiere, religieust Liv. Hans Kirke gjaldt for at være en Damekirke, og Vilhelm Ebel var i enhver Henseende en Mand for Damer.

Fra Ungdommen af havde Ebel været en Drømmer, og han havde aldrig ophørt at drømme, indtil han traf den mærkværdige Mand, om hvem hans Fader havde fortalt ham. Han fandt ham paa et Værft, hvor han forkyndte sit Evangelium for en Hob Matroser, Tømmerfolk og Skrivere.

Johan Heinrich Schønherr var født 1771 i Memel. Hans Fader var Grenadeer, hans Moder en meget from Qvinde. Den femtenaarige Dreng blev sendt til Hovedstaden for at lære et Haandværk; men han holdt mere af at høre de store Prædikanter og see paa Studenterne og Professorerne, og istedetfor at passe sit Arbeide læste han i Bibelen

og studerede Bøger om det Gode og Onde, om Tro og Gjerninger. Et Par Aar tilbragte han paa denne Maade, saa gik han tilbage til sin Fader og sagde, at han vilde være Præst. Men Penge var der ikke mange af, derfor maatte han begynde med at gaae i Fattighusets Friskole. Han var imidlertid for gammel, og hans Fremskridt vare kun smaae. To Aar efter opgav han sin Skolegang, og da han var kommen til det Resultat, at Bibelen var falsk og Theologien Ordkløveri, besluttede han sig til med Stok og Randsel at vandre ud i den vide Verden for at søge bedre Oplysning. Underveis gjorde han den store Opdagelse, at Lyset og Vandet ere de to Urvæsner, det Mandlige og Qvindelige, som ere evig og nødvendig forbundne og forklare Alt. Og han selv, han, igjennem hvem denne Aabenbaring var meddeelt, var den menneskeblevne Talsmand.

Med denne store Opdagelse reiste nu Talsmanden omkring. Han tog ind hos Landbypræsterne, hvor han tiltiggede sig Mad og Drikke og sagde, at de enten maatte troe paa ham eller blive fordømte. En stakkels Præst, som han truede med Himlens Hævn, kom i stor Angst derover. Schønherr aabenbarede ham nemlig med Gravstemme, at, hvis han ikke troede paa Lyset og Vandet, vilde den himmelske Fader endnu samme Dag lade ham døe. Præsten begjærede et Par Minutter for at bede; i Bønnen fik han atter sin Kraft, og da han havde reist sig fra sin Knælen, kastede han den Fremmede ned af Trapperne.

Ogsaa i Leipzig var han uheldig, da en Ven antog ham for afsindig og fik ham indespærret i et Galehuus. Her foresatte han sig at ville faste i fyrretyve Dage for at blive renset. Han gjennemførte det i fire Døgn og vilde upaatvivlelig være død, hvis man ikke havde lokket ham til at spise ved at sige, at alle hellige Profeter havde spiist Honning, og at denne himmelske Manna ikke brød Fasten. Tilsidst ynkedes man over ham og gav ham saa mange Penge, at han kunde komme tilbage til Kønigsberg.

Af sin Opdagelse om Lyset og Vandet havde Schønherr udledet den Lære, at Tiden for den kjødelige Kjærlighed var forbi, og at der i det sande christelige Samfund kun var een Slags Kjærlighed tilladt: aandelig Kjærlighed, Sjæle- eller Himmelkjærlighed. Nu gjorde han Bekjendtskab med Ebel og Heinrich Diestel, hvem Ønsket om at høre ham prædike havde ført til ham. Helst søgte han sig iøvrigt Venner blandt fattige Folk, blandt Matroser, Arbeidere og Bønder; og disse drak gjerne deres Øl og røg deres Piber, medens Schønherr udlagde Johannes's Aabenbaring for dem. To Gange om Ugen prædikede han for Alle, som vilde høre ham, undertiden til Midnat. Hans høie Skikkelse, det lange Skjæg og rige Hovedhaar, som bølgende faldt ned over Skuldrene; hans bredskyggede Hat med det skarpe Ansigt under, og Klædningen, der med sit østerlandske Snit naaede ham til Fødderne — Alt dette frembragte en høist mærkværdig Skikkelse. Som Taler var han mægtig, fremfor Alt, naar han knælende holdt Bøn. Men trods hans temmelig uskadelige Lærdomme søgte dog nogle Uvenner at faae ham dømt. Man henvendte sig endelig til Kong Frederik Vilhelm III, men Anklagen bar ingen Frugt.

I senere Aar var det en af Schønherrs Yndlingsideer at faae bygget et nyt Skib, der skulde være en Mellemting mellem Noahs Ark og en moderne Damper. Det skulde være et himmelsk Skib og kaldes »Svanen« og skulde kunne seile mod Vind og Vover uden Seil eller Aarer, men det maatte bygges i Tro. Han fandt virkelig Folk, der frivillig udførte Planen; men ulykkeligviis arbeidede de med verdsligt Sind. Da »Svanen« løb af Stabelen, vilde den ikke svømme, men sank strax tilbunds. Saa store ere Vantroens Virkninger!

Indtil sit Livs Ende forsikkrede »Talsmanden«, at han ikke kunde døe, da han havde været død, men nu var bleven gjenfødt. Med denne Bekjendelse paa Læberne udaandede

han nær ved Kønigsberg i en Alder af fem og halvtredsindstyve Aar.

Det var til denne Mand, at Ebel sluttede sig, men det har stedse været en Gaade, hvorledes et saa skarpsindigt Hoved som hans kunde tilfredsstilles ved dette Sammensurium om Lyset og Vandet. Man begyndte at bekæmpe ham og bestride hans Rettroenhed, men Ebel havde Svar paa Alt. Da nu den store Krig var endt 1815, og de store Stæder vare opvaagnede til et friskere og friere Liv, tiltraadte »Talsmanden« og hans Elev en Reise. For det daglige Brød bekymrede de sig ikke, de tænkte at tigge sig frem, og saaledes vandrede de afsted i Støv og Hede, Regn og Frost. I de store Byer fandt de ingen Tilslutning, derfor droge de ud paa Landet, og her fandt de paa et adeligt Slot en ung og skjøn Qvinde, der senere fik stor Indflydelse især paa Ebels Liv. Det var Grevinde Ida von der Gröben.

Hun var en Datter af Overpræsident von Auerswald, en Skjønhed uden Lige, fiin, nerveus og meget modtagelig for aandelige Indtryk. Hun havde skjænket sin Haand til en saare rig og fornem Mand, den unge og smukke Greve von der Gröben, med hvem hun levede i et fuldendt lykkeligt Ægteskab, indtil Preussen reiste sig mod de Fremmedes Herredømme — da var Freden i hendes Liv til Ende. Med Glæde lod Ida sin Mand drage ud for at kæmpe mod Napoleon for Fædrelandet. Men han faldt ved Lützen og efterlod sin unge Hustru med en stor Formue, en lille Familie og et sønderbrudt Hjerte.

Intet kunde gjengive den skjønne Enke hendes tabte Fred. Tre Aar vare forløbne, siden hendes Helt var gaaet i Døden, og i al den Tid havde hun ikke en eneste Dag været sig selv. Hendes Slægtninges Trøstegrunde vare Intet for hende; hun vendte stedse tilbage til Ensomheden og det Sted, der var hende helligt ved Erindringen om hendes Lykke og Tab. Der kunde hun hengive sig til sin Smerte og være alene med den Døde. Da rygtedes det pludselig,

at en from Mand var kommen til hende og syntes at have faaet Magt over hende. Det var et Glædesbudskab for Overpræsidenten og hans Familie.

Faa Maaneder efter vendte Grevinde Ida virkelig tilbage til Kønigsberg sammen med Ebel og Schønherr. Hun var fuldstændig helbredet og atter den Gamle — øm, blid, munter, ja næsten lystig. Sorgen med sin Poesi og Selvsyge var forbi, og Ebel syntes at have gjort Undere med hende. Men medens den gamle Schønherr vendte tilbage til sine Haandværkere, holdt den unge Ebel sig til sine nye, fornemme Bekjendte. Man strømmede sammen for at see og høre ham, der havde frelst hende, hvem man troede tabt: Ebel var kommen i Mode, hans Rige grundet, og snart blev han Archidiakon ved Kønigsbergs meest yndede Kirke.

Men Ebel havde naturligviis ogsaa mange Fjender. Han søgte blandt Andet at drage Schønherr ind i en anden Retning. Men »Talsmanden« hørte ikke paa sin verdslige og ærgjerrige Elev. Han gik hellere paa Torvene end i Slottene og foretrak Lastdragere og Bønder for Hofmænd og skjønne Damer. Endelig kom det til et Brud mellem Lærer og Discipel, og da de engang vare skilte, vilde Schønherr ikke mere modtage noget Besøg af Ebel, end ikke, da han var i største Nød. Dog sendte Ebel ham gjentagne Gange under falske Navne smaae Foræringer, der kom den stakkels Schønherr tilgode paa hans gamle Dage.

I Ebels System vare Qvinderne saa temmelig Alt i Alle. Disse søgte han at indvirke paa, og gjennem dem paa Verden; de deelte hans hemmeligste Tanker, vare hans Venner, Raadgivere og Redskaber. Allerede i Ebels yngre Aar havde alle Piger været forelskede i ham. Dengang bar han sit mørke, krusede Haar meget langt, skilt i Midten ligesom hos Qvinderne og lignede Apostelen Johannes. Skolepigerne løb efter ham paa Gaden og pleiede at kysse ham i Skolen, hvor de lyttede til hans Ord, som om det var Vorherre selv, der talte.

Nu havde tre fornemme Damer forenet sig for at vaage over den elskede Mester, stedse være ham nær og bevare ham for det Onde. Det var Grevinde Ida, Frøken von Derschau og Frøken von Schrøtter. De vilde være hans Tjenerinder og styrke ham, naar han var svag. Det blev selvfølgeligt snart dem, der i Virkeligheden vare i Besiddelse af Magten hos Ebelianerne. De fik indrettet Kirken meget smukt, og Gudstjenesten havde noget Venligt, ja selv Muntert ved sig. Det hele Samqvem mellem Brødre og Søstre var sentimentalt og sværmerisk; derfor banlystes alle slemme Vaner hos Mændene. De maatte ikke snuse eller ryge, ikke gaae paa Ølstuer, ikke drikke megen Viin eller synge verdslige Sange.

De Fleste fandt sig villig deri. Men den unge Pastor Diestel vilde ikke bøie sig og holde op med at bruge Snustobak. Da det brune Pulver ofte var strøet paa hans Frakke eller Krave og tilsmudsede hans Læber, var det til Gêne for Damerne, der skulde hilse ham med det hellige Kys. Frøken Derschau, der havde ham under sin specielle Opsigt, bad om en Forklaring, og hun fik den. Diestel meente, at han snusede for at gjøre Bod. Hans Stilling i Menigheden gjorde ham let stolt og vakte høitflyvende Drømme. Da kunde en Priis Tobak igjen gjøre ham til et dødeligt Menneske, og naar han nøs, følte han sin Sjæl fornedret. Han lovede vel Bod og Bedring, men det blev aldrig til Noget.

De tre Damer udgjorde tilligemed deres Mester og Grev Kanitz en høiere og snevrere Kreds. De vare helligede af Ebel ved en mystisk Indvielse og kunde rense de Faldne fra Synden. Men for at opdage vildfarne Sjæle, gjennemsporede de Privatlivet, toge imod Skriftemaal af angrende Syndere og nedsank derved til at blive Spioner. De lærte, skjændte, smigrede, Alt efter Omstændighederne, naar det gjaldt om at aflokke en Bekjendelse; men da Ebel hadede Strid, gik Alt meget fredeligt til i den fortrolige Kreds. Og kom der en Gang imellem en Kurre paa Traaden, pleiede

Mesteren at sige: »Kys nu hinanden og vær saa gode Venner!« Thi Menighedslivet skulde være som mellem Brødre og Søstre, en hellig Familie, der levede i Englereenhed og Englefrihed. Derfor havde ogsaa Brødre og Søstre Lov til at give hinanden det kydske »Serafinerkys«.

Den Kirke, som Ebel grundede, gav han intet Navn. Verden gav Partiet Navn af »Ebelianere«, men selv brugte han det aldrig. Han paastod, at han var en rettroende Lutheraner, men dog lærte han fra Prædikestolen, at den gamle Lov var i Begreb med at forgaae, at Verdens Ende stod for Døren, og at Christi Gjenkomst var nær. Hvad var overfor saadanne Forventninger Døgnets Herlighed, Magt og Rigdom Andet end Dynd i Dammen og Støv paa Veien? Hvad gavnede det et Menneske, om han vandt den ganske Verden, men tog Skade paa sin Sjæl?

Men hvorledes skulde Synderen møde sin Dommer, og den Bodfærdige berede sig for Gud? Kun ved at give sig i Guds Haand og bøie sin egen Villie under Kirkens Raad. Ved saadanne Beviser ledede han sine Tilhængere til at underordne sig et Præsteherredømme i Guds Navn.

Imidlertid vandt Ebel trods den fornemme Verdens Tilslutning næsten ikke en Eneste blandt Professorerne og Studenterne. Kun een betydelig Omvendelse bevirkede Ebel i Videnskabernes Kredse; den fandt Sted hos Sachs, en ung, dengang endnu ubekjendt Mand, men som faa Aar senere skulde opnaae en sørgelig Berømmelse. At Ebel omvendte ham, var det meest Skjæbnesvangre, som han nogensinde havde gjort.

Ludvig Vilhelm Sachs, en ung Jøde med skarp Tunge og en hurtig Aand, med lidet Hjerte og endnu mindre Samvittighed var kommen til Kønigsberg for at studere Medicin ved Universitetet. Om hans store Begavelse var der allerede dengang ingen Tvivl; men han var Jøde og som saadan udelukket fra at blive Professor, hvilken Stilling var hans Ønskers Maal. Uden Religieusitet, uden Gemyt, kold, skarp,

bitter og vittig traadte han frem i Verden og mønstrede de Folk, med hvem han skulde have at gjøre. Han blev snart practiserende Læge, det Meste, han kunde opnaae som Jøde; vilde han endnu stige høiere, maatte han fornegte sine Fædres Tro. Al Religion var ham imidlertid til Spot, og i sit inderste Hjerte betragtede han Præsterne som Menneskeslægtens fælles Fjender.

Han anstillede nu den Beregning, om han kunde erholde et Professorat ved at sælge Moses og Profeterne? Ja, hvorfor ikke! Gjennem Ebel gik Veien til Grevinde Ida, gjennem hende til Overpræsidenten, gjennem ham til Ministeriet. Sachs var en Cyniker, kavde Kone og Barn, og saa gik han til Ebel. Med dyb Opmærksomhed hørte han paa Historierne om Lyset og Vandet, lod sig fortælle, at Dommedag var nær, og erklærede derpaa, at kan strax vilde lade sig døbe. Den hellige Handling var snart fuldbyrdet, og Professoratet var Lønnen, som han høstede for sine Dyder.

Blandt den lange Række Gaader, som den Ebelske Historie frembyder, er Grevinde Idas Forhold til Ebel den største. I Almindelighed bliser hun skildret som en Qvinde, hvis Charakteer var ædlere end hendes ædle Fødsel. Endog hendes Fjender tilstode, at hun var i Besiddelse af en forbausende Ynde og Dyd. Faderen elskede hende, og den afdøde Mands Slægt forgudede hende. I Königsberg nævner man endnu den Dag idag hendes Navn som en Dames, der engang var Byens straalende Lys. Og selv de skarpeste Penne, der hverken skaanede Ven eller Fjende, vovede ikke at angribe Grevinde Ida.

Og dog var hendes Forhold til den skjønne Archidiakon mildest talt høist besynderligt. De vare ikke gifte, men levede meget sammen og paastode at være sammenknyttede ved et ganske særeget Baand. Ebel pleiede at kalde deres Venskab et Sjæleforbund og betegnede Grevinden som sin Sjælebrud, sin Hustru i Aanden. I deres Forhold kan der imidlertid ikke være skeet noget Brud paa gode Sæder, da

de levede aabenlyst for hele Verden som Præst og bodfærdig Qvinde og tilbragte en stor Deel af deres Tid under hendes Faders eget Tag. Selv om deres Samliv har været ført under friere Former end sædvanlig, saa ansaaes dog Alt for at være helliget ved deres religieuse Løfte.

Vi have tidligere nævnet Minna von Derschau som En af dem. der havde sluttet sig til Ebel. Ida mærkede snart, at denne var en klog, henrivende Pige med en rig Begavelse og en dristig, opadstræbende Aand, og hun meente, at hun let kunde blive en farlig Rival. Hvem indestod for, at denne livfulde, unge Qvinde ikke en Gang tog Ebels Hjerte med Storm?

En Dag kom Minna til Ida for at betroe hende en stor Opdagelse, hun havde gjort. Det var en Hemmelighed, som hun alene vidste. Der havde pludselig gjennembævet hende ligesom en Straale af Himmellyset: — Ebel var Menneskens Søn! Allerede længe havde hun havt Følelsen af, at han var en overmenneskelig Person. Aasyn, Stemme, Holdning, hans blide Væsen, Hellighed og Indsigt — Alt var ganske forskjelligt fra andre Dødeliges Egenskaber. Nu var det med Et blevet klart for hende, at han var Sønnen, den eenbaarne Søn. Efter en kort Overveielse meddeelte de Grev Kanitz Opdagelsen, men kom overeens om at bevare Hemmeligheden som en indre Lære, indtil Naadeaaret kom, og Sandheden blev forkyndt fra Tagene. Og fremfor Alt maatte Ebel ikke erfare Noget herom.

Men denne store Opdagelse vækkede mange Spørgsmaal. Thi hvem skulde være den Næste efter Menneskesønnen? Hvem den Største? Og fremfor Alt, hvem skulde være den mystiske Brud?

Ida og Minna syntes at være omtrent lige skikkede til denne Post, da begge vare unge, fornemme og smukke. Et Tilfælde kunde let være afgjørende for Udfaldet. Da faldt Grevinden paa, at hendes Veninde Minna skulde gifte sig. Der var i hele Menigheden Ingen uden Grev Kanitz, der

stod hende lige i Fødsel, Talent og Naade. Han var en Helt og en Hellig, og en Plads i Himmeriges Rige ventede ham. Ebel blev vunden for Planen og talte derom til Kanitz. Han udviklede, at Minna og han vare skabte for hinanden; de skulde være som de to Vidner i »Aabenbaringen«, der tilsammen skulde prophetere et Tusinde to hundrede og tresindstyve Dage. Begge gik ind derpaa; Minna blev Grevinde Kanitz og desuden det andet Vidne, der har Magt til at lukke Himlen og forvandle Vand til Blod.

Da dette var besørget, gjorde Ida et nyt Skridt for at faae Ebel gift. Hun fandt, at en god, enfoldig Pige vilde egne sig bedst for ham. Af en saadan havde hun selv Intet at befrygte, og naar Ebel var gift, afgav hans Huus et naturligt og frit Midtpunkt for hans fornemme Veninder. Der fandtes en saadan Pige, ung, smuk og føielig, og Ebel tog hende til Hustru.

En anden Dame, Frøken Emilie von Schrøtter, deelte Idas fortrolige Forhold til Archidiakonen. Disse tre Qvinder — Enken, Hustruen og Jomfruen — udgjorde nu en aandelig Familie, en Sjælehusholdning. De viste en eiendommelig Kjærlighed og Ømhed imod hverandre og betragtede sig som tre Søstre i Herren, hvem Archidiakonen havde forenet til et helligt Forbund. Den ægteviede Hustru var det fælles, lovlige Berøringspunkt, gjennem hvilket Ida og Emilie havde indgaaet den mystiske Forbindelse med deres Ægtemand.

Fru Ebel, som hverken var fornem eller betydelig, synes meest at have været henviist af sine adelige Søstre til Kjøkkenet og Kammeret, hvor hun aabenbart følte sig bedre hjemme end i Skriftestolen. Hun turde aldrig lade sin Stemme høre, naar de hellige Qvinder holdt Forsamling, men gjaldt som en magnetisk, ledende Metaltraad mellem Archidiakonen og hans fornemme Sjælebrude, og hun gav aldrig Grevinde Ida Anledning til Skinsyge.

Ved Siden af den store Opdagelse, som Minna von Derschau havde gjort, fandtes der endnu to Hemmeligheder i

Menigheden. Den ene var Rangforordningen i de Udvalgtes Rige, den anden angik den sande Renselse fra Synden. Man veed, at der var en meget lang Rangforordning, men Antallet af Graderne er ikke nøie bekjendt. Øverst stod selvfølgelig Ebel, saa kom de tre Damer, dernæst Diestel, Kanitz o. s. v. i nedadgaaende Række, Dommere, Officerer og Betjente med deres Hustruer lige indtil den fattige Degn, der feiede Bedesalen og holdt den i Orden.

Der fandt ogsaa med Hensyn til Troeslæren en lignende ængstelig, nøiagtig Rangforordning Sted. At Ebel var Menneskesønnen, vidste man kun i den allerhøieste Kreds. Den næsthøieste ansaae ham kun for et fuldkomment Menneske. Andre nøiedes med Foredrag om Midlerne til at overvinde Djævlen med. Atter Andre lærte, at Guds Jord var et Paradis for Sjæl og Legeme, thi de Udvalgte vare Guds eneste Arvinger. De laveste Kredse bleve afspiste med almindelige Talemaader om christelig Tro. At der gaves endnu høiere Sandheder, end man allerede vidste, blev stedse bestemt benegtet, indtil det Øieblik kom, da den Hellige var skikket til at modtage den nye Oplysning.

Ebel udvidede især sin Magt ved den Maade, hvorpaa han organiserede Skriftemaalet. Han holdt paa, at Syndsbekjendelsen skulde være aaben, fuldstændig og omfattende; for ham og de tre Qvinder maatte Intet forties eller forskjønnes. Et godt Raad var en stor Velsignelse, og hvem kunde under Hjemsøgelsen bedre staae dem bi end Ebel, deres Ven og Trøstermand? Derfor skulde Hovedpersonerne i Menigheden fra Tid til anden fremstille sig for Grevinde Ida og Minna for at lade sig udspørge og rense. Paa denne Maade kom Archidiakonen snart ind i alle Familiehemmeligheder i By og paa Land.

Det andet Punkt var Spørgsmaalet om Helliggjørelsen, der var ubetinget nødvendig, thi Verdens Ende forestod, og Synderne maatte forberede sig derpaa. Men hvorledes skulde et Menneske gjøre sig værdigt til at staae for sin

Dommer? Herpaa svarede Ebel: kun ved en stor aandelig Act; man maatte renses fra Synden, befries fra Djævlens Magt. Den, der vil frelse sin Sjæl, maa staae over Fristelsen, maa lære at foragte Kjødet og hærde sig mod Skjønhedens bedaarende Magt. Øiet skulde være koldt, Blodets Gløḍ skulde slukkes, saa at man med reent Hjerte kunde trykke den meest henrivende Søsters Haand og kysse den skjønnestes Mund. Maaden, hvorpaa denne Helliggjørelse gik for sig, er tildeels aldrig opklaret. I Almindelighed antager man, at Ebel holdt en Række Foredrag om evangelisk Frihed, der skulde styrke hans Disciples Aand mod den legemlige Skjønheds Forlokkelser. Ved Menighedens private Sammenkomster maatte desuden en eller anden skjøn Qvinde blotte Arm, Fod og Skuldre for at stille Forsamlingen et levende Exempel for Øie paa de Fristelser, hvormed Satan besnærer Menneskene. Hvor vidt man gik ved Øvelserne i den Kunst at forsage, veed man ikke ganske nøie, men da Skandalen brød løs, hed det almindeligt, at man var gaaet altfor yderlig, førend Helliggjørelsens Proces kunde betragtes som tilendebragt. —

Iblandt de Mænd, til hvis Anskuelser Ebel mere eller mindre sluttede sig, var ogsaa Jung-Stilling († 1817). Denne Mand var ikke utilbøielig til et vist Sværmeri og havde forkyndt, at i Aaret 1836 vilde det tusindaarige Rige begynde, og de første store Kampe for det himmelske Rige finde Sted. Ebel havde allerede tidligere sluttet sig til denne Mening, men da Opfyldelsens Aar endnu var fjernt, tilveiebragtes ingen virkelig Gjæring i Menigheden. Archidiakonen gav sig til at gruble over Daniels Bog og kundgjorde som Resultat, at der 1823 kunde ventes en stor kirkelig Opvækkelse. Da han nu tilmed ventede Frelserens personlige Gjenkomst, gik han et Skridt videre og forkyndte, at Herren vilde komme i Paaskeugen, just i det Øieblik, da han blev forklaret paa Oliebjerget. Nu kom der Røre blandt Disciplene. Man sammenkaldte Forsamlinger, holdt Bønner og lagde de

Troende paa Hjerte at berede sig til denne Dag. Det hed, at Christus vilde vise sig for de Hellige i forklaret Skikkelse, iført Lysets Klædebon, saaledes som han var bleven seet af de tre Apostle paa Forklarelsens Bjerg.

Men hvorledes skulde man udholde dette Syn og dog kunne leve? Hvorledes skulde man modtage Herren, og hvor skulde man vente paa ham? Nogle meente i Kirken, Andre hjemme; men de Fleste vare enige om, at man maatte være samlede, da Herren ventede at finde sin Kirke paa Jorden. Nogle foresloge at foranstalte en Bryllupsfest i Lighed med den, ved hvilken hans første Undergjerning skete, og da dette Forslag vandt Anklang, begyndte man strax at iværksætte Planen. Der fandtes en ung Mand, som under saa glimrende Udsigter var villig til at tage sig en Hustru, og efter nogen Søgen blandt Menighedens qvindelige Ungdom fandt man ogsaa en Pige, der var beredt til at staae Brud. Nu skulde blot Fedekalven slagtes, Kirken smykkes med Krandse, Stegen og Vinen sættes paa Bordet.

Grevinde Ida og Minna, Frøken Emilie og alle andre høierestillede Damer gik lidenskabelig ind paa Planen; men nogle af de Forsigtigere vægrede sig. De følte, at deres Rygte stod paa Spil, da Beregningen dog maaskee var urigtig; de kunde let gjøre sig latterlige og vilde helst undgaae denne Troesprøve. En af dem, Grev Finkenstein, vovede at komme med et advarende Ord. Men Damerne overfusede ham, Ebel smilede ad hans Mangel paa Tro, og Diestel udskjældte ham for hans verdslige Sind. Finkenstein blev derved mere haardnakket og forlod Forsamlingen i en alt Andet end mild Stemning. Sachs havde de samme Betænkeligheder, men var meget for klog til at yttre sig, saa meget mere, som han kort i Forveien ganske havde givet sig i Ebels Vold.

Sachs havde nemlig mistet sin Kone, og hans fromme Venner vare nu bange for, at han igjen skulde komme paa gale Veie og være Menigheden til Forargelse. Damerne

forlangte, at han skulde skrifte sine tidligere Synder, og det blev overdraget Minna at bestemme hans Bod, og naar han havde angret, igjen at tage ham til Naade. Hun tog ham meget strengt i Skole, og han maatte tilstaae Alt, selv hvad han havde syndet i Tanker. Derpaa lod hun ham gaae hjem og nedskrive en fuldstændig Syndsbekjendelse. Denne røbede en skrækkelig Fordærvelse hos Sachs, Skrivelsen blev overgivet til Diestel, og Synderen fik Forsoningskysset. Under saadanne betænkelige Omstændigheder kunde Sachs ikke gjøre Andet end spotte i Stilhed og for Resten indtage den Plads, der blev ham anviist ved Bryllupsfesten.

Paasken kom, Brudgom og Brud vare rede, Festen var indrettet, og Psalmen blev sungen — men den forventede Gjæst kom ikke!

Fuldt af Vrede og Tvivl brød Brudefølget op, og Grev Finkenstein syntes at faae Ret, men de Troende skøde Skylden for, at Festen var mislykkedes, paa Grevens Vantro. Begivenheden vakte almindelig Latter hos denne Verdens Børn, og den vantro Broder blev til Straf, navnlig af de opbragte Damer, truet med Udstødelse af Menigheden. For Øieblikket vilde en saadan Act have været ubeleilig for ham, derfor bøiede han sit Hoved for Stormen, men gjaldt fra den Tid af for en Mand, der havde fjernet sig fra Lysets og Naadens Midtpunkt.

Denne Uenighed gavnede ikke Menigheden; men hvad der skadede den endnu mere, var, at Overpræsidenten tog sin Afsked, og at der udnævntes en Mand til hans Efterfølger, der efter sin hele Aandsretning var ugunstig stemt mod Secten. Han hed Heinrich Theodor von Schøn, var en Discipel og Ven af Philosophen Kant, et ypperligt Hoved med et gjennemtrængende Blik og en skarp Tunge. Han havde ikke i Sinde at gjøre Ebelianerne noget Ondt, saalænge de selv holdt Fred og ikke vakte Forargelse. Men den Beskyttelse, som hans Formand havde skjænket dem, var nu forbi. Man kunde ikke mere faae Professorater ved

deres Hjælp; den, der angreb eller spottede dem, gjorde det aabenlyst, og nu maatte de selv udkæmpe deres Kamp.

Den Første, som i denne Forandring saae Tegnet til Tilbagetog, var Sachs. Han, der til Løn for sin Lærvillighed i Spørgsmaalet om »Lyset og Vandet« ved Grevinde Idas Hjælp var bleven Professor, traadte nu med sine Talenter og Hemmeligheder i deres Tjeneste, som i Fremtiden maatte faae Magten.

Efter den ovenomtalte, mislykkede Paaskefest havde Ebel bestemt betegnet Aaret 1836 som den Periode, da det tusindaarige Riges første Kampe skulde begynde. Djævlen syntes imidlertid ikke at være oplagt til at vente, indtil hans Fjender ventede ham, og et Aar før den forjættede Tid aabnede han sit Felttog.

Den »vantro« Grev Finkenstein var tilsidst bleven udstødt af Menigheden til det yderste Mørke. Herved var der opstaaet et Brud mellem ham og hans Søster, hvem han havde elsket høit, og hun sluttede sig endnu inderligere til de Hellige. Da skete det, at Minna pludselig døde. Ebel lod Finkensteins Søster indtage den ledige Plads som »Aabenbaringens Vidne«, og Enkemanden Kanitz tilbød hende sin Haand, som hun modtog.

En Dag hørte Grev Finkenstein, at hans Søster og hendes Veninde vare ifærd med at drage en ung Dame af hans Familie over i deres Kreds, nemlig Frøken Zelina von Mirbach, en rig og yndig Pige, som just skulde til at gjøre Furore i den fornemme Verden. Finkenstein ansaae det for Pligt at advare sin skjønne Cousine og tilskrev hende et Brev, fuldt af bittre Beskyldninger mod Ebel og Diestel, i hvis Kreds han paastod, der forefaldt Ting, som ingen ærlig Mand eller fintfølende Qvinde kunde taale. Han tilføiede, at disse Antydninger bleve kun altfor meget bekræftede ved Originaldocumenter, der vare i hans Besiddelse. Zelina bragte ganske naiv dette Brev til sin Veninde Grev Kanitz's nye Hustru, som blev i høieste Grad forbittret og kaldte

det et Væv af afskyelige Løgne. Derpaa sammenkaldte hun det høie Raad og fremlagde sin Broders Brev. Damerne læste det og kom overeens om, at man naturligviis ikke turde forstyrre den elskede Mesters guddommelige Ro med saa uværdige Kjævlerier, men Noget maatte der gjøres, og det noget Alvorligt. Derpaa sendte man Brevet til Diestel og lod ham sige, at han kunde benytte det, ganske som han vilde.

Finkenstein fik snart Anledning til at angre, at han havde givet sin unge Slægtning denne Advarsel. Zelina gik strax over til Secten. Grevinde Kanitz brød med sin Broder og forbandede ham som en Uværdig og Fortabt, ja kom endog med Antydninger om en Arv, som han paa bedragerisk Viis skulde have forholdt hende. Kanitz beskyldte ham med Navns Nævnelse i religieuse Tidsskrifter for en i Ord og Gjerning umoralsk Mand og lod forstaae, at hans Hustru, Grevinde Finkenstein, nok egentlig stod ligesaa dybt som han selv. Men hvad der var det Værste for ham: han blev pludselig angreben af Diestel, der var en fuldendt Mester i Grovhed. I sine yngre Aar havde denne nemlig været Jurist og havde med sit naturlige Anlæg til Polemik samlet sig et uhyre Fond af Skjældsord, der maaskee kunde komme ham til Nytte ved verdslige Forhandlinger. Derfor var Diestels Skrivelse, der fyldte tretten store Ark, fuld af saadanne Fornærmelser, som han alene var istand til at udslynge mod en Fjende.

Finkenstein gjorde et svagt Forsøg paa at svare i det samme religieuse Tidsskrift, i hvilket han var bleven angrebet; men da han trak det korteste Straa i denne Polemik, overgav han de tretten Ark til Domstolen som et Smædeskrift. Dommerne læste det og idømte Diestel en Mulkt paa halvtredie hundrede Daler, men tillige spurgte de pligtskyldigst om Anledningen til denne forbittrede Correspondance. I Brevet til Zelina havde Greven beskyldt Diestel for Usædelighed og henviist til nogle Papirer, som han eiede. Saa-

danne Beskyldninger havde man ikke Lov til udenvidere at gjøre, og han blev derfor opfordret til at komme med Beviserne. Greven gav Møde med sine Originaldocumenter, der virkelig vare i høi Grad originale, da han selv og hans Kone havde skrevet dem allesammen. Beskyldningerne vare talrige, tildeels usandsynlige og næsten alle uden Spor af Beviis, derfor kunde Retten ikke gjøre Noget ved dem. Men da Finkenstein tillige erklærede, at den Ebelske Menighed havde et Antal hemmelige Læresætninger, saa meente Dommerne, at Sagen maatte henvises til Consistoriet. Her var Overpræsident Schøn Formand, og desuden havde Ebel her saa mange Fjender, at han vidste, at der ingen Naade var at vente. En foreløbig Undersøgelse faldt da ogsaa saa uheldig ud, at Consistoriet suspenderede Ebel og Diestel fra deres Embede og gjorde Indberetning om Sagen til Cultusministeriet i Berlin.

Men imedens dette stod paa, følte Grev og Grevinde Finkenstein Nødvendigheden af at beskytte deres gode Navn mod saamange fornemme Damers Magt, som halvt smilende, halvt sukkende kunde ødelægge det bedste Rygte. Da Æren stod paa Spil, sendte de Bud til alle deres Venner, som de havde kjendt fra Barndommen af, og lode dem med Navns Underskrift offentliggjøre en Erklæring om, at de ansaae Greven og Grevinden for Folk af pletfri Vandel. Dette Skudsmaal blev natnrligviis meget forskjellig bedømt. Nogle sagde, og med Ret: at, dersom det fornemme Par virkelig ikke havde gjort noget Vanærende, vilde de ikke have nedladt sig til at modtage et Skudsmaal, saaledes som Haandværkssvende og Tjenestepiger pleiede at faae. Andre sagde med ligesaa stor Grund: at, naar disse To, efter i lang Tid at have været Medlemmer af den Ebelske Menighed, endnu stedse havde det bedste og reneste Rygte hos deres Venner, saa kunde deres Vidnesbyrd om, at det var vanærende for en Mand og en Skam for en Qvinde at høre til Secten, umulig gjælde for Beviis.

Efter temmelig lang Tids Forløb sendte Ministeren Papirerne tilbage til Overpræsident Schøn med Forespørgsel, om der var Grund til at anlægge Proces mod Ebel og Diestel. Anklagen faldt i to Punkter: 1) Beskyldningen for en saa overordentlig sædelig Fordærvelse, at begge Mænd i Tilfælde af Beviis vare hjemfaldne til Domstolene, og 2) Anklage for Forsøg paa at grunde en ny Religionssect. Dette var nok, og Ebel og Diestel indstævnedes for Retten.

Undersøgelserne begyndte, og det gik til som ved en Kamp paa Liv og Død. Diestel opførte sig saa uforskammet, at det kom hans Anklagere tilgode. Han rasede og stormede løs mod Dommerne med de groveste Skjældsord, saa at han uopholdelig blev dømt til fem Maaneders Fæstningsstraf for upassende Opførsel mod Retten. Men blandt andre Vidner skulde ogsaa Grevinde Ida give Møde. Herpaa vilde hun ikke indlade sig, og hverken Trusler om Pengebøder eller Fængsel kunde bøie hendes stolte Sind. Tvinge hende til at svare kunde man ikke; hvad var der altsaa at gjøre? Man gav det en Vending, som om hendes Vidnesbyrd var unødvendigt og lod hende i Fred.

Nu var Øieblikket kommet for Sachs, der var den Eneste, som virkelig kunde hjælpe Overpræsidenten med at komme Ebelianerne tillivs. Derfor meldte han sig som Vidne; han vidste Sandheden og vilde sige den mod de anklagede Geistlige. Men disse nedlagde en formelig Protest. Den udmærkede Professor, sagde de, var et Menneske, paa hvis Ord en Dommer slet ikke kunde stole. Dommeren forlangte Beviis for denne Paastand, da han ellers ikke kunde tage den til Følge.

»Jeg er en from Mand,« svarede Archidiakonen høitidelig, »og jeg kan ikke anklage et syndigt Menneske. Hvad jeg veed om Professor Sachs, er kommet mig for Øre ved et Skriftemaal, som han har aflagt ikke for mig, men for en Anden. Hvad han har vidnet imod sig selv, er bekjendt for Mange, men i Kraft af mit Kald som Evangeliets Tjener

sømmer det sig ikke for mig at sige Mere. Jeg kjender Vidnet og protesterer imod, at en saadan Mand bliver antaget.«

Men nu var Sachs's Vidnesbyrd Et og Alt for Anklagen, uden dette kunde næsten Intet bevises. Da overgav Diestel sin Defensor to skriftlige Documenter, som denne forelagde Dommeren. De vare skrevne med Sachs's Haand og bare hans Underskrift, vare stilede til den afdøde Minna og indeholdt en udførlig Optegnelse over hans mange og svære Synder mod Gud og Mennesker, af hvilke nogle næsten vare utrolige og oprørende. Den, der havde gjort sig skyldig i saadanne Ting, sagde de Anklagede, var uværdig til at vidne i en Sag, der angik ædle Qvinders og fromme Mænds Ære. Retten lod Sachs hente. Hvad havde han at sige? Papirerne vare dog vel forfalskede?

Mephistofeles, som Sachs efter sin hele Optræden blev kaldt, blev lang i Ansigtet. Denne Videnskabsmand, dette kloge Hoved, denne skarpe Tunge, som gjorde sig lystig over Religionen og talte foragtelig om Qvinden, maatte nu rykke frem for Retten med den Undskyldning, at han i et Øiebliks aandelige og legemlige Svaghed var bleven Offer for en ung Dame — en dristig, hensynsløst undersøgende, sygelig ophidset Dame! Grevinde Kanitz havde i et svagt Øieblik fralokket ham de Bekjendelser, som nu forelaae for Retten.

Vare disse da ikke sande? spurgte man.

Nei, det var Usandhed Altsammen, svarede Sachs.

Men der forelaa jo en skriftlig Erklæring, underskreven af ham selv.

Ja — ganske vist. Men disse Angivelser kunde ikke gjælde for hans egne. Da han havde nedskrevet dem, havde han været ude af sig selv af Kummer og havde ikke vidst, hvad han sagde eller gjorde. Damen havde været paatrængende og antydet for ham, hvilke Tilstaaelser om hans Hjertes Tilstand hun gjerne vilde høre. Og da det netop var

ham om at gjøre at vinde hendes Gunst, havde han bekjendt disse opdigtede Synder.

Altsaa ikke mundtlig i Samtalens Iver, men med roligt Overlæg, hjemme i sit Kammer havde han givet Haand og Segl dertil?

Javel, netop paa denne Maade. Damen havde været meget haardnakket, de mundtlige Udsagn havde ikke tilfredsstillet hende, derfor havde hun sendt ham hjem for der at overlægge Sagen og da nedskrive den. Saaledes havde han skrevet, hvad hun forlangte, at der skulde skrives.

Stakkels Mephistofeles!

Hvad skulde Dommeren gjøre under saadanne Omstændigheder? Thi Sachs stod jo endnu værre, end de Anklagede havde gjort ham — ikke blot som en Spion og Frafalden, men som en lumpen Karl, der brændemærkede sit eget skrevne Ord som overlagt Løgn. Dommeren var i stor Forlegenhed, da han ikke vilde lade Sagen falde, og besluttede sig trods de Anklagedes Ramaskrig til at lade Sachs vidne.

Men imod ham traadte en hel Skare af Modvidner. Først Major von Münchow, der siden Frihedskrigen uafbrudt i atten Aar havde været Ven med Archidiakonen og lært at skatte ham som en Mand af hellig Livsvandel. Dernæst Eduard von Hahnenfeld, der længe havde været Ebels Discipel og stedse fundet de ædleste Grundsætninger hos ham. Saa kom Baron von Heyking med Ansigtet fuldt af Ar fra Kampen for Fædrelandet. Han erklærede, at han elskede Ebel og hadede det Onde. I Felten havde han som ung Mand anseet Tapperhed for den ædleste Dyd, men siden han var bleven Ebels Lærling, var han kommen til den Indsigt, at det er endnu bedre at være god end at være tapper. Saaledes blev det ved i Dusinviis med høitstaaende Vidner, indtil de Anklagede tilsidst indankede Sagen for den berlinske Kammerret.

1836 blev virkelig et uroligt Aar for Ebelianerne, og

det tusindaarige Riges Kampe, som Archidiakonen saa længe havde forudsagt, syntes at være begyndte. Udelukket fra sin gamle Kirke, saae Ebel sig om efter en ny Fold, hvori han kunde samle sin hjemløse Hjord. Nærved Kirken stod et ærværdigt, gammelt Capel, som maaskee allerede skrev sig fra de tydske Ridderes Tid, og over hvis Indgang der efter gammel Skik stod som Indskrift: »Brødremenighedens Bedehuus«. Capellet tilhørte de mæhriske Brødre, som med deres enfoldige Dyd og høie Fromhed stedse havde staaet i et venligt Forhold til Ebels Menighed. Da derfor Archidiakonens Kirke blev lukket, tilbøde de ham deres til Afbenyttelse. Det var et beskedent Sted, men Tibudet rørte ham. I Bedehusets øverste Rum, i en simpel Sal, der havde Egetræes Paneler, og hvis hele Udsmykning bestod i en Læsepult, et halvt Dusin tarvelige Malerier og et Galleri for Qvinderne, forsamlede Ebel og hans grevelige Følge sig hver Søndag, indtil Processen var endt.

De gamle Vægge kunne endnu sagte fortælle om disse Sammenkomster, som hint fornemme Selskab under sin Hjemsøgelses Tid holdt her. I denne beskedne Krog sad Grevinde Ida og hendes Søstre, der vare blevne Eet med hende i Aanden. Nærved dem stod Grevinde Kanitz's Plads, hvor hun græd i Hjertet over sin Broders Frafald og den Uret, som hans Slethed havde bragt over hendes Mester. Hist stod en Skare fornemme, tappre Mænd, Helte fra Frihedskrigen, med Jernkorset paa deres Bryst — et heelt Galleri af ligesaa ædle som eventyrlige Skikkelser.

Imidlertid gik det ogsaa uheldigt med deres Sag i Berlin. Den gamle Konge var altfor praktisk og prosaisk til at bryde sig om Opvækkelser og den Slags phantastiske Historier, og efter toaarige Forhandlinger faldt Dommen 1839: »Den høiærværdige Vilhelm Ebel og Pastor Heinrich Diestel bleve afsatte fra deres hellige Embeder, mistede deres borgerlige Ære, erklæredes uduelige til at beklæde et offentligt

Embede, og Ebel skulde desuden blive i en Straffeanstalt, indtil han havde forbedret sig.«

Men hvor skulde Ebel opholde sig, og hvem skulde paatage sig at belære denne Lærer, reformere denne Reformator? Schøn sendte Bud efter den Embedsmand, der havde Fængslerne under sig og spurgte, hvorledes man skulde bære sig ad. Manden gjennemløb Papirerne, trak paa Skuldrene og sagde:

»Det maa Deres Excellense selv paatage Dem. I hele Kønigsberg er der Ingen, som kan give Archidiakonen en Lection, uden De!«

Grevinde Ida og Grev Kanitz ivrede meest imod Dommens Uretfærdighed. Ida klamrede sig desto fastere til sin Sjælebrudgom, jo mere Stormen rasede om hans Hoved. Hun havde vænnet sig til at see sit Et og Alt i Archidiakonen – han var hendes Mand, Elsker, Frelser og Gud. At tjene ham, var Frihed for hende, hans Nærhed var hendes Liv. Hendes meest brændende Hjertensønske var at hengive Legeme og Sjæl for ham, naar hun dermed kunde befrie ham fra den ringeste Smerte. Sachs, der kalder hendes Hengivenhed mod Ebel for et Slags qvindeligt Vanvid, siger et Sted: »Dersom Ebel sagde til hende: Ida, gaa hen og boer dette Menneske en Dolk i Hjertet, saa gik hun og gjorde det. Dersom han sagde til hende: Ida, gaa hen, elsk denne Mand og ægt ham, saa vilde hun gjøre det, maaskee under Taarer, men i den blindeste Lydighed.« Hun viste ham guddommelig Ære og veg ikke fra hans Side, førend hun lagde ham i Graven.

Medens Schøn endnu overveiede, hvorledes han skulde udføre Criminalrettens Dom, blev Kongen samlet til sine Fædre, og Frederik Vilhelm IV, der mere heldede til Sværmeriet, kom paa Thronen. Ebelianerne appellerede, som det hed, fra Schøns Uretfærdighed til Kongens Retfærdighed. Resultatet blev, at Ebels Afsættelse bekræftedes, men Plet-

ten paa hans Ære blev borttagen, og Fængselsstraffen tilbagekaldt.

Efter dette Udfald levede Ebel i Stilhed med sin fortroligste Sjælebrud, Grevinde Ida. De trak sig tilbage til det venlige Ludvigsburg ved Stuttgart, og der døde Archidiakonen 1861. Han oplevede endnu Frugten af sin Møie og sine Lidelser: i mange vindskibelige og dannede tydske Byer saae han nye Menigheder opstaae — i Halle, Heidelberg, Berlin, Hannover, Dresden, Stuttgart, Bremen og Elberfeld. Han skal have havt en lykkelig Alderdom og sov hen ved en stille Død.

Men de Tanker, han havde havt, vare ikke gaaede til Hvile med ham. Endnu den Dag idag røbe af og til stærke Efterdønninger det Røre, hans Fremtræden vakte. Den Forfatter, efter hvis Skrift ovenstaaende Fremstilling er bearbeidet, fortæller saaledes om et Sværmermøde, han for nogle Aar siden overværede, og hvori de Ebelske Ideer gjorde sig gjældende. Da Skildringen er ret charakteristisk, hidsætte vi den her som en Afslutning paa det Foregaaende.

I Begyndelsen af November 1867 bekjendtgjordes ved et Par mystiske Linier i en af Kønigsbergs Aviser, at der paa en bestemt Aften vilde finde religieuse Forsamlinger Sted i »Junkergaarden«, ved hvilke Frelserens forestaaende, personlige Gjenkomst vilde blive forkyndt i Forbindelse med en Belæring om, hvorledes man skulde berede sig til ret at modtage ham. Forsamlingen skulde begynde Klokken syv, og Adgangen stod aaben for Alle.

Bekjendtgjørelsen var uden Navn og Underskrift, derfor hviskede man i Byen om, at disse Forsamlinger bleve foranstaltede af indflydelsesrige Personer og stode under høiere Beskyttelse. I Schønebergs Viinstue, hvor Kønigsbergs store Rhedere og Kjøbmænd om Formiddagen spiste Kaviar og drøftede Dagens Nyheder, hed det sig, at disse Forsamlinger havde et politisk Formaal og oprindelig vare udgaaede fra Geheimeraad Wagener i Berlin. Denne Mand, Bismarcks

bekjendte Raadgiver i indre Anliggender, var nemlig meget tilbøielig til sværmeriske Ideer og antoges derfor at staae bagved det Hele. Paa Universitetet vilde man vide, at den nye Sects Prophet var en ung, studeret Mand, der havde maattet opgive sin Universitetscarriere, fordi han troede paa Aander. Derfor affærdigede Studenterne Sagen med at sige, at han var en Nar.

Saaledes var det gaaet til, at hiin korte Annonce havde vakt stor Opsigt. Kønigsbergs Indvaanere nære en levende Interesse for alle Slags Nyheder, og i denne Forkyndelse om Christi Gjenkomst havde de i det Mindste fundet Noget, som paa een Gang var Nyt og Mærkværdigt. Desuden var Vinteren kommen, og deres Skibe laae faste i Isen, saa at de mange Maaneder igjennem ikke havde Andet at bestille end at røge Tobak paa Børsen, kjøre i Kane, læse Telegrammer fra Londons Kornmarked, og indgaae Væddemaal om den første Foraarsdag, naar Isen vilde bryde op, og Skibsfarten igjen begynde. For det Tredie havde Høsten været slet, Arbeidslønnen var lav, og Tilførslen af Korn var ringe; følgelig stode Sagerne ikke godt for Rhederne; Haandværkerne havde ingen Fortjeneste, og Bønderne kun lidet Brød — og Alt dette tilsammen var vel skikket til at bevæge Gemytterne og gjøre dem modtagelige for en Udsigt til Forandring. Endelig er noget Saadant som en Aftengudstjeneste paa en Søgnedag aldeles uhørt i en preussisk By, hvor Kirkerne tilhøre Regeringen, og Gudstjenesten staaer under Love, der ere saa strenge, som om de vare Krigsartikler.

Derfor havde der den fastsatte Mandag Aften forsamlet sig en saa stor Menneskemasse ved Junkergaarden, som i mange Aar ikke var bleven seet i Kønigsberg. I denne Bygning holde de store Kjøbmænd deres Baller; der udfolde Pengemændene deres Rigdom: der udkæmpes politiske Kampe, og der optræde de omreisende Virtuoser.

Længe førend Dørene aabnedes, var Gaden fyldt med en

stor Skare Mænd og Qvinder af alle Klasser i Samfundet. Aftenen var kold og raa, der laa megen Snee, og sex til otte Tommer høit Dynd bedækkede overalt Jorden. Enhver Qvinde, som havde Raad dertil, havde Gamascher paa Fødderne og Foerværk om Halsen. Mændene bare næsten alle Huer af Bæverskind og en Frakke foret med samme Stof, saa at alle Verdens Bævere syntes at have maattet give Skind til for at holde de rige Troende varme. Mange fattige Folk vare indhyllede i Tepper og Shawler for at modstaae Sneen, Dyndet og den bidende Kulde.

Da Dørene aabnedes, styrtede de Nærmeststaaende op ad Trappen, ilede igjennem de store Forværelser og besatte de prægtige Stole og Sophaer, Mænd og Qvinder mellem hverandre, puffende, stødende og skrigende. I et Minut var Salen aldeles fuld; endnu et, og de tre store Forværelser kunde ikke rumme Flere; ja, den brede Trappe var heelt ned til Gaden tæt besat med Mennesker, som stedse trængte paa, medens en uhyre Folkemasse fyldte de nærmeste Gader.

Salen havde noget Theatralsk ved sig med sin Besætning af Mænd og Qvinder med deres Pelse, Kapper, Kaaber og Muffer. De glimrende Forsiringer og stadselige Decorationer traadte frem i stærk Modsætning til Mængdens mørke Klæder og skarpe Træk. Salen var stor og i ædel Stiil. De lyse, farverige Vægge vare næsten overlæssede med Guder og Nympher, med Buster af Helte, Konger og Digtere. To mægtige Lysekroner hang ned fra Loftet. Øverst oppe smilte Apollo med Lyren i Haand og Mercur og Morgenrødens Gudinde i sit Følge.

Da enhver Plads var optagen, behøvede Dommens Prophet jo ikke at bryde sig videre om en saadan jordisk Smaating, som den fastsatte Tid. En Tjener tændte endnu nogle Lys; derpaa traadte en ung Mand, der omtrent saae ud som en Casserer ved en Banquierforretning, frem til Læsepulten og tændte endnu to Lys. Det bævede gjennem Forsamlin-

gen. Dette var altsaa Propheten! Og med klar, velklingende og omfangsrig Stemme sukkede han: »Lader os Alle bede«.

Propheten havde intet Malerisk ved sig. Paa Klædning, Skikkelse og Ansigt — paa Alt maaskee med Undtagelse af Øie og Stemme — lignede han en net, anstændig ung Mand, der godt kunde passe til Brudgom for en tarvelig Pige eller til Bogholder hos en solid Kjøbmand. Haa saae ikke ud til at være mere end tredive Aar gammel, skjøndt han i Virkeligheden var to og fyrretyve. Hans Ansigtsfarve var mørk, brunlig, som hos en Sydlænder. Paa Hage og Overlæbe havde han intet Skjæg og dannede derved en Modsætning til Forsamlingen af de skjæggede Mænd. Hans Haar var kort klippet og skilt paa Siden, og han havde flade, brede Bakkenbarter. Hans Navn var Diestel.

Mange af Pigerne og Konerne fandt imidlertid aabenbart, at det glatte Haar, det flade Skjæg, den nette Kjole og det Øvrige tog sig meget majestætisk og rørende ud. I Pauserne, som hyppigt indtraf, lød der mange sælsomme Yttringer om den nye Prophet, men ikke en eneste Bemærkning om hans glatte og hverdagsagtige Udseende.

»Doctoren deroppe«, brummede en mørkladen Mand, »er en ægte Conservativ.«

»Han er en Lysets Engel, en af Geheimeraad Wageners Lysengle!« sagde en polsk Jøde, der lod til at være godt underrettet.

»En Lysets Engel?« spurgte en Dame forundret.

»Ja, som jeg siger,« svarede Jøden. »Hans Fader var nemlig Engel ved den Ebelske Sect, og Sønnen er Engel hos Irvingianerne — det er den gamle Historie.«

»Saa?« sagde Damen betænkelig. »Ja vist, ja vist! Han seer ogsaa ud til at være af god Familie og har virkelig noget Engleagtigt ved sig.«

»Nei, veed De hvad,« indvendte en af hendes Naboer; »saaledes som den lille, opstrammede Mand staaer der med sin mørke Teint, Kjole og Krave à la Byron og Bakken-

barter, kan han for mig være, hvad han vil — blot ingen Cherub.«

»Jeg maa dog dertil bemærke,« sagde en Anden, »at det er en ganske bekjendt Sag, at Folkene her i een Uge see flere Engle og Aander end andre Mennesker hele Livet igjennem, saa de kjende nok en Engel.«

»Ja, det kan gjerne være,« svarede Opponenten; »men saa Meget kan jeg see, at, dersom den velærværdige Dr. Diestel ligner en Engel, saa har Raphael og Correggio været usædvanlig uheldige i Valget af deres Modeller.«

Da Herrens selvvalgte Sendebud aabnede sine Læber til Bøn, fængslede han Enhver i den spændte, opmærksomme Forsamling, og denne Magt over sine Tilhørere udøvede han endnu mere ved Maaden, hvorpaa han holdt sit Foredrag, end ved sit Budskabs Høitidelighed.

»Lader os Alle bede!« — Den unge Mand hævede Øinene mod Appollo og Morgenrødens Gudinde oppe paa Loftet og bad i en Tone af den dybeste Bevægelse, at der maatte hvile Velsignelse over, hvad han havde at forkynde, og at Sandheden maatte finde Indgang i alle Christenhjerter. Et Suk hist, en Hulken her var Mængdens Svar paa denne varme Bøn til Naadens Throne.

»Hvorfor ikke i Alles Hjerter?« sagde en Stemme. Den kom fra en Jøde, en lærd, tolerant og berømt Jøde, der hørte til Kønigsbergs Reformmenighed og var Medlem af Fremkridtspartiet i Østpreussen, en Mand, der holdt stærkt paa sin gamle Tro, men endnu mere paa Menneskerettighederne og Lighed for Loven. Et Par af hans pelsklædte Naboer gave sig til at brumme saa forbittret over dette Spørgsmaal, som om de holdt paa det gamle preussiske Mandat: at man skulde trække Klæderne af enhver Jøde, som understod sig i at bære Skjæg, og pidske bam!

Propheten tog Biblen i Haanden, bladede deri, og blev ligesom tilfældig staaende ved det fire og tyvende Capitel i Matthæi Evangelium. Derpaa læste han langsomt med

skarp, dramatisk Betoning Afsnittet om den truende Ødelæggelse af den hellige Stad, om Krig og Rygter om Krig, om de mange falske Messias'er, der gjøre Tegn og Undere og næsten forføre de Udvalgte; om Solen, der skal formørkes, og Maanen, der ikke skal give sit Skin, og om Menneskesønnens endelige Gjenkomst. Han læste meget godt; snart ilende rask hen, snart standsende med fiin Beregning, jog han Ødelæggelsens mørke Propheti dybt ind i sine Tilhøreres Sjæle. Kraftig og gribende læste han: »Og da skal Menneskens Søns Tegn aabenbares i Himlen; og da skulle alle Jordens Slægter hyle, og de skulle see Menneskens Søn komme i Himlens Skyer med Kraft og megen Herlighed. Og han skal udsende sine Engle med stærktlydende Basuner, og de skulle forsamle hans Udvalgte fra de fire Veie, fra den ene Ende af Himlen til den anden!«

Som en fuldendt Skuespiller forstod han at benytte denne prægtige Text; der lød Hulken og Suk i Tusindviis. Nu lukkede han Bogen og standsede et Øieblik for at præge sine Ord desto dybere i Sjælene; derpaa udstrakte han Hænderne over Forsamlingen og forklarede, hvad den forelæste Text betød.

Christi Ord, sagde han, angik os. Nu var Tiden opfyldt, som de gamle Propheter havde forudsagt. Jesus saae ned fra Oliebjerget — men hvorpaa? Paa Templet og Templets Gaarde, som vare begyndte af Herodes, fortsatte af Archelaus og næsten fuldførte under Pontius Pilatus af Ypperstepræsterne Annas og Kaiphas. Det var mægtige Bygninger, og Grækenlands ædleste Kunst var ødslet paa dem. Og dog, hvad sagde Herren i sine sidste Timer om disse Værker, dannede af menneskelig Hoffærdighed? Han sagde: »Murene skulle nedrives, og der skal ikke lades Steen paa Steen tilbage.« Og hvorfor talte Herren mod dette Tempel? Fordi Templet var et Sindbillede paa Ting, som dengang og den Dag idag ere en Vederstyggelighed for Herren — fordi det satte en sandselig Kjendsgjerning i den aandelige

Sandheds Sted — fordi det bød Himlen en Marmorkiste istedetfor et hengivent Hjerte — fordi det var en Bolig for jødiske Afguder og ikke et Sted for Lysets og Livets Herre. Og nu, i vore Dage, gaaer ikke det i Opfyldelse midt iblandt os, hvorpaa Herodes's Tempel var et Sindbillede? Have vi ikke gjort Mammon til Gud? Ere vi ikke fattige paa Naade, fattige paa Lydighed, fattige paa Sands for det Høiere? Spørger kun Øvrigheden, spørger Fyrsterne! Gaaer ikke vor Digten og Tragten mere ud paa at kjøbe og sælge, paa at erhverve og spare end paa at frelse vore Sjæle? Hvo spørger om sin Sjæl? Hvo veed, at han har en Sjæl? Vi saae Hvede, vi plante Skove, vi fragte Skibe, vi søge efter Skatte, men hvo iblandt os bekymrer sig om sin Evighed? Hvo finder Glæde i Lydighed, hvo fornedrer sig selv? Hvo gjentager daglig i sit Hjerte Herrens Ord, at den, som er den Høieste i Guds Rige, er Alles Tjener! I flye for Vinterens Kulde, men Eders Vandel er, som havde I ingen Frygt for Helvedes Ild! Er denne Sjæleblindhed ikke et Tegn? Ere ikke vore Paladser og Haver Sidestykker til Templet og Tempelgaardene? Maae vi ikke paa Vredens Dag blive kastede ud?«

Taleren holdt inde, holdt meget længe inde. Da hævede han sine Øine mod Himlen og sagde:

»Himmel og Jord skulle forgaae, men mine Ord skulle ikke forgaae!«

Igjen en Pause, da brød et rask Skrig som af Glæde og Triumph over hans Læber: »Christus kommer!« Mændene sukkede, Qvinderne græd, tusinde bævende Stemmer svarede paa Prophetens Raab: »Christus kommer!«

»Nu,« sagde Lysets Engel, idet han i sin Iver stedse opflammedes mere og mere, »nu er det Tiden, da han kommer tilsyne iblandt os. Nu eller aldrig, nu eller aldrig! Voltaire har i hiin ugudelige Tid sagt, at Christendommen ikke kunde holde sig i tyve Aar; den vantro Franskmand har viist, at han var en falsk Prophet. Men jeg, som nu taler

til Eder, føler mig kaldet til at erklære, at hvis Vorherre ikke kommer nu, da vil han overhovedet aldrig komme. Ere ikke Skrifterne opfyldte? Er Tiden ikke moden? Har Herren ikke sagt, at han vil komme i de Dage, da der er Forvirring og Vranglærere, i de Dage, da der er Krig og Strid, Hungersnød, Pest og Jordskjælv? Har han ikke lovet sine Disciple, at han vil komme igjen, naar Folk staaer op imod Folk, og Kongedømme mod Kongedømme? Har han ikke forudsagt det, da han sad paa Oliebjerget: at paa Verdens Dag, naar det bliver Aften før Dommen, ville Hjemsøgelser komme over hans Folk, og Mange ville lade sig forføre, og de faa Bestandige skulle blive hadede af Verden for hans Skyld? Ere ikke alle disse Ord nu gaaede i Opfyldelse? Jo! de ere opfyldte, nu er det Tiden! Nu er det den store Dag! Nu eller aldrig! »Christus kommer!«

Mangen stærk Mand hulkede høit, mangen svag Qvinde faldt i Afmagt. Hundreder af Stemmer raabte med den af Begeistring glødende Engel: »Christus kommer! Gud være lovet, Christus kommer!«

Skarerne i Forværelserne, paa Trappen, ned paa Gaden optoge Raabet og gjentoge det. Hist og her var en Forbandelse, et Skjælsord eller en truende Bevægelse Svar paa Talerens Ord.

»Det er et af de Conservatives Redskaber,« hørte man en Radical brumme.

»Han har vel Venner ved Hove.« meente en Anden.

»Wagener har sendt ham hid,« tilføiede en Tredie, hos hvem aabenbart Frygt var Fader til Troen.

Forgjæves søgte Propheten at slutte sit Foredrag. Hist blev hans Stemme overdøvet af Suk og Hulken, her af spottende Raab og rasende Skrig. Forsamlingen kunde ikke udholde Mere. Ophidsede af hans glødende Ord laae mange Tilhørere i Krampe, endnu flere vare blinde af Graad og hæse af Skrig. Endelig forstod man nogle faa af Prophetens Slutningsord, i hvilke han sagde, at Herren ikke vilde komme

i synlig Skikkelse for at dømme Verden; Christus vilde komme i Herlighed og Magt, men ikke som Jøderne ventede, og Folket sædvanlig troede, med Heste og Vogne, med Bannere og Sværd; thi Gud kunde kun da blive synlig for Menneskene, naar han tog vort Kjøds Byrde paa sig; Herrens Gjenkomst vilde skee i Aanden.

Han standsede, og Mængden i Junkergaarden raabte:

»Christus kommer!« »Gud være lovet, Christus kommer!«

En kort Bøn blev fremsagt, en aandelig Sang forelæst, men ikke sungen, Gasflammerne bleve mindre, og Forsamlingen blev opfordret til at gaae. Men man kunde ikke komme ud; Forværelserne og Trapperne stode fuldt proppede, medens Mængden larmende bølgede frem og tilbage i Gaderne under Vinduerne, og medens der af og til lød Vaabenklirren og faste Soldatertrin.

Udenfor Junkergaarden var det nemlig gaaet endnu mere stormende til end inde i Salen.

Nogle hundrede Studenter vare dragne hid fra Universitetet, deels fordi det heed sig, at Forsamlingen havde en hemmelig Hensigt og skulde være rettet mod den folkelige Bevægelse i Preussen, deels fordi de med egne Øine vilde see den Nar, som havde opgivet et Professorat — dette høieste Maal for en tydsk Student — for at drage om i Verden og forkynde vor Frelsers personlige Gjenkomst.

Mange af disse unge Mennesker, som vare blevne forsinkede noget paa den lange Vei fra Universitetet, kunde ikke mere komme ind i Salen: og da de fandt de tilstødende Gader fulde af Mennesker, som ligeledes maatte staae udenfor i den raae Novemberaften, saa begyndte de at synge og skrige og trænge paa og øve deres Studentercommers. Grupperne vare meget hidsige, og Intet ver lettere end at gjøre almindelig Skandale.

»Hvad er her egentlig paa Færde?« spurgte en jødisk Handelsmand et ungt Menneske.

»Hvad der er paa Færde?« svarede en lystig Student; »aa! der skeer store Ting«, og idet han pegede op mod de klare Ruder, blev han ved: »derinde stege de en Jøde og lave en ny Religion; har Du ikke Lyst til at være med, Isaak?«

»Ja, hvad kan jeg kjøbe mig derfor? svarede Jøden i samme lystige Tone.

Studenterne loe høit, og snart gik Raabet hele Gaden ned. Naar de inde i Salen skrege: »Christus kommer!« svarede de unge Mennesker spottende: »Hvad kan jeg kjøbe mig derfor?«

Mængden trængte stedse heftigere mod Indgangen i det Haab at frelse sig fra Vinterkulden, og Studenterne bleve stedse vildere og mere ophidsede. I Königsberg hersker der en evindelig Feide mellem Studenter og Philistre, Had paa den ene og Foragt paa den anden Side, just den Slags Følelser, som lettest føre til Kiv og Strid. Denne Feide er ikke blot en Krig af Ungdom mod Alderdom, af Stand mod Stand, men Videnskabens Fjendskab mod det borgerlige Erhverv, Fremskridtspartiet mod de Conservative. Studenterne lee ad Borgerne som enfoldige, dumme, trælbundne Aander, der ikke forstaae sig paa Kunst og Philosophi og ikke bekymre sig om Andet end om det daglige Brød. Fromme Folk omtale til Gjengjæld Studenterne som om de vare Djævlens Børn, der spotte Loyalitet og Tapperhed, medens den radicale og frisindede Ungdom skildrer Philistrene som forfaldne til »Pietisme, Loyalitet og anden Overtro.« Derfor gjør den sig lystig over deres Tro paa Fyrster, Engle og Djævle. At de gjerne tale med Bibelsprog og hengive sig til religieuse Sværmerier, at de skjælve ved Tanken om Aanden og dvæle ved hemmelighedsfulde Varsler om Dommedag, er et velkomment Stof for Studenternes Spottelyst. Heraf kom den Iver, hvormed de unge Mennesker morede sig med at drille dem, som i Vinteraftenen havde forladt deres varme Stue for at høre den

nye Prophet tale om vor Herres nærforestaaende Gjenkomst. Den lystige Jagt blev stedse vildere og galere. Paa ethvert Raab fra det Indre af Junkergaarden svarede de udenforstaaende, lystige Fyre med spottende Raab. Naar de Troende sukkede, knurrede de; naar Synderne hulkede, hvinede og hujede de. En vild Knøs var naaet op paa Trappen og commanderede derfor sine Kammerater paa Gaden. Engle-Doctoren havde en gjennemtrængende Stemme; naar han talede rigtig høit, kunde man forstaae ham gjennem de dobbelte Vinduer, og da han i sin veltalende Iver raabte: »Christus kommer!« hilsede Studenterne ham med Svaret: »Leve Christus! Hurra!«

Og det var endda ikke det Værste, men disse unge Herrer opførte sig endnu mere frækt. De ordnede sig To og To og begyndte en Gaasegang gjennem Mængden; de stødte til Mændene, gjorde Nar ad Qvinderne, traadte Folk paa Fødderne og sønderrev deres Klæder. Aftenen var kold, og Gaderne vaade. Mængden rokkede frem og tilbage, stampede med Fødderne, gned sig i Hænderne, blev urolig og utaalmodig, og da det rygtedes, at der ikke var mere Plads derinde, begyndte den hele udenforstaaende Masse af Studenter at trænge paa og trykke, huje og hvine. Gjennem den tætteste Mængde borede de sig en Vei, sloge Hattene af Mændene og snurrede Qvinderne rundt. Hvor der var en smuk Pige, omfavnede de hende og kyssede hende med Raabet: »Et Serafinerkys, et Serafinerkys!« — et Udtryk, som var laant fra de tidligere Ebelske Forsamlinger. De af Pigerne, der kunde, løb bort, men mangen stakkels Skabning kunde ikke slippe ud af Trængslen. Mændene, som havde ledsaget dem til Forsamlingen, værgede dem mod deres Plageaander eller søgte at føre deres qvindlinge Myndlinge bort. Men de unge Mennesker huserede stedse stærkere om i Mængden og raabte: »Giv mig et Kys, blot et Serafinerkys!« I Hundredeviis slog man fra sig og værgede sig i den snevre Gade udenfor Junkergaardens Vinduer.

Shawler bleve sønderrevne, Hætter gik tabt, Kys bleve stjaalne som Ingenting. »Op med Sværmerne! Hurra for Serafinerkyssene!« hujede den leende Ungdom, der puffede og trængte paa. Forgjæves søgte det tilstedekomne Politi at blive Herre over Larmen og rydde Gaderne. Blev ogsaa en eller anden Student greben paa frisk Gjerning, medens han omfavnede en af det svage Kjøn, saa var der strax Andre ved Haanden til at befrie deres Kammerater. Da Politiet trak blank, loe man dem ud; thi i den vilde Sværm var der mange Sønner af Grever og Baroner, som meget godt vidste, at Politibetjentene ikke vilde gjøre dem Noget. Den Øverstbefalende af Politistyrken trak sig nu hurtig tilbage fra den snevre Gade til den aabne Plads ved Pregel og sendte Bud til den commanderende General om Hjælp.

Samtidig med dette Tilbagetog endte Forsamlingen i Junkergaarden; bevægede og exalterede strømmede de Troende ud, og atter opløftede Studenterne deres Raab og trængte ind paa de nye, qvindelige Offre, lige for Øinene af de modstræbende Fædre og rasende Ægtemænd. Disse sloge løs, Studenterne stødte og fægtede og fægtede og stødte bestandig i det meest glimrende Humeur, om endog Slagene ramte godt. Hele Qvarteret var i fuldt Oprør. De, som vare i Begreb med at forlade Junkergaarden, styrtede atter ind. Qvinderne skjulte sig i Kjældere, i smaae Aflukker, ja oppe under Taget. Nogle af Studenterne forsøgte med Magt at trænge ind i selve Husene. Men en Hob værdige Borgere stillede sig i Veien for dem, og imod denne haandfaste Vagt kunde de vilde Svende trods al Møie ikke udrette Noget.

Imidlertid havde hiint Bud naaet til det militaire Qvarteer, hvorpaa der udspandt sig følgende Samtale mellem Generalen og en af hans Adjutanter.

»Hvad betyder denne Larm?«

»Hr. General, Pastor Diestel har just i Junkergaarden holdt et Foredrag om, at Christus kommer!«

»Naa, og hvad saa?«

Ja, saa har en stor Menneskemasse forsamlet sig i de snevre Gader, og der har fundet Uordener Sted.«

»Hvor er da Politiet?«

»Politiet er der henne, Hr. General, men altfor svagt til at skride ind.«

»De kan sende et Compagni af Garden derhen. Capitainen skal rydde Gaden og skaffe mig fat i Oprørerne.«

I faa Minutter blev den raske Befaling given og efterkommen. Garderne marscherede ned ad Gaderne, og Adjutanten fremstillede sig atter for sin General.

»Hvad er det for Folk?«

»Man siger, det er Sværmere; i det Mindste kalde Studenterne dem saaledes.«

»Hm!«

»Og derfor have Studenter raabt: »Leve Serafinerkyssene, Hurra for Sværmerne!«

»Naa, det hænger saaledes sammen,« sagde Generalen; og efter at have overveiet Sagen en kort Tid tændte han sig en frisk Cigar.

I Stormmarsch gik Tropperne over Pregel-Broen henimod det Sted, hvor Larmen var stærkest, gjorde Holdt paa Torvet, opstillede sig i Rækker og trængte ned ad Gaden, idet de joge Alt foran sig. I faa Secunder var Gaden fri, og et Dusin Studenter sad i fast Forvaring. Nu kom ogsaa Politiet frem igjen, og Damerne, der havde skjult sig fra Kjælderen til op under Taget, bleve, velindpakkede i Pelse og Kaaber, førte hjem.

Da Midnatstimen kom, var Gaden igjen stille og øde som før. Lysets Engel var forsvunden. Ingen vidste hvorhen. Soldaterne havde trukket sig tilbage, og de vilde Studenter havde under Laas og Lukke Tid og Leilighed til at anstille Betragtninger over, hvad der var skeet.

Jakob Paulli.

Christoph Ernst Frederik Weyse.

I Slutningen af forrige Aarhundrede levede ovre i Altona en skikkelig og ærlig, men ikke synderlig begavet Urtekræmmer, Werner Ernst Weyse, der var gift med Margrethe Elisabeth Heuser, en Datter af Bernhard Christoph Heuser, Cantor ved Hovedkirken der i Byen og Lærer i Gymnasiets nederste Klasse. Man kan ikke antage, at dette Ægtepar i høiere Forstand har været lykkeligt; thi Ægtefællerne passede kun slet sammen. For det Første var Urtekræmmer Weyse tyve Aar ældre end sin Kone, og dernæst var han en triviel Borgermand uden virkelig aandelige Interesser, hvorimod der i hende var temmelig megen Kunstnernatur og en sand og inderlig Kjærlighed til Musik. Denne Kjærlighed havde hun faaet i Arv fra sin Fader, og den laa i hele hendes Slægt. Hun var en livlig Kone, fuld af Interesser; sin meste Tid tilbragte hun ved Claveret og spillede smukt og udtryksfuldt. Medens hun spillede, gik hendes blege, magre Mand som en gammel Stakkel, der efter to apoplektiske Anfald var lam i den ene Side, op og ned ad Gulvet i sin Slaabrok og saae vexelviis ad Vinduet ud paa Gaden og ad den lille Glasrude i Døren ud i Boutikken. Den lange Dag fik han da til at gaae med evindeligt at ryge af sin lille Leerpibe, som han kunde stoppe og ryge ud tredive Gange om Dagen.

Ægteparret Weyse havde to Sønner; den ældste, Chri-

stoph*) Ernst Frederik, var født den femte Marts 1774, den yngre, Johan Friedrich, et Par Aar senere. Disse Sønner elskedes inderligt af deres Forældre, men de bleve ikke destomindre alvorligt og strengt opdragne, navnlig af Moderen, der i Efteraaret 1780 blev Enke, idet den gamle Weyse døde under et tredie apoplektisk Anfald. Der var intet Sørgeligt ved dette Dødsfald uden forsaavidt, som Madame Weyse nu maaskee kunde have noget vanskeligt ved at komme ud af det med sine to Sønner. Hun fortsatte Urtekramhandelen, men den Gjerning laa aabenbart ikke for hende. De sørgelige Udsigter til fremtidig Trang svandt imidlertid Aaret efter, da Madame Weyse atter giftede sig, og vil man heraf drage Slutninger med Hensyn til hendes mere eller mindre dybe Følelser for den første Mand, har man jo Lov til det, men saa Meget er vist, at hun nu fik et Hjem, der langt mere end det forrige svarede til hendes Lyst og Trang. Hun holdt ofte smaae musikalske Selskaber og foredrog ved saadanne Leiligheder den daværende Modecomponist Schoberts Sonater, medens hendes gamle Fader accompagnerede hende paa Violin. Sønnerne vare da tilstede, men paa Christoph gjorde Musiken tilsynladende intet videre Indtryk; da Moderen imidlertid altid blev eenstemmigt og lydeligt roest af de Tilstedeværende, vaagnede hans Lyst til ogsaa at give sig af med Musik for ligeledes at blive roest, og han begyndte da, naar han var alene, at famle paa Claveret for at prøve, om han ikke kunde lære sig selv at spille. Da han var otte Aar gammel, lagde Bedstefaderen Mærke dertil og sagde: »Dreng! hvis Du har Lyst til at lære ordentligt at spille, vil jeg lære Dig det.« Han foreslog da Forældrene, at den lille Christoph skulde gaae i Skole og lære at spille hos ham, et Forslag, de med Glæde toge imod. Hidtil havde Drengen kun lært franske Gloser hos en gammel Française, der holdt Skole for Drenge og Piger, og to Gange om Ugen havde

*) Under Weyses Buste paa Universitetspladsen staaer Christopher. Han hed Christoph.

han hos en gammel, værkbruden Lærer faaet en temmelig tarvelig Underviisning i Læsningens og Skrivningens Begyndelsesgrunde; nu kom han vel i en større og rimeligviis ogsaa bedre Skole, men Underviisningen her strakte sig dog ikke langt ud over det Elementaire. I Religion lærte han Luthers store og lille Kathechismus, i Geographi omtrent Intet, i Latin foruden Grammatik kun de fem første Levnetsbeskrivelser i Cornelius Nepos og omtrent Fjerdedelen af Æsops Fabler. Det var imidlertid ikke Bedstefaderens Skyld, naar Christoph ikke lærte Meget af det sidste Fag; thi naar han tog Feil og ikke kunde, hvad han havde faaet for, fik han med Stokken over de sammenlagte Fingre, og var det rigtig galt, maatte han gaae ned og skamme sig i Kjælderen. Men var Udbyttet af den boglige Underviisning i det Hele taget ringe, saa gjaldt dette ingenlunde om Musikken. Christoph lærte med største Hurtighed Alt, hvad Bedstefaderen gav ham for, og denne blev undertiden ganske urolig herover; thi selv havde han ingen rigtig Færdighed i Spil. En Mængde Haandstykker, Menuetter, Murkier og Marscher spillede den musikalske Dreng let fra Haanden, og da han havde en udmærket Hukommelse, lærte han snart udenad, hvad han spillede; engang blev Bedstefaderen saaledes meget overrasket ved at høre ham spille og declamere hele Bendas »Ariadne paa Naxos«, og i sin Glæde gav han Drengen en blank Sølvmønt.

Den unge Christoph fandt dog snart de Ting, han spillede, altfór lette og bladede derfor Moderens Noder igjennem for at finde bedre Ting. Han gjennemstuderede en heel Række berømte Componisters Arbeider, og af Fingerscalaernes Vanskeligheder lod han sig saa lidt genere, at han uden Betænkning spillede af C-Dur-Scala blot med anden og tredie Finger og den chromatiske med tredie og femte Finger. Han phantaserede paa Claveret uden mindste Kjendskab til Generalbas, og Bedstefaderen følte sig saa begeistret over ham, at han i Drengens Nærværelse roste og priste ham til Frem-

mede som Europas første Claveerspiller og Verdens ottende Underværk. Dette havde tilfølge, at Christoph blev meget forfængelig og ansaae sig selv for noget Overordentligt i Musik; han meente, at Lidet eller Intet kunde lignes ved ham. Ogsaa hjemme fik han Leilighed til at udvikle sin Forfængelighed; thi af de musikelskende Gjæster blev han ideligt opfordret til at spille og synge, og han gav da meget villigt sine Bravourarier til Bedste. Han havde en omfangsrig Discantstemme og sang med Lethed tre Octaver fra det lille til det trestrøgne A. Denne Stemme skulde snart blive bekjendt i Altona.

I den Psalmebog, som benyttedes i Kirken, var der nemlig en Liigpsalme, som, snurrigt nok, bestod i en Vexelsang mellem Menigheden og den Døde. Hidtil havde det aldrig været Brug at lade den Døde synge, hvorimod hele Menigheden ved alle Begravelser sang den øvrige Deel af Psalmen. Det kostede desuden et Par Daler mere, naar den Døde skulde lade sin Stemme høre. Men engang gav den gamle Heuser Menigheden denne Psalme uden Betaling, og den Dag sang den Døde med. Hvem var den Døde? Ingen Anden end den unge Christoph, der laa skjult i Nærheden af Kisten og med sin Discantstemme under svag Ledsagelse af Orgelet faldt ind i Menighedens Chor. Dette vakte den meest levende Sensation, og naar man efter den Tid blot havde det Par Daler, som det kostede, tilovers, lod Familien altid den Afdøde synge.

Ogsaa paa anden Maade var Christoph sin Bedstefader til Hjælp i Kirken. Den gamle Heuser, der selv skulde sørge for Compositioner og Sangere, havde tidligere ofte ganske alene afsunget al Musikken — var der Chor, udelod han dem, og Recitativ og Arier sang han snart som Bassist, snart som Tenorist og snart som Discantist gjennem Fistelen. Nu benyttede han Christoph, dennes Broder og et Par andre Dilettanter og fik saaledes et meget net Chor istand. Bed-

stefaderen lærte tillige Drengen at spille Violin, og han phantaserede ofte flere Timer paa dette Instrument.

Den største Deel af Dagen tilbragte Christoph hos Bedstefaderen. Om Eftermiddagen Klokken fire gik han hjem; saa skulde han »gaae stille og pænt paa Gaden« og efter de Tiders Skik tage Hatten af for alle velklædte Folk.*) Naar Drengen var kommen hjem, havde han dog ingenlunde Frihed. Fra fem til syv havde han Skjønskrivning; ogsaa lærte han derhjemme at regne, og det gik ret godt. Med Tegningen var han derimod mindre heldig. Til denne Kunst havde han rigtignok megen Lyst og tegnede altid store Figurer med Rødkridt; men formodentlig have hans Producter ikke duet meget, thi Læreren var aldrig tilfreds med dem. Klokken otte skulde han være i Seng. Men Sengetid var ikke Sovetid. Thi i det samme Værelse, hvor han laa, sad Moderen og læste Romaner høit for Faderen, og Christoph var da lutter Øre og tog navnlig levende Deel i de Elskendes Skjæbne. Snart blev han selv saa optagen af det Slags Læsning, at han over den næsten glemte Musikken, og hvor han kunde faae fat paa en Roman eller et Skuespil, skyndte han sig i al Hemmelighed bort dermed. Til hans store Sorg fik kan kun een eller høist to Gange aarlig Lov til at komme i Theatret, men saa meget desto oftere spillede han selv Comedie med sin yngre Broder, deels efter Hukommelse, deels improviserende, medens de smaae Acteurer costumerede sig med gamle Haandklæder. Da de yngre Halvbrødre voxede lidt til,

*) I Selskab skulde han kysse alle Damer paa Haanden; da han nu engang vilde give en fornem Grevinde, hvem hans Bedstefader præsenterede ham for som en Virtuos, dette Beviis paa sin fine Levemaade, trykkede hun begge Hænderne fast til Kroppen og traadte et Par Skridt tilbage; men uagtet denne stærke Vægring fik Drengen dog kysset hendes Haand, hvilket hun tog ham meget ilde op, idet hun sagde: „Gaa De paa Deres Plads!“, og dermed pegede hun paa Claveret. Da han havde spillet, roste hun ham imidlertid meget og var „naadig“.

lavede Christoph sig et Marionettheater, paa hvilket der sædvanligviis optraadte et Par Elskende, der med kunstfærdig Haand af den lille Theaterdirecteur vare opklistrede paa Pap og bevægedes ved Staaltraade — og en god og en ond Fee. — Foruden dette Theaterarbeide forfærdigede Christoph kunstige Korthuse og Papæsker med hemmelige Gjemmer. Om Sommeren gjorde han en Deel Forsøg i Bedstefaderens Have, som hørte til Gymnasiet. I det Kar, hvor man samlede Regnvand for senere at vande Blomster med det, satte han en tom, omvendt Urtepotte, i hvilken han anbragte en Pibespids; han meente nu, at der vilde fremkomme et Vandspring; men Forsøget vilde naturligviis aldrig lykkes. Bedre gik det, naar han var paa Fangst efter Fluer og Sommerfugle, med hvilke han fodrede de store Ædderkopper.

Christophs Hjem var meget religieust; han maatte altid læse Bordbøn baade før og efter Maaltidet og aldrig glemme Morgen- og Aftenbønnen. Hver Søndag maatte han gaae i Kirke, og enten Forældrene havde været med eller ikke, maatte han, naar han kom hjem, fortælle dem Prædikenens Indhold. Tidligt blev Drengen ogsaa selv saa religiøus, at »han ansaae Gud som sin kjærligste Fader og aldrig efterlod at ydmyge sig for ham og bede ham om Tilgivelse, naar han havde gjort noget Ondt; han anraabte hans Hjælp og takkede ham hjerteligt, naar det var gaaet ham godt.«

Christophs Barndomsliv hengled stille og uden store Afvexlinger. Det var en Sjeldenhed, naar han kom ud at spadsere med Forældrene eller Bedstefaderen, og endnu sjeldnere gjorde han Lystreiser; kun en eneste Gang var han paa en større Reise over Elben til en Forstembedsmand nogle Mile fra Stade, hvor han tilbragte otte Dage og blev meget beundret for sit Spil. Paa denne Reise var han »ligesom i Himlen og mindedes den længe med Taarer.« Da han blev noget ældre, fik han dog mere Frihed i Hjemmet og turde gaae ud at spadsere med sine Brødre.

Hvad der havde stor Betydning for Drengen, var, at

han altid, naar der kom reisende Virtuoser til Hamborg, fik disse at høre, idet Bedstefaderen tog hans Moder og ham med paa deres Concerter. Selv da den gamle Heuser var oppe i de Halvfjerds, skyede han ikke i den strengeste Vinter at løbe til Hamborgs anden Ende, naar han kunde faae god Musik, og navnlig Bach's at høre. Han løb da afsted i sin tykke Bjørneskindspels, medens han af og til gled paa Rendestenenes Glidebaner, og det gik saa hurtigt, at det næppe var Dattersønnen muligt at følge ham. Paa de mange forskjellige Concerter hørte Christoph udmærkede Kunstnere, hvis Musik gjorde dybt Indtryk paa ham. Han afskrev nu al den Musik, han kunde faae fat paa. I hans Hjem var den musikelskende Hofraad Hager bleven indført, og naar denne sad og phantaserede paa Claveret, blev Drengen af Begeistring, som han selv siger, »hævet til Skyerne.« Hovedkirkens Organist, Endter, var ligeledes berømt som en udmærket musikalsk Improvisator. Christoph hørte ofte hans smukke Orgelspil og beundrede ham uden at lade sig forstyrre af hans mange Grimacer. Derved fik Drengen Lyst til at spille Orgel og fandt paa samme Tid hos Bedstefaderen en lille Afhandling om Orgelbyggeriet; ved at studere denne kom han godt ind i Orgelets Structur. Personligt lærte han ikke Meget af Endter, der var for fornem i Udseende, til at Drengen turde bede ham om Underviisning. Men saa tilbød en gammel, tør Organist ved Navn Tantau at ville lære Christoph Orgelspillet; et Par Gange gav Eleven Møde; men da Læreren saae, at han Intet forstod af Generalbassen, raadede han ham til først at lære den. Det havde Drengen ingen Lyst til, og saa var den Sag tilende.

Da Christoph Weyse omtrent var elleve Aar gammel, componerede han en Vise, som snart efterfulgtes af flere, der alle gjorde megen Lykke. Et Aar eller halvandet efter componerede han to Claveersonater med Violin og Violoncel; men disse vare dog kun bestemte til Opførelse i Hjemmet. Den unge Componist »gav sig megen Umage for at sætte

ret obligat for Violoncellen, da det mishagede ham, at dette Instrument i de Sonater, han kjendte, for det Meste kun gik unisono med Claveerbassen.«

Professor Unzer var Huuslæge i Christophs Hjem, og denne Mand var en stor Elsker af Musik; den unge Weyse interesserede ham i høi Grad, og han opmuntrede denne meget ved sit Bifald; thi Unzer var en Mand, der havde Aand og Kundskaber, og som gjaldt for en stor Musikkjender. Ved Unzer kom Christoph Weyse til at gjøre Bekjendtskab med Syndicus Gaehler i Altona, og denne Mand har han efter eget Sigende Meget at takke for i musikalsk Henseende. Gaehler var en Discipel af den berømte Johan Seb. Bach og forelagde Christoph Weyse nogle af dennes Compositioner; Weyse, som hidtil havde været stolt af at kunne spille Alt i hurtigste Tempo lige fra Bladet, blev meget frapperet, da han havde stor Anstrengelse med at spille et Præludium af Bach; han fik Compositionen med sig hjem til nærmere Øvelse; Vanskeligheden æggede ham, og han blev flittig. Gaehler havde tidligere gjort ham opmærksom paa det Unøiagtige i hans Spil; nu kunde han snart rose ham for større Correcthed. Det var stadig J. S. Bachs Compositioner, Weyse spillede, skjøndt han egentlig ikke elskede ham, men mere studsede over ham som over en Heros.

Carl Ph. E. Bach var en Ven af Gaehler, og naar han besøgte ham, spillede han ofte meget; men Weyse hørte ham aldrig, da Bach var gammel, dengang Drengen gjorde Gaehlers Bekjendtskab. Sine store, musikalske Skatte aabnede Gaehler med megen Beredvillighed for sin unge Elev; men de theoretiske Værker, som denne fik tillaans, kiggede han kun lidt i, og da de kjedede ham, lod han dem ligge. Han var slet ikke vant eller oplagt til at læse alvorlige og videnskabelige Værker eller til at anspænde sig aandeligt; hans Yndlingslecture var stadigt Romaner.

Tiden nærmede sig, da Christoph skulde confirmeres,

og hans Forældre dreve paa ham, at han skulde bestemme sig for en Stand. Han svarede bestandigt, at han vilde være Musiker. Han blev da gjendrevet med, at der slet ikke var nogen Udsigt i den Retning, og Forældrene meente, at han gjorde rettest i at blive Kjøbmand. Dertil havde han imidlertid ingen Lyst, og naar Forældrene talte ham alvorligt til, »fældte han de bittreste Taarer«. Da han ikke vilde opgive den ulyksalige Bestemmelse at blive Musiker, lukkede man Claveret i for ham, og han maatte ikke engang spille, naar han besøgte Bedstefaderen. Men det virkede saaledes paa Drengen, at han blev inderligt, men stille bedrøvet; det bløde Moderhjerte, der selv saa varmt elskede Musiken, blev rørt, og hun gav efter. Heller ikke kunde Bedstefaderen være haard mod sin Øiesteen; han forsøgte at bevæge Bach til at give Christoph Underviisning i Compositionen og bragte ham engang til ham i en Kirke i Hamborg, hvor Bach just holdt Prøve. Men denne modtog dem meget koldt og tog liden eller slet ingen Notice af den unge Weyse, som af den Grund aldrig mere søgte ham eller kom i Berøring med ham.

Denne Kulde fra Bach's Side gik Weyse nær til Hjertet; thi han havde sat sit eneste Haab til denne Mand. Nu havde han ingen anden Udsigt end til den forhadte Handelsstand; thi han manglede Penge til at studere for, og Studeringen var den eneste Udvei, han kunde tænke sig. Med Frygt og Bæven saae han Confirmationsdagen imøde, og den indtraf da i Paasken 1789. I Juli samme Aar døde hans Moder, og skjøndt han havde en skikkelig Stedfader, der meente ham det vel, men med hvem han ikke sympathiserede, var han dog nu forældreløs. Og han maatte mere savne Moderen end Faderen; thi det var fra hende, han havde arvet sin musikalske Natur, og det var hende, som altid havde forstaaet ham, hvorimod Faderen ikke havde givet sin Søn Meget i Arv. Overhovedet er det mærkeligt at see, hvorofte store Genier fødes af en begavet Moder,

medens Faderen er en philistreus Spidsborger. Dette er ingen ny Bemærkning; Adolph Monod citerer i sin Bog om Qvinden en af vor Tids Forfattere, der siger: »Det er den almindelige Regel, hvorfra jeg idetmindste ikke troer at have seet nogen Undtagelse: de udmærkede Mænd ere Alle deres Moders Sønner.«

I September 1789 fik den unge Weyse en Plads paa Kjøbmand Otto Matthiesens Contoir i Altona. »Men Du gjør det dog gjerne?« sagde hans Stedfader. »Ret gjerne!« svarede den unge Musiker sukkende og løb op paa Loftet for at græde ud i Eenrum. Kun i otte Dage varede Weyses Contoirvirksomhed, saa fik han sin Afsked som ubrugelig, skjøndt han havde været meget flittig og villig og f. Ex. paa en Postdag havde skrevet otte og tyve Breve af. Enten har Hr. Matthiesen mærket, at det unge Menneske havde en urimelig ringe Lyst til Handelen, eller ogsaa har han været bange for, at Weyses Øine, der som en Følge af en Koppesygdom dengang vare meget svage og let bleve inflammerede, ikke kunde udholde den megen Skriven. Da den forulykkede Handelsmand kom tilbage til sin Faders Huus, tilbragte han nogle høist kummerfulde Dage der, og han blev overdænget med Bebreidelser, fordi man troede, at han havde ladet sig mærke med sin Ulyst til Handelen. Man har sikkert tænkt sig, at han var en udygtig Natur, der aldrig vilde blive til Noget.

Midt i al denne Nød og Sorg traf han sammen med en Mand, som nok kunde see, hvad der gjærede i det unge Menneske, og som ogsaa havde Kunstnersind nok til at føle det Urimelige i, at en Natur som den unge Weyses skulde tvinges ind i et Contoir, som for ham maatte være et Fængsel. Hos Gaehler traf Weyse Componisten og Claveervirtuosen, Professor Carl Friedrich Cramer fra Kiel; til ham havde Unzer talt saa meget om den unge Weyses musikalske

Talent, at han nu vilde benytte Leiligheden og høre ham spille; det skete, og hermed var Weyses Lykke gjort. Hans Spil behagede i høi Grad Cramer, der beundrede hans kraftige Anslag og store Færdighed og erklærede, at han endelig maatte blive Musiker og lære Compositionen; den bedste Lærer for ham vilde være Cramers Ven, Capelmester Schulz i Kjøbenhavn. Om otte Dage skulde Weyse komme til Cramer i Kiel, saa vilde han befordre ham videre og paa det Bedste anbefale ham til Schulz. Solen var gaaet op for den unge Kunstner, og i dens glædelige Lys ilede han med det nye Budskab til sin Stedfader og fik hans Samtykke.

Taus og stille kjørte han en kold Octoberdag ganske ene paa Postvognen ud af sin Fædreneby, fuld af Forventning om de Ting, som skulde komme. En gammel Kappe, foret med ormstukket Flonel, hvilken hans Bedstefader havde foræret ham tilligemed en dansk Ducat, udgjorde hele hans Reisegarderobe. Inden han tog bort fra Faderen, havde denne givet ham talrige Formaninger, navnlig om at være sparsommelig paa Reisen og i Værtshusene fortære saa Lidt som muligt; hans Proviant bestod i Smørrebrød og Ost, og i hans Pung fandtes hele hans Rigdom — femten Rigsdaler. Da Vognen var kommen lidt udenfor Byen, begyndte Postillonen at udspørge sin Passageer om hans Fremtidsplaner. Da han hørte, at disse gik i musikalsk Retning, vaktes hans Forfængelighed: han aflokkede sit Horn de besynderligste Toner og betitlede Weyse »Hr. Musikant«. Reisen var forresten alt Andet end interessant. Paa Poststationerne blev vor Passageer, stadigt erindrende Faderens Formaning om Sparsommelighed, siddende paa Vognen, da han troede, at man skulde betale for at gaae ind i Værtshusene, selv om man Intet nød derinde. Men da Weyse senere var saa uheldig at tabe sin Ost — et Tab, der gik ham saa meget mere til Hjerte, som det var en Yndlingsspise, han kun sjeldent havde faaet i sine Forældres Huus — tog

han dog et Sted saa meget Mod til sig, at han gik ind paa en af Kroerne og forlangte Middagsmad.

En Lørdag Aften i Mørkningen kom Weyse til Kiel og fik strax et Par Drenge til at vise sig hen til Cramer. Denne var uheldigviis endnu ikke kommen hjem fra sin Reise; med uendelig Undseelse fremstammede Weyse sit Ærinde for hans Frue, men hun svarede kort og godt, at hun ikke vidste Noget om denne Sag, og hun raadede ham til, at han skulde opsøge sig et Værtshuus, hvor han kunde boe, til hendes Mand formodentligt med det Første kom hjem. Weyse fulgte hendes Raad. Hele Søndag Formiddag tilbragte han ene paa sit Værelse, og endelig bestilte han Middagsmad; men da Folkene glemte ham, havde han ikke Mod til at bestille Maden nok engang — og ventede taalmodigt over en Time. Flere Gange gik han hen til Trappen for at lytte, om Ingen kom. Endelig hørte han Værtinden sige: »Men Gud! den Fremmede har forlangt Mad, og det har jeg glemt; hvad maa han tænke?« Strax efter kom Maden, og den smagte fortræffeligt.

Eftermiddagen blev lysere end Formiddagen; thi strax efter Maaltidet kom det glade Budskab, at Cramer var kommen hjem og indbød Weyse til sig. Den øvrige Tid af sit Ophold i Kiel tilbragte Weyse saagodtsom udelukkende hos Cramer. Dog tilbragte han Natten og spiste Frokost paa Gjæstgivergaarden.*)

Cramer ønskede, at Weyse saasnart som muligt skulde tage til Kjøbenhavn; men Paquetbaaden, med hvilken han skulde seile, kunde paa Grund af Modvind ikke afgaae. Dette var ingenlunde Weyse ubehageligt; dertil befandt han sig altfor godt hos Cramer. Han spillede uafbrudt paa to

---

*) Som Beviis paa, hvor gode Tiderne i pecuniair Henseende dengang vare, kan anføres, at Weyse for tre Dages Ophold her, tre Frokoster, et Middags- og et Aftensmaaltid kun betalte sex og tredive lybske Skilling.

udmærkede Claverer og fik megen Roes, navnlig da han engang ved en fri Phantasi forbandt en af Em. Bachs Claveerconcerter med en af hans Sonater. Cramer raadede ham til at producere sig paa denne Maade for Schulz.

Netop som Weyse Tirsdagen efter sin Ankomst sad tilbords hos Cramers, kom der Bud fra Skipperen, at nu havde Vinden vendt sig, og de skulde derfor strax seile. I al Hast blev der pakket noget koldt Kjøkken ind til ham, men Cramer kunde ikke faae Tid til at skrive Anbefalingsbrevet til Schulz, og Weyse maatte saaledes seile uden dette. En god Ven havde givet ham det Raad, at han for at undgaae Søsyge skulde lægge sig i Kahytten ligesaa lang, som han var. Det gjorde han da og blev saa syg, som det vel var muligt. Om Onsdagen gik han op paa Dækket og befandt sig den øvrige Deel af Reisen vel derved. Om Fredagen landede han i Kjøbenhavn og gik strax op til en Søn af Præsten Adler i Altona, Professor, senere Generalsuperintendent Adler, hvor han blev meget venligt modtaget. Man havde bestilt Værelse til ham i »Tre Hjorter« paa Vestergade, og Weyse søgte snart sit Logis. Om Søndagen gik han rundt med sine Recommendationsbreve og blev overalt vel modtaget.

En vis Cancellisecretair Grønland, til hvem Weyse var anbefalet af Cramer, førte ham samme Dag hen i et Selskab, hvor han skulde træffe Schulz. Da de kom der, var Schulz endnu ikke kommen; Weyse lod sig imidlertid høre for Værten, og snart kom den Eneste, han længtes efter at faae at see. »Er De Hr. Weyse?« spurgte han. — »Ja!« — »Spiller De Sager af Sebastian Bach?« — »Ja!» — »Kan De spille den Fuga?« Weyse kjendte den opgivne Text, kunde den endogsaa udenad og spillede den strax. »Det er godt!« var Schulz's Svar, og dermed forlod han Cabinettet uden at give sig videre af med den unge Musiker, hvis hele Haab var sat til ham, og satte sig ved et Spillebord i den tilstødende Sal. Weyse var skuffet ved denne Mod-

tagelse; han havde tænkt, i det Mindste at skulle spille en Time for ham; saa havde han, efter hvad han var vant til, ventet et Par Complimenter — og nu blev han saa kort affærdiget!

Da Schulz seent paa Aftenen forlod Selskabet, beskrev han Weyse sin Bopæl og anmodede ham om næste Formiddag at komme op til sig, hvor han mere passende end i Selskabssalen kunde undersøge hans Kundskaber i Ro og gjøre sig bekjendt med alle hans Forhold. Da Weyse kom derop, begyndte han allerede at mærke, hvad han senere saa bestemt følte, at han i denne Mand havde en Kunstens Beskytter, hvem han skulde blive inderlig taknemmelig, fordi han i saa mange Henseender kom til at skylde ham sin kunstneriske Udvikling. Schulz, som formodentligt just med Posten havde modtaget Cramers Anbefalingsbrev, tog meget venskabeligt mod Weyse og udspurgte ham nøiagtigt, og da han snart opdagede det unge Menneskes store Uvidenhed i Theorien, begyndte han strax paa Underviisningen, skrev Grundaccorderne op, for at han kunde transponere dem i alle Tonearterne, tilligemed en Choralmelodi, hvortil Weyse skulde sætte Bas. Paa denne Maade gik Underviisningen i nogle Dage. Efterat Schulz forgjæves havde søgt om en passende Bolig for Weyse, tog han ham i Huset som sin egen Søn. Saaledes levede han i tre Aar hos Schulz, og om denne ikke havde gjort sig fortjent ved Andet, saa vilde han ved denne faderlige Velgjørenhed mod Weyse have Krav paa at mindes med Tak af os Alle.

Sin første Tid i Schulz's Huus tilbragte Weyse med at sætte Bas til Choraler, som Schulz forbedrede for siden at lade sin Elev fuldende Satsen fiirstemmig. Da Schulz om Sommeren laa paa Landet i Frederiksdal, var Weyse ogsaa med ham her og componerede et Præludium, en Fuga i Sebastian Bachs Smag, en stor Phantasi og en Sonate, med hvilke Arbeider Schulz var ret tilfreds. Weyse spillede mere og mere Sebastian Bachs Compositioner, som stadigt

behagede ham i høiere Grad; tillige øvede han sig paa Violin og spillede ugentligt et Par Timer med den fortræffelige Musiklærer, Concertmester Thiemroth.

Den deilige Natur, i hvilken Frederiksdal ligger, greb ikke Weyse; ligesom nu, regnede det ogsaa dengang næsten altid paa dette skjønne Sted. De theoretiske Værker, Schulz havde givet sin Elev til Gjennemstudering, interesserede aldeles ikke denne, og skjøndt han ved at blade dem igjennem vel opsnappede Et og Andet, vare Studierne i den Retning dog saa godt som intetsigende.*) Den gamle Lyst til Romanlæsning var endnu ikke overvunden; men da Schulz havde sagt ham, at den Slags Læsning ikke gavnede et ungt Menneske, maatte han nu ligesom tidligere læse i Smug.

Da Weyse atter kom ind til Byen, traadte han i Efteraaret første Gang, sexten Aar gammel, offentlig frem, idet Schulz havde udvirket Tilladelse til, at han maatte lade sig høre ved Hoffet. Her spillede han af sine egne Compositioner Sonaten og Phantasien; til Slutning foredrog han en anden Phantasi ud af Hovedet og indhøstede meget Bifald. Efter den da gjældende Vedtægt fik han for denne Præstation hundrede Rigsdaler, som gjorde ham overordentlig glad; han syntes ikke, der var nogen Ende paa hans Rigdom. Schulz introducerede ham omtrent paa denne Tid i »det harmoniske Selskab«, hvor Weyse senere blev musikalsk Medlem. Her og i mange andre musikalske Klubber foredrog han hyppigt, meest Mozarts, Musik, og vandt udeelt Bifald; men han spillede kun paa Clavecin, hvor han ikke kunde vise Andet end sin Færdighed; de kyndige Musikelskere vilde heller ikke negte ham denne, men det forekom dem, at han manglede Smag. Denne Mening maatte de

*) Han bestilte langtfra saa Meget, som Schulz kunde og maatte ønske, og misfornøiet herover, skal denne engang have sagt: „Wen ich sein Geni hätte, was würde aus mir werden“.

imidlertid snart aldeles forandre, da de havde hørt ham spille Claveer. Og paa dette Instrument var han dog endnu ikke den Mester, han senere blev; hans Anslag var for svært, og det kostede ham aarelang Øvelse at tilegne sig det lette Anslag, som senere medvirkede til at gjøre ham saa uforlignelig, saasnart han rørte Tangenterne.

I sit syttende Aar gjorde Weyse Bekjendtskab med daværende kongelig Syngelærer Zinck, der ved sine mange lærerige Bemærkninger om hans Spil og Compositioner var ham en nyttig Ven. Zinck var Organist ved Frelsers Kirke, og paa dennes udmærkede Orgel fik Weyse første Gang Leilighed til at øve sig i Orgelspil. Ved en Dilettantconcert, som blev givet paa Blaagaards Seminarium, hvor Zinck var Musiklærer, lærte Weyse, som medvirkede og endog havde de første Prøver paa sit eget Værelse, først rigtigt Mozarts og Haydns Symphonier at kjende og studerede Blæseinstrumenternes Virkning.

I de tre Aar, Weyse boede hos Schulz, havde han ofte Meget at gaae igjennem med sin faderlige Velgjører, der nok kunde være pirrelig og vanskelig. Havde Weyse componeret Noget, slog Schulz' Taalmodighed ikke til, naar der var Tale om at gjennemgaae Detaillerne; han bedømte det sædvanligviis kun i al Almindelighed, og naar han var i ondt Lune, forkastede han en heel Composition, fordi et enkelt Parti deraf ikke var ham tilpas. Naar Weyse saa blev mismodig og trængte til Trøst, havde han heldigviis et Sted, hvor denne var at finde, og det var hos den før omtalte Grønland. Lige fra den første Dag, denne havde seet Weyse og hørt hans Phantasier, havde han fattet megen Interesse for ham, og næsten daglig var Weyse hans Gjæst, undertiden endogsaa to, tre Gange. Da spillede han navnlig Sebastian Bachs Compositioner, i hvilke Grønland fandt stort Behag. Blev Mæcenas særlig begeistret over et eller andet Thema, opmuntrede han Weyse til at componere derover, og paa den Maade bleve adskillige af dennes Claveerstykker til.

Grønland var ikke egentlig Musiker og kunde ikke spille noget Instrument med synderlig Færdighed; men han havde mange Kundskaber i Musik og var meget hengiven til Theori og Kritik; for alt Stort og Skjønt havde han en levende vakt Sands. Sin Kritik anvendte han overfor Weyses Compositioner og detaillerede meget nøie baade det Gode og det Slette deri, hvorefter Weyse senere paa egen Haand foretog Forandringer. Grønland havde ogsaa den Fortjeneste, at han vakte Weyses Sands for videnskabelige Værker og veiledede ham i Valget af denne Art Læsning, som nu beskjæftigede Ynglingen Dag og Nat. Denne Omgang med Grønland havde Schulz tildeels fremmet; i alt Fald saae han den meget gjerne.

I 1792, da Weyse var atten Aar gammel, hjalp Schulz ham til at blive Medhjælper hos den gamle, svagelige Organist ved Reformeert Kirke, og da denne to Aar efter døde, blev Weyse hans Eftermand.

1793 besøgte den tydske Componist Reichardt Kjøbenhavn, og da han havde den meest levende Interesse for Weyse, bad han om en Deel af hans Compositioner for at udgive dem i Tydskland, hvilket senere skete; de skaffede ham en meget rosende Kritik og bleve oplagte paany. Nogle Aar efter, i Høsten 1799, besøgte den berømte Orgelvirtuos Vogler Kjøbenhavn og blev i høi Grad overrasket ved at høre Weyse spille; han erklærede, at han aldrig havde hørt noget Lignende —, undrede sig over, at han ikke havde hørt ham omtale i Tydskland*) og forsøgte at overtale

*) En Gang tidligere havde Vogler været i Kjøbenhavn, men havde da ikke taget videre Hensyn til Weyse; han havde nu ved det nye Besøg isinde at indføre sin Simplification af Orgelbygningen her, og til Forsøg blev Orgelværket i Reformeert Kirke, hvor Weyse jo var Organist, ham overladt. Det var denne Omstændighed, der nu havde bragt dem i nærmere Berøring; Weyse maatte daglig gjæste ham og spille for ham; til Gjengjæld glædede Vogler Weyse med sit Orgelspil og forbedrede hans Orgel betydeligt; men i enkelte Punkter maatte Weyse dog igjen gjøre om paa det, da Vogler var reist.

ham til en Kunstreise til Wien, hvor han sikkert vilde høste endnu større Roes. Hertil svarede Weyse, at det gik ham godt i hans Fædreland; naar han var agtet her, holdt han det ikke for Umagen værd for den forfængelige Æres Skyld at tumle sig om i Verden.

I 1795 nedlagde Schulz paa Grund af sin sygelige Tilstand sin Post som Capelmester og forlod i Foraaret 1796 Kjøbenhavn for ikke mere at vende tilbage.*) Kunzen blev Schulz's Eftermand. Hans Kone, den to Dage tidligere end Weyse afdøde Johanne Margarethe Zuccarini, var en udmærket Sangerinde, og Kjendskabet til og Interessen for hende bragte Weyse til at studere Sangens Væsen. Hans Bekjendtskab med Capelmester Westerholtz's Hustru var ogsaa af Betydning for ham. Hun udmærkede sig ved sit ypperlige Fortepianospil, der æggede Weyse til at kappes med hende, og Følgen af denne Bestræbelse var hans Composition i A-Moll.

I disse Aar (1795—97) componerede Weyse syv Symphonier, hvoraf een udkom i Kjøbenhavn paa Conferentsraad Bruns Bekostning og een i Wien, hvor den dog ikke gjorde synderlig Lykke, en Skjæbne, som Weyses Arbeider naturligviis som oftest havde i Tydskland.

Saa vist som Pligt og Tvang og Hverdagsarbeide, naar det ikke er overvældende, ingenlunde hæmmer en ægte aandelig Production, men snarere ved Afvexlingens og Modsætningens Magt fremmer den, saa vist var det heller ikke sørgeligt eller skadeligt for Weyse, at de ydre Omstændigheder tvang ham til at give Information i Sang. I Tusmørket stige ofte Synerne stærkest og meest levende frem, higende efter Lyset. Weyses ægte Kunstnernatur skulde

---

*) Allerede nogen Tid tidligere havde han erklæret, at han ikke kunde lære den unge Weyse Mere, og han tilføiede: „Egentlig har jeg ikke lært ham Noget, men kun udviklet, hvad der var i ham."

snart vide at skaffe sig Fordeel selv af saa trættende et Taalmodighedsarbeide, som Information ofte kan være. Kunsten omfatter Alt, og Kunstneren kan overalt finde Stof til sin Production. Weyse var af Naturen ikke flittig, og den kjedelige Theori vilde han maaskee aldrig have faaet Magt med, hvis han ikke ved Underviisningen var bleven tvunget til at sætte sig ind i den og føle, at den var nødvendig for at der kunde blive Hold i hans Kunst. Ved Sangunderviisningen fik han Leilighed til at gjøre sig bekjendt med Mozarts Operaer og Glucks Partiturer, og dette gav atter Anledning til, at han begyndte paa at componere dramatisk Musik. I Foraaret 1800 fandt han tilfældig Brezners Syngespil; iblandt disse forekom det ham, at »Sovedrikken« var det bedste, og han meente, at han nok turde prøve sin Lykke med det. I Løbet af Sommeren componerede han hele den første Act indtil Slutningen af Finalen, hvor Ordene ikke behagede ham; endvidere componerede han de fire første Numere af anden Act; dog skrev han ikke det Mindste op deraf. Kunzen var i denne Tid paa Landet, men da han mod Efteraaret kom tilbage, spillede og sang Weyse sin Composition for ham, og den vandt Kunzens udeelte Bifald; han opfordrede Componisten til at nedskrive Operaen og gjøre den færdig, for at den kunde blive oversat paa Dansk og opført. Det, som Weyse havde færdigt, nedskrev han nu, men da Resten af Operaen ikke behagede ham, componerede han for det Første ikke videre, men henvendte sig til Oehlenschlæger og bad ham at oversætte Texten til det af Compositionen, som allerede var færdigt, og saa ende efter sit eget Behag. Oehlenschlæger havde allerede følt sig meget begeistet over mange af de deilige Romancer, som Weyse havde spillet for ham; dog havde han ikke strax Mod til at tage fat paa Omarbeidelsen; først efter halvandet Aars Forløb begyndte han paa den, men da havde Weyse foreløbigt tabt Interessen for dette Arbeide, hvortil kom, at han ikke var fuldkommen tilfreds med Bearbeidelsen, og Oehlen-

schlæger vilde ikke rette i den. Først ti Aar efter blev derfor dette Arbeide fuldendt. Opsættelsen falder imellem Charlottes Arie: »Elskovs skjønne, gyldne Dage« og Qvartetten i anden Act: »O, mon ikke vore Taarer.«

Den Ulyst til at componere »Sovedrikken« færdig, der paakom Weyse, havde den dybeste Grund. I længere Tid havde han næret en stærk Kjærlighed til en ung, smuk og meget musikalsk Pige, Datter af en af Kjøbenhavns største og rigeste Grosserere. Da han i Begyndelsen af Aaret 1801 begjærede hendes Haand, fik han imod Forventning et Afslag, som for lang Tid berøvede ham alt Livshaab og al Livslyst. Han sank ned i den dybeste Melancholi og blev ligegyldig for Alt, selv for sin Kunst; ganske mechanisk fortsatte han sine Forretninger for at erhverve sig Brødet og førte i bogstavelig Betydning et reent vegeterende Liv. Det var den første og eneste Gang, Weyse elskede, og efter den Tid blev han sikkert aldrig noget rigtig lykkeligt Menneske. Efter nogle Aars Forløb begyndte hans Kunst igjen at seire over den ulykkelige Kjærlighed og dybe Sorg, og han skrev enkelte mindre Compositioner. Men Musiken vandt først sin store Seir, Kunsten viste først sin Alt betvingende Magt, da i Foraarstiden 1807 de liflige Toner lød Weyse imøde fra Operaernes Opera, Mozarts Don Juan. Han vidste ikke, hvad der vederfaredes ham. Af Partituret og Claveerudtoget kunde han næsten hele Operaen udenad; ved Gjenfærdsscenen blev han »rystet til sin inderste Marv«; han var i høieste Grad betagen, hans Genius var atter vakt, og stærkere end nogensinde begyndte den at røre sine Vinger, styrket og luttret gjennem Sorgen. Weyse tog atter sin »Sovedrik« frem for at undersøge, om det var Umagen værd at fuldende den. Compositionen behagede ham endnu ret vel med Undtagelse af to Romancer, som han senere componerede om; men med Instrumentationen var han ikke tilfreds. Han besluttede derfor at skrive en ny Partitur af det, der var færdigt, og ikke hvile, før det hele Arbeide var fuldendt.

Han arbeidede nu meget flittigt, men blev, da han allerede var kommen langt frem, ubehageligt afbrudt ved Engelskmændenes Angreb paa Kjøbenhavn 1807. I Januar 1808 begyndte han igjen paa sit Arbeide og var færdig med det Hele til Slutningen af Marts. Men nu kom der Hindringer iveien for dets Opførelse, da Theaterchefen, Hauch, længe ivrede heftigt imod Stykkets Antagelse, fordi det var en Farce. Hvis Kunzen ikke var traadt virksomt og energisk op, havde Publicum næppe faaet Leilighed til at beundre »Sovedrikkens« skjønne Melodier. Det var udelukkende Kunzens Skyld, at dets Opførelse blev sat igjennem; af forskjellige Aarsager, blandt andre den, at Theatrets eneste gode Tenorist, Dupuy, nylig var bleven landsforviist, kunde det imidlertid ikke blive givet før i April 1809, men ved sin melodirige, lunefulde, geniale og charakteristiske Musik i Forening med en ypperlig Udførelse gjorde det strax ved sin Opførelse den en og tyvende April 1809 en overordentlig Lykke. Weyse var dengang fire og tredive Aar gammel. Hans Geni var kun faa Musikkjendere, men ikke Almeenheden bekjendt; man blev derfor i høieste Grad forbauset over den Modenhed, der aabenbarede sig i denne Composition; man frydedes over Arbeidets Aaandfuldhed, Humor, dybe Følelse og rige Phantasi, og man beundrede den fortræffeligt gjennemførte Stiil. Af Stykkets Romancer ville »De klare Bølger rulled« og »Det blanke Sværd paa Væggen hang« være Læserne vel bekjendte. Skjøndt Tilløbet til Theatret i Anledning af »Sovedrikken« i denne Saison var ualmindelig stort, kan man sige at Stykkets Værdi dog først lidt efter lidt blev anerkjendt efter Fortjeneste.

Midt i sin dybe Sorg havde Weyse den ydre Lykke med sig. I April 1805 blev han forflyttet som Organist til Frue Kirke, og dette Embede beklædte han til sin Død; Indtægterne, der vare forbundne hermed, vare midlertid ikke

store,*) og det var ham derfor ligesaa indbringende som kjærkomment, at han i 1809 blev ansat som Syngelærer hos Kronprindsesse Caroline. Det morede ham kosteligt, naar han til sine Timer blev hentet af en kongelig Eqvipage og paa sin Kjørsel igjennem Gaderne kunde møde sine Venner og Bekjendte og hilse naadigt ud til dem.

Efterat Weyses Toner igjen vare blevne forløste i »Sovedrikken«, vistnok hans friskeste og populaireste Værk, skabte han Aar efter Aar, sig selv og sit Fædreland til Ære og Berømmelse, de rigeste og skjønneste Tonedigtninger. — Oehlenschlæger var nylig hjemkommen fra sin store Reise, og Weyse, der var hans gamle Ven, besøgte ham ofte i det bekjendte »store Værelse« paa Kjøbmagergade i Nærheden af Amagertorv; thi han vilde endelig have den unge Digter til at skrive et Syngestykke, til hvilket han kunde componere Musiken. I sikker Tillid til sin poetiske Anseelse og det Bifald, han ubetinget nød, begyndte Oehlenschlæger midt i Sværmen af Besøg og Afbrydelser at henkaste en Skizze: »Faruk«, der efter hans egne Ord vel ikke var uden Poesi, men som dog ikke kunde udholde en streng Kritik. Weyse var imidlertid godt fornøiet med Texten og gav sig strax til at componere. Operaen var i tre Acter og blev opført i Anledning af Frederik VI's Fødselsdag, den otte og tyvende Januar 1812. Oehlenschlæger maatte gaae til Kongen for at bede om, at Componisten ogsaa maatte faae en Intægtsaften; thi Weyse var ikke tilfreds med at skulle dele med Forfatteren, hvilket Reglementet bød. Efter nogle Indvendinger indrømmede Kongen Forlangendet, og Oehlenschlæger var, ligesom et Par Aar senere ved Opførelsen af »Ludlams Hule«, saa opmærksom at indrømme Weyse Ind-

---

*) Indtil Aaret 1805 havde hans Embede kun indbragt ham et Hundrede og halvtredsindstyve Rigsdaler aarligt; ved Frue Kirke havde han tre Hundrede og halvtredsindstyve Rigsdaler aarligt.

tægten af den første Forestilling og selv tage, hvad der indkom ved den anden, medens Reglementet bød det Omvendte.*)

I Anledning af Kongens Fødselsdag tre Aar efter, 1815, opførtes »Ludlams Hule«, Opera i fire Acter med Text af Oehlenschlæger. Naar Philosophen F. C. Sibbern skal finde et træffende Exempel paa Romantik i Musiken, veed han omtrent intet Andet at anføre end den i »Ludlams Hule«, og Baggesen kalder den »et af de mesterligste Originalforsøg i Tonekunsten«. Skjøndt Texten var tarvelig, gjorde Stykket dog overordentlig megen Lykke og bør henregnes til Weyses bedste Compositioner. Af ydre Hæder skaffede det Componisten Professortitlen.

Den anden November 1817 opførtes Weyses Reformationscantate med Text af Høegh-Guldberg i »Runde« Kirke og gjorde glimrende Lykke. Musiken var componeret efter Hoffets Ønske, og det var da ogsaa fuldtalligt tilstede ved Opførelsen; efter Concerten gav Kongen egenhændig Componisten en smuk, med Brillanter rigt besat Daase, fuld af Guld. — Baggesen lod ved denne Leilighed i »Tilskueren« indrykke et Digt, i hvilket han i høie Toner priser Weyse: »Vor Aand,« siger han, »stiger i Billed og Sang til Salighedens Top; Raphael har lært os ved Farvernes Fryd at stige til Himlenes Himle; men hvad han holdt os skjult her — det Helligste —, har Weyse nu ved sit Trylleri viist os. Som Frelseren med Forklarelsens salige Glands svinger

*) „Faruk“ blev bragt paa Scenen med megen Omhu for det Materielle, men Texten var Skyld i, at Stykket ikke gjorde Lykke, skjøndt Musiken, der i det Hele rigtignok langtfra kunde sammenlignes med „Sovedrikkens“, dog indeholdt overordentlig skjønne Compositioner, som f. Ex. „Risler alle Bølger smaae.“ Det dramatiske Liv savnedes, og den rythmiske Afrundethed kunde have været bedre. Den almindelige Dom gik ud paa, at det var en meget smuk Musik, men for kunstig behandlet til ret at kunne falde i Ørene. Udførelsen var i mange Henseender ligefrem slet, i det Hele meget mangelfuld.

sig til Gloriens Top i Cherubernes Krands, saaledes svæver paa Weyses Seraphers melodiske Vinger Andagtens Lytten forbi de Frelstes Fryds Harmoni.« (!!) Om en saadan bombastisk og væmmelig opstyltet Roes har glædet den alt Andet end svulstige Weyse, tør vel ansees for tvivlsomt. — Tretten Dage efter Reformationscantatens Opførelse fremkom Weyses Musik til Shakspeares »Macbeth«; herhjemme synses man godt om den, og den geniale, ganske i Shakspeares Aand digtede Musik fik en særdeles gunstig Modtagelse. Tydskerne derimod følte sig navnlig ikke tiltalte af Taffelmusiken, der var dem for romantisk; de vilde have den tragisk og følte ikke, at netop den glimrende, livsfriske Taffelmusik danner den meest skærende og gribende Contrast til Morderens triste og sønderknuste Stemning og den hele rædselsfulde Gjenfærdssituation. Det tør vel være muligt, at Weyses Geni culminerede i denne Musik til »Macbeth«, et Stof, der mere end noget andet var hans poetiske Aand værdigt.

Efter »Macbeth« følger »Miserere«, en lille, meget simpel, men fortrinlig Composition til syv latinske Vers af denne Psalme, fire- og fem-stemmig til to Chor, der afvexle med hinanden; den opførtes 1818 paa den fjerde Torsdag efter Paaske. Samme Aar opførtes en Julecantate til Text af Thaarup, og næste Aar en Passionscantate med Text af samme Forfatter og en Paaskecantate med Text af J. M. Hertz. 1820 havde Thaarup igjen skrevet Text til en Pintsecantate, og med Weyses Musik til denne og hans ambrosianske Lovsang kan ikke meget Andet maale sig. Ikke saa stor Lykke gjorde »Floribella«, der fremkom 1824 til Text af C. J. Boye.*) Samme Aar skrev M. F. Liebenberg Text til Weyses Passionscantate »Jesu Opoffrelse«.

---

*) Texten var daarlig, og Weyses Musik var ikke saa frisk, melodieus og theatralsk i sit Væsen, at den i og for sig kunde tiltale Publicum, end sige bringe Varme og Livfuldhed ind i et saa koldt og dødt Stof. Den vidnede om Componistens

Vi kjende Allesammen de smukke Melodier til Heibergs lunefulde Operette »Et Eventyr i Rosenborg Have«, der fremkom 1827. Her er Weyse steget ned til det jevnt Hverdagsagtige, men hvilken Ynde, hvilken Frihed og hvilket Liv er der ikke udbredt over denne friske Melodibouquet? Fem Aar senere fremkom Musiken til »Balders Død«. Kjendere satte denne høit, men Publicum, som havde modtaget den med stor Forventning, syntes ikke om den, og den blev kun givet een Gang.

Efterat Weyse havde beriget Theatret med saa mange ypperlige Værker, lod han i en Deel Aar ikke høre fra sig.

Aandsdybde, men havde kun faa Steder, som ved Melodi og Følelsesfuldhed kunde gjøre Virkning paa andre end grundige Musikkjendere. Det Rhytmiske var saa vanskeligt, at Udførelsen paa Grund af den spændte Opmærksomhed, der stadig maatte gjøres Fordring paa hos Sangerne, kom til at mangle Frihed og Liv. Men hvad der meest skadede Stykkets Modtagelse, var, at det kom frem omtrent samtidigt med Kuhlaus „Lulu“. De ulyksalige Clicquer, som mere og mere synes at tage Overhaand i vort lille Land, og som i deres blinde Partiskhed ikke vilde anerkjende noget Godt udenfor deres egen Kreds, vare allerede til i Weyses Tid, og der havde omkring ham samlet sig mange virkelige Musikkjendere, men ogsaa Mange, der vilde give sig ud for at være det og vilde skaffe sig Anseelse ved at komme i Berøring med ham. Denne Kreds erklærede sig, meget mod Weyses Villie, imod al Musik, der ikke var i hans Stiil, og da dens Medlemmer nu gjerne ude i Verden vilde gjøre sig vigtige med det personlige Kjendskab til Componisten, udbasunede de altid, naar Weyse havde et nyt Arbeide for, Enkelthederne heri, som de havde hørt ham forespille, og hvoraf det var klart, at dette hans Arbeide vilde overgaae alle de tidligere. Saaledes havde man nu ogsaa i Modsætning til „Lulu“ vidt og bredt udtalt, at „Floribella“ skulde være et overerordentlig dybt og originalt Arbeide. Weyses Kreds mødte ved Opførelsen i Theatret og applauderede stærkt, hvor der ingen Grund var til det, og Følgen heraf var naturligviis en almindelig Kjølighed fra Publicums Side, hvorimod dette var meget varmt stemt for Kuhlaus Arbeide.

Da hørte han en Aften i Theatret et nyt musikalsk Arbeide af J. Bredahl, »Bruden fra Lammermoor«, en Text, som H. C. Andersen havde behandlet efter Walter Scotts Roman. Weyse var i høi Grad tilfreds med Behandlingen, gik til Andersen og fortalte, at han i lang Tid havde følt Lyst til som Opera at componere Sujettet i Walter Scotts »Kenilworth«. Han havde for længe siden anmodet Heiberg om at give sig denne Text, men det var fra dennes Side blevet ved Løftet. Nu bad han Andersen om at udarbeide den. Andersen var dengang ung og ikke meget anerkjendt, og han følte sig glad og smigret ved at kunne komme til at arbeide sammen med »vor største og herligste Componist« der, saaledes som vi senere skulle see, havde været en af de Første, der havde viist Deeltagelse mod den fattige Dreng, da denne ene og forladt kom til Kjøbenhavn. Han tog strax fat paa Arbeidet, men inden det var halvt færdigt, lød der i den Anledning en haard og skaanselløs Tale imod ham ude i Byen, og han vilde derfor strax opgive Fuldendelsen. Med Spøg og Alvor talte Weyse derimod, yttrede stor Tilfredshed med det allerede Fuldendte, og, da Componisten saa indstændigt bad ham om at fortsætte, var dennes Ønske Mere for Andersen end Mængdens Haardhed og Dadel. Weyse tog selv fat og componerede først den lille Romance i anden Act: »Hyrden græsser sine Faar«, og snart fik han hele Operatexten og fri Haand over den. Han skrev selv nye Vers ind i den eller forandrede, hvad Andersen havde skrevet.*)

---

*) Saaledes stod der i den oprindelige Text:

„Gjennem disse dunkle Gange
„Snoer sig Dødens Slange!“

Weyse skrev det om til:

„Fra denne sorte Krog
„Snoer sig Dødens Snog!“

Da Andersen siden gjorde nogle Bemærkninger herimod, sva-

Det var Weyse eiendommeligt, at han ikke kunde slutte Læsningen af en Bog, naar den endte sørgeligt. Han kunde derfor heller slet ikke finde sig i, at Emmy Robsart i »Kenilworth« ikke ægter Leicester. »Hvorfor gjøre dem ulykkelige, naar man med et Par Pennestrøg kan gjøre dem det saa godt!« »Ja, men det er imod Historien!« indvendte Andersen; hvad gjøre vi desuden da ved Dronning Elisabeth?« »Hun kan sige: »Stolte England, jeg er Din!« svarede han, — og saa lod Andersen Operaen ende med disse Ord. Den blev godt modtagen, da den i 1836 kom paa Scenen, men gjorde dog i Længden ikke synderlig Lykke, og da Weyse havde seet den opført, erklærede han, at han ikke oftere vilde componere dramatisk Musik. Skjøndt denne Opera har mange særdeles smukke Enkeltheder og er ægte dramatisk, charakteristisk og ædel, er den sikkert det mindst betydelige og originale af Weyses Arbeider. — I Aaret 1839 udgav han sine Choralmelodier til »Evangelisk christelig Psalmebog;« 1840—42 sine halvtredsindstyve gamle Kæmpeviser, harmonisk bearbeidede og udsatte for Fortepiano, og i 1843 sine otte og tredive lette Orgelpræludier.

Skjøndt vi i alle Weyses hidtil nævnte Compositioner have truffet paa betydelige og ægte kunstneriske Arbeider, som vilde være istand til at skaffe enhver Tonedigter et betydeligt Navn, er der dog en Række Compositioner, som mere end noget Andet have baaret og bestandig ville bære Weyses Navn med Roes til Efterverdenen: hans Romancer. Der aander i disse en saa inderlig Poesi, en saa stemningsfuld Romantik, en Frihed og en national Aand som i ingen tidligere dansk Tonedigters Melodier, og ingen Romancesamling er bleven saa populair i Danmark som Weyses. Hvor

---

rede Weyse paa sin comiske Maade: „I dunkle Gange er der altid en sort Krog, og en Snog er en lille Slange. — De seer altsaa, at jeg slet ikke har forandret Deres Billede, men faaet det til at passe for Musiken.“

mangen reen og ædel Glæde have ikke disse Romancer skabt i mangt et Hjem? Hvor har Weyse dog ikke forstaaet at lade sin naturlige, yndefulde Musik smelte sammen med Ordene i Ingemanns Morgen- og Aftensage? Hvor sværmerisk synger han ikke til Ordene: »De klare Bølger rulled« eller »Fuglen tier, Skoven hviler«? Hvor kjæk er ikke Musiken til Drikkevisen: »Vil Du være stærk og fri«? Hvor melodisk er ikke Accompagnementet til »Risler alle Bølger smaae«? Hvilken alvorlig og høitidsfuld Nattestemning er der ikke i Sangen af Aladdin: »Alt opreist Maanen staaer«? Hvor tydeligt hører vi ikke Kirkeklokkerne ringe i Accompagnementet til »I fjerne Kirketaarne hist«? — ja, vi kunde blive ved i det Uendelige, og naar vi have udpeget enkelte af disse skjønne Tonemalerier, da er det ikke fordi vi ville stille disse høiere end mange af de andre, men fordi netop disse i Øieblikket ere dukkede op for vor Erindring. Velsignet være Weyse for disse Sange og for alle de gode og ædle Følelser, han ved dem har vakt; af Danmarks skjønneste og simpleste Blomster skulde der lægges Krandse paa hans Grav —

»Men han binder sig selv sin bedste Krands,
»Af evige Toner flettet.« —

For at medtage de ydre Hædersbeviisninger, der bleve Weyse tildeelte, ville vi tilføie, at han ti Aar efter, at han var bleven ansat som Componist ved det kongelige Theater, den første August 1829 blev udnævnt til Ridder af Dannebroge. Den fjerde April 1842 feirede han, et halvt Aar før sin Død, sit Jubilæum som Organist; ved denne Leilighed fik han af Universitetet den philosophiske Doctorgrad og af Kongen Dannebrogsmændenes Hæderstegn. Consistorium sendte ham en Lykønskningsskrivelse; Diplomet som Doctor philosophiæ var aftrykt paa Atlask med Universitetets Segl i en vedhængende Sølvcapsel og blev ham overrakt af Decanus, Geheimeraad Brøndsted, og Conferentsraad Werlauff.

Oehlensschlæger havde skrevet en smuk Sang til Weyses egen Melodi »Vil Du være stærk og fri«. I Anledning af Jubilæet gav ogsaa »den musikalske Forening«*) en Concert for ham, ved hvilken han blev hilset med en Sang af Poul Rytter til Melodi af N. W. Gade, (see Plougs Digte). Der blev udført lutter Numere af hans egne Compositioner, og i Begyndelsen gik Alt godt. Men nu skulde Claveervirtuosen R. Wilmers foredrage en af disse Compositioner, og dette gjorde han med en forbausende Fingerfærdighed, men falsk, trivielt og uden Nuancering eller Udtryk. Publicum lod imidlertid til at være særdeles tilfredsstillet og applauderede skyldigst. Men Weyse afbrød Virtuosen midt i et Stormløb, tog Nodebladet i Haanden og spurgte i sin eiendommelige, halvtydske Dialect: »Hvad er det for et Kunststykke, De der spiller? — »Det er Professorens Etude i E-Moll,« svarede Wilmers. — »Gaaer den saa gesvindt?« vedblev Weyse. — »Ja, den Tempo er angivet af — —« — »Saa-aa ja, det maa De jo bedst vide!« afbrød Weyse ham og greb sin Hat; han var ikke at formaae til at blive længere og afbrød saaledes paa en mindre behagelig, men for ham aldeles characteristisk Maade den til hans Ære foranstaltede Fest. Denne Optræden viser imidlertid kun, hvor høit han satte sin Kunst, og hvor lidt han taalte at see den profaneret. —

Weyse var en meget velseet Gjæst i alle Datidens meest anseete og aandrige Huse.**) Men, som Provst

---

*) Den senere Musikforening.

**) Den Glæde, man følte ved at see ham i sit Hjem, har J. L. Heiberg saa smukt skildret i sin Prolog ved Weyses Mindefest, hvor det hedder:

O, mindes Du, naar han kom i Dit Hjem,
Det Smiil, som alt han lokkede frem
Ved ind ad Døren at træde.
Det Ord: „Det er Weyse!“ anelsesfuldt
Bebuded' en munter Glæde,
Og Glæden bragte han med sig huldt,
Naar i Stuen han tog sit Sæde.

Schmidt siger i sine Dagbøger: »Denne Virtuos gjorde sig meget kostbar og var en sær Person; kun ved mange Overtalelser fik man ham afpresset det Løfte at besøge En; han beklagede sig da ogsaa over, at Informationer optoge hans meste Tid.« Disse Udtalelser fik Provsten Leilighed til at gjøre i Anledning af en Indbydelse til Weyse fra Philosophen Treschow; Componisten kom vel derhen, »men sidst af hele Selskabet; han var i godt Lune og foredrog afvexlende comiske og alvorlige Optrin af Oehlenshlægers »Faruk«, som han var ifærd med at sætte Musik til — det var i Februar 1811 — og som efter den her meddelte Prøve vil blive deilig. Senere deeltog han livligt i Samtalen og udlod sig med sin Misfornøielse over den tydske Omarbeidelse af »Aladdin« i en saa afgjørende Tone, at jeg var fristet til at sige til ham: »Organist, bliv ved Dit Orgel!«*) Ved Fru Kjerulfs Overtalelser lod han sig formaae til anden Gang at vende tilbage til denne sin egentlige Læst og gav os nu en meget comisk, tydsk Vise, der var sammensat af lutter Paradoxer med en dertil svarende Musik, siden Serenaden og Brauses heelt løierlige Arie om Trepanering etc. af »Sovedrikken«. Han ledsagede denne som forrige Gang sit Spil med Sang og har en ret behagelig og bøielig Stemme. Endnu tredie Gang fik vi ham til Fortepianoet, og da phantaserede han snart stormende og brusende, snart sødt og smeltende og aflokkede Instrumentet himmelske Toner. I Sandhed, det var »ein Götterleben« og noget nær den reneste Kunstnydelse, man kan tænke sig; saa lykkelig en Aften veed jeg ikke at have oplevet. — Ved min Aftenpibe søgte jeg at gjenkalde Weyses Scener for min Sjæls Øre og sov sødt ind under Gjenklangen af dem.«

---

*) Det kan dog være, at Weyse havde mere Ret til at tale med om den Slags Sager end Fr. Schmidt, der vel i sine Dagbøger har givet os gode Tidsbilleder, men tillige røber sig selv som en temmelig ubetydelig, vigtig og selvtilfreds Person.

Man mærker, at Weyse denne Aften imod Sædvane har været meget oplagt i Selskabet og føielig med Hensyn til at spille; saaledes var det i Almindelighed ikke; men naar man endelig havde gjort flere mislykkede Forsøg paa at faae ham til Claveret, satte En sig gjerne hen og klimprede en af hans Compositioner saa slet som muligt. Weyse blev da heftig, rev Vedkommende bort fra Claveret og satte sig selv til at spille med megen Følelse og Energi, og — Øiemedet var naaet.

Naar vi skulle nævne nogle af de Huse, i hvilke Weyse i sin første Ungdom blev gjæstfrit og hjemligt modtaget, standse vi ved Frederikke Bruns, som dengang samlede Alt, hvad der var Noget ved her fra Danmark. Allerede i Vinteren 1798 træffe vi her den fem og tyve-aarige Weyse, »Improvisationens Underbarn i Toner« ved Frederikke Bruns Fortepiano, hvor han phantaserede genialt og henrivende. Snart blev den deilige og yndefulde Ida, senere Grevinde Bombelle, Weyses erklærede Yndling, ligesom hun en Deel Aar efter var Oehlenschlægers, Baggesens og J. L. Heibergs, hvilken Sidste har foreviget hende i sit skjønne Gravdigt. Ida Brun havde et stort mimisk Talent, som udfoldede sig i de til Fødselsdagene i Bruns Huus opførte Børneballetter, til hvilke Weyse improviserede Musiken, og i hvilken Ida altid med henrivende Ynde og Liv udførte Hovedrollerne. Efterat hun i 1803 var kommen hjem med Moderen fra en af dennes mange Udenlandsreiser, blev Weyse hendes stadige og eneste Musiklærer; hun var saa dygtig i Sang, at Weyse lod hende synge Sager, som stode langt over hendes Alder, f. Ex. Bravourarier af Mozart, hvilke næsten fordrede halvtredie Octavs Omfang. Om Sommeren tilbragte Weyse megen Tid paa Bruns Eiendom, det skjønne Sophienholm ved Bagsværd Sø i Nærheden af Frederiksdal, og han blev meget paaskjønnet, naar han kom her, især inden Frederikke Brun blev saa svag, at hun næsten ikke kunde taale at høre hans Spil.

I alle Kjøbenhavns musikalske Kredse saae man naturligviis gjerne Weyse, og han holdt hyppig Omgang med

J. L. Heiberg, Baggesen og Oehlenschlæger, navnlig i dennes Ungdom. Næsten daglig gik Oehlenschlæger til ham og blev aldrig skuffet, naar han traf ham hjemme. Weyse havde en gammel, døv Huusholderske, hvem han paa en morsom Maade skreg ind i Øret, naar han havde Noget at befale. Hun skreg igjen værre end en Pappegøie, og dette forfærdelige Skraal var gjerne Forløber for den yndigste Adagio. Naar Oehlenschlæger skulde i Stemning til at digte, maatte han op at høre Weyse spille; saa nær beslægtede Aander vare de. Da Oehlenschlæger skrev sit »St. Hansaftenspil«, randt Weyses skjønne Melodi til Theklas Sang i Wallenstein: »Der Eichwald brauset« ham i Hu, og han benyttede den med stor Virkning. — Weyse besøgte ogsaa ofte Oehlenschlæger og var da i Almindelighed i sit gode Lune. En Dag, da han ikke havde truffet Digteren hjemme, fandt denne ved sin Tilbagekomst skrevet med store Kridtbogstaver paa sin Dør:

Oehlenschlæger ist nicht zu Hause,
Sitzt vielleicht bei einem Schmause;
Weh mir, rief ich, zehnfach Weh!
Erde zittre! Welt vergeh! —

Senere hen blev Forholdet mellem Weyse og Oehlenschlæger ikke saa varmt, og Weyse spottede endogsaa undertiden over den store Digter. Men det kom deels af Weyses uberegnelige Lune, dels af det ulykkelige, men nødvendige Forhold mellem Oehlenschlæger og Baggesen. Som en god Ven af Heiberg*), der jo af Naturen var bestemt til at »sangdømme« mellem Baggesen og Oehlenschlæger, stod

*) Saaledes sige alle hans Samtidige; det er mig dog bekjendt, at Weyse undertiden fandt, at Heiberg syntes for godt om sig selv, og han meente, at der ikke kunde være noget Rigtigt ved den Slags Mennesker. Det er sikkert, at Heiberg satte Weyse meget høit.

Weyse Baggesen nær, og da hans skarpe Blik var aabent for alle Oehlenslægers Smaaligheder, var han i Omgang med Digterens Fjender let beredt til at latterliggjøre denne. I sit Hjerte sympathiserede han dog meest med Oehlenschlæger, fordi deres kunstneriske Naturer gik saa bestemt i den samme Retning; Baggesen morede Weyse, men han kan næppe have vundet hans Hjerte. Det var vel ikke alene, fordi Baggesen var saa udygtig til at skrive Operatexter, at Weyse ikke benyttede ham dertil, men det var sikkert først og fremmest, fordi de to Mænds aandelige Retning var saa forskjellig, at ethvert kunstnerisk Sammenarbeide mellem dem vilde have været en Umulighed. Og det var heller ikke, fordi Oehlenschlæger, da han digtede »Søvedrikken«, »Ludlams Hule« og »Faruk«, var ikke blot den bedste, men tillige den eneste dramatiske Digter i Danmark*), at Componisten benyttede ham, men det var, fordi Weyse arbeidede i samme Retning som Oehlenschlæger og var hans aandelige Broder.

Vi have seet, at Weyse senere hen ogsaa benyttede Oehlenschlægers Aandsbarn, H. C. Andersen, til at skrive sine Operatexter. Det var tidligt, at disse to Kunstnere vare komne i Berøring med hinanden; thi da H. C. Andersen fra Odense kom til Kjøbenhavn og i sin ulykkelige, forladte Stilling med Sjælen fuld af aandelige Rørelser, hvis Retning og Art han ikke kunde klare for sig selv, søgte op til Siboni for at faae dennes Hjælp, hvis det var som Musiker eller Sanger han skulde gjøre sin Lykke, var Weyse netop til Middagsselskab der i Huset og var altsaa en af de mange forventningsfulde, forbausede Gjæster, der saae den underlige Dreng komme ind i Stuen og blive prøvet som Sanger af Siboni, der sad ved Claveret. Det havde nok været værd at sidde der; thi ligesom der overhovedet er

*) Thaarups Muse var dengang forstummet.

noget meget Fængslende ved Børn eller ganske unge Mennesker, i hvis uudviklede Natur der maaskee dæmrer en betydningsfuld Fremtid og i alt Fald en heel Verden af Muligheder, saaledes maa der ved denne Dreng i Særdeleshed have været noget høist Interessant. Besynderlig saae han ud, opløben og keitet, som han var; besynderligt var det at høre ham synge og endnu besynderligere efter Sangprøven at høre ham declamere Scener af Holberg og et Par Digte, for endelig, da hans ulykkelige Stilling overvældede ham, at see ham bryde ud i Taarer. Saaledes yttrer enten Galskaben eller Geniet sig. Siboni lovede Andersen, at han vilde uddanne hans Stemme, idet han udtalte den Mening, at han da nok som Sanger vilde kunne komme til at optræde paa det kongelige Theater, og Drengen gik lyksalig bort; men da Jomfruen lukkede ham ud, klappede hun ham paa Kinden og raadede ham til næste Dag at gaae op til Weyse, »thi han meente ham det godt, og ham kunde han stole paa.«

Naar man er nærved Skibbrud, griber man efter enhver Planke. Andersen gik da ogsaa hurtigst muligt op til Weyse, og denne, der jo selv fra fattig Dreng havde arbeidet sig frem, følte sig ved Fortidsminderne saa meget mere opfordret til at tage sig af den unge Forladte. Hans gode Hjerte drev ham til at indsamle halvfjerdsindstyve Rigsdaler til at hjælpe Andersen med, og hver Maaned indtil Videre fik han af Weyse udbetalt ti Rigsdaler. Weyse var saaledes den Første i Kjøbenhavn, der sendte rigtig varmende Solstraaler ind i den unge Digters Sind; han vedblev i Forening med flere Andre at understøtte ham, og Andersen siger selv, at Weyse først af Alle meest levende har viist ham Deeltagelse. Noget ret fortroligt Forhold blev der dog aldrig imellem dem; dertil vare de, trods deres Slægtskab som Kunstnere, for personligt forskjellige.

Vi have seet, at Weyse i de æsthetiske Kredse var en kjærkommen Gjæst; men hans Omgang var ikke stor, og han var aldrig populair, end ikke, da han havde componeret »So-

vedrikken« og »Ludlams Hule«. Schulz's Sange vare dengang paa Alles Læber, og Kuhlau havde i Folkets Gunst langt overfløiet Weyse. Da Schulz var død, sagde man, at Danmark kun havde tre Componister, af hvilke den Ene havde to Øine (Weyse), den Anden kun eet (Kuhlau) og den Tredie slet intet (P. Jensen, der var blind). Dette var legemligt meent, men det kunde godt have været aandeligt. Tiden har i saa Henseende afsagt den rette Dom, og det er vel næppe tvivlsomt, at Weyse som Componist staaer over Kuhlau og har havt en større Betydning for det danske Folk end denne, hvor betydelig og indtagende en Kunstner, han end er — og hvem kjender nu Componisten P. Jensen? —

Weyse var for ædel en Natur til at være egentlig misundelig, men at der alligevel har været nogen krænket Æresfølelse med i Spillet, naar han stadigt satiriserede over Kuhlau, er dog muligt. Ligesom han, naar Lunet kom over ham, foredrog de trivielleste Satser — saaledes Gaderaab og andre deslige Skjelmsstykker — med en Pathos og en saa alvorlig Mine, at man lyttede til med Andagt i den Tro, at han spillede en Fuga, saaledes indvævede han i de sublimeste Passager Themaer over Andres Feil og godtede sig da over Tilhørernes Godtroenhed, naar han havde havt dem tilbedste. Navnlig var det her Kuhlau, som var en uudtømmelig Kilde for hans Spottelune. Engang spillede han Tyvenes Spottechor af Kuhlaus Syngespil »Hugo og Adelheid« og havde dertil valgt et lille Claveer med Janitscharmusik. Hans Carrikeren bragte Tilhørene Taarer i Øinene, men Weyses Spot gik Kuhlau saa nær, at denne forlod ham for aldrig mere at vende tilbage.

Man kan ogsaa see, hvor lidt populair Weyse var her hjemme, naar man hører, at det ikke var ham muligt at faae nogen Forlægger til sine Orchestersymphonier, uagtet han ikke fordrede noget Honorar for dem. Trods denne Mangel paa Anerkjendelse levede og componerede han kun for Danmark.

Skjøndt Tydskerne paa Grund af Weyses Fødsel med

Lethed kunde have fundet paa og beviist, at Weyse var deres Søn, saa var det dog ikke saa underligt, at de lode ham gaae fri for denne Beskyldning, thi Weyse var saa dansk, at Tydskerne i Almindelighed slet ikke kunde forstaae, at der var Noget ved ham, og aldeles ikke brøde sig om at have Noget med ham at gjøre. Det er en Ære, som ikke bør fratages Weyse; dog var der naturligviis i Tydskland mange Musikkyndige, der skattede ham som Componist; vi kunne i saa Henseende henvise til en Artikel i »Allgemeine musicalische Zeitung«, i hvilken Weyse kaldes »en af Kunstens skjønneste Prydelser og ubestridelig en af de første Claveerspillere, som existere,« og »Han forener i sine Phantasier Sebastian Bachs Kunst med Mozarts uudtømmelige Geni. Skulde det lykkes ham med Hensyn til Smag at naae den Sidste, saa vilde Kunsten ikke kunne bringe det videre.« Nu er det vel sandt, at denne Artikel er skreven 1799, da Weyse endnu ikke var udpræget dansk Componist, men sandt er det ogsaa, at han skylder Tydskernes Mestre i Musik uendelig Meget, og at Mozart har vakt ham af Dvale; naar dette imidlertid er anerkjendt, maa det tilføies, at Weyse, om han end formaaede at optage tydsk Musik i sig, dog var en saa ægte dansk Aand, at Tydskerne i Almindelighed ikke vilde have med ham at bestille.

Ligesaa lidt vandt Weyse sig andre Steder i Udlandet noget Publicum. Da H. C. Andersen paa sin første Reise til Paris havde Weyses ambrosianske Lovsang i Claveerudtog med som Gave fra Componisten til Cherubini, kjendte denne ham aldeles ikke og havde end ikke hørt hans Navn nævne; Weyse hørte heller aldrig senere fra ham, og Cherubini kan altsaa ikke have været meget begeistret over Gaven. — Kuhlau var ogsaa i Udlandet Weyses Overmand. Dette kom, som sagt, tildeels af Weyses nationale Charakteer, tildeels af, at han hverken kunde eller vilde følge med Tiden som Modecomponist, men digtede — som C. M. v. Weber sagde: »Wie Gott will«, men ikke som Hamborgerne, Berlinerne

og Wienerne vilde. Vi maae af alle vore Componister meest kalde Weyse vor; thi han har i høi Grad udviklet og løftet den danske Tonekunst, og Heiberg udtaler smukt hans Betydning i saa Henseende:

»Den Danske — ja, thi Weyse var dansk,
»Han selv og hans Musa fædrelandsk,
»En Gaade for fremmede Toner.
»I Danmark slog den Stamme sin Rod,
»Som bar hans lønnende Kroner,
»Og Den, som ikke vort Sprog forstod,
»Forstod ei heller hans Toner.«

Det siges ofte, at Musikerne udenfor deres Kunst ere et dumt Folkefærd. Det er muligt, at dette er Tilfældet; det vilde endogsaa være ret tiltalende, om det var saa, fordi det viser Geniets Underlighed. Men Paastanden slaaer langtfra altid til, og navnlig ikke for Weyses Vedkommende. Han var et ypperligt Hoved, hans Natur var ualmindelig fleersidigt begavet, og han havde udviklet den i mangfoldige Retninger; han havde mange Kundskaber i Philosophi, Astronomi, Medicin, Sprog, dansk og fremmed Skjønliteratur, og disse Kundskaber erhvervede han sig med en saadan Lethed og Grundighed, at man aldrig kunde mærke paa ham, at han ikke havde studeret ved et Universitet. Maler- og Kobberstikkunst interesserede han sig meget for og forstod sig godt paa, og han efterlod sig en ypperligt ordnet og tildeels sjelden Samling af Kobberstik og tillige ikke faa physiske og nogle større astronomiske Instrumenter. — Af Digterne satte han Shakspeare høiest; selv gav han sig ogsaa af med at digte, og skjøndt det rigtignok meest var satirisk Spøg, røbede hans Forsøg i denne Retning Anlæg, navnlig i betydelig Grad hvad Formen angaaer. Det morede ham at gjøre lystige, tydske Knittelvers, og man kan spore hans Vid og Lune i den morsomme »Kæmpevise«: »Signelil sidder i Kakkelovnskrog«, til hvilken han selv satte Musik.

Da Baggesen i 1815 havde udsat sin bekjendte Gaade, hvis Løsning han ikke selv kjendte og derfor heller ikke troede, at Andre kunde finde, hvorfor han nok vovede at være flot med at udsætte en Pengebelønning for dens Løsning, var Weyse en af dem, som forbausede ham ved paa en skjemtende Maade i en philosophisk Ballade at finde dens Mening. Denne Ballade er aftrykt i »Io«, og vil man see den efter der, skal man forbauses over den Lethed og Skjønhed, hvormed Componisten behandler Verseformen. Som bekjendt løstes Gaaden ogsaa af Grundtvig, Heiberg og Skoledisciplen Thiele, men Ingen af dem fik de af Baggesen lovede Hundrede Rigsdaler. Skjøndt Weyse og Heiberg, som sagt, vare gode Venner, kunde Weyses umiddelbare Kunstnernatur ikke finde sig i, at Heiberg i sin »Fata-Morgana« vilde indføre den speculative Comedie, og han satiriserede over Digteren i et Par anonymt skrevne, rimede Epistler, som vare noget knudrede, men ikke uden Vid.

Naar man vil gjennemlæse de her omtalte poetiske Producter af Weyse, vil man see, at de langtfra vare Fostre af et alvorligt Arbeide eller Vidnesbyrd om en villiefast Stræben efter at frembringe noget virkelig Værdifuldt paa Poesiens Omraade; men de vare kun Udtryk for hans skjemtende, skjelmske Natur. Og paa saadanne Frembringelser var ogsaa hans musikalske Geni rigt. Da vi talte om hans Forhold til Kuhlan, berørte vi allerede, hvorledes han ofte kunde drive Gjæk med sit Compositionstalent. Det generede ham ikke at contrapunctere paa et forstemt Orgel eller phantasere med rige og fulde Accorder paa et falsk og skrattende Claveer, medens skrigende Fugle, navnlig støiende Pappegøier, som han holdt meget af at have om sig, vare placerede i hans Nærhed, og naar umusikalske Mennesker ved disse Concerter faldt i Sværmeri, fordi de vidste, at det var en Mester, der spillede, saa var han ret i sit Es. Han holdt særdeles meget af Caffe og foredrog ofte en af sine Compositioner, som bestod af C-A-F-F-E, der

varieredes gjennem forskjellige Octaver og kunde danne en ret charakteristisk, klynkende eller paamindende Musik. Tobak røg han ikke, og naar en Person, der havde røget, nærmede sig ham, gjøs han tilbage og fik Ansigtstrækninger; sine værste Lidelsesøieblikke i den Anledning skildrede han ofte ved Claveret. Dise lunefulde Udskeielser paa Musikens Raaderum vare meest at betragte som en Hvile og Frigjørelse fra det stærke og al hans aandelige Kraft fordrende Liv, hvormed han hengav sig til sine egentlige Productioner. Skabte han derimod for Alvor, altsaa de Compositioner, han sendte ud til Folket, saa hadede han at bringe Noget ind i Kunsten, som ikke hørte hjemme der, og som Beviis herpaa kan anføres følgende, ret charakteristiske lille Historie:

Da Güntelberg havde skrevet Texten til »Lulu«, kom han til Weyse og vilde have ham til at sætte Musik til den. Da Tryllescenen kom paa Bane, opdagede Weyse, at Befrielsen skete ved Hjælp af et Staalfyrtøi, som slog Ild. Da sagde han: »Jeg har aldrig componeret Musik med Staal og Steen i, og jeg gjør det heller ikke nu.« Güntelberg gik da til Kuhlau, som fik Befrielsen frembragt ved en Fløite.

At Weyse dog ogsaa kunde være noget urimelig ligeoverfor sine Texter, viser en anden lille Historie: C. J. Boye havde skrevet »Hugo og Adelheid«, hvis Handling dreier sig om en Ridder, der elsker en rig Handelsherres Datter og har Stævnemøde med hende i hans Have, bliver greben som skyldig i et hos Handelsherren begaaet Indbrudstyveri og vil lade sig dømme til Galgen for at redde den Elskedes Ære. Havde Weyse indvendt, at dette Motiv var altfor upoetisk og tarveligt, og at Texten i det Hele var maadelig, vilde der ikke have været Noget at sige dertil; men han vilde ikke componere Stykket, »fordi det var ham modbydeligt at sætte Musik til ømme Følelser hos et Menneske, der kunde finde sig i at gaae for en Tyveknægt.« Det er jo muligt, at Weyse gav denne Undskyldning, fordi han skulde have en, og han vilde maaskee ikke sige sin

Mening om Texten reent ud. Kuhlau componerede senere en fortræffelig Musik til dette Syngespil, og vi have ovenfor fortalt, hvorledes Weyse senere i et Selskab tog Anledning til at carrikere en Afdeling heraf, Tyvenes Spottechor. Man kan ikke negte, at Kuhlaus Geni aander netop i dette Chor, men paa Tilskuerne gjorde det et uskjønt Indtryk; det frembragte Gysen istedetfor Bifald, og overfor det Uskjønne i Kunsten var Weyse altid en haard og ubønhørlig Dommer.

Hvad der stadigt forfriskede Weyse og daglig rakte ham et Ydunsæble at forynges ved, var Omgangen med Ungdommen. Intet Selskab satte han over eller ved Siden af ganske unge Menneskers, og flere Saadanne boede endog i Huset hos ham. Iblandt de Unge havde han et stort Antal Venner, som kjendte ham saa godt, at de ikke toge sig det nær, naar han engang imellem var lunefuld og meget ofte — næsten altid —, naar de kom til ham, i slet Humeur; det var da deres Opgave at opmuntre ham, og det lykkedes ogsaa i Almindelighed, saa at hans bekjendte Munterhed og Lune brød frem. Han saae gjerne, at de besøgte ham i Mørkningen. Sin meste Tid boede Weyse i en stor Etage i Kronprindsessegade udfor Kongens Have, men han havde det ikke synderlig hyggeligt, da han ikke besad Sands for at indrette sit Huus. Man samledes i Dagligstuen med det temmelig gamle Claveer*) og den store Bogsamling; og medens Ilden fra Kakkelovnen lyste ud over Gulvet, gik Weyse, naar han først var bleven oplivet, skjæmtende og fortællende omkring mellem de Unge. Disse ønskede naturligviis altid, at Mesteren skulde spille for dem; var Nogen imidlertid saa ubesindig at bede derom, gjorde den Gamle

*) Kun i den allersidste Tid af sit Liv eiede han et udmærket Flygel, som Musikforeningen havde givet ham til hans Jubilæum; han syntes dog ikke rigtigt om dets Toner, men spillede helst paa det gamle.

det paa ingen Maade; bleve derimod Alle stille og tause, varede det ikke længe, inden han af sig selv satte sig til Claveret og phantaserede saa skjønt, at »man løftedes over Jorden til de høieste Sfærer.« — Imod disse sine unge Venner var han opoffrende og trofast. Var der hos dem en ubevidst Stræben, som vendte sig til ham, bragte han den til Klarhed. Var der Evner, som trængte til Uddannelse, var han altid rede, og selv om han som Lærer kunde være streng, var han altid kjærlighedsfuld og opmuntrende og blev derfor ogsaa adlydt og elsket af sine Elever. Var der hos en af disse Unge Kamp for at komme igjennem Livet og skaffe det daglige Brød, var han altid rede efter Evne. Vi skulle anføre et Exempel herpaa, men det er langtfra enestaaende: Weyse vidste, at det kneb for en ung Student med at komme ud af det; han gik derfor til ham og sagde: »Jeg hører, at De er trængende, og det gjør mig ondt; De veed imidlertid, at jeg ikke selv er saa velstaaende, at jeg seer mig istand til at hjælpe Dem, saa at det kan blive til Noget; men jeg vil opfordre Lykken til at tage sig af Dem, og jeg vil stole paa den. Jeg vil i disse Aar, til De bliver Candidat, betale en Lotteriseddel for Dem, saa haaber jeg, De skal vinde.« Studenten vandt rigtignok ikke en Skilling, og det havde saaledes været mere praktisk for ham aarligt at have faaet de Penge, Lotteriseddelen kostede; men Weyse havde dog viist, at han besad den gode Villie. — Ligeoverfor de Unge, som overhovedet for Verden i Almindelighed, var han meget human, fordringsløs og beskeden og lod aldrig Nogen føle den Storhed og Overlegenhed, hans mangesidige Dannelse og Geni gav ham. Forfængelig var han ikke, men han kjendte sit eget Værd; ydre Hæder satte han ingen stor Priis paa og holdt ikke af, at den i altfor stort Maal blev tildeelt Andre offentligt — han syntes saaledes, at Thorvaldsen blev for meget feteret —, men han vilde

dog nok, at Folk skulde anerkjende hans egen Dygtighed.*)

I Weyses Huus saaes saa godt som aldrig Qvinder, og han syntes ikke at kunne lide det smukke Kjøn.**) Denne Antipathi var opstaaet hos ham efter hans ulykkelige Kjærlighedshistorie, som i det Hele havde havt en sørgelig, kuende og forvandlende Indflydelse paa hans Liv. Selv i hans senere Dage vare hans Tanker ofte hos hans Ungdoms Elskede, og en Dag, da han sad i sine egne Drømme, hørte man ham sige: »Hun var en Coquette!« Grundtanken i hans Væsen var et muntert Skjelmeri og et originalt Lune; skjøndt dette ogsaa i hans senere Aar ofte kom frem, blev det dog altfor hyppigt tilbagetrængt af noget Bizart og Grotesk; han kunde endog næsten være ondskabsfuld og var ikke sjelden egoistisk; ofte var han aldeles ikke til at blive klog paa. Der var undertiden noget Hoffmansk over ham, som vel maatte more, men ikke altid glæde. Han var ofte bidende satirisk og hensynsløs; da engang en meget følelsesfuld og kjedelig Dame, der sad ved Siden af ham ved et Bord, søgte at conversere ham og vække Interesse for sig ved at udmale ham sine mange Besværligheder og endte med at sige: »Ja, det kan De troe, Hr. Professor, det er trættende!« svarede han efter at have tiet under hele Udviklingen: »Ja, det kan jeg forstaae, det maa jo næsten være fjortende!« Dette hans besynderlig ironisk vittige, spottende

*) En af hans mange Venner kom en Dag løbende efter ham i Gothersgade og kaldte gjentagende Gange: Hr. Professor! Hr. Professor! Weyse ilede fremad som altid med Hovedet ned mellem Skuldrene, bøiet forover og med stive Been, hverken seende tilhøire eller tilvenstre. Skjøndt han godt hørte Raabet „Hr. Professor“, svarede han ikke et Ord. Da Raabet derimod forandredes til „Weyse!“, vendte han sig strax om og sagde: „Naa ja, der er jo saa mange Professorer!“

**) En af de Enkelte, der i Aarenes Løb saaes indenfor hans Døre, var Jenny Lind, med hvem han ogsaa ofte spadserede paa Gaden.

og underlige Væsen overfor mange ham ligegyldige eller ubehagelige Mennesker formaaede dog ikke at skjule hans ædle, elskelige Hjerte, der aldrig svigtede, naar det alvorligt gjaldt Noget, og ved Alt, hvad der mishagede ham, trøstede han sig bestandig med, at enhver Ting her i Verden kun har sin Tid.

En Natur som Weyses maatte uden qvindelig Omgang ofte føle sig eensom og forladt, og hans Hjem maatte faae en underlig Tomhed. Hvad han skulde spise, blev lige til hans sidste Aar bragt ham fra en Restauration, og det var kun meget sjeldent, at han saae et Par Venner hos sig til Middag. Det havde han forøvrigt heller ikke Raad til; thi lige til det Sidste havde han Gjæld, som han dog tildeels fik betalt ved otte Hundrede Rigsdaler, som Cantaterne ved Frederik VI's Død og Christian VIII's Thronbestigelse indbragte ham. Ofte var han ene hjemme om Aftenen og beskjæftigede sig da med forskjellige Slags Selskabsspil for at fordrive Tiden, naar han var træt af aandelig Beskjæftigelse; samtidigt stode da hans Papegøier paa hans Skuldre og skrege ham ind i Ørene. I femten Aar havde han den før omtalte, gamle, døve Huusholderske, der var meget uordentlig og langtfra proper; men talte hans Venner om, at han burde have giftet sig og jo endnu kunde gjøre det, blev han vred, skjøndt han ofte Intet sagde dertil.

Den Forfriskelse, som mange Genier trænge til for stadigt at kunne gjenfødes og producere, og som de opnaae ved Reiser og bestandig Færden blandt Menneskene i forskjellige Lande og Omgivelser, havde Weyse ikke behov; hans længste Udflugt var til Roeskilde, hvor han hos Præsten Hertz og dennes Familie følte sig hjemme; her tilbragte han lang Tid hver Sommer i Haven, her componerede han ikke faa af sine smukkeste Ting, og en Deel af denne Have ligesom Lysthuset sammesteds bærer endnu hans Navn. Paa Roeskilde Domkirkes Orgel phantaserede han ofte henrivende skjønt, og efter hans eget Ønske findes nu ogsaa

hans Grav nær ved dette Sted. Som Beviis paa hans ringe Lyst til større Reiser kan det anføres, at da H. C. Andersen efter sin Hjemkomst fra Grækenland og Constantinopel besøgte ham, sagde Weyse: »See, nu er De dog ikke videre end jeg; De er kommet til Kronprindsessegade og seer ud over Kongenshave, det gjør jeg ogsaa, og De har kastet de mange, mange Penge ud. Vil De reise, saa reis til Roeskilde, det er nok; vent til der reises til Maanen og Planeterne!« — Det var navnlig Afsky for Vandet, der gjorde, at Weyse aldrig vilde udenfor Sjælland.

Havde Weyse ikke været saa rig i sin Kunst, havde man kunnet kalde ham et ulykkeligt Menneske; thi

»Alene var han; naar da Hjertet led,
»Med Melodier Smerten han indlulled;
»I Toner staaer hans Ungdoms Kjærlighed;
»Den lyder i: »De klare Bølger rulled.««

I sine tidligste Aar havde han meest phantaseret paa Fortepiano, i de senere brød han sig ikke saa meget derom; rigtignok vaagnede atter for nogen Tid hans Lyst i denne Retning, da den bekjendte tydske Claveerspiller Moscheles engang besøgte Kjøbenhavn, og Weyse forbausede da i allerhøieste Grad den store Kunstner. Men denne Lyst til Claveerspillet var paa dette Punkt af hans Liv kun forbigaaende; han holdt sig meget mere og med langt større Kjærlighed til Orgelet. Ofte indbød han sine Venner til efter Gudstjenesten i Frue Kirke at blive tilbage, og han tog det ikke ilde op, om Andre, ham ubekjendte, vare tilstede — da oplod han for dem en Toneverden, som Ingen glemte, der engang havde færdedes i den. Hans frie Phantaseren lød da selv for Kjendernes Øren som nøie gjennemtænkte, fuldendte Compositioner. Han aabenbarede sit Geni derved, at han for enhver Idee strax fandt det rigtigste og skjønneste Udtryk. Hans Færdighed var uovertræffelig og forenet med den fineste Delicatesse. Hans Phantasi var fyldig og drøm-

mende, hans Følelse fiin og elegisk sværmende, hans Tonefylde yppig og harmonisk. Den største Correcthed udmærkede ham, selv i den høieste Begeistring, naar han halv bevidstløs gav sig hen i Productionen. Mægtigt ordnende og bydende herskede han over sine Tanker og sit Instrument. Der var en Melodirigdom, en Naturlighed og dog stor Originalitet i alle hans Frembringelser. Han saae gjerne, at Folk opgav ham selv de vanskeligste Motiver til Phantaseren, og han løste dem altid paa den simpleste og derfor meest overraskende Maade. Efterat have hørt ham efter en Gudstjeneste skriver Provst Frederik Schmidt: »Det lød snart som et brusende Hav, snart som Dønninger af enkelte store Bølger, og hans Overgange i de forskjellige Sonater vare mesterlige.« Og Oehlenschlæger udbryder om ham:

»Du forener Nordens Aand
»Med en sydlig Ynde!«

Egentlig syg havde Weyse saa godt som aldrig været; men efterhaanden som han blev ældre, led han mere og mere af Asthma, som forhindrede ham i at færdes meget ude. Da han Fredagen den syvende October 1842 kom hjem til sin Bolig, maatte hans Huusbestyrerinde understøtte ham opad Trapperne, og han havde meget vanskeligt ved at vinde op til sin Leilighed; efterat være kommen ind i sit Værelse sagde han: »Saa, nu gaaer jeg ikke ud, inden jeg skal hen at spille i Kirken, selv om de saa kom og hentede mig med sex Heste for.« Han forholdt sig rolig i Løbet af Eftermiddagen, var som altid mild og venlig mod sit Huustyende, men følte sig svag, og af sin Aftensmad kunde han Intet nyde. Han ønskede at komme tidligt tilsengs, men formaaede ikke at klæde sig selv af; Huusbestyrerindens Mand maatte hjælpe ham, og da han endelig kom i Seng, yttrede han, at han ikke ønskede kaldt paa sig før tidligt næste Morgen. Derefter sagde han: »Godnat Børn, og lad os nu sove i Guds Navn!« — Næste

Morgen blev Klokken mange, uden at man hørte Noget til ham, og endelig gik Huusbestyrerinden ind i hans Sovekammer — hun fandt ham død. Endnu var han meget varm og bar stærke Spor af en svær Dødskamp. Huusbestyrerinden overstænkede strax den Døde med Vand, hvilket Weyse ofte havde paalagt hende, hvis hun nogensinde skulde finde ham uden Bevidsthed; Lægen kom til, men der var intet Haab om, at Tonedigteren mere skulde vaagne op til denne Verden.*)

Fem Dage efter hans Død, den trettende October, fulgte en talrig Skare efter Liigvognen, som under Klokkernes Ringning bragte Weyses Liig fra det gamle Hjem i Kronprindsessegaden til den Kirke, fra hvis Orgel hans Toner saa ofte havde løftet og bevæget Menigheden. Da Toget var kommet til Frue Kirke, sang Studentersangforeningen en Psalme, og medens Niels W. Gade præluderede fra Orgelet, blev Kisten af en Deel yngre Mænd baaret op igjennem Kirken og stillet foran Alteret. Det kongelige Theaters Sangpersonale udførte derpaa sammen med Capellets Medlemmer en Cantate, som Oehlenschlæger havde skrevet til Weyses egen Musik ved Frederik VI's Bisættelse i Roeskilde Domkirke; derfor lød det:

Ved hans Baare
Ei ledsager fremmed Lyd vor Sang,
Han maa selv os laane til vor Taare
Sine Toners søde Klang.

Efterat Cantaten var sungen, talte Dr. Paulli smukt og beaandet til Weyses Minde, fremhævede det Lykkelige i, at han var sovet hen nu, da »svære Tanker begyndte deres Uro i ham« og fortsatte: »Han var ikke som En af de Mange, der ingen anden Verden have end Kunstens, som,

*) Som et mærkeligt Tilfælde kan anføres, at han lige til sin Begravelsesdag var varm i Hjertekulen.

naar de træde ud af den, staae vildfarne og forladte af den gode Aand. Hans Sjæl var aaben for Alt, hvad der var sandt og godt. Naar den aldrig blev træt af at søge, da var det altid den indre Bekræftelse, han stræbte efter, som gjør et Menneske viis i sig selv; og den Ustadighed, i hvilken han saa ofte fandtes at hige, var dog fulgt af den Stræben, der løsriver Aanden fra den lave Tilværelse, som ikke formaaer at stille vort bedre Væsen tilfreds. Og det var et følelsesfuldt og kjærligt Hjerte, der slog i hans Bryst.« — Efter Talen blev Kisten baaret ned under Orgelet, hvor et Farvel af H. P. Holst blev afsunget; de sidste Ord, der i hans gamle Kirke løde udover hans Baare, vare:

»Kjærligt Dine Toner klage
»Som Børn om deres Faders Grav.«

Hans Liig førtes, som han selv havde ønsket det, til Roeskilde; thi

»Bestandig hans Sind, hans Hjerte var vendt
»Mod Issefjords det graae Monument,
»Som bereder Kongerne Hvile,
»Tidt sad han bag Kirkens gothiske Muur
»Lod Haand over Orgelet ile
»Og danned af Toner en Architektur,
»Hvortil selv Englene smile.«

Her sover han nu under Blomster og Grønt den lange Søvn; eensomt hviler han her, som han var eensom i Livet;

»Men eied han ingen andre Smaae,
»Der nu til hans Grav forladte gaae,
»Mens Taaren ikke kan standse,
»Dog En sig nærmer som Faderløs
»Og bringer barnlige Krandse,
»Hvis Blade mildt over Graven strøes,
»Og det er den danske Romance.« —

Ligesom Kunstnerparret Rosing bragte den romantiske Retning ind i vor Skuespilkunst, saaledes repræsenterer Weyse denne Retnings Gjennembrud i den danske Musik; og naar vi skulle angive denne Componists Betydning i kort Begreb, er det denne, at han ved Oehlenschlægers Bistand skabte den romantiske Opera i Danmark. Inden hans Tid havde man kun kjendt Musiken i den franske Skoles Aand; Glucks Indflydelse var ikke kjendelig, og i Mozarts Fodspor var Ingen traadt. Weyse blev det givet at bryde den nye Bane, og derfor bør den Tid, der har levet af og i Romantiken, holde hans Navn i Ære og elske ham for hans Livs Gjerning. Det danske Folk er ikke meget rede til at reise Mindestøtter for sine afdøde Stormænd — om det kongelige Theaters mislykkede Mindefest for Kunstneren er det bedst at tie —, og det er heller ikke Folkets Fortjeneste, at hans Billede er opstillet i vor Hovedstad, thi de væsentligste Midler til dets Tilveiebringelse fremkom ved en af Musikforeningen og Studenterforeningen i 1859 foranstaltet Concert og ved en Privatmands Interesse for Sagen. Imidlertid staaer Weyses Mindestøtte nu iblandt os, og den skal minde Høie og Lave om, at den er reist til Ære for en Mand, som var en af Folkets Bedste, en ægte og ædel Kunstner, som har skjænket sit Fædreland Skatte, der ville bevare hans Minde, medens Tiderne gaae og Slægterne skifte.

N—h.

Søkrigen mellem England og Holland (1664—1667.)*)

Det var i Aaret 1579, at Grunden blev lagt til den lille Republik »De forenede Nederlande«, som under en firsindstyveaarig Kamp med det dengang saa mægtige Spanien hævede sig til at blive Europas første Sømagt. Hvad der navnlig bidrog hertil, var Spaniens Forening med Portugal, hvis udstrakte Handelsforbindelser og Colonier i Kampen erobredes af Nederlandene; men disses store Magt og Herredømme paa Havet blev en Torn i Øiet paa England, som derfor allerede efter Republikens europæiske Anerkjendelse ved Fredsslutningen 1648 søgte at tilintetgjøre dens Handel, at komme i Besiddelse af dens Colonier og at blive uindskrænket Herre over Verdenshavet.

Dette kunde ikke skee uden Kamp, og den sidste Halvdeel af det syttende Aarhundrede blev derfor Vidne til en Kraftanstrengelse og et diplomatisk Snille fra de forenede Nederlandes Side, som er temmelig enestaaende i den nyere

*) Kilder: Description exacte de tout ce qui s'est passé dans les guerres entre le Roy d'Angleterre, le Roy de France et les Etats unies. Amsterdam 1668. Leven en Dood van Cornelis en Johan de Witt door Emanuel van der Hoeven. Amsterdam 1708. — Resolutien en de Verbael van het gebesoigneerde van den Heer C. de Witt. 1667. — Macaulay: History of England.

Tids Historie. Ludvig XIV's, Englands, og de smaae Stater Münster og Cöllns forenede Angreb paa Nederlandene i 1672, tildeels fremkaldt ved Republikens hovmodige Selvtillid, er almindelig bekjendt; mindre bekjendt turde den nærmest foregaaende Krig mellem England og Holland 1664—1667 være. Netop i denne naaede Republiken ligesom Toppunktet af sin Magtfuldkommenhed, og Krigen udmærker sig deels ved de store Søslag, som bleve leverede i denne, deels ved, at Englænderne da saae en fjendtlig Flaade styre opad Themsen og nærme sig London.

Anledningen til Krigen behøver ikke at søges langt borte. Englænderne udbredte deres Handelsforbindelser udenfor Europa mere og mere. For at støtte disse maatte de overalt have Besiddelser, og da de manglede faste Punkter i Afrika, toge de derfor en Deel Forter paa Guineas Kyst, som Hollænderne havde besat for at komme i Besiddelse af det rige afrikanske Opland. Hollandske Skibe, som kom derfra med Producter, og hvoraf flere indeholdt Ladninger til en Værdi af hundrede Tusinde Rigsdaler, bleve udenvidere confiskerede af engelske Krydsere, og paa Republikens Klage herover i London svarede den engelske Regjering med at fremvise Klager fra den danske Konge over den Skade, han paa sin Side havde lidt af Hollænderne, og med at drive Fjendtlighederne videre. I Nordamerika havde Englænderne ogsaa udvidet deres Besiddelser paa Hollands Bekostning. Colonien Ny-Belgien, der senere omdøbtes og fik Navnet New-York, havde Hollænderne anlagt ved Aarhundredets Begyndelse og forsvaret ved Fortet Ny-Amsterdam. Englænderne, som havde nedsat sig ved Siden af, yppede dog ofte Kiv med Coloniens Beboere, indtil de gjorde en Ende paa alle Forviklinger ved at sende en Flaade til Ny-Amsterdam, som erobrede Fortet den ottende September 1664. Republikens fornyede Klager herover bleve ikke hørte, Rustningerne fortsattes, og længe førend nogen Krig var erklæret, bemægtigede Englænderne sig alle hjemvendende Coffardi-

skibe, som ikke vare beskyttede, saa at Republiken maatte udruste en betydelig Flaade for at ledsage de fra Ost- og Vestindien retournerende Handelsflaader gjennem Canalen. Admiral de Ruyter, som om Sommeren havde opholdt sig i Middelhavet med en Eskadre paa tolv Skibe, fik dernæst Befaling til at proviantere sig i Cadix og tage ned til Guineas Kyst for at beskytte Handelen og tilbageerobre de tagne Forter.

Saaledes forløb Aaret 1664, vel uden Krig, men dog saaledes, at Enhver tog, hvad han kunde, og nu rustede man sig af yderste Evne hele Vinteren. Frankrigs Konge, Ludvig XIV, som først for faa Aar siden havde endt den spanske Krig, og som var beskjæftiget med at ophjælpe sit Lands indre Tilstand ved Colberts Hjælp, søgte at forhindre Fjendtlighederne fra at komme til Udbrud og at mægle mellem de Stridende, da han frygtede Englands Eneherredømme tilsøes; men den katholsksindede og despotiske Carl II, som ved sin dygtige Minister Clarendons Hjælp havde faaet Parlamentet og Handelsstanden paa sin Side, var fast bestemt paa at lade det komme til Krig. At Krigserklæringen først blev udstedt den fjerde Marts 1665, havde sin Grund i, at Kronjuristerne havde gjort Carl II opmærksom paa, at efter Ret og Billighed kunde de otte og tyve confiskerede Skibe ikke erklæres for god Prise, naar der nu bagefter erklæredes Krig, hvorfor man vilde sikkre sig ved iforveien at faae dem solgte ved Auction, hvad der først skete i Januar 1665. Carl II manglede vel Penge til Krigen, men han blev virksomt understøttet af Englands Handelsstand. Da saaledes et stort Skib med halvfjerdsindstyve Kanoner og fire Hundrede Mand var sprunget i Luften paa Themsen, tilbød Londons Lord Mayor og Aldermen at lade bygge et langt større Skib paa fire og firsindstyve Kanoner for egen Regning. Ved April Maaneds Slutning, netop som Vinteren var forbi, vare da Rustningerne endte ved fælles Hjælp.

Generalstaterne stode ikke tilbage. Allerede om Efter-

aaret var der givet Befaling til de forskjellige Admiralitetscollegier (Zeeland, Rotterdam, Amsterdam, Nord-Qvarteret og Frisland) at udruste sex og halvfjerdsindstyve Linieskibe og Fregatter; det ostindiske Compagni havde faaet Tilhold om at levere tyve Krigsskibe, og for at anspore Alle til at gjøre deres Pligt til det Yderste udsattes der en Belønning af halvtredsindstyve Tusinde Gylden (en Gylden er lig 0,76 Rigsdaler) for den, som erobrede den engelske Øverstcommanderendes Skib, foruden selve Skibet med Tilbehør som Bytte, tredive Tusinde Gylden for Eskadrechefernes Skibe, tyve Tusinde Gylden for et Linieskib, ti Tusinde for en Fregat. Den, som paa et af disse Skibe tog Flaget ned, fik henholdsviis fem Tusinde eller fem og tyve Hundrede Gylden. For at holde meget Skibsfolk i Tjeneste blev Maanedshyren for Matroserne fastsat til tredive Gylden, medens den i Almindelighed kun var tyve til fem og tyve, og Erstatningen for mistede Lemmer blev ligeledes forøget, saaledes at den, der i Slaget mistede sit Øie eller begge Arme skulde have femten Hundrede Gylden. Hænderne bleve taxerede til tolv Hundrede og saa fremdeles. Hvilke store Hjælpekilder Generalstaterne havde at raade over, sees bedst deraf, at Provindsen Holland alene udredede fjorten Millioner Gylden til Krigsomkostninger.

Englænderne vare dog først færdige med deres Rustninger, og under Overcommando af Hertugen af York, Kongens Broder, stak en mægtig Flaade paa et Hundrede og tretten Seilere i Søen den første Mai 1665 og tog Veien til Texel for at blokere en Deel af den hollandske Hovedflaade, som laa her under Admiral Obdam. Den vilde endogsaa have forsøgt at løbe ind paa Rheden, men blev forhindret deri ved en stærk Storm, som tvang den til at gaae tilbage, og senere seilede York paa Efterretning om, at Admiral de Ruyter med sine Krigsskibe og halvtredsindstyve Handelsskibe var paa Veien hjem fra Guinea i de irske Farvande, derhen. Derved fik Eskadren fra Zeeland, ialt en og tredive

Skibe, Leilighed til at løbe ud fra Schelden og at gaae op til Texel, hvor den forenede sig med Hovedflaaden. Den fire og tyvende Mai løb en af de mægtigste Flaader, Staterne nogensinde have raadet over, og Verden har seet,*) ud fra Texel og seilede under gunstig Vind imod Vest for at opsøge Englænderne. Der var ialt et Hundrede og to Orlogsskibe, hvoraf det største, »de Eendragt«, Admiralskibet, førte fire og firsindstyve Metalkanoner og havde fem Hundrede Mand ombord; det mindste havde derimod kun tyve Kanoner og et Hundrede Mand; desuden talte Flaaden endvidere syv Avisojagter, elleve Brandere og tolv Galioter, de Sidste til Transport af Ammunition og Levnetsmidler, saa at der i Alt var et Hundrede og tre og tredive Skibe, som førte fire Tusinde otte Hundrede og ni og tresindstyve Kanoner og havde en og tyve Tusinde sex Hundrede og tredive Soldater og Matroser ombord. Hollænderne pleiede ellers overeensstemmende med de da gjældende Regler at inddele Flaaden i tre Eskadrer, men denne Gang nødvendiggjorde Skibenes Antal, at der blev otte Eskadrer, hvoraf dog den ene igjen vendte tilbage til Texel. Den danske Viceadmiral Kort Adelaer var bleven udnævnt til Viceadmiral paa Frislands Eskadre, uden at han dog modtog denne Post.

Kort efterat Flaaden var løben ud, traf den en Convoi paa to og tyve Skibe, ledsaget af et engelsk Krigsskib, hvilket Alt blev taget og havde en Værdi af fire Millioner Gylden; men den engelske Flaade traf man ikke, da denne efter i fjorten Dage forgjæves at have opsøgt de Ruyter, blev adsplittet ved en Storm, som tvang den til atter at søge Havn. Den ottende Juni var Hertugen af York først atter seilklar og samlede hele sin Styrke ved Solbay. Den engelse Flaade

*) Philip II's „uovervindelige“ Armada (1588) talte et Hundrede og tredive Skibe med kun to Tusinde sex Hundrede og tredive Kanoner og tredive Tusinde Mand, af hvilke over Halvdelen var Soldater.

var deelt i tre Eskadrer under Hertugen af York, Prinds Robert og Montagu, Greve af Sandwich. Den Første førte det røde Flag og talte fem og tredive Orlogsskibe med syv Tusinde sex Hundrede og fem og halvfjerdsindstyve Mand og femten Hundrede og otte Kanoner. Prinds Roberts Eskadre førte det hvide Flag og talte to og tredive Skibe med fem Tusinde ni Hundrede og tredive Mand og fjorten Hundrede og sex Kanoner. Greven af Sandwich førte det blaae Flag, havde to og tredive Skibe med fem Tusinde otte Hundrede Mand og tretten Hundrede og halvtredsindstyve Kanoner; desuden fulgte der med hver Eskadre syv Brandere og Avisojagter. Tages Hensyn til, at Obdams ene Eskadre paa syv Skibe var gaaet tilbage igjen, vare de to fjendtlige Flaader lige stærke i Antal og Udrustning; kun havde Englænderne enkelte meget store Skibe, f. Ex. »Royal Charles« med syv Hundrede og halvtredsindstyve Mand og firsindstyve Kanoner, »Prince« med syv Hundrede Mand og halvfemsindstyve Kanoner, men til Gjengjæld flere meget smaae. Endelig, den tolvte Juni, fik begge Flaader hinanden i Sigte, idet Englænderne laae ved Lestof, otte Mile fra Land, og Hollænderne nærmede sig fra SO. med østen Vind. Om Natten dreiede Veinden sig til SV, saa at Englænderne fik Luven, men desuagtet angreb Hollænderne Klokken tre om Morgenen Prinds Robert, som dannede Avantgarden, medens Hertugen af York havde Midten og Grev Sandwich Arrièregarden. Flaaderne løb »en ligne« langs med hinanden, idet man under Forbiseilingen gav Fjenden det glatte Lag og saa atter vendte. Det andet Angreb fandt Sted Klokken sex, men nu holdt Hertugen af York sig saa meget op i Vinden, at Hollænderne ikke kunde komme til Luvart af ham. Kampen førtes derfor heftigst med Prinds Roberts Eskadre, indtil det lykkedes den engelske Arrièregarde at skille den hollandske Flaade i to Dele, hvorpaa hele den engelske Flaade engagerede sig paa det Heftigste. Som altid søgte Admiralerne hinanden, og snart laa Obdam paa Siden af Hertugen af York, som

han gav det glatte Lag, hvorved tre fornemme Tilskuere bleve skudte ved Hertugens Side; men Klokken tre kom der ved Uforsigtighed ombord paa det hollandske Admiralskib Ild i noget Krudt, og et halvt Minut senere sprang Skibet i Luften. Dette Uheld bragte ny Forvirring i den hollandske Flaade, og da tre Skibe hurtigst muligt søgte at drage sig ud af Kampen, stødte de med Bougsprydene mod hinanden og filtrede sig saaledes sammen, at de ikke kunde komme løs igjen og bleve et Bytte for Flammerne fra en engelsk Brander. Mange hollandske Skibe trak nu bort, men i forreste Række blev der endnu kæmpet tappert under Brødrene Jan og Cornelis Evertz, Admiraler fra Zeeland, og Tromp. Hertugen af York befalede da Admiral Lauson at angribe disse Sidste; han faldt i Stridens Hede, ligesaa de hollandske Admiraler Kortenar og Stellingwerf, og da nu Admiral Jan Evertz, hvis Tour det blev at føre Admiralsflaget, retirerede Klokken syv om Aftenen, efterat hans Skib alene havde bortskudt fjorten Tusinde Pund Krudt, hjalp det kun lidt, at Tromp, der troede Evertz død, ogsaa udhang Admiralsflaget og gjorde fortvivlet Modstand, ja endogsaa erobrede et engelsk Skib. Han maatte forlade Kamppladsen, ladende flere hollandske Skibe i Stikken, og seilede til Texel, hvor de spredte Eskadrer atter samlede sig. Englænderne havde tilkæmpet sig en stor Seir, om end den hollandske Flaade langtfra var tilintetgjort, og dette Nederlag for Hollændernes Vedkommende kunde ikke tilskrives Andet, end at Flaaden var bleven splittet i for mange Dele, og at der ikke var lagt nogen Angrebsplan i et forudgaaende Krigsraad, hvortil saa de nævnte Uheld maae føies; desuden havde enkelte Skibsførere, som ogsaa senere bleve dømte til Døden, viist en mindre brav Opførsel. At Obdam var Oberst i Landhæren, inden han blev Admiral, blev ved denne Leilighed stærkt lagt Generalstaterne tillast, og saadanne Forsættelser fra Land- til Søværnet fandt derfor senere sjeldent Sted.

Tabet paa begge Sider var meget stort, navnlig af høiere

Befalingsmænd. Englænderne mistede en Viceadmiral, to Contreadmiraler samt Greverne af Marlborough, Portland og Falmouth, Lord Muskery o. s. v., ialt over otte Hundrede Døde; to af deres Skibe med sex og tresindstyve Kanoner bleve erobrede.

Hollænderne mistede deres Admiral, tre Viceadmiraler og to Tusinde Mand Døde; desuden blev der taget eller overgivet ved Mytteri otte Skibe med tre Hundrede og fire og halvfjerdsindstyve Kanoner; otte Skibe med fire Hundrede og fem og halvtredsindstyve Kanoner brændte eller sprang i Luften.

Imidlertid lod man i Holland ikke Modet synke, da den engelske Flaade dog havde lidt saa Meget, at den maatte søge Havn, men der yttrede sig en saa fjendtlig Stemning mod enkelte Skibs- og Eskadrechefer, som bleve beskyldte for Forræderi, at de maatte afskediges; deriblandt var ogsaa den hæderlige Jan Evertz. Imedens Hovedflaaden reparerede, sendtes en Eskadre paa sytten Skibe, som ikke havde været med i Striden, til Nordsøen under Admiral Bankert for om muligt at forene sig med de Ruyter, som hver Dag ventedes hjem; men da den engelske Flaade, halvfemsindstyve Skibe stærk, atter viste sig i Begyndelsen af Juli, maatte Bankert vende om og forene sig med Hovedflaaden, som nu var bleven istandsat og under Tromps Overcommando talte ialt fire og halvfemsindstyve Skibe. Med spændt Forventning imødesaae Hollænderne deres bedste Sømands, de Ruyters Tilbagekomst fra Guineas Kyst, thi Englænderne havde allerede erklæret ham som sikkert Bytte. Ikke destomindre slap han som ved et Vidunder lykkelig hjem norden om Skotland og kom den sjette August i Havn ved Emsens Munding, medbringende syv og tyve Priser, ladede med Sukker, Tobak, Elephanttænder og sex Hundrede og firsindstyve Mark Guld. Glæden herover var meget stor, og uagtet Tromp nylig var bleven udnævnt til Øverstbefalende, betænkte Generalstaterne sig ikke paa at fratage ham Overcommandoen og give den til den

velansete de Ruyter, der den sextende August forenede sig med Hovedflaaden, som derved kom til at bestaae af fire og halvfemsindstyve Skibe med fire Tusinde, tre Hundrede og syv og tredive Kanoner, tyve Tusinde Matroser og Soldater, tolv Brandere, fire og tyve Galioter o. s. v. Denne Gang blev Flaaden inddeelt i tre Eskadrer under Admiralerne Tromp, C. Evertz og Tjerck Hiddes.

Den engelske Flaade var ogsaa inddeelt i tre Eskadrer under Montagu, Penn og Allen, og da nu de Ruyter selv var undsluppen, gik alle Englændernes Bestræbelser ud paa at opsnappe de hjemvendende Ostindiefarere. Hollænderne søgte at forhindre dette og gik derfor Nord paa til tresindstyvende Bredegrad, uden at det kom til nogen Kamp, da det først, saasnart Flaaderne fik hinanden i Sigte, var Vindstille, senere Taage. Men allerede længe forinden, i Begyndelsen af August, havde halvfjerdsindstyve Handelsskibe, deriblandt tolv Ostindiefarere, advarede af nogle Fartøier, vidst at undgaae Englænderne og havde søgt Beskyttelse, navnlig i Bergens og tildeels i Trondhjems Havn. Da Grev Sandwich fik Underretning herom, betænkte han sig ikke et Øieblik paa at sende den engelske Commandeur Tiddima med en og tyve Skibe, deriblandt fjorten større, til Bergen for enten med det Gode eller det Onde at faae Hollænderne udleverede, idet han stolede paa den engelske Ministers Indflydelse i Kjøbenhavn for at opnaae den danske Konges Samtykke. Den danske Gouverneur Ahlefeldt i Bergen vilde ikke tillade en saadan Voldshandling og advarede Englænderne mod at bruge Magt; men de elleve Millioner Gylden, som fandtes ombord paa Ostindiefarerne, vare altfor fristende til ikke at gjøre et Forsøg, og Tiddima løb derfor den tolvte August ind i Havnen, hvor han dog, deels fra Ostindiefarerne deels fra de danske Kystbatterier, blev beskudt saa heftigt, at han efter tre Timers Kamp maatte trække sig tilbage med uforrettet Sag og et Tab af tre Skibe. Kort derpaa fik Ahlefeldt fra dan danske Regjering Tilladelse til at udlevere

de hollandske Skibe, men han stillede saa selv den Betingelse, at intet Skud maatte falde i Byen fra Englændernes Side. Da dette ikke var til at undgaae, betænkte Tiddima sig saa længe, at de Ruyter, som imidlertid havde faaet Underretning om Kampen i Bergen, naaede derop og kunde tage alle de hollandske Skibe under sin Beskyttelse. Den ottende September begyndte Hjemreisen, men allerede næste Dag opkom der en saa forfærdelig Storm, at hele Flaaden adsplittedes, og flere Skibe gik tilgrunde. Englænderne, som derimod vare komne tilbage til deres egne Kyster, leed ikke Noget af Stormen, og de fik saaledes ved denne endelig den forønskede Leilighed til at bemægtige sig enkelte adspredte Skibe, navnlig to af de rigeste Ostindiefarere, fire Orlogsskibe og fem Handelsskibe, hvorover der blev stor Glæde i England. Hermed vare Operationerne for dette Aar endte. Vel gjorde den hollandske Flaade forgjæves Forsøg paa at faae Opreisning og holdt sig i Søen til den tredie November; den tog vel flere engelske Handelsskibe, men Aarstiden blev nu saa ugunstig, at Flaaden maatte gaae i Vinterhavn.

England havde i den afvigte Sommer ubetinget havt Heldet paa sin Side, og i Haab om i det næste Aar aldeles at kunne knuse Republikens Magt afslog det derfor bestemt Frankrigs Mægling i Vinterens Løb. Ludvig XIV, som med stor Misfornøielse havde seet Englands Seir og frygtede for dets Eneherredømme paa Havet, forberedte sig derfor paa at erklære Albion Krig. England paa sin Side laa heller ikke ledigt. Da det om Vinteren ikke selv kunde udrette Noget directe, søgte det at skaffe Republiken andre Fjender paa Halsen, og ved store Pengeunderstøttelser og Løfte om Hjælp af svenske Leietropper blev Biskoppen af Münster bevæget til at gjøre et Indfald i Hollands østlige Provindser. Biskoppen havde vel i Begyndelsen nogen Fremgang og tog Staden Borculo, som han længe havde efterstræbt, men da Raadspensionairen Johan de Witt, der ledede Republikens diplomatiske Anliggender, hurtigst muligt søgte at befrie sig

for denne nye Fjende, der var saa meget desto farligere, som Landforsvaret var forsømt paa Flaadens Bekostning, henvendte han sig til Frankrig om Hjælpetropper og fik en Overeenskomst med Hertugerne af Hannover og Celle istand, hvorved disse mod en Sum af tolv Tønder Guld forpligtede sig til at levere endeel Krigsfolk. Frankrig gik med Beredvillighed ind paa de Witt's Forlangende og sendte et Corps paa to Tusinde Ryttere og sex Tusinde Mand Fodfolk til de betrængte Provindser, da det nu for Alvor vilde standse Englands Overmagt. De Witt benyttede sig endvidere med saa megen Dytighed af denne Stemning, at Ludvig XIV den sex og tyvende Januar 1666 sendte England en formelig Krigserklæring, hvorpaa Carl II, der af Hjertet hadede den protestantiske Republik, søgte at drage flere europæiske Magter over til sig, navnlig Tydskland og Danmark. Overalt blev han imidlertid modarbeidet af de Witt. Englands Opførsel i Bergen og Taknemmelighedsgjælden fra 1658 bragte Danmark til at tage Hollands Parti, og den ellevte Februar blev Alliancen med Danmark undertegnet. Betingelserne vare, at alle Prætensioner skulde falde bort paa begge Sider, hvorved den danske Konge tjente tresindstyve Tønder Guld; at alle Uordener i Norge skulde fjernes; at Generalstaterne, saa længe Krigen med England varede, hvert Aar skulde forstrække Danmark med femten Tønder Guld, hvorimod Danmark skulde holde tredive Orlogsskibe i Øresund til Handelens Beskyttelse, hvoraf nogle, hvis det var nødvendigt, skulde forene sig med den hollandske Flaade.

Paa samme Tid, som de Witt saaledes havde sikkret sig Danmarks Hjælp, sluttede han ligeledes den sextende Februar et Forbund med Brandenborg, og dette bidrog allermeest til, at Biskoppen af Münster, som i Løbet af Vinteren ellers havde kæmpet med Held imod den hollandske Krigsmagt under Prinds Maurits af Nassau, blev nødt til at slutte Fred allerede i April 1666, uagtet han kort iforveien havde modtaget tre Tønder Guld fra Carl til dermed at

fortsætte Krigen. De erobrede Stæder fik Republiken atter udleverede. Den havde saaledes heldigt befriet sig fra en besværlig Fjende, sluttet mægtige Allianccer og paa samme Tid med Iver drevet Rustningerne tilsøes. Der var i Vinterens Løb givet Befaling til at udruste sex og halvfjerdsindstyve Linieskibe, hvoraf den ene Halvdeel skulde føre fra tresindstyve til firsindstyve Kanoner og tre til fem Hundrede Mand, og den anden Halvdeel fyrretyve til tresindstyve Kanoner og to til tre Hundrede Mand; fremdeles tolv Fregatter med fire og tyve til fire og tredive Kanoner og fra et Hundrede til Hundrede og halvtredsindstyve Mand, tolv Avisojagter og sex og tredive Galioter; hertil føiede det ostindiske Compagni tyve store Skibe og desuden lagdes Kjølen til tolv Linieskibe. For at holde denne Flaade et Aar i Søen blev der paaregnet elleve Millioner, sex Hundrede og halvtredsindstyve Tusinde Gylden (otte Millioner, otte Hundrede og halvtredsindstyve Tusinde Rigsdaler), Ostindiefarerne ikke medregnede.

Da den engelske Regjering forgjæves havde søgt at slutte Alliancer, maatte den stole paa sig selv; uheldigviis manglede den Penge, laante derfor tolv og en halv Tønde Guld og solgte de to indbragte ostindiske Skibe for sexten Tønder Guld, hvorved den blev istand til at drive Rustningerne med stor Kraft i Haab om først at faae Flaaden i Søen.

I Slutningen af Mai løb dog begge Flaader omtrent samtidigt ud. Englænderne under Prinds Robert og Monk vare ialt en og firsindstyve Orlogsskibe med fire Tusinde, fire Hundrede og tresindstyve Kanoner og en og tyve Tusinde fem og firsindstyve Mand stærke, medens den hollandske Flaade under de Ruyter talte en og halvfemsindstyve Orlogsskibe med fire Tusinde, syv Hundrede og sexten Kanoner og tyve Tusinde, fire Hundrede og to og tresindstyve Mand. Begjærlige efter at tilintetgjøre hinanden søgte Flaaderne at træffe sammen, men uagtet Farvandet i Nord-

søen forholdsviis er temmelig snevert, varede det dog ti Dage, inden det lykkedes, og en af de største og meest haardnakkede Søkampe, som den nyere Historie har at opvise, fandt Sted mellem begge Flaader; thi den varede i fire Dage fra den ellevte til den fjortende Juni. Den hollandske Flaade, kun tre og firsindstyve Skibe stærk, da syv Skibe vare forblevne ved Texel, og et Linieskib paa sex og tresindstyve Kanoner paa Grund af Havari en Time før Slagets Begyndelse maatte sendes hjem, havde den ellevte Juni lagt sig for Anker ved Englands Kyst tæt undehr Nort-Foreland ved Themsens Udløb, og henimod Middag fik man Englænderne med ialt firsindstyve Seilere i Sigte. Da det blæste stærkt, gave Hollænderne sig ikke Tid til at lette Anker, men kappede det og satte Coursen Syd efter med vestsydvestlig Vind. Englænderne satte samme Cours, og omtrent Klokken et begyndte Kanonilden fra Tromp, som commanderede Arrièregarden, men som nu, da han havde ligget længst sydpaa, dannede Avantgarden. De Ruyters Eskadre fulgte snart efter, men Arrièregarden under Evertz kunde ikke rigtig naae op. Flaaderne fulgte nu kæmpende hinanden, og allerede Klokken fire skjød de Ruyters Admiralskib »de zeven Provincien«, en engelsk Fregat paa halvtredsindstyve Kanoner, i Sænk. Klokken fem vendte Englænderne for at undgaae Bankerne ved den flamske Kyst, og derved blev det ogsaa muligt for den hollandske Arrièregarde at engagere Fjenden og afskjære tre Skibe af det hvide Flag, som dannede Englændernes Avantgarde. De bleve strax entrede fra tre hollandske Skibe og erobrede efter en heftig Kamp. Hollænderne havde dog ogsaa i det første Angreb mistet to Skibe ved Ildebrand, som antoges foraarsaget ved, at Vinden førte de brændende Forladninger fra Kanonerne op i Rigningen, og Admiralerne Tromp og van Nes's Skibe vare saaledes belemrede, idet Masterne vare nedskudte, at begge Admiralerne maatte gaae over paa andre Skibe og lade deres egne ufortøvet slæbe ud af Kampen og hjem til Holland. Da

Englænderne havde passeret gjennem den hollandske Flaade efter Vendingen, søgte de at ankre, men de Ruyter gav ogsaa Ordre til at vende og satte nu med NV-Cours ind paa Fjenden, saa at denne maatte kappe Ankertougene og optage Kampen paany. Med stort Mandemod kæmpedes der nu til Mørkets Frembrud. Et engelsk Skib blev skudt isænk af de Ruyter; Hollænderne mistede ikke noget Skib, hvorimod et af Englændernes allersidste Skud bortrev den tappre Admiral Cornelis Evertz. Han hørte til en zeelandsk Helteslægt, der har frembragt syv Admiraler og Skibschefer, som alle lode Livet for Fædrelandet i Søkrigene mod England. Den næste Morgen ved Dagens Frembrud laa den engelske Flaade halvanden Miil til Luvart af Hollænderne, idet Vinden atter var VSV, og man søgte at komme hinanden nær, Hollænderne med nordnordvestlig Cours, Englænderne med sydlig Cours. Da man var tvers for hinanden, vendte Hollænderne og holdt i lang Tid samme Cours som Englænderne, men da Vinden blev svagere, og Utaalmodigheden steg, opgave disse nu Vindens Fordeel og løb for Vinden imod den hollandske Linie. Denne beholdt sin Cours, og saaledes passerede den engelske Flaade igjennem den hollandske under en skarp Fægtning, hvorefter begge Parter reparerede. Da det nu blev ganske stille, standsede Kampen, og først Klokken elleve, da det atter luftede op, begyndte den paany. Tromp, der var Fjenden nærmest, angreb denne med al Kraft og trængte igjennem Linien, førend den øvrige Deel af Flaaden kunde komme ham til Hjælp. Han blev ilde tilredt, og foruden at miste et Skib, der brændte, havde han fire i synkefærdig Tilstand, da endelig de Ruyter naaede op til Undsætning. Tromp og hans Skibe bleve vel befriede, men Skibene maatte strax sendes hjem, og Tromp skiftede altsaa for anden Gang sit Flag. Admiral Verhulst, hans Næstcommanderende, faldt. Kampen var nu levende over hele Linien, og i Dagens Løb fik Hollænderne rigelig Erstatning for den lidte Skade, idet ikke færre end sex engelske Skibe bleve skudte isænk og

nogle andre opbrændte. Omtrent Klokken tre fik de Ruyter Storstangen skudt ned og havde saa mange Grundskud, at han maatte overlade Commandoen til Admiral van Nes for selv at reparere. Kampen fortsattes, idet begge Linier vedblivende passerede hinanden, beskydende hinanden under Forbiseilingen. Dette gjentog sig saaledes tre Gange, men da van Nes vendte til fjerde Angreb, trak Englænderne sig tilbage til deres egen Kyst med kun fyrretyve Skibe samlede. Van Nes søgte vel at indhendte dem, men de havde engang faaet et Forspring, og Mørket afbrød Forfølgelsen.

Den tredie Dag — den trettende Juni — om Morgenen havde de Ruyter atter taget Overcommandoen, og da den engelske Flaade endnu var i Sigte og paa Retraite, søgte han atter at naae den. Den engelske Flaade søgte at undgaae Kampen og priisgav tre synkefærdige Skibe til Flammerne for ikke at see dem falde i Fjendens Hænder. Admiralskibet »Royal Prince«, med halvfemsindstyve Kanoner og syv Hundrede Mand, løb paa Grund, men Admiral Ascue, der saae sig ladt i Stikken af sin Eskadre, forsvarede sig tappert og blev først efter en meget haardnakket Kamp, der efter hans egen Opgivelse kostede ham halvandet Hundrede Døde, et Bytte for Hollænderne. Dette prægtige Skib, der havde flere for den Tid ualmindelig store Kanoner, nemlig sex og tredive- og otte og fyrretyve-pundige, kunde dog ikke slæbes af Grunden og bortføres og maatte derfor overgives til Flammerne. Det lykkedes ikke at indhente Hovedflaaden, og først om Aftenen saae de Ruyter en fjendtlig Flaade imod Vest styre henimod sig. Det var Prinds Robert, som med to og tyve Skibe vendte tilbage efter forgjæves at have opsøgt den franske Admiral Beaufort og nu stræbte efter at forene sig med den engelske Hovedflaade. De Ruyter søgte at forhindre ham deri, men det lykkedes ikke, og Englænderne var nu atter en og tresindstyve Seilere stærke, hvoraf flere endnu ikke havde været i Ilden; derimod havde Hollænderne kun fire og tresindstyve Orlogsskibe, der

alle vare meget anstrengte efter en tre Dages Kamp. De Ruyter lod sig ikke forknytte, og i et Krigsraad blev det besluttet at angribe den næste Dag, den fjortende Juni. Angrebet begyndte Klokken otte om Morgenen. Vinden havde vendt sig om Natten (den var nu SSO), saa at Hollænderne havde Luven, og med sine tre Eskadrer brød de Ruyter paa tre Steder igjennem den engelske Linie. Som sædvanlig vendte derpaa begge Parter, og dette gjentoges ialt tre Gange, dog uden Resnltat, skjøndt Kampen var meget heftig. Tromp, der atter hensynsløst havde styrtet sig ind paa Fjenden og indladt sig i Haandgemæng med kun nogle faa Skibe, blev meget ilde tilredt og maatte trække sig ud af Fægtningen. Uagtet de Ruyter derved var bleven noget svækket, gav han dog henimod Aften Ordre til, at alle tre Eskadrer endnu engang skulde styrte sig ind paa Fjenden paa samme Tid og nærmere hinanden, hvorved det skete, at Admiralerne Meppel og Vries kom ovenfor og de Ruyter nedenfor den midterste Deel af den engelske Flaade. Denne blev derved meget medtagen, og efter halvanden Times Kamp afbrøde Englænderne Fægtningen med stort Tab. Den ene Eskadre tog Coursen imod Nord, de to andre imod Vest. Under denne sidste Kamp erobrede Hollænderne to Skibe og borede tre isænk, og Forfølgen begyndte paany, indtil en tyk Taage for Alvor gjorde Ende paa denne fire Dages Kamp. Skjøndt Englænderne søgte at tilskrive sig Seiren, var den afgjort paa Hollændernes Side. Englænderne, som søgte Havn, havde ialt tabt tre og tyve Skibe, hvoraf elleve vare tagne af Hollænderne; desuden havde de fem Hundrede og en og tyve Døde, tolv Hundrede og fyrretyve Saarede, og fire Tusinde Fanger, hvoriblandt en Admiral og en Viceadmiral, som senere døde, vare faldne i Fjendens Haand. Den hollandske Flaade miste de fire Skibe, deels brændte deels sunkne, og fire Hundrede Døde. Antallet af Saarede findes ikke opgivet.

Hollænderne vare efter denne Kamp Herrer paa Søen, men Englænderne vare ikke sene til paany at ruste sig,

hvortil London atter bidrog ti Tønder Guld. Den anden August havde de en Flaade, bestaaende af fem og halvfemsindstyve Skibe og fyrretyve Brandere, samlet, og den løb ud for at angribe de Ruyter, som meest havde holdt sig udenfor Themsens Munding; men allerede Dagen efter opstod der en stærk Storm, saa det ikke kunde komme til nogen Kamp førend den fjerde, da Veiret med nordlig Vind blev mere roligt. Englænderne vare som sædvanlig deelte i tre Eskadrer, det røde Flag under Monk, det hvide Flag under Allen og det blaae Flag under Jeremias Smith, medens Hollænderne, kun sex og halvfjerdsindstyve Orlogsskibe og sexten Brandere stærke, bleve anførte ligesom i det sidste Slag, kun at Jan Evertz havde indtaget Cornelis Evertz's Plads. De Ruyter angreb Klokken ti i en halvmaaneformet Linie, hvorefter hver Eskadre valgte sig sin Modstander. Evertz havde det hvide Flag ligeoverfor sig, og imellem disse to Delinger blev Kampen meget heftig; men omtrent Klokken et bleve paa samme Tid saavel Evertz og hans Sideordnede, Admiral Tjerck Hiddes, som Viceadmiralen dræbte, og dette store Uheld tilveiebragte saa megen Forvirring, at hele den zeelandske Eskadre trak sig ud af Kampen. Tromp havde imidlertid havt det blaae Flag imod sig, og det lykkedes ham efter kort Tids Forløb fuldstændig at bringe denne Eskadre paa Flugt, hvorpaa han forfulgte den uden at give Agt paa, at de Ruyter var bleven ene tilbage mod saavel det røde som det hvide Flag. De Ruyter havde hidtil holdt Fjenderne fra Livet, havde tvunget Monk til at gaae over paa et andet Skib og endogsaa et Par Timer faaet forholdsviis Ro, men da Monk saae, hvorledes de Ruyter var bleven stillet, gjorde han sig al mulig Umage for med sin store Overmagt aldeles at tilintetgjøre ham, og uagtet mange hollandske Skibe kæmpede med stor Haardnakkethed, var der dog flere, som begyndte at vige, saa at de Ruyter om Aftenen blev nødt til at følge deres Exempel. Overalt var han omringet af Fjender, og kun otte Skibe stærk syntes Døden eller Fangenskab ham vis.

I sin Kahyt, med Kortet over Farvandet foran sig, raadførte han sig med sin Næstcommanderende, van Nes, og var nær ved at fortvivle; men næppe havde begge Admiraler reist sig, førend en Kanonkugle tog deres Sæde bort, og dette Held gav dem fornyet Mod, saa at de besluttede at kæmpe til det Sidste Det lykkedes dem saa godt, at Fjenderne bleve holdte fra Livet, og at de Ruyter kunde sætte Coursen for Natten efter Zeelands Kyst, stedse forfulgt af den engelske Hovedstyrke. Da det var blevet Dag, fornyede Monk sit Angreb; han sendte de Ruyter flere Brandere paa Halsen og kom selv med sit Admiralskib paa Siden af »de zeven Provincien«, men de Ruyter tabte ikke sit Maal, Zeelands Kyst, af Sigte, og endelig havde han den Glæde, at Monk, af Frygt for at komme paa Grund i det ukjendte Farvand, standsede med Forfølgelsen og besluttede at vende sig imod Tromp, som nu maatte være afskaaren. Dette de Ruyters Tilbagetog bliver ofte skildret som hans største Bedrift, og visselig syntes det ogsaa ubegribeligt, at hans ringe Styrke, omringet af to fjendtlige Eskadrer, kunde tilbagelægge Veien fra Dunkerque til Zeeland, saameget mere, som Monk tilfulde var paa det Rene med, hvilken umaadelig Triumph de Ruyters Fangenskab vilde have været for England, og Intet forsømte for at gjøre den til Virkelighed. Tromp undgik dog at blive tagen og kom lykkelig til Vlissingen, men hans ubesindige Opførsel blev stærkt dadlet af de Ruyter, som endogsaa klagede over ham til Generalstaterne. Tromp besvarede denne Klage med et udfordrende Brev; men da han hørte til Prindsen af Oraniens Parti (det prindselig sindede) blev han uden videre Undersøgelse af hans Forhold afskediget, og først sex Aar senere, da Prindsen (Vilhelm III) var bleven Statholder, blev han atter indsat i sin Stilling og tillige forsonet med de Ruyter.

Englænderne havde efter denne Seir Herredømmet over Havet, hvilket de brugte paa bedste Maade til at brænde nogle Byer og Skibe paa Øerne Vlie og Terschelling ved

Indløbet til Zuidersøen; men Hollænderne og Franskmændene gjorde, saa godt de formaaede, Gjengjæld, da de atter vare løbne ud i Begyndelsen af September, deels ved at gjøre smaae Landinger i Sussex, Suffolk og Skotland, deels ved at tage og brænde sytten engelske Skibe paa Elben under Glückstadt. —

Hidtil havde Ludvig XIV. klogelig holdt sin egen Flaade hjemme, medens Hollænderne og Englænderne ødelagde hinanden; men da man nu i Holland kom under Veir med, at Ludvig var tilbøielig til at slutte en Separatfred med England, foreslog de Witt den franske Gesandt, at de Ruyter skulde forene sig med Hertugen af Beaufort, som med syv og fyrretyve Skibe og fjorten Brandere laa ved Rochelle, for af de forenede Stridskræfter fuldstændig kunde ødelægge den engelske Flaade og derved tvinge Carl til Fred. Tilsyneladende gik Frankrig ind paa Planen, og de Ruyter fik altsaa de nodvendige Ordrer. Den niende September seilede han med en og firsindstyve Skibe og tretten Brandere gjennem Canalen, hvor han traf den engelske Flaade, paa et Hundrede Seilere, som skulde forhindre Foreningen. Der udspandt sig ogsaa en temmelig alvorlig Fægtning mellem enkelte Skibe, men en stærk Blæst forhindrede Fægtningen i at blive almindelig, og de Ruyter naaede derfor uforstyrret Boulogne, hvor Foreningen med Franskmændene skulde finde Sted; Veiret blev imidlertid mere og mere stormfuldt, og alle tre Flaader maatte med Havari søge Havn. Efterat dette Forsøg paa at forene den franske Flaade med den hollandske var strandet, blev der ikke foretaget Noget af Betydning i dette Aar. Hertil bidrog, at de Ruyter paa det sidste Tog blev syg og maatte gaae iland; Raadspensionairen Jan de Witt overtog vel Commandoen i hans Sted og søgte atter at forene sig med Beaufort, men hverken den franske eller den engelske Flaade vovede sig ud mere. England fristede desuden den haarde Skjæbne, at London i fem Dage, fra den tolvte til den sextende Sep-

tember næsten aldeles nedbrændte, hvorved fem og firsindstyve Kirker, fem og tredive Tusinde Huse og tre og halvfemsindstyve Gader bleve Flammernes Bytte, og endelig grasserede Pesten meget voldsomt saavel i England som i Holland. — Udenfor Europa fandt der derimod mange Træfninger Sted, som det vilde blive for vidtløftigt at følge, og hvori Englænderne næsten altid bukkede under, da Hollænderne der vare dem overlegne; saaledes erobredes Surinam, og flere Øer i det vestindiske Archipel samt det engelske Amerika bleve alvorlig truede, saa at Handelen leed stor Skade. Desuagtet var Carl II ikke tilbøielig til at slutte Fred, skjøndt Johan de Witt førsøgte at bringe en Tilnærmelse til England istand; det lykkedes ham tvertimod af Parlamentet at faae en Understøttelse paa et Hundrede og firsindstyve Tønder Guld til Krigens Fortsættelse; tillige udstedtes en Krigserklæring mod Danmark, og Generalstaternes høflige Breve til Kongen i Anledning af Oversendelsen af Admiral Berkleys Liig bleve haanlig besvarede, idet Carl lod forstaae, at Freden kun vilde komme istand, naar England beholdt, hvad det havde erobret, og Holland udleverede det Erobrede. Tilskyndet af de Witt bestræbte den svenske Gesandt i Haag sig henad Vinteren for at bringe en Conference mellem de stridende Magter istand, og efter en Deel Skrivelser mellem den engelske Konge og Generalstaterne og efter nogen Uenighed om, hvor Sammenkomsten skulde holdes, blev det saavel af Holland som af England vedtaget, at Underhandlingerne skulde aabnes i Byen Breda. Kong Carl skyndte sig dog saa lidt med at sende sine Gesandter over, at de først kom til Zeeland i Begyndelsen af Mai og, efter en Deel Vanskeligheder angaaende Meublementet af deres Værelser, til Breda den fire og tyvende Mai 1667, tre Maaneder efter Generalstaternes sidste Skrivelse. Det fortjener at bemærkes, at, medens de franske og danske Gesandter lode sig nøie med en Suite paa tredive Personer, holdt de engelske et pragtfuldt Indtog med ialt tre Hundrede og tredive Personer. Først

den fjerde Juni fandt den første officielle Sammenkomst Sted. Generalstaterne troede derfor ikke videre paa Englands fredelige Stemning og ansaae det i alt Fald for det bedste Middel til at faae Fred at ruste sig af alle Kræfter, hvorfor Provindsen Holland allerede i Marts Maaned havde en Flaade paa otte og fyrretyve Skibe færdig, som dog ved den stærke Frost blev forhindret i at løbe ud. Yderligere Forsinkelser bevirkede, at de Ruyter først i Begyndelsen af Juni kunde stikke i Søen med lutter hollandske og frisiske Skib, ialt fire og tresindstyve Orlogsskibe, syv Avisojagter og femten Brandere tilsammen med tre Tusinde, tre Hundrede og tredive Kanoner og sytten Tusinde Mand. Den zeelandske Eskadre var allerede tidligere paa egen Haand løben ud og havde saa Meget at varetage deels i Colonierne, hvor, som allerede meddeelt, Surinam blev erobret, deels ved den engelske Kyst, hvor den havde fuldtop at bestille med de engelske Krydsere, at den slet ikke kom til at deeltage i den forestaaende Expedition. Den kunde ogsaa godt undværes, thi Carl II, som havde faaet Summer, der overgik dem, Cromwell havde brugt baade til Hær og Flaade, da han var Verdens Skræk, var meget sparsommelig med at anvende dem til at udruste Skibe og hverve af Søfolk, saa at der endnu i Januar Maaned ikke var samlet en Hovedflaade, men kun nogle mindre Eskadrer, bestemte til at tilføie Hollands Handelsskibe saa stor Skade som muligt; end ikke Kysterne, og navnlig ikke Indløbet til Themsen, vare tilstrækkelig forsvarede. Paa denne Sorgløshed hos Englænderne havde Johan de Witt bygget den Plan at lade Flaaden begive sig til Themsen, lægge sig udenfor denne og sende en Eskadre af mindre Skibe op til Chatham og om muligt til London for at tage og brænde de fjendtlige Skibe, som man traf paa.

Som Følge heraf fik de Ruyter med stor Hemmelighedsfuldhed de nødvendige Befalinger, og som Befuldmægtiget fra Generalstaterne blev Cornelis de Witt, Bor-

germester i Dortrecht, stillet ved hans Side. Under disse Herrers Commando løb nu Flaaden ud fra Texels Rhed den ellevte Juni og naaede lykkelig Kongedybet ved Indløbet til Themsen, hvor den gik til Ankers den syttende Juni. Den næste Morgen afholdtes der Krigsraad, og heri blev det besluttet, at Admiral van Gent, som havde indtaget Tromps Plads, tilligemed C. de Witt næste Dag skulde gaae op ad Themsen med sytten af de letteste Skibe, fire Brandere og nogle mindre Fartøier, medens de Ruyter skulde bevogte Indløbet. Dagen benyttedes til at udsende nogle Baade for at undersøge Dybdeforholdene og forskaffe sig Underretninger, hvorved man erfarede, at der befandt sig ti eller tolv Fregatter nær ved Gravesend. Den næste Morgen, den nittende Juni, vare Englænderne for første og sidste Gang Vidne til den Ydmygelse, at en ringe Styrke, udsendt af en mægtig Flaade, med en god Vind seilede op ad Themsen og naaede til Gravesend, medens den overalt udbredte Skræk og Forvirring. Kanontordenen kunde høres i London, og Skræk bemægtigede sig dens Indbyggere, ja selv i Kongens Raad indbragtes for Alvor det Forslag at forlade Tower, dersom Fjenden skulde trænge paa — og paa samme Tid feirede Kong Carl en Fest med sine Elskerinder. Hvor kort Tid var det ikke siden, at den nederlandske Republik ydmyg havde bøiet sig for Cromwells Fødder!*); nu søgte den at faae Opreisning!

Van Gent traf ikke noget Krigsskib, men kun Handelsskibe, og seilede derfor næste Dag tilbage til Floden Medways Udmunding i Themsen ved Øen Scapie, hvor han traf en Forstærkning paa ti Orlogsskibe og to Brandere, som de Ruyter havde sendt bagefter for at forhindre fjendtlige Skibe i at løbe ud af denne Flodarm, som netop førte til Chatham, Oplagsstedet for de engelske Krigsskibe. For at beskytte Indløbet laa der paa Øen Fortet Sheerness, kun halv fuldendt,

*) Jfr. „Hist. Archiv“ 1870. II. Side 304.

som de hollandske Orlogsskibe begyndte at bombardere den en og tyvende med saa stor Virkning, at det snart blev forladt og kunde besættes af Baadsfolk og Landingstropperne. Her fandtes store Skibsforraad til en Værdi af fire Tønder Guld, som bleve førte ombord, og dermed tilbragtes Resten af Dagen.

Efterat den første Skræk i London havde lagt sig, var det engelske Hof endelig betænkt paa at gribe til alvorlige Forholdsregler for allerførst at sikkre de ved Chatham liggende store Krigsskibe, som ikke vare armerede, og dernæst at træffe Foranstaltninger til at drive Hollænderne bort igjen. Hertugen af York og Admiral Monk bleve skyndsomst sendte til Chatham, og skjøndt de ikke vare vante til at commandere paa Landjorden*), gjorde de, hvad de kunde, og hvad Tiden tillod dem. Først afspærredes Floden Medway ovenfor Fortet, ved at sænke otte Skibe, som dog ikke kom til at indtage nogen heldig Plads. Bagved blev der over Floden spændt en svær Jernkjæde, holdt over Vandet ved Tømmerstykker og forsvaret ved to Redouter; de ved Floden liggende Forter bleve skyndsomst satte i Forsvarsstand, ligesom de disponible Skibe bleve monterede med Kanoner.

Da det ved Sheerness gjorte Bytte var bragt i Sikkerhed, og Vinden næste Morgen var gunstig, gik van Gent nu opad Floden Medway og naaede uden videre Modstand til det Sted, hvor Floden, som her havde en Brede af over to Tusinde Alen, forsvaredes af de sænkede Skibe og Kjæden,

*) Denne „Admiral" Monk er den berømte George Monk, som i 1660 førte Stuarterne tilbage til England, og som i Aaret 1653 havde kæmpet under Robert Blake i det store Søslag ved Portland. Cromwell kan tildeels takke ham for Seiren ved Dunbar, og Monk har dog nok altsaa været temmelig vant til at commandere paa Landjorden. Forøvrigt haves der fra hiin Tid adskillige Exempler paa en saadan Forsættelse af Landofficerer til Søværnet.

Red.

der foruden Ilden fra Redouterne kunde bestryges af Orlogsskibene »Unity« foran og »Matthias« bagved. Van Gent kastede Anker, medens Capitain van Brakel med et Skib paa fyrretyve Kanoner og to Brandere blev sendt iforveien for at rydde Farvandet. Denne angreb strax »Unity« og tog den efter en kort Kamp, medens hans ene Brander seilede Kjæden i Stykker og satte Ild i det bagved liggende Krigsskib. Nu saae van Gent, at Veien var banet, og han fulgte derfor efter med Resten af sin Eskadre, slap lykkelig igjennem Forhindringerne og begyndte Kampen med de i Hast monterede fjendtlige Skibe, med det Resultat, at om Aftenen vare to Skibe tagne og tre brændte med ialt tre Hundrede og fire og tyve Kanoner. Den næste Morgen, saasnart det blev Dag, trængte enkelte Skibe, nogle Brandere og Chalouppper, i hvilke sidste van Gent, de Witt og de Ruyter selv, der var ankommen den foregaaende Aften, befandt sig, videre forbi Fortet Upnor, hvor det lykkedes tre Brandere at tilintetgjøre endnu tre store Skibe paa firsindstyve Kanoner, — men her besluttede de Ruyter klogelig at vende om for ikke at forspilde de vundne Fordele, da Vinden let kunde vende sig og fuldstændig forhindre Tilbagetoget; desuden vare næsten alle Branderne opbrugte. Han havde havt den Glæde at kunne ødelægge Englænderne i deres egen Rede, Noget, som Ingen har naaet siden, og Alt dette med et Tab af nogle faa Brandere og halvtredsindstyve Mand. Flaaden blev liggende udenfor Themsen efter denne Bedrift, deels for muligviis endnu at gjøre et Coup, deels for at blokere London, som derved leed Meget i sin Handel og fik Mangel paa Brændsel. Den anden Juli løb en Afdeling atter op ad Themsen indtil Gravesend, men nu var der anlagt saa mange Batterier, og der viste sig saa mange Tropper paa Kysten, at den med uforrettet Sag maatte vende tilbage. Et Forsøg paa at tage Byen Harwich mislykkedes ligeledes, da Skibene ikke kunde komme Landbatterierne nær nok, og de Ruyter nøiedes derfor med at bevogte Themsens Mun-

ding indtil Slutningen af August Maaned, længe efter Fredens Slutning. Van Nes og flere Admiraler seilede endogsaa i Begyndelsen af August for tredie Gang til Gravesend, og det kom da til en almindelig Kamp mellem Brandere — et smukt Fyrværkeri i Anledning af den for faa Dage siden undertegnede Fredstractat.

De Ruyters Optræden ved Themsen stemte Englænderne fredeligere, og derfor gik det temmelig rask med Underhandlingerne i Breda, saaledes at de forskjellige Hovedpunkter kunde undertegnes allerede den en og tredivte Juli, men uagtet Hollændernes Held i de sidste Maaneder og uagtet Johan de Witt's store Klogskab lykkedes det paa Grund af Ludvig XIV's »Venskab« ikke at opnaae fordeelagtige Betingelser. Ludvig frygtede nemlig ligesaa meget Hollændernes som Englændernes Overherredømme tilsøes, hvorfor hans Bestræbelser gik ud paa at lade disse to Sømagter holde hinanden Stangen, for at hans Flaade kunde faae desto større Betydning. Desuden var Ludvigs Plan efter Philip IV af Spaniens Død at bemægtige sig spansk Flandern, kommen til Modenhed, og det var ham derfor magtpaaliggende at erhverve sig Englands Venskab. Ved Freden beholdt derfor begge Parter, hvad de havde erobret: Englænderne New-York og New-Yersey i Nordamerika, Hollænderne Surinam, eller hvad begge endnu maatte have erobret inden den fire og tyvende April 1668 hele Verden over. Meest krænkende for Generalstaterne var det dog, at Cromwells Bestemmelse*) om, at hollandske Krigsskibe skulde stryge Flaget og lade Mersseilet falde for ethvert engelsk, blev ved Magt.

Hollænderne fandt imidlertid snart en Leilighed til at bringe Ludvig XIV en passende Tak for hans Optræden ved at faae England og Sverige paa sin Side og derved

*) I Navigationsacten af 1651. Jfr. „Hist. Archiv“ 1780. II. S. 301.

standse de Franskes Fremtrængen i Flandern og tvinge Kongen til Freden i Aachen det følgende Aar. Men denne dristige Politik hos den lille Republik skaffede den Ludvigs Fjendskab og var Aarsag til Angrebet i 1672, da Holland ikke alene maatte kæmpe for sin Handel, men ogsaa for sin Uafhængighed. Da var det, at England med Lethed opnaaede, hvad det ikke havde kunnet opnaae alene; thi om end de Ruyter med Held kæmpede med den forenede fransk-engelske Flaade ved Solbay, var der dog ingen Skibe tilovers for tilstrækkeligt at beskytte Colonierne og Handelsskibene, og fra den Tid skriver sig derfor først Englændernes ubetingede Overvægt tilsøes og i Handelsverdenen, om end Amsterdam først efter Midten af det forrige Aarhundrede blev overfløiet af London.

P. N. Nieuwenhuis.

Albert Borgaard.*)

Albert Borgaard blev født den tiende November 1659, enten i Landsbyen Holbek i Rougsø Herred, Randers Amt, eller maaskee paa Holbek Gaard i Holbek Sogn. Hvem hans Forældre vare, er ubekjendt. Som man, maaskee ikke uden Grund, har formodet, har hans Fader været Embedsmand eller Betjent paa den nævnte Gaard, og hvis saa er, er det ikke usandsynligt, at han har faaet sit Døbenavn efter et Medlem af den skeelske Familie, i hvis Eie Holbek Gaard længe var, og i hvilken Slægt Navnet Albert ofte forekommer. Om Borgaards tidligste Ungdom er ingen Efterretning kommen til os. Det var maaskee ved sin For-

*) Efterfølgende Skildring var oprindelig bestemt for afdøde Fr. Algreen Ussings „Dansk biographisk Lexikon“.

Kilder: En Optegnelse af Borgaard selv om hans Krigerliv fra 1685—1722; et Brev fra Præsten ved den danske Kirke i London, Albert Michelsen (død 1770), der var Borgaards Svoger og tillige hans Søstersøn, til en Raadmand A. Holt; Uddrag af en Protocol, tilhørende den danske Kirke i London, og en Fortegnelse over de af Borgaard forfattede Tabeller og artilleristiske Afhandlinger, der bevares i Artilleribibliotheket i Woolwich, samlede og benyttede i den Levnetsfortælling hvortil her er sigtet: O. N. Olsen: Generallieutenant Albert Borgaards Levnet og Bedrifter tilligemed en kort Oversigt af de nærmest i Forbindelse hermed staaende Krigsbegivenheder, i militairt Repertorium, femte Bind, Aargang 1839, p. 1—190. Endelig er til denne Artikel benyttet Wolf: Samlinger om den danske Kirke i London. Kjøbenhavn 1802.

bindelse med den skeelske Slægt, at han fik sin første Ansættelse paa den militaire Bane som Cadet ved Dronningens Regiment tilfods, og det var i denne Stilling, at han i en meget ung Alder deeltog i Wismars Beleiring 1672. Da i Begyndelsen af 1676 et Infanteriregiment beordredes til at gjøre Tjeneste paa Flaaden under Tromps og Niels Juels Anførsel, kom Borgaard ogsaa tilsøes, og han var med i det store Søslag, som hine Admiraler ved Øland leverede de Svenske den første Juli 1676. I de følgende Aar var Borgaard med i Felttogene i Skaane, og i det vel ikke afgjørende, men dog med størst Tab for de Danske forbundne Slag ved Lund den fjerde December 1676, i hvilket begge de nordiske Konger personlig kæmpede mod hinanden, gjorde han første Gang Tjeneste ved den Vaabenart, Artilleriet, der senere, i ganske andre Egne, skulde give ham Adkomst til saa stor Navnkundighed. Han deeltog i den nærmest følgende Tid i Løvenhjelms og Gyldenløves dristige Foretagender mod Marstrand og Udevalla og blev under den Førstnævntes Befaling i 1678 commanderet til Rygen. Denne Ø, som ved den westphalske Fred var kommen i de Svenskes Besiddelse, var 1677 bleven erobret af de Danske, men atter tilbagetagen af den svenske Feltherre Kønigsmark. Det lykkedes nu Løvenhjelm ved de forenede danske og brandenborgske Stridskræfter paany at sætte sig i Besiddelse af Øen, som efter en Overeenskomst mellem Churfyrsten af Brandenborg og Kong Christian V blev den danske Krones Eiendom, indtil Fredsslutningen i Lund (1679) berøvede Danmark ogsaa denne Seirens Frugt.

Da man i Danmark, efter at Vaabnene vare komne til at hvile, igjen tog fat paa fredelige Sysler, og man blandt disse ogsaa henvendte Opmærksomheden paa Landets Opmaaling og Skyldsætning, fik Borgaard Andeel i det dertil hørende Arbeide. 1680 sendtes han til Berlin for at gjøre sig bekjendt med det preussiske Fyrværksvæsen, paa samme Tid som preussiske Fyrværkere sendtes til Danmark for at

lære det danske. 1681 sendtes han til Strasbourg for at uddanne sig som Ingenieur. Imidlertid kaldte Krigstrompeten ham snart atter bort fra disse techniske Studier. En uhyre Fare truede dengang Christenheden. Ophidsede af Frankrige, der for enhver Priis vilde ydmyge det østerrigske Huus, og i Forbund med Keiserens oprørske Undersaatter i Ungarn, nærmede Tyrkerne sig med en stor Hær, anført af Storviziren, Kara Mustapha, den østerrigske Keiserstad 1683. Wiens Fæstningsværker syntes ikke i Stand til at gjøre nogen langvarig Modstand; Stadens Garnison, under den tappre Stahremberg, bestod kun af fjorten Tusinde Mand, og hele den østerrigske Hær, der kunde bruges mod de fremtrængende Barbarer, var de tyve Tusinde Mand, som Hertugen af Lothringen anførte.

Allevegne røbede sig i disse Trængselsdage en stor og virksom Deeltagelse for det af Osmanerne truede Tydskland. Det var den polske Konge Johan Sobieski, der med de tappre Skarer, han anførte, gav Kampen et Udfald, som langt overgik de Christnes bange Forventninger; men fra alle Europas Egne strømmede Frivillige sammen til Wiens Undsætning. Fra Danmark gik saaledes den i Christian V's Tjeneste staaende Hertug af Würtemberg, og blandt flere tappre Mænd, der ledsagede ham, var ogsaa Borgaard. Han fulgte de østerrigske Faner, da Lykken snart vendte Tyrkerne Ryggen, og var med ved en Begivenhed, der dengang tildrog sig almindelig Opmærksomhed: Budas Erobring og dens Befrielse fra Tyrkerne (1686), under hvis Herredømme den havde staaet i et Hundrede og fem og fyrretyve Aar i hvilken Tid den havde været Sædet for en tyrkisk Pascha. Borgaard gjorde her saa meget Bytte, at han, som han selv skriver, fik alle sine Campagner i Ungarn betalte.

Hvorvel Borgaard saavel i dansk som i fremmed Tjeneste havde udmærket sig, og hans Sendelser til Berlin og Strasbourg i den danske Regjerings Ærinde tydede paa, at han i Hjemmet havde Folk, som vilde ham det vel, var han

dog i en Alder af ni og tyve Aar ikke rykket videre end til Lieutenants Rang. Han følte sig krænket og tilsidesat, og en ham med Hensyn til hans videre Forfremmelse tilføiet Uret bragte ham til at udfordre sin Major. De dengang hyppigt forekommende Tvekampe havde gjort det nødvendigt at indskærpe Duellovenes Overholdelse i al deres Strenghed, og for ikke at blive tiltalt paa Liv, Ære og Gods maatte Borgaard, uagtet Duellen ikke havde fundet Sted, flygte til Hamborg. Forgjæves søgte han her om et Leidebrev for at kunne vende tilbage til Danmark. Han maatte, for en saa ringe Aarsags Skyld, for stedse forlade sit Fædreland. Men den Løn og Forfremmelse, han i Hjemmet forgjæves havde søgt at opnaae, blev ham i fremmed Tjeneste rigelig til Deel.

Da Borgaard 1688 for stedse forlod sin Hjemstavn, var han alt en Mand paa henved de Tredive. Han gik først i polsk, senere i preussisk og tilsidst, 1692, i engelsk Krigstjeneste. Han gjorde Tjeneste ved Artilleriet og deeltog i Krigsbegivenhederne, deels i Nederlandene indtil Freden i Rysvick (1697), deels paa den pyrenæiske Halvø under den spanske Arvefølgekrig. Han viste overalt en høi Grad af personligt Mod, udholdt betydelige Strabadser og blev ofte saaret. Under Beleiringen af Valencia d'Alcantara (1705) fik han sin venstre Arm knuust; i 1706 fik han under Beleiringen af Alcantara en svær Contusion i Brystet; i Slaget ved Saragossa (1710) blev han fire Gange saaret, og i Slaget ved Villaviciosa, samme Aar, streifede en Kanonkugle hans venstre Been. I dette for de Allieredes Stridskræfter saa uheldige Slag, hvor Hertugen af Vendôme førte den franske Hær, mistede Borgaard hele sin Bagage og blev strax efter Slaget tagen til Fange. Han fik paa sit Æresord Tilladelse til at gaae tilbage til England for at blive helbredet for sine Saar og blev ogsaa snart derpaa udvexlet mod en fransk Oberst; men hans Saar vare saa betydelige, at han i lang Tid maatte bruge Krykker, og han kunde først i 1712 atter træde i Virk-

somhed. Freden til Utrecht (1713) endte den spanske Arvefølgekrig; men endnu i flere Aar maatte Borgaard færdes paa Krigsskuepladsen, først i Skotland under den ældre stuartske Prætendents Indfald i dette Land (1715), og endnu engang paa den pyrenæiske Halvø, hvor han under den korte Krig, som Frankrige og England i Forening paaførte Spanien, ledede Beleiringen af Vigo, som efter et heftigt Bombardement blev tvungen til at capitulere (1719).

Med denne Begivenhed endte vor Landsmand sit Krigerliv. Den øvrige lange Tid, som han endnu havde at tilbagelægge, inden han i en Alder af næsten to og halvfemsindstyve Aar samledes til sine Fædre, var helliget Organisationen af det engelske Artilleri, hvis egentlige Skaber han med Rette er bleven kaldet. Allerede i Dronning Annas sidste Leveaar havde Borgaard indgivet en Forestilling til Regjeringen om Nødvendigheden af Forandringer i denne Deel af Forsvarsvæsenet, hvis mangelfulde Tilstand han under sine mange Felttog havde havt Leilighed til at blive bekjendt med. Dronningens snart derpaa indtrufne Død (den første August 1714) medførte en Standsning i Iværksættelsen af den lagte Plan til en gjennemgribende Reform i Artilleriet. Det var først efter adskillige Aars Forløb, at det forundtes Borgaard under Hertugen af Marlborough, der fornyede hans Bestalling som Artilleri-Oberst, at lægge Haand paa Værket. Det var under hans Tilsyn og efter hans Plan, at Arsenalet i Woolwich, med de mangfoldige dertil hørende, til Krigsvæsenets Brug indrettede Bygninger, blev opført. I Forbindelse hermed sattes en Krigsskole til de vordende Artilleriofficerers Uddannelse. Som Chef for Artilleriet var Borgaard tillige Chef for denne Skole, og han beklædte begge Poster lige til sin Død den ottende Februar 1751. Han stod i særdeles Yndest hos den engelske Dronning Anna's Ægtefælle, den danske Prinds Jørgen (død 1708), og hos begge de første Konger af det hannoveranske Huus. Georg

II forfremmede ham til Generalmajor 1735 og 1739 til Generallieutenant. I samme Agtelse stod han hos sine Undergivne. Han var en Fader for det Corps, over hvilket han befalede, og en varm Forsvarer af sine Soldaters Rettigheder. Paa en Tid, da Underslæb og Bestikkelser gik saa stærkt i Svang, som Tilfældet netop var i England i Borgaards Levetid, kunde han rose sig af, at han aldrig havde havt en Skillings Indtægt af sit Regiment meer end den Løn, som Regjeringen gav ham. Han gav Soldaternes Beklædning fra sig, for at det ikke skulde see ud, som om han gjorde sig Fordele derved. Aldrig vilde han modtage af nogen Soldat en Hare, en Fugl eller en Fisk uden derfor at betale den gjældende Torvepriis.

I mange Aar var Borgaard et anseet Medlem af den danske Kirke i London og deeltog i dennes Bestyrelse. Da han forlod London og flyttede til Woolwich, maa han have frasagt sig den Tillidspost, som han hidtid havde beklædt som Medlem af Menighedsraadet. Fra Aaret 1713 forsvinder Borgaards Navn af Underskrifterne paa Kirkens Papirer. Til den danske Kirke førtes hans Liig, og i Kirkens Begravelseshvælving hviler saavel han som hans første Kone og adskillige af hans Børn, af hvilke intet synes at have overlevet ham.

Tredive Aar efter hans Bortgang satte Artilleriofficererne i Woolwich ham et Mindesmærke, bestaaende af hans malede Knæstykke og en Tavle, som indeholder en Angivelse af de atten Slag (1676—1710) og de fire og tyve Beleiringer (1675—1719), i hvilke han var med. Mange af hans Papirer, Beregninger og Planer ere endnu bevarede i Artilleribibliotheket i Woolwich og ere undersøgte og benyttede af en dansk Militair til en Skildring af den navnkundige Mand, af hvilken vi ogsaa have gjort Brug ved den ovenstaaende korte Fortælling om hans bevægede og hæderlige Liv.

Siden Borgaard døde, er Alt i Woolwich, i Tøihuset og i Krigsskolen blevet udvidet og forøget efter en meget stor og omfattende Maalestok. Desto større er den Mands Fortjeneste, der ved at grundlægge og ordne disse Indretninger, gav dem en Skikkelse, som kunde have Varighed for mange kommende Slægter.

P. W. Becker.

Om Etruscerne og de etrusciske Grave.*)

Flere Aarhundreder før den Stad blev grundet, der skulde blive Verdens Herskerinde, var en Deel af Mellemitalien beboet af et mægtigt og høit civiliseret Folk, som vel efter mangeaarige Kampe maatte bukke under for det seirende Rom og synke ned i Forglemmelse, men hvis store Betydning for det romerske Rige ikke er gaaet Historiens granskende Øie forbi. Dette Folk var Estruscerne, om hvis Oprindelse de Lærde langtfra ere enige. Medens Oldtidens Forfattere, baade græske og romerske, i Almindelighed sætte Etruscerne som et fra Asien indvandret Folk, gjør Dionysus fra Halicarnassus, der levede i den augustæiske Tidsalder, en Undtagelse herfra, idet Etruscerne efter hans Mening oprindeligt vare et italisk Folk; den tydske Lærde, Niebuhr, sætter derimod deres Hjemsted i de rhætiske Alper. Den almindeligst antagne Mening synes nu at forudsætte et indre Slægtskab mellem de italiske Folk. Førend Etruscerne fik Magten i det Land, som efter dem senere blev kaldet Etrurien, var dette beboet af Umbrerne — Vidnesbyrd herom haves ogsaa i græske Efterretninger, der sige, at Lyderne kom til et »ombrisk Land«, og i Floden Umbro, der løber

*) Kilder: K. O. Müller: Die Etrusker. I—II. — W. Abeken: Mittelitalien. — Chambers: The sepulchres of Etruria. — Schnaase: Geschichte der bildenden Künste.

midt igjennem Etrurien —; men efter en haard Kamp maatte Umbrerne drage længere mod Øst. Det er ogsaa rimeligt, at Etruscerne ved deres Forsøg paa videre Udvidelser have maattet kæmpe mod Ligurerne, thi som liguriske Byer nævnes Luca og Pisa ved Arno, og denne sidste By er blevet erobren af Etruscerne. Ogsaa i Po-Sletten havde Etrurien i sine Velmagtsdage betydelige Besiddelser, men disse gik senere tabt, og efter den Tid kan Floden Macra sættes som Etruriens Nordgrændse; som Landets Sydgrændse kan i Almindelighed Floden Tiber sættes, skjøndt et Bynavn som Tusculum, der laa Sydost for Rom, nok kan tyde paa en etruscisk Oprindelse. Der var ogsaa anlagt etrusciske Colonier i Campanien. Den romerske Historie bærer talrige Vidnesbyrd om, hvormange Kampe Republiken har maattet bestaae med det mægtige og blomstrende Etrurien, der i lang Tid hindrede betydeligere Udvidelser af det romerske Gebeet mod Nord. Disse Kampe have endogsaa været farlige for Roms Existens, saaledes, da den etrusciske Konge, Porsena af Clusium, erobrede Byen, som han dog snart igjen maatte opgive; men maaskee kunde Etrurien endnu længe have holdt Rom Stangen, hvis ikke dets Kampe imod Nord havde givet Romerne en velkommen Leilighed til at udvide deres Herredømme paa dets Bekostning. I længere Tid havde Etruscerne havt meget farlige Naboer i Gallerne, som efter at være indvandrede i Øvreitalien havde sat sig fast der og nu ved ødelæggende Røvertog plagede de etrusciske Byer. Dengang gik Etruriens Besiddelser i Po-Sletten tabt. Da Romerne i Aaret 396 f. Chr. erobrede Veji i Etrurien, var Landet netop indviklet i en Kamp med Gallerne, hvorfor der ikke kunde sendes det beleirede Veji nogen Hjælp. Faa Aar efter oversvømmede de galliske Skarer Mellemitalien, og da maatte ogsaa Rom bukke under for dem efter Nederlaget ved Floden Allia (390); men medens den romerske Stat atter reiste sig efter det frygtelige Slag, var det forbi med Etruriens tidligere Magt og

Betydning. Den ene etrusciske By efter den anden faldt i Romernes Hænder, og det nyttede ikke, at Etruscerne sammen med andre af Italiens Folk søgte at standse Rom paa dets Vei til Erobringen af Italien: alle Forsøg mislykkedes.

Vi have i det Foregaaende i korte Træk søgt at skildre Etruriens Opkomst, Blomstring og Forfald og ville nu gaae over til en Omtale af Forholdene i dette Land, saavel de politiske som de religieuse, der indeholde ikke faa Punkter af Interesse. Desværre er det ikke mange Kilder, hvoraf der kan øses Kundskab om Etruscernes Liv og Virken: Oldtidens græske og romerske Skribenter have kun hist og her i deres Værker nogle Efterretninger om dem, men heldigviis er der levnet os et andet Vidnesbyrd om deres fordums Storhed, et Vidnesbyrd, som har trodset Tidens ødelæggende Tand, og det er de talrige etrusciske Grave. Deres Bygning, Udstyrelse og Udsmykning kunne fortælle en Deel om Folkets Sæder, nationale Skikke, dets Maade at leve paa, dets Religion, kunstneriske Standpunkt og intellectuelle Begavelse.

Det egentlige Etrurien dannede en Forbundsstat af tolv uathængige Byer; som dens Stifter nævnes en mythisk Person, Tarchon fra Tarquinii. Ligesom Italiens Byer i Middelalderen styrede enhver By det omkringliggende Land. De meest bekjendte Stæder ere: Tarquinii, Veji, Falerii, Cære, Clusium og Perusia. Forholdet mellem Forbundets enkelte Medlemmer synes at have været saaledes, at ingen enkelt Stad var Hoved for eller forestod det Hele, fordi derved let den almindelige Uafhængighed kunde gaae tabt. Ved Voltumnas Tempel var der regelmæssige Forsamlinger hvert Aar, og her valgte de tolv Stæder en almindelig Overpræst til at forestaae Offringerne, hvortil ogsaa sluttede sig Lege af forskjellig Art. Disse Sammenkomster lignede i det Hele en Deel de panjoniske Fester hos Lilleasiens Grækere. Dog kunde der ogsaa være extraordinaire Forsamlinger, naar vanskelige Forhold gjorde dem nødvendige, saaledes, som Livius fortæller, dengang da man stredes om, hvorvidt det af Romerne

beleirede Veji skulde forsvares af hele Nationen eller ikke. Forbundsforsamlingen havde ingen Magt over de enkelte Stæders indre Forfatning eller Forhold; men var en Krig besluttet, skulde Alle i Fælleskab føre den; den Stad, der vægrede sig, kunde udstødes. Det er rimeligt, at, ligesom der valgtes en Forbundspræst, saaledes fik ogsaa i Krigstilfælde en Forbundsfeltherre Overbefalingen, saa at Krigen kunde føres med Kraft. Det religieuse Forbund synes at have bestaaet, selv efter at de tolv Stæder havde tabt deres politiske Selvstændighed.

I den ældste Tid regjeredes de etrusciske Stæder af Konger, men disse bleve senere, ligesom i Grækenland og Rom, styrtede, og vi finde da som de Styrende et Præste-Aristokrati, de saakaldte Lucomoner, hvis Magt og Betydning var meget stor. De forestode den hele religieuse Cultus, ledede de politiske Anliggender og vare de Eneste, der raadsloge og besluttede i Forbundsforsamlingerne. En ydre Pomp og Pragt charakteriserede det etrusciske Adelsherredomme; saaledes hørte de Udmærkelsestegn, som Romerne havde for deres Øvrighedspersoner, nemlig en Elphenbeensstol, en Toga af Purpur og et Følge af Lictorer, oprindelig hjemme i Etrurien. Om den indre Indretning af dette aristokratiske Herredømme vide vi meget Lidt. Der omtales ikke sjeldent i de etrusciske Stæder et Senat, som vel har bestaaet af de fornemste Lucumoner. Adelen besad store Landeiendomme og fik derved en Magt, som kan forklare, at den formaaede at hævde sit Overherredømme; men det er ikke ganske klart, hvorledes dens Forhold til Landboerne har været. Det omtales, at Adelen i Krigstilfælde hurtigt har kunnet samle en anseelig Hær af de Folk, som boede paa dens Godser, kvilket tyder hen paa et meget afhængigt Forhold. Folket i Stæderne har sikkert heller ikke havt mange Rettigheder.

Den etrusciske Religion har en sær, mørk, phantastisk og voldsom Charakteer — der fandt endogsaa Menneskeof-

fringer Sted — og minder i sin tidligste Tid Meget om de østerlandske Religioner. Selv om den senere ved det stærke Samqvem mellem Etrurien og Grækenland optog Guder og religieuse Forestillinger fra den græske Religion, tabte den dog ingensinde sit oprindelig Præg. Etruscerne havde en dobbelt Række Guder, nemlig de tolv navnløse Overguder, hemmelighedsfuldt virkende Skikkelser, der kun ere virksomme ved vigtige Begivenheder i Naturen, og de tolv »Consentes«, der dannede Jupiters sædvanlige Raad. Disse Guder, af hvilke Jupiter var den Fornemste, tilhørte en lavere Orden; man tænkte sig dem nærmere den bestaaende Natur og Menneskeslægt end de navnløse Overguder, saaledes at de ledede den nærværende Verdensorden. Der var sex Guder og sex Gudinder. De Vigtigste ere: Jupiter, den Øverste af »Consentes«, der paa Etruscisk hed Tina eller Tinia. Han er den igjennem Lynet talende og i Lynet nedstigende Gud. Juno, paa Etruscisk Kupra, havde i Veji et Tempel paa Borgen og blev tilbedt som Stædernes Beskytterinde; hendes Attribut er en Landse. I Falerii var der aarlig store Offringer med prægtige Optog til hendes Ære. Gaden, hvorigjennem Toget bevægede sig, var belagt med Tæpper, og Jomfruer, indhyllede i lange, hvide Klæder, deeltoge i Processionen. Om Kupra har staaet i et lignende Forhold til Tina, som f. Ex. Juno til Jupiter, vides ikke. Minerva, paa Etruscisk Menerfa, var, ligesom Pallas Athene, Forstandens guddommelige Magt, beskyttede Haandværk og qvindeligt Arbeide og havde opfundet Fløiten og Krigstrompeten. Vertumnus var en meget anseet etruscisk Gud, der nærmest synes at have været en Personification af Foraarets, Sommerens og Høstens bestandig nye og vexlende Velsignelse. Hans Fest, Vertumnalierne, holdtes i October. Hvad der slet ikke stod i Forbindelse med den egentlige etrusciske Gudelære, men som blev optaget fra Grækenland, var Bacchus-Tjenesten, der blev Aarsag til de forargelige Bacchanalier. Man kan ikke undre sig over, at en saadan Tjeneste

er bleven optagen med Forkjærlighed hos et Folk, der var saa vildt og lidenskabeligt som Etruscerne. Festerne for Bacchus vare natlige Sammenkomster, hvorved først, ligesom i Grækenland, kun Qvinder vare tilstede, men senere bleve ogsaa Mænd indviede i dem, og de udartede snart til skjændige Orgier, ved hvilke Deeltagerne i bacchantisk Lyst og tøilesløs Lidenskabelighed tillode sig Udskeielser af enhver Art. Disse Bacchanalier havde udbredt sig vidt over Italien, og det var en gavnlig Strenghed, det romerske Senat udviste, da det i Aaret 168 f. Chr. lod udgaae et strengt Forbud imod dem. Dog existerede Bacchus-Tjenesten endnu senere i Etrurien, men man synes ikke her at have havt de samme Forestillinger om Guden som i Grækenland, idet han blot var en Gud for sandselig Lyst. Luxus- og Modegjenstande, hvorpaa Etruscerne gjerne fremstillede muntre og yppige Billeder, findes ofte prydede med Scener fra Bacchus-Dyrkelsen.

Til den etrusciske Gudelære hørte ogsaa følgende Guddomme: Penater, Larer og Genier. Penaterne vare Huusguder; under deres Beskyttelse troede man, at ethvert Huus stod, hvorfor der ogsaa var helliget dem en særegen Plads, og til deres Ære brændte Ilden altid paa Arnestedet. De bragte Lykke og Velsignelse til Hjemmet. Larerne vare Skytsguder af en lignende Art som Penaterne, idet ogsaa de stode i Forbindelse med Menneskenes Boliger og menneskelige Foretagender, men deres Beskyttelse strakte sig tillige over forskjellige Steder, som Veie, Landsbyer og Districter. Under Larer tænkte man sig som oftest de Afdødes Sjæle, der ellers benævnes Manes og opholde sig i Underverdenen, styrede af Mantus og Mania. I Læren om Genier ligger den Tanke, at ethvert Menneske ved Fødselen har faaet en Skytsaand, Genius, som ledsager ham hele Livet igjennem og deler hans Skjæbne, den være nu lykkelig eller ulykkelig. Der offredes Blomster og Røgelse til Genierne, og naar de afbildes, er det oftest som Børn.

En særegen og betydelig Green af den etrusciske Gude-

lære er Divinationskunsten, som føres tilbage til Dvergaanden Tages, der efter Fortællingen skal være sprunget op af en Plougfure, da en etruscisk Bonde engang pløiede sin Mark. Tages meddeelte Lucumonerne, hvorledes de ad forskjellige Veie kunde komme til Kundskab om Gudernes Villie og Sindelag, og der uddannede sig herved en Spaadomskunst, som fuldstændig blev sat i System og alene maatte udøves af Præste-Aristokratiet. Fra Etrurien vandrede hele denne Deel af den etrusciske Religion til Rom, hvor Spaamændene i lang Tid kun vare Patriciere, ja den udbredte sig over hele Italien, saa at man ikke kunde foretage sig nogen Sag af Vigtighed, førend man gjennem forskjellige Tegn troede at have erfaret Gudernes Villie. Kunsten forfaldt dog efterhaanden; man fik Øinene op for det Taabelige og Intetsigende i den, saa at, som der fortælles, den ene Spaamand ikke kunde gaae forbi den anden paa Gaden uden at smile.

En Hovedklasse af etrusciske Spaamænd eller Haruspices ere Fulguratorerne, hvis Embede det var at iagttage Lynene, enten for at raadspørge dem eller udsone dem, for at afværge dem eller drage dem ned. Af stor Betydning var det ogsaa, hvorfra Lynet kom, og hvorhen det gik. Naar et Lyn slog ned, blev det Sted, hvor det havde truffet, undersøgt og var for Eftertiden helligt, saa at det ikke maatte betrædes, ja ikke engang beskues. Desuden blev det ogsaa indhegnet. Dersom et Lyn traf den Plads, hvor der holdtes en Folkeforsamling, kaldtes det et Kongelyn og betød Borgerkrig, Statens Undergang og en fuldstændig Forandring af Stedet og dets Bestemmelse. Et Lyn, der slog ned i Feltherrens Telt i Leiren, tilkjendegav, at denne vilde blive erobret og Anføreren dræbt. Etruscerne havde ikke mindre end ni lynudslyngende Guder, ja Jupiter sendte endogsaa tre Slags Lyn, saa at Fulguratorerne i det Hele havde elleve forskjellige Lyn at udtyde. En særlig Forfærdelse opvakte de Lyn, som viste sig, naar Himlen var klar, thi de tydede

paa skrækkelige Ulykker. For at holde Uveir borte havde Etruscerne forskjelllge religieuse Ceremonier. Tarchon skal have omgivet sin Bolig med et Gjærde af hvide Ranker for at beskytte den mod Lynnedslag, og til Værn for sine Marker opstillede Tages et afhugget Æselshoved paa Landets Grændsepæl. Med Hensyn til at drage Lynene ned, er det noget gaadefuldt, hvorledes dette er gaaet til. Bønner og Besværgelser maae have spillet en Hovedrolle derved. Indbyggerne i Volsinii skulle ved at neddrage Lynet have dræbt et forfærdeligt Uhyre, og paa samme Maade bevægede Kong Numa den høieste Gud til at nedstige til ham.

En anden anseelig Green af den etrusciske Divination var den Kunst at kunne spaae af Offerdyrs Indvolde, det vil sige ved en Undersøgelse af visse Dele af et til Guderne offret Dyr at kunne erfare disses Villie og Beslutninger. Man iagttog især Leveren, Lungen og Hjertet, dog ogsaa Nethinden i Øiet; men overhovedet agtede man paa alt Paafaldende og Usædvanligt. Isærdeleshed var Leveren Gjenstand for nøie Undersøgelser, fordi man antog, at Dyrets Liv der havde sit egentlige Sæde; navnlig besaae man nøie det saakaldte »caput«, en Udvæxt paa Spidsen af Leverens høire Lap; manglede den, betød det Undergang, var den dobbelt, vilde der blive Tvedragt, og et Snit i den tilkjendegav Ophævelse af den nærværende Tilstand. De Dele af Indvoldene, der tilkom Guddommen, bleve overstrøede med en Blanding af Salt og Hvedemeel og lagdes, kunstigt tilskaarne, paa Fade, hvorefter de brændtes ved Alterets Flammer. Hele Handlingen kaldtes at tage Auspicier og blev udført af Haruspices.

Ogsaa de bevingede Skabninger maatte hjælpe Etruscerne til at opklare Fremtiden. Efter deres Anskuelse havde Fuglenes Skrig og den Retning, de toge i deres Flugt, en stor Betydning. Vi mangle egentlig sikkre Efterretninger om, hvilke Ceremonier der ved slige Leiligheder iagttoges i Etrurien, men det kan vel næppe betvivles, at de havde en stor

Lighed med dem, der anvendtes i Rom. Augurerne, saaledes kaldtes de Mænd, der toge Fuglevarsler, og som dannede et særeget Collegium, valgte et Sted, hvorfra de kunde have en fri Udsigt og betegnede med en Krumstav den Himmelegn, hvorfra Fuglenes Flugt var lykkelig eller uheldbringende. Det var under Ceremonien af stor Vigtighed, at der herskede den fuldstændigste Taushed, at Staven ikke faldt til Jorden, og at den Stol, hvorpaa Auguren satte sig efter at have inddeelt Himlen, ikke vaklede. Fra Fortællingen om Claudius Pulcher er den Betydning bekjendt, der knyttedes til den Omstændighed, om de hellige Høns vilde æde eller ikke.

Et Folks Mythologi giver et klart Beviis for, hvilken Livsanskuelse det hylder, og hvilken Idee der behersker det. I den græske Mythologi finde vi Skjønhedsideen fremtrædende ved Siden af en nydende og mere let Livsanskuelse, medens i Nordens Gudelære Kraften er den herskende Idee, men tillige blandet med megen Skjønhed og Reenhed, som vidner fordeelagtigt om Folkets aandelige Standpunkt. I Samklang med de to Mythologiers forskjellige Ideer staaer Grækerens og Nordboens grundforskjellige Opfattelse af Livet efter Døden, idet hiin ansaae det for at være et tomt og glædeløst Skyggeliv, medens denne i Samlivet med Valhallas Guder saae Belønningen for et kjækt og kraftigt Kæmpeliv. Ligeoverfor disse to Gudelærer staaer nu den etrusciske med sin forunderlige, mørke og overtroiske Charakteer, der ikke i Lidet minder om Østerlandene, uden nogen afgjort fremtrædende og begeistrende Idee og med en vel nærmest tungsindig og paa Døden henpegende Livsanskuelse. Hvilken Anskuelse Etruscerne havde om Livet efter Døden, finde vi ikke tydeligt fremsat noget Sted. Det er i det Foregaaende omtalt, at Etruscerne som underjordiske Guder tilbade Mantus og Mania. Navnlig den Sidste synes at have spillet en fremragende Rolle og staaer i nøie Forbindelse med den etrusciske Tro paa Larer. Hun kaldes ofte »Larernes Moder«,

hvilket vel maa forstaaes saaledes, at Menneskene ved Døden blive Manias Børn derved, at deres Sjæle gaae ned i Underverdenen, hvor de enten maae blive for bestandigt, eller hvorfra de atter kunne løsrive sig, hvis de ved deres gode Egenskaber i Livet have gjort sig fortjente til at blive Larer. Til at føre Sjælene til Underverdenen havde Etruscerne en Slags Charon, der afbildes med et vildt Udseende og bevæbnet med en Hammer. Han var ikke Færgemand som den græske Charon; thi man tænkte sig de Afdøde drage bort fra Livet tilhest.

Hvad der fortrinsviis viser, at Etruscernes Tanker meget beskjæftigede sig med Døden, er den Omhu, hvormed de beredte sig deres sidste Hvilesteder — en Omhu, der i Meget minder om de gamle Ægyptere —, og det er til en Beskrivelse af de etrusciske Grave, hvis Betydning er saa stor, naar man vil have et Indblik i Folkets Leveviis og aandelige Modenhed, at vi nu ville vende os.

Næsten overalt, hvor der nu findes Samlinger af etrusciske Grave, tør man stole paa, at der ogsaa har ligget en By, ligesom Levningerne af en saadan kunne ansees for et sikkert Tegn paa, at der i Nærheden maa være eller ved Undersøgelser kan findes Kirkegaarde. Hvorledes disse ere beliggende og indrettede, beroer imidlertid paa Egnens naturlige Beskaffenhed. I den sydlige Deel af det egentlige Etrurien, der er høit uden dog at være bjergfuldt, vare Byerne altid anlagte paa Høideplateauer, som paa alle Sider gjennemskares af dybe Hulveie eller Dale, en Slags naturlige og meget dybe Grave. Paa saadanne Steder vare Gravstederne almindelig udhuggede i Klippesiderne, nedenunder Byens Mure, ligesom ogsaa paa Hulveienes modsatte Side, saa at Byen undertiden var omgivet af Grave paa alle Sider. I Landets nordlige og mere bjergrige Deel, hvor Byerne vel aldrig byggedes paa Bjerge af en betydelig Høide, men i Almindelighed laae paa et isoleret og Omegnen beherskende Punkt, maatte Gravene henvises til lavere Skrænter eller til

Sletten ved Foden af Bjerget, da de høiere liggende Dele frembøde naturlige Vanskeligheder for en Udgravning. Naar i slige Tilfælde den lavere liggende Jordbund var for blød til at bevare Form af en Grav, blev denne indvendig muret op og derpaa bedækket med en kegleformet Jordvold, da det stred mod Etruscernes Skikke, at deres Døde hvilede over Jordens Overflade. Foruden disse i Klipperne indhuggede og de med Jord bedækkede Grave er der i Etrurien andre Gravsteder af en mere primitiv Natur, der kun gaae faa Fod ned under Jordens Overflade og ere bedækkede med raat udhuggede Klippeblokke; de staae i saa stærk Modsætning til de senere Tiders i høi Grad fuldendte Gravsteder, at man, hvis de skulle tilskrives Etruscerne, maa ansee dem for at være fra dette Folks ældste Tider. Skjøndt disse Grave øiensynlig have staaet aabne i mange Aarhundreder og ethvert Spor af deres Beboere er forsvundet, ere de dog af megen Interesse, fordi de afgive de første Prøver paa at bygge Begravelsessteder i et Land, der har saa talrige Vidnesbyrd om den Ærbødighed, som man der viste de Døde. Næst efter dem i Alder komme Gravhøiene (Tumuli), der have været almindelige mellem alle Folk paa et tidligere Dannelsestrin, og tilsidst Klippegravene.

Opdagelsen af Grave er nu ofte forbunden med Vanskelighed og beroer næsten paa Tilfældigheder, men i tidligere Tider have disse Jordens rige Skatte været mere bekjendte, og Gotherne have ikke kunnet modstaae Fristelsen til at plyndre dem, medens Romerne, uvist af hvilken Grund, skaanede dem. Den sidste almindelige Plyndring af Gravene fandt Sted under Kong Theodorik i Slutningen af det femte eller i Begyndelsen af det sjette Aarhundrede, men han befalede udtrykkelig, at Alt, hvad der ikke var af Guld eller Sølv, ikke maatte borttages. Rimeligviis er Erindringen om disse Minder fra en svunden Tid og et forlængst udryddet Folk efterhaaaden forsvunden; men fra Tid til anden maae dog nogle af Gravene være blevne opdagede, og det er sand-

synligt, at de halv barbariske Bønder i Middelalderen kunne have benyttet dem som Skjulesteder, hvortil de ypperligt maatte egne sig. Selv i Nutiden indqvarterer Landbefolkningen ofte Qvæg og Sviin i dem og benytte Sarkophagerne som Krybber og Vandingstrug. Undertiden finde Gravene ogsaa praktisk Anvendelse som Viinkjældere.

I den nyere Tid, hvor Oldtiden og Alt, hvad den har efterladt os, omfattes med saa stor Interesse og gjøres til Gjenstand for dybe Granskninger, har man atter med Iver vendt sig til en Undersøgelse af de etrusciske Grave, i hvis Indre Oldtidsforskerne have fundet Antiqviteter af stor Betydning for deres Studier, og som for Museerne ere blevne sande Guldgruber. Den store Samling af Grave ved Vulci opdagedes ved et Tilfælde i Aaret 1828: en Mark i Nærheden af Landsbyen Canino blev oppløiet af et Spand Oxer, da Jorden pludselig gav efter under dem og viste en etruscisk Grav med itubrukne Vaser. Der blev uopholdeligt anstillet Undersøgelser, og man fandt en Mængde Oldsager, som ikke blot vare istand til at skaffe Fyrsten af Canino en glimrende Samling af etrusciske Antiqviteter, men siden efter have beriget mange af Europas Museer. Gravene ved Norchia og Castel d'Asso ere prydede med udhuggede Arbeider; de bleve opdagede ved, at nogle Jægere fra Viterbo ved at forfølge Vildt kom ind i den afsidesliggende Dal, hvor de findes. Ved Bomarzo, Orte og Savona er der ogsaa fundet Grave; men mange af dem, der ere opdagede i vore Dage, have øiensynligt været aabnede tidligere, saa at de langtfra alle indeholde Gjenstande af særlig Interesse. En lignende Skuffelse vil sandsynligviis være kommende Slægter beredt, thi man har mange Steder for Skik atter at fylde Gravene, naar deres Indhold er blevet borttaget. Imidlertid opdages der hvert Aar nye Kirkegaarde med en utallig Mængde Grave, saa at hele Toscana synes at være undergravet af disse Dødens Byer. Denne Benævnelse — de Gamle havde Ordet Nekropolis — er betegnende nok for disse i Klipperne

udhuggede Kirkegaarde, thi ikke blot minde Gravenes Buegange, Gesimser og hele indre Udstyrelse om de Levendes Boliger, men paa adskillige Steder, saaledes ved Bieda, er det øiensynligt, at Kirkegaardene have været lagte ud i Gader, ja selv i Qvarterer.

I enhver etruscisk Nekropolis er der en særegen Gravstiil, ligesom ogsaa Gravenes Udstyrelse og Begravelsesmaaden er forskjellig. Den simpleste Gravstiil er en Slags kegleformet Aabning, almindelig otte eller ni Fod dyb og omtrent sex Fod i Diameter; ovenover er der næsten altid en lille Nische, bestemt enten til at optage lovede Offre eller til Gravcipper, en Slags Ligstene, som Etruscerne hyppigt brugte. Næst efter disse Grave komme med Hensyn til Simpelhed de, hvor man gjennem en almindelig Aabning i Klippesiden kommer ind i et lille Forværelse, der fører ind til det større Gravkammer. Forværelset, der sjeldent er mere end fire Fod i Fiirkant, er ventileret ved en Aabning i Loftet, der gaaer op til Jordens Overflade, og hvis Bestemmelse formodentlig har været at skaffe Uddunstningerne fra de døde Legemer eller deres Aske en Udvei, eller maaskee skulde de ogsaa være en Slags Vei ned til Graven, naar den oprindelige Indgang var lukket; thi der findes i dem smaae Fordybninger, der synes anbragte for at lette en Nedstigning. Indenfor Forværelset er Gravkamret, almindelig fra tolv til tyve Fod i Qvadrat, enten med en massiv, fiirkantet Pille i Midten eller undertiden med en tyk Skillevæg, der deler Graven i to lige store Dele. I Væggene er der dobbelte eller tredobbelte Rader af Fordybninger, hvori Legemerne anbragtes. Ogsaa Pillen eller Skillevæggen er i mange Tilfælde forsynet med Nischer til at optage Askeurner, thi den Skik at brænde de Døde synes at have været den almindeligste hos Etruscerne. En Begravelse af det døde Legeme har maaskee, at dømme efter nogle Graves Udstyrelse, været et Udmærkelsestegn; thi man har fundet store Urner, der formodes at have indeholdt Slavers og Clienters

Aske, i de samme Gravkamre eller i de Buegange, der førte til dem, hvori deres afdøde Herrer hvilede. Grave af denne Slags findes ved Civita Castellana, Corneto, Ferenti og Cervetri.

De hidtil omtalte Grave ere, som berørt, i en mere simpel Stiil; men vi skulle nu søge at give en Beskrivelse af nogle Samlinger af Grave, som med Hensyn til majestætisk Storhed og architektoniske Prydelser overgaae Alt, hvad der hidtil er blevet opdaget i den Retning. Det er Gravene ved Castel d'Asso og ved Norchia. Ved Castel d'Asso hæve de sig paa begge Sider og danne ligesom Huse i en Gade. Enhver Grav er nemlig afsondret, Overfladen af Klipperne, i hvilken de ere indhuggede, er gjort ganske glat og omdannet til Façader med dristige Carnisser og andre architektoniske Former, saa at Ligheden med Vaaningshusene er skuffende, tilmed da Façaderne naae lige op til Klippernes Spidser, undertiden i en Høide af tredive Fod. Midt i hver Façade synes der at være en Dør, men det er kun tilsyneladende, thi den virkelige Indgang er i Klippens lavere Deel, og den fører gjennem en snever Gang, som ved Enden er lukket med en Steen, ind i det egentlige Gravkammer, som mærkelig nok hverken i Størrelse eller Udstyrelse svarer til Gravens ydre Pragt. Det er fiirkantet, raat udhugget i Klippen, med et fladt eller slet hvælvet Loft og Steenbænke langsmed Væggene til Sarkophagerne. I nogle Tilfælde ere disse ogsaa satte ned i Fordybninger i Klippen i to Rader ved Siden af hinanden med en smal Vei imellem. I den største Grav har man fundet en Halv Snees Sarkophager, men ganske simple, uden de Prydelser i Billedhuggerarbeide, som ellers ere saa almindelige paa dem. Af Sager af Interesse har man i disse Grave fundet malede Leerfade baade i mere raat og i finere Arbeide, saaledes en Krukke,*) hvorpaa He-

*) Denne Krukke har en speciel Interesse, idet Thorvaldsen, der samlede paa Antiqviteter, fik den i sin Besiddelse. Den findes

rakles er afbildet, førende det erymanthiske Vildsviin, en anden med Athene paa en med fire Heste forspændt Vogn, Speile af ædelt Metal med Figurer og Inscriptioner foruden Guldsager og udskaarne Stene.

At de etrusciske Grave kun ere Efterligninger i det Smaa af Templer og altsaa give en Forestilling om, hvorledes disse vare byggede, viser Udstyrelsen af Gravene ved Norchia. Her finder man foruden Grave af den nylig beskrevne Slags nogle, der ere forsynede med Tempel-Forsider, bestaaende af en ganske fritstaaende Buegang med Søiler i Midten og Pilastre af omtrent tolv Fods Høide ved Enderne, hvorover Architraven og Frisen ligge. Frisen bestaaer af Triglypher og Metoper. Desværre ere disse interessante Mindesmærker i en meget ødelagt Tilstand: Gesimserne ere knuste, Søilerne omstyrtede og Dele af den udhuggede Frise borte, men Levningerne ere endnu af stor Betydning. Paa Buegangens Væg er der afbildet et Ligoptog, hvor to afdøde Krigeres Sjæle med stor Pragt ledsages til Aandernes Verden af Dødens vingede Genius, fulgt af tre andre Skikkelser i lange Klæder. Paa Gesimserne er der fremstillet Kampscener, men de ere nu altfor beskadigede, til at man kan faae noget Bestemt ud deraf. Det Indre af disse glimrende Grave er simpelt udstyret og blottet for Prydelser, og de have ikke, som man skulde have troet, været Hvilesteder for enkelte berømte Personligheder, men for Generationer af een Familie.

Ved Bieda ere Gravene ikke blot som sædvanligt huggede ind i Klippen Side om Side, men i Terrasser, den ene ovenover den anden, forbundne ved Trappetrin. Her er der

---

nu paa Thorvaldsens Museum og er Nummer otte og tredive i Samlingen af etrusciske og græske Vaser i Værelset XL. I det Hele indeholder Thorvaldsens Samling mange etrusciske Oldsager af stor Interesse, navnlig, foruden Vaser og Broncespeile, en Mængde udskaarne Stene.

ogsaa Grave, der staae ud ligesom isolerede Bopæle, med hvilke de have Lighed i Form og Udstyrelse, ligesom i det Indre Loft, Vinduer og udhuggede Bænke langsmed Væggene minde stærkt om Levendes Boliger. Med Hensyn til disse Sidste give ingen Grave bedre Oplysninger end de, der findes i Nærheden af Cervetri. I det Ydre er der ingen fremtrædende Lighed, men den Aabning, der fører ned til Graven, er en Vestibule med et lille Værelse paa hver Side. Indenfor Vestibulen er der et stort Værelse, som optager hele Gravens Brede og svarer til, hvad Romerne kaldte »Atrium«, og bag ved dette igjen »Triclinia« eller Spiseværelset. Langsmed Væggene ere Bænke udhuggede i Klippen, hvorpaa de Dødes Billeder vare opstillede ligesom til et Maaltid. Lofterne i alle Værelser have de sædvanlige Bjælker udhuggede i Klippen, og i een Grav er der i »Atrium« udhugget to Lænestole med Skamler; over hver er der ophængt et Skjold paa Væggen.

Af de hidtil omtalte Grave er der ingen, som man har fundet fuldstændig urørt; men det interessante Syn af en Grav, som første Gang efter mange Aarhundreders Forløb er blevet aabnet, har dog ogsaa været forbeholdt Nutiden. En saadan Grav opdagedes i Aaret 1826 af en italiensk Adelsmand ved Navn Avolta, der ledede nogle Reparationer paa en Landevei. Ved denne Leilighed var en Steen bleven forrykket fra sin Plads, og det viste sig, at den havde dannet en Deel af Loftet over en Hule. Avolta fortæller selv saaledes derom: »Jeg bøiede mig ned, og hvor stor var ikke min Forundring ved gjennem dette Hul at see en Kriger, der laa paa en Steenseng! Han var iført fuld Rustning og saae ud som en levende Mand. Men imedens jeg stirrede, skjælvede Skikkelsen og svandt bort. Jeg stod i nogle Minutter og haabede paa, at Synet atter skulde vende tilbage, men da jeg saae, at det var borte for bestandigt, fik jeg Arbeidsfolkene til at gjøre Hullet saa stort, at jeg kunde komme ned i Graven og undersøge, hvad den indeholdt,

førend den blev ødelagt eller berøvet sit Indhold. Da jeg kom hen til Steenbaaren, fandt jeg Vaabnene og det til Støv forvandlede Legeme, men ellers Intet uden nogle Stumper af en guul, ulden Klædning og nogle Beenstykker. Graven, som blev støttet af Piller, indeholdt Krigerens Vaaben, deriblandt et Sværd med et forgyldt Haandgreb, hans »Biga« eller Vogn, adskillige store Bronceskjolde med Billeder i Basrelief, Broncevaser af forskjellige Former og Størrelser og otte store Vaser af Terracotta. Ligeoverfor Sengen, hvorpaa Krigeren havde hvilet, stod et trebenet Bord af poleret rødt Liimsteen, hvorpaa der laa en Liliekrands af puurt Guld.»

En anden, meget mærkværdig Grav blev aabnet i Aaret 1836. Den ligger i Nærheden af Cervetri og kaldes efter Opdageren Regulini-Galassi-Graven. Dette Gravsted var oprindelig dækket af en stor, kegleformet Jordhøi, og omkring Foden af denne var der opført et Muurværk paa tre Fods Høide; af begge Dele er der nu ikke mere noget Spor. Gravkamret er her ligefrem en Vei af omtrent tresindstyve Fods Længde og ved en Skillemuur deelt i to Afdelinger, hvoraf den inderste er noget mindre end den yderste; en Dør, hvoraf en Deel ved Gravens Aabning fandtes tilmuret, forbinder dem. Paa hver Side af det store Værelse er der i Klippen udhulet en lille Celle; Værelset selv er derimod opmuret, men paa en ganske særegen Maade. Indtil en Høide af omtrent tre Fod er Muurværket lodret paa begge Sider, men derefter convergere disse gradviis opad i en Curve uden dog at støde sammen, saa at der efterlades en snever Aabning imellem dem. Det Hele danner altsaa en Slags gothisk Bue. Mærkeligt er det, at Forsøg af en lignende Art ere fundne i de tidligste Byggeforetagender hos Ægypterne, Grækerne og andre af Oldtidens Folk, ja selv i Levningerne af en forsvunden Civilisation i Mellem-Amerika. Efter en berømt italiensk Architekts, Caninas, Mening skulde dette Bygningsværk være tre Tusinde Aar gammelt. Gravens Indhold, der er ligesaa interessant som dens Bygning,

vidner ogsaa om dens Ælde, idet Alt bærer Præget af den ældste ægyptiske Tid, og det er tillige saa prægtigt, at man næsten kunde betragte det som fabelagtigt, dersom det ikke laae til Alles Eftersyn i det Gregorianske Museum i Rom. Af den Døde, for hvis Skyld Graven var bleven saa rigt udstyret, var ved dennes Aabning alene Støvet tilbage; men Meget tydede hen paa, at Beboeren maatte have været en Kriger. Ved Siden af en Bronceligbaare, hvorpaa den Døde havde hvilet, stod en Række smaae Billeder af Terracotta, rimeligviis Larer, og ved begge Ender af den var et Huusalter til Offringer, forfærdiget af Jern og staaende paa en Trefod. Noget fra Baaren stod en fiirhjulet Vogn, hvorpaa Legemet sandsynligviis var ført til Graven, og nærved den et Bronceskjold med ophøiet Arbeide og et Bundt Pile. Skjolde af samme Metal og med det samme smukke Arbeide stode opstillede paa den modsatte Væg, rimeligviis alene forfærdigede til Pryd, da Metalpladerne vare altfor tynde til at kunne modstaae et Slag. Lige indenfor Indgangen stod et Par Broncekjedler paa Træfødder og nogle andre Kar; de Første brugtes formodentlig til brændende Røgelse og de Sidste til at gjemme vellugtende Sager i. Fordybninger i Klippen indeholdt forskjellige Terracottavaser. Paa Karmene af den Dør, der førte ind til det inderste Værelse var der ophængt to Vaser af reent Sølv, og øverst oppe paa den Muur, som tildeels lukkede Døraabningen, stod to Broncekar. Det andet og mindre Værelses Decorationer vare endnu fuldkomnere end de tilsvarende i det større. Langsmed Væggenes hele Længde var paa begge Sider ophængt en Række Broncevaser, og parallelt med dem, men nedhængende fra Loftet, var der anbragt to Rækker Kar af samme Metal. Ogsaa i dette Værelse fandtes to Sølvvaser med Prydelser i Relief, og paa hver Side af dem Bronceskaaler til Røgelse. Ved Foden af de to sidst omtalte Sølvvaser og paa den bare Jord laa en Hob Guldsmykker af det sjeldneste Arbeide. De vare: en Hovedprydelse for en Qvinde, bestaaende af to

Plader med Dyr i ophøiet Arbeide og to Haarnaale, et stort Brystharnisk, skjønt udgraveret med Arabesker i ægyptisk Stiil og fastholdt paa Skuldrene ved Spænder og Kjæder, en meget vægtig Halskjæde, sammensat af lange Led, Ørenringe, sexten Smykker, brede Armbaand af udmærket Guldsmedearbeide, adskillige Ringe og utallige Fragmenter af Guldfryndser og Guldplader, som øiensynlig have været indvævede i en Klædning, der er bleven baaret af den Afdøde. Denne Grav og en anden ved Vulci antages at være de tidligste Mindesmærker om etruscisk Kunst, saaledes som den var, før græsk Indflydelse gjorde sig gjældende. Vi nævne kun, uden nærmere Omtale, en Grav i Nærheden af Monterone, aabnet 1838 af Hertuginden af Sermoneto. I Bygningsform ligner den den nylig beskrevne Grav og ligger i en Jordhøi af fyrretyve Fods Høide, der før Opdagelsen ansaaes for en naturlig lille Høi.

Faa etrusciske Grave ere af saa stor Interesse som den Samling af Grave, der er fundet i en Høi, kaldet Poggia Gajella, i Nærheden af Chiusi, det gamle Clusium. Her herskede engang Kong Porsena, for hvis Magt det stolte Rom maatte skjælve, og her skal han ogsaa efter Oldtidens Beretning ligge begravet. Hans Gravmæle beskriver Plinius, der har taget Beretningen hos Varro, saaledes: »Porsena ligger begravet under Byen Clusium, hvor han har efterladt et Monument af Qvadersteen, fiirkantet, paa hver Side tre Hundrede Fod langt og halvtredsindstyve Fod høit. I den retvinklede og ligesidede Grundbygning er der en meget indviklet Labyrinth, som Ingen atter kan komme ud af uden ved Hjælp af et Nøgle Garn. Over denne Grundbygning staae — det synes herefter, som om de stode paa Varros Tid — fem Pyramider, fire ved Hjørnerne og een i Midten, hver ved Grundfladen fire og halvtredsindstyve Fod bred og Hundrede og halvtredsindstyve Fod høi, der ere saaledes indrettede foroven, at de paa Toppen bære en Ring af Metal og en »petasus« (Hat), hvorfra der i Kjæder hænge Klok-

ker ned, som lyde langt bort, naar de bevæges af Vinden. Ovenpaa denne Ring staae fire Pyramider, hver Hundrede Fod høi, og ovenpaa dem endnu fem Pyramider, hvis Høide Varro skammede sig ved at angive; efter etrusciske Sagn vare de ligesaa høie som hele det øvrige Værk.« Dersom et saadant Kæmpeværk nogensinde har været til, hvad der dog nok stærkt tør betvivles, er det meget mærkeligt, at Ruinerne deraf ikke ere bevarede til vore Dage. Den omtalte Høi, Poggia Gajella, bærer i sit Ydre ikke nogen Lighed med det storartede Mindesmærke; men det er Tilstedeværelsen af en Labyrinth paa næsten det samme Sted, hvor Monumentet skal have staaet, der har ledet til Troen paa mulig her at have et Beviis for, at Porsenas Grav virkelig er i denne Høi. Gravene ere udhulede i den kegleformede Top af en bred Høi, der er omgivet af en omtrent tre Fod bred Grav, som er muret op med store Steenblokke og har en Længde af omtrent otte Hundrede og fem og halvtredsindstyve Fod. Det største Gravkammer er rundt og vender imod Syd; ved en omtrent halvtredsindstyve Fod lang Gang staaer det i Forbindelse med den udenom løbende Grav. Imod Sydost er der en Gruppe mindre Værelser, og tæt op til Graven mod Sydvest en anden Gruppe, der staaer i Forbindelse med den første ved en Gang paa fem og fyrretyve Fods Længde. Endelig er der endnu andre, mindre Kamre, som i deres Beliggenhed gjennemløbe alle Compassets Streger. Over denne Række er der en anden, der ligeledes indeholder adskillige Grupper af Værelser, og under Gravens Plan en tredie Række, hvori Værelserne imidlertid ere i en meget forfalden Tilstand. Fra det runde Kammer løber imod Syd en snever Gang, som i mange Krumninger snoer sig henimod den vestlige Gruppe af Kamre og derpaa atter vender tilbage mod Syd med Sidegange ud til alle Sider. Disse Gange ansaae man først for at være en planmæssig anlagt Labyrinth, men flere Omstændigheder, navnlig den, at man i de vestlige Kamre havde gjennembrudt en af de Steenbænke, hvorpaa de Døde

hvilede, for at komme videre frem, ledede Tanken hen paa, om man ikke snarere her havde at gjøre med Forsøg, anstillede for at plyndre Gravene, end med en planmæssig Labyrinth, og at man altsaa her ikke havde fundet Porsenas berømte Grav. Da Gravene i Poggia Gajella bleve aabnede, indeholdt de adskillige Ting af stor Værdi og Interesse, navnlig nogle smukke Vaser og sjeldne Steen-Sphinxer, endeel Guldsager og andre Klenodier. Væggene og Dele af Lofterne bære svage Spor af at have været decorerede med Malerier. Dette fører os til at betragte en anden Green af den etrusciske Kunst: Gravenes Udstyrelse med Væggemalerier, hvoraf der er levnet ikke saa faa, og som kaste et ganske godt Lys over Etruscernes daglige Liv, Skikke og Sædvaner.

Det er navnlig til Gravene ved Tarquinii — det gamle Etruriens største og mægtigste By —, at vi maae vende os, naar Talen er om Væggemalerier, thi her er der fundet (indtil nu) elleve decorerede Grave; men i flere af dem ere Malerierne enten ødelagte af Menneskehænder eller i Tidens Løb meget beskadigede ved Lysets og Luftens Indvirkning. Af de senest aabnede er Grotta Querciola en af de mærkeligste, og den er tillige den største og høieste Grav i den tarquiniske Nekropolis; en Trappe paa omtrent tyve Skridt, hugget i Klippen, fører ned til Indgangen. Væggene ere ganske bedækkede med Malerier, hvis Farver oprindelig maae have været glimrende; nu ere de meget matte. Figurerne paa de to Sidevægge ere malede i to Rækker, adskilte ved et farvet Baand. De fremstillede Scener ere tagne fra det daglige Liv. Et af Malerierne fremstiller os et Gjæstebud. Paa kostbare og smuktformede Bænke hvile Gjæsterne parviis, to paa hver Bænk, i rigt broderede Klæder med Myrtekrandse om Panderne, støttende Albuerne paa broderede Hynder og med Viinbægere foran sig. Gjæsternes Opmærksomhed er fængslet af Mænd og Qvinder i lyse Klæder og bedækkede med Smykker, som til Pibens og Citharens Lyd opføre Dandse. Rundt omkring det til Festen dækkede Bord

staae Slaver, hvoraf Nogle ere beskjæftigede med at fylde Viin i Bægrene. Med Undtagelse af een ere alle Gjæsterne Mænd, og Tilstedeværelsen af denne ene Qvinde ved Gjæstebuddet, som rimeligviis er et Drikkelag (Symposium), ligesom hendes frie Manerer tyde ikke paa, at hun er meget hæderlig. Paa samme Væg er der ogsaa fremstillet en Bjørnejagt. Mænd tilfods og tilhest angribe ivrigt et Vildsviin, som Hundene have opsporet. De, som ere tilfods, ere forrest og bevæbnede med Spyd og smaae Øxer, hvormed de kunne bane sig Vei gjennem Tykningerne. Efter de Gamles Sædvane er der opstillet Net, hvori Vildtet blev drevet. Det Hele er et smukt Maleri af den Maade, hvorpaa Grækerne og Romerne og altsaa ogsaa Etruscerne pleiede at jage. Vi forbigaae de øvrige Malerier i denne Grav, der ere af mindre Interesse, og skulle blot tilføie, at den almindelige Maade, hvorpaa Etruscerne skjelnede mellem Mænd og Qvinder, naar de afbildede dem, var en forskjellig Hudfarve: Mændene bleve malede mørkerøde, medens Qvinderne fik Couleur efter den Grund, hvorpaa Figuren fremstilledes.

I Grotta del Triclinio, som ligger nær ved den nylig beskrevne Grav, ere Malerierne meget bedre bevarede. Ogsaa her er der fremstillet en Fest, men af en mere sømmelig Natur, og Deeltagerne i den ere Mænd og Qvinder i lige Antal. Smukt dækkede Borde staae foran Bænkene, og imellem de fremsatte Retter spille navnlig Æg en fremragende Rolle. Rimeligviis har en eller anden Tanke om Døden været knyttet til dette Fødemiddel, da man oftere har fundet Krukker med Æg i Gravene. Paa det omtalte Maleri er en af Mændene ifærd med at række sin Nabo et Æg; det Hele tyder paa en oprømt Stemning hos Gjæsterne. Her er der ogsaa Dandsere og Musikanter tilstede; En af de Første slaaer Castagnetterne, som endnu saa hyppigt benyttes i de sydlige Nationers Folkedandse. Paa hver Side af Døren er afbildet en Rytter, der sidder sidelængs paa en bruun Hest med blaa Hale.

Et Par Ord om de etrusciske Qvinders Stilling turde maaskee her ikke være paa urette Sted. Vi lære af romerske Forfattere, at Qvinden i Etrurien langt fra at indtage den underordnede Stilling, som hun havde hos flere af Oldtidens Folk og særlig hos Grækerne, meget mere blev hædret og agtet og selv oplært i de samme Kunster og Videnskaber som Mændene. Begoe, en etruscisk Qvinde, skrev saaledes en Bog om Divinationskunst med Hensyn til Ting, som vare ramte af Lynilden, og andre Qvinder nævnes som kyndige Haruspices. Imellem disse var Tanaquil, Tarquinius Priscus' Hustru, der tillige skal have været en flink Huusmoder, en dygtig Spinderske og en udmærket Hjælperske for sin Mand. Denne Qvindernes frie Stilling bevises, foruden af de sidstnævnte Malerier, ogsaa af Fremstillinger paa etrusciske Vaser. Vi see Hustruerne deeltage i Maaltiderne med deres Mænd og være tilstede ved større Sammenkomster, ja nogle Steder finde vi endog Grupper af Børn, staaende omkring deres Forældre, hvilket Alt tyder hen paa, at der i Etrurien førtes et mere inderligt Familieliv, end Tilfældet ellers var i Oldtiden. At Qvindernes Barndomsaar bleve anvendte til at gaae i Skole, lære vi af en Gravurne i Museet i Volterra, som rimeligviis har indeholdt Asken af en tidlig død, ung Pige; thi hendes Billede er fremstillet paa Urnens Laag, medens der paa Urnen selv er afbildet en halv Snees andre unge, qvindelige Skikkelser, sandsynligviis Skolebørn, som i Hænderne holde aabne Pergamentsruller. Et mærkeligt Beviis paa Qvindernes Betydning i Etrurien er det ogsaa, at i Gravskrifter Moderens Navn hyppigere er angivet end Faderens; gamle Forfattere anføre, at den Skik at opkalde Børnene efter Moderen og ikke efter Faderen, ligesom kun at tage Hensyn til Forfædrene paa mødrene Side, var herskende i Lycien. Om man nu end ikke heraf vil drage Slutninger om en nøiere Forbindelse mellem de to Folk, er det dog vist, at Qvinderne ogsaa i Etrurien stode i stor Anseelse. Den qvindelige Klædedragt var, at dømme efter Gravmale-

rierne, meget kostbar, og i det Hele synes Forfængelighed og Pyntelyst at have været fremtrædende hos de etrusciske Damer; man finder dem ofte paa Vaser og Sarkophager afbildede med Speile i Hænderne, men det fremgaaer iøvrigt af forskjellige Statuer, som ere fundne i Gravene, at Etruriens Qvinder nok kunde have Lov til at fremhæve deres ydre Fortrin ved smagfulde Toiletter og Prydelser som Halsbaand, Armbaand, Ørenringe og Fingerringe. Disse sidste synes Mændene ogsaa at have baaret, i Særdeleshed paa den venstre Haands fjerde Finger. Denne Skik skulle Etruscerne have faaet fra Østen, hvor man efter Sigende bar Ringene paa denne Finger, fordi der igjennem den gaaer en Aare, som staaer i Forbindelse med Hjertet; thi Ringene vare ogsaa i Etrurien et Troskabstegn.

Vi vende atter tilbage til Væggemalerierne, for i dem at søge videre Oplysninger om Etruscernes Liv og Skikke, og fremdrage først dem, der give os et Billede af deres offentlige Liv. I Grotta della Bighe ved Corneto fremstille flere af Malerierne de offentlige Lege hos Etruscerne. Paa een Væg er der afbildet Vogne med et Spand Heste for, de saakaldte »bigae«, der benyttedes ved Væddekjørsler, og paa de andre Vægge en Mængde Figurer, som paa forskjellig Maade deeltage i Kamplegene: Hurtigløbere ile afsted langs Arenaen. Nogle ere beskjæftigede med at kaste med Discus (en Kasteskive) eller slaaes med »cestus« (en Slags Kamphandske for Nævekæmpere), Andre springe med Stokke eller prøve Styrke i Brydekampe, Enkelte staae væbnede med Spyd, Skjold og Hjelm og synes beredte til at kæmpe som Gladiatorer. Paa Platformer, der ere anbragte i Hjørnerne af Væggene, sidde de Høierestillede i Samfundet, baade Mænd og Qvinder, som Tilskuere, medens de ringere Klasser maae nøies med den bare Jord som Sæde. Fornemme Etruscere finde vi ikke som Deeltagere i de offentlige Lege; Sligt blev anseet for vanærende; men vare de hengivne til saadanne Idrætter og gjerne vilde vise deres Dygtighed i dem, droge

de til Grækenland, hvor de fandt Modstandere, der stode paa samme Trin i Samfundet som de selv.

Paa Askeurner og Sarkophager finde vi Fremstillinger af Offerscener i Templer og af det etrusciske Retsvæsen. Vi see Præsten ifærd med, saaledes som det ogsaa var Skik hos andre af Oldtidens Folk, at udgyde Libationer over Hovedet paa Offerdyret, der snart er en Tyr, snart et Æsel, men ogsaa stundom en Ulv og undertiden et Menneske. Man maa undre sig over, at den sidste Slags Offringer har kunnet finde Sted hos et saa civiliseret Folk som Etruscerne, men det maa vel ogsaa kun have været ved særegne, meget vigtige Leiligheder. En Scene af Retslivet er fremstillet saaledes: Fire Dommere, klædte i Togaer, begive sig til Retten. Foran dem gaae to Lictorer, og Slaver, som følge bagefter, bære forskjellige Ting, som benyttes i Retten: en Curulstol, en Kasse til Opbevaring af Documenter og Voxtavler til at skrive paa. Denne Scene er fremstillet paa en Urne; dette er ogsaa Tilfældet med et andet Billede, der viser fire Øvrighedspersoner i Begreb med at forlade deres Dommersæder for at vende hjem, da de standses af en tilsløret Qvinde med hendes to Døttre og to Smaabørn, formodentlig den Dømtes Familie, der kommer for at bede om Naade for Manden og Faderen.

Det er bekjendt fra Roms Historie, at Feltherrer, som havde vundet store Seire, fik Tilladelse til ved deres Tilbagekomst fra den lykkeligt tilendebragte Krig at drage ind i Rom i et festligt Optog, det saakaldte Triumphtog. Vi see af etrusciske Vaser, at Etrurien havde en lignende Maade at lønne sine tappre Mænd paa, og rimeligviis er det Romerne, der her som i saa meget Andet have efterlignet Etruscerne. Triumphatoren stod paa en forgyldt Vogn, smykket med en Guldkrone, og bar i Haanden et Elphenbeensscepter, beslaaet med Guld. Foran ham gik en lang Række af Lictorer i Purpur-Tunicaer og en Skare Spillemænd og Dandsere, der sang og dandsede, medens Toget drog fremad. Af andre

Afbildninger paa Vaser, der give os et Indblik i Etruscernes Liv og Sædvaner, skulle vi endnu kun dvæle ved dem, som fremstille den Maade, hvorpaa den Døde førtes til sit Hvilested.

Ligesom Tilfældet ofte er nutildags, førtes Ligene til Graven paa en Vogn, trukken af to Heste eller Muldyr, som vare afrettede til at gaae med nedbøiede Hoveder til Tegn paa Sorg. Følget ledsagede Liget tilfods; men undertiden aabnedes Processionen af en Mand tilhest. Naar man var ankommet til Graven, blev der anstillet Lege til Ære for den Døde. Det er paa et tidligere Sted omtalt, at de Dødes Sjæle efter Etruscernes Anskuelser kom ned i Underverdenen for der at stilles for en Domstol og dømmes efter deres Gjerninger her i Livet. Det mangler heller ikke paa Fremstillinger af Sjælenes Gang til den anden Verden og af de Fata, som mødte dem der. Et Sted fremstilles Sjælene som hvidklædte Mænd, der til Ledsagere have bevingede Genier, baade gode og onde. Undertiden synes det, som om en god og en ond Aand strides om Besiddelsen af en Sjæl, idet denne forfølges af den onde Aand, medens den gode Aand søger at drage Sjælen bort med sig, og i et andet Tilfælde, hvor en ulykkelig Sjæl er falden i Hænderne paa to onde Dæmoner — disse Væsner afbildes i Almindelighed med store Hamre for at antyde deres ødelæggende Charakteer —, træder en god Genius til for at hjælpe den Betrængte. Men gode og onde Aander arbeide ogsaa i Fællesskab, som f. Ex. naar man seer dem trække en Vogn, hvorpaa der sidder en Sjæl, indhyllet i et Slør. Efter de Gamles Tro ledsagede de Sjælen til Domstolen og vare tilstede ved den Proces, som den underjordiske Dommer førte imod enhver Sjæl, og som medførte enten en friere aandelig Tilværelse som Lar eller Fordømmelse.

De etrusciske Grave ere de Bibliotheker og Museer, hvor vi maae søge Oplysninger om Folkets Historie. Uden dem vilde vi ikke have nogen synderlig Kundskab om dette

gamle Folk, der i Oldtiden spillede en saa betydelig Rolle; thi vi have ingen etruscisk Literatur at holde os til. Det kan vel næppe betvivles, at en saadan har existeret, men den er sporløst forsvundet, og hvad der endnu er levnet af Inscriptioner, er ikke af stor Betydning, da Videnskabsmænd i deres Forsøg paa at udtyde dem kun kunne gaae Hypothesernes Vei. Sproget skreves paa semitisk Maade fra Høire til Venstre. Men hvad der heldigviis ikke er forsvundet, er de talrige Vidnesbyrd om etruscisk Kunst, der igjennem Aarhundreder ere bevarede i Gravene, og som vidne meget fordeelagtigt om det høie Standpunkt, den etrusciske Kunst i flere Retninger havde naaet.

Det er særlig i Metalstøbning og i Leerplastik, at de etrusciske Kunstnere indtage en fremragende Plads; Plinius omtaler dem ogsaa i saa Henseende meget rosende. Derimod synes den egentlige Billedhuggerkunst aldrig at have naaet nogen høi Udvikling i Etrurien, og skjøndt der er efterladt os flere frie Figurer, mange Gravstene og et stort Antal Askekister i Tufsteen og Alabast, synes Smagen dog mere at have været for Statuer i Ærts og Leer. Jupiters Statue paa Capitolium var et etruscisk Arbeide. I Materialets Beskaffenhed — det skrøbelige Leer og det værdiløse Ærts — ligger Grunden til, at kun faa større Arbeider ere levnede Efterverdenen, derimod er der af mindre Sager, som staae paa Grændsen af Kunst og Haandværk, som Statuetter, al Slags Husgeraad, Smykker og udskaarne Stene, efterladt os en overordentlig Mængde. Det var egentlig ogsaa som kunstfærdige Haandværkere, at Etruscerne særlig udmærkede sig; Kunsten gik hos dem næsten udelukkende ud paa at skabe et behageligt og luxurieust Liv og fik derfor aldrig som f. Ex. hos Grækerne høiere ideelle Former. Men at Etruscerne alligevel i visse Henseender formaaede at præstere Noget, som kunde vække selv Grækernes Beundring, sees deraf, at etrusciske Guldkar af drevet Arbeide og Broncesager, især Candelabre, vare berømte i Athen, da den

attiske Kunst endnu stod i sin høieste Blomstring. Sølvbægre, Throner af Elphenbeen, prydede med Guld og Sølv, Curulstole, Ornamenter til Triumphvogne og Vaaben vare meget efterspurgte Sager. Det Samme var Tilfældet med Statuetter. I hvilken Grad disse bleve forarbeidede i Etrurien, kan man gjøre sig et Begreb om af den Omstændighed, at da Flavius Flaccus erobrede den lille By Volsinii, førte han ikke mindre end to Tusinde Broncestatuer derfra til Rom. Etruscerne vare ogsaa Mestre i at udskjære Stene og udførte dette med en høi Grad af Blødhed og Fiinhed. Saadanne Stene kaldtes Scarabæer, fordi man i Almindelighed formede dem som en Scarabæus (Skarnbasse), og synes at være bleven benyttede som Prydelser eller Amuletter. Af disse Scarabæer, der ere forarbeidede i gammelgræsk Stiil, findes der to særdeles udmærkede i Berlin, hvoraf den ene fremstiller en Gruppe af de Helte, som fra Argos droge mod Theben. Ligeledes i gammelgræsk Stiil ere de talrige Gravstene, der navnlig ere fundne i Chiusi; Fremstillingerne ere hentede fra det nationale Liv, men medens det meget flade Relief og Figurernes skarpe Omrids peger hen paa gammelgræsk Kunst, er der ved Siden heraf noget eiendommeligt Etruscisk, som træder frem i Personernes excentriske Bevægelser og i en overdreven kantet og haard Tegning. I flere etrusciske Sager fra en ældre Periode er det tydeligt, at ogsaa ægyptisk og orientalsk Indflydelse har gjort sig gjældende, men denne viger senere ganske Pladsen for den græske Kunst.

Af en særegen Interesse ere Sarkophagerne og Askekisterne; i hine nedlagdes Ligene ubrændte, medens disse brugtes til at opbevare Asken af de brændte Liig. Af Sarkophager er der ikke levnet os mange; nogle ere forarbeidede i Alabast, de fleste ere af Travertin og Terracotta. Paa Kistens Laag seer man sædvanlig en liggende Portraitfigur af den Døde og paa Siderne Reliefarbeider. De behandlede Fremstillinger ere enten af et bestemt mythisk eller af et mythisk-historisk Indhold; Mytherne ere oftest hentede

fra den græske Sagnkreds, men Arbeiderne ere ikke Efterligninger af tilsvarende græske, da der hyppigt imellem Figurerne findes etrusciske Dæmoner. Ganske mærkeligt er det at see, at den etrusciske Gruppering og Composition af Figurer er ganske forskjellig fra den græske. Medens denne sædvanlig fremstiller Skikkelserne i Profil og fremadskridende, er der hos hiin en Bestræbelse efter at frembringe en levende og malerisk Gruppering, som paa mange Steder giver et meget vellykket og rigt Billede. Den sidst omtalte Særegenhed gjør sig ogsaa gjældende i Udgraveringerne paa de etrusciske Speile og de saakaldte Cister, runde eller ovale Æsker af Bronce, der, som man tidligere har meent, benyttedes ved en mystisk Cultus, men som rimeligvis ere blevne anvendte til at tjene som Opbevaringssted for Speile, Salvekrukker, Kamme og Lignende. Speilene vare af Bronce med en convex Side, der benyttedes som Speil, og en concav Side, der var prydet med Udgraveringer. Motiverne til disse vare sædvanlig hentede fra den græske Mythologi; navnlig vare Scener fra Bacchusdyrkelsen ikke sjeldne. Særlig berømt er det saakaldte Semelespeil, der forestiller Semele omfavnende sin unge Søn Bacchus, medens Apollo og en Satyr staae ved Siden af. Billedet er gjennemtrængt af den græske Stiils reneste Ynde. Af Cisterne fortjener en at fremhæves, som er funden i Vulci og opbevares i Rom. Den er oval og omtrent atten Tommer lang, Siderne ere prydede med Reliefs, der fremstille Achilles' Kamp med Amazonerne, og med andre skjønne Zirater. Haandtaget dannes af to Svaner, hvoraf den ene bærer en Dreng, den anden en Pige paa Ryggen. Paa Laaget er der fire Hoveder, omgivne af Blomster.

Den etrusciske Malerkunst er bekjendt deels af Vaser, deels af Væggemalerier, som ovenfor ere omtalte udførligere. Hvad Vaserne angaaer, da staae de langt tilbage for de græske, hvoraf de ere Efterligninger, og hvor Figurerne røbe sig som selvstændigt etruscisk Arbeide, er der noget Plumpt

og Tungt ved dem. Vaserne høre næsten alle til en senere Tid. I Væggemalerierne seer man derimod tydeligt, hvorledes den etrusciske Malerkunst har udviklet sig i forskjellige Perioder, men sporer ved Siden deraf stadig den græske Paavirkning. Selv om man altsaa ikke kan sige, at Etruscerne stode paa Kunstens høieste Trin, maa man dog i flere Retninger indrømme dem en stor Kunstfærdighed, og det er værd at lægge Mærke til, at, medens de med Dygtighed forstode at tilegne sig fremmed Kunst, gik det Eiendommelige i deres egen aldrig tabt. Det var dermed som med deres nationale Sæder og Skikke: de svandt først bort mange Aar efter, at det fordum mægtige Folk havde maattet bøie sig for det seirende Rom, som det med sin Kunstfærdighed beherskede, førend den græske Kunst havde gjort sin Indflydelse gjældende der. Etruscerne vare et kraftigt og virksomt Folk, men i religieus Henseende ængstelige og overtroiske. Den sandselige Nydelse af Livet var fremherskende hos dem, og den høie og frie Aandsudvikling, som var skjænket Grækerne, naaede Etruscerne aldrig.

V. Hj.—n.

Trediveaarskrigens Rædsler.*)

Den sex og tyvende October 1648 blev den vestphalske Fred høitidelig afsluttet og undertegnet i Münster, hvorhen Gesandterne havde begivet sig fra Osnabrück; men længe blødte Tydskland af den forfærdelige Trediveaarskrigs Følger. Det var det haardeste Slag, der nogensinde havde ramt det tydske Folk, siden det traadte ind i Menneskeslægtens Historie; thi maaskee havde henved Halvdelen af Befolkningen, der levede i hine Dage, maattet bøde med Livet i denne Kamp, der rasede i Tydsklands Marv og Been og udsugede dets Blod.

Allerede den gamle Viismand, Grækeren Heraklit, har sagt, at »Krigen er alle Tings Fader«; thi derigjennem, at modsatte Kræfter kæmpe med hverandre, frembringes evig Livet eller den Eenhed af Modsætninger, hvorpaa Verdenslivet beroer.

Ingen kan negte, at Menneskehedens høieste Goder kun ere blevne tilkæmpede gjennem haarde Kampe. Men i Trediveaarskrigens blodige Rædsler synes det ofte, som om det religieuse og moralske Formaal udarter, ja heelt glemmes over den djævelske Fanatisme. Man griber Sværdet og bliver mellem Blodstrømme til Dyr; man bliver ved at

*) Efter Carl Friedrich Hanser: Deutschland nach dem dreiszigjährigen Kriege.

myrde som en Besat, som »Satans Haandlanger«, idet man søger at besmykkke sin samvittighedsløse Rasen med en Samvittighedsgrund og ender med at staae midt i Ødelæggelsens Vederstyggelighed paa en Dødens Mark, fuld af Ruiner, Blod og Liigdynger. O germaniske Cultur!

Midt i denne Afskyelighed er den store Svenskerkonge den eneste høie, af Ideens Magt besjælede, rene og klare Personlighed. Han formaaede at hæve sit Folk op til sig. Den katholske Historieskriver Khevenhiller maa give hans Krigere det Vidnesbyrd, at de vare »arbeidsomme« Folk, der i en Hast kunde udrette store Ting. De lode sig nøie med Brød og Vand; Beboerne havde ingen Nød med dem. De, der havde Mønt, kjøbte og betalte med deres egne Penge; de, der ingen havde, toge tiltakke med det, der gaves dem, hvorfor Beboerne holdt af dem og glædede sig ved deres Komme, hvorimod de hadede de Keiserlige og huggede dem ned, hvor de kunde faae Bugt med dem.

Gamle Spaadomme droges frem af Folket, der villig bøiede sig under Gustav Adolphs Scepter, og anvendtes paa ham: »Et ringe Land,« hed det, »vil udrette mægtige Gjerninger, og Alt skal lykkes for den store nordiske Løve.«

Med Gustav Adolphs Fald ved Lützen forsvinder igjen Orden og Sædelighed fra Leiren; den tøilesløseste Soldateraand baade foroven og forneden, den ryggesløseste Fornegtelse af al Menneskelighed: Brand og Mord vælte sig hærgende hen over Tydsklands Sletter, fylde dem med gruelige Hekatomber og Brandoffre og efterlade sig Morderfurierne: Hunger, Pest og Ødelæggelse.

Allerede paa Rigsdagen i Regensburg 1630 førte Fyrsterne de heftigste Klager over Wallenstein, som de for enhver Priis forlangte, at Keiseren skulde skille sig ved: »Denne Wallensteiner vil strax lade Alt hænge; Een behøver kun at klirre med Sporerne, eller Fruentimrene at snakke høit paa Torvet, strax er Dommen færdig: »Hæng det Bestie!«, hvilket endog gjælder Borgemestre og Raadsherrer.«

De hvervede Hobe, der samlede sig under Fanerne, bestode af Udskud fra hele Europa, især fra Tydskland, Polen, Ungarn, Nederlandene, Spanien og Italien. De dreves ikke af nogen Interesse for de Spørgsmaal, hvorom der kæmpedes, men kun af en raa Begjærlighed efter Krig og Bytte. Selv Adelsmænd og fornemme Herrer løb efter Hververtrommen og grebe til Sværdet, fordi »de ikke havde lært noget andet Haandværk«, og de dreve ogsaa Krigen ganske som et Haandværk. Disse Leiesvende saae man snart under een, snart under en anden Fane. Sædvanlig søgte de Seirherrens, ialtfald dens, der betalte bedst. Undertiden solgtes en saadan Bande af een Anfører til en anden for den høiestmulige Priis. Store Sværme af Koner og Børn og løse Qvinder ledsagede disse Skarer, saa at de egentlige Tropper ofte næppe udgjorde Halvdelen.

Solden var betydelig — omtrent det Sexdobbelte mod nu —, da Soldaten selv skulde holde sig med Vaaben, Klæder og Kost. Da det var umuligt for Fyrsterne at skaffe de umaadelige Summer tilveie af deres sædvanlige Hjælpekilder, grebe de til Tvangslaan, Confiskationer, slet Mønt o. s. v., men det var kun Galgenfrist. Naar Soldaterne vare opirrede over ikke at have faaet deres Sold, kunde selv Feltherrens Liv komme i Fare. Saaledes trængte de bøhmiske Krigsfolk engang ind i Greven af Mansfelds Qvarteer i den Hensigt at holde ham fangen, indtil han betalte. »Da aabnede Greven endelig Døren og traadte ud iblandt dem med en bred Schweizerkaarde, huggede strax to af dem ned og saarede nogle haardt, saa at de grebe Flugten. Men da de nu rottede sig sammen paa Gaden, red Hr. Greven med tre af sine Høvidsmænd ind iblandt dem, nedskjød nogle og saarede mange, saa at ialt elleve bleve paa Pladsen, og sex og tyve bleve saarede. Imidlertid kom den kongelige Livgarde hurtig til, og om Aftenen var Larmen forbi. Den følgende Dag deserterede mange af disse Soldater.« Med god Grund siger derfor den samme Mans-

feld i Begyndelsen af Krigen: »Det er uimodsigeligt, at man ikke kan holde nogen Krigsdisciplin, naar Soldaterne ikke kunne faae deres Sold. De og deres Heste kunne ikke leve af Luften. Alt, hvad de bære paa sig, Vaaben eller Klæder, falder af og gaaer istykker. Skulle de igjen kjøbe eller lade gjøre Nyt, hører der Penge til. Holder man dem ikke vedlige dermed, saa tage de, hvor de finde Noget, og det ikke paa Regning af det, de have tilgode. Thi de tælle og veie ikke. Naar man engang aabner dem Døren, løbe de bestandig frem i deres Ubændighed; de tage Alt, de tvinge Alt, de slaae og ihjelslaae Alt, som vil gjøre dem Modstand. Ja, der kan, kort sagt, ikke tænkes noget Uvæsen, som de ikke anstifte; thi de ere drevne i alle slette Streger ved de forskjellige Nationers Praktiker og Selskab. Tydskeren, Nederlænderen, Franskmanden, Italieneren, Ungareren giver hver Sit dertil, saa at der ikke kan findes nogen Forslagenhed eller arg List til at faae fat paa Noget, som bliver skjult for dem, hvilken de ikke udøve. Da skaane de ingen Person, af hvad Stand og Værdighed det end er. Intet Sted er Fristed for dem, og intet Sted er dem helligt: Kirkerne, Alterne, Gravene, ja selv de døde Legemer ere ikke sikkre for deres tyvagtige og røveriske Voldsgjerninger. Alt dette vide vi og tilstaae det gjerne, have ogsaa til vor store Hjertesorg maattet see mange Exempler derpaa.«

Den gruelige Pengemangel, under hvilken der endog sattes blanke Blikmønter igang, maatte tilsidst falde tilbage paa Fyrsterne som de samvittighedsløse Ophavsmænd dertil. Paa satirisk-politiske Træsnit fra Trediveaarskrigen fremstilles Fyrsterne hyppigt som Barbeersvende, der paa behørig Maade kopsætte og aarelade Folkene; men istedetfor Blod strømmer der Pengestykker ud.

»I Leirene dreves det vildeste Uvæsen midt i Rigdommens yppigste Fylde af Bytte fra de vundne Slag, de udsugede Stæder og Landskaber. Kjøbmænd strømmede til for at tilfredsstille Krigernes Forfængelighed og Øienslyst,

der ikke lod sig nøie med Mindre end Zobel, Maar, Fløiel, Guld- og Sølvsmykker. Qvinderne smykkede sig med kostelige Fjer, Skarlagensbeenklæder med Guldgalloner, brogede Trøier og anden Pragt; selv Hestene glimrede i Guld og Sølv. Til Afvexling i Underholdningen dreve Skjøgerne Spot med røvede Præstekjoler. Dette Pak, der var strømmet sammen fra alle Verdens Kanter, svælgede i alle Laster, al Ryggesløshed og Uteerlighed. Wallenstein og hans Bander dreve det ret til Virtuositet heri. Saaledes kunde man umuligt blive ved at husere uden at bringe Elendigheden over sig selv. Men selv den bittre Nød lærte ikke disse Bander Klogskab; tvertimod blev deres Rasen kun saameget mere djævelsk. Da Antallet af de afbrændte Stæder voxede, da de rygende Landsbyer laae øde, og Markerne vare forvandlede til Ørkener, da syntes Soldatervæsenet først ret at ville feire sin Triumph. De Svenske lærte hurtigt af de Keiserlige at behandle Enhver, der havde Noget, som Fjende. Den daglige Bøn, den strenge Krigstugt og Orden var forbi med den store Gustav Adolphs sidste Aandedrag. Tilfredsstillelsen af deres Rovgjerrighed laa nu de svenske Soldater langt mere paa Hjertet end deres Salighed, som Kongen engang havde lovet dem, da han spøgede over den ringe Sold. Da brød det værste Krigerraseri løs med sit gruelige Følge: Hunger, Pest, Overtro, Tilintetgjørelse og Fortvivlelse.

Det hedder i en Folkesang om de Svenske:

Der Schwed ist kumme,
Hat Alles mitg'numme,
Hat d' Fenster 'nein g'schlage,
Hat 's Blei davon trage,
Hat Kugle d'raus 'gosse,
Und d' Bauere verschosse.

Man maa forundre sig over, at de smaae Troppecorpser, der i Virkeligheden vare ringe i denne Krig i Forhold til saa mange tidligere og senere Krige, kunde foraarsage saa

store Ødelæggelser; men vi maae erindre, at de vare spredte rundt omkring og huserede i alle Tydsklands Egne, og at deres Rovgjerrighed og djævelske Ødelæggelseslyst bestandig tiltog. De myrdede, skjændte og brændte for at myrde, skjænde og brænde. De arme, hungrende Bønder, der henslæbte deres elendige Dage i de halvnedbrændte Landsbyer — i hvis Gader Græsset voxede, uden at der var Qvæg til at græsse det af —, undrede sig over, at Krigsfolket havde en saa fiin Næse til at opspore de Smuthuller, hvor de endnu havde skjult en lille Rest af Fødemidler. Men der var efterhaanden gaaet saamange Bønder til Hæren for ikke at omkomme af Hunger i Hjemmet, at Soldaterne let af dem kunde faae Besked om Gjemmestederne. Bestandig frygteligere svang Hungeren sin Svøbe over det ulykkelige Folk; det sank stedse dybere i Forhærdelse og Forbrydelse for at kunne skafte Legemets stærkeste Drifter Tilfredsstillelse. Ved Rakkerkulen sloges man om de faldne Hestes raadne Kjød; Ligene reves op af Gravene, Broderen fortærede den døde Søster; det var næppe, at Moderen havde Sky for at føre Dødsslaget mod sit eget Barn. Det var, som om Rædslerne fra Jerusalems Ødelæggelse fornyede sig. Tilsidst bortrykkede Hunger og Pest endnu Flere end Sværdet, og smitsomme Sygdomme havde en rig Høst. Intet Under, at de Overlevendes nedbrudte Sjæle overgave sig til Overtroens Mørke og hobede nye Rædsler til de gamle for at sikkre sig mod Døden.

Ugudeligheden tog stedse mere Overhaand. Istedetfor at man før havde beredt sig til Kampen med Bøn, og det havde heddet: »Fremad i Guds Navn!«, hørtes nu saadanne Opmuntringer som »potz hundert tausend Sack voll Enten!« — Dass dich der Donner und der Hagel mit einander erschlage — drauf im Teufels Namen — fort, ihr hundert Sapperments Bluthunde, dass euch 's Wetter erschlag, druckt druff — gebt Feuer, dass dich der Hagel erschlag, ihr Bursch, alle miteinander — halt Trupp, dass dich potz hundert tau-

send Sapperment schände — fresszt, dass euch der Teufel segne — sauf, dass dir 's höllisch Feuer in den Hals fahr — og andre saadanne gyselige Morgen- og Aftenvelsignelser. Soldaternes Moralkanon i disse forfærdelige Tider svarer dertil:

Den er Djævels, der er barmhjertig.
Den er Djævels, der ikke myrder.
Den er Djævels, der ikke tager Alt.
Den er Djævels, der ikke bander, drikker, skjænder.
Den er Djævels, der beder, gaaer i Kirke,
giver Almisse o. s. v.

Der gaaer et diabolsk Træk gjennem Livet i Hæren. Samtidige Skildringer ville give yderligere Vidnesbyrd herom. Om de keiserlige Troppers Huseren i Baiern, da Ferdinand sendte dem til Hjælp mod Svenskerne, meddeler Aretin Følgende*):

»Saavel Ryttere som Fodfolk have viist sig saa ilde og uchristelige, skjøndt de udgave sig for Venner, at man er bleven yderlig forfærdet; de have uden Forskjel røvet Alt, hvad de have fundet, borttaget Hestene, uden Nødvendighed og blot af Kaadhed slaaet Qvæget ihjel, piint Folket paa uhørte Maader, radbrækket, ombragt og skudt, ophængt smaae Børn ved Fødderne, bundet Bønderne med Strikker til Heste og slæbt dem tildøde, skjændet Fruentimrene letfærdigere end Tyrkerne og mishandlet ikke faa af dem saaledes, at de siden maatte bøde med Livet derfor, hvilket Mændene og Fædrene med den største Hjerteqval maatte see paa med egne Øine, og naar de have klaget derover til Befalingsmændene og Obersterne, ere de blevne affærdigede med Slag og Skjældsord . . . Soldaterne gjøre hvad de ville og forholde sig overalt som Kjættere, idet de opbryde Kirkerne, borttage de indviede Kalke, Faner, Messeklæder og andre

*) Beiträge zur Geschichte und Literatur. II. 3, 74.

Kirkeprydelser og udøve alskens Uteerlighed i samme, ja endog forjage og mishandle de Geistlige selv og derved foraarsage, at de arme Undersaatter maae døe og fordærves uden al geistlig Trøst, Skrifte og Communion.«

Endnu værre lyde Klagerne i de nordsachsiske Landstænders Skrivelse til deres Fyrste, Landgreve Wilhelm V af Hessen-Kassel, af otte og tyvende August 1637*) over Kroaterne og de andre keiserlige Tropper, der »med et selv af Tyrkerne hidtil uhørt Exempel have fordærvet Alt erbarmeligt med Ild og Sværd, nedhugget næsten Alt, hvad der kom i deres Magt, skaaret Tunger, Næser og Ører af Folk, udstukket Øinene paa dem, slaaet Søm i Hoved og Fødder, gydt sydende Beeg, Tin og Bly og alskens væmmelig Urenlighed gjennem Ører, Næse og Mund ind i Legemet, martret Nogle smerteligt med alle Slags Instrumenter, deels koblet Mange sammen med Strikker, stillet dem op paa fri Mark til en Skrænt og skudt med Bøsser tilmaals efter dem, deels slæbt dem efter Heste, skjændet Qvindfolket uden Forskjel af Alder, gift eller ugift Stand, hvorved de ikke engang have skaanet de Høitfrugtsommelige og Barselqvinderne; som vilde Dyr overfaldt de Børnene i Buske og Hækker, nedsablede dem, spiddede og stegte dem i Bagerovne, gjorde Kirker og Skoler til Kloaker, nedbrændte mange adelige Gaarde, Stæder, Flækker og Landsbyer . . . ikke at tale om flere andre lignende barbariske Gjerninger, saa at Pennen ikke kan samle dem alle.«

Beretningen om de Skjændselsgjerninger, den franske Hær udøvede i det Badensiske 1644, ender med følgende Beretning**): Mange kom i Fortvivlelse, saa at de ikke mere vilde troe, at der var en Gud i Himmelen, idet de meente, at dersom han levede, skulde han med Torden og Lynild slaae Alt til Jorden.«

---

*) Vulpius: Curiositäten. 8, 344.
**) Raumer: Europa. 3, 608.

Forfærdelig udmales den almindelige Elendighed i det Enkelte i Batkins excidium Germaniæ*): »Hvor jammerlig staae nu ikke nye, store Stæder! Hvor der før har været tusinde Gader, er der nu vel ikke mere hundrede. Hvor elendig staae ikke de smaae Stæder, de aabne Flækker? De ligge nedbrændte, faldne i Gruus, forstyrrede, saa at der hverken er at see Tag, Sparreværk, Døre eller Vinduer. Hvorledes have de ikke handlet med Kirkerne? Dem have de nedbrandt, bortført Klokkerne, gjort til Kloaker, Hestestalde, Marketenderhuse og Bordeller og lagt deres Skarn paa Altrene. Ak Gud, hvor jammerligt staaer det sig ikke i Landsbyerne! Man vandrer ti Miil og seer ikke et Menneske, ikke et Creatur, ikke en Spurv, maaskee paa nogle Steder en gammel Mand og et Barn eller to gamle Koner. I alle Landsbyer ligge Husene fulde af Liig og Aadsler; Mand, Kone, Børn og Tyende, Heste, Sviin, Køer og Stude, ved Siden af og under hverandre, dræbte af Pest og Hunger, fulde af Maddiker og Orme og fortærede af Ulve, Hunde, Krager, Ravne og andre Fugle, fordi der Ingen har været, der har begravet, beklaget og begrædt dem. Erindrer Eder, I Stæder, hvor Mange der døde i stor Forsmægtelse, hvilke I ikke have tilkastet en Almisse af Eders store Overflod, som dog nu siden er bleven revet bort fra Eders Ansigt. I vide, hvorledes de Levende have drevet hverandre ind i Kroge og Kjældere, have slagtet og ædt hverandre; at Forældre have ædt deres Børn, og Børn deres døde Forældre; at Mange have betlet for Dørene kun om en Hund eller Kat; at de Fattige have i Rakkerkulerne skaaret Stykker af Aadsler, slaaet Knoklerne istykker og med Marven kogt Kjødet, der har været fuldt af Orme.«

Disse almindelige Træk kunne være tilstrækkelige til at betegne Krigens gruelige Følger i Almindelighed. Men

---

*) Meddeelt af U. Menzel, Geschichte der Deutschen, 3, 352.

et klart Billede faaer man dog først ved at følge Krigens Gang og den Maade, hvorpaa den førtes i det Enkelte, og fremdrage endeel mærkelige Skildringer fra de enkelte Landskaber, Stæder og Flækker. Man vil da tillige faae et tydeligt Indtryk af den Forskjel, der fremtræder mellem Krigsførelsens Maade i hiin Tid og i vore Dage, et Indtryk, der vil være til Fordeel for vore Dages Dannelse og Menneskelighed. Hvor store de Onder end ere, som vor Tids Krige føre over Lande og Folk, vise de sig dog kun at være for Lidet at regne mod hine Tiders umenneskelige Barbari og hensynsløse Grusomhed, og heri ligger dog altid nogen Trøst.

Bøhmen. I sin Geschichte der Gegenreformation II giver Peschech følgende Skildring af de Katholskes Rasen i dette ulykkelige Land: Naar der fandtes noget Billede af en ærværdig, evangelisk-luthertk Præst eller af Kalke o. s. v. udhugget i Steen paa Kirkegaardene eller i Kirkerne, have Soldaterne enten besudlet et saadant Billede og kastet Skarn paa det eller sønderslaaet det med Steenkast, idet de have slaaet Øinene ud, fordærvet Næserne og tilintetgjort det hele Ansigt og endelig kastet Stenen selv ned og slaaet den i smaae Stykker. De have udgravet Benene, der vare begravede derunder, og kastet dem, saa mange som de vare, udenfor Kirkegaarden i en Grube, som de have ladet kaste paa et saadant Sted, der ikke var blevet indviet af dem, og som de derfor holdt for vanhelligt.« Saaledes have de ogsaa baaret sig ad med Tusinder af Grave paa St. Ægidii Kirkegaard i Prag, hvor de havde anlagt en Keglebane. Da sagde de til mange Hjerneskaller: »Ha ha, det maa vist have været en stor Skjælm af en Kjætter og maaskee en Prædikant, siden han har havt et saa stort Hoved.«

Oprørende var Soldaternes Fremfærd mod de protestantiske Præster. Paul Woller, Præst i Zrutschen, stod just paa Prædikestolen, da de Keiserlige brøde ind i Kirken. Truffen af en Flintkugle sank han død ned paa Stedet.

Pastor Martin Maresch i Landsbyen Krzassin havde

søgt Tilflugt paa et sikkert Sted. De Keiserlige bemægtigede sig Skolemesteren Frederik Damborsky, bandt ham og forhørte ham om, hvor Pastoren var, og hvor han havde gjemt sin Skat. Han forsikkrede, at han Intet vidste derom. Forgjæves plagede de ham med Ørefigener og Hug; da blottede de hans Side og brændte ham saa grusomt med Ild, at den Ulykkelige ikke var istand til at udholde Smerten længere og lovede at vise dem Skatten. Denne var imidlertid ikke til at finde, og de rasede igjen saaledes mod den Ulykkelige med Tortur og Prygl, at han nu maatte tilstaae, at han aldrig havde vidst Noget om nogen Skat og blot havde talt derom for de heftige Smerters Skyld. Nu gjennemborede de ham med flere Kugler, kastede ham i en Grav og saa Stene ovenpaa ham — det var hans Begravelse! Paa den tredie Dag derefter fik disse Blodmennesker fat paa Pastoren selv i Landsbyen Popowiz. De anvendte Tortur paa ham, martrede ham frygteligt og lode ham ligge halvdød. Han kom dog til sig selv igjen og levede endnu fem Aar derefter; men han havde to Døttre — dem skjændede Umenneskerne og slæbte dem bort med sig, og den ulykkelige Fader saae dem aldrig igjen.

Andreas Stemberg fra Budin blev af femten Ryttere hentet fra sit Sogn til Kostelez og piint paa det Heftigste, ligeledes ved, at Hovedet blev sammensnøret med en Streng. Derpaa bandt de hans Hænder paa Ryggen med Snører, men Fødderne bandt de sammen med en tyk Strikke og kastede ham saaledes hen paa Ryggen for at have ham liggende beredt til om Morgenen tidlig at undergaae Tortur med Ild. Dog blev han ved Midnatstid befriet paa en underfuld Maade. Under Bønnen, netop ved Psalmeordene: »Paa Dig har jeg haabet, o Herre!« følte han sine Baand løsnes og gjorde sig snart fri for dem. Han stod op, gik ud af Døren og igjennem de tre Vagter, der forholdt sig stille, enten fordi de sov, eller fordi de Intet hørte formedelst en Vinds Brusen, der pludselig reiste sig. En af Soldaterne havde endog

Haanden paa Dørklinken. Ved Stadsporten blev han dog kjendt af den vagthavende Musketeer. Heldigviis var denne en indfødt Bøhmer, der af hans Bønner lod sig bevæge til at lade ham slippe, ja endog førte ham over en Bro til den modsatte Bred.

I Aurenowes, hvor Pastor Andreas Jakobiz havde reddet sig ved Flugten, udgøde Soldaterne deres Raseri mod et ungt Menneske, der var Rentemesterens Skriver. De kastede ham til Jorden, fyldte hans Mund med Krudt og antændte det, saa at hans Svælg blev sprængt istykker, og ved denne grusomme Dødsmaade frydede de raae Barbarer sig som ved et skrækkeligt Skuespil.

Adam Pisek var Præst i Byteschin i Mähren paa Grev Carl af Zierotins Gods. Da denne hans Patron var forbleven tro mod Ferdinand, troede han, at han ikke havde Noget at frygte, modtog venlig Soldaterne, der traadte ind til ham, med Hilsen og Haandslag og viste dem al Gjæstfrihed. Men saasnart de erfarede, at han var evangelisk Geistlig, bleve de rasende, pryglede ham grusomt, hug ham ned, da han vilde flygte ind i Kirken, plyndrede ham ud til Kroppen og lode Liget l'gge nøgent. Da nogle gudfrygtige Mænd vilde begrave ham og havde iført ham en Liigdragt, løb Soldaterne strax til, tog den fra dem og rev den istykker. Efterat have udplyndret hele Huset slæbte de hans Bibliothek, der fyldte tre Værelser, ud, lagde Ild under Bøgerne og opbrændte dem. Da Ingen mere vovede noget Forsøg, saalænge denne Bande var der, blev den arme Mand først stædt til Jorden efter fem Ugers Forløb af nogle af sine Disciple.

Den syttende Januar 1621 bleve Pastor Lorenz Kurz i Ratin og hans Hustru af en Soldat, der rasende forlangte Penge, saa grusomt martrede med Flammer, at de begge opgave Aanden.

Præsten i Bohdalow, Paul Pfeniska, en Olding paa næsten halvfjerdsindstyve Aar, blev ophængt af de ugudelige

Soldater over Flammer, som de nærede ved hans egne Bøger. Han bønfaldt under denne gruelige Qval om Forbarmelse. Da gjennemborede En ham med en Kugle. Det gjaldt for en Barmhjertighedsgjerning at ende hans Pinsler med Døden.

Naar man foer saaledes frem mod Mennesker, kunne saadanne Skuespil ikke forundre, som at der blev holdt Auto da Fé'r over evangeliske Bøger i tusindviis, at sex og tredive Tusinde Familier nødtes til Udvandring, at den arme Befolkning blev tvungen til at gaae over til den katholske Tro ved Dragonader – det lichtensteinske Regiment erhvervede sig en sørgelig Navnkundighed ved sin voldsomme og grusomme Fremfærd — ganske de samme Scener, de samme Martyrier, som senere hen i Aarhundredet træffes i de franske Protestanters Forfølgelser under Ludvig XIV, der altsaa ikke kan tilegne sig Æren for at have været Dragonadernes første Ophavsmand og Opfinder.

Det forhen ved Velstand, Oplysning og Videnskabelighed blomstrende Bøhmen blev et Hjem for Armod, Uvidenhed og aandeligt Mørke. Jesuiterne skulde nok gjøre alt Deres til at undertrykke Bøhmens Folkelighed og tilintetgjøre dets Literatur. Hvilken sørgelig Sammenligning mellem Landets Tilstand i Begyndelsen af det syttende og Begyndelsen af det attende Aarhundrede!

Phalz og Overrhin. Rædselsscenerne i disse Egne overgaae al Beskrivelse. Man trættes ved at skildre de uendelige Gjentagelser af Høidepunktet af den menneskelige Ryggesløshed, der vækker Lede og Væmmelse i sin gyselige Ensformighed.

Man myrdede uden Hensyn til Kjøn eller Alder. Man gjennemborede Hænder og Fødder, brændte Fodsaalerne med gloende Jern, skjændede Jomfruer og Koner, og under alle disse Grusomheder dreve Jesuiterne i Heidelberg deres Omvendelsesvæsen med den største Hensynsløshed og Samvittighedsløshed.

Da de tøilesløse, vilde Skarer af de fra Nederlagene ved

Nørdlingen den sjette September 1634 flygtende Svenske og Tydske udbredte sig over det arme Pfalz, efterlode de sig de sørgeligste Spor. »Man myrder«, skriver Rusdorf, »blot for Lyst og til Tidsfordriv; man søger at opfinde alleslags skrækkelige og hidtil uhørte Pinsler for at martre det arme Folk. At skjænde Qvinder af enhver Alder, endog smaae Børn, er kun Leg; om Plyndringer behøver man slet ikke at tale; thi den bliver anseet for gemeen, der ikke plyndrer. Landet er fuldkommen ruineret, alle Levnetsmidler ere fortærede, og hvad man ikke har kunnet fortære, er gjort ubrugbart; Undersaatterne ere trøstesløse og fulde af Fortvivlelse; Landet ligner en Ørken. Al Undsaatternes Kjærlighed mod deres Fyrste, al Lydighed er borte, fordi de see, at man ikke kan beskytte dem mod Mord, Undertrykkelser, Pinsler og barbariske Voldsgjerninger. Vi selv høre Intet uden daglig Jamren og Veeklager; de arme Folk anraabe om vor Hjælp ved Gud og alle Hellige, men vi kunne intet Andet end trøste dem under Taarer og Suk.« Man regnede, at der tilsidst kun var en Halvtredsindstyvendedeel af Befolkningen tilbage, og den var ved Krig, Rov Anarchi og gjentagen Skiften af Troesbekjendelse bleven saa fortvivlet, at den snarere hæmmede end fremmede det Heles Opkomst.

Forfærdelig Pest og Hungersnød især i Aaret 1637, hærgede som Krigens Følger det ulykkelige Land. Hunde, Katte, Rotter, Muus og andre væmmelige Dyr, for hvilke den menneskelige Natur pleier at nære Afsky, bleve Lækkerbidskener for at stille den bittre Hunger, selv om de havde ligget hele Uger paa Veie, i Pytter og andet Vand og gave en forfærdelig Stank fra sig. Om Hestekjød sloges man paa Liv og Død. Man fortærede de Døde, gjennemrodede Kirkegaardene, steg op i Galgerne og tog de Døde bort for at spise dem. Broderen fortærede den døde Søster, Døttrene deres afsjælede Moder, og Rædslerne i Jerusalem og Samaria vare næsten for Intet at regne derimod. Ikke langt fra Worms fandt og forjog man en Flok Betlere,

der rasende anfaldt de Forbigaaende, dræbte og kogte dem ved Ild under aaben Himmel og aad dem med Begjærlighed, hvorpaa Levninger af Arme, Hænder og Fødder afgave et frygteligt, men sikkert Kjendetegn. Ved Rakkerkulerne rev man Kjødet af de forraadnede Aadsler bort imellem Rakkernes Hænder. I Alzey havde to gyselige Qvinder længe opholdt sig i et øde Huus og levet af at myrde, blandt Andre en Borgers Kone fra Alzey, der var gaaet ud for at see til sin Landeiendom; af hende havde de tilberedt Spise, indtil de bleve opdagede og førte fangne ind til Byen. Hvis Hjerte maa ikke bæve af Jammer, naar man hører, at i Otterberg havde en ugudelig Qvinde dræbt en lille Pige, tillavet nogle Maaltider af hende og solgt Resten for Svinekjød? At i Bergzabern en elleveaarig Pige myrdede en Dreng paa fem Aar og lavede en Steg af ham? At en Vandringsmand i en Landsby fandt en Bondedreng sidde ved Ilden og vende en Steg og paa Spørgsmaalet om, hvorfra han havde faaet denne Steg, maatte høre det Svar: »Det er af min Søster, som nylig er død,« og saa see Stedet hvor Stykket var skaaret af? Hvem skulde vel troe, at fornuftige Mennesker skulde kunne blive værre end de grusomste Rovdyr, der dog skaane deres Egne? Dog har den sørgelige Erfaring viist, at en fornuftig Bondekone i Zweibrücken ved Navn Catherine har slagtet en femaarig Dreng, kogt ham og derpaa fortæret ham, og tretten Dage senere, da en lille Pige paa tolv Aar ved Navn Ottilie havde bedet hende om Natteleie, villig havde taget hende ind i sin Seng, men midt om Natten myrdet hende, afskaaret Hovedet, som hun havde stegt i Bagerovnen, deelt Legemet i Stykker, som hun havde kogt i en Kjedel, og spiist deraf tilligemed sin lille Datter og en Anden; men Fedtet havde hun i et Fad gjemt til Suppe.

Ligeoverfor saadanne oprørende Rædsler forstummer al anden Elendighed, selv Krigsscener af den vildeste Natur. Det arme Pfalz blev i den forfærdeligste Grad hjemsøgt af

alle mulige Slags Plager. Som den sidste Prøve ville vi anføre Følgende*):

»Udsøgt grusomme vare de Pinsler, som Spanierne og Italienerne havde indført hos de Keiserlige; de skjød f. Ex. de Ulykkelige, der faldt i deres Hænder, tre Kugler i Knæet og dreiede den nederste Deel af Benet af dem, savede Skinnebenene istykker eller gjorde Indsnit i Fodsaalerne, kom Salt deri og lode Geder slikke det af, eller skar Brystet af Qvinderne og Strimler ud af Ryggen paa dem, ikke at tale om den sædvanlige Skjænden, Mishandlen og Martren. Koner og Piger dreve de Keiserlige skareviis til Leirene, hvor de nogne maatte dandse med dem. Børn bleve i Mængde kastede i Bagerovnen, og Soldaterne glædede sig over de smaae Uskyldiges Skrig, naar de bleve stegte, og saa videre. I Schwaben kastede de Keiserlige Aadsler, ja endog Arsenik i Brøndene for at udrydde Protestanterne!

Det var en Selvfølge, at Soldaterne selv ikke kunde undgaae Følgerne af den grændseløse Elendighed, de bragte over Folket. I sin Dagbog fra Freiburg medeler Thomas Wallinger: »Den fire og tyvende November 1638 døde i Stokhuset en fangen Soldat, og da Profossen vilde begrave ham, toge de andre Fanger den Døde, skar ham i Stykker og spiste ham. To Liig, som vare lagte i Graven, bleve skaarne op, og Indvoldene tagne ud og spiste. Nogle Soldater havde lovet en Posteibagers Dreng et Stykke Brød, dersom han vilde gaae ud med dem i Leiren; men da han var kommen derhen, slagtede de ham og aad ham. I Fiskehallen er der den tiende December forsvundet otte navngivne Borgerbørn — der formodentlig ere blevne opædte, da Ingen veed, hvor de ere blevne af — foruden Fremmedes Børn og Tiggerbørn, om hvilke man slet ikke veed Beskeed. En Morgen fandt man alene paa Torvet Ti, der vare døde

*) Schuch: Geschichte von Ladenburg.

af Hunger, foruden endeel Andre, der laae paa Møddingerne og Gaderne.« Der var ingen Grændse for Tydsklands Vanære og Elendighed.

Mellem- og Nordtydskland. Brunsvig, Lyneborg og Pommern lede vel noget mindre end Sydtydsklands Egne, meest under den danske Krig, da Tillys Soldater huserede med deres vante Grusomhed. Værre gik det Sachsen, hvor Ulvene i Aarene 1640—46 formerede sig i den Grad, at de i Hobe paa femten til tyve Stykker brøde ind i Landsbyerne, ja selv i de mindre Stæder og vare Landets Skræk indtil Begyndelsen af det attende Aarhundrede. Churfyrst Johan Georg I, en vældig Nimrod, nedlagde i sin fem og fyrretyve-aarige Regjeringstid fra 1611 til 1656 paa sine Jagter ikke mindre end tre Tusinde, fem Hundrede og tre og fyrretyve Ulve og to Hundrede og tre Bjørne. I Dresden vare en Mængde Huse nedrevne og nedbrændte, Freiberg havde i Aaret 1640 næppe fem Hundrede Huse tilbage af sytten Hundrede. I Goldberg og Paserwalk udøvedes de samme Rædsler som i det ulykkelige Magdeburg, der er blevet saa bekjendt ved de Keiserliges umenneskelige Grusomhed efter Stadens Indtagelse ved Storm den tyvende Mai 1631. Hoffmann har i sit tredie Bind, og Rathmann i sit fjerde Bind af deres Værker om Magdeburgs Historie givet følgende Skildring af disse Rædsler, hvorom Schiller siger, at »for dem har Historien intet Sprog og Digtekunsten ingen Pensel.« I Johanneskirken bleve mange Koner og Jomfruer myrdede af hine Uhyrer (Kroaterne); en af dem huggede et diende Barn istykker ved Moderens Bryst og afhug begge hendes Arme, hvormed hun holdt om Barnet. De Geistlige bleve uden Barmhjertighed nedsablede. Smaae Børn bleve levende stukne paa lange Spyd, skrigende baarne omkring i Gaderne ligesom i Triumph og endelig slyngede ind i Flammerne. En Soldat af Pappenheims Regiment roste sig i flere Magdeburgeres Nærværelse af, at han havde ombragt mere end tyve Børn paa denne Maade, og paa Spørgsmaalet

om, hvad de uskyldige Børn havde gjort ham, svarede han: »Det var jo kun Rebellers Børn, og det skulde have været ham endnu kjærere, om han havde dræbt Hundrede af dem.«

En Borger, der knælende bad om Pardon, blev strakt til Jorden af et Skud, men ikke dræbt. Da han laa og væltede sig i sit Blod, slog en anden Soldat med sin Hellebarde mange Saar i hans Hoved, og da han endnu ikke døde deraf, knuste en Tredie endelig hans Hoved med sin Øxe, og en Fjerde mishandlede Liget paa det Skjændigste. Paa en ældre, adelig Herre fyldte man Munden med Krudt og sprængte saa hans Hoved istykker. Imod Qvindekjønnet rasede Umenneskerne med den meest oprørende Grusomhed. Koner — selv aldrende — og Jomfruer, endog Piger, der vare i den spæde Barnealder, bleve skjændede med sand Dyriskhed, tildeels paa offenlig Gade, og mange saadanne ulykkelige Offre for Vellysten bleve siden myrdede eller mishandlede, forærede bort eller solgte. Opstod der Strid om et Fruentimmer, blev hendes Hoved strax paa Stedet kløvet. Ikke alene simple Soldater, men ogsaa Officerer, der vare ligesaa raae som deres Undergivne, haanede Qvindens Værdighed og offrede hende til deres skjændige Lyster. En adelig Dame druknede sig i en Brønd for at undgaae nogle Uslingers Brutalitet. Nogle og tyve Jomfruer, hvem Æren var dyrebarere end Livet, styrtede sig ud i Elbens Bølger; mange Andre, der havde skjult sig under Tagene, i Kjældrene og paa afsides Steder, vilde hellere lade sig qvæle af Flammerne end redde sig ud af de brændende Huse over Gaderne og falde i hine Umenneskers Hænder, for hvis Raseri og Grusomhed de bævede. Hvorhen Øiet vendte sig, mødte det Jammerscener; alle Gader vare bedækkede med Liig, de Mishandledes hjerteskjærende Skrig, de Saaredes Jamren, de Døendes Rallen opfyldte Luften. Hjælpeløse Smaae krøbe omkring paa deres ihjelslagne eller med Døden kæmpende Mødre og jamrede og skrege paa det Ynkeligste, indtil Morderhaanden ogsaa traf dem. Den uendelige Jammer, som Til-

ly's Skarer i den korte Tid af to Timer havde bragt over den ulykkelige Stad, naaede sit høieste Punkt, da, omtrent Klokken elleve, Flammerne allevegne begyndte at slaae iveiret. En heftig Østenvind væltede dem saa hurtigt hen over Staden, at de keiserlige Soldater maatte flygte op paa Voldene eller ud i Leiren for ikke at omkomme i Luerne. Det blomstrende Magdeburg var en Askehob. Ikke uden Grund kunde den umenneskelige Tilly melde sin Herre, at der ikke var seet en saadan Seir siden Trojas og Jerusalems Forstyrrelse. Den katholske Verden, Keiser og Pave frydede sig over de navnløse Grueligheder, udøvede ikke af rasende Mennesker, men af vilde Tigre og Bestier, hvem alle optænkelige og mulige Forbrydelser vare blevne til en anden Natur, som kun tørstede efter Blod, og fra hvem den menneskelige Tanke og Følelse vender sig bort med Afsky og Rædsel.

I Magdeburgs Skjæbne forene sig til et Hele alle de enkelte Træk af den Ødelæggelsens Vederstyggelighed, der gjentog sig rundt om i Tydskland under denne forfærdelige Krig, og hvorpaa dette Sørgespil er det meest fremragende og iøinefaldende Exempel. Det var, som om Menneskelighedens Genius var vegen bort under det bestandige Blodbad, og Morderenglen havde indtaget dens Plads.

Var det underligt, at det arme Folk blev forvildet indtil Afsind, at Ugudelighed og Lastefuldhed tog Overhaand, saaledes som vi læse i en Skildring fra 1648: »Tidernes svare Nød, istedetfor at forbedre Folket, gjorde det kun værre: Overdaad, Utugt og alle Laster toge bestandig mere Overhaand, og forgjæves søgte man at hæmme dem. Herom vidne paa det Tydeligste de mange, ofte gjentagne Befalinger imod Søn- og Helligdagenes Vanhelligelse, Dands, Drikkegilder, Nattesværmeri og Skrig paa Gaderne om Natten, gudsbespottelig Banden og Sværgen, Utugt og Ægteskabsbrud, det forargelige Samliv, det Uvæsen, der drives selv ved de kirkelige Fester o. s. v. Som det pleier at skee i saa-

danne Tider, toge Overtro, Sværmeri og Ugudelighed Overhaand, og ved Siden deraf viste sig hos Gammel og Ung den største Ligegyldighed mod Religionen, saa at de næsten ikke mere vidste, hvem Christus eller Djævelen var.«

Det er mørke Billeder, vi have oprullet under den pinlige Gang gjennem Trediveaarskrigens Rædsler.

Skal hiint Ord af Heraklit, at »Krigen er Livets Fader« beholde sin Gyldighed, da maa denne Krig efter sin hele Charakteer ingenlunde gaae op i Begrebet »Krig.« Meget Andet maa have slynget sig sammen med den, have forstyrret dens oprindelige Præg og samvirket til den Forstyrrelse og Ødelæggelse, hvis mørke Billeder just nu have vandret forbi vort Blik.

I Virkeligheden forenede de forskjelligste Bevæggrunde sig med den store Kamp. Ubønhørlig Fanatisme, uforsonlig Borgerkrig, egennyttig Erobringssyge og Rovlyst vare de Dæmoner, der forlangte de grueligste Offre, for hvilke Menneskelighedens Genius maa tilhylle sit Aasyn, vende sig bort og flye.

Intet Under, at vi i denne Menneskealder intetsteds finde Noget, der kan forfriske og vederqvæge, uden i den store Svenskerkonges Optræden; kun i hans Færd mærkes der en stor Idee, der arbeider sig frem for at opbygge, hvad Andre havde nedrevet.

Saaledes laa da Tydskland ved Krigens Slutning nøgent og udplyndret, blødende af tusinde Slag og Saar. Dets udpiinte Hjerte slog kun mat og svagt; dets Liv og Fremtid var undergravet. Hvor var nu den saa høit udskregne germaniske Cultur, der i vore Dage med saa liden Beskedenhed forlanger at sidde paa Thronen blandt Folkene? Kun to Aarhundreder ere forløbne siden al denne Skjændsel!

Hvad havde det ulykkelige Land ikke lidt, og det allevegne? Hvorhen man vendte sit Blik og styrede sine Skridt, saae man Ruiner, Forraadnelse, Ukrudt og Fortvivlelse skyde frem og groe derover; Landsbyerne vare sunkne i Gruus,

Stæderne øde, Landskaberne menneskétomme og den tiloversblevne Slægt fuld af Fortvivlelse, udmarvet af Krigsfurien, søgende at begrave sin Elendighed i vilde Lyster. Overalt kun Vanære og Skjændsel for det tydske Folk! Udhungret paa Legeme og Sjæl stod man til Slutningen midt i en gruopvækkende Ørken, hvor kun den groveste Sandselighed, Raahed og Usædelighed endnu opløftede Hovedet. Mennesket var blevet Dyr, kjendte hverken Gud eller Djævel, Godt eller Ondt; et nyt Liv maatte nødvendigviis begynde i alle Retninger.

Vi kunne ikke paa Historiens udstrakte Gebeet finde nogen Tidsalder, der i Fortvivlelse og Haabløshed fuldkommen kan sammenlignes med denne. Man har sammenstillet denne gruelige Tilstand, hvis Rædsler lode dem, der vare stillede under den, ane Verdens Ende, med Tydsklands Tilstand efter Folkevandringen. Men dengang var der en Slægt, der med sin sunde Naturkraft kunde opbygge, hvad der var nedbrudt; her derimod et opløst Folk, der med Tabet af Troen paa Gud havde tabt Troen paa sig selv og manglede den Kraft, hvorved det atter kunde reise sig af sin dybe Fornedrelse.

A. Fabricius.

Napoleon den Store før 1793.*)

I.

I Middelhavet, fire og tyve Miil fra Frankrigs Kyst, ligger Øen Corsica, der er omtrent et Hundrede og tresindstyve Qvadratmile stor og har over to Hundrede og halvtredsindstyve Tusinde Mennesker. Den har nu i lidt over hundrede Aar været en Deel af Frankrig; men skjøndt Befolkningen er italiensk, og Øen kun ved Vaabenmagt er bleven indlemmet i Frankrig, er den dog nu uopløselig knyttet til dette Land; thi den har fostret den Mand, som ved sit Geni og sin uhyre Lykke hævede sig til Europas Herre, indtil han endelig selv fremkaldte den Katastrophe, som bragte Frankrig dets Undergang nær og smeddede ham som en ny Prometheus til Klippen. Det er med denne Mands Barndoms- og Ungdomstid, at de følgende Sider skulle gjøre Læserne lidt mere bekjendte.

Fra Slutningen af det trettende Aarhundrede stod Corsica under Genuas Overherredømme; men denne Republiks Aag var utaaleligt for Beboerne, som fra det sextende Aarhundredes Slutning laae i evigt Oprør mod sine Undertrykkere, der gjentagne Gange kun ved østerrigsk eller fransk Hjælp formaaede at betvinge Øen. Endelig stillede Pasquale

*) Efter Dr. Robert Roesler i oesterreichische militärische Zeitschrift. 1869.

Paoli sig i Spidsen for sine Landsmænd, og Lykken tilsmilede ham; han befriede sin Fødeø, og den hensygnende Republik Genua udtømte sine sidste Kræfter i en frugtesløs Kamp mod de modige og udholdende Corsicanere. Øen, som var udmattet ved den evige Krig, var allerede i synlig Opkomst; Agerdyrkning, Industri og Handel blomstrede frem under en fri Forfatning. Da opgav Genua Haabet om at kunne bryde Øens tappre Modstand og sluttede (femtende Mai 1768) en Overeenskomst med Frankrig i Versailles. Alle de Rettigheder, som Genua meente at have over Corsica, gik nu over til den mægtige Nabo, som skyndte sig med at underkue Corsicanerne, hvem den dog tidligere havde anerkjendt for en selvstændig Nation. Frankrigs Overmagt var knusende, men Corsica vilde dog ikke strax bøie sig under sin Skjæbne. Det hele Folk greb til Vaaben. I flere blodige Træfninger bleve Franskmændene kastede, selv Qvinder i Mandsklæder toge Deel i den blodige Kamp; men der kom stadigt nye Forstærkninger til Franskmændene, medens ethvert Tab paa corsicansk Side var uerstatteligt. Den nye franske General, de Vaux, drev i en Række Kampe Corsicanerne ud af alle deres Stillinger og beseirede dem i den ulykkelige Træfning ved Ponte nuovo ved Golofloden. I panisk Skræk styrtede de Flygtende op paa Monte rotondos*) bratte Skraaninger. Iblandt dem var ogsaa Letizia, Carlo Buonapartes Hustru; hendes Mand tjente selv i Paolis Hovedqvarteer. Kun den lille Krig i Corsicas vilde Bjerge stod nu Beboerne aaben; men den kunde kun forhale den sørgelige Slutning og fuldende Øens Ødelæggelse. Forsagthed greb derfor alle Førerne, selv Pasquale Paoli. Paa et engelsk Skib forlod han med tre Hundrede Landsmænd sit Hjem og gik over Toscana til England, som nu ydede den Flygtende et Tilflugtssted efter at have været en uvirksom Tilskuer ved hans femtenaarige Kamp.

---

*) Øens høieste Bjerg, otte Tusinde og otte Hundrede Fod høit.

Til de Patrioter, der beredte sig til at gribe Vandringsstaven, hørte ogsaa Carlo Buonaparte, som var en varm Ven af Paoli. Senere, da Napoleons Lykkestjerne steg høiere og høiere, søgte ivrige Genealoger at føre de corsicanske Buonaparters Stamtræ tilbage til en høi Alder. Efter disse Smigreres Forskninger skulle de nedstamme fra Markgreverne af Treviso, og Linier af deres Slægt skulle have blomstret i Firenze, San Miniato, Bologna og Sarzana. Napoleon selv lagde dog ingen Vægt paa de gamle Slægtregistre fra en hæderløs Fortid. Han følte sig mere smigret ved at have grundlagt sin Slægts Adel og daterede den fra Kampene ved Millesimo og Montenotte. Den historiske Forskning har dog ikke slaaet sig til Ro hermed, men har omstyrtet Genealogernes Korthuse og paaviist, at de forskjellige Familier Buonaparte i de italienske Stæder ikke ere indbyrdes beslægtede, og at den corsicanske Families uafbrudte Række først skriver sig fra det sextende Aarhundrede. Det var en velhavende Familie i Ajaccio, som imidlertid ikke spiller nogen Rolle i Øens Historie. Dog findes Familiens Navn blandt Fortegnelser over communale Embedsmænd i Ajaccio.

Til denne Slægt hørte nu Carlo Buonaparte, som havde erhvervet sig Doctorgraden i Jura ved Universitetet i Pisa og snart derpaa var den meest veltalende og afholdte Advocat i Ajaccio. Med ungdommelig Varme og Begeistring sluttede han sig til Paolis Regjering og var ham desuden personlig forpligtet, thi Paoli havde overvundet den Modstand, som Letizia Ramolinis Forældre gjorde mod hendes Ægteskab med Buonaparte. Letizia, der var den skjønneste Dame paa Corsica, blev i en Alder af fjorten Aar hans Kone og fulgte sin Mand til Byen Corte, som dengang var Regjeringens Sæde. Hendes Mand beklædte her en indflydelsesrig Stilling ved Paolis Side; men dette fik en brat Ende med det ulykkelige Slag ved Ponte nuovo. Franskmændene rykkede alt frem mod Corte; da forlod, som allerede fortalt,

Alle, baade Gamle og Unge, Fornemme og Ringe, Staden og flygtede op paa Høiderne af Monte rotundo, hvor ellers de sorte Geder græssede i uforstyrret Ro, og Banditten og det vilde Faar, Muflonen, frit streifede om gjennem Bjergenes Kløfter og øde Egne. Ogsaa Letizia, som dengang bar Napoleon under sit Hjerte, flygtede i Sorg og Angst herop med de Andre. Da de franske Officerer viste sig med det hvide Flag og forkyndte en almindelig Sikkerhed og Benaadning, steg hun ved sin Mands Side ned til Ajaccio gjennem Liamones stille, snevre Dal. Her var hun nær ved at drukne og blev kun frelst ved sit eget Mod. I Ajaccio truede en ny Ulykke hende: Buonaparte vilde endnu ikke opgive Paolis Sag, men følge ham i Landflygtigheden. Han lod sig dog bevæge til at blive ved Letizias Taarer og sin Onkel, Erkediakon Lucian Buonapartes Forestillinger, og han blev under det franske Herredømme udnævnt til Assessor ved den kongelige Domstol i Ajaccio. Larmen af den sidste almindelige Uafhængighedskrig var endnu ikke hendøet, og Alles Sind var endnu i dyb Bevægelse over Skjæbnens sidste haarde Slag, da Letizia paa Maria Himmelfarts Dag, den femtende August, fødte sin anden Søn, Napoleon. Man har paastaaet, at det sjeldne Navn Napoleon igjennem flere Aarhundreder havde været det almindelige Navn for den anden Søn i Buonaparternes Familie; men i den corsicanske Familie findes i Virkelighed Ingen af dette Navn før den berømte Napoleon.

Det er uden historisk Interesse at dvæle ved Barnets første Leveaar. Selv om vi ogsaa vilde fæste Lid til alle de Anekdoter, som bleve affattede senere, da Fortællerne lode sig paavirke af Keiserens store Berømmelse, maatte vi dog sige, at Napoleon var et Barn som hundrede andre og ikke udmærkede sig ved tidlig Modenhed. Hans Moder havde størst Deel i hans Opdragelse; men hendes Herredømme var strengt og holdt sig frit for al Blødagtighed. Faderen udøvede kun en ringe Indflydelse; thi hans

Embedsvirksomhed saavel som hans store Tilbøielighed til Fornøielser holdt ham meget fjernet fra Hjemmet. Familien hørte til de første i Ajaccio; den levede jevnt, holdt sig for sig selv og gjaldt som et Mønster paa sædelig Holdning.

I Aaret 1777 tog Carlo Buonaparte som Deputeret for den corsicanske Adel til Paris. Han fik derved Leilighed til at vise Corsicas Generallieutenant, Grev Marboeuf, en Tjeneste, som blev af væsentlig Indflydelse paa den unge Napoleons Skjæbne. Vicomte Narbonne Fritzlar lagde nemlig dengang Rænker op mod Marboeuf for at opnaae Grevens Embede. Da Marbouef imidlertid var ligesaa populair paa Corsica, som Narbonne ved sin Stolthed mishagede Alle, arbeidede Buonaparte til Fordeel for den Første, og Ministeriet, som i denne Sag lagde særlig Vægt paa en anseet Corsicaners Anskuelser, fulgte Buonapartes Raad.

Grev Marboeuf gjengjældte denne Venskabstjeneste derved, at han skaffede den ældste Søn, Joseph, en Plads i Seminariet i Autun og den yngre Søn, Napoleon, Adgang til Militairacademiet i Brienne i Champagne. Napoleon var nu kongelig Cadet, og Ludvig den Sextende opdrog sin egen Efterfølger.

Saaledes betraadte Napoleon sin krigerske Løbebane, til hvilken han tidlig havde følt Tilbøielighed. Ofte havde han paa Exerceerpladsen i Ajaccio deeltaget i Soldaternes Øvelser, og mangen en henrykt Graaskjæg havde løftet den ivrige Dreng op og kysset ham. Med en lille Metalkanon, som man senere fremviste som en Reliquie, havde han hyppigt leget og samlet Ajaccios Ungdom under sin Commando til mangt et Slag. Nu betraadte han den Skole, som skulde uddanne ham til den Løbebane, han elskede.

I Slutningen af 1778 forlod den niaarige Dreng Corsica og reiste med sin Fader over Firenze til Frankrig. I Toscanas Hovedstad havde de Audiens hos Storhertug Peter, som gav dem en Anbefalingsskrivelse til sin Søster Marie Antoinette. Hovedaarsagen til Besøget i Firenze var imid-

lertid Nødvendigheden af at samle Beviser for Familiens gamle Adel, da dette var en uundgaaelig Betingelse for at kunne blive optaget i Brienne. Familiens egen Tradition om en gammel Forbindelse med de toscanske Buonaparter i Sarzana støttede meget Faderens Bestræbelser.

Lad os nu engang see, hvorledes den unge Napoleon efter et kort Ophold i Autun opførte sig paa Akademiet i Brienne. Man fandt ham rolig, fattet, tilsyneladende phlegmatisk og kold. Han undgik sine Kammeraters Selskab, deels af naturlig Tilbøielighed, deels fordi de stødte ham fra sig ved deres Adfærd. Den unge Corsicaner var i Begyndelsen ikke det franske Sprog mægtig, og senere, da han havde overvundet denne Vanskelighed, blev han endnu længe besværet af sin italienske Accent. Ham selv drillede man ved at fordreie hans Navn til Paille-au-nez; men især opbragte den hyppige Spotten over hans Fædreland ham paa det Heftigste.

Han bebreidede selv sin Fader, at han ikke havde holdt stærkere fast ved Paoli, men udfordrede dog en af Eleverne, som havde spottet ham. Naar man nedsatte Corsica, blev han heftig og forsvarede sit Hjem med Varme. Paolis Minde var ham helligt, han ønskede at blive ham lig. Lyst til Læsning optog ham ganske. Af de et Hundrede og ti Elever sluttede han sig kun til Bourrienne, som senere blev Statsminister og har beskrevet hans Levnet.

Skolen stod under Minoritermunkenes Ledelse, og deres Lærekræfter vare meget ubetydelige. Dupuy bestyrede Opdragelsesanstalten, og hans Indvirkning paa Napoleon vedvarede længe. Patrault var hans Lærer i Mathematik med Pichegru, Hollands senere Erobrer, som Repetent eller Underlærer. Napoleon lagde sig navnlig efter Mathematik og var den første i dette Fag blandt sine Meddisciple, dog havde han alt dengang en levende Følelse for den skjønne Literatur. Blandt hans Stile er en Fabel paa Vers især mærkelig. Om hans Iver for Corsicas Historie vidner et

Brev til hans Fader; han beder i dette om nogle Værker over Øens Historie.

Allerede i sit Fædrenehjem havde Napoleon behersket sine Sødskende; ikke engang den ældre Broder, Joseph, havde været istand til at unddrage sig Napoleons høiere Anseelse; Napoleon beholdt altid Ret, naar de tyede til Forældrenes Myndighed. Hvorledes Napoleon bevarede sin Indflydelse i Familien, og hvorledes han viste sin aandelige Overmagt som en tyrannisk Hovmester for sin ældre Broder, derom vidner følgende klare og bestemte Skrivelse, som han fra Brienne rettede til sin Onkel Fesch, den senere Cardinal.

Den femtenaarige Dreng skriver under den femtende Juli 1784 saaledes:

»Min kjære Onkel!

Jeg skriver Dem til for at underrette Dem om min kjære Faders Reise gjennem Brienne. Han tog til Paris for at bringe min Søster Marianne til St. Cyr og for sin Helbreds Skyld. Han ankom hertil den en og tyvende med de to Frøkner og med Lucian, som De jo har seet. Lucian er ni Aar gammel og tre Fod, elleve Tommer og ti Linier høi. Han er den Sjette i Latin og vil deeltage i Underviisningens forskjellige Dele. Han viser meget Talent og god Villie. Man tør haabe, at der vil blive noget Godt af ham. Han er sund, kraftig, livlig men ubetænksom; for Tiden er man tilfreds med ham. Han kan ret godt Fransk og har heelt og holdent forglemt det Italienske. Forøvrigt vil han skrive Noget til i mit Brev; jeg vil ikke sige ham Noget, for at De kan vide, hvorledes det har sig med ham. Jeg haaber, at han nu vil skrive oftere til Dem end dengang, han var i Autun. Jeg er overbeviist om, at min Broder Joseph endnu ikke har skrevet Dem til. Hvorledes skulde De ogsaa kunne forlange saa Meget? Han skriver i det Høieste to Linier til min kjære Fader, hvis han endda gjør det. I Sandhed han er ikke mere den Samme. Imidlertid skriver han dog meget

ofte til mig. Han er i den rhetoriske Klasse, og han vilde gjøre bedre i at bestille Noget; thi Hr. Læreren har sagt min kjære Fader, at der i Collegiet ikke er nogen Physiker, eller Philosoph, som har saameget Talent som han, og der kan skrive en saa god Oversættelse. Hvad den Stand angaaer, som han skal betræde, var det, som De veed, først den geistlige, han valgte. Han holdt fast ved denne Beslutning indtil nu; men nu vil han være Soldat. Deri gjør han af flere Grunde Uret.

1. For det Første har han ikke, som min Fader bemærker, Dristighed nok til at byde Farerne i et Slag Trods. Hans svage Helbred tillader ham ikke at taale et Felttogs Besværligheder, og min Broder betragter kun Soldaterlivet fra Garnisonslivets Side. Ja, min gode Broder vilde blive en god Garnisonsofficeer. Da han har et let Sind og følgelig forstaaer at sige frivole Complimenter, vil han med sine Talenter stadig gjøre en god Figur i Selskaberne; men i et Slag? Derom tvivler min dyrebare Fader.

2. Han er bleven opdraget til den geistlige Stand. Det er for seent at glemme den. Hr. Biskoppen af Autun vilde strax have givet ham et stort Kald, og han var sikkert bleven Biskop. Hvilken Fordeel for Familien! Hr. Biskoppen har gjort alt Muligt for at bevæge ham til at blive og lovet ham, at han aldrig skulde komme til at angre det, men forgjæves. Han bliver ved sit Forsæt. Jeg vilde rose ham, hvis han havde en afgjort Tilbøielighed for denne Stand, den skjønneste af alle, og hvis den store Styrer af alt Menneskeligt, idet han skabte ham, havde indgivet ham saaledes som mig en afgjort Tilbøielighed for det Militaire.

3. Han ønsker, at man skal anbringe ham ved det Militaire; det er nu godt nok, men i hvilket Corps? Mon i Marinen?

4. Han kan ikke Mathematik. Han vilde behøve to Aar for at lære det.

5. Hans Helbred kan ikke taale Søen. I Ingenieur-

corpset da? Der vilde han bruge fire eller fem Aar for at lære det Nødvendige. Desuden tænker jeg, at han med sit lette Væsen ikke vil synes om at arbeide og være sysselsat den hele Dag. De samme Grunde ere tilstede ved Artilleriet med den Undtagelse, at han kun behøver at arbeide atten Maaneder for at blive Elev og ligesaa længe til for at blive Officeer. Men det ligger heller ikke for hans Smag. Lad os nu altsaa see? Han vil uden Tvivl ind i Infanteriet. Godt, jeg forstaaer det. Han vil da den hele Dag ikke have Andet at bestille end at slide Brosteen. Hvad er dog vel en ussel Infanteriofficeer? Et slet Subject i de tre Fjerdedele af sin Tid. Og det ønsker nu hverken min dyrebare Fader, eller De, eller min Moder, eller min Onkel Erkediakonen, at han skal blive, thi han har alt viist enkelte Spor til Letsindighed og Ødselhed. Følgelig maa man endnu gjøre et sidste Forsøg med ham. Hvis det ikke lykkes, vil min kjære Fader tage ham med sig til Corsica, hvor Joseph vil være under hans Opsyn. Man vil forsøge med at anbringe ham som Retsskriver. Jeg slutter mit Brev med den Bøn, at De vil bevare Deres Velvillie mod mig. Det skal være min væsentligste og kjæreste Pligt at gjøre mig fortjent til samme. Jeg forbliver, min kjære Onkel, med den dybeste Respect

Deres meget hengivne og lydige Tjener og Søstersøn,
Napoleon de Buonaparte.

P. S.

Sønderriv dette Brev.

Vi kunne dog haabe, at Joseph med de Talenter, som han besidder, og den Tænkemaade, som hans Opdragelse maa have bibragt ham, vil betænke sig og blive vor Families Støtte. Søg De at bibringe ham en lille Forestilling om alle disse Fordele.«

Allerede Marechallen af Kéralio, som i Aaret 1783 inspicerede Skolen i Brienne, erkjendte Drengens Fortjenester

og udtalte det: »Jeg bemærker hos ham en Gnist, som ikke noksom kan pleies.« Han skaffede ham en Plads i Militairskolen i Paris. Napoleon kom dertil i October 1784.

Her fik han Underviisning af den berømte Monge og gjorde i enhver Henseende betydelige Fremskridt med Undtagelse af Retskrivningen, som altid blev feilfuld. Hvor selvstændige og bestemte Ynglingens Anskuelser allerede vare, viser sig i en Betænkning, som han udarbeidede over Militairskolens Tilstand og overleverede til en af Forstanderne. Han var ikke bange for i denne Betænkning at udtale, at Skolen var indrettet paa en altfor kostbar Fod, hvilket medførte den største Skade. Kongens Elever, der samtlige vare fattige Adelsmænd, bleve blødagtige, forfængelige og vante til Fornødenheder, som laae over deres Stilling. Naar de gik ud af Skolen, vilde de langtfra at dele deres Forældres beskedne Stilling maaskee endog rødme over dem, hvem de havde at takke for Livet. Allerede tre Aar senere erkjendte Regjeringen det Begrundede i disse Bemærkninger og ophævede det kostbare Institut.

I Efteraaret 1785 forlod Napoleon Skolen som Secondlieutenant i Artilleriet og fik til Garnisonssted Byen Valence, hvor Regimentet La Fère var indqvarteret.

Før han saaledes betraadte sin Livsbane, døde imidlertid hans Fader. Denne var igjen reist til Frankrig paa Grund af en i flere Aar for Retten svævende Proces mod Jesuiterne, som skulle have berøvet ham nogle Eiendomme. Paa Tilbagereisen døde han i Montpellier af Mavekræft, den samme Sygdom, hvoraf ogsaa hans Søn døde paa St. Helena. Han gik i sit ni og tredivte Aar og døde uden nogensomhelst Anelse om, at den unge Militair i Paris skulde komme til at beklæde Frankrigs og Corsicas Throne. Men uden at kunne see saa langt frem bag Fremtidens Slør havde han dog store Forhaabninger til Napoleon. Da han i sin ældste Søn Josephs Arme kæmpede med Døden, dvælede alle hans Phantasier ved Napoleon. »Hvor er Napoleon?

Hvorfor kommer han ikke med sin store Kaarde for at hjælpe sin Fader?«

Man har kun sjeldent bemærket Udbrud af ømme Følelser hos Napoleon. Ogsaa det Brev, som blev foranlediget ved denne første sørgelige Begivenhed i hans Liv, er meget lakonisk. Den tre og tyvende Marts fik han det sørgelige Budskab, og den ni og tyvende skrev han paa følgende Maade til sin Moder:

»Min dyrebare Moder!

»Idag have de første Udbrud af min Smerte en Smule lagt sig, og jeg skynder mig nu med at bevidne Dem min Taknemmelighed for den Godhed, som De altid har havt for os. Vi maae forøge vor Omsorg for Dem og vor Erkjendtlighed og føle os lykkelige, hvis vi ved vor Lydighed kunne holde Dem lidt skadesløse for det uerstattelige Tab af vor elskede Fader. Jeg slutter her, min Moder; min Smerte befaler det, men jeg beder Dem, at De vil søge at formilde Deres Kummer. Min Helbred er udmærket, og jeg beder hver Dag Himlen skjænke Dem en ligesaa god Helbred. Bevidn Tante Gertrude, Minana Saveria, Minana Fesch og saa videre min Høiagtelse.

P. S. Dronningen af Frankrig er den syv og tyvende Marts om Aftenen Klokken syv nedkommet med en Søn, som er bleven kaldet Hertugen af Normandiet.

Deres meget hengivne Søn
Napoleon de Buonaparte.«

Synes disse Ord ikke allerede at minde om den berømte ni og tyvende Bulletin af den tredie December 1812, der meldte Frankrig om Ødelæggelsen af den store Armee og tilføiede som Trøst: »Hans Majestæts Sundhed har aldrig været bedre!«

Letizia behøvede i Sandhed en Trøster og en Støtte. Endnu levede ni af hendes tretten Børn, Jerôme laa endnu

i Vuggen. I denne Stilling blev Erkediakonen Lucian en Støtte for Huset. Med Forstand og Strenghed paatog han sig hendes Formues Bestyrelse og erstattede i det Mindste i denne Henseende fuldstændigt sin afdøde Brodersøn; thi Carlo Buonaparte havde kun været altfor tilbøielig til Ødselhed.

Selv uden nøiere Efterretninger kunne vi vel antage, at Napoleon som Lieutenant ikke var af den Sort, som han med saa dadlende Ord havde charakteriseret i sit Brev til Fesch. Hans nye Liv lignede det tidligere førte. Hans Alvor og indesluttede Væsen tiltog snarere endnu mere, hans Aand tørstede kun efter Udmærkelser, Bedrifter og Storhed. Overfor saadanne Tanker frembød det eensformige Garnisonsliv i Valence kun lidet Haab om Opfyldelse af saa høitflyvende Ønsker. De Personer, som han saae, tilfredsstillede ham ikke. Vi bemærke ikke, at han har søgt at slutte sig hjerteligt til Nogen. De anekdoteelskende Biographer have fremhævet de Kirsebær, som han spiste sammen med Frøken de Colombier i Basseaux. Vi ville hellere dvæle ved et Blad, som er blevet fundet blandt hans Ungdomspapirer, og som fremstiller den unge Officeers Stemninger med mørkere Farver.

Den anden Mai 1786 skrev han i sin Dagbog: »Stedse ene midt iblandt Menneskene vender jeg hjem for at drømme med mig selv og overgive mig til min fulde, stærke Melancholi. Hvorhen drager den mig idag? Til Døden. I mit Livs Morgengry kan jeg endnu leve mange Dage. I sex til syv Aar har jeg været fjernet fra mit Fædreneland. Hvilken Glæde følte jeg ikke ved i fire Maaneder at kunne gjensee det med mine Landsmænd og Forældre. Tør jeg ikke af de inderlige Følelser, som Minderne om min Barndoms Glæder lade mig føle, drage den Slutning, at min Lykke atter kan blive fuldstændig? Hvilket Afsind driver mig altsaa da til at ønske min Tilintetgjørelse? Uden Tvivl den Tanke, hvad jeg skal i denne Verden? Da jeg nu dog eengang skal døe,

er det da ikke lige godt, om jeg dræber mig selv eller ei? Hvis jeg var over de tresindstyve Aar, vilde jeg ikke angribe mine Samtidiges Fordomme, men taalmodig vente, til Naturen naaede sit Maal; men da jeg nu først begynder at prøve Ulykken, da Intet mere volder mig Fornøielse, hvorfor skal jeg da udholde Livet, da Intet mere lykkes mig? Hvor meget have Menneskene ikke fjernet sig fra Naturen, hvor simple, foragtelige, krybende ere de ikke? Hvilket Skuespil vil jeg faae at see i mit Land? Mine lænkede Landsmænd kysse med Bæven den Haand, som trykker dem. Det er ikke mere de brave Corsicanere, hvem en Heros oplivede ved sine Dyder; som en Fjende af Tyranner og deres i Vellyst svælgende Hofkryb levede Corsicaneren før stolt og lykkelig med den ædle Bevidsthed om sit eget Værd. Naar han havde anvendt sin Dag til offentlige Anliggender, vendte han om Aftenen hjem til sin elskede Hustru, som lod ham glemme alle Dagens Anstrengelser. Det nuværende Billede af mit Fædreland og det Umulige i at forandre dets Tilstand er en ny Grund til at flye et Land, hvor min Pligt fordrer, at jeg skal rose Mennesker, som jeg efter mine Grundsætninger maa hade. Hvilken Mine skulde jeg paatage mig, hvilket Sprog skulde jeg føre, naar jeg kom til mit Fædreland? Naar Fædrelandet gík til Grunde, skulde en ægte Borger døe! Hvis jeg kun behøvede at dræbe en enkelt Mand for at befrie mine Landsmænd, vilde jeg i samme Nu bryde op og støde mit Sværd i Tyrannens Bryst til Hævn for mit Fædreland og dets skjændede Love. — Livet er mig en Byrde, fordi jeg ikke føler nogen Glæde og Alt trykker mig; det er mig en Byrde, fordi de Mennesker, med hvem jeg lever og rimeligviis stadig maa komme til at leve, have Sæder, der er ligesaa forskjellige fra mine som Maanens Lys fra Solen. Jeg kan derfor ikke føre den Leveviis, som ene og alene kunde gjøre mig Livet taaleligt, og herfra udspringer min Lede for alle Ting.«

Har det virkelig været Napoleons ramme Alvor med

denne Enetale om Væren eller Ikke-Væren? Det er næppe rimeligt. I disse Hjerteudgydelser skinner dog altfor megen Rhetorik igjennem og altfor lidt ægte Følelse. Den Stiil, som senere udmærkede ham, bryder her alt frem paa alle Puncter: skarp Punctering, stærke Slagskygger, pludselige og overraskende Vendinger, theatralsk Declamation.

Den patriotiske Corsicaner søgte Trøst i Historien. En Fremstilling af Fædrenes ædle Fortid skulde trøste ham over Nutidens Skjændsel. Napoleon skrev i denne Tid ivrigt paa en Corsicas Historie; han havde rimeligviis allerede i Brienne i Tankerne beskjæftiget sig dermed. Da han havde fuldendt de første Capitler af den, forelæste han dem for sine Kammerater, som skjænkede ham deres Bifald. Madame du Colombier raadede ham til at underkaste sig Abbed Raynals Dom; thi denne Mands historiske Værker bleve dengang læste meget, og man satte høi Priis paa dem. Napoleon gik strax ind herpaa, og Udfaldet svarede til hans Ønsker. Han fortsatte sit Værk til Midten af det attende Aarhundrede. De sidste Kampe beskrev han ikke, han vilde ikke skildre den Tidsalder, ved hvis Slutning han dvælede med saa stor Smerte. Som man naturligviis kunde vente sig af en attenaarig Forfatter, er hans Fremstilling pathetisk, rhetorisk, fuld af grelle Farver og stolte Tillægsord. Midt i al den glødende Begeistring og den stærke, urolige Følelse søger man forgjæves efter den ægte, historiske Stiil.

Da Forfatteren i Foraaret 1788 opholdt sig i Paris, overøste Raynal ham med Roes, og Mirabeau selv, som man havde gjort bekjendt med Arbeidet, opmuntrede til dets Offentliggjørelse. Buonaparte skrev et Brev herom til Paoli, der endnu levede i Landflygtighed i London. De Tanker, som ledede ham, finde deres skarpe Udtryk i dette Brev, og det kan betragtes som en Art Fortale til hans Historie. Det lyder saaledes:

»Jeg blev født, da Fædrelandet døde. Tredive Tusinde Franskmænd, som bleve udspyede paa vore Kyster, Frihe-

dens Throne, som druknede i Blodbølger, det var det forhadte Skuespil, som først forfærdede mine Blikke. De Døendes Skrig, de Undertryktes Suk, Fortvivlelsens Taarer omgave min Vugge fra min Fødsel.

De forlod vor Ø, og med Dem forsvandt Haabet om Lykke. Slaveriet blev Lønnen for vor Underkastelse. Tredobbelt tynget af Soldater, Lovgivere og Skatteopkrævere leve nu vore Landsmænd i Foragt; de foragtes af dem, der have Regjeringens Tømmer i deres Haand. Kan noget følende Hjerte lide en større Pinsel?

Fædrelandsforræderne, de lave Sjæle, som have ladet sig bestikke af en ussel Løn, have for at retfærdiggjøre sig udslynget Bagvaskelser mod den nationale Regjering og Deres Person i Særdeleshed. Forfattere have optaget disse og ville forplante dem som Sandheder til Efterverdenen.

Da jeg læste disse Bagvaskelser, opflammedes jeg og besluttede at forjage disse Uvidenhedens Fostre. Et tidligt Studium af det franske Sprog, gode Iagttagelser og Erindringer fra Patrioternes Papirer satte mig istand til at kunne haabe paa et nogenlunde heldigt Udfald. Jeg vil sammenligne Deres Bestyrelse med den nuværende. Jeg vil male Forræderne mod den fælles Sag sorte med Skjændselens Pensel. Jeg vil drage dem, som nu regjere os, frem for den offentlige Menings Domstol, fremstille deres Plagerier lige til det Mindste, blotte deres hemmelige, lumske Handlinger og om muligt vinde vor dydige Minister, Neckers Interesse for den beklagelsesværdige Skjæbne, som tynger os saa grusomt.«

Nogle Aar senere, i Aaret 1791, vilde han lade sit Arbeide trykke; Manuscriptet var allerede i en Forlæggers Hænder, da hans Garnisons hurtige Opbrud til Auxonne fremkaldte en Opsættelse; senere blev Værket liggende ganske upaaagtet; og man troede længe, at det var gaaet heelt tabt; men nu har man fundet en Haandskrift af det i Samlingen af Napoleons Ungdomspapirer.

I disse Breve og Arbeider føle vi saaledes den corsicanske Patriots Hjerteslag banke; af andre erfare vi, hvorledes han forholdt sig til den tiltagende Frihedsbevægelse i Frankrig. Før vi imidlertid gaae over til Skildringen af hans Ungdomshistories anden Deel, ville vi dog endnu dvæle lidt ved den unge Officeers private Liv i hans Garnison. Nogle Linier i et Brev af Juli 1787 skildrer det paa følgende Maade:

»Jeg har her ikke nogen anden Adspredelse end Arbeide. I otte Dage klæder jeg mig kun engang paa, og siden min Sygdom sover jeg kun meget lidt. Jeg gaaer tilsengs Klokken ti og staaer op Klokken fire. Det passer sig fortræffeligt for min Helbred.« Vi have mange Vidnesbyrd om, at Napoleon virkelig forsømte sit Ydre. Han maatte taale megen Spot derover af sine elegante Vaabenfæller; men han optog det altid meget godmodigt. Hans Pengeforhold vare meget trykkende, da det var meget vanskeligt at fralokke hans Onkel Lucian en Understøttelse; thi han søgte ænsteligt at holde Formuen sammen. Napoleon gjorde dog aldrig Gjæld, og senere underholdt han endog sin Broder Ludvig. Hvor tungt dette ofte var ham, erfare vi ved et heftigt Følelsesudbrud, som Keiser Napoleon hengiver sig til i et Brev til Hertugen af Vicenza, da den samme Broder i Aaret 1810 nedlagde sin hollandske Krone: »Denne Ludvig, som jeg lod opdrage af min Lieutenantsgage, og Gud maa vide med hvilke Savn. Jeg fandt Midler til at sende ham Penge for at betale hans Pension. Veed De, hvorledes det blev mig muligt? Jeg gik aldrig i en Café, viste mig aldrig iblandt Folk. Jeg spiste tørt Brød og børstede selv mine Klæder, for at de kunde holde desto længere. Jeg levede som en Bjørn i mit lille Værelse, alene med mine Bøger, som dengang vare min eneste Glæde; og ved hvilke haarde Savn af det Nødvendigste kunde jeg skaffe mig Nydelsen af disse Bøger? Naar jeg ved streng Afholdenhed havde sparet mig

to Daler sammen, begav jeg mig med et Barns Glæde til en Boglade. Ofte besaae jeg kun hans Hylder med bitter Misundelse; min Begjærlighed maatte lade sig tæmme saalænge, til min Pung tillod mig at kjøbe. Det var mine Ungdoms Glæder og Nydelser.«

Han gik aldrig en Spadseretour uden Bøger og Papiir; man saae ham ofte tegne geometriske Figurer i Sandet med Spidsen af sin Kaardeskede. Hans Læsning var ligesaa rig som mangesidet. Han læste aldrig uden at gjøre Udtog, der endnu ere til i overordentlig rigeligt Maal. Han læste Buffon og beskjæftigede sig meget med Naturhistorie, Physik og Medicin. Engang lagde han sig særlig efter Phrenologie. Han læste meget Geographi. Et af hans ufuldendte Hefter med Udtog af geographisk Læsning ender med de Ord: St. Helena, en lille Ø. Fremfor Alt følte han sig tiltrukken af Historien og læste Forfattere som Herodot, Strabo, Diodor fra Sicilien, men mærkelig nok ikke Plutarch, med hvis Helte man stadigt har troet ham beskjæftiget. Han læste Chinas, Indiens, Arabiens, Englands, Tydsklands men dog meest Frankrigs Historie og fordybede sig i alle Enkelthederne i det offentlige og private Liv. Sorbonnens Historie og den vigtige pavelige Bulle: Uni genitus beskæftigede ham i lang Tid. Han var ikke fremmed for Nationaløkonomien og statsvidenskabelige Studier; han lærte saaledes Smith, Mably, Necker og Filangieri at kjende. Han beskjæftigede sig ogsaa meget med Rousseau, og denne berømte Philosophs Sophismer opfordrede ham til Modsigelser. Rousseaus Urmenneske fandt aldeles ikke Naade for ham; træffende, bidende Bemærkninger findes herom; de ramme hans Modstanders Svagheder med alle en skarp Logiks Vaaben.

Ved Siden af alle disse Beskjæftigelser fandt han endnu Tid til at følge sine Tilbøieligheder for den skjønne Literatur; han forfattede Fortællinger, saaledes »Greven af Essex« og »le Masque Prophète«.

II.

Med Aaret 1789, Frankrigs store Befrielsesaar, begyndte ogsaa Napoleons politiske Virksomhed. Han styrtede sig ind i denne Virksomhed med sin hele brændende Iver; at han fuldstændig sluttede sig til det yderste Venstre, fremgaaer af et Brudstykke til en Afhandling om den kongelige Magt, som han skrev i October 1788. Den skulde handle om den Magt, som Kongerne i Europas tolv Monarkier havde anmasset sig, og i den findes følgende Sætning: »Der gives kun meget faa Konger, som ikke fortjene at afsættes. Han forfattede nu ogsaa et Skrift om Corsicas Stilling og vilde anonymt tilstille Ministeren Necker det.

Om disse Skrifter udspandt der sig en skriftlig Discussion mellem ham og hans gamle Lærer og Ven fra Brienne, Abbed Dupuy, til hvem han endnu var meget nøie knyttet. Han forelagde ham ogsaa sit Skrift, hvori en Olding skildrer Corsicas Lidelser. Den blide Minorit var dog aldeles ikke enig med ham i hans dristige Declamationer. Yttringer som: »Kongerne herske som overmodige Tyranner over Landene« forekom ham ikke at kunne forenes med Monarkiet; han fandt dem forkastelige hos en Lægmand, og da naturligviis endnu mere hos en Præst, hvem de bleve lagte i Munden. Saadanne Tanker, der kom frem i en saadan Form, kunde kun forbittre Kongen og Adelen. Han raadede til Forsigtighed og Betænksomhed; men den gamle Lærers Forestillinger og Tanker hørte til en svunden Tid, og hans Ord maatte lyde til ingen Nytte.

I September 1789 betraadte Napoleon paa en af sine Orlovsreiser igjen Corsicas Jord. Her blev nu hans første Skueplads for en agitatorisk Virksomhed; Taler i Klubberne, Adresser og Organiseringen af en Nationalgarde blev hans Dagsgjerning. Det tidligere saa stille Huus Buonaparte blev nu de corsicanske Jacobineres Klublocale. Joseph og Napo-

leon vare Hovederne for det radicale Parti. Bevægelsen, Tvedragten, Partiraseriet forplantede sig ogsaa til denne Ø og fandt rigelig Næring i Corsicanernes lidenskabelige Charakteer.

I Kirken San Francesco blev der affattet en Skrivelse, som lykønskede den constituerende Nationalforsamling til dens afgjorte Fremgang; men den indeholdt rigtignok ogsaa de meest bittre, ihvorvel retfærdige Klager mod Corsicas hidtidige Bestyrelse og udtalte det Ønske, at Corsica maatte blive en Deel af Frankrig. Napoleon er rimeligviis Forfatter af Adressen; hans Underskrift staaer øverst under den en og tredivte October 1789.

Paa Mirabeaus og den corsicanske Deputerede, Salicetis Opfordring udstedte Nationalforsamlingen det ønskede Decret, som gjorde en Ende paa Corsicas administrative Selvstændighed. Navnlig paa Buonapartes Tilskyndelse blev der udnævnt en Deputation for paa en festlig Maade at modtage Paoli, som var ankommen til Paris og nu vendte tilbage til Corsica. Napoleon tog selv til Marseille og havde her den Glæde at hilse paa Corsicas første Patriot. Den ædle Mand udgjød Taarer, da han efter tyve Aars Fraværelse atter betraadte sit Fædrelands Jordbund ved Cap Corso.

Napoleon tiltrak sig strax Paolis Opmærksomhed allerede for hans afdøde Faders Skyld. Han erkjendte den unge Officeers Genialitet, og man lægger ham disse Ord i Munden: »Dette unge Menneske vil gjøre Carrière; han mangler kun en Leilighed for at blive en af Plutarchs Mænd.« Der gaaer ogsaa det Sagn, at Paoli var taget ind i en Locanda, og at Værten, da Paoli bebreidede ham den uordentlige Tilstand i Værelset, havde svaret ham, at en ung Mand ved Navn Buonaparte havde boet i Værelset før ham; han havde skrevet Dag og Nat, men igjen revet det Skrevne itu, var gaaet urolig frem og tilbage i Stuen og var derpaa faret afsted til Valpladsen ved Ponte nuovo.

Hvor travlt og uroligt var ikke Napoleons Liv paa

denne Tid! Han unddrog sig ingen Besværlighed for at drive Joseph frem. Denne blev Officeer i Nationalgarden og Præsident for Districtet Ajaccio. Artillerilieutenanten bereiste selv hele Districtet, hvervede Stemmer og uddeelte Penge. I selve Ajaccio kom det til en Kamp mellem hans og det maadeholdne Parti. En Officeer af Nationalgarden blev dræbt ved Napoleons Side. Hans og hans Broders Liv var hyppig i Fare i denne Kamp, der varede i flere Dage.

Hans Hjerte brændte af den meest glødende Lidenskabelighed; hvor giftig og heftig bliver ikke hans Pen, naar han vender sig mod sine Modstandere! Der var nu Grev Mattlo Buttafuoco, som i den sidste Uafhængighedskrig havde staaet paa Fjendens (Franskmændenes) Side. Skulde Corsicaneren Napoleon nogensinde kunne tilgive ham dette? Som Udsending fra den corsicanske Adel havde han i Versailles stemt mod de tre Stænders Forening til eet Kammer og i det Hele viist sig som en Aristokrat af reneste Vand. Skulde Demokraten og Jacobineren Napoleon kunnne oversee dette? Han rettede sine dræbende Pile mod denne Mand og fra sit »Cabinet« Milelli, et lille idyllisk Landsted ved Ajaccio, slyngede han sit Stridsskrift ud imod Fjenden. Skriftet strømmer over af den meest ophidsede Stemning; det er fuldt af Kraft i Udtrykket; det er et Skandskrift, en Krigserklæring, en Banbulle; Stilen er fuld af Fraser, blomstrende, afbrudt, et heelt Uveir af Ord. Vi ville anføre et enkelt Sted deraf:

»O Lameth! Robespierre! Petion! Volney! Mirabeau! Barnave! Bailly! Lafayette! see, saaledes er det Menneske, som vover at sætte sig ved Eders Side. Endnu dryppende af sine Brødres Blod, besudlet med alle mulige Forbrydelser, fremstiller han sig frækt i Generalsklædning, den uretfærdige Løn for hans Skurkestreger. Han vover at kalde sig en Repræsentant for Nationen, han, som har solgt den, og I taale det! Han vover at slaae sine Øine op, at høre paa Eders Forhandlinger, og I taale det! Hvis dette er Folkets

Stemme, saa har han aldrig havt Mere end tolv Adelsmænds. Hvis dette er Folkets Stemme, gid saa Ajaccio, Bastia og den største Deel af Cantonet maatte gjøre mod hans Billede, hvad de for længst skulde have gjort mod ham selv personlig.«

Napoleons Ansættelse nødte ham til at vende tilbage til Frankrig. Den i Mellemtiden til Premierlieutenant avancerede Demokrat udviklede som Secretair og Præsident for Jacobinerklubben i Valence en ligesaa livlig Virksomhed som paa sin Fødeø.

Den Fritid, han havde tilovers, brugte han til at udarbeide et Skrift for en af Akademiet i Lyon udsat Priis. Dette Akademi havde nemlig opstillet som Thema for en Priisafhandling: »Hvilke Sandheder og Følelser skal man indprente Menneskene til deres Lykke?« Napoleon forsikkrede paa St. Helene, at han havde vundet Prisen. Den Mand, som senere opnaaedo saa mangen Kamppriis, maa have følt en dyb Smerte ved at gaae glip af den første; thi det er en Kjendsgjerning, at ingen af de femten Concurrenter vandt den; men Themaet blev opstillet endnu engang, og da besvarede Daunou det. En af Dommerne har yttret sig paa følgende Maade om Napoleons Arbeide: »Dette Skrift vil næppe længe fængsle Dommernes Opmærksomhed; det er maaskee nok et Arbeide af en Mand, der er fuld af Følelser, men det er for uordnet, ujevnt, adsplittet og slet skrevet.«

Alt i Efteraaret 1791 træffe vi Napoleon paa Corsica midt i den meest anstrengte Virksomhed for at opnaae Pladsen som Chef for Nationalgarden. Valget beroede paa Soldaterne. Dette store Spørgsmaal beskjæftigede og opfyldte Alle. De meest anseete Mænd i Ajaccio: Caneo, Lodovico Ornano, Ugo Peretti, Matia Pozzo di Borgo og Mario Peraldi traadte op mod Napoleon. Peraldi gjorde ham latterlig, spottede over hans lille Skikkelse og smaae Udsigter. Fuld af Raseri udfordrede Napoleon ham, og hans Modstander modtog Duellen. Napoleon ventede til om Aftenen ved det

saakaldte græske Capel, hvorfra man har den smukke Udsigt over Bugten ved Ajaccio; han gik utaalmodig frem og tilbage, men Peraldi kom ikke, hans Slægtninge havde forhindret Duellen.

Paa denne vilde Spaltnings- og Tvedragts-Tid stod Casa Buonaparte stadig aaben, Bordet var altid dækket. I Værelserne og i Forstuen laae Madratser beredte, for at Napoleons bevæbnede Tilhængere altid kunde finde et Natteqvarteer. Letizia offrede sin halve Formue for at skaffe sin Yndlingssøn den saa eftertragtede Chefsplads. Stillingen var truende, og Napoleon havde aldrig været saa ophidset. Han sov ikke om Natten, og om Dagen gik han frem og tilbage i Værelserne og raadførte sig med sin Onkel Fesch og andre Partifæller; hans Øine glødede, hans Ansigt var blegt, hans Sjæl fuld af Lidenskab.

Der blev lagt mange Planer op mod hans Liv. Da han saaledes engang bøiede om et Hjørne, saae han en Mand staae ved et Vindue og lægge an paa ham. Napoleon bukkede sig hurtigt, og Kuglen foer hen over hans Hoved ind i Væggen.

Den Commissair, som skulde lede Valget, ankom, men tog Bolig i Modstanderen Peraldis Huus. Det kunde man ikke taale. Napoleonisterne grebe til Vaaben. Den meest Trodsige og Vilde blandt dem, en Hyrde ved Navn Bagaglino, trængte om Natten ind i Peraldis Huus, hvor man lige havde sat sig tilbords med Commissairen: »Signora Letizia ønsker at tale med Dem«, tilraabte han truende Commissairen, som stod op og fulgte ham, uden at Nogen vovede at holde ham tilbage. Commissairen blev tvunget til at blive i Casa Buonaparte under det Paaskud, at han ikke var fri hos Peraldi. Fra dette Øieblik holdt man sig stadig parat til at modstaae et Angreb, men Peraldis Parti vovede det dog ikke.

Valget fandt Sted i Kirken San Francesco. Geronimo Pozzo di Borgo blev revet ned fra Talerstolen af Buonapartisterne og kun med Møie frelst fra videre Mishandlinger.

Quenza blev dog valgt til Øverstcommanderende og Napoleon kun til Næstcommanderende for Nationalgarden.

Den Bataillon, hvis Oberstlieutenant Napoleon var, dannede et nyt heftigt Gjæringsstof i Ajaccio. Den bestod for Størstedelen af vilde Bjergboere og vakte de fredelige Beboeres Frygt. Den gjensidige Forbittrelse gav sig snart Luft i en flere Dages blodig Kamp mellem Folket og Garden. Øvrighederne skrede ikke ind, men da Roligheden endelig var bragt tilveie, udstedte Napoleon en Forsvarsskrivelse i Bataillonens Navn og rettede den til Departementet, til den lovgivende Forsamling og til Krigsministeriet; Modstanderne satte dog igjennem, at Bataillonen blev fjernet fra Byen; man rettede Angivelser i Paris mod Napoleon selv, og han ansaae det for nødvendigt at tage dertil for at retfærdiggjøre sig. Han havde ogsaa den Plan med det Samme at tage sin Søster Marianne Elisa ud af Frøkenstiftelsen i St. Cyr.

I Juni Maaned betraadte han den urolige Hovedstad. Han var Vidne til Stormen paa Tuilerierne den tiende August, paa hvilken Dag det franske Kongedømme faldt for det rasende Folk. Indtrykket af disse Scener forlod ham aldrig; det første Indtryk er altid det stærkeste ligeoverfor senere og langt større. Den Mand, som fra Marengo til Waterloo saae hundrede Tusinder af Liig paa Valpladserne, sagde senere engang: »Aldrig har en Valplads givet mig en Forestilling om saa mange Liig, som da jeg saae Skarerne af de faldne Schweizere.«

Han fik Befaling til at begive sig til sin Commando paa Corsica, forlod Hovedstaden og betraadte atter sit Fødelands Jord.

Napoleon var nu ikke mere udelukkende Corsicaner og en Hader af Frankrig som tidligere; han havde erkjendt, at der aabnede sig en langt større Tumleplads for hans Ønsker og Forhaabninger, naar han lod den corsicanske Patriotisme træde tilbage for den franske. Det var i hans Øine intet

Forræderi mod hans Hjemstavns Sag; han troede Corsicas Vel sikkret, da det ikke mere var en sin Frihed berøvet trælbunden Provinds, men var bleven en Deel af det frie Frankrig; han selv turde da vel ogsaa tragte efter de Udsigter, som hans større Fædreland kunde yde ham. Men der levede paa Corsica en Mand, som ikke tænkte som han. I Paolis Hjerte kunde Corsica og Frankrig ikke forenes. Den underordnede Rolle, hvortil Corsica nu syntes at være dømt, og den Afsky, som Paoli følte ved de vilde og for al sand Frihed farlige Bevægelser i den franske Hovedstad, bragte ham til at ansee Øens Indlemmelse i Frankrig som en Ulykke for hans Landsmænd. Efter Uafhængighed, altsaa Løsrivelse fra Frankrig, længtes Paoli. Allerede 1792 forekom han det franske Convent farlig, og det sendte tre Commissairer, Saliceti, Delcher og Lacombe-Saint-Michel til Øen for at have et vaagent Øie med ham.

Til de mange Taabeligheder, som Conventet dengang gjorde sig skyldig i, hører ogsaa Toget mod Sardinien. Italienske Flygtninge nærede den Overbeviisning, at Sardinien var modent for Friheden, og at Øen strax vilde erklære sig for Franskmændene som deres Befriere, saa snart de viste sig ved Kysterne, og hvilken Gevinst vilde det ikke være for Frankrig, naar man kunde tage denne Corsicas store Naboø i Besiddelse? Piemont maatte da dele sine Kræfter og kunde kun gjøre mindre Modstand i Savoyen og Nizza. Saaledes meente Hovedstadens uerfarne Feltherrer og Politikere; saaledes declamerede Sydens Bruushoveder; men ogsaa paa Corsica havde Toget sine Tilhængere og Forsvarere.

Tilstanden paa den franske Flaade og Pengeforlegenhederne skulde sandelig ikke opmuntre til et Tog, der ikke kunde love større Fordele end det sardinske, og af den mangelfulde Udrustning maatte man let kunne forudsee, at Toget vilde strande. En uprøvet General, Casiabanca, skulde med kun et Tusinde Linietropper, sex Tusinde Frivillige fra

Rhonemundingen, den saakaldte marseillanske Phalanx og otte Hundrede Frivillige fra Corsica erobre Øen.

Hovedangrebet skulde gjælde Cagliari; men de Frivilliges Tøilesløshed og elendige Feighed bragte Toget til at strande i dets første Begyndelse; her som næsten overalt i Revolutionskrigen viste disse Frivillige sig kun fra en ussel Side.

Det andet Angreb skulde rettes mod den Øgruppe, som ligger mellem Corsica og Sardinien, og af hvilke Caprea i den nyeste Tid er bleven saa berømt. Den største af disse Øer er Santa Maddalena. Mod disse Øer rettedes de corsicanske Frivilliges Angreb, der ledsedes af Colonna-Cesari. Paoli havde anseet det for nødvendigt at understøtte denne Udrustning; men hvorledes han tænkte om den, og hvorledes han var tilsinds at fremme den, vise de Ord, som han rettede til Anføreren: »Husk paa, Cesari, at Sardinien er vor Øes naturlige Forbundsfælle, at den under alle Forhold har forsynet os med Levnetsmidler og Munition, samt at Kongen af Sardinien stadig har været en Ven af Corsicanerne og deres Sag.«

Paa Napoleons indstændige Begjæring kom han til at tage Deel i Toget og fik Ledelsen af Artilleriet. Det skulde være hans første Vaabendaad; man kan derfor let tænke sig med hvilken utaalmodig Iver han gik til dens Udførelse. Kort forud var Toget nær kommet til at koste hans Liv. En Flok rasende Frivillige fra Marseille var stegen iland i Bonifazio og havde med sin sædvanlige vilde Opførsel strax yppet Strid med den corsicanske Bataillon. Napoleon iilte til for at tilveiebringe Rolighed; man modtog ham med et frygteligt »ça ira«, kaldte ham en Aristokrat og vilde »latinisere« ham, som man med Datidens Kunstudtryk kaldte det, men Mairen, Folket og Soldaterne i Forening reddede ham og fordreve Skaren.

Napoleon var en af de Første, som den to og tyvende Februar sprang iland paa Øen Santo Stefano. Han lod strax opføre et Batteri og slyngede med egen Haand en Bombe mod et Huus i Santa Maddalena. Sardinierne besvarede

Ilden med stor Livlighed, og to Dage igjennem fløi Kuglerne over den snevre Havarm, der adskiller Øerne Santo Stephano og Santa Maddalena. Den morderiske, velrettede Ild, som Napoleon vedligeholdt mod Staden, truede allerede med at lægge denne i Aske, da giver Colonna-Cesari Befaling til Tilbagetog. Den mismodige Stemning paa den franske Corvet »la Fauvette« tjente ham til Paaskud. Colonna havde fattet Paolis Vink.

Napoleon græd af Raseri, han gjorde Colonna de heftigste Forestillinger, og da denne hørte paa ham med Foragt, vendte Napoleon sig til nogle Officerer og raabte: »Han forstaaer mig ikke!« Colonna tilraabte ham derpaa: »De er en uforskammet Person!« »Han er en Paradehest og intet Andet,« sagde Napoleon senere om ham.

Dette var Napoleons første Vaabendaad; den gjorde ham uudsigelig ulykkelig, og han kunde aldrig overvinde sin bittre Stemning over den. Aldrig kom der senere, ikke engang i hans meest fortrolige Timer paa St. Helena, et eneste Ord om det sardinske Tog over hans Læber. Med forsætlig Fortielse af denne uheldige militaire Debut daterede denne stolte Mand sin militaire Løbebane fra den to og tyvende September 1793, den Dag, paa hvilken han modtog Commandoen over Artilleriet ved Beleiringen af Toulon.

Paoli opløste snart derpaa den corsicanske Bataillon og gjorde det ene Skridt efter det andet, som egnede sig til paa det Stærkeste at forøge Conventets Mistro. Det syntes saaledes ganske naturligt, at man den anden April 1793 stævnede ham for Forsamlingens Skranke og gav Regjeringscommissairerne paa Corsica Fuldmagt til endog at forordne hans Fængsling. Paoli skrev en Retfærdiggjørelse men adlød ikke Befalingen. Endnu var Napoleon ham hengiven og troede ikke paa nogen af de Beskyldninger, som man rettede mod Paoli; han var saa fuld af Tillid, at han endog overtog hans Forsvar og rettede en Skrivelse til Conventet, hvori han skrev: »I Coblenz kan Paoli gjælde for ærgjerrig; men

i Paris, i Frihedens Centrum, maa Paoli, naar man kjender ham ret, gjælde for den franske Republiks Patriarch. Saaledes vil Efterverdenen tænke, saaledes troer Folket. Følg min Stemme, lad Bagtalelsen og de fuldstændigt fordærvede Mennesker, der bruge den som Middel, tie. Repræsentanter! Paoli er en Mand paa mere end halvfjerdsindstyve Aar; han er svagelig. Ellers vilde han være mødt for Eders Skranke for at tilintetgjøre sine Fjender. Vi skylde ham Alt, endog den Lykke, at vi ere en Deel af den franske Republik. Han nyder vor fulde Tillid.«

Snart derpaa bleve dog Napoleons Øine fuldstændigt aabnede. Den Anklage, at Paoli pønsede pna Frafald fra Frankrig, var rigtig; han underhandlede allerede med England. Paoli selv gjorde Napoleon den overraskende Meddelelse. Han skildrede ham det Anarki, hvori Frankrig var nedsunket, og Englands lykkelige Stilling, siden det nød en god Forfatnings Velsignelser. Dog Napoleon afslørede med samme Aabenhjertighed sine Tanker og udbrød med høieste Afsky: »En Adskillelse fra Frankrig vil aldrig i Evighed skee. Vore helligste Interesser, vore Sædvaner, vor Ære og vore helligste Eder fordre, at Corsica evig bliver fransk.« Han forkastede med Afsky Paolis Planer.

Fra nu af skilte en dyb Kløft Napoleon fra hans gamle, faderlige Ven; den Ene løftede Frankrigs Banner, den Anden troede paa Corsicas Fremtid; han tog feil.

Samtalen med Paoli kunde dog blive farlig for Napoleon. Paoli var endnu Præsident for Directoriet og Divisionsgeneral paa Corsica. Hurtig Flugt for hans Hævn var derfor nødvendig. Uden Tidsspilde steg Napoleon til Hest, red bort fra Corte og begav sig paa hemmelige Sidestier til det saakaldte Sanguinarie, en Kratskov, tre Miil fra Ajaccio, hvor Hyrderne havde deres Ophold. Bagaglino, der vogtede Buonapartes Hjord, var i vid Omkreds Hyrdernes Formand. Napoleon tog sin Tilflugt til ham, og efter at have opholdt sig her en Dag afsendte han ved et ligesaa

trofast som kløgtigt Menneske et Brev til sin Moder for at give hende Underretning om sit Ophold og tillige det Raad at bringe sig og Sine i Sikkerhed til Calvi, hvor han vilde træffe dem Alle. Dette skrev han med en Træqvist istedetfor en Pen og med Sod istedetfor Blæk. Den tro Marmotta løi sig med sin tilsyneladende Aabenhjertighed fra alle de Spørgsmaal, som Commandanten i Ajaccios Castel rettede til ham, og han overbragte Letizia Sønnens Linier. Gensdarmerne havde alt været hos hende for at søge efter Napoleon. I Nattens Mørke indskibede hun sig ufortøvet og kom lykkelig og vel til Calvi. Det Samme lykkedes ogsaa hendes Søn, hvem de hengivne Hyrder ledsagede ad Stier, der alene vare bekjendte for dem.

Imidlertid forsamlede Consultaen sig; den bestod af Paolis Tilhængere og erklærede Familierne Buonaparte og Arena for Fjender af Corsicas offentlige Ro (den anden Juni 1793); men Lacombe-St.-Michel, den ene af Conventets Commissairer, bestemte Napoleon til et Tog mod Castellet i Ajaccio, der i Colonna-Cesaris Besiddelse alt havde løftet Uafhængighedens Banner. Napoleon nærmede sig med to Fregatter, men alle hans Anstrengelser vare forgjæves. Han havde besat Taarnet Capitello ved Ajaccios Bugt med henved halvtredsindstyve Mand for herfra at operere tillands, medens Krigsfartøierne bombarderede Byen fra Søsiden; men en Storm feiede Skibene ud af Bugten, og Napoleon blev afskaaren fra dem tilbage i Taarnet, maatte tre Dage igjennem leve af Hestekjød og forsvare sig, indtil nogle Hyrder fra Bjergene befriede ham fra denne Stilling, og han igjen tilsøes kunde naae Flaaden.

Buonapartes Huus i Ajaccio var bleven udplyndret og ødelagt af Modpartiet. Landets Frafald greb videre og videre om sig, og der fandtes ingen Plads mere for Napoleon paa hans Fødeø. Med sin Familie gik han da under Seil fra Calvi til Marseille. Fra nu af tilhørte han ene Frankrig; han glemte mere og mere sin Ungdoms elskede Land. Maa-

skee var det ham kun saa længe dyrebart, som han ansaae det for den bedste Plads til Opfyldelsen af sit Livs Maal.

I Corsica havde Napeleon ikke havt Lykken med sig. Fra nu af steg imidlertid hans Stjerne høiere og høiere. Ved Toulon lagde han Grunden til sin militaire Hæder, der førte ham til Italiens Valpladse, fra Montenotte til Pyramiderne og derfra til Thronen.

Men Paolis Skjæbne opfyldtes snart. For at forsvare sig mod de franske Angreb hidkaldte han den engelske Flaade, som under Admiral Hood havde rømmet Toulon for Napoleon. Den fire og tyvende Mai 1794 overgav Øen sig, blev erklæret for det fjerde brittiske Kongerige, fik en Vicekonge, et eget Parlament og en Forfatning efter engelsk Mønster; men Corsicanerne følte sig dog snart trykkede af det engelske Overherredømme; de reiste sig til Oprør, og da den franske General Casalta den tyvende October 1796 landede paa Øen, rømmede Englænderne den uden nogen Modstand. Paoli døde 1807 landflygtig i London som en oprigtig Beundrer af sin berømte Landsmand. I et Brev skrev han: »Napoleon har fuldbyrdet vor Vendetta mod Alle dem, som have været Aarsag til vort Fald. Jeg ønsker kun, at han maa huske paa sit Fædreland.«

Men dette gjorde Napoleon ikke. Han, Corsicas største Søn, forglemte det, som han forglemte alle sine Ungdomsidealer; men han forgreb sig dog ikke paa sin Hjemstavn, medens han traadte Friheden, hvis Sag han engang havde prædiket med flammende Ord, under Fødder. Corsicaneren blev Franskmand, men Jacobineren blev Despot.

F. Granzow.

De sydeuropæiske Hoffers Kamp mod Jesuiterordenen i det attende Aarhundrede.*)

Mod Slutningen af det attende Aarhundrede under de store Bevægelser, som truede Kirken og den religieuse Aand, foregik Jesuiternes Fordrivelse fra de største katholske Stater og Ordenens Ophævelse af Paven. Denne Begivenhed var ikke Resultatet af en overlagt Plan, en Mening, som næsten alle Ordenens Forsvarere have søgt at gjøre gjældende og som let lader sig forklare af den Omstændighed, at beseirede Partier søge udenfor sig selv at finde Aarsagen til de Nederlag, som ofte skyldes egne Feil. Vel havde allerede i længere Tid mange Interesser staaet tjendtlige overfor Jesuiterne, Mange bare Nag til dem, og derfor gik det ogsaa let med at styrte dem, da først Anledningen viste sig, men selv havde de begrundet Katastrophen ved den Hovmod og Anmasselse, hvormed de optraadte, og ved deres ofte ikke ringe Mangel paa Snildhed og Enighed, Egenskaber, som baade

*) Kilder: Saint-Priest: Histoire de la chute des Jesuites au XVIII siècle. Paris 1844. — Theiner: Geschichte des Pontificats Clemens XIV. Paris 1852. — H. Martin: Histoire de la France. 19. Bind. Paris 1854. — Lacretelle: Histoire de la France pendant le XVIII siècle, 4de Bind. Paris 1810. — Barrière's Memoiresamling 3die Bind: Memoires de Madame du Hausset, og en lille Afhandling: „De la destruction des jesuites en France" i samme Bog.

Venner og Fjender have været saa villige til at tillægge dem; i deres Tro paa at være den uundværlige Støtte for Katholicismen forstode de dog ikke et Øieblik at opgive enkelte personlige Interesser for at frelse det Hele. Den Paastand, at man især i Frankrig havde en forudfattet Beslutning om at styrte dem, er fuldkommen usand. Den ledende Minister, Choiseul, var ikke en Fjende af Ordenen og fattede først Planen om dens Tilintetgjørelse, da han saae, at det var umuligt for Regjeringen at standse Uveiret. Kun indirecte kan man tillægge de franske Philosopher Skylden; thi de vare ligesaa meget mod de andre geistlige Partier som mod Jesuiterne og saae kun i deres Fald et Løfte om snart at see de nye Anskuelser seire paa et videre Omraade. Det var tvertimod Mænd med ganske andre Grundsætninger, som først angrebe dem, og kun private, tildeels personlige Aarsager fremkaldte Røret. Og besynderligt nok blev det første Slag ført fra et af Europas svageste Lande, Portugal, mindst berørt af Datidens nye Ideer og meest hildet i katholske Fordomme.

Jesuiterne havde til deres religieuse og politiske Virksomhed i den sidste Tid føiet en ny, som var mægtig og indbringende for dem, men som rigtignok ogsaa blev en af de vigtigste Grunde til deres Ødelæggelse: de vare blevne Handelsmænd. Denne Virksomhed var dog ikke af nogen Betydning i Europa, men desto større Udstrækning havde den faaet i Colonierne; de vare næsten udelukkende i Besiddelse af Handelen i Goa, det spanske Amerika og Brasilien, da Lægfolk maatte bøie sig for en Concurrence, som tilegnede sig alle Fordelene og ikke vilde vide Noget af Byrderne, og da de dreve en Smughandel, som var dem saa meget lettere, som de vare fritagne for Toldundersøgelser. Det var da naturligt, at de baade hos Regjeringer og Folk vakte en Harme, som de snart ved et dristigere og paa en Maade priisværdigt Foretagende skulde give stærkere Næring.

De havde indført Tro og Civilisation blandt Paraguays

vilde Befolkning, gjort Landet til et jesuitisk Kongerige og sig selv til Herskere over det. Trods de egenkjærlige Hensigter, som laae til Grund for hele Foretagendet, kan man dog kun i Almindelighed prise dets gode Fremgang, og Jesuiterne kunde heller ikke bebreide Samtiden ikke at have beundret deres Gjerning; selv de franske philosophiske Forfattere billigede den lydeligt. Men seet fra et politisk Standpunkt kunde hele Forholdet kun være en Uting, da den spanske Regjering af Navn var Herre over Landet, og Jesuiternes Magt nødvendigviis maatte være forbi her, saasnart Spanien vilde optræde som virkelig Herre. Det skete i Aaret 1750, da Spanien sluttede en Overeenskomst med Portugal, ifølge hvilken dette Land skulde have Paraguay mod at afstaae Colonien St. Sacramento ved La Platafloden; Paraguays Beboere skulde dog ikke følge med i Kjøbet, men flyttes over paa spansk Grund. Jesuiterne paastaae, at denne Overeenskomst var fremkaldt ved Intriguer fra Dominicanermunkene, som vare skinsyge paa deres mægtigere Brødre; hvorledes dette nu end forholder sig, bleve baade Jesuiterne og Landets Beboere yderlig opbragte over denne Overeenskomst og gjorde væbnet Modstand mod de spanske Tropper, som vilde tvinge dem til at forlade Fødelandet (1755—1756). Munkenes Ophidselse havde bevirket Oprøret, og skjøndt de senere have benegtet dette, kan man dog ikke tvivle om det, naar man tænker paa deres Forhold til Indbyggerne og det Grusomme og egentlig Ulovlige i Spaniernes Adfærd. Overeenskomsten kom dog ikke til Udførelse paa Grund af nye Forviklinger, som ikke her skulle fortælles; men baade den spanske og den portugisiske Regjering opgave ikke det Had, de dengang fattede til Ordenen, til Undersaatter, som vilde hindre Herskerens Beslutninger.

I Portugal brød Uveiret først løs, og dog var det det katholske Land, hvor Jesuiterne havde hersket meest uindskrænket i over to Aarhundreder. De havde i al den Tid været Landets Tyranner og qvalt al Dygtighed og

Virksomhed. Saadan tænkte idetmindste den Statsmand, som styrede Portugal, Sebastian af Carvalho, mere bekjendt under sit senere Navn, Marquis af Pombal. Til at vove at angribe den mægtige og tilsyneladende urokkelige Orden behøvedes en villiestærk, udholdende og dumdristig Mand, og en Saadan var netop Pombal. Han var ikke som de fleste Ledere af de europæiske Cabinetter paa den Tid berørt af de nye philosophiske Ideer; han stod ikke og vilde aldeles ikke staae i Forbindelse med dem. Vel var Pombal sit Lands Reformator, men i fuldkommen national Aand, og til Beviis paa dette kan man blot minde om, at han brugte Inqvisitionen til at knuse Jesuiterne og benyttede Auto da Fé'er som et Middel til at vinde Folkegunst. Hans Fjender vare Adelen og Jesuiterne. Det portugisiske Aristokrati, det meest anmassende og stolte i Europa, hadede han, fordi det hindrede hans Politik og med Foragt saae ned paa ham, som var Borgerlig af Fødsel. Men i hans Beslutning mod Jesuiterne var der intet personligt Nag; heri handlede han som Statsmand. Ordenen var ham ikke fjendsk; det var tvertimod den, som havde hjulpet ham til Magten, og den stolede paa ham, en Tillid, som han snildt vedligeholdt lige til det Øieblik, han traadte frem som dens Modstander. Til stor Forbauselse for Ordenen og hele Landet forviste han pludselig i 1758 Jesuiterne fra Hoffet, forbød dem al Handel, Prædiken og Skriftemaal og udstedte Manifester imod dem, som sendtes over hele Europa. Paa samme Tid anklagede kan dem hos Paven, Benedikt XIV, for at svigte deres Stifters Grundsætninger ved at drive ulovlig Handel og aabenbart modarbeide Regjeringerne og bad den hellige Fader om Hjælp mod dem. Benedikt XIV var ikke Jesuiternes Ven, han kjendte dem tilbunds og havde forudsagt deres Fald. Han befalede Patriarchen i Lissabon at undersøge Ordenens Huse i Portugal, men døde, før han havde afsagt sin endelige Dom, som utvivlsomt var bleven Jesuiterne ugunstig (Mai 1758).

Imidlertid fremskyndede en sørgelig Begivenhed Pombals Planer mod dem og gav ham tillige Leilighed til at hævne sig paa Adelen. Kongen, Joseph I, var behersket af et vellystigt Raseri, en Arv fra Faderen, men som denne dog havde holdt skjult indenfor et Klosters Mure; ved denne Lidenskab bragte Kongen Skjændsel og Ulykke ind i mange af de fornemste Familier og skaffede sig hemmelige Fjender iblandt dem. Joseph af Mascarenhas, Hertug af Aveiro, skulde saaledes have en dobbelt Fornærmelse at beklage sig over, idet baade hans Kone og Datter vare blevne forførte af Kongen, og en lignende Skjæbne havde nu truffet den mægtige Familie Tavora. Da Kongen den tredie September 1758 kjørte hjem med sin Kammertjener fra en natlig Sammenkomst med sin Elskerinde, den unge Marquise Tavora, ramtes han i Armen af to Skud. Det kongelige Slot holdtes lukket i nogle Dage; der taltes nok om, at Kongen var bleven let saaret, men Ingen vidste rigtig hvorledes, og al Undersøgelse om Voldsdaaden syntes at være fuldkommen standset; Pombal søgte at gjøre Alle trygge og rolige, især dem, som han havde udseet til sine Offre. Saaledes var Begivenheden næsten glemt, da pludselig efter tre Maaneders Forløb Alle, som hørte til de to Familier, bleve arresterede; Donna Eleonora af Tavora slæbtes halvnøgen ud af Sengen og indespærredes i et Kloster; kun den unge Marquise forblev fri, og sandsynligviis skyldtes hele Opdagelsen af Sammensværgelsen hende. Hertugen af Aveiro og den kongelige Elskerindes Ægtefælle beskyldtes for Attentatet paa Kongens Liv og deres Slægtninge for at være Medvidere i Udaaden; de bleve dømte af en overordentlig Commission, hvori Pombal selv havde Sæde, og den skrækkelige Dom fuldbyrdedes en Nat i Januarmaaned 1759 paa Pladsen Belem i Lissabon ved Tajofloden. Syv Mennesker omkom her under de græsseligste Pinsler; kun Donna Eleonoras Dom formildedes til Halshugning. »Husk, hvem jeg er, rør mig kun for at dræbe

mig,« sagde den stolte Dame til Bøddelen, da han vilde løfte hendes Kjole for at sammenbinde Fødderne, og da han knælende bad hende om Tilgivelse, tog hun en Ring af sin Finger og rakte ham den med de Ord: »Jeg eier intet Andet i Verden, tag den og gjør Din Pligt.« Skafottet med de Henrettedes Liig blev brændt og Asken kastet i Tajo; de to Familiers Boliger bleve nedrevne, og deres Vaabenmærke udslettedes overalt.

Trods Pombals Had til Adelen var dog denne Tragedie kun en Indledning til noget Vigtigere for ham, kun et Middel til at ramme Jesuiterne. Deres Forbindelse med de Sammensvorne var utvivlsom; de havde været deres Raadgivere, Skriftefædre og Venner og havde deelt deres Misfornøielse mod Kongen; paa Hertugen af Aveiros Spørgsmaal, om et saadant Kongemord kunde kaldes en Synd, skulde de have svaret: »Nei, det kunde ikke engang regnes til de Synder, som man kalder »tilgivelige«.« Pombal betænkte sig ikke: den samme Dag, som de Sammensvorne fængsledes, bleve Jesuiternes Huse omringede af Tropper, Ordenens Chefer grebne og tre iblandt dem, Mattos, Alexander og Malagrida, anklagede for at have ophidset de Sammensvorne til Forbrydelsen. Skjøndt den pavelige Nuntius hidtil udelukkende havde havt Ret til at dømme Geistlige i Portugal, var det dog Pombals faste Bestemmelse denne Gang at bryde Reglen og lade de Anklagede dømme af den samme Commission, som havde dømt de Adelige; men han meente dog at burde søge en formel Bemyndigelse til dette Skridt hos den nye Pave, Clemens XIII. Denne var imidletid en ivrig Ven af Jesuiterne, troede, at Pombal meente det alvorligt med denne Bøn om Tilladelse, og tænkte derfor, at Ministeren ikke vovede at foretage sig Noget, naar han blot lod være at svare paa Spørgsmaalet. Pombal blev da utaalmodig, og uden at ville vente længere udstedte han Forordningen om Ordenens Fordrivelse. Biskopperne i Portugal fik Befaling til at fjerne dens Medlemmer fra alle

Lærerposter; derpaa bleve de Alle, omtrent 600, grebne, bragte ombord paa Transportskibe og satte i Land paa Kysten ved Civita Vecchia (September 1759). Paven blev saa forbittret, at han lod Forordningen brænde offentlig i Rom; men Pombal blev ham ikke Svar skyldig: han confiskerede Ordenens Eiendomme til Fordeel for Staten og afbrød al diplomatisk Forbindelse med Rom.

Uagtet denne voldsomme Maade at afgjøre Hovedsagen paa vovede Pombal dog ikke ligefrem at lade de anklagede Jesuiter dømme for Majestætsforbrydelse, et meget charakteristisk Træk hos ham, men foretrak en Omvei. Den vigtigste af de tre Anklagede, Malagrida, blev stillet for Inquisitionen, Pombals villige Redskab, som dømte ham for Kjætteri og overgav ham til den verdslige Domstol, Commissionen. Malagrida blev hængt og brændt ved en høitidelig Autodafé i Efteraaret 1761, og hans Ulykkesfæller lod man døe i Fængslet.

Hele Europa havde med spændt Opmærksomhed fulgt disse Begivenheder. Uagtet den Uvillie, Jesuiterne almindelig vare Gjenstand for, billigede dog næsten Ingen Pombals Handling, eller i alt Fald ikke de Midler, han havde brugt. Tiden var altfor meget gjennemtrængt af de nye Ideer til, at man ikke skulde føle Afsky for den Grusomhed og Hævnlyst, Pombal havde viist mod Adelen. At Pavedømmet var blevet ydmyget og en af dets vigtigste Støtter reven bort, skulde jo synes at maatte finde de franske Philosophers Bifald; men det var dog langtfra Tilfældet, thi de saae med Forbittrelse, at han aldeles ikke ønskede deres Beskyttelse, at han knuste Jesuiterne, men hævede Inquisitionen; for dem var det kun en Kamp mellem Jesuiterordenen og Despotismen. Voltaire spottede paa en temmelig usømmelig Maade over det Hyklede og Grusomme i Malagridas Proces, hvori »l'excés du ridicule était joint à l'excés d'horreur.« Saaledes mødte Pombal overalt Uvillie, selv hos dem, som ansaae Jesuiterne for skyldige.

Som en Mærkelighed kan det fortælles, at Englænderne, Papismens værste Fjender, især forargedes over Jesuiternes Fordrivelse: de havde drevet en fordeelagtig Smughandel med dem i Portugal. Ordenens Forsvarere paastode, at hele Sammensværgelsen kun var en af Pombal selv opført Comedie for bedre at sikkre sig Herredømmet over den svage Konge; men det fandt ikke Tiltro hos Nogen og kan ogsaa kun stemples som simpelt Opspind. En anden, ligesaa almindelig og ligesaa usand Paastand var det, at den franske Minister Choiseul stod i Forbindelse med Pombal og havde ophidset ham til Fordrivelsen. Choiseul talte kun med Spot og Foragt om dennes Handlemaade; der var Intet tilfælles mellem den barske, hævnsyge Portugiser og Ludvig XV's glimrende, indtagende og letsindige Minister.

II.

Pombals Handling havde dog den samme Virkning, som om den overalt var bleven billiget: alle Ordenens Fjender reiste sig. Især i Frankrig vakte den Opsigt; man forbausedes over den lette Maade, hvorpaa denne Stand, denne Stat i Staten, var bleven styrtet; den næsten fuldstændige Mangel paa Modstand gjorde endog de Forsigtige dristige. Hvorfor skulde man i det store, frittænkende Frankrig ikke kunne gjøre Noget, som et saa lille og overtroisk Land havde vovet? Som sædvanlig forøgede Sandsynligheden om et godt Udfald Modstandernes Antal. Man ventede kun paa en Leilighed for at bryde løs, og den lod heller ikke vente paa sig: en Intrigue ved Hoffet forberedte Katastrophen, en offentlig Skandale fuldendte den.

Madame Pompadour havde med Snildhed vidst at forandre sin Stilling hos sin kongelige Velynder, da hun i 1752 fra hans Elskerinde blev hans uundværlige Veninde og Raadgiverske. Paa samme Tid havde hun søgt at enes med Kirken og vinde Jesuiterne; men disse havde dengang

sluttet sig til det Parti ved Hoffet, som samledes om den milde, ubetydelige og haardt tilsidesatte Dronning, Maria Leczinski, og Dauphinen, som personlig var en meget agtværdig Mand, men ved sin strenge Gudsfrygt og slette Raadgivere blev indviklet i Foretagender, som langtfra vare ham værdige. Jesuiterne afviste Madame Pompadours Tilbud og brugte en Strenghed, som ikke laa i deres Tradition, idet de negtede Kongen og hans Elskerinde Sacramentet; Marquisen saae sig da nødt til at erklære dem aaben Krig. Her havde da Ordenen selv skaffet sig en farlig Fjende netop ved Mangel paa den Dygtighed til at snoe sig i vanskelige Stillinger, som tillægges den af Alle*); men i dette Tilfælde var dog dens Haardnakkethed den mere til Ære end til Skam.

Det kan derimod ikke siges om en Sag, som indtraf nogle Aar senere, og som blev langt betydningsfuldere. En vis Pater Lavalette som stod i Spidsen for Jesuiterne paa Martinique, havde oprettet en Bank der og drev Handelsforretninger paa de største Pladser i Europa; vel var der gjentagne Gange fra den franske Regjering givet ham Tilhold om kun at passe sit aandelige Embede; men da han havde Ordenens Bifald, bekymrede han sig ikke om dette Forbud. Da Englænderne aabnede Søkrigen 1755 ved uden foregaaende Krigserklæring at opsnappe alle franske Handelsskibe, traf denne Skjæbne ogsaa nogle, som tilhørte Lavalette og med rig Ladning sendtes til Frankrig for at betale en stor Gjæld til flere Handelshuse og deriblandt til et i Marseille, Lioncy.**) Lavalette led derved et saa betyde-

---

*) Jesuiterne skulle senere, efter en Beretning af Madame Pompadours Kammerjomfru, have forsøgt en Forsoning, som strandede paa Marquisens Uvillie.

**) Samtidig havde Pater Lavalette et andet betydeligt Tab; han havde nemlig afsendt et Skib med nogle Kasser, efter Sigende fyldte med hellige Levninger af Ordensmedlemmer, som havde

ligt Tab, at han ikke kunde tilfredsstille sine Creditorer; Jesuiternes Finantsforvalter i Frankrig meente ikke at være bemyndiget til at betale, og Leoncy gik fallit, men fordrede samtidig sine Penge hos Jesuitergeneralen i Rom, Ricci, med den Paastand, at hele Ordenen var ansvarlig for det enkelte Medlems Handlinger; men Ricci negtede det, og Lavalette blev dømt i Marseille til at betale Gjælden. Her havde Ordenen atter svigtet sit gamle Ry og til mere Skade for den end nogensinde; men den begik en endnu større Dumhed, thi da Dommen i Marseille blev appelleret, skulde den egentlig have været for Kongens Raad, under hvilket alle geistlige Sager hørte, og dette var gunstig stemt mod Jesuiterne; men de foretrak at indbringe Sagen for Pariserparlamentet, hvori deres værste Fjender, Jansenisterne, sade. Jesuiterne sige, at de bleve forførte dertil ved troløse Raadgivere, som forestillede dem, at de maatte vinde Sagen, og at Seiren vilde blive saameget større, naar deres egne Fjender maatte frikjende dem. De ellers snilde Munke have ladet sig meget let bedrage, naar de kunde troe, at deres Fjender vilde være dem gunstige i en Sag, hvor deres Venner vilde have havt den største Vanskelighed ved at holde med dem.*)

---

lidt Martyrdøden, men i Virkeligheden indeholdende Guldbarrer. Kasserne kom til deres Bestemmelsessted, Jesuiterklosteret i Bordeaux; men der fandtes intet Andet end Beenstumper i dem. Skibskaptainen havde aabnet dem, udtaget Guldet og lagt Benene i Stedet; Jesuiterne kunde Intet fordre, da Fragtbrevet lød paa „Reliquier“.

*) Maaskee stolede de ogsaa i dette Øieblik paa en Slags Sammensværgelse, som skulde styrte Choiseul. Ved Dauphinens Medvirkning overgave de Kongen et Anklageskrift mod Ministeren; men denne fik Leilighed til at retfærdiggjøre sig, og der fulgte en heftig Scene med Dauphinen, hvori Choiseul yttrede til ham: „Jeg kan være saa uheldig at blive Deres Undersaat, men jeg kan aldrig blive Deres Tjener.“ Det Piquante ved Sagen er, at Choiseul, som hidtil havde viist sig

Ordenen blev altsaa indstævnet for Parlamentet og, som Alle uden den selv forudsaae, dømt til at betale Lioncy 1,502,266 Livres og Sagens Omkostninger. Men dette Pengetab var det Mindste; der ventede den en endnu større Ydmygelse; thi Jesuiterne havde for Parlamentet negtet, at Ordenen som Heelhed var ansvarlig for den Enkelte, og paastode, at deres Collegier efter Ordensreglerne skulde bestyres særskilt, og Parlamentet havde fordret at see disse Regler, denne Forfatning, som de hidtil havde unddraget profane Blikke. Dette var Parlamentets høieste Ønske; der blev nedsat en Commission for at undersøge Ordenens Væsen, og de fleste Parlamenter i Provindserne fulgte dette Exempel. Madame Pompadour, Pater Lavalette, Lioncys Deficit (som han aldrig fik betalt), Alt traadte i Baggrunden for selve Ordenen; Sagen havde nu faaet en almindelig Interesse. Alle skulde kjende disse hemmelighedsfulde Ordensregler og læse de Bøger, der bleve skrevne mod dem; Mænd som Chauvelin, Montclar og La Chalotais, Parlaments-Medlemmer, bleve Dagens Helte. En Slægt, som ikke selv troede paa Christendommen, gav sig med Iver til at drøfte Jesuiternes Berettigelse til at kaldes Christne.

Ved Efterretningen om denne raske Adfærd af de franske Domstole skrev Paven til Ludvig XV og bad ham indstændig om at beskytte Ordenen (Juni 1761), og den franske Konge gav et gunstigt Svar. Ludvig var ikke uvillig stemt mod Jesuiterne; Skriftebarnets Velvillie for sin Skriftefader forbandt sig hos ham med Frygten for deres Hævn, en Frygt, som Mordforsøget i Portugal havde givet fornyet Styrke; men da Choiseul viste ham, at Bevægelsen endnu kunde standses, men kun ved, at Parlamenterne op-

---

temmelig neutral, rimeligviis af Jesuiternes Anklageskrift fattede Ideen til den Plan, som han senere fulgte mod dem, dog uden at være behersket af den Forbittrelse og Hævnlyst, som de have anklaget ham for.

løstes, gyste han tilbage for denne Voldsomhed. Derimod nedsatte Kongen selv en Commission for at undersøge Ordensreglerne og søgte at vinde Tid ved at befale Parlamenterne at opsætte Afgjørelsen et Aar, hvilket dog ikke forhindrede dem fra i den Tid at træffe flere strenge Bestemmelser; flere af Jesuiternes Bøger bleve for Exempel brændte, og alle offentlige Lærerembeder bleve dem forbudte. Imidlertid blev der fra Hoffets Side gjort Forsøg paa Forlig; i en Forsamling af Biskopper i Paris blev der opstillet nogle Forslag, som Kongen sendte Paven, og som gik ud paa en Indskrænkning af Ordenens Forfatning; men Riccis Svar var kun: »Sint, ut sunt, aut non sint« (Lad dem være, som de ere, eller lad dem gaae tilgrunde). Ingen Overeenskomst var mulig.

Domstolene afgjorde imidlertid Sagen. I Rouen vare Ordenens Statuter allerede blevne dømte til Baalet i Begyndelsen af 1762, og i August samme Aar ophævede Parlamentet i Paris Ordenen, fordi den var utilstedelig i et Land »som et opløsende, sygeligt Princip i Statslegemet«, forbød Enhver at forsvare den eller foreslaae dens Gjenoprettelse og paalagde enhver Ex-Jesuit, som søgte noget offentligt Embede, at afsværge sin tidligere Orden og al Forbindelse med den. Parlamentet søgte tillige ved alle mulige Midler at bevæge Kongen til at føre det sidste Slag og passede strengt paa, at dets Dom blev overholdt; saaledes lod det i Begyndelsen af 1764 et Skrift af Erkebispen i Paris til Ordenens Forsvar brænde og dets Forfatter forvise fra Hovedstaden.

Ludvig XV havde ved Jesuitergeneralens Svar bestemt sig eller rettere sagt givet efter for Madame Pompadour og Choiseul, som desuden forestillede ham, at Folkets Ophidselse var saa stor, at man kunde befrygte en ny Frondekrig. Trods Dauphinpartiets fortvivlede Anstrengelser og trods Marquisens Død i Marts 1764, som havde givet Jesuiterne et svagt Haab, ophævede da en kongelig Erklæring (Novbr.

1764) Ordenen i Frankrig, men tillod dens Medlemmer at leve som Privatmænd i Landet. Ludvig underskrev den med en Spøg: »Det kan være morsomt at see Pater Desmarets (Kongens Skriftefader) som Abbed.« — Det var ogsaa blevet dem forbudt at bære deres Ordensklædning.

Som en Drøm var det at see denne uhyre Kolos falde for det første Stød. Borgerstanden, som allerede halvt var vunden for de voltaireske Ideer, lagde tydelig sin Glæde for Dagen, Politikerne og Philosopherne jublede. Dog var denne Følelse langtfra almindelig; thi der var Mange, som med Forfærdelse saae Vantroens Fremskridt og betragtede Jesuiterne som Troens og Katholicismens Forpost. Forsvarsskrifter for Ordenen overstrømmede Landet i Mængde og bleve ligesaa hurtig, som de viste sig, dømte til Baalet af Parlamenterne; man vidste, at Paven i et hemmeligt Møde i Rom havde ladet Pariserparlamentets Bestemmelse af August 1762 cassere, men ikke havde vovet at bekjendtgjøre det. Det Alvorligste var, at flere Parlamenter ikke vilde følge de andres Exempel, ja nogle stode endog fuldstændig paa Jesuiternes Side.

III.

Et Par Aar senere kom Touren til Spanien. Carl III, tidligere Konge i Neapel, men fra 1759 Spaniens Regent, var den bedste af de Konger, Bourbonnernes Slægt havde skjænket dette Land: en kraftig og bestemt Mand, noget langsom til at fatte en Beslutning, men urokkelig, naar han først havde fattet den, dydig, gudsfrygtig, Katholicismen oprigtig hengiven, men ingen blind Slave af Paven. Man kan ikke sige, at han personlig hyldede Aarhundredets Ideer, men de vare dog ikke udelukkede fra hans Regjering; thi alle hans dygtige Ministre og Raadgivere, Aranda, Roda, Campomanes og Monim vare smittede af Tidsaanden. Den Tue, som Jesuiterne her snublede over, syntes tilsyne-

ladende endnu mindre end i de to andre Lande: den kaldes »Hatteoprøret«. Kongen havde blandt sine Ministre en Neapolitaner, Squillace, som ved sine Forsøg paa at reformere Landet og dets Beboere havde gjort sig forhadt hos det stolte og stivnakkede Folk, som nødig lod sig rive ud af sine gamle Vaner. Da han nu ogsaa vilde forbyde de langskyggede Hatte (som man kjender fra Don Basilio i Beaumarchais' Lystspil) og de lange Kapper, de vigtigste Dele af den spanske Nationaldragt, reiste Folket sig. Den forhadte Ministers Bolig blev stormet, og han undgik kun Døden ved at flygte. Forgjæves sendtes den walloniske Garde mod Oprørerne, forgjæves søgte Kongen at berolige dem ved at tale fra en Balcon — kun Jesuiterne formaaede at stille Uveiret, men Kongen maatte dog afskedige den forhadte Squillace (Marts 1766). Jesuiterne beskyldtes for at have reist Oprøret; Kongen troede det og vilde ikke glemme Ophavsmændene til sin Ydmygelse. Desuden mindedes han endnu Affairen i Paraguay, og i alle Tilfælde havde Munkene selv sørget for at opfriske hans Hukommelse ved nogle Uroligheder, som de det forrige Aar i Ledtog med Englænderne havde fremkaldt i det spanske Amerika ved et nyt Skattepaalæg.

Hatteoprøret syntes dog ikke at skulle faae nogen Betydning; man havde næsten glemt det, og Jesuiterne vare atter blevne trygge, tilmed da Kongen netop i denne Tid syntes at forøge sin Ærbødighed for Paven. Saa meget større Forbauselse og Bestyrtelse vakte det, da en kongelig Forordning efter et Aars Forløb ophævede Ordenen og fordrev den fra Spanien (April 1767). Forordningen forbød tillige enhver spansk Undersaat at tale om denne Bestemmelse; man maatte ikke engang forsvare den, »fordi det ikke sømmede sig for Private at bedømme eller fortolke Souverainens Villie.« Udførelsen svarede til Forordningens heftige Sprog. Paa samme Dag, i samme Time, i alle de spanske Besiddelser fra den ene Ende af Verden til den

anden fik de spanske Embedsmænd Befaling til at gribe alle Jesuiterne og bringe dem til den nærmeste Søhavn; der skulde de strax indskibes og føres til Pavestatens Kyster, da Kongen vilde vise, at han betragtede dem som Pavens virkelige Undersaatter og ikke som sine. Enhver Jesuit maatte kun medtage en Bønnebog, en Pung og nogle Klædningsstykker.

Denne Beslutning var Resultatet af en hemmelig Undersøgelse, iværksat af Kongen strax efter Oprøret i Madrid og især ledet af den bestemte og modige Minister Aranda. Det var et Mesterværk af spansk Hemmelighedsfuldhed; endog Choiseul blev først underrettet om det spanske Hofs Hensigter et Par Dage før Forordningen udkom, og ham kunde Carl III dog stole paa, tilmed da den franske Regjering havde tilbudt ham Hjælp i Anledning af Oprøret. Jesuiterne overbevistes da om at have ægget Befolkningen til Oprør, og efter Kongens eget Udsagn havde det været Ordenens Hensigt at tvinge ham til ganske andre Indrømmelser end en Ministers Afskedigelse; de vilde have sat ham under Formynderskab. Det var naturligt, at de Forjagede, som altid havde betragtet den spanske Konge som deres ivrige Beskytter, vilde finde Grunden til hans Grusomhed i Andres Fjendskab og Intriguer. De beskyldte saaledes Dominicanerne, til hvilke Kongens Skriftefader hørte, for at have virket imod dem; Choiseul selv skulde have reist Oprøret i Madrid for at faae Jesuiterne forjagede, og for ganske at vinde den spanske Konge for denne Sag havde da den franske Minister overrakt ham et falsk Brev med Riccis Underskrift, hvis Indhold gik ud paa, at Carl III egentlig var en Bastard af den tidligere spanske Minister Alberoni og Dronningen, Elisabeth Farnese, og altsaa i ulovlig Besiddelse af Thronen. Lignende og endnu urimeligere Rygter sattes i Omløb for at bevise de Forfulgtes Uskyldighed.

Aranda havde faaet sin Konge til at handle uden at raadføre sig med Paven, og derfor blev der kun sendt et simpelt Bud til Rom med en egenhændig Skrivelse fra Kon-

gen, hvori Jesuiternes Fordrivelse meddeeltes som en Kjendsgjerning. Den gamle, svage Clements XIII græd og jamrede sig; »Ogsaa Du, min Søn!« skrev han til Carl III. Men den pavelige Regjering lod det ikke denne Gang blive ved Taarer og Klager; den satte Haardt imod Haardt. Paven regjeredes af Cardinal Torrigiani, og denne rettede sig kun efter, hvad Jesuitergeneralen meente. Ricci havde med stor Harme seet paa Ulykken i Portugal og Frankrig og modtog kun med Kulde og Foragt sine forviste Ordensbrødre fra disse Stater; men at det Samme nu var skeet i Spanien, et saa katholsk og Paven saa hengivent Land, syntes ham en endnu større Krænkelse, og han besluttede at vise de spanske Jesuiter bort fra Pavestatens Kyster. Torrigiani meldte altsaa til Madrid, at man ikke vilde modtage dem; men Carl III vilde nu sende denne Foræring enten med det Gode eller det Onde. Om man ogsaa kan sige at saa strenge Forholdrregler vare nødvendige, behandledes dog de stakkels Munke barbarisk. Omtrent sex Tusinde, hvoraf mange vare gamle og syge, næsten alle skjælvende af Dødsangst, bleve sammenstuvede paa Transportskibe, og da de efter et Par Dages Seilads ankom for Civita Vecchias Havn, modtoges de med Kanonkugler! Imidlertid vilde den spanske Officeer, som førte Skibene, ikke bruge Magt, skjøndt han let kunde have tiltvunget sig Landgangen, men hellere see at blive af med sin Ladning paa et andet Sted; han seilede da efterhaanden til Livorno, Genua og Corsica; men overalt fik han Afslag. Corsica var dengang besat af de Franske, og disse maatte nødvendigviis negte at modtage denne Tilvæxt af Mennesker, da der var en saa stor Mangel paa Øen, at den franske Garnison næppe kunde finde sit Underhold. Men den spanske Konge trængte saa ivrigt ind paa Choiseul, at denne tilsidst aabnede Øen for de Ulykkelige, efterat de i sex Maaneder havde flakket om paa Middelhavet; Mange af dem vare døde af Anstrengelse og Sygdom; Alle havde lidt Nød, som ikke blev synderlig lindret paa den fattige

Jord, de slængtes hen paa. Den pavelige Regjering gav dog senere efter for den Ophidselse, den havde vakt ved sin Grusomhed, og modtog de Jesuiter, der sendtes den fra Amerika og Orienten.

Paa det spanske Folk gjorde Forjagelsen ingen synderlig Virkning; vel vakte Jesuiternes Paagribelse nogen Modstand paa enkelte Steder, men den spanske Phlegma fik snart Overhaand og saae med Ligegyldighed paa Regjeringens Handlinger; selv de talrige Venner, Ordenen havde blandt den spanske Adel, holdt deres Misfornøielse inden Døre. Virkningen i Frankrig og Portugal var kun den, at Bestemmelserne mod dem skjærpedes; de bleve nu ogsaa forviste fra Frankrig, og Pariserparlamentet opfordrede Kongen til at enes med de øvrige Hoffer om at bevæge Paven selv til at ophæve Ordenen. Derimod begyndte nu Menneskelighedsfølelsen at gjøre Indsigelse mod den Grusomhed, man anvendte mod de enkelte Personer, som dog kun for Størstedelen vare villieløse Redskaber i deres Ordens Hænder; Philosopherne udtalte lydelig deres Uvillie og tilbøde endog de Forviste Beskyttelse og Understøttelse. Maaskee frygtede de ogsaa, at deres Modstandere, Jansenisterne, skulde blive for mægtige ved Jesuiternes fuldstændige Udryddelse, og at man derved kun vilde komme fra Asken og i Ilden.

IV.

Choiseul var nu endelig bleven kjed af hele Sagen og den Betydning, den havde faaet; han vilde have en Ende paa den for enhver Priis og sluttede sig derfor til Parlamentets Mening om det Hensigtsmæssige i at faae Paven selv til at gjøre det af med Ignatianerne. Det var langtfra Had, som indgav ham denne Beslutning, nei, han vilde tvertimod gjøre dem en Tjeneste, da han følte Medlidenhed med de Forfulgte og troede, at de ikke vilde faae Ro, før der ikke længere var Tale om en Jesuiterorden. Det Forslag, som

han derfor gjorde Cabinettet i Madrid om sammen med Frankrig at nøde Paven til et saadant Skridt, skulde man troe maatte tiltale Carl III; men denne havde vel betragtet Ordenens Forjagelse fra Spanien som nødvendig; men dens formelige Ophævelse veg han endnu tilbage for som god Katholik, og desuden saae han i denne Handling et Offer til Philosopherne: han afslog sin Hjælp. Samme Modstand mødte Forslaget i Neapel, Venedig, ja selv i Portugal; den almindelige Mening var, at en saadan Indrømmelse vilde man aldrig kunne aftvinge den daværende Pave; man maatte hellere afvente et nyt Valg, som ikke kunde være fjernt, da Clemens XIII var gammel og svag. Choiseul blev utaalmodig, men det gunstige Øieblik var endnu ikke kommet: for at naae Maalet manglede der endnu et Trin paa Stigen, og det skulde den hellige Fader selv sætte til.

De bourbonske Hoffer i Neapel og Parma, som desuden vare knyttede til Frankrig og Spanien ved den bourbonske Familietractat*), havde fulgt de andre Landes Exempel faa Maaneder efter Spanien. Den romerske Regjering vovede ikke at røre ved den mægtige Konge af Neapel, Carl III's Søn, men vilde derimod ret grundig hævne sig paa den lille Hertug af Parma; ved Bullen »In coena domini«**) excommunicerede den ham som en oprørsk Vasal af Kirken og erklærede, at han havde forbrudt sit Hertugdømme. Men Paven havde glemt, at denne lille Hertug var en Bourbon, Infant af Spanien, nær Slægtning af den franske Konge, og baade denne og Carl III bleve i høieste Grad opbragte. Ludvig XV havde i den sidste Tid ikke taget megen Deel i Striden; han yndede vel ikke sin Ministers Anskuelse, men

*) Choiseuls Værk i 1761.

**) Ogsaa kaldet Skjærtorsdagsbullen, fordi den oplæstes hver Skjærtorsdag. Den excommunieerer blandt Andre dem, som gjøre Indgreb i PavensOverhøihed; den stammer fra det tolvte Aarhundrede, men fik sin nyeste Form 1627 af Pave Urban VII.

var som sædvanlig for ligegyldig til at lægge ham Hindringer i Veien; men da nu Choiseul forestillede ham, at Rezzonico (Clemens XIII's egentlige Navn), en simpel Kjøbmandssøn fra Venedig, havde vovet at krænke en Dattersøn af den store Ludvig XIV og derved ham selv, indsaae han, at det var for Meget, og stillede sig strax paa Ministerens Side. Carl III var ikke mindre ivrig; han erklærede sig personlig fornærmet og blev fuldstændig enig med Choiseul i, at Paven maatte tvinges til selv at ophæve Jesuiterordenen. I den første Opbruusning vilde baade han og det franske Cabinet kalde deres Gesandter hjem fra Rom; men dette satte Aranda sig imod, da deres Nærværelse der var altfor nødvendig ved det forestaaende Pavevalg. Man blev da enig om sammen med Neapel at fordre af Paven, at han skulde tage Monitoriet mod Hertugen af Parma tilbage, og i Tilfælde af et Afslag skulde Avignon og Venaissin besættes af de Franske, Benevent og Pontecorvo af Neapolitanerne. Men paa Torrigianis og de ivrige (zeloti) Cardinalers Tilskyndelse negtede Paven enhver Indrømmelse, og de nævnte Landstrækninger bleve fratagne ham.

Pavens Stilling blev imidlertid vanskeligere Dag for Dag; thi Venedig, Modena, selv Bayern, Jesuitismens Arnested i Tydskland, fordrev Ordenen; men han havde dog endnu et sidste Haab; thi et af de store katholske Lande havde ikke erklæret sig imod Ordenen. Maria Theresia havde hidtil viist sig neutral, skjøndt ogsaa de theologiske Lærerposter i Østerrig vare blevne Jesuiterne fratagne; paa Pavens ængstelige Spørgen gav hun ham de venskabeligste Forsikkringer, men underrettede rigtignok paa samme Tid de bourbonske Hoffer i al Hemmelighed om sit Bifald. Clemens XIII vedblev da stadig at afslaae Regjeringernes Fordringer, og disse og deres Gesandter i Rom bleve mere og mere opbragte. Marquis Aubeterre, den franske Gesandt, foreslog saaledes ligefrem at beleire og udhungre Pavens Hovedstad, »det eneste Middel til at opnaae Jesuiternes Fordrivelse.«

Choiseul vilde dog bruge et mindre barsk og ligesaa afgjørende Middel; i en Memoire, som blev overrakt Paven af den franske Gesandt, fordrede han Ordenens Ophævelse i de tre Kongers Navn. (December 1768).

Det var et for pludseligt og stærkt Slag for den gamle Clemens XIII: »Det vil aabne hans Grav,« blev der sagt de udenlandske Gesandter, og han døde ogsaa pludseligt i Begyndelsen af 1769, Natten før den Dag, da Spørgsmaalet skulde afgjøres. Jesuitiske Forfattere talte om, at han ikke var død naturligt, en fuldstændig usandsynlig Beskyldning, da Begivenheden allerede længe var ventet, og da Ingen kunde have Fordeel af den; de bourbonske Hoffer vidste jo dog, at han maatte have føiet dem. Paa hans Mausoleum hvile Løver ved hans Fødder, et Smigreri af Efterverdenen, Tegn paa en Kraft, han attraaede, men aldrig naaede; Religionens Statue, som ogsaa findes der, er mere sand. Canova hav givet den tunge, gothiske Former som de forældede Principer, Clemens XIII vilde gjenoplive og forsvare.

Det Conclave, som nu skulde vælge den nye Pave, var et af de meest bevægede, som i lang Tid havde været samlet, thi mange og store Interesser stode paa Spil. Regjeringernes Bestræbelser maatte gaae ud paa at faae valgt en Mand, som vilde opfylde deres Fordringer. For Pavedømmet var Jesuiterspørgsmaalet nu kun blevet en Bisag; det kom an paa, om det nu atter skulde gribe sit gamle almægtige Scepter eller slippe det for bestandigt. Jesuiterne endelig følte godt, at for dem var det en Kamp paa Liv og Død; baade Ricci og hans Medbrødre brugte ogsaa deres Vaaben, List og Dumdristighed, paa den bedste Maade.

Frankrigs og Spaniens Gesandter indsaae, at kun et dristigt og bestemt Sprog kunde beseire de »ivrige« Cardinalers og Jesuiternes Snildhed, og et saadant brugte ogsaa Aubeterre, da han erklærede i sit, den spanske og den neapolitanske Gesandts Navn, at de tre Regjeringer aldrig vilde tillade Valget af en Pave uden deres Samtykke, og tillige

bestemt fordrede, at Valget skulde opsættes til de franske og spanske Cardinalers Ankomst. De romerske Cardinaler maatte gaae ind paa denne Fordring, uagtet Jesuiterne opbøde Alt for at hindre det, og skjøndt Ricci*) med Taarer og Knæfald bad det hellige Collegium om at beskytte Ordenen og hævde Pavedømmets Ære ved et hurtigt Valg: de vilde da tvinge de franske og spanske Cardinaler til ved deres Ankomst at kysse den hellige Faders Fod. Jesuiternes sidste Haab stod til den østerrigske Keiser, Joseph II, som netop kom incognito under Navn af Greve af Falkenstein til Rom under Conclavet, ledsaget af sin Broder, Leopold af Toscana. Men Joseph var allerede dengang optagen af sine Reformplaner, som dog Moderen endnu hindrede ham i at iværksætte, og viste tydeligt sin Foragt baade for Munkene og deres Fjender; han kunde ikke forstaae, at store Regenter beskjæftigede sig saa ivrigt med et Munkespørgsmaal. Alt Jesuiternes Haab om Understøttelse fra hans Side tilintetgjorde han ved det Besøg, han af Nysgjerrighed aflagde i deres Ordenshuus i Rom. Hans første Spørgsmaal til Ricci var, om han ikke snart skulde aflægge sit Costume, og da han senere stod for St. Ignatius' prægtige Sølvstatue og undrede sig over dens Kostbarhed, og da Generalen bemærkede, at den var reist ved Bidrag fra Ordenens Venner, sagde han: »Siig hellere ved Fordelene fra Indien.« Ikke større Forhaabninger gav han det hellige Collegium, som ogsaa søgte at vinde ham ved at tilstaae ham den overordentlige Ære at blive indført i Conclavet, et Sted, som ellers ikke

---

*) I Rom, som under Conclavet frembød et broget Skue af pragtfulde Personer. lurvetklædte Munke og en Masse Tilskuere af enhver Stand og ethvert Udseende, lagde Alle Mærke til Pater Ricci, som man saae fra Daggry til seent paa Aftenen løbe om fra den ene Ende af Byen til den anden, bankende paa hos Alle og ydmygende sig for Enhver, som havde nogen Indflydelse.

maatte betrædes af verdslige Fyrster. Da Cardinalerne ved hans Bortgang herfra anraabte om hans Bistand for den nye Pave, svarede han, at Valget jo beroede paa dem, og at han ønskede, at det maatte træffe en Mand, som forstod, at Pavedømmet kun havde Magt paa det aandelige Omraade, som lod sig nøie med denne Magt, og som i sine Underhandlinger med de verdslige Regenter ikke glemte Reglerne for god Politik og »god Opdragelse«.

Conclavet varede i over tre Maaneder; Cardinalerne kjedede sig; de begyndte at blive utaalmodige, og desuden trykkede Varmen og Sygdom dem i Cellerne.*) De to franske Geistlige vare vel ankomne, men de to spanske lode endnu vente paa sig; thi da disse i Carthagenas Havn, hvorfra de skulde sættes over til Italien, saae det oprørte Hav, bleve de saa bange, at de foretrak den meget længere Reise over Land. Frankrig kunde nu vel godt selv have afgjort Valget; men den ene af de franske Cardinaler, Bernis, som havde faaet Aubeterres Post, satte sig derimod, fordi han troede, at Spanien vilde fordre et skriftligt Løfte om Ordenens Ophævelse af den nye Pave, og det vilde Bernis ikke indlade sig paa. Endelig i April kom Spanierne, og efter en Maaneds lange Forhandlinger og Kjævlerier enedes man om at vælge Ganganelli med Navnet Clemens XIV. (Den nittende Mai 1769.)

Ganganelli var en mild, tolerant, begavet og kundskabsriig Mand, netop et Modstykke til sin Forgænger; men han var langtfra nogen bestemt Charakteer, og at han fra Begyndelsen har havt den Beslutning at tilintetgjøre Ordenen skjøndt med Forsigtighed, kan kun paastaaes af hans Lovprisere eller Fjender. Der fortælles, at han til Løn for sit Valg skriftlig lovede Carl III at ville ophæve den; maa-

---

*) Conclavet holdes i en Deel af Vaticanet, hvor Salene ved Bræddeskillerum adskilles i smaae Celler med en Seng, et Bord og nogle Stole; heri indespærres Cardinalerne, indtil Paven er valgt.

skee er det kun et Rygte, men det er i alt Fald temmelig let at forklare, da de spanske Cardinaler underhandlede hemmelig med Ganganelli uden Bernis' Vidende. Idetmindste er det sikkert, at han paa den franske Gesandts indtrængende Spørgsmaal mundtlig lovede baade en fuldstændig Opreisning for Hertugen af Parma og at opfylde den vigtige Fordring, skjøndt han paastod det nødvendigt heri at handle med Omsigt og Varsomhed.

V.

Clemens XIV's værste Lidenskab havde været den almindelige Cardinallast, »rabbia papale«; og da han nu havde naaet sit Maal, viste han ogsaa den største Tilfredshed og Glæde. Ved sin Indtrædelse i Vaticanet viste han smilende de Omgivende en Afvisersteen: »See, derfra blev jeg forjaget, da jeg for ti Aar siden vilde see Rezzonicos (Clemens XIII's) Tog.« Men denne Ærgjerrighed blev ham dyr, det mærkede han fra den første Dag i sin høie Værdighed til sin Død. Hvilket Parti skulde han nu tage? Skulde han bryde sit Løfte til Bourbonnerne og derved skaffe sig dem til Fjender? Eller skulde han udslette Jesuiterordenen, som var bleven beskyttet af saamange Paver, og derved udsætte sig for dens Forfølgelse? Det var de Tanker, som bestormede ham Dag og Nat, og som gjorde ham det umuligt at træffe noget Valg. Han fattede da den Beslutning, som egentlig ikke var nogen Beslutning, at holde Fyrsterne hen med halve Løfter og at berolige Jesuiterne ved sin Tøven. At omgaae Faren og ikke trodse den blev hans Politik og Bevæggrunden til hans Handlemaade lige til det Sidste.

Efter hele hans Charakteer var denne Beslutning den naturligste og letteste for ham, men vanskeligere var den at udføre; thi næppe havde han besteget Pavestolen, før baade Frankrig og Spanien fordrede, at han skulde indfrie sit Løfte. Han søgte da ved alle Midler at vinde de to Hoffers

og især den forfængelige Bernis' Gunst, og det Sidste lykkedes ham saa godt, at Cardinalen selv sluttede sig til ham og skrev til sin Regjering, at man maatte give Paven den nødvendige og uundgaaelige Frist. Carl III var endnu lige ivrig; men saaledes var det ikke med den franske Konge; hans besynderlige Gudsfrygt, der egentlig kun bestod i Frygt for Helvede, gjorde ham eftergivende mod Paven. Men det Vigtigste var dog, at ogsaa Choiseuls Iver kjølnedes; han saae godt, hvad Pavens Mening var med denne Frist, men han begyndte at blive ligegyldig for Sagen, da den kjedede ham, og sluttede sig derfor mere til Kongens Anskuelser. Af disse Grunde fandt da Clemens XIV til sin store Glæde strax en Støtte i Cabinettet i Versailles, som paatog sig at berolige den heftige spanske Konge, og, skjøndt nødig, gik da denne ogsaa ind paa en kort Frist. Paven triumpherede og følte sig stolt, da hans snilde Politik begyndte at lykkes; han aandede atter frit og blev munter og tilfreds som før. Denne korte Vaabenstilstand var den lykkeligste Tid i hans Pontificat; han tilbragte den i sin Bolig ved Albanersøen, beskjæftiget med lærde Sysler, uden anden fortrolig Omgang end Francescos, en Fransiscanermunk, hans Barndomsven, som havde megen Indflydelse paa ham.

Men hans Illusioner om i Ro at kunne leve i disse smukke og fredelige Omgivelser skulde snart forsvinde. Kongen af Spanien fandt nemlig i sin Utaalmodighed, at Fristen havde varet længe nok; hans Mindelser bleve hyppigere med hver Dag og vare undertiden ledsagede af Trusler. Clemens begyndte atter at blive urolig og søgte alle mulige Udflugter for at berolige ham og Frankrige, som nu ogsaa blev nødt til at slutte sig til sin Forbundsfælle; snart talte han om Pavens Værdighed, som hverken kunde eller vilde tillade ham at give efter for Magten; snart talte han om den Eftertanke, det var nødvendigt at anvende ved et saa alvorligt Skridt. Han foregav ogsaa at frygte Østerrigs og Sardiniens Harme, ja beraabte sig endog paa Lande som

Preussen og Rusland, som stode heelt udenfor den romerske Kirke; tilsidst lovede han dem at ophæve Ordenen, saasnart han havde faaet alle Regjeringers Samtykke uden Undtagelse. Men alle disse Paaskud hjalp ikke den ængstelige Pave, som tilmed stærkt begyndte at foruroliges af Jesuiterne. Med den Indflydelse, de havde i de store adelige Familier, og med den Yndest, de stode i hos Størstedelen af de romerske Cardinaler, var det dem let at henvende Forestillinger til Paven om, at baade hans eget Collegium og Adelen vilde blive i høieste Grad opbragte, hvis han foretog sig Noget mod Ordenen; men da Spaniens Trusler gjorde disse Betragtninger underordnede, toge de deres Tilflugt til mere personlige Argumenter ved at udsprede Rygter om, hvorledes de vilde hævne sig paa ham. Den ængstelige Mand blev bange for sit Liv; Frygten for at blive forgivet blev efterhaanden saa stærk hos ham, at han med største Omhu vaagede over, at al hans Spise og Drikke blev tillavet af Francesco. Cardinal Bernis, som følte Medlidenhed med ham, og som desuden i sin Forfængelighed smigredes ved at see den hellige Fader anvende Taarer og Bønner for at bevæge ham, bad Choiseul om blot at ville overlade Paven til hans Omhu, saa skulde man nok komme til et Resultat; ved at drive ham frem vilde man blot krænke ham og udsætte hans Sundhed, ja maaskee hans Liv for Fare. Choiseul lo af denne Frygt; han vilde ikke troe, at Jesuiterne kunde begaae et Mord, og svarede, »at Ingen var sikker paa at døe i sin Seng, hvis alle Intriguanter bleve Snigmordere.« Carl III troede heller ikke, at der var Grund til at være bange for noget Lignende, men han lo ikke af det: for at berøve Paven ethvert Paaskud tilbød han ham sex Tusinde Mand Tropper til Beskyttelse, som om en saadan Hjælp kunde sikkre mod den Slags Fare, Paven befrygtede. Tillige mistænkte den spanske Konge Bernis for ikke at udrette, hvad han kunde, og fordrede af Choiseul hans Tilbagekaldelse.

Bernis vilde nødig miste sin Plads og søgte derfor at afvende Faren ved at forandre Taktik hos Paven; i Mangel af noget Bedre fik han ham da til at skrive et Brev til Carl III for at berolige ham. Heri afslog han den spanske Konges Tilbud om den militaire Beskyttelse, bad om Tid til at udføre sit Løfte, men tilstod, at »Ordenens Medlemmer selv havde fortjent deres Ødelæggelse paa Grund af deres urolige Aand og dristige Opførsel«. (April 1770). Fra det Øieblik var Carl III med et saadant Brev i Hænde virkelig Pavens Herre; men den urolige og pinte Mand tænkte ikke over, hvorledes han blottede sig, han havde for en Tid fjernet den bittre Kalk fra sig; det var ham nok. Han havde allerede strax efter sin Udnævnelse til Pave gjort sin Forgængers Handling mod Hertugen af Parma god igjen, og for endnu mere at formilde Bourbonnerne standsede han 1770 Oplæsningen af Bullen »In coena domini« eller rettere sagt ophævede den, et næsten enestaaende Skridt i Pavedømmets Aarbøger, hvilket Clemens XIV vel heller ikke foretog uden Frygt for at vække en stærk Mødstand i Rom; men til hans Glæde blev dog Alt roligt.

Paa denne Tid havde han ogsaa andre Tilfredsstillelser, idet hans Bestræbelser for atter at knytte den diplomatiske Forbindelse med Portugal kronedes med Held: Pombal maatte mod sin Villie, tvungen af Folket og Kongen, forsone sig med Pavestolen. Romerne begyndte at rose deres Pave og hans snilde Politik; men dette Glimt af Folkegunst var kun af kort Varighed. Thi for det Første viste Pombal snart, at han ikke meente det alvorligt; den pavelige Nuntius blev vel modtaget i Lissabon, men kunde ikke faae den pavelige Domstol gjenoprettet. Og for det Andet bleve Romerne fornærmede paa en for deres Charakteer endnu føleligere Maade. Den neapolitanske Minister, Tanucci, Ganganellis personlige Fjende, lod det i sine Forhaanelser ikke blive ved theologiske Fjendtligheder; saaledes lod han Marmorstatuerne fra Paladset Farnese i Rom, som jo rigtignok

ogsaa tilhørte hans Land, føre til Neapel, og Hertugen af Toscana fulgte hans Exempel med Kunstværkerne i Paladset Medici. De handlede vel begge i deres Ret; men Intet kunde dog mere forbittre Romerne end at see disse Prydelser berøves Staden. Desuden forøgedes denne Ophidselse ved, at de Landstrækninger, som vare blevne besatte af Franskmændene og Neapolitanerne, endnu ikke vare blevne tilbagegivne. Hvorhen Clemens XIV end vendte sig, saae han kun spottende eller truende Ansigter; kun een katholsk Regent, Kongen af Sardinien, var ham tro; men hvad kunde det hjælpe mod alle de Andre!

Imidlertid indtraf en Begivenhed, som mere end alt Andet maatte give Jesuiterne Haab: Choiseul blev fjernet fra Ministeriet i Frankrig (December 1770). De drømte ikke alene om hele Ordenens Gjenoprettelse, men ogsaa om at faae Hævn over deres Forfølgere. De vidste, at Hertugen af Aiguillon hadede sin Forgænger, Choiseul, og det vilde de benytte dem af. Derfor overrakte de Ludvig XV en Memoire, hvori baade den forrige Minister og Paven anklagedes, og de søgte ogsaa at faae en retslig Undersøgelse bragt istand mod nogle af Choiseuls diplomatiske Agenter for derved at komme ham selv tillivs. Aiguillon var hellere end gjerne gaaet ind paa dette; thi han var Jesuiterne hengiven og hadede Choiseul; ogsaa havde denne Fremgangsmaade stemt overeens med hans Beskytterindes, Madame Dubarrys Tilbøielighed: at gjøre sig til Ordenens Forsvarer, og som Løn at blive lovpriist af den vilde have smigret hendes Forfængelighed. Men der maaatte tages vigtigere Hensyn; Carl III var bleven urolig ved sin Forbundsfælles Fald og havde Mistillid til hans Efterfølger; man turde fremfor Alt ikke støde Spanien, og derfor maatte Aiguillon vinde ham ved en rask og utvetydig Handlemaade. Den franske Minister begik rigtignok en lav Handling ved at overgive Carl III Cardinal Bernis' Correspondance og derved bestyrke ham i hans Mistanke om Cardinalens Lunkenhed — men Hensigten

var jo naaet; fra det Øieblik var den spanske Konge fuldkommen tryg og underhandlede directe med Aiguillon.

Den sidste Steen rullede saaledes bort under Jesuiternes Fødder. Carl III blev nu saa bydende i sine Fordringer, at han endog truede med at beskæmme Paven ved at lade hans Brev af April 1770 trykke. I deres Fortvivlelse forøgede Jesuiterne deres Trusler mod hans Liv og iklædte dem endog en phantastisk Skikkelse; der gik Rygter om Clemens XIV's nærforestaaende Død, og en Bondekone, Bernardina Beruzzi, som udgav sig for Spaaqvinde, forudsagde den ved nogle hemmelighedsfulde Begyndelsesbogstaver: P S S V: »presto sacra sede vacante« (Pavestolen vil snart blive ledig). Ganganelli var vel for oplyst til at troe, at man kunde forudsige det Tilkommende; men derimod troede han nok, at man kunde forudsige, hvad man havde isinde at gjøre; i sin Angst indesluttede han sig i sit Huus ved Albanersøen og modtog Ingen under Paaskud af Sygdom; endog Bernis havde mistet sin Indflydelse, og kun Francesco var om ham. Hans Forlegenhed forøgedes endnu ved et andet Uheld; da den spanske Gesandt i Rom døde (1772), vilde Carl III erstatte ham med en Mand, som kunde bringe Sagen til Ende, og han udnævnte i hans Sted Monino, senere Greve af Florida-Blanca og spansk Premierminister. Denne havde med Aranda taget Deel i Ordenens Fordrivelse fra Spanien og viist en saa stor Iver derfor, at man tillagde ham personligt Had til Jesuiterne. Hans Ankomst til Pavestaten vakte nu den største Uro; Bernis følte, at han vilde miste sin Plads, hvis han ikke fuldkommen sluttede sig til Monino; baade Jesuiterne og Paven forfærdedes, og den Sidste afslog at tage imod ham paa Grund af Sygdom. Spanieren lo af en saadan Udflugt, tiltvang sig Sammenkomsten og talte et saa bydende og udfordrende Sprog, at Clemens nok mærkede, at al Frist var udløben. Dog havde han endnu et sidste Haab; maaskee Østerrig vilde sætte sig mod Ophævelsen! — Det gav sit Samtykke. Joseph II var vel ikke Ordenen særlig fjendsk;

men derimod vilde han gjerne have fat i dens store Godser, og det var kun paa denne udtrykkelige Betingelse, at han gjorde fælles Sag med Bourbonnerne.

Clemens XIV's Politik havde nu udspillet sin Rolle, og han maatte endelig bestemme sig; men først vilde han, efter hans egne Ord, lade nogle Lynglimt gaae forud for den knusende Banstraale. Det blev saaledes Private tilladt at anlægge Sag mod Jesuiterne for at kræve de Penge, der skyldtes dem; saadanne Sager vare altid før blevne afviste. Deres berømte Collegio Romano blev beslaglagt og Inventariet solgt ved Auction til Creditorernes Fordeel, og det Samme gik for sig med deres Huse i Frascati og Tivoli. Ordenens Elever og Novicer bleve sendte hjem til Forældrene, den offentlige Underviisning fratoges dem, og flere Jesuiter bleve endog fængslede. Efter disse Forberedelser udstedtes da Ophævelsesbullen »Dominus ac Redemptor« den en og tyvende Juli 1773; Clemens XIV underskrev den med de Ord: »Denne Ophævelse vil dræbe mig«. Alle Ordenens Huse og Skoler lukkedes, dens Forretninger standsedes og dens Kirker overdroges til Capucinermunkene. Den gamle Ricci blev fængslet og sat under Tiltale for en Commission; han bevidnede Ordenens Uskyldighed, negtede Beskyldningen om at have skjult eller anbragt Penge, men tilstod sin Forbindelse med Kongen af Preussen. Efter en langtrukken og vilkaarlig Proces blev han sat fangen paa Engelsborg, hvor han behandledes med unødvendig Strenghed til sin Død, der indtraf nogle Aar senere.

De franske Philosopher tiljublede naturligviis offentlig Paven Bifald og roste ham for hans kraftige og raske Handlemaade; men i Stilhed vare de dog alle enige om, at han havde viist sig meget ubehændig under hele Sagen. Den almindelige Mening dadlede ham for ikke at have forenet Barmhjertighed med Retfærdighed, for at have fordrevet Jesuiterne uden at sørge for deres fremtidige Underhold. Clemens XIV selv undrede sig over og blev bange

for sin egen Dristighed; men Alt syntes dog at skulle gaae roligt af. Adelen og de ivrige Cardinaler knyttede kun Hænderne, naar Ingen saae derpaa, og det romerske Folk betragtede Begivenheden med Ligegyldighed; da de beslaglagte Lande strax gjengaves Pavestaten, vendte det sig atter til sin Pave og roste hans fornuftige og sindige Politik. Ganganelli begyndte da atter at blive rolig og munter og glemme sin Frygt; hans Sundhed havde aldrig været bedre end nu; men mærkeligt nok forstummede langtfra Rygterne om hans snare Død: Bernardinas Spaadomme bleve tvertimod heftigere. I den stille Uge 1774 blev han da ogsaa pludselig overfalden af en heftig, ukjendt Sygdom, som hentærede hans Legeme og endelig berøvede ham Forstanden. Han fik den først igjen for at udaande under skrækkelige Pinsler (22de September 1774). I sin vanvittige Tilstand havde han idelig raabt paa, at han vilde blive evig fordømt for at have ophævet den hellige Orden, hvilket gav Anledning til det fuldkommen usande Rygte, at han skriftlig havde tilbagekaldt Ophævelsen. Et endnu mere almindeligt Rygte var, at han var bleven dræbt ved Gift, en meget naturlig Mening efter Sygdommens Symptomer. Hans egen Læge negtede det rigtignok, men uden egentlig at føre noget Beviis derfor; mange Andre, baade blandt Ordenens og Clemens XIV's Forsvarere, have ogsaa kun behandlet det som et løst Rygte, som de gaae temmelig let forbi, rimeligviis af den Grund, at det er misligt at røre ved en raadden Sag. Saameget er idetmindste vist, at Bernis selv var overbeviist om, at det ikke var nogen naturlig Død, og at han efter en nøiagtig Undersøgelse sendte en Beretning til sin Regjering, hvori den samme Overbeviisning udtaltes, men som nu er forsvunden fra det franske Archiv. Efter Bernis' Udsagn var ogsaa Pius VI, Clemens XIV's Efterfølger, af hans Mening. Clemens havde været Pave i 5 Aar, 4 Maaneder og 3 Dage, netop saa længe som Sixtus V, hans Forbillede, hvis Bestemthed og Haardhed han fuld-

kommen manglede. Maadeholdets og Mildhedens Statuer ere opstillede paa hans Gravminde. Romerne viste sig temmelig ligegyldige ved hans Død; men hans Fjender skammede sig ikke ved at vise deres Glæde. Rollerne vare ombyttede; medens Jesuiterne og deres Tilhængere slyngede Anathema mod Clemens XIV, hævede Philosopherne, men rigtignok kun som en Partimaneuvre, hans Minde til Skyerne.

Efter Kirkens Lov var altsaa Ignatius Loyolas mægtige Orden uigjenkaldelig opløst. Souverainerne triumpherede over deres tilsyneladende store og glimrende Seir. Munkene vare for dem den eneste synlige Magt, som ikke udgik fra den absolute Throne; denne Magt var nu knust, og med Tillid gik de Fremtiden imøde, hildende sig i de Illusioner og Forhaabninger, som gaae forud for det Uveir, der adspredte dem Alle.

Seiren var langtfra afgjørende. Ordenen protesterede mod Ophævelsesbullens Lovlighed og appellerede til et fremtidigt Concilium; i mange af de katholske Lande havde dens Medlemmer faaet Lov til at leve som Privatmænd; og da de saae Pave Pius VI's velvillige Stemning mod dem, bare de stolt deres Ordensdragt i mange af de Stater, som havde fordrevet Ordenen. Men den vigtigste Støtte fandt de udenfor de katholske Stater. Ricci havde allerede før 1773 staaet i skriftlig Forbindelse med Frederik II af Preussen, som efter Ophævelsesbullen tog Ordenen under sin Beskyttelse og lod den fortsætte sin fulde Virksomhed i sine Lande. Vel maatte Pius VI paa Frankrigs og Spaniens Tilskyndelse henvende nogle Forestillinger til ham; men det hjalp Intet. »Jeg har gjort, hvad jeg kunde; men Kongen af Preussen er Herre hos sig selv,« skrev han til Carl III. Som Grund til sin Opførsel angav Frederik II, at Jesuiterne vare Folk, der vare vanskelige at erstatte ved Ungdommens Underviisning; men hans egentlige Grunde vare dog, at han i dem fandt et ypperligt Middel til ved

de Unges Opdragelse at knytte Befolkningen i det nyerhvervede Schlesien til sig og til at danne en Modvægt mod deres Medbrødres Indflydelse i Polen til Ruslands Fordeel. Thi ogsaa Catharina II af Rusland tog dem under sin Beskyttelse, fordi hun kunde bruge dem som politiske Hjælpetropper ved sine Planer mod Polen, hvor den lavere Befolkning lod sig lede af dem. De franske Philosopher, Frederik II's tidligere Beundrere og Venner, begyndte fra det Øieblik af at skille sig fra ham; det maatte forbause og opbringe dem i høi Grad at see ham bevare og frede om den giftige Plante, for at den atter engang i Tiden kunde saaes overalt. Den gamle Voltaire yttrede med sin endnu lige bidende Spot, at Intet var saa morsomt som at see den store Frederik som Jesuitergeneral; han haabede, »at det vilde give Paven Ideen til at gjøre sig til Mufti«. I Preussen bleve Jesuiterne dog fortrængte af Frederik II's Efterfølger, men i Rusland levede de trygt og udnævnte endog 1782 en Generalvicar for deres Orden i Polen. Da de endelig ogsaa bleve fordrevne herfra paa Grund af deres for store Dristighed i at gjøre Proselyter, var allerede Ordenen gjenoprettet af Pave Pius VII i Aaret 1814 ved Bullen Sollicitudo omnium Ecclesiarum.»

H. Weitemeyer.

H. DRESSEL,
Bogbinder,

Historisk Arkiv